

**DİJİTAL VATANDAŞLIK ÖĞRETİM
PROGRAMININ TASARLANMASI,
UYGULANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Akın KARAKUYU
Doktora Tezi
Danışman: Prof. Dr. Gürbüz OCAK
Şubat, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

DİJİTAL VATANDAŞLIK ÖĞRETİM PROGRAMININ
TASARLANMASI, UYGULANMASI VE
DEĞERLENDİRİLMESİ

Hazırlayan
Akın KARAKUYU

Danışman
Prof. Dr. Gürbüz OCAK

AFYONKARAHİSAR, 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Doktora tezi olarak sunduğum “**Dijital Vatandaşlık Öğretim Programının Tasarlanması, Uygulanması Ve Değerlendirilmesi**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17/02/2023

İmza

Akın KARAKUYU

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Akın KARAKUYU
	Numarası	180627104
	Anabilim Dalı	Eğitim Bilimleri
	Programı	Eğitim Programları ve Öğretim
	Program Düzeyi	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Dijital Vatandaşlık Öğretim Programının Tasarlanması, Uygulanması ve Değerlendirilmesi	
Tez Savunma Sınav Tarihi	17.02.2023	
Tez Savunma Sınav Saati	10:00	

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

DİJİTAL VATANDAŞLIK ÖĞRETİM PROGRAMININ TASARLANMASI, UYGULANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Akın KARAKUYU

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Şubat, 2023

Danışman: Prof. Dr. Gürbüz OCAK

İnternet ve teknolojinin başdöndürücü bir şekilde gelişmesi sonucu dijitalleşme ortaya çıkmıştır. Dijitalleşme hem bireysel hem de toplumsal anlamda birçok alanda büyük çaplı dönüşümlerin yaşanmasını sağlamıştır. Günlük hayatımızdaki işlerimizin dijital ortamlar üzerinden yürütülmesi ile birlikte bu dönüşümün en bariz yaşandığı alanlardan biri de vatandaşlık olmuş ve dijital vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır. Günümüz dijital toplumlarına bilinçli dijital vatandaşlar yetiştirebilmek için dijital vatandaşlık eğitimi hem toplumsal hem de bireysel anlamda bir ihtiyaçtır. Bu kapsamda çalışmada üniversite öğrencilerine yönelik dijital vatandaşlık öğretim programının tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın yöntemi karma yöntem, deseni ise karma yöntem program değerlendirme desendir. Bu tasarıma göre çalışmanın farklı aşamalarında farklı yöntemler kullanılmıştır. İhtiyaç belirleme aşamasında durum çalışması, ölçek geliştirme aşamasında karma yöntemlerden keşfedici ardışık desen, başarı testi geliştirme aşamasında tarama yöntemi, programın uygulanması ve değerlendirilmesi aşamasında gömülü deneysel karma desen kullanılmıştır. Çalışmanın araştırma grubunu, 2021 – 2022 bahar döneminde üniversite eğitimlerine devam eden pilot uygulama grubunda 34 esas uygulama grubunda 30 birinci sınıf meslek yüksekokulu öğrencisi oluşturmaktadır. Nicel veriler araştırmacı tarafından geliştirilen dijital vatandaş farkındalık ölçeği, dijital vatandaşlık başarı testi ve Cabı (2016) tarafından geliştirilen dijital teknolojilere yönelik tutum ölçeği ile toplanmıştır. Nitel veriler ise ihtiyaç belirleme görüşme formları, araştırmacı, öğrenci ve gözlemci günlükleri ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanarak elde edilmiştir. Verilerin analizinde; nicel veriler için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi, madde güçlük, madde ayırt edicilik analizleri, KR-20 madde güvenilirlik analizi ve ilişkili ölçümler t testi analizleri; nitel veriler için ise içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre geliştirilen öğretim programının, üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlık başarılarına, dijital vatandaş farkındalıklarına ve dijital teknolojilere yönelik tutumlarına istatistiksel olarak anlamlı etkisi olmuştur. Sonuç olarak çalışma kapsamında üniversite öğrencilerine yönelik bir dijital vatandaşlık öğretim programı alan yazına kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital vatandaşlık, program geliştirme, öğretim programı

ABSTRACT

DESIGNING, IMPLEMENTATION AND EVALUATION OF DIGITAL CITIZENSHIP CURRICULUM

Akın KARAKUYU

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF EDUCATIONAL SCIENCES

February, 2023

Advisor: Prof. Dr. Gürbüz OCAK

As a result of the rapid development of the internet and technology, digitalization has emerged. Digitalization has led to significant transformations in both individual and societal contexts. With our daily tasks being carried out through digital environments, citizenship has become one of the most obvious areas where this transformation has occurred, and the concept of digital citizenship has emerged. In order to raise conscious digital citizens for today's digital societies, digital citizenship education has become a social and individual need. In this regard, this study aims to design, implement, and evaluate a digital citizenship curriculum for university students. The method of the study is a mixed method, and the design is a mixed method curriculum evaluation design. According to this design, different methods were used at different stages of the study. A survey study was used in the needs assessment phase, an exploratory sequential design, one of the mixed methods, was used in the scale development phase, a survey method was used in the achievement test development phase, and an embedded experimental mixed design was used in the implementation and evaluation of the curriculum. The study group of the pilot study consisted of 34 first-grade university students in the spring semester of 2021-2022 academic year while the study group of the implementation stage consisted of 30 first-year university students in the spring semester of 2021-2022 academic year. Quantitative data was collected using a digital citizenship awareness scale, a digital citizenship achievement test developed by the researcher, and the "Attitude Scale for Digital Technology" developed by Cabı (2016). Qualitative data was collected using need assessment interview forms, researcher journal, student journal, observer journal, and semi-structured interview forms. In the data analysis, exploratory and confirmatory factor analysis, item difficulty and item discrimination analyses, KR-20 item reliability analysis, and related measurement t-test analyses were used for quantitative data while content analysis was used for qualitative data. According to the findings of the study, the developed curriculum had a statistically significant effect on university students' digital citizenship achievements, digital citizenship awareness, and attitudes towards digital technologies. As a result, a digital citizenship curriculum for university students has been added to the literature within the scope of this study.

Keywords: Digital citizenship, curriculum development, curriculum.

ÖN SÖZ

Her alanı etkisi altına alan dijitalleşme vatandaşlık alanını da etkilemiş ve vatandaşlık dijital ortama transfer olarak dijital vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır. Günümüzün vatandaşlık türü olan dijital vatandaşlık eğitiminde bu anlamda önem kazanmıştır. Bu araştırma, teknolojiyi en yoğun kullanan üniversite öğrencilerine yönelik dijital vatandaşlık öğretim programının tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Doktora eğitimim süreci boyunca engin bilgi ve deneyimleri ile beni ve çalışmamı yönlendiren, akademik disiplin edinerek çok yönlü ve pratik düşünmemi sağlayan, acemiliklerimi büyük bir sabır ile görmezden gelen, Danışman OCAK'ında yetiştiğim değerli hocam Prof. Dr. Gürbüz OCAK'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hem ders hem de tez izleme sürecinde bana ve çalışmama katkıda bulunan bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük özveri gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Aytunga OĞUZ'a, tez izleme sürecindeki değerli katkıları ve yakın ilgisinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul ERGÜN'e ve tez jürisinde yer alarak uzman görüşlerini paylaşan Prof. Dr. İsa KORKMAZ ve Prof. Dr. Sabahattin ÇİFTÇİ'ye

Çalışmada her türlü kolaylığı gösteren Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Antakya Meslek Yüksekokulu idaresi, öğretim elemanları, idari çalışanları, Çocuk Gelişimi bölümü 2023 mezunu öğrencilerine ve Emekli Öğr. Gör. Rıfat ÖZTÜRK hocama

Evlendiğimiz günden bu yana beni her konuda destekleyip yanımda olan, yoğun çalışma sürecinde yardımcı olan, bu zorlu süreci tamamlamamı sağlayan sevgili eşim Sevim KARAKUYU'ya, bu süreçte varlıklarıyla beni motive eden, en zor anlarımda gülümsemeleriyle içimi ısıtan ve bana güç veren oğullarım Mustafa ve Selim'e ve son olarak beni yetiştirip bugünlere getiren haklarını ödeyemeyeceğim rahmetli babam Mustafa ve annem Emine KARAKUYU'ya ve katkısı olan herkese teşekkür ederim.

Akın KARAKUYU
2023, Afyonkarahisar

Bu tez 23.10.2015 tarihinde vefat eden babam Mustafa KARAKUYU ve 06.02.2023 tarihinde meydana gelen depremde başta Hatay ve diğer şehirlerimizde vefat eden vatandaşlarımızın hatıralarına ithaf olunur.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLOLAR LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ALANYAZIN TARAMASI

1. DİJİTAL VATANDAŞLIK	11
1.1. DİJİTAL VATANDAŞLIK KAVRAMI.....	11
1.2. DİJİTAL VATANDAŞLIĞIN TARİHİ GELİŞİMİ	16
1.3. DİJİTAL VATANDAŞLIK EĞİTİMİ	19
2. DİJİTAL VATANDAŞLIĞIN BOYUTLARI.....	23
2.1. DİJİTAL SAĞLIK.....	23
2.2. DİJİTAL GÜVENLİK.....	27
2.3. DİJİTAL HAK VE SORUMLULUKLAR	31
2.4. DİJİTAL HUKUK (KANUN).....	33
2.5. DİJİTAL ERİŞİM.....	36
2.6. DİJİTAL ETİK	39
2.7. DİJİTAL ERİŞİM.....	41
2.8. DİJİTAL OKURYAZARLIK	44
2.9. DİJİTAL TİCARET	48
3. PROGRAM GELİŞTİRME	51
3.1. PROGRAM KAVRAMI	51
3.2. PROGRAM TÜRLERİ	53
3.3. PROGRAM GELİŞTİRME SÜRECİ	55
3.4. PROGRAM GELİŞTİRMENİN AŞAMALARI.....	58
3.4.1. Programın Tasarlanması	58
3.4.2. Programın Uygulanması	77
3.4.3. Programın Değerlendirilmesi	77
3.5. PROGRAM GELİŞTİRME YAKLAŞIMLARI	78
4. YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	81
4.1. YURT DIŞINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	81
4.2. YURT İÇİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR	88

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	93
2. ÇALIŞMA GRUPLARI	96

3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	99
3.1. NİCEL VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	99
3.1.1. Dijital Vatandaş Farkındalık Ölçeği (DVFÖ).....	99
3.1.2. Dijital Vatandaşlık Başarı Testi (DVBT)	109
3.1.3. Dijital Teknolojilere Yönelik Tutum Ölçeği (DTYTÖ).....	114
3.1.4. Modül Sonu Değerlendirme Teknikleri.....	114
3.2. NİTEL VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	115
3.2.1. İhtiyaç Belirleme İçin Hazırlanan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları	115
3.2.2. Araştırmacı ve Gözlemci Günlükleri.....	115
3.2.3. Öğrenci Günlüğü	116
3.2.4. Uygulama Sonu Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.....	116
4. ARAŞTIRMA SÜRECİ	116
4.1. PROGRAMIN TASARLANMASI.....	116
4.1.1. Programın Temelleri	116
4.1.2. Hedef ve Kazanımların Belirlenmesi	121
4.1.3. İçeriğin Belirlenmesi.....	123
4.1.4. Eğitim Durumlarının Belirlenmesi	125
4.1.5. Sınama Durumlarının Belirlenmesi	126
4.2. PROGRAMIN UYGULANMASI	127
4.2.1. Eylem Araştırması Süreci.....	127
4.2.2. Deneysel Desen.....	129
4.3. PROGRAMIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	130
4.3.1. Verilerin Analizi	130
4.4. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK	131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

1. PROGRAMIN TASARLANMASINA YÖNELİK BULGULAR.....	134
1.1. BİRİNCİ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR.....	134
1.1.1. Öğrenci Görüşlerine Göre İhtiyaç Analizi Bulguları.....	134
1.2. İKİNCİ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR	146
1.2.1. Uzman Görüşlerine Göre İhtiyaç Analizi Bulguları	146
1.3. ÜÇÜNCÜ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR.....	157
1.3.1. Alan Yazına Dayalı İhtiyaç Analizi Bulguları	158
2. PROGRAMIN UYGULANMA SÜRECİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	164
2.1. DÖRDÜNCÜ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR.....	164
2.2. EYLEM PLANLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	164
3. PROGRAMIN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	200
3.1. BEŞİNCİ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR	200
3.2. PROGRAMIN DİJİTAL VATANDAŞLIK BAŞARISINA ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	207
3.3. ALTINCI ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR	209
3.4. PROGRAMIN DİJİTAL VATANDAŞ FARKINDALIĞINA ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	209
3.5. YEDİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR	211
3.6. PROGRAMIN DİJİTAL TEKNOLOJİLERE YÖNELİK TUTUMLARA ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR	211
3.7. SEKİZİNCİ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR.....	212

3.8. UYGULAMA SONU ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE İLİŞKİN BULGULAR.....	212
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	222
KAYNAKÇA.....	241
EKLER DİZİNİ.....	255

TABLULAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Kuşakların Özellikleri ve Dijital Vatandaşlıkla İlişkisi.....	13
Tablo 2. Bilişim Suçları ve Cezaları.....	35
Tablo 3. Dijital Uçurum ve Önleme Yolları.....	38
Tablo 4. İletişim Biçimi ve İşlevi.....	43
Tablo 5. Program Tasarım Yaklaşımlarının Sınıflandırılması.....	78
Tablo 6. Araştırma Sürecinde Kullanılan Çalışma Grupları.....	97
Tablo 7. KMO ve Bartlett Sonuçları.....	100
Tablo 8. DVFÖ'nün Toplam Varyansın Açıklanması Tablosu.....	101
Tablo 9. DVF Ölçeğinin Döndürülmüş Bileşenler Matriksi Tablosu.....	102
Tablo 10. Dijital Sağlık Boyutu Alt ve Üst Gruplarının Geçerlik - Güvenirlik Analiz Sonuçları.....	103
Tablo 11. Dijital Güvenlik Boyutu Alt ve Üst Gruplarının Geçerlik – Güvenirlik Analiz Sonuçları.....	104
Tablo 12. Dijital Saygı Boyutu Alt ve Üst Gruplarının Geçerlik - Güvenirlik Analiz Sonuçları.....	104
Tablo 13. Dijital Eğitim Boyutu Alt ve Üst Gruplarının Geçerlik - Güvenirlik Analiz Sonuçları.....	104
Tablo 14. Dijital Yaşam Uygulamaları Boyutu Alt ve Üst Gruplarının Geçerlik - Güvenirlik Analiz Sonuçları.....	105
Tablo 15. DVFÖ ve Alt Boyutları Cronbach Alpha Değerleri.....	105
Tablo 16. DVFÖ İç Tutarlık Katsayıları (Split-half).....	106
Tablo 17. DVF Ölçeğinin Alt Faktörlerine Ait Ortalama ve Korelasyon Değerleri ..	106
Tablo 18. DVFÖ Modeline Ait Uyum İndeksleri.....	109
Tablo 19. DVBT Yönelik Belirtke Tablosu.....	110
Tablo 20. Madde Güçlük ve Ayırt Edicilik İndeksleri ve Değerlendirilmesi.....	112
Tablo 21. DVBT Madde Analizi Sonuçları.....	112
Tablo 22. Dijital Vatandaşlık Öğretim Programı Kazanımları.....	122
Tablo 23. Tek Grup Ön Test Son Test Deseni.....	130
Tablo 24. Öğrencilerin Dijital Vatandaş kimdir? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	134
Tablo 25. Öğrencilerin Dijital Teknolojileri Hangi Amaç İçin Kullanırsın? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	136
Tablo 26. Öğrencilerin Teknoloji ve İnternetin Vatandaşlık Kavramını Nasıl Etkilemiştir? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	137
Tablo 27. Öğrencilerin Dijital Ortamlarda Kendileri ve Başkalarının Nelere Dikkat Etmeli? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	139
Tablo 28. Öğrencilerin Dijital Teknolojiler Eğitiminizi Nasıl Etkilemiştir? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	141
Tablo 29. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri veya Diğer Bölümlerde Dijital Vatandaşlık Dersine Neden İhtiyaç Olabilir? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	142
Tablo 30. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Dersinde Neleri Öğrenmeleri Gerekir? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	144
Tablo 31. Uzmanların Üniversite Öğrencilerinin Dijital Vatandaş Farkındalıklarının Geliştirilebilmesi İçin Neleri Yapılmalıdır? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	146
Tablo 32. Öğrencilerin Dijital Ortamlarda İyi Bir Vatandaş Olmak İçin Nelere İhtiyaç Duyar? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	149
Tablo 33. Uzmanların Dijital Vatandaşlıkla İlgili Alandaki Eksikliklerin Nelerdir? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	151

Tablo 34. Uzmanların Üniversite Öğrencilerine Yönelik Hazırlanacak Dijital Vatandaşlık Öğretim Programında Yer Alması Gereken Kazanımlar Neler Olmalıdır? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	153
Tablo 35. Uzmanların Üniversite Öğrencilerine Yönelik Hazırlanacak Dijital Vatandaşlık Öğretim Programında İçerikte Yer Alması Gereken Konular Neler Olmalıdır? Sorusuna Yönelik Görüşleri.....	154
Tablo 36. Uzmanların Hazırlanacak Dijital Vatandaşlık Öğretim Programındaki İçeriğin Kazandırılmasında Hangi Yöntem ve Teknikler Kullanılmalıdır? Sorusuna Yönelik Görüşleri	156
Tablo 37. İhtiyaç Belirleme Aşamasında Kullanılan Kaynaklar	158
Tablo 38. 1.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	165
Tablo 39. 1.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	167
Tablo 40. 2.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	168
Tablo 41. 2.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	170
Tablo 42. 3.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	173
Tablo 43. 3.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	175
Tablo 44. 4.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	178
Tablo 45. 4.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	180
Tablo 46. 5.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	182
Tablo 47. 5.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	184
Tablo 48. 6.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	186
Tablo 49. 6.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	188
Tablo 50. 7.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	191
Tablo 51. 7.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	193
Tablo 52. 8.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	196
Tablo 53. 8.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri	198
Tablo 54. Esas Uygulama Grubu Öğrencilerinin Modül Sonu Değerlendirme Sorularından Elde Ettikleri Puanları ve Değerlendirme Sonuçları	201
Tablo 55. Esas Uygulama Grubu Öğrencilerinin Modül 1 Öz Değerlendirme Formuna İlişkin Sonuçları	203
Tablo 56. Esas Uygulama Grubu Öğrencilerinin Modül 2 Öz Değerlendirme Formuna İlişkin Sonuçları	204
Tablo 57. Esas Uygulama Grubu Öğrencilerinin Modül 3 Öz Değerlendirme Formuna İlişkin Sonuçları	205
Tablo 58. Esas Uygulama Grubu Öğrencilerinin Modül 4 Öz Değerlendirme Formuna İlişkin Sonuçları	206
Tablo 59. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Başarı Testi Ön ve Son Test Toplam Başarı Puanlarındaki Değişim	207
Tablo 60. Esas Uygulama Grubu Dijital Vatandaşlık Başarı Testi Erişi Puanları Normallik Testi Sonuçları	208
Tablo 61. Esas Uygulama Grubu Dijital Vatandaşlık Başarı Testi Ön test ve Son test Puanlarının İlişkili Ölçümler t-Testi Sonuçları	208
Tablo 62. Esas Uygulama Grubu Dijital Vatandaş Farkındalık Erişi Puanları Normallik Testi Sonuçları.....	209
Tablo 63. Esas Uygulama Grubu Dijital Vatandaş Farkındalık Ön test ve Son test Puanlarının İlişkili Ölçümler t-Testi Sonuçları	209
Tablo 64. Esas Uygulama Grubu Dijital Teknolojilere Yönelik Tutum Erişi Puanları Normallik Testi Sonuçları	211
Tablo 65. Esas Uygulama Grubu Dijital Teknolojilere Yönelik Tutum Ön test ve Son test Puanlarının İlişkili Ölçümler t-Testi Sonuçları.....	212

Tablo 66. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlığa Yönelik Görüşlerin nelerdir? Sorusuna Yönelik Görüşleri	212
Tablo 67. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlığa Yönelik Etkinliklerden En Çok Beğendiğiniz Etkinlik Hangisi? Neden? Sorusuna Yönelik Görüşleri	213
Tablo 68. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Etkinlikleri Sana Neler Kazandırdı? Sorusuna Yönelik Görüşleri	215
Tablo 69. Öğrencilerin Etkinlikler Sonunda Edindiğiniz Bilgileri Günlük Yaşamınızda Kullanabileceğinizi Düşünüyor Musunuz? Neden? Sorusuna Yönelik Görüşleri	216
Tablo 70. Öğrencilerin Hangi Kazandığın Bilgileri, Davranışları veya Tutumları Hangi Durumlarda Kullanırsın? Sorusuna Yönelik Görüşleri	217
Tablo 71. Öğrencilerin Uygulama Sonundaki Bilgi ve Tutumları ile Eğitime Başlamadan Önceki Bilgi ve Tutumları Arasında Oluşan Farklar Nelerdir? Sorusuna Yönelik Görüşleri	219
Tablo 72. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Eğitim Kademelerinde Ayrı Bir Ders Olarak Verilmeli mi? Sorusuna Yönelik Görüşleri	221

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Dijital Vatandaşlığın Ana Boyutları	5
Şekil 2. Dijital Vatandaşlığın Boyutları	16
Şekil 3. Dijital Vatandaşlık Eğitiminde Yansıtma Modeli.....	21
Şekil 4. Program Türleri.....	54
Şekil 5. Program Geliştirme Süreci.....	56
Şekil 6. Araştırmanın Süreci	95
Şekil 7. DVÖP Geliştirme Aşama ve Yöntemleri.....	96
Şekil 8. Ölçek Geliştirme Aşamaları.....	100
Şekil 9. Faktör Sayısına İlişkin Yamaç Birikinti Grafiği	102
Şekil 10. Birinci Düzey DFA Sonuçları.....	107
Şekil 11. İkinci Düzey DFA Sonuçları.....	108
Şekil 12. Eylem Araştırması Döngüsü	129

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

- AFA:** Açımlayıcı Faktör Analizi
DFA: Doğrulayıcı Faktör Analizi
DTYTÖ: Dijital Teknolojilere Yönelik Tutum Ölçeği
DVBT: Dijital Vatandaş Başarı Testi
DVFÖ: Dijital Vatandaş Farkındalık Ölçeği
DVÖP: Dijital Vatandaşlık Öğretim Programı
MSDT: Modül Sonu Değerlendirme Teknikleri
MSÖF: Modül Sonu Özdeğerlendirme Formu

GİRİŞ

İnsanoğlu sosyal bir varlık olup tek başına yaşayabilecek ve bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir canlı değildir. Bu nedenle insanlar topluluklar halinde yaşarlar. Bir arada yaşamak bazı kuralları, sorumlulukları, değerleri ve aidiyet duygusunu beraberinde getirmektedir. Bütün bunlar ise vatandaşlık olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Vatandaşlık kavramı Yunan şehir devletlerine kadar uzanan tarihi bir kavramdır.

20. yy'ın ikinci yarısına gelindiğinde ortaya çıkan internet, ilk başta sadece belirli amaçlar doğrultusunda kullanılırken teknolojiye yaşanan gelişmelerle birlikte etki ve kullanım alanını genişletmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişimlerin vatandaş olarak günlük hayatımızı her yönüyle etkilemesiyle birlikte dijitalleşme ortaya çıkmış ve dijital toplumlar meydana gelmiştir. Dijital toplumun içine doğan kişiler dijital yerli, bu toplumlara dâhil olmaya çalışan kişiler dijital göçmen olarak adlandırılmıştır. Dijital yerliler ile dijital göçmenler ise birlikte dijital vatandaşlık kavramını oluşturmuşlardır.

Dijital vatandaşlığın ortaya çıkmasının altında internet ve dijital teknolojilerin yaygınlaşması yatmaktadır. Özellikle mobil araçlar ve mobil internet insanları sürekli çevrimiçi hale getirmiştir. İnsanlar duygu ve düşünce paylaşımı, istek, şikâyet, beklenti, öneri ve bilgi paylaşımlarını çevrimiçi yaparak dijital toplumlara aktif katılımı vatandaşlık hizmetlerinden yararlanmaktadır. Bireyler artık gündelik yaşamdaki e-devlet, e-ticaret, e-bankacılık, e-nabız, e-okul gibi ihtiyaçlarını dijital platformlarda karşılamaktadır. Özellikle 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid – 19 virüsü nedeniyle yaşanan sosyal izolasyonlar bu geçişi daha da hızlandırmıştır. Bu durum zaman, maliyet, hız ve pratiklik sağlamasına rağmen başta güvenlik olmak üzere bazı sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Bu noktada ise dijital yerlilerin daha dikkatli olması, dijital göçmenlerin ise daha kolay uyum sağlayabilmeleri için dijital vatandaşlığın eğitimi ve farkındalık kazandırılması ön plana çıkmaktadır.

İnternet ve teknolojiyi yoğun olarak kullanan ve dijital toplumların yerlileri olan üniversite öğrencilerine yönelik dijital vatandaşlık öğretim programının geliştirildiği, uygulandığı ve değerlendirildiği bu tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dijital vatandaşlık ile ilgili alanyazın taraması, ikinci bölümde çalışmanın yöntemi,

üçüncü bölümde çalışmada toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular, dördüncü bölümde ise sonuç, tartışma ve öneriler yer almaktadır.

Problem Durumu

Vatandaşlık kavramı insanoğlunun var olduğu dönemden itibaren başlayarak geçirdiği gelişimlerle birlikte değişim göstermiştir. Topluluklar halinde yaşayan bireylerin topluma karşı aidiyet hissetmesi toplum içindeki hak ve sorumlulukları üstlenmesi ve toplumsal normlara uygun yaşam sürme çabası vatandaşlık kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan birçok olay insanları ve toplumları etkilediği için vatandaşlık kavramını da etkilemiştir.

Vatandaşlık kavramı olarak öncelikle Yunan şehir devletlerinde bir siyasi topluluğun üyesi anlamında kullanılmıştır. O dönemlerde vatandaşlık hükümdar ailenin soyuna dayanırken günümüzdeki modern vatandaşlık yaklaşımının temelleri Fransız ihtilali ile atılmıştır (Sarıbay, 1992). Vatandaşlık anlayışının değişmesine neden olan önemli olaylardan biride Soğuk Savaş sonrası Avrupa’da başlayan sanayileşme ve bu kıtaya başlayan büyük göç dalgası ile birlikte işgücü piyasasının ulusal sınırları aşip uluslararası boyutlara ulaşmasıdır (Soysal, 1994). Geçmişte daha çok ulus düzeyinde ele alınan vatandaşlık kavramı günümüzde artık uluslarüstü bir yapıya bürünmüştür.

Vatandaşlığın uluslarüstü bir yapıya evrilmesinde, sanayileşme ve göç dalgasından sonra dünya üzerinde internet ve teknolojidaki gelişmeler vatandaşlıkta dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Dijital alandaki bu hızlı değişim, günlük yaşamımızda kullandığımız eşya ve araçların teknolojik bir hal almasını sağlamıştır. Bu değişimin etkilediği kavramlardan biri de vatandaşlık kavramıdır. Gelişen teknoloji ile birlikte vatandaş ve vatandaşlık gibi kavramların dijital bir yapıya büründüğünü görmekteyiz. Teknolojiyi etkin bir şekilde kullanan bireylerin bilinçli bir vatandaşın taşınması gereken tüm vasıfları taşıyarak dijital ortamdaki hak ve sorumluluklarını bilerek bu doğrultuda hareket etmesi dijital vatandaşlık kavramını ortaya çıkarmıştır. Dijital teknolojilerin yaygın bir şekilde kullanılması toplumsal hayatta ve vatandaşlık algısında değişikliklere neden olmuş ve kavramın farklı bir anlam kazanarak dijital vatandaşlık olarak ifade edilmesini sağlamıştır (Görmez, 2016).

İnternet ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması geleneksel vatandaşlık anlayışını değiştirerek dijital ortamlara taşımıştır. 2006 yılında devletin kısa yolu parolasıyla e-devlet uygulamasına geçilmiştir. Türkiye İstatistik

Kurumu (TÜİK) 2021 yılı verilerine göre; 2008 yılında 6.990 olan e devlet kullanıcı sayısı % 6.500 artarak 2019 yılında 45 milyonu, 2021 itibariyle ise 53 milyonu aşmış durumdadır. Ayrıca e-devlet uygulaması üzerinden 769 resmi kurum 5.691 farklı hizmeti vatandaşların kullanımına açmıştır. Uygulama üzerinden yapılan aylık işlem sayısı ise 500 milyonu geçmiş durumdadır. TÜİK (2021)'in açıkladığı internet kullanım oranlarına bakıldığında 16 – 74 yaş aralığında 2019 yılında % 75.3 olan oran, 2020 yılında %79,0 olmuştur. Evde internet erişimi olan hane sayısının %92 olması internetle ne kadar iç içe yaşadığımızın bir göstergesidir.

İnterneti ve teknolojiyi % 95,7 oranı ile en yoğun olarak kullanan grup 16 – 24 yaş arası genç yetişkinlerin olduğu gruptur (TÜİK, 2021). Bu yaş grubu 2000 yılından sonra doğanların yer aldığı Z kuşağıdır. Kuşak teknolojinin içine doğduğu ve çok erken yaşlarda dijital araçlarla tanışıp iç içe yaşadığı için üyelerine kuşak I, internet kuşağı, Next Generation, iGen ve Instant Online (Her daim çevrimiçi) gibi isimler verilmektedir (Aydın ve Başol, 2014). Gözlerini teknoloji dünyasının içinde açan Z kuşağı üyeleri hiç zorlanmadan mevcut teknolojiye ve yeni gelişmelere uyum sağlayabilmektedir. Hayatlarının her alanında teknoloji vardır, aktif bir şekilde kullandıkları için teknoloji ile adeta bütünleşmişlerdir. Akıllı telefonlar, tabletler ve laptoplar onların ayrılmaz parçaları hâline gelmiştir. Z kuşağı arasında, sosyal medya hesabı veya mail adresi kullanmayan, teknoloji yoluyla iletişim kurmayan, dijital platformlardan alışveriş yapmayan yok denecek kadar azdır (Oral, 2013). Teknolojinin bu denli yoğun kullanımı ne derece dikkatli, sağlıklı ve bilinçli kullanıldığı sorunu da beraberinde getirmektedir.

Dijital teknolojiler birçok faydasının yanı sıra bazı risk ve tehlikeleri de içerir. Teknolojiyi aşırı kullanmaya bağlı olarak yaşanabilecek; teknoloji bağımlılığı, ekran yorgunluğu, fiziksel ve ruhsal sağlık problemleri ile karşılaşılabilir. Dikkatsiz kullanmaya bağlı olarak ise; kişisel verilerinin ve kullandıkları dijital teknolojilerin güvenliği, hak ve sorumluluklarını yerine getirmeme, dijital ortamlarda suç işleme veya suçlara maruz kalma, farkında olmadan etik dışı davranışlarda bulunma, sağlıklı iletişim kuramama ve dijital ticaret esnasında bir takım problemler yaşama sayılabilecek muhtemel tehlikelerdendir. İnterneti, teknolojiyi ve dijital cihazları bu denli yoğun ve aktif bir şekilde kullanan ve dijital yerliler olarak adlandırılan Z kuşağının dijital vatandaşlık deneyimleri esnasında son derece dikkatli olmaları gerekmektedir. Dikkatli olabilmelerinin yolu farkındalık oluşturabilmekten geçmektedir. Vatandaşlık eğitimi

öncelikle sosyal öğrenme yoluyla ailede başlar. Daha sonra bu rolü eğitim kurumları devir alır. Günümüz dijital toplumlarının üyeleri olan dijital vatandaşlara vatandaşlık eğitiminin formal eğitim yoluyla verilmesi bilinçli dijital vatandaşlar yetiştirebilmek adına gerekli görülmektedir.

Dijital vatandaşlık eğitimine yönelik öğretim programının olmaması, üniversite öğrencilerinin hayatlarının önemli bir parçası haline gelen teknolojiyi bağımlılık derecesinde kullanmalarına ve buna bağlı olarak fiziksel ve ruhsal bazı sağlık problemleri yaşamalarına neden olacaktır (Solmaz, 2020; Hızmalı, 2022). Özellikle pandemi sürecinde evden çalışma ve sosyal izolasyon ekran bağımlılık sürecini daha da artırarak dijital sağlığın önemini bir kez daha ön plana çıkarmıştır. Ayrıca bu süreçte alışverişlerimiz de dijital ortamlarda yürütülmüş ve dijital ticaret hacmi artmıştır. Dijital ticaret esnasında kimlik ve banka bilgilerinin muhafazası, güvenilir sitelerden alışveriş yapma gibi hususlar ticaret esnasında dikkat edilmesi gereken bir diğer konunun dijital güvenlik olmasını sağlamıştır. Tan (2019) bu durumu, küresel ölçekte faaliyet gösteren ekonomilerin dijital teknolojilere bağlı olması nedeniyle güvenli ticaret için dijital güvenliğin bireylerin ve ülkelerin dikkat etmesi gereken bir konu olarak değerlendirmektedir. Dijital vatandaşlık öğretim programının eksikliği, öğrencilerin dijital ortamlarda geçerli olan hukuk ve etik kurallarından, hak ve sorumluluklarından habersiz olarak kullanmalarına neden olacaktır. Bu bilinçsiz ve gelişmiş kullanımın zamanla normal görülmesi ve yaygınlaşması eğitim kurumlarının sorumlu dijital vatandaşlar yetiştirmeye yönelik ciddi öğretim programlarının olmamasındandır (Sari, 2019). Alan yazında ortaya konan bu çalışmalarda dijital vatandaşlığın ve boyutlarının kazandırılmasında verilecek olan eğitimin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Türkiye’de herhangi bir eğitim kademesinde dijital vatandaşlık dersinin ve dolayısıyla bir öğretim programının olmayışı dijital vatandaş eğitiminde göze çarpan bir problem durumu olarak kabul edilebilir.

Araştırmanın Önemi

Vatandaşlık bir ülkede yaşayan insanların devletle aralarındaki anlaşma olarak değerlendirilebilir. Devletler vatandaşlarına bir takım haklar verirken karşılığında bazı sorumlulukları yerine getirmelerini ister. Alberta (2012) vatandaşlığı belli bir sosyal, politik veya ulusal topluluğun üyesi olarak hem hak hem de sorumluluk sahibi olmak şeklinde ifade eder.

Hızlı bir şekilde gerçekleşen dönüşüm ve buna bağlı olarak yaşanan değişimlerden vatandaşlık kavramı da etkilenmiştir. Vatandaşlık, teknolojiye gelişmelerden etkilenerek dijital bir kimliğe bürünerek dijital toplumların oluşmasını sağlamıştır. Vatandaşlık kavramında yaşanan değişimler kavramın alan yazında ekolojik vatandaşlık, çevresel vatandaşlık, Avrupa Birliği vatandaşlığı, anayasal vatandaşlık, çok kültürlü vatandaşlık, küresel vatandaşlık ve dijital vatandaşlık gibi farklı isimlerle ifade edilmesine neden olmuştur (Kılınç, 2015).

Dijital vatandaşlığın ortaya çıkmasıyla birlikte kamu ve özel sektöre ait hizmetlerin, vatandaşlar tarafından güvenilirliği, uygulanabilirliği ve kullanılabilirliği tartışılırken 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyayı etkileyerek birçok insana bulaşan ve ölümüne neden olan Koronavirüs tartışmalarının sona erip vatandaşlığın dijitalleşmesini hızlandırmıştır.

Geleneksel vatandaşlıkta olduğu gibi dijital vatandaşların da bilinçli ve tutarlı davranışlar sergilemeleri önemlidir. Bu konuda belirli bir standartlaşmayı sağlamak ve dijital vatandaşların teknolojiyi uygun bir biçimde kullanmalarına yol gösterebilecek hususlara değinen Ribble (2015) dijital vatandaşlığın boyutlarını Koruma, Saygı ve Eğitim olarak üç boyutta düzenlemiştir.

Şekil 1. Dijital Vatandaşlığın Ana Boyutları

Kaynak: Ribble, 2015

Dijital vatandaşlık kavramının önemli olmasını sağlayan bazı nedenler vardır. Bu nedenler;

- İnternetin yaygınlaşması nedeniyle toplumsal yaşantıda meydana gelen değişim, riskler ve sorunlar,
- Dijital teknolojilerin topluma katılım sağlama ve sosyalleşmede kullanıcılara sağladığı imkânlar,
- Çevrimiçi faaliyetlerin vatandaşların katılımını sağlayarak demokrasiyi güçlendirmeye yönelik etkisi,
- Dijital teknolojilerin yaygınlaşması nedeniyle teknolojiyi etkin ve verimli kullanacak bireylere duyulan ihtiyaç,
- İnternetin öğrenme – öğretme sürecindeki etkisi ve sağlamış olduğu fırsat eşitliği şeklinde sıralanabilir (Mossberger, Tolbert ve McNeal, 2008).

Bireylerin iyi bir dijital vatandaş olarak değerlendirilebilmeleri için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına yönelik becerilere ve bazı davranış normlarına da sahip olmaları beklenmektedir. Bu davranış normlarının, ancak planlı süreçler dahilinde verilecek dijital vatandaşlık eğitimiyle kazandırılabilceği öne sürülmektedir (Mossberger vd., 2007; Ribble, 2007; Ribble ve Bailey, 2007; Warney vd., 2007; Ullman, 2008; Ohler, 2011; Farmer, 2014). Geliştirilecek öğretim programı, teknolojiyi yoğun olarak kullanan üniversite öğrencilerinin dijital dünyada iyi birer vatandaş olabilmelerini sağlayacaktır.

Ülkeler eğitim sistemlerinde uzak hedef olarak yetiştirmek istedikleri insan profiline uygun eğitim verdikleri gibi günümüzün toplumu olan dijital topluma uygun dijital vatandaşlar yetiştirebilmek için de eğitim verilmesi gerekmektedir. Karaduman ve Öztürk (2014) dijital vatandaşlık eğitimine, okullarda ayrı bir ders, herhangi bir ders kapsamında ünite veya dijital vatandaşlığın boyutları göz önüne alınarak belirlenen kazanımlarla diğer derslerdeki uygun kazanımların ilişkilendirilerek yer verilebileceğinden söz etmektedir.

İnterneti günün her anı kullanan ve çevrimiçi olarak adlandırılan dijital vatandaşların dijital ortamlarda geçerli olan kuralları bilmeleri önemli bir konudur. Çünkü internet kullanım sıklığının artmasına bağlı olarak şiddet eğilimi, bilişim suçları, güvenlik zafiyetleri, kişisel bilgilerin çalınması, bazı oyunlar nedeniyle intihar etme ve dijital alışverişlerde yaşanan sıkıntılar gibi olumsuz sonuçlar karşımıza çıkabilmektedir (Tan ve Merey, 2021). Sanal ortamlarda yaşanan bu problemlere karşı teknolojiyi doğru

şekilde kullanma konusunda verilecek eğitimler bireylerin dijital vatandaş olmalarına yardımcı olacaktır (Farmer, 2014). Bu anlamda bilinçli dijital vatandaşlar yetiştirebilme adına dijital vatandaşlık eğitimi önemli görülmektedir.

Eğitim alanında olduğu kadar toplumsal anlamda da dijital vatandaşlık dikkatle ele alınması gereken konulardan biridir. Dijital toplumda vatandaşlık kavramı dijital vatandaşlığa doğru evrildiğinden adeta hiçbir kesim ve mesleğin dijital vatandaşlık kavramından muaf tutulması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle herkesin dijital vatandaşlık kavramı ile yakından ilgili olması kaçınılmazdır. Hatta dijital yerliler olarak adlandırılan kesimin dijital göçmenlere teknolojik bilgi aktarımı ve dijital vatandaşlığa uyum sağlamaları konusunda öncü oldukları söylenebilir. Bu bağlamda toplumun şekillenmesinde üzerlerine büyük rol düşen dijital yerliler olan üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlık eğitimleri alması önemli görülmektedir (Som Vural, 2016).

Alan yazındaki çalışmalar henüz birçok bireyin kendini dijital vatandaş olarak tanımlamadıklarını kavramın anlamı ve sonuçları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir (Aldemir ve Avşar, 2020). Bu durum dijital vatandaşlıkla ilgili eğitim eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Hayatımızın ayrılmaz bir parçası olan internet, bilgi ve iletişim teknolojileri dijital vatandaşlık için önemli bir adımdır. Geleceğin söz sahipleri ve toplumlarına yön verecek olan üniversite öğrencilerinin vatandaşlığın dijital halini öğrenmeleri adına dijital vatandaşlık eğitiminin ve öğretim programının önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

Gerçek yaşamda toplumsal hayatı düzenleyen hukuk ve etik kuralları olduğu gibi dijital ortamlarda da geçerli hukuk ve etik kuralları bulunmaktadır. Dijital vatandaşların toplumsal değerleri dikkate alarak dijital hukuk kuralları, hak ve sorumlulukları çerçevesinde hareket edebilmesi için eğitim programlarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmelidir (Sigrid ve Gustafsson, 2017). Teknoloji kullanımı ile ilgili davranışların, değerlerin ve etik kuralların oluşturulması bu anlamda önemlidir. Etik bilgiye sahip olunması ve uygulanması bakımından okullara büyük görevler düşmektedir (Mahmutoğlu, 2009). Eğitim yoluyla öğrencilere kişisel bilgilerini koruma, siber saldırılara karşı önlemler alma, saldırıya uğradığında neler yapabileceğini bilme gibi dijital güvenlikle ilgili kazanımlara eğitim planları çerçevesinde yer verilmelidir (Elçi, 2015). Dijital vatandaşlığın kazandırılmasında bu denli önemli yeri olan okullarda ve eğitimde yeni iletişim teknolojilerinin ve sosyal medyanın nasıl kullanılması gerektiğine dair eğitim verilmesi ve öğretmenlerin onlara rol model olarak rehberlik

etmesi gerektiği ifade edilmiştir (Ribble, 2011). Öğretmenlerin, öğrencilerin dijital vatandaşlar olarak dijital dünyaya güvenli ve etkili bir şekilde katılmaları, öğrenmeyi destekleyen bazı dijital teknolojiyi kullanmalarını sağlayarak sonuçta dijital okuryazarlık becerisi kazandırmaları önemlidir (Dabner, 2015). Pescetta (2011) ise toplumun iletişim şekli teknoloji tarafından belirlenmeye devam ettiği sürece öğretmenlerin öğrencilerini dijital okuryazarlığa hazırlama gereksiniminin devam edeceğini bildirmiştir. Diğer taraftan uzun süreli bilgisayar kullanımları hareketsiz kalma nedeniyle bazı fiziksel sorunları ve bunun yanı sıra ruhsal sorunlarla birlikte teknoloji bağımlılığını beraberinde getirmektedir. Öğretmenlerin, öğrencileri teknolojiyi sorumlu bir şekilde kullanmaya teşvik etmeleri teknolojik araçlarla olan ilişkilerini ergonomik ilkeler çerçevesinde nasıl düzenlenmesi gerektiğini öğretmeleri dijital sağlığın korunmasına imkân sağlayacaktır (Ribble, 2011). Bahsedilen çalışmalarda da vurgulandığı gibi, dijital vatandaşlık kavramı ve boyutlarının kazandırılmasında kapsamlı bir öğretim programı problem durumunda belirlenen eksiklikleri giderebilecektir.

Dijital vatandaşlık eğitiminde rehber olabilecek öğretim programı tasarlamayı hedefleyen bu çalışma dijital dönüşüme kolay adapte olabilecek, demokratik biçimde dijital katılım sağlayan, dijital teknolojileri bilinçli bir şekilde sağlığına, güvenliğine, kendisine ve başkalarına zarar vermeyecek şekilde kullanan, haklarının ve sorumluluklarının farkında, hukuka ve etiğe uygun davranışlar sergileyen bireyler yetiştirilebilmek adına önemli görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Vatandaşlık kavramı internet ve dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte sadece bir ülke ile sınırlı veya bir toplumu ilgilendiren bir kavram olmaktan çıkmış küresel bir köy haline gelen dünyada bütün insanlar için geçerli olan dijital hale bürünmüştür. Vatandaşlıkta yaşanan bu dönüşüme eğitim sistemlerinin uyum sağlaması, hem vatandaşlığın gelişimi açısından hem de eğitim sistemlerinin gelişimi açısından zorunlu hale gelmiştir. Bu zorunluluğun bir sonucu olarak eğitim ve öğretim programlarının da dönüşümlere cevap verecek nitelikte ya güncellenmesi ya da yeniden oluşturulması gerekmektedir. Buradan hareketle çalışma kapsamında vatandaşlığın güncel hali olan dijital vatandaşlık alanındaki eğitimi desteklemeye yönelik bir öğretim programının geliştirilmesi planlanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı üniversite öğrencilerine

yönelik dijital vatandaşlık öğretim programı geliştirmek, uygulamak ve değerlendirmektir.

Problem Cümlesi

Bu çalışmanın amacı dijital vatandaşlık öğretim programının tasarlanması uygulanması ve değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problemi; dijital vatandaşlık öğretim programı tasarısı üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlık başarılarına, dijital vatandaş farkındalıklarına ve dijital teknolojilere yönelik tutumlarına etkisi nedir?

Alt Problemler

Araştırma dijital vatandaşlık öğretim programının tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Araştırmanın alt problemleri bu doğrultuda düzenlenmiştir.

DVÖP ihtiyaç belirlemeye ilişkin alt problemler;

1-Üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlık öğretim programının sahip olması gereken özelliklerine yönelik görüşleri nelerdir?

2-Uzmanların dijital vatandaşlık öğretim programının sahip olması gereken özelliklerine yönelik görüşleri nelerdir?

3-Alan yazına dayalı olarak dijital vatandaşlık öğretim programında bulunması gereken özellikler nelerdir?

DVÖP Uygulanmasına ilişkin alt problemler;

4-Öğretim programı öğrencilerin dijital vatandaşlıklarına ve dijital vatandaşlığın boyutlarına nasıl bir katkı sağlamaktadır?

DVÖP Değerlendirilmesine ilişkin alt problemler;

Dijital vatandaşlık öğretim programının uygulanması öncesinde ve sonrasında öğrencilerin;

5-Öğretim programının uygulama sürecinde öğrencilerin hedeflere ulaşma düzeyi nedir?

6-Dijital vatandaş farkındalıkları istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

7-Dijital teknolojiye yönelik tutumlar istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

8-Öğrencilerin öğretim programına yönelik görüşleri nelerdir?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma;

- 2021 – 2022 eğitim – öğretim yılı bahar dönemi ile sınırlıdır.
- Tasarlanan öğretim programı ve etkinlikleri ile sınırlıdır.
- Öğretim programı kapsamında kullanılan veri toplama araçları ile sınırlıdır.

Araştırmanın Sayıltıları

Araştırmada dijital vatandaşlık öğretim programının tasarlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarında katılımcıların görüşlerini samimi bir şekilde ve tam olarak yansıttıkları varsayılmaktadır.

Tanımlar:

Dijital Vatandaşlık: En temel anlamıyla teknolojiyi ve interneti bilinçli kullanabilen, kullanırken etik ve hukuk kurallarına uyan, insan haklarına saygılı ve başkalarına zarar vermeyen kişiye dijital vatandaş denilmektedir (Ribble ve Bailey, 2007).

Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum: Dijital teknoloji, bilgileri bir ekran üzerinde elektronik olarak görüntüleyen, saklayan ve ileten uygulamalara karşı bireylerin yaklaşımı olarak tanımlanabilir (Gökhale, Brauchle ve Machina, 2013).

Dijital Vatandaşlık Öğretim Programı: Günümüzün vatandaşlık türü olan dijital vatandaşlıkla ilgili bilgi, beceri ve tutumları kazandırmak amacıyla hazırlanan bütün etkinlikleri kapsayan öğretim programı.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALANYAZIN TARAMASI

Bu bölümde dijital vatandaşlık, dijital vatandaşlığın tarihi gelişimi, dijital vatandaşlık eğitimi, dijital vatandaşlığın boyutları, program geliştirme ve ulusal – uluslararası alan yazında yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

1. DİJİTAL VATANDAŞLIK

1.1. DİJİTAL VATANDAŞLIK KAVRAMI

Vatandaşlık kavramına tarihsel süreç içerisinde birçok farklı tanım ve birçok farklı bakış açıları geliştirilmiştir. Yaşanan dönemdeki gelişmeler vatandaşlığı da etkilemiştir. Ayrıca ülkelerden ülkeye vatandaşlık tanımları ve şartları da değişebilmektedir.

Vatandaş kavramı etimolojik köken olarak Antik Yunan'a kadar uzanır. O dönem için şehir devletleri city olarak adlandırılmıştır. Şehir devletlerinde yaşayan insanlara citizen denilmiştir. Vatandaş belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan oradaki devlet otoritesini kabul eden herkeştir (Heater, 2007). Fransız devriminden önce vatandaşlar birer tebaa olarak görülürken, Fransız devriminden sonra krala tabi olma konumundan herkesin eşit statüye sahip olduğu bir hak sahibi konumuna geçmiştir (Erbay, 2009).

Vatandaşlık bireylere bir devlet tarafından verilen hakları ve buna karşı vatandaşların sorumluluklarını ifade eden yasal bir statüdür. Bu durum sadece hak ve sorumluluklar çerçevesinde değerlendirilemez ayrıca bireyin sosyal, ekonomik, politik ve sanatsal hayata aktif katılımını da içine alır (Durgun, 2010). Smith ise vatandaşın dört farklı tanımından bahsetmiştir. İlk tanımda kendini yönetme süreçlerine katılan siyasi haklara sahip bireyler, ikinci tanımında bağımsızlığı olan bir devletin yasal üyesi, üçüncü tanımda siyasi olsun veya olmasın herhangi bir topluluğa üye olan, dördüncüsü bir gruba sadece üye olan değil üyeliğin gerektirdiği davranışları yerine getiren kimse olarak tanımlamıştır (Smith, 2002). Yaşanan dönemin şartları ve bakış açısına göre vatandaşlık tanımlarında farklılık gösterebilmektedir.

Teknoloji yeni yeni gelişmeye başladığı sıralarda insanlar için hayatı kolaylaştıran bir araç iken günümüzde teknolojinin baş döndürücü gelişmeleri sonunda hayatın kendisi olmuştur. Hayatımızı her anlamda etkileyen bu dönüşüm kullandığımız

yöntemleri ve mekanizmaları da değiştirmiştir. Bu kapsamda vatandaşlık hizmetleri ve uygulamaları da değişmiştir. Görmez (2016)'e göre gelişen teknoloji ile birlikte dijital araçların toplumsal hayata yansımaları, teknolojiyi etkili bir şekilde kullanan vatandaşların dijital ortamlarda nasıl davranması gerektiğini bilmesi ve vatandaşlık hizmetlerinden sanal ortamları kullanarak yararlanması dijital vatandaşlık kavramını ortaya çıkarmıştır.

Dijital vatandaş, dijital ortamlardaki içeriği okuyup, anlayan ve gerekli yerlere yönlendirebilen, geniş band erişimine sahip ve interneti aktif olarak kullanan kişiler olarak tanımlanabilir (Mossberger, Tolbert ve McNeal, 2008). Dijital vatandaşlık kavramının ortaya atılmasında önemli katkıları olan Ribble ve Bailey (2007) teknolojiyi kullanırken temel normlara (kural, ilke vb.) dikkat eden bilinçli vatandaşlar olarak tanımlamıştır. Bir başka tanımda dijital vatandaşlık teknolojiyi etkili bir şekilde kullanan, içerikleri anlayıp yorumlayarak güvenilirliklerini belirleyebilen, ihtiyaç duyduğu içerikleri oluşturabilen, uygun araçlarla etik kurallar çerçevesinde iletişim kurabilen, saygılı ve sorumluluk sahibi bireyler olabilme şeklinde ifade edilmiştir (A Common Sense Media White Paper, 2011). Bu konuda alan yazında en geniş tanımlardan birinde Çubukçu ve Bayzan (2013) dijital teknolojileri kullanırken sorgulayan, sanal ortamlardaki davranışlarının etik ve hukuki sonuçlarının farkında olan, teknolojiyi siber zorbalığa girmeden kullanan, başkalarıyla işbirliği içinde olan ve herkesi bu doğrultuda teşvik eden vatandaş olarak değerlendirmişlerdir.

Dijital vatandaşlık, erişime ve bir dijital cihaza sahip, fiziksel ve ruhsal sağlığını koruyan, kişisel verilerinin ve dijital cihazlarının güvenliğini sağlayabilen, haklarının bilincinde, hukuk ve etik kuralları çerçevesinde hareket eden, bilgiyi eleştirel bir yaklaşımla dijital ortamlardan edinip dijital iletişim kanalları vasıtasıyla paylaşabilen ve gündelik hayattaki alış veriş işlemlerini dijital ortamlarda da yapabilen yeni dünya düzenin gerektirdiği vatandaşlık olarak tanımlayabiliriz.

Dijital vatandaşlık tanımlarında öncelikle vurgulanan erişimin olmasıdır. Sonrasında bu erişilen ortamlarda sorgulayıcı yaklaşımla yasa ve etik kuralları çerçevesinde hareket edilerek risklere karşı mücadele etmek ön plana çıkmaktadır. Ayrıca dijital vatandaşların güvenilir ortamların oluşturulması, kişisel bilgilerin düzenlenmesi, sanal ortamlardaki varlığını güvenilir hale getirerek başkalarını da bu şekilde davranması için rol model olmanın vurgulandığı ifade edilebilir (Childnet International, 2007).

Dijital vatandaşlık gerçek yaşamda sağlamış olduğu büyük kolaylıklar ve bazı vatandaşlık hizmetleri için zorunlu olarak kullanılması nedeniyle toplumun bütün kuşaklarını ilgilendiren bir durumdur. 1960 – 1979 arası doğumlular X kuşağı, 1980 – 1999 arası doğumlular Y kuşağı ve 2000 yılından sonra doğanların yer aldığı kuşağa Z kuşağı adı verilmektedir. Z kuşağı diğer kuşaklara nazaran teknolojinin içine doğmuş ve teknoloji ile iç içe yaşamaktadırlar. Bu nedenle bu kuşağın üyelerine Kuşak I, İnternet Kuşağı, iGen ve Instant Online kuşağı gibi isimlerle adlandırılmıştır (Aydın, ve Başol, 2014). Kuşakların özellikleri ve dijital vatandaşlıkla ilişkileri şu şekilde özetlenebilir;

Tablo 1. Kuşakların Özellikleri ve Dijital Vatandaşlıkla İlişkisi

Kuşak	Özelliği	Dijital vatandaşlıkla ilişkisi
X	1960-1979 yılları arasında doğanlar	Dijital araçlar ve teknolojiyle yetişkinlik döneminde tanıştıkları için zor dijital vatandaşlığı zor adapte olan kuşak.
Y	1980-1999 yılları arasında doğanlar	Dijital araçlar ve teknolojiyle çocukluk veya gençlik dönemlerinde tanışıp dijital vatandaşların dünyasına daha kolay adapte olabilen kuşaktır.
Z	2000 sonrası doğanlar	Dijital araçlar ve teknolojinin içine doğan dijital toplumların yerlileri olarak nitelenen kuşak.

Kaynak: Banko ve Babaoğlu, 2014.

Vatandaşların vatandaşı olduğu ülkeden kazanmış olduğu bazı haklar ve buna karşı bazı sorumlulukları vardır. Bu durum dijital vatandaşlar için de geçerlidir. Dijital vatandaşların dijital ortamlardaki uyması gereken kurallar ve sorumlulukları şöyle açıklayabiliriz;

- BİT kullanımı ile ilgili etik değerlere dikkat ederek iletişim kurmak,
- Dijital ortamlarda toplumsal süreçlere katılmak,
- Alışveriş işlemlerini sorumluluk alarak sanal ortamlarda gerçekleştirmek,
- Dijital ticaret esnasında ruh ve beden sağlığını bozmayacak şekilde davranmak,
- Dijital ortamlarda nezaket kurallarına uymak,
- Dijital platformları kullanırken kişisel verilerinin güvenliğini sağlayabilecek şekilde kullanmak (Ribble, Bailey ve Ross, 2004).

Dijital vatandaşların dijital ortamlardaki davranışlarını düzenlemek için Küresel Vatandaşlık Kurumu (2015) ilkökul, ortaokul ve lise öğrencilerinin dijital ortamlarda nasıl davranmaları gerektiğine yönelik Dijital Vatandaşlık Sözleşmeleri oluşturmuştur. Örnek olarak lise düzeyindeki öğrenciler için bazı maddeler şöyledir:

• Kendine saygı: çevrimiçi ortamlarda kendine ait içeriği dikkatli seçmek ve kullanmak

• Başkalarına karşı saygı: çevrimiçi ortamlarda başkalarını rahatsız etmemek

• Kendine karşı sorumluluk: çevrimiçi ortamlarda kendine yapılan etik dışı davranışları rapor ederek gerekli yerlere başvurmak

• Başkalarına karşı sorumluluk: çevrimiçi ortamlarda uygunsuz içeriği paylaşmamak etik dışı davranışları rapor ederek gerekli yerlere başvurmak,

• Entelektüel mülkiyet haklarına karşı saygı: çevrimiçi ortamlarda kullandığı bilgileri sorgulamak ve adil bir şekilde kullanmak,

• Entelektüel mülkiyet haklarına karşı sorumluluk: çevrimiçi ortamlarda başkaları tarafından üretilen yazılım, program gibi araçları izin alarak kullanmak.

Günümüzde sadece öğrenciler değil herkes dijital vatandaş olmuş veya olma yolunda emin adımlarla ilerlemesi gerekmektedir. Bu nedenle dijital vatandaşların sergilemesi gereken özelliklerin bazı standartlara sahip olması gerekir. Bu standartlar kendine saygı, başkalarına saygı ve özel mülkiyetine saygı şeklinde açıklanmıştır.

I. Kendisine Saygı Duyar: Bireyin kendisine olan saygısını dijital ortama yansıtması:

• Çevrimiçi faaliyetlerde saygılı isimler kullanmak,

• Gerçek dünyada tanıdığı kişileri sanal dünyada arkadaş olarak eklemek,

• Kanuna aykırı olmayan web sitelerini ziyaret etmek,

• Kişisel bilgi ve verilerini korumak,

• Güçlü şifreler oluşturarak kimseyle paylaşmamak,

• İçerik (bilgi, resim, video vb.) paylaşımı yaparken uygunluğuna dikkat etmek,

• Kendisini rahatsız eden uygunsuz paylaşımları gerekli mercilere bildirmek için rapor etmek,

• Sanal ortamlarda edindiği deneyimleri güvendiği kişilerle paylaşmak (Educational Origami, 2016; akt. Sari, 2019).

II. Başkalarına Saygı Duyar: Bireyin başkasına olan saygısını dijital ortama yansıtması:

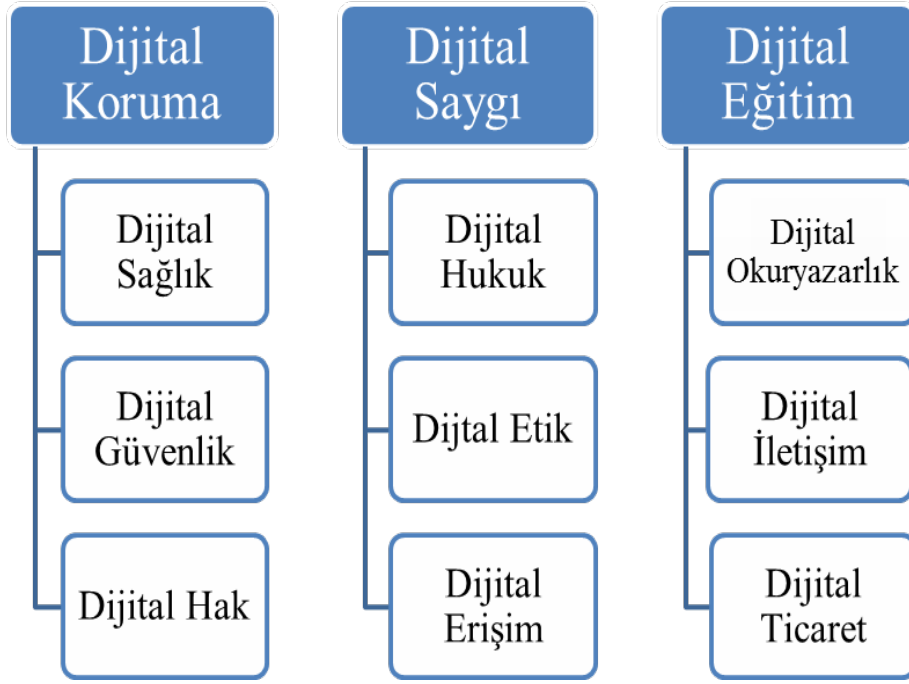
- Diğer insanların hak ve özel hayatlarına saygı duymak,
- Başka kişilerin yaptığı şeyleri taklit etmez,
- Siber zorbalık olarak değerlendirilen (hakaret, zorbalık, tehdit, taciz, nefret, şiddet) içeren söz ve davranışlardan uzak durur.
- Çevrimiçi faaliyetlerde empati duygusu çerçevesinde hareket eder. (Aydın, 2015).

III. Başkalarının Özel Mülkiyetine Saygı Duyar: Bireyin başkasının mülkiyetine olan saygısının dijital ortama yansımasıdır:

- Başkalarının web sitelerine saygı duyar, siteleri değiştirme veya erişimi engelleme gibi davranışlardan kaçınır,
- Başkalarına ait herhangi bir içeriği onların izni olmadan kullanmaz,
- Film, video, şarkı, oyun gibi ürünleri telif hakkını ihlal etmemek için paylaşım veya çoğaltma yapmaz,
- Başkalarının mülkiyet haklarının ihlal edildiği (intihal, korsan vb.) rapor eder (Homayoun, 2018).

Dijital vatandaşlık tek bir boyut veya yapı olarak ele alınabilecek bir kavram değildir. Dijital koruma, dijital saygı ve dijital eğitim olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Her bir boyut kendi içerisinde üçer boyuta daha ayrılarak toplam dokuz boyuttan oluşan bir yapı karşımıza çıkmaktadır (Ribble, 2015). Dil, insanların fikirlerini, düşüncelerini, duygularını ifade etmek amacıyla kullanılan bir iletişim aracıdır. Bireyler, yaşadıkları toplumun özelliklerini, kültürel mirasını ve bilgi birikimini ana dil ile kazanırken, diğer topluluklara, insanlara, onlara özgü kültürel mirasa ve bilgi birikimine onların dillerini bilerek ulaşabilmektedir. Bu şekilde dil aracılığıyla kültürler arası etkileşim, iletişim ve bilgi paylaşımı gerçekleşmektedir (Şahin, 2009). Dolayısıyla bireylerin başka kültürleri anlayabilmeleri ve kendi kültürlerini de başkalarına aktarabilmeleri için ana dilleri dışında yabancı bir dil bilmeleri gereklidir.

Şekil 2. Dijital Vatandaşlığın Boyutları

Kaynak: Ribble, 2015

1.2. DİJİTAL VATANDAŞLIĞIN TARİHİ GELİŞİMİ

Vatandaşlık kavramı insanlığın varoluşuna kadar uzanan bir kavramdır. Bir yerde insan topluluğu varsa orada vatandaşlıktan bahsedebiliriz. İnsanoğlu varoluşunda doğada hazır olan besinleri yiyerek ve avcılıkla yaşamını sürdürdüğü için ilk topluma Toplum 1.0 yani avcı toplumlar adı verilmiştir. Nüfusun artmasıyla doğadaki hazır besinlerin yeterli olmaması insanları tarım yapmaya itmiştir. Toplum 2.0 a tarım toplumu adı verilmiştir. Buhar gücüyle çalışan motorları icadı endüstri ve sanayiye geliştirmiş Toplum 3.0. endüstri toplumları ortaya çıkmıştır. Bilgisayar ve internetin icadı ise bilginin üretilmesi ve iletilmesini sağladığı için şu an içinde yaşadığımız Toplum 4.0 yani bilgi toplumu ortaya çıkmıştır.

Teknolojik gelişmeler sonucu endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş, insanlık tarihinde önemli bazı değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bilgi toplumunda bilgisayar, internet ve diğer iletişim araçlarının yaygınlaşması bilginin paylaşılıyor olması toplumsal anlamda birçok sosyo-kültürel değişikliğe neden olmuştur (Temel ve Yapraklı, 2015).

İnternet dünyadaki diğer icatların aksine bir tek kişi tarafından ortaya konulmamıştır. 1959 yılında Arpanet'in kurulmasıyla internetin ilk uygulanabilir sürümü geliştirilmiştir (Kutup, 2010). 1960'lı yılların sonuna doğru Amerika da ki ileri

düzey savunma araştırmaları proje ajansı farklı noktalardaki bilgisayarların birbirine bağlanması için kurmuş olduğu sistem zamanla farklı üniversitelerdeki bilgisayarların birbirine bağlanıp araştırma yapmasına iletişim kurmasına imkân sağlayarak geniş bir ağ sistemi kurulmasına neden olmuştur (Çağıltay, 1994). 1991 yılında Tim Barnes Lee hiper metin işaretleme dili anlamına gelen HTML adında internet metin dilini geliştirmiştir. Bu web tarayıcıları için ortak metin dili oluşturmayı sağlamıştır. Daha sonra Lee buradan hareketle World Wide Web (www) icat etmiştir. Bu gelişme ile birlikte siteler ortak dil kullanarak internetin görsel hale gelmesi bilgi paylaşımını kolaylaşmasını sağlayarak internetin bugünkü halini almasını sağlamıştır (Üçkardeş, 2010).

Türkiye’de internet 1986 yılında kurulan TÜVEKA (Türkiye Üniversiteler ve Araştırma Ağı) kurduğu ağ ile başlamıştır. 12 Nisan 1993’te Orta doğu ve Teknik Üniversitesi ve TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu) ortaklığı ile ağ hayatına başlayan tr.net ilk servis sağlayıcı olarak kullanıldı (Bölükbaş, 2005).

Türkiye’deki üniversitelerin internet bağlantısını sağlayan ULAKNET (Ulusal Akademik Ağ) 1997 yılında kuruldu. TürkTelekom.net, TURNET’in yerine geçerek 1999 yılında internetin alt yapısını oluşturmuş oldu. 2000 yılında milenyum çağı ile birlikte internet eğitim, iletişim, eğlence, reklam vb. birçok farklı alanlarda kullanılmaya başlandı (Aslan, 2016). 2016 yılına gelindiğinde ise geniş bant hizmeti toplumun kullanımına açılmış mobil internetin 4.5G ve fiber internete geçilmesiyle internet;

- Haberleşme,
- Medya,
- Bilgi paylaşımı,
- Tanıtım ve reklam,
- Tatil planları ve seyahatlar,
- Bankacılık,
- Ticareti
- Oyun ve eğlence,
- Sosyal ilişkiler,
- Kültürlerarası etkileşim,

- Çevre,
- Sağlık,
- Eğitim,
- Günlük yaşam,

• Kamu hizmetleri (e – devlet) gibi daha birçok alanda sunmuş olduğu yenilikler ve avantajlar herkes tarafından benimsenmiştir (Bayzan, 2011).

Küreselleşmenin etkisiyle çevresel vatandaşlık, kültürel vatandaşlık, küresel vatandaşlık ve çok kültürlü vatandaşlık gibi farklı vatandaşlık yaklaşımları ortaya çıkmıştır (Miller, 2002). Günümüzde ise bilgisayar, cep telefonu, tablet gibi teknolojik cihazları teknolojinin hayatımıza getirdiği yenilik ve değişimler olarak düşünebiliriz. Bu değişimlerin hayatımıza en önemli etkisi elektronikleşme ve dijitalleşme şeklinde olmuştur. E-devlet, e-öğrenme, e-demokrasi, e-vatandaş, e-kitap, e-posta gibi hayatımızı e-leşmek olarak etkileyen süreç yerini dijitalleşmeye bırakmış ve dijital vatandaşlık ortaya çıkmıştır (Şendağ ve Uysal, 2010). Özellikle dijitalleşme vatandaşların hem resmi işlemlerini hemde günlük yaşamdaki işlerini kolaylaştırıp hızlandırmıştır.

Türkiye’de e-yönetim alanında yaşanan gelişmeler 2000 yılından sonra başlamıştır. 1999 yılında Avrupa Birliği ile üyelik müzakereleri başlayan Türkiye ile Malta ve Güney Kıbrıs’a Avrupa Komisyonu Ocak 2001 tarihinde e-Avrupa adında bir çalışmanın oluşturulması için teklif sunulmuş 15 Haziran 2001’de e-Avrupa’ya resmen katılım sağlanmıştır. TÜBİTAK sonraki süreçte Türkiye’nin e-Avrupa konusundaki sorumluluklarını denetlemek amacıyla e-devlet projesini ortaya koymuştur (Demirel, 2010). 2003-2004 Devlet Planlama Teşkilatı “e-Dönüşüm Türkiye Projesi” adıyla yeni bir proje gündeme getirmiştir. Projenin amacı, vatandaşların kaliteli, etkin ve hızlı bir şekilde kamu hizmetlerinden yararlanma şeffaf ve katılımcı bir devlet yapısı sağlamak olmuştur (Çetiner, 2009).

Teknoloji çağında vatandaşların ihtiyaç duyduğu eğitim, sağlık, hukuk, güvenlik, alışveriş, bankacılık ve iletişim gibi hizmetler artık elektronik ortamlarda temin edilmeye başlamış ve dijital vatandaşlık olarak adlandırılmıştır. Dijital vatandaşlık sayesinde ülke sınırları eski önemini kaybetmiş durumdadır. Örneğin Estonya 2014 yılından itibaren ülkesinde şirket kurmak isteyenler için e vatandaşlık ve imza hakkı tanımış ülke vatandaşlığı alma konusunda yeni ve farklı bir adım atmıştır.

1.3. DİJİTAL VATANDAŞLIK EĞİTİMİ

Teknolojinin hızla gelişip yaygınlaşması sunmuş olduğu avantajlar ve tüm dünyada kullanılır bir hal alması dijital toplumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sürekli yenilenen bilgi ve iletişim teknolojileri bu teknolojilerin içine doğan çocuklar ve gençler tarafından kullanılmaktadır. Hayatın getirmiş olduğu değişiklikler dijital teknolojilere uyumlu olduğu için artık yetişkinlerde bu teknolojileri kullanmak zorunda kalmışlardır. Bu durum dijital toplumdaki vatandaşların eğitimini ön plana çıkarmıştır.

Eğitim sistemlerinin, vatandaşlara bilgiler öğretmenin yanı sıra ülkenin başat felsefesini kazandırma, iyi insan olma ve toplumsal hayata uyumlu sosyal bireyler olarak yetiştirebilmek için eğitime görevi vardır. Bireylere, ülkeleri ve dünya için nasıl iyi bir vatandaş olacağı sahip oldukları haklar ve buna karşın sorumluluklarının neler olduğu ile ilgili verilen eğitim vatandaşlık eğitimidir.

Avrupa Konseyi (2019) dijital vatandaşlık eğitimini, öğrenenlerin eğitim yoluyla desteklenerek dijital toplum hakkında bilgi edinme ve etkin katılım için yeterliklerin kazandırılması biçiminde tanımlamaktadır. Dijital vatandaşlık eğitimi, öğrenenlerde 21. yüzyılda bulunması gereken becerilerin etik kurallar çerçevesinde verildiği ve geliştirildiği eğitimidir (Aydın, 2015). Dijital vatandaşlık eğitimini vatandaşların dijital topluma uyum sağlaması haklarını kullanması ve sorumluluklarını yerine getirebilmesi için farkındalık oluşturmak amacıyla verilen eğitim olarak ifade edebiliriz.

Devletler tarafından verilen vatandaşlık eğitim programlarının üç temel amacı vardır. Politik felsefeye uygun bireyler yetiştirmek, tartışma ve sorgulama ile iletişim becerilerini geliştirmek sonuncusu gönüllü olarak toplum içindeki etkinliklere katılım sağlamaktır (Watson, 2004). Dijital vatandaşlık eğitiminin amacı demokratik hak ve sorumluluklarını kullanan dijital alanda insan hakları ve hukukun üstünlüğünü korumak için gerekli bilgi ve beceri geliştirmektir (Avrupa Konseyi, 2019). Dijital vatandaşlık eğitiminin amacını sorgularken günümüzün çok kültürlü toplum yapısını da göz önüne almak gerekir. Gibson, Rimmington ve Landwehr-Brown (2008) bu eğitimin amacını farklı kültürlere saygı duyan ve evrensel sorunlara çözüm üretmeye çalışan bireyler yetiştirmek olarak ele almıştır. Dünya'nın küreselleşmesi ile bireyler sadece bir ülkenin sınırları ile kalmamakta ve dijital platformlar sayesinde evrensel bir kültür ortaya çıkmaktadır. Bu nedenlerle dijital vatandaşlık eğitiminin amacı dijital ortamlarda daha bilinçli ve sorumlu bireylerin yetiştirilmesidir (Stavenhagen, 2008).

Dijital vatandaşlık eğitiminin amacı, günümüzde adeta bir zorunluluk haline gelen dijital hayatta haklarını kullanan, sorumluluklarını bilen, bilgiyi elde edip sorgulayarak yönetebilen, bireysel güvenlik önlemlerini alarak etik ve hukuk kuralları çerçevesinde iletişim kurabilen bireyler yetiştirmektir diyebiliriz.

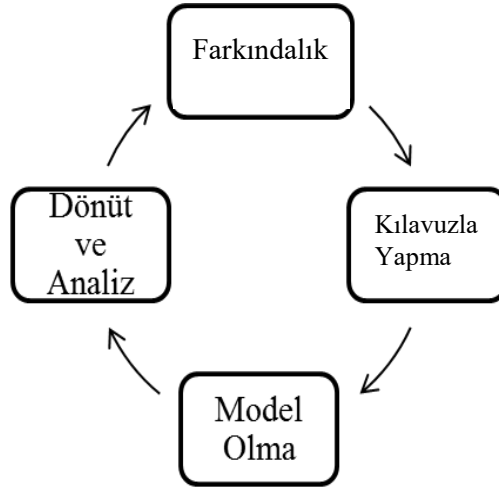
Günümüzde teknolojiyi kullanma birincil ve sınırsız kaynaklara ulaşma her şeyin dijital ortama taşınması ve vatandaşlık uygulamaları dijital vatandaşlık eğitimi önemli hale getirmiştir (Greenhow ve Robelia, 2009). Çağı yakalayan bireyler yetiştirmek, çağın getirdiği problemlerle başa çıkabilen, evrensel kültüre ve olaylara duyarlı ve dijital platformlardaki eylemlerinin yükümlülüklerini bilen bireyler yetiştirmek için dijital vatandaşlık eğitimi gereklidir (Kaya ve Kaya, 2012). Bu durum aynı zamanda geleneksel vatandaşlığın güncel ve dijital ortama taşınmış hali olan bilinçli dijital vatandaşlar yetiştirebilmek için önemlidir.

Günlük yaşamda olduğu gibi dijital yaşamda da bireylerin hak ve sorumluluklarının bilincinde, sosyal ve siyasal yaşam hakkında bilgi sahibi olan, topluma karşı duyarlı, düşünce ve görüşlerini açıklayabilecek bazı yeterliklerle yetiştirilmesi için dijital vatandaşlık eğitimi zorunluluk olarak değerlendirilebilir (Ersoy, 2013). Aksi durumda dijital ortamlarda tehlikeli ve problemlili davranışların yaşanması bu sorunların hem bireyi hem toplumu olumsuz etkileyeceği söylenebilir. Bu nedenle farkındalık oluşturacak şekilde verilecek olan dijital vatandaşlık eğitimi son derece önemlidir (Hollandsworth, Dowdy ve Donovan, 2011). Bilgi ve İletişim teknolojilerinin yaygın hale geldiğini düşündüğümüzde iyi vatandaş olmak sadece normal vatandaşlık üzerinden değil dijital vatandaşlığı kapsayacak şekilde verilmelidir. Çünkü devletlerin artık dijital vatandaşlığın gereklerini yerine getirecek bireylere ihtiyacı vardır (Elçi, 2015).

Bireylere eğitim yoluyla herhangi bir konuda özellik, bilgi ve beceri kazandırılabilir. Ribble (2008) öğrenenlere eğitim yoluyla dijital vatandaşlığın özelliklerinin kazandırılması için dört aşamadan oluşan yansıtma modeli geliştirmiştir.

Şekil 3. Dijital Vatandaşlık Eğitiminde Yansıtma Modeli

Kaynak: Ribble, 2008

Modelin birinci basamağı farkındalık basamağıdır. Bu basamakta öğrenenlerin teknoloji ve donanımlarla ilgili olarak temel bilgilerin ötesine geçmeleri teknolojileri kullanırken uygun olan ve uygun olmayan davranışların neler olduğunu bilmesi gerekir. İkinci aşamada eğiticiler teknolojinin doğru kullanımına odaklanıp rehberlik ederek öğrencilerin araştırma yapma, risk alma ve teknolojiyi kullanmalarına öncülük etmeleri gerekmektedir. Üçüncü aşamada öğretmenler, öğrenenlere okul, iş, ev ve toplumda doğru teknoloji kullanımına yeterli zaman tanıyarak onları takip etmeli ve olumlu diyalog kurarak rol model olmalıdırlar bu yaklaşım dijital vatandaşlığın öğretilmesine yardımcı olacaktır. Modelin son aşamasında öğretmenler öğrencilere teknolojiyi nasıl kullandıkları konusunda sorgulayıcı yaklaşımla düşünceleri için geri dönütler vererek öğrencilerin kendilerini değerlendirmeleri sağlanmış olur (Ribble, 2008).

Dört aşamalı döngüsel teknoloji entegrasyon modeli dijital vatandaşlık eğitiminde bazı avantajlar sunmaktadır;

- Model öğrenenlerin dijital ortamlardaki sorunlarla doğrudan karşılaşarak içselleştirmelerine yardımcı olur.
- Teknoloji entegrasyonu döngüsel olduğu için öğrenme durağan değildir sürekli yeni şeyler öğrenilir.
- Döngü, öğrenenlerin süreçte neleri yaptığını neleri yapmaları gerektiğini yansıtmalarına yardımcı olur.

- Öğrencilerin dijital vatandaşlık farkındalıklarının gelişmesine katkı sağlar.
- Model çocuklara yardım ederek iyi bir dijital vatandaş olmanın önemini anlamalarına yardımcı olmaktadır.
- Yansıtma modelini kullanarak öğretmenler, aileler ve herkes teknoloji kullanımını hakkındaki sorunları öğrenenlerle birlikte tartışarak öğrenilmesini sağlar.
- Döngüsel model teknolojilerin uygun ve güvenli kullanımına yönelik öğretilerin hem okul içi hem okul dışında öğrenilmesini sağlar (Ribble, 2008).

Avrupa Konseyi (2017) dijital vatandaşlık eğitiminin temelini değerler, tutumlar, beceriler ve bilgi – eleştirel anlayış olmak üzere dört temel ve yirmi alt yeterlik üzerinde durmaktadır. Bu yeterlikler şu şekildedir;

1-Değerler:

- İnsan onuruna ve haklarına değer vermek,
- Kültürel farklılıklara değer vermek,
- Demokrasi, hak, adalet ve eşitliğe değer vermek,

2-Beceriler:

- Özerk öğrenme becerileri,
- Analitik ve eleştirel düşünme becerileri,
- Dinleme ve gözlemlene becerileri,
- Empati,
- Esneklik ve uyumluluk,
- Dilsel, iletişimsel ve çok dilli beceriler,
- İşbirliği becerisi
- Çatışma – çözüm becerileri

3-Tutumlar:

- Farklı kültürlerle, inançlara, dünya görüşlerine ve uygulamalara açık olma,
- Saygı,
- Sivil farkındalık,

- Sorumluluk,
- Özgüven,
- Tolerans

4-Bilgi ve eleştirel anlayış:

- Bilgi ve öz eleştirel anlayış,
- Dil ve iletişim üzerine bilgi ve eleştirel anlayış,
- Politika, hukuk, insan hakları, kültür, din, tarih, medya, ekonomi ve çevre hakkında bilgi ve eleştirel bakış açısına sahip olma.

Dijital vatandaşlık eğitimi ile öğrenenlerin teknolojiyi güvenli, yasal ve sorumlu bir şekilde kullanmaları teknolojiyi kullanarak kendi öğrenmelerini ve üretkenliği destekleyerek hayat boyu öğrenmelerini gerçekleştirmeleri ve toplumdaki diğer insanlara karşı da dijital vatandaşlık konusunda rol model olarak liderlik etmeleri onlardan beklenen standartlardır (Ribble, 2008).

Sonuç olarak, dijitalleşme birçok kavramda olduğu gibi vatandaşlık kavramının da irdelenmesini zorunlu kılmıştır. Vatandaşlık geleneksel halinden çıkıp dijital hale geçmiştir. Dolayısıyla geleneksel vatandaşlık eğitimi günün şartlarını karşılamakta yetersiz kalmıştır. İnterneti ve teknolojiyi yoğun olarak kullanan adeta onları yaşayan dijital vatandaş grubu olan üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlık eğitimi bu minvalde ön plana çıkmaktadır. Dijital teknolojileri ihtiyacı doğrultusunda kullanabilen, kullandığı teknolojilerin ve kişisel verilerinin güvenliğini sağlayabilen, kendisinin ve başkalarının sahip olduğu haklara ve etiğe uygun iletişim kurabilen, elde ettiği bilgiye eleştirel yaklaşım yönetebilen, bankacılık ve sağlık başta olmak üzere günlük hayattaki birçok işlemlerini dijital ortamlarda gerçekleştirebilen bireyler yetiştirebilmek için dijital vatandaşlık eğitimi öncelikli gereksinimlerden biri haline gelmiştir.

2. DİJİTAL VATANDAŞLIĞIN BOYUTLARI

2.1. DİJİTAL SAĞLIK

İçinde yaşadığımız çağ bilgi ve teknoloji çağı olduğu için birçok alanda değişim meydana gelmekte ve gittikçe de dijitalleşmeye doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır. Dünya var olduğunda avcı ve toplayıcı toplumlar olarak yaşayan insanlar daha sonra toprağı ekip biçmeye başlayarak üretime geçmişlerdir. Bu toplumlarda beden gücü ön

planda olduğu için vücudun zorlanmasından kaynaklı sağlık sorunları yaşanmıştır. Makineleşme ile birlikte makine üretimine geçilmiş bu dönemde daha çok makinelerin yanlış kullanılması sonucu sağlık sorunları yaşanmıştır. Dijital çağda ise yoğun bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına bağlı olarak insanların fiziksel ve ruhsal anlamda sağlık problemleri yaşadığını söyleyebiliriz.

Dijital sağlık, dijital dünyada vatandaşların fiziksel ve psikolojik sağlık sorunlarına karşı bilinçli olunmasıdır (Çubukçu ve Bayzan, 2013). Dijital sağlık, vatandaşların dijital platformları kullanırken kendi ve diğer dijital vatandaşların sağlıklarının bozulmasına neden olmayacak şekilde kullanma olarak ifade edebiliriz (Yılmaz, 2019). Dijital sağlığı, dijital vatandaşların teknolojiyi aşırı kullanımdan kaçarak veya kullanmasının zorunlu olduğu durumlarda alacağı tedbirlerle fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruması şeklinde tanımlayabiliriz.

Bilinçsiz ve aşırı kullanılan her şeyin zararı olduğu gibi, birçok faydası, kolaylığı ve avantajına rağmen dijital teknolojilerin fazla kullanımı da bazı zararları beraberinde getirmektedir. İnandı ve Akyol (2001) bu risk etmenlerini çevresel, ruhsal ve fiziksel olarak üç grupta ele almıştır. Fiziksel etmenler: uzun süre bilgisayar karşısında mola vermeden yanlış oturuş ve duruş şekliyle kas gücünün aşırı kullanılmasıdır. Ruhsal etmenler uzun süreli bilgisayar kullanımına bağlı olarak aşırı yük, sinir ve strestir. Teknolojinin kullanıldığı ortamın ses, ısı, ışık, havalandırma ve büyüklük gibi etmenleri ise çevresel etmenlerdir.

Dijital vatandaşların dijital dünyanın sunmuş olduğu avantajların yanı sıra ortaya çıkardığı sağlık problemleriyle de mücadele etmesi gerekmektedir. Dijital teknolojiler ve sağlık denilince öncelikle ekran başında uzun süreli oturmaya bağlı olarak duruş bozuklukları, bel – sırt ağrıları, bilek, parmak, kas ve eklem ağrıları ön plana çıkmaktadır. Uzun süre ekrana bakmadan kaynaklı olarak ise gözlerde yanma ve kaşıntı ile göz rahatsızlıkları ortaya çıkabilmektedir. Dijital sağlık denilince akla sadece fiziksel sağlık gelmemelidir. Psikolojik ve ruh sağlığı ile ilgili sorunlar da dijital sağlık konusundaki en büyük problemlerdendir. Gerçek hayattan uzaklaşma, asosyallik, stres, saldırgan davranışlar ve şiddete meyil dijital vatandaşların karşı karşıya kaldıkları sağlık problemlerinden bazılarıdır (Özsoy, 2009; Ocak, 2013; Tatlı, 2018).

Dijital vatandaşların fiziksel ve ruhsal hastalıklara ilaveten yaşayabileceği en çok rahatsızlıklardan biri de internet, teknoloji ve bilgisayar bağımlılığıdır. İngiltere'nin

tıp dergisi The New Scientist'e göre internet kullanıcılarını bekleyen bazı hastalıklar şöyle sıralanmıştır (Özsoy, 2009):

Ego Sörfü: Düzenli bir şekilde adını ve soyadını arama motorlarına yazarak internet ortamında kendini aratan ve hakkında ne gibi bilgilere ulaşıldığını kontrol eden kişilerin yakalandığı rahatsızlık.

Enfornografi: Bireyin öğrenme istediği her şeyi internetten öğrenmeye çalışmak.

Blog İfşacılığı: Gizli kalması herkes için faydalı olacak bilgileri çevrimiçi olarak yayınlamak.

Youtube-Narsizmi: Kendini tanıtmak fenomen olmak için kendi videolarını yayınlamak ve yayınlamak.

Myspace Taklitçiliği: İnternette başka bir kişiliğe ve role bürünerek başkasının yerine geçme takıntısı.

Google Takibi: Tanımadığı kişiler hakkında internet üzerinden bilgi edinmeye çalışmak.

Siberhondrik: Hastalık belirtisi durumlarında doktora gitmek yerine teşhis ve tedavi yöntemlerini internetten aramak.

Photolurking: İnternette ve sosyal medyada saatlerce başkalarının fotoğraf albümlerine bakmak.

Cheesepodding: İnternette vaktinin büyük kısmını şarkı indirmekle geçirmek.

Nomofobi: Akıllı telefonundan uzun süre uzaklaşarak haber alamamaktan korkmasıdır.

Fomo: Sosyal medyadaki gelişmeleri kaçırma korkusudur.

Sayılan hastalıkların temelinde internet ve teknolojik cihazların bilinçsiz ve aşırı bir şekilde kullanılarak asıl amacın dışına çıkılmasıdır. Bu durumda internet ve teknoloji bağımlılığı ortaya çıkmaktadır. İnternet bağımlılığı özellikle interneti yoğun olarak kullanan genç kuşak arasında görülmektedir. Sally (2006) internet bağımlılığı ile ilgili belirtiler olarak;

- Artan miktarda çevrimiçi zaman geçirme ihtiyacı,
- Planlanan süreden daha fazla internet kullanma,

- Zihnin sürekli internetle meşgul olması,
- İşlerin bitmeyerek çalışma günlerinin uzaması ve boş zamanların azalması,
- İş yerinde artan gerilim ve sorumlulukların yerine getirilmemesi sonucu verimliliğin düşmesi,
- Sosyal, mesleki veya boş zaman etkinliklerinin azalması,
- Durgunluk, uykusuzluk ve kızgınlık hallerinin artış göstermesi olarak sıralanmıştır.

Kullanmak zorunda olduğumuz teknolojiler için alacağımız bazı önlemlerle dijital sağlığımızı koruyabiliriz. Kılıçer (2010) kullanıcıların dijital sağlıkları için çalışma ortamı, ergonomi, doğru kullanım, mola ve egzersiz gibi hususlara dikkat çekmiştir.

Çalışma ortamı: Teknolojileri kullandığımız çalışma ortamlarının büyüklük, ısı, ışık, gürültü, sıcaklık gibi fiziksel şartlarının yeterli düzeyde olması gerekmektedir.

Ergonomi: Dijital cihazları kullandığımız masa ve sandalye gibi eşyaların vücut özelliklerine uygun yani ergonomik olmalıdır.

Doğru kullanım: Teknolojik cihazları kullanırken doğru oturuş cihazların göz seviyesinde olması ve göze uzaklığının yeterli mesafede olması doğru kullanımdır.

Mola: Dijital teknolojileri kullanırken çok uzun sürelerle çalışılmaması sık sık molalar verilmelidir.

Egzersiz: Çalışma aralarında verilen molalarda kas ve iskelet yapısını esnetip rahatlatacak hareketler yapmaktır.

Dijital sağlığımızı koruyabilmemiz için alınabilecek önlemlerden biri de kullandığımız teknolojik cihazların güvenliğidir. Özellikle eski bilgisayar ve cihazların oluşturduğu elektromanyetik dalgalar genetik yapıda bozulmalara yol açabilir.

Sağlıklı bireyler yetiştirmek geçmişten günümüze her toplumda devletlerin öncelikli görevleri arasında yer almıştır. Dijital toplumların bir üyesi olan dijital vatandaşlarında kendi fiziksel ve ruh sağlıklarını korumaları buna yönelik tedbirler almaları gerekmektedir. Tedbir alabilmek için öncelikle tehditlere yönelik bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bu anlamda her dijital vatandaşın dijital toplumda sağlığını

dikkate alarak sağlığına engel teşkil eden durumları ve korunmak için neler yapması gerektiği verilecek eğitimler yoluyla kazandırılmalıdır.

2.2. DİJİTAL GÜVENLİK

Maslow' un ihtiyaçlar hiyerarşinde ilk sırada fizyolojik ihtiyaçlar ikinci sırada güvenlik ihtiyacı yer almaktadır. Temel ihtiyaçlarını karşılayan bireyler güven içinde yaşamak isterler. İçinde bulunduğumuz dijital çağda teknolojinin gelişmesiyle birlikte dijital ortamlarda yaşanan çok sayıda güvenlik ihlalleri beraberinde dijital güvenliği ortaya çıkarmıştır.

Dijital platformlar bugün zorunlu olarak hepimizin kullandığı ve ayak izimizin silinemeyeceği platformlardır. Ziyaret ettiğimiz web sayfaları, sosyal medya paylaşımlarımız, yaptığımız aramalar ve banka hesap hareketlerimiz vb. dijital ortamlarda kayıt altına alınmaktadır. Bu nedenle dijital dűnyada verilerimizin güvenliği ve gizlilik büyük önem arz etmektedir (Tatlı, 2018). Dijital güvenlik bireysel anlamda önemli olduğu gibi toplumsal anlamda da önemlidir. Dijital platformlarda yaşanan siber saldırı ve korsanlıklara karşı devletlerde önlemler almaktadır. Çünkü küresel anlamda faaliyet gösteren uluslararası şirketlerin ekonomilerin çođu dijital teknolojilere bağlıdır. Bu anlamda hem bireylerin hem toplumların dikkat etmesi gereken konulardan biri de dijital güvenliktir (Tan, 2019).

Kullanıcıların dijital ortamlarda güvenliklerini sağlamak amacıyla aldıkları elektronik önlemlere dijital güvenlik denir (Ribble ve Bailey, 2007). Vatandaşların dijital araçları kullanırken kişisel bilgilerinin, kullandığı teknolojilerdeki donanım, yazılım ve ağ güvenliğini sağlaması dijital güvenlik olarak tanımlanabilir (ubuku ve Bayzan, 2013). Dijital vatandaşların dijital ortamlarda hem kişisel verilerini hem dijital araçlarını korumak amacıyla aldığı her türlü tedbiri dijital güvenlik olarak ifade edebiliriz.

Güvenlik ile ilgili yaşanan problemlerin çoğu dijital araçlardaki sorunlardan ziyade insanların onları kullanma biçiminden kaynaklanmaktadır. Özellikle, ocuklar ve gençlerde bu daha fazladır. Gençler internette tanıştıkları ve hakkında fazla bilgiye sahip olmadıkları yabancıları genellikle arkadaş olabilecekleri kişiler olarak görmekteirler (Ribble, 2006). Ayrıca gençlerin çoğunluğu internet ortamında neyin doğru neyin yanlış, neyin güvenli ve neyin güvenli olmadığını bilmediğini ifade

etmişlerdir (Keen, 2008). Bu kapsamda gençlerin, ailelerin ve onları yönlendirebilecek olan öğretmenlerinde dijital güvenlik konusunda bilinçli olmaları gerekmektedir.

Gün içinde hepimizin yoğun olarak kullandığı dijital teknolojiler ve internet dikkatli olmadığımız ve gerekli önlemleri almadığımız takdirde; ağ güvenliği, kimlik hırsızlığı, hacker saldırısı, virüs, solucan, truva atı, paylaşım açılan zararlı dosyalar, oltalama, tuş kaydediciler, tarayıcı açıkları, casus yazılımlar, kök kullanıcı takımları, arka kapılar, korsan yazılımlar, kullanıcı hesaplarının doğru yönetilememesi ve sahte anti-virüs yazılımı gibi hem kişisel verilerimiz hem de kullandığımız cihazlar için büyük riskler oluşturmaktadır (Zeydan, 2006; Ribble, 2011; Çakır ve Kesler, 2012; Can ve Akbaş, 2014). Dijital dünyada yaşanan güvenlik ihlalleri en yoğun kullanan grup olan 16 - 24 yaş aralığındaki Z kuşağı üzerinde etkili olabilmektedir. Sanal ortamda tanımadığı kişilere güvenen veya kişisel bilgilerini paylaşan gençler akran istismarı, cinsel istismar ve çocuk pornografisi gibi risklerle karşılaşmaktadır (Alikashifoğlu, 2012). Bu sayılan güvenlik sorunları ile başa çıkabilmek için ailelerin dikkatli olması ve gençlere okullarda dijital güvenlik eğitimi verilmesi gerekmektedir.

Dijital güvenliğimizi sağlamak için tehditler karşısında kimlik doğrulama, yetkilendirme, anti-virüs programları (Baykara, Daş ve Karadoğan, 2013), filtreleme programları, güvenli duvar ve güvenli internet sağlayıcılarından internet hizmetinin temin edilmesi gibi (Aslan, 2016) teknik anlamda önlemlerde almak gerekmektedir. Özellikle gençlerin yaygın olarak kullandığı sosyal ağlar kişisel verilerin gizliliği açısından çok önemlidir. Dünya genelinde yaygın olarak kullanılmayan veya bilinmeyen ağlardan uzak durulmalıdır (Hazari ve Brown, 2013).

Nasıl ki gündelik yaşamda vatandaşlar güvenliğini sağlıyorlar ise dijital vatandaşlarından dijital yaşamda dijital güvenliklerini sağlayabilmelidirler bunun için şu önlemler alınabilir:

- Tehlikeli yazılımlara karşı kullandığı cihazlarında güvenilir koruma programları kullanır.
- Kablosuz ağ şifresi wi-fi için güçlü bir şifre oluşturup tanımadığı kişilere vermez.
- Ev dışında wi-fi kullanacaksa misafir ağdan bağlanır.

- Sosyal medya ve diğer kişisel hesapları için güçlü şifreler oluşturur ve kimseyle paylaşmaz.

- Güvenli olmayan web sayfalarında gezinmez ve tarayıcısının uyarılarını dikkate alır.

- Güvenli olmayan veya ortak kullanıma açık bilgisayarlarda zorunda olmadıkça şifreli işlem yapmaz veya şifrelerini değiştirir.

- Cihazlarına hafıza kartı, flash bellek, CD vb. depolama cihazları takarken kötü amaçlı yazılımları tarar.

- Kredi kartı bilgileri, sosyal medya hesap şifreleri, kimlik bilgileri gibi önemli bilgileri için güçlü şifreler oluşturur.

- Kişisel verilerini dijital ortamlarda başkalarıyla özellikle tanımadıkları kişiler ile paylaşmaz.

- Dijital alışverişlerinde kullandığı web sitelerinin SSL sertifikası olmasına dikkat eder ve kredi kartlarını 3D güvenlik sistemiyle kullanır (Yılmaz, 2019).

Z kuşağının adeta sosyal medya içerisinde yaşarcasına yoğun olarak kullanması fotoğraf, okul bilgisi, kimlik bilgileri vb. hakkında bilgilere yer vermesi kendisi ve yakın çevresindekiler için tahmin edilemeyecek tehlikeler oluşturabilmektedir. İnternet bundan sonra artarak hayatımızda yer almaya devam edecektir. İnternetin sebep olduğu zararları düşünerek onu hiç kullanmamak doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü internet, gerekli önlemlerin alınması durumunda hem yetişkinlere hem de çocuklara yönelik faydalı bir ortam sunmaktadır (Canberk ve Sağıroğlu, 2007). Yaşanabilecek mağduriyetlerin önüne geçilebilmesi için hem ailelere hem de öğretmenlere bazı görev ve sorumluluklar düşmektedir. Peckham (2008) ve Klicksafe (2010)' e göre dikkat edilmesi gereken sorumluluklar şu şekildedir;

- Çocukların sanal ortamlarda telefon numarası, adres ve kimlik bilgileri gibi özel bilgileri ve sosyal medya veya herhangi şifrelerini kimseyle paylaşmamak,

- Herhangi bir bilgisayar programını veya akıllı telefon uygulamalarını ailelerinin onayı alınmadan bilgisayarlarına ve akıllı telefonlarına yüklememek,

- Dijital ortamlarda tanıştıkları kişilerle gerçek yaşamda buluşmamak,

- Dijital platformlarda iletişim kurulan yabancı kullanıcıların art niyetli kişiler olabileceği,
- Çevrimiçi platformda tanışılan kişilerle ebeveynlerinin haberi olmadan çevrimiçi yazışma yapılmamak,
- Ebeveynlerin izni olmadan çevrimiçi ortamlardan resim veya video göndermemek,
- Ebeveynlerin haberi olmadan dijital alışveriş yapmamaları, alışveriş yaparken kredi kartı bilgilerini güvenilir olmayan sitelerde paylaşmamak,
- Dijital ortamlarda rahatsızlık verenlere cevap vermemek,
- Çevrimiçi platformlarda kimden geldiği belli olmayan mail ve metinlerdeki bilmedikleri linklere tıklamamak,
- Dijital ortamlarda gelen “çekiliş”, “kazandınız” veya “şanslı kişi sizsiniz” gibi uyarılara itibar etmemek,
- Dijital platformlardan edindikleri her bilgiye güvenmeyip doğruluğunu araştırmak.

Dijital güvenliğin sağlanması suçun yapısı kadar karışık ve çok yönlüdür. Bu nedenle sadece bireysel tedbirler yeterli olmayıp devlete düşen görevlerde vardır. Vatandaşların bilinçli ve dikkatli internet kullanımı ve kullandığı teknolojileri korumak amacıyla alabileceği bazı basit önlemler vardır. Devlet güvenli ağ kullanımı, teknik altyapı sağlama, sanal zorbalara ve güvenlik açığı bulunan kurum ve firmalara caydırıcı yasal tedbirlerle dijital güvenliği sağlayabilir. Yavanoğlu, Sağıroğlu ve Çolak (2012) güvenlik için alınabilecek önlemleri üçayaklı saca benzeterek sosyal, teknik ve yasal çözümler olarak ifade etmiştir. Ailede, okulda ve sosyal ağlarda alınacak tedbirlerle sosyal çözümler, yazılımların kullanılmasıyla teknik çözümler ve bunların kanunlarla desteklenmesiyle de yasal çözümlerle güvenlik sağlanabilir.

Dijital güvenlik dijital vatandaş olabilme yolunda önemli bir boyuttur. Suç korkusu insanlarda tedirginliğe, huzursuzluğa, memnuniyetsizliğe, yabancılaşmaya ve buna bağlı olarak psikolojik sorunlara yol açar. Dijital dünyada da güvenliğin sağlanamaması ve suç oranlarının yüksek olması vatandaşların dijital toplumdaki uzaklaşmasına neden olacaktır. Bu nedenle dijital güvenlik dijital vatandaşlığın tam anlamıyla gerçekleşebilmesi adına önemli ve gerekli boyutlarından biridir.

2.3. DİJİTAL HAK VE SORUMLULUKLAR

Bütün dünya ülkeleri ve toplumları üyesi olan vatandaşlarına bazı haklar tanımlar. Bu hakların bazıları vatandaşların insan olmasından kaynaklı temel haklar iken bazıları ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir. Günümüz dijital toplumların üyesi olan dijital vatandaşların da sahip olduğu bazı dijital hak ve imtiyazlar ile dijital dünyada yerine getirmesi gereken bazı dijital sorumlulukları vardır.

Günlük yaşamda olduğu gibi dijital yaşamda da dijital toplumun üyesi olmak bireylere eşit şartlarda haklar sunarak dijital içeriklerden faydalanmasını sağlar (Ribble, 2011). Hakların kullanımı ise belirli bir sorumluluk bilinci dahilinde mümkündür. Dijital vatandaşlar, dijital ortamlarda karşılıklı olarak üzerinde anlaştıkları şartlara göre eylemlerde bulunmayı kabul etmelidirler. Dijital vatandaşların dijital ortamdaki davranışlarını sınırlamak için yasal kurallar veya kabul edilebilir kullanım politikaları oluşturulabilir. Ayrıca kişilerin dijital ortamdaki duyarlı örnek davranışları dijital ortamın daha da yaşanılır bir hale gelmesinde önemli rol oynayabilecek bir etken olarak değerlendirilebilir (Sari, 2019).

İnsanların interneti kullanırken sahip olduğu haklar ve sanal ortamdaki özgürlüklere göre sergilemeleri beklenen davranışları dijital hak ve sorumluluklar olarak tanımlayabiliriz (Kaya ve Kaya, 2014). Choi (2016) dijital hak ve sorumlulukları sanal ortamlarda etik kurallara uygun davranışlar sergilemek olarak değerlendirerek, onları kendini ifade etme özgürlüğü, gizliliğin korunması, telif haklarının korunması, siber zorbalığın gerekli yerlere bildirilmesi, kendisine ve başkalarına saygı göstermek hak ve sorumluluklar olarak sıralamıştır (Choi, 2016). Dijital vatandaşların dijital ortamlara katılım ve sahip olduğu diğer temel haklar (bilgiye erişme ve paylaşım, şikâyet, görüşlerini bildirme, kendisine ve başkalarına saygı vb.) dijital hakları ifade ederken haklarını kullanma ve bu doğrultuda hareket etmesi dijital sorumluluk olarak ifade edilebilir.

Dijital vatandaşların sahip olması gereken haklar ile ilgili çeşitli çalışmalar mevcuttur. Eurocities (2005) dijital vatandaşların sahip olduğu hakları dört kategoride toplamıştır:

- 1- Erişim hakkı
- 2-Eğitim-Öğretim Hakkı
- 3- Çevrimiçi Bilgi Hakkı

4- Çevrimiçi Katılım Hakkı

Issa (2012) kişisel demokrasi forumunda dijital vatandaşların sahip olması gereken haklar bildirisinde on madde önermiştir. Bu haklar şu şekildedir:

1-Özgürlük: Dijital vatandaşlar ücretsiz, özgür ve sansürlsüz bir internet kullanım hakkına sahiptir.

2-Açıklık: Dijital vatandaşların açık ve engelsiz bir internet erişimi hakkına sahiptir.

3-Eşitlik: Tüm dijital vatandaşlar herhangi bir ayırım olmaksızın dijital ortamlarda eşit haklar sahiptirler.

4-Katılım: Dijital vatandaşların internete istedikleri yerlerde ve zamanda barışçıl bir şekilde katılma hakkına sahiptir.

5-Yaratıcılık: Dijital vatandaşların internette içerik oluşturma ve bu oluşturduklarından sorumlu olma hakkına sahiptir.

6-Paylaşma: Dijital vatandaşların oluşturdukları içerikleri, görüş ve düşüncelerini internette özgürce paylaşma hakkına sahiptir.

7-Erişilebilirlik: Dijital vatandaşlar, herhangi bir ayırım olmaksızın internete eşit bir şekilde erişme hakkına sahiptir.

8-Dernek Kurma: Dijital vatandaşlar internet ortamında rahatça diğer insanlarla dernek kurabilir.

9-Gizlilik: Dijital vatandaşların internette bütün bilgi ve özel yaşantıları ile ilgili olarak gizlilik hakkına sahiptir.

10- Mülkiyet: Dijital vatandaşların internet üzerinde oluşturdukları her şeyden faydalanma ayrıca telif ve fikri mülkiyet hakkına sahiptir.

Günlük hayatta yaptığımız birçok eylem artık internet ortamında sunulmaktadır. Özellikle gençlerin internet kullanımı son derece yaygındır. Hollandsworth, Dowdy ve Donovan, (2011) dijital ortamlarda gençlerin çok fazla bireysel hareket ettiğini ve davranışlarının sorumluluklarını almadıklarını ifade etmişlerdir. Oysa bilinçli dijital vatandaşlar yetiştirmek dijital bir toplum olma yolunda ilerleyen tüm ülkeler için önemlidir. Dijital ortamda hak ve sorumluluklarının farkında olan bireyler hem etik hem de hukuk kurallarına dikkat ederek dijital sorunların azalmasına katkıda bulunurlar

(Elçi, 2015). Dijital vatandaşların dijital teknolojiyi kullanırken hakları ölçüsünde özgürce hareket etmesi ve gerçekleştirdiği eylemlerin sorumluluğunu alabilmesi gerekmektedir. Çevrimiçi ortamlarda, sorumluluk olarak doğru, etik ve hukuk kurallarına uygun kararlar alabilen bireyler yetiştirmek hedeflenerek tıpkı çevrimdışı yaşamda olduğu gibi toplumsal değerlerin kazandırılması gerekmektedir (Bakır, 2016). Çünkü dijital teknolojilerin faydalarından yararlanacak olan kullanıcıların dijital toplumda eğer bazı sorumlulukları üstlenebilecekse bazı haklara sahip olabileceklerini anlamaları gerekmektedir (Ribble, 2011).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte suç sayısında ve çeşidinde de artışlar meydana gelmiştir. Ancak dijital ortamlarda gerçekleşen suçlarla mücadelede en önemli noktalardan biri bireylerin iyi bir dijital vatandaş olarak yetiştirilerek dijital hak ve sorumluluklarının farkında olmaları ve bu farkındalığa göre davranışlar sergilemeleridir. Bu durumda dijital vatandaşlar hukuk kurallarına uygun ve başkalarının hakkını ihlal etmeyen davranışlar sergileyeceklerdir. Aksi durumda yaptırımlarla karşılaşacağına bilincindedirler. Bireylerin dijital vatandaşlık anlamında yeterli bilinç düzeyinde olması bilişim suçlarının azalmasını ve kendi hak ihlallerinin engellenmesini sağlayabilir (Yılmaz, 2019). Böylelikle dijital ortamlarda da olsa sosyal kontrol mekanizmaları geliştirilerek güvenli dijital ortamlar oluşturulabilir.

Dijital hak ve sorumluluklarının farkında olan bilinçli dijital vatandaşlar yetiştirmek günümüz dijitalleşen dünyasında devletlerin ihtiyaç duyduğu kalifiye özelliklerden biridir. Vatandaşlar, çoğu zaman dijital teknolojileri bilgi edinme, iletişim kurma veya içerik oluşturmak için kullanırlar fakat bazen bilerek bazen de bilmeyerek zararlı amaçlar doğrultusunda kullanabilmektedirler. Haklarının ve sorumluluklarının bilincinde ve farkında olan vatandaşlar dijital platformlarda nasıl davranması gerektiğini, sınırlarını, ihlallerini ve yaptırımlarını bilir. Bu anlamda dijital vatandaşların düzenli, faydalı ve kullanışlı bir dijital toplum oluşturabilmeleri için dijital hak ve sorumluluk önemli bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4. DİJİTAL HUKUK (KANUN)

İnsanoğlunun yaşamını sürdürdüğü her alanda karışıklığın önlenmesi, suç işlemlerin önüne geçilmesi, belirli bir düzenin hüküm sürmesi ve başkalarının özgürlük alanına girmeyi engellemek için herkesin uyması gereken hem yazılı (hukuk) hem de

yazılı olmayan (ahlak) bazı kurallar olmak zorundadır. Dijital ortamlarda da dijital vatandaşların uyması gereken hem etik hem de hukuk kuralları bulunmaktadır.

Yaşamımızda suç olan bütün eylemlerin dijital platformlarda yapılmasının da suç olması farkındalığı ile hareket edilerek suç işleyenlere ilgili kurumların hukuk kurallarının gereği olarak yaptırım yapılması dijital hukuk olarak ifade edilir (Çubukçu ve Bayzan, 2013). Dijital hukuk, teknoloji kullanırken dijital ortamlardaki davranışlarımızı düzenleyen kısıtlamalardır (Ribble, 2008). Dijital toplumdaki düzeni sağlayan dijital vatandaşların birbirlerinin haklarına riayet etmesi amacıyla oluşturulan yazılı kurallara dijital hukuk diyebiliriz.

Teknolojideki gelişmeler kötü amaçlı kullanımlar sonucunda beraberinde suç sayısında ve çeşidinde artışı meydana getirmiştir. Dijital teknolojilerin yaygınlaşması ve değişmesi ile birlikte öngörülemeyen ve istenmeyen kullanımlar da ortaya çıkmıştır (Ribble, 2011). Dijital toplumda yaşayan herkesin dijital ortamlarda yaptıkları eylem ve davranışlarda dijital sorumluluğa sahip olmaları buna ilaveten teknolojiyi kullanırken dijital etik ve dijital hukuk kuralları hususunda bilinçli olmaları gerekmektedir.

Dijital vatandaşların dijital ortamlarda gerçekleştirebilecekleri birçok dijital hukuk ihlallerinden bahsedilebilir. Bu ihlalleri Ribble (2011) altı temel öge altında toplamıştır. Bu temalar şu şekildedir;

- İzinsiz dosya kullanımı ve site paylaşımı sorunları,
- Korsan yazılım kullanımı sorunları,
- Dijital haklara riayet edilmemesi sorunları,
- İnternet ortamında sistemlere ve ağlara yapılan siber saldırı sorunları,
- Kimlik bilgilerini çalma sorunları,
- Cinsel yazışma ve resim paylaşımı sorunları.

Dijital yaşamın oldukça yaygın bir biçimde kullanıldığı günümüzde gerçek yaşamda suç olan bütün davranışlar hukuk ihlali olarak değerlendirilir. Bunlara ilaveten telif haklarına dikkat etmemek, siber saldırılar, yasadışı dosya paylaşımı, korsancılık, virüs ve spam oluşturma, başkalarının kimlik bilgilerini ele geçirme, bilişim sistemlerini engelleme, verileri yok etme veya değiştirme, banka ve kredi kartı suçları, çocuk pornografisi, online örgütlü kumar, dijital tehdit ve şantaj, haberleşmenin gizliliğinin ihlal edilmesi ve dosya paylaşım siteleri aracılığıyla izinsiz belge ve doküman paylaşımı

yapmak sayılabilir (Ribble ve Bailey, 2007; Elçi, 2015; Sari, 2019). Bu dijital suçları önleyebilmek amacıyla ülkemizde yapılan yasal düzenlemeler suçları sekiz kategori altında toplamıştır (Kale, 2014);

- Bilgisayar sistemlerine yetkisiz erişim sağlama,
- Bilişim sistemlerini engelleme, bozma, verileri yok etme ve değiştirme,
- Yazılımların telif haklarına aykırı biçimde izinsiz kullanılması,
- Yasadışı yayınlar,
- Müstehcenlik - çocuk pornografisi,
- Nitelikli dolandırıcılık,
- Hakaret, sövme, şantaj ve tehdit,
- Elektronik imza kanununa muhalefet.

Dijital ortamlarda bazı bireyler gerçek dünyada olduğu kadar kanunlara dikkat etmemektedir. Bunun başlıca nedenlerinden biride dijital ortamların sanal ortamlar olarak değerlendirilmesi ve dijital ortamlarda yaptığımız her davranış ve eylemin aslında silinmez birer iz bıraktığının farkında olmamalarıdır. Dijital dünyadaki hukuka aykırı davranışları engellemek için devletler ceza kanunlarına bilişim suçları başlıklı kanun maddeleri eklemektedirler. Türk Ceza Kanununda (TCK) da bilişim suçlarına karşı bazı maddeler ve suç türleri eklenmiştir. 5237 sayılı TCK'de düzenlenen bilişim suçları ve cezaları şu şekildedir;

Tablo 2. Bilişim Suçları ve Cezaları

Bilişim Suç Türleri	Bilişim Suçlarına Verilen Cezalar
Bilişim sistemine girme suçu (TCK m.243),	Bir bilişim sisteminin bütününe veya bir kısmına, hukuka aykırı olarak giren veya orada kalmaya devam eden kimseye bir yıla kadar hapis veya adli para cezası verilir (TCK m.243/1). Bilişim sistemine girme fiili nedeniyle sistemin içerdiği veriler yok olur veya değişirse, 6 aydan 2 yıla kadar hapis cezasına hükmolunur (TCK m.243/3).

Tablo 2 (Devam). Bilişim Suçları ve Cezaları

Bilişim Suç Türleri	Bilişim Suçlarına Verilen Cezalar
Sistemi engelleme, bozma, erişilmez kılma, verileri yok etme veya değiştirme suçu (TCK m.244),	Sistemi Engelleme ve Bozma Suçunun Cezası: Bir bilişim sisteminin işleyişini engelleyen veya bozan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (TCK m.244/1). Sistemdeki Verileri Bozma, Yok Etme, Değiştirme ve Erişilmez Kılma Suçunun Cezası: Bir bilişim sistemindeki verileri bozan, yok eden, değiştiren veya erişilmez kılan, sisteme veri yerleştiren, var olan verileri başka bir yere gönderen kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (TCK m.244/2).
Banka veya kredi kartının kötüye kullanılması suçu (TCK m.245),	Başkasına ait banka veya kredi kartını her ne suretle olursa olsun ele geçiren kimse, kart sahibinin rızası olmadan kendisi kullanarak veya başkasına kullandırarak menfaat elde eder veya elde edilmesine imkan sağlarsa işlediği bu bilişim suçu nedeniyle 3 yıldan 6 yıla kadar hapis ile birlikte beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır (TCK md. 245/1).
Yasak araç veya program kullanma suçu (TCK m.245/a)	Yasak araç veya program kullananlar bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

Kaynak: “5237 Sayılı Kanun”

Bütün dijital vatandaşların dijital ortamlarda kanunları ihlal etmeyecek şekilde davranarak dijital hukuk ile istenmeyen durumların engellenmesi ve gelişen teknoloji ile birlikte yaşanan sorunlar karşısında etkileyen veya etkilenen olmaması için dijital kanunları bilen ve uygulayan dijital vatandaşlar yetiştirmek önem taşımaktadır (Yılmaz, 2019; Sari, 2019).

Günümüzün her anında birçok farklı amaç için kullandığımız dijital teknolojileri tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi diğer vatandaşların hak ve özgürlüklerini ihlal etmeden hareket etmek gerekmektedir. Dijital hukuk boyutu ile dijital toplumun üyelerinin dijital suçlar ve cezaları hakkında bir farkındalık oluşturarak daha bilinçli internet kullanımı sağlamak amaçlanmaktadır.

2.5. DİJİTAL ERİŞİM

Teknoloji sayesinde insanların yaşamları gittikçe dijitalleşmiş özellikle pandemi sürecinde bu durum hızlanmıştır. Alışveriş, bankacılık, bilgiye erişim, iletişim, hizmet

alımı vb. gibi gündelik işlerimiz için dijital ortamlar kullanılır hale gelmiştir. Bu vatandaşlık faaliyetlerini yapabilmeyen öncelikli şartı ise dijital erişimdir.

İçinde yaşadığımız dijital toplumda bütün bireylerin dijital teknolojilere zaman ve mekân fark etmeksizin hızlı bir şekilde ulaşabilmelidir. Toplumun teknolojik anlamda üretken olabilmesi için bu şarttır. Burada devletlere düşen en önemli görev vatandaşları arasında ayırım olmadan dijital topluma katılım imkânlarını artırmaktır. Bu sayede her birey çevrim içi ortamlara katılım sağlayarak hem ihtiyaçlarını giderebilir hem de vatandaşlık sorumluluklarını daha kolay yerine getirebilir (Öztürk, 2015).

Dijital erişim, toplumda yaşayan vatandaşların cinsiyet, ırk, yaş, dil, din, etnik kimlik, fiziksel ve zihinsel ayırım yaşamadan dijital topluma tam katılımın sağlanmasıdır (Ribble, Bailey ve Ross, 2004). Bir başka tanımda ise dijital erişim insanların, dijital teknolojilere her yerden kaliteli ve hızlı bir şekilde erişebilmesi olarak tanımlanmıştır (Çubukçu ve Bayzan, 2013). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere dijital erişim, toplumları meydana getiren insanların her hangi bir ayırım olmaksızın dijital teknoloji ve internet ağına ulaşmalarının ekonomik, bilgi ve kullanım anlamında sağlanmasıdır.

Dijital teknolojiler ve internet günlük hayatımızdaki birçok işimizi hem kolaylaştırmış hem de hızlandırmıştır. Hatta bazı kamu ve özel sektördeki işlemlerimiz için dijital ortamlardan başvuru yapmak zorunlu hale gelmiştir. Fakat bu yeni düzene ekonomik, teknik, konum vb. nedenlerden dolayı internet erişimi sağlayamayan birçok insan bulunmaktadır. Özellikle pandemi döneminde bu ayrışma daha belirgin ve hissedilir hale gelmiştir. Erişim sağlayamayan, öğrenciler öğrenimlerinde kayıplar yaşamış, hastalar aşı ve muayene randevusu oluşturamamış, vatandaşlar kurumlardan kapanma nedeniyle hizmet alımlarını gerçekleştirememiştir. Bütün bunlar yenedünya düzeninde erişimin ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir.

Dijital vatandaşlığın en önemli gerekliliklerinden biride dijital teknolojileri etkin bir biçimde kullanabilmek ve internete bağlanabilmektir (Mossberge ve diğ., 2008). Kalem ve kağıt olmadan yazı yazamayacağımız gibi eğer dijital teknolojiye sahip değilsek ya da etkin bir şekilde kullanamıyorsak web tabanlı bilgi demokrasisine katılmamız ve dijital vatandaş olmamız mümkün değildir (Gorman, 2015). Bu nedenle dijital erişim dijital vatandaşlık için önemli ve öncelikli bir durumdur. Aksi durumda dijital toplumlardada ayrışmalar yaşanabilecektir.

Dijital ortamlara toplumda ayırım olmaksızın herkesin istediği yerden ve istediği zamanda erişememe durumuna dijital uçurum (Dijk ve Hacker, 2003), dijital bölünme (OECD, 2001), bilgi yoksulları veya iletişim yoksunları (Aytun, 2005) gibi kavramlar kullanılmaktadır. Dijital ortamlara erişimin sağlanabilmesi için öncelikle sorunların neler olabileceğinin belirlenmesi gerekir. Dijk ve Hacker (2003) bu sorunları zihinsel erişim, maddi erişim, deneyim erişimi ve kullanım erişimi olmak üzere dört başlıkta ele almıştır.

1-Zihinsel erişim: Yeni teknolojileri kullanma korkusu, çekici gelmemesi ve zihinsel olarak hazır olmama,

2-Maddi erişim: Bilgisayar ve internet alt yapısına sahip olamama,

3-Deneyim erişimi: Yeterli eğitim ve toplumsal destek eksikliğinden kaynaklı olarak gerekli tecrübeyi edinememe

4-Kullanım erişimi: Önemli kullanım fırsatlarından yararlanamama.

Dijital uçurumun oluşması bir toplumda her alanda ayrışmalara neden olabilecektir. Dijital uçurumun sebepleri ve önlenmesi adına alınabilecek önlemleri şu şekilde özetleyebiliriz (Açıkgül, 2011).

Tablo 3. Dijital Uçurum ve Önleme Yolları

Dijital Uçurumun Nedenleri	Dijital Uçurumu Önlemenin Yolları
Teknoloji altyapı dağılım bozukluğu	Altyapı ve devlet yatırımı
Bölgeler arası refah düzeyi farkı	Teşvik ve iş yatırımı
Eğitim düzeyi dağılımının bozukluğu	Ulusal eğitim politikası
Teknoloji kullanımı/erişim maliyet farkı	Fiyat/maliyet standardizasyonu

Kaynak: Açıkgül, 2011

TÜİK 2020 hane bilişim teknolojileri bulunma oranları sonuçlarına göre, akıllı telefona sahip olma oranı %99,4 internet abone oranı %90,7 dizüstü, tablet ve netbook sahip olma oranı %45,1 olarak belirlenmiştir. Bir başka araştırmada Digital in 2021 Turkey raporuna göre ise nüfusun %90,8 i mobil cihaza sahip, %77,7 si internet kullanıcısı %70,8 i aktif sosyal medya kullanıcısı ve günde ortalama 7 saat 57 dakikayı internette erişim halinde geçiriyoruz. Bu bilgiler bize Türkiye’de bilgi iletişim teknolojileri ile internet kullanım oranlarının yani dijital erişimin yüksek olduğunu göstermektedir.

Özetle dijital erişim dijital vatandaşlığın ilk basamağıdır diyebiliriz. Dijital teknolojileri kullanarak dijital ortamlara erişemeyen insanların dijital vatandaşlık haklarından yararlanması, sorumluluklarını yerine getirmesi, dijital topluma katılım ve

katkı sağlaması mümkün değildir. Bu nedenle dijital erişim konusunda vatandaşların bilinçlendirilmesi, teşvik edilmesi, dijital alt yapı imkânlarının artırılması dijital vatandaşlık için önemli ve ilk adımlardan biridir.

2.6. DİJİTAL ETİK

İnsan fitratı gereği iyiyi arama, iyi olanı yapma, mutlu olma ve kendini gerçekleştirme arayışında olan bir varlıktır. Gerçek yaşamda etik insanın bu arayışına rehberlik edebilecek bir kavramdır. Çünkü etik insanların davranışlarında neyin doğru neyin yanlış olduğunu düzenleyen teoridir.

Doğru – yanlış davranış biçimleri bölgelere, toplumlara veya ülkelere göre değişebileceğinden birçok farklı etik tanımı yapılabilir. En kapsamlı tanımlardan birinde etik, belli bir yaşam idealini gerçekleştirebilmek adına mücadele eden, içinde yaşadığı toplumu ve çağı sorgulayan mevcut değerlere alternatif değerleri de ekleyen yaşam kurallarını belirleyerek hayata anlam katan ahlaki ilkeler teorisi şeklinde tanımlanmaktadır (Cevizci, 2002).

Bireylerin farklı ortam ve durumlarda farklı davranışları söz konusu olabileceği için bazı etik türlerinden bahsedilebilir. İş yerindeki davranışları söz konusu ise meslek etiği, dini inanışlarına göre davranışları söz konusu ise dini etik, dijital ortamlardaki davranışları söz konusu ise dijital etik devreye girmektedir.

Dijital etik, dijital ortamlarda başka kullanıcıların hoşuna gitmeyecek tutum ve davranışlardan kaçınma şeklinde tanımlanabilir (Çakmak, 2016). Bir başka tanımda ise dijital etik, dijital ortamlarda diğer insanların haklarına saygılı olmak ve dijital araçları nasıl kullanmamız gerektiğinin farkında olmaktır şeklinde ifade edilmiştir (Çubukçu ve Bayzan, 2013).

Günlük yaşamda ev, iş, okul ve toplum hayatında diğer insanların hak ve özgürlüklerine saygı gösterip dikkat ettiğimiz sürece herhangi bir sorun olmadan bir arada yaşayabiliriz. Bu durum aynı şekilde dijital ortamlarda da geçerlidir. Dijital ortamların yaygın bir şekilde kullanıldığı günümüzde insanlar normal hayatlarında yapmadığı etik dışı davranışları gerçekleştirebilmektedir. Çocuklara geleneksel toplumlarda aileler tarafından etik kuralların verilmesi önemli bir gereklilik olduğu gibi içinde yaşadığımız dijital çağda da etik değerlerin önemli bir gereklilik olduğu vurgulanması gerekmektedir. (Hollandsworth, Dowdy ve Donovan, 2011). Okullarda öğrencilerin bilgilendirilmesi ve program geliştirme çalışmalarıyla etik değerlere sahip

dijital vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri gerekir. Bu kapsamda eğitimcilere beş yol önerilmektedir (Baum, 2005):

1-Dijital etik programı geliştirme: Dijital teknolojileri kullanma konusunda ki sorunları ele alarak geliştirilip uygulanan öğretim programını idareci, diğer öğretmen, aile ve diğer paydaşlarla paylaşarak sürece katkı sağlamalarını isteme.

2-Sınıflarda dijital etiğin öğretimi: Sınıfta dersler esnasında dijital teknolojileri kullanma konusunda örnek olaylar ve senaryolar kullanarak öğrencilere davranış kazandırma, takip etme ve görüşlerini alma.

3-Dijital etik öğretiminde interneti araç olarak kullanma: Öğrencilere dijital etik ile ilgili örnek konular gösterme internet ortamında etik kuralların kullanımını ele alan örnek ders planları oluşturma.

4-Öğrencilerle birlikte kabul edilebilir bir kullanım sözleşmesi oluşturma: Etik olan ve olmayan davranışları öğrencilerle birlikte belirleyerek bu davranışları uygulamalarını sağlama.

5-Öğrencilere sorumlu ve dürüst internet kullanıcıları olmaları için söz verdirme: Öğrencilerden birlikte oluşturulan kullanım sözleşmesine uyacaklarına dair söz alma.

Teknoloji kullanıcıları olarak bizler sosyal medyada, anlık iletişim uygulamalarında, sanal ortamlarda oynanan oyunlarda ve dijital ortamlarda yanlış kullanıma dair birçok davranışla karşı karşıya kalabilmekteyiz. İyi bir dijital vatandaş, internet ortamında elde ettiği bilgileri sorguladığı gibi dijital ortamlarda gördüğü bu yanlış etik dışı davranışlar karşısında da ulusal ve evrensel etik değerleri tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi kendisine kriter olarak ele alıp değerlendirdikten sonra davranışın doğru veya yanlışlığına karar vermeli, doğru olanları uygulayarak yeni bir model ve misyon oluşturmalıdır (Sarı, 2019).

Dijital dünyadaki etik kurallarla gerçek hayattaki etik kurallar çoğunlukla benzerlik göstermesine rağmen bazı yönleri ile ayrılmaktadır. Dijital ortamlarda kullanıcılar tarafında uyulması gereken etiğe ilişkin bazı kurallar şu şekilde ifade edilebilir (Ribble, 2011; Tranter, 2012, Elçi ve Sarı, 2016):

- İnternet sitelerini kullanılırken, yasalar, uluslararası kanunlar veya anlaşmalara aykırı mesajlar kullanmayın,

- Azınlık veya çoğunluk fark etmeksizin topluluklar hakkında tahrik edici ve küçük düşürücü tehdit içeren, sinkafı, örf ve adetlere aykırı, nefret dolu mesajlar göndermeyin,

- Din, dil, ırk, mezhep, giyim vb. ayrımına yönelik mesajlar ve materyaller kullanmayın,

- Dijital teknolojilerin yanlış kullanımının insanlar üzerinde olumsuz etkisi yaratabileceğini unutmayın,

- Dijital teknolojileri, uygun içerikleri paylaşmak için kullanın,

- Olumlu bir dil ile sanal zorbalık yapmadan başkalarını rahatsız etmeden haklarına saygı duyun,

- Yazarken asla tamamı büyük harflerle yazmayın. Bu yazım şekli bağırarak anlamını ifade eder,

- Başkalarının emeğine saygı duyun ve izinsiz kullanımlar ile intihal yapmayın,

- Sanal ortamlarda kişisel bilgilerinizi gizli tutmaya özen gösterin,

- İşinize çok yarayacak olan bir içerik bile olsa telif haklarına dikkat edin,

- Emojileri aşırı kullanmaktan kaçının. Aşırı kullanıldığında insanı rahatsız edebilirler.

Özetle insan davranışlarının doğru veya yanlışlığını belirlediği teori olan etik değerlere uygun davranmak hem insanı insan yapan farklardan biri hem de kendisi ve toplumla olumlu ilişkiler kurabilmesi adına önemlidir. Bu dijital ortamlarda daha da elzem bir durumdur. Dijital ortamlarda bireyler gündelik yaşamdan farklı olarak görülmeyeceğini, bulunamayacağını düşünerek veya sahte hesaplarla uygun olmayan etik davranışları sergileyebilmektedir. İyi bir dijital vatandaşın tıpkı günlük yaşamda olduğu gibi dijital ortamlarda da etik kurallara dikkat etmesi gerekir. Nihayetinde ortam sanal olsa da insan gerçektir ve diğer insanlarla muhatap olmaktadır. Bu nedenle dijital vatandaşlardan beklenen internet ortamında olumsuz birçok içerik veya durumlar karşısında da etik değerler çerçevesinde hareket ederek rol model olmasıdır.

2.7. DİJİTAL ERİŞİM

İnsanı diğer canlılardan ayıran en büyük özelliği akıl ve irade sahibi olması ile sosyal bir varlık olmasıdır. Sosyal bir varlık olmasının gereği olarak insan diğer

insanlarla etkileşim ve iletişim halindedir. Nüfusun giderek artması ile birlikte iletişim çok kullanılan önemli bir kavram haline gelmiş ve içinde yaşadığımız çağ iletişim çağı olarak da adlandırılmaya başlamıştır. İletişim en yalın haliyle bireyin gözlemleyerek, deneyimleyerek veya düşünerek elde ettiği bilgiyi başkalarıyla paylaşmasıdır.

İletişim kelimesi Fransızca “communication” ve Latince “communicatio” sözcüklerinden türetilmiş bir kavramdır. Söz konusu kelimelerin kökenindeki “communis” kavramı birçok kişiye veya nesneye ait olan ve ortaklaşa anlamlarını ifade etmektedir. (Zıllıoğlu, 2004).

İletişim, duygu, düşünce veya bilgilerin her türlü yolla başka kişilere iletilmesi, aktarılması, haberleşme, komünikasyon olarak ifade edilmektedir (Çağlar ve Kılıç, 2008). İletişim, insanın varlığını sürdürmenin bir ürünü olan ve varlık sürdürme biçimindeki değişimlere göre gelişmelere uğrayan insana özgü bir olgudur (Oskay, 1999). Bir başka tanımda iletişim; en temel haliyle bir vericiden çıkan mesajın alıcıya aktarılması şeklinde tanımlanmıştır. Vericiye alıcıdan geri bildirim gelmemesi tek yönlü iletişimi, mesajın karşılıklı alışveriş durumu ise çift yönlü iletişimi temsil eder (Som Vural, 2016).

Son yüzyılda teknoloji ile birlikte insan hayatındaki değişim ve gelişmeler insanlar arasındaki iletişim biçimlerinde de farklılıklara yol açmıştır. Geçmiş yıllarda iletişim araçları kuşlar, telgraf veya Mors alfabesi gibi araçlar iken, günümüzde ise cep telefonları, bilgisayarlar, tabletler iletişim araçları olarak hayatımıza girmiştir. Bu sayılan bilişim teknolojileri ve internetin kullanımıyla birlikte yapılan iletişimin şekli değişerek dijital iletişim kavramı ortaya çıkmış iletişimin dili de “dijital” adını almıştır. Bu bağlamda internet üzerinden yapılan veya bilişim araçları vasıtasıyla yapılan iletişime “dijital iletişim” adı verilmektedir (Tan, 2019).

Dijital iletişim, dijital ortamlarda bilgi alışverişi yapmak için farklı dijital araçlardan yararlanabilme ve iletişim kaynaklarını doğru zamanda ve doğru bir şekilde kullanabilme becerisine sahip olunmasıdır (Çubukçu ve Bayzan, 2013). Başka bir tanımda ise dijital iletişim günümüz için temel beceri olarak görülüp farklı dijital araçları kullanarak ikna edici bir iletişim kurma yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Aho, 2005).

Dijital iletişimin tanımında da vurgulanan farklı dijital iletişim araçları vardır. Akıllı telefonlar, Android Smart TV, Laptoplar, Tabletler ve Akıllı saatler bu

araçlardandır. Bu araçları kullanarak yazılı ve görüntülü iletişim kurmamızı sağlayan (Skype, FaceTime, WhatsApp, Bip, Signal, Telegram vb.) uygulamalar ile Sosyal Ağlar (Twitter, Facebook, Instagram, Snapchat vb.) iletişim kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dijital araçlar kullanılarak sağlanan iletişimin biçimi ve işlevleri Subrahmanyam ve Greenfield (2008)'e göre şöyle özetlenebilir;

Tablo 4. İletişim Biçimi ve İşlevi

İletişim Biçimi	İşlevi
E mail	Eş zamansız olarak doküman, resim, video ve diğer çoklu ortam dosyalarını içeren mesajları alma, yazma, depolama ve göndermeye olanak sağlar.
Anlık mesajlaşma	Eşzamanlı olarak diğer kullanıcılarla, doküman, resim, video ve diğer çoklu ortam dosyalarını içeren mesajları alıp vermeye olanak sağlar
Kısa mesaj	Kullanıcıların kısa metin mesajlarını cep telefonları kullanarak göndermelerine olanak sağlar.
Sohbet odası	Birden çok kullanıcı ile kamusal veya özel bir konuda öncelikle metin içeren eş zamanlı konuşmalardır.
Bülten tahtalar	Çevrimiçi ortamda bir konuda (genellikle sağlık, spor, yemek, vb.) bireylerin mesajlarını gönderdikleri ve okuyabildikleri alandır.
Bloglar	Bireylerin istedikleri şeyleri istedikleri şekilde yazarak oluşturdukları günlüğe benzeyen web siteleridir.
Sosyal medya	Kullanıcıların çevrimiçi ortamda kendilerini tanımlayan kamusal ya da özel bir profil oluşturmalarına; bu profile başka kullanıcıların listesini eklemelerine; listesindeki bağlantıları ve sistem içindeki başka kullanıcıları izlemelerine ve onlarla anlık mesajlaşmalarına, çoklu ortam dosyaları göndermelerine olanak sağlayan sitelerdir.
Video paylaşma	Kullanıcıların video klipleri yüklemelerine, indirmelerine, izlemelerine ve paylaşmalarına olanak sağlar.
Foto paylaşma	Kullanıcıların fotoğraflarını yüklemelerine, indirmelerine, izlemelerine ve paylaşmalarına olanak sağlar
Çok kullanıcıli çevrimiçi oyunlar	Çevrimiçi ortamda oldukça çok sayıda kullanıcının eşzamanlı olarak birlikte aynı oyunu oynamalarını sağlar.

Kaynak: Subrahmanyam ve Greenfield, 2008

Yukarıda da bahsedilen dijital araçlarla iletişim halinde bulunan dijital vatandaşların sanal ortamlarda daha tedbirli davranmaları gerektiği bilinen bir gerçektir. Teknoloji geliştikçe insanların iletişim kurma fırsatları artmakta, yeni fırsatlar beraberinde yeni sorunları getirebilmektedir. Özellikle dijital platformları yaygın olarak kullanan öğrencilerin bu konuda bilinçlenmeleri ve iletişim kurarken dikkat etmeleri gereken bazı kurallar şunlardır;

- Dijital ortamlarda genel veya özel sohbet odalarında iletişim kurulan bireylere karşı saygılı davranılmalıdır.

• Dijital ortamlarda iletişim kurarken yazışmalarda tamamı büyük harfle veya koyu ve kalın yazı tipleri kullanılmamalıdır. Bu tarz kullanım karşı taraftaki kişiye bağırlıyormuş gibi bir anlam verebilir.

• İletişim kurarken kötü söz ve hakaret içerecek şekilde rumuzlar seçilmemelidir.

• Dijital ortamlarda iletişim halindeyken diğer insanları dışlayıcı şekilde ırk, din, dil, cinsellik, siyaset gibi konular hakkında açıklamalarda bulunulmamalı ve diğer kullanıcılar bu yolla rencide edilmemelidir.

• Dijital ortamlarda etiğe, ahlâka, kanuna ve kamu düzenine aykırı; uygunsuz, yalan ve iftira içerik iletileri gönderilememelidir.

• Özel hayatın gizliliğini ihlal edecek şekilde kişi veya kuruluşların gizli bilgileri yayınlanmamalıdır.

• Mesajları iletmeden önce içeriğin uygunluğunu yazım ve gramer hatası yapıp yapılmadığı kontrol edilmelidir.

• Dijital ortamlarda da olsa başkalarına ait mesajlar iletilmeden veya kopyalanmadan önce sahibinden izin istenmelidir.

• Dijital ortamlarda iletilen mesajlar çok önemli, tartışmalı veya yanlış anlaşılmaya müsait ise yüz yüze iletişim kurulması tercih edilmelidir.

• Mesajın doğru kişi veya kişilere gönderildiğinden emin olmak için göndermeden önce kontrol edilmelidir.

• Dijital ortamlarda kendimize karşı işlenebilecek suç ihtimaline karşı mesajların, resimlerin veya çevrimiçi konuşmaları kayıtlarının tutulması ve gerektiğinde ailelerle, öğretmenle veya resmi şikayet mercileri ile paylaşılmalıdır (Dorner, 2002; Sullivan, 2002; Childnet International, 2007; Roberts ve Settle-Murphy, 2007).

2.8. DİJİTAL OKURYAZARLIK

Okuryazarlık günlük yaşamımızda olup bitenleri anlamlandırabilmemize yardımcı olan bir yetenektir. Günümüz teknoloji çağında internetin ve dijital araçların yaygınlaşması bireylerin bilgiyi edinmelerini dijital ortamlara kaydırmıştır. İletişim, haberleşme, eğitim, alış veriş vb. günlük hayatımızdaki birçok davranışlar dijital araçlarla yapılır hale gelmiştir. Bu durum ise vatandaşların daha çok dijital okuma yapmalarını sağlamıştır.

Bilgi ve imkânların arttığı dijital ortamlardaki dijital okuryazarlık, normal yaşantımızdaki okuryazarlığın yerini alarak daha geniş bir çerçevede düşünölmeye başlamıştır. Yeni doğan çocuklar dijital dünyanın içine doğarak okula gitmeye başlamadan önce birçok dijital oyuncak ve araçlarla tanışmaktadırlar. Bu ise dijital okuryazarlık kavramının önemini arttırmaktadır. Bilişim teknolojilerinin doğru ve yerinde kullanımı, sağlıklı bir iletişim ve bilgi paylaşımı küçük yaşlardan itibaren başlayarak iyi birer dijital okuryazar olmak için gereklidir (Tan, 2019).

Dijital okuryazarlık ilk olarak 1997 yılında Paul Gilster'in Digital Literacy adlı kitabında kullanılmıştır. Gilster (1997) dijital okuryazarlığı bireylerin dijital ortamın problemlerini çözmek için sahip olması gereken bilişsel beceriler olarak ifade etmiştir. Gürcan (2013) dijital okuryazarlığı, bilgisayarlar aracılığıyla sunulan geniş yelpazedeki bilgiyi anlama ve kullanabilme becerisi olarak tanımlamıştır. Hull ve arkadaşları bu tanımları dijital araçlar vasıtasıyla elde edilen bilginin iletilmesi, değerlendirilmesi ve hayata geçirilmesi olarak bir adım daha genişletmişlerdir (Hull, Mikulecky, Clair ve Kerka, 2003). Ribble (2011) ise dijital okuryazarlığı bireylerin bilgiye ulaşma süreçlerinde dijital teknolojileri nasıl ve ne zaman kullanmaları gerektiğini bilme becerileridir şeklinde tanımlamıştır.

Dijital okuryazarlığa ilişkin farklı yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımları Meyers vd.(2013) üç başlık altında ele almışlardır;

- Bilgi çağı becerilerinin sonucu olarak dijital okuryazarlık: Bu yaklaşıma göre dijital okuryazarlık, dijital bilgi sistemlerini kullanımına yönelik bir dizi davranışı ve yeteneği ifade eder.

- Zihinsel alışkanlıkların görünümü olarak dijital okuryazarlık: Bu yaklaşıma göre bireylerin sahip oldukları bilgileri dijital süreçlerle nasıl entegre ettiklerini ifade eder.

- Dijital kültür ve uygulamalarda etkileşim olarak dijital okuryazarlık: Bu yaklaşıma göre dijital okuryazarlık dijital araçları aktif olarak kullanıp toplum içerisinde dijital kültüre katkı sunmayı ifade eder.

İçinde yaşadığımız bilgi çağında insanlar çok fazla bilgi ve içerikle karşılaşır hale gelmiştir. Bilgi yığınlarının içinde işine yarayacak doğru bilgiye ulaşma önemli hale gelmiştir. Önemli bilgiye ulaşabilmenin koşullarından biri dijital okuryazarlık becerisine sahip olmaktır. İyi bir dijital vatandaş olabilmek için dijital ortamları ve

araçları ne zaman, nasıl ve hangi amaç için kullanıldığının bilinmesi gerekir. Hatta dijital vatandaş olmanın ön koşullarından birinin dijital okuryazarlık olduğu söylenebilir (Yılmaz, 2019). Dijital ortamlarda sunulan bilginin olduğu gibi kabul edilmeyip sorgulamaya tabi tutulması, anlaşılması ve farklı formatlarda kullanılması dijital okuryazarlığın temelini oluşturmaktadır (Som Vural, 2016).

Dijital platformların gittikçe yaygın olarak kullanılmasına rağmen bu platformlardan bilinçli bir şekilde faydalanılamamaktadır. Bunun sebebi kullanıcıların internetteki verileri arama, sorgulama ve doğru bilgiyi ayırt edememesi yani dijital okuryazarlığın yeterliliklerinin kısıtlı olmasıdır (Mossberger, Tolbert ve McNeal, 2008). Günümüzde bir zorunluluk haline gelen dijital okuryazar olabilmek için dijital platformlara erişim sağlayabilme, dijital ortamlardaki diğer insanlarla iletişim, çevrimiçi ortamlara ve elektronik yaşama uyum sağlama becerileri gereklidir (Innovation ve Business Skills Australia, 2010). Her dijital okuryazarın sahip olması gereken bazı becerileri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Her dijital vatandaş tarayıcıları, arama motorlarını, indirme programlarını, e-posta işlemlerini, e-bankacılık işlemlerini vs. kullanır.
- Öğrenme-öğretme sürecinde dijital araçlardan aktif bir şekilde faydalanır.
- Dijital ortamdan edindiği bilgileri eleştirel bakış açısıyla değerlendirir.
- Günlük hayatta karşılaştığı problem durumları karşısında interneti aktif bir şekilde kullanır.
- Dijital ortamlardan elde ettiği bilgiyi farklı durumlarda kullanır.
- Dijital alışveriş işlemlerinin güvenli bir şekilde nasıl yapılacağını bilir.
- Oltalama, sahte web siteleri, hacker saldırıları vb. olumsuz durumlara karşı kendini nasıl koruyacağını bilir.
- Başarıyı artırmak için işbirliği çerçevesinde hareket eder.
- Dijital araçları kullanırken toplumsal normlara ve etik değerlere göre hareket eder (Ribble, 2011)

Teknolojinin sunduğu imkânların yanı sıra yeterince bilinçli ve dikkatli olunmadığı durumlarda internet ortamında dolandırılma, sanal zorbalık, kişisel bilgilerin başkalarının eline geçmesi, zararlı yazılımlar, istismar vb. istenmeyen davranışlarla

karşı karşıya kalınmaktadır (TİB, 2012). Özellikle interneti yoğun olarak kullanan gençler ve öğrenciler bu olumsuz durumlardan daha fazla etkilenebilmektedirler. Bu sebeple teknolojiyi kullanan herkesin dijital okuryazarlık kurallarının farkında olması ve uyması gerekir.

Teknolojideki değişimler eğitim alanında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Eskiden öğrenciler öğrenme için sadece okula ve ders kitaplarına bağlı iken, artık internet üzerinden çok farklı kaynaklara (eğitici yazılımlar, akıllı tahtalar, uygulama yazılımları ve eğitsel oyunlar) ulaşabilmektedirler. Bilgiye ulaşma, bilginin işlenmesi ve sunulması gibi becerilerin öğrencilere kazandırılabilmesi için teknolojik araçları kullanabilme becerileri gereklidir (Demircioğlu, 2014). Öğrencilere bu konuda kazandırılacak geniş perspektif, onların hem okul hem de okul dışındaki yaşantılarında dijital teknolojileri etkin kullanmalarını aksi takdirde yetersiz kalmalarına neden olacaktır (Poellhuber, Roy ve Anderson, 2011). Bu nedenle öğrencilerin dijital toplumun eğitim şekli olan dijital eğitimden yararlanabilmeleri, kariyerleri, gelişimleri ve topluma faydalı bireyler olmak için dijital okuryazar olmaları gereklidir.

Dijital vatandaşlığın bu boyutunu özetleyecek olursak; öğrencilerin, gençlerin ve yetişkinlerin teknolojiyi her alanda yaygın bir şekilde kullanması bir ayrıcalık değil zorunluluk haline gelmeye başlamıştır. Artık birçok işlem herhangi bir yere gitmeden mobil uygulamalar veya internet üzerinden gerçekleştirilebilmektedir. Dijital çağın gereği olarak teknolojinin insan hayatını kolaylaştırma özelliğinden doğru bir şekilde yararlanabilmek gerekir. Bu noktada dijital teknolojileri doğru zamanda, doğru yerde, doğru bir şekilde kullanarak bilgiyi elde etmek ve bilgiyi yapılandırmak anlamına gelen dijital okuryazarlık kavramı devreye girmektedir. Dijital okuryazarlık günlük hayatta olup bitenleri yakalayabilme ve uyum sağlayabilmek için gereklidir bu nedenle dijital vatandaşlar için olmazsa olmaz kavramlardan biridir diyebiliriz.

Günümüzde dijital vatandaşların iletişim şeklide dijital ortamlara taşınmıştır. Birçok farklı araçla birçok farklı kanal kullanılarak iletişim gerçekleştirmek mümkündür. Dijital iletişim insanlara metin, resim, video, fotoğraf ve belge gibi çok sayıda içeriği kullanarak iletişim kurma imkânı sağlamaktadır. Dijital vatandaşlardan bu becerilere sahip olunması, dijital ortamlardaki iletişim biçim ve kurallarına uygun davranmaları teknolojinin bu imkânlarından yararlanırken karşılaşılabilecekleri risklerin farkında olup bu doğrultuda iletişim kurmaları beklenir.

2.9. DİJİTAL TİCARET

İnternet ve teknoloji sağlamış olduğu avantajlar sayesinde hayatımızda bütün alanlardaki alışkanlıkları değiştirmiştir. Daha önceki dönemlerde ihtiyaçlarımızı esnaflardan ve mağazalardan yüz yüze alışveriş ile gidermeye çalışırken zaman, bilgi, emek, çeşit, ucuzluk, karşılaştırma yapma, müşteri memnuniyeti ve sınır ötesi imkânlar nedeniyle alışverişlerimiz dijital ortama geçmiş ve dijital ticaret yaygın bir kavram haline gelmiştir.

Ticaret en geniş anlamıyla mal veya hizmetin alınıp satılmasıdır. Bu sürecin elektronik ortamda, internet üzerinden yapılması dijital ticaret kavramını ortaya çıkarmıştır. İnternet ve kredi kartı kullanımının yaygınlaşması bankacılık sistemindeki yenilikler dijital ticaret hacmini büyütüştür. Geleneksel ticaretten farklı olan bu ortamda, tüketici tatmini ön plana çıkmış, piyasaların şeffaflaşması ve serbest piyasa koşullarının oluşması sağlanmıştır (Karaduman, 2011). Ayrıca firmaların dijitale özel sunmuş olduğu avantajlar, günün her saatinde alışveriş yapılabilmesi ve daha geniş kitlelere ulaşılabilme gibi özellikler dijital ticaretin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Dijital ticaret, üreticiler, tüketiciler, kurumlar arasındaki iş, yönetim ve tüketim gibi faaliyetlerin ticari işlem ve ödemelerin internet üzerinden yapılmasıdır (Sakallı, 2015). Dijital ticaret, çevrimiçi mal ve hizmet satın alabilme, çevrimiçi bankacılık sistemlerinde veri gizliliğinin korunabilmesi ve güvenli internet sayfalarından ticaret yapma bilinci ve yeterliğinde olunmasıdır (Çubukçu ve Bayzan, 2013). Bir başka tanımda ise dijital ticaret internet üzerinden hizmet, mal, bilgi, vb. gibi ürünlerin alınıp satılması tüketiciler ile satıcılar arasında ticari işlem ve ödemelerin gerçekleştirilmesidir (Tatlı, 2018).

Dijital ticaretin konusunu fiziksel ve sayısal içerikli ürünlerin alışverişi, satılan malların lojistiğinin sağlanarak müşteriye ulaştırılması, firmalar arasındaki anlaşmalar ve sözleşmeler, alışveriş işlemini sonrasında sunulan destekler, internet ortamında yapılan işlemler, e-banka işlemleri oluşturmaktadır (Doğan ve Hamşioğlu, 2002, s.886). İnternet dünyasındaki gelişmelerle birlikte dijital ticaret gün geçtikçe vatandaşlar arasında daha yaygın bir şekilde varlığını sürdürmeye başlamıştır. Sanal ortamlarda yapılan ticaret, internette ürünlerin fiyatlarının bilinmesi ürünlerin özelliklerinin ve fiyatlarının karşılaştırılabilmesi gibi olanaklar sunduğundan tüketicilerin son kararlarını vermelerinde etkili olmaktadır (Algür ve Cengiz, 2011).

Dijital ticaret üreticiye, tüketiciye ve ekonomiye sağlamış olduğu birçok avantajı ile geleneksel ticarettten ayrılmaktadır. Dijital ticaretin sağlamış olduğu faydalar şu şekildedir;

Üreticiler açısından;

- Geniş bir satış platformudur,
- İyi bir reklâm aracıdır,
- Gelişim ve değişimlere hızlı bir şekilde adapte olanağı sunar,
- Mekân, zaman ve yer sınırı olmayan bir ortam sağlar,
- Eldeki ürünlerin satış oranlarının artırılmasını sağlar,
- Birebir pazarlama olanağı sağlar,
- İşletim giderlerini azaltır,
- Dünyanın her yerinden farklı müşteri potansiyeline her zaman açıktır,
- Binlerce çeşitte ürün için satış olanağı sağlar,
- Birebir olarak daha etkili müşteri ilişkileri yürütülmesini sağlar,
- Sanal depolar sayesinde stok maliyetlerini azaltır (Elektronik Ticaret Rehberi,

2006).

Tüketiciler açısından;

- Dışarı çıkmadan ev ortamında rahat bir alışveriş olanağı sağlar,
- Alışveriş için harcanan ulaşım giderleri azalır,
- Çok sayıdaki ürün çeşitlerini görerek en uygununu seçme şansı sağlar,
- Zamandan tasarruf sağlar,
- Ürün ile ilgili internetten ve kullanıcılardan bilgiler ve yorumlar alınabilir

(Elektronik Ticaret Rehberi, 2006).

Ekonomik verimlilik açısından;

- Zaman, mekân ve emek zorluğunun ortadan kalkması,
- Ticari işlem maliyetlerinin azalması,

- Mal ve hizmet dağıtım maliyetlerinin azalması,
  - Kayıt dışı ticaretin azalması,
  - Ürünlerin üretiminin ve geliştirilmesinin hızlanması,
  - Alıcı ve satıcıların mal veya hizmet hakkında daha çok bilgiye ulaşması,
  - Müşterilerin almak istediği ürünlerle ilgili çeşit ve tedarikçi sayısının artması
- şeklinde (Gunasekaran, Marri, McGaughey ve Nebhwani, 2002).

Sağladığı birçok avantajın yanı sıra dijital ticaret dijital vatandaşlık boyutları içerisinde dikkat edilmediği ve yeterli önlem alınmadığı takdirde en çok tehlikelere açık olan boyuttur. İnternet üzerinden yapılan alışverişlerde güvenli web sitelerini belirleyememe, SSL sertifikası olmayan taklit sitelere kanma, kredi kartı ve şifre bilgilerini kötü niyetli kişilere kaptırma, ödemesini yaptığı ürünlerin gelmemesi veya başka ürün gelmesi ve eşsiz bir pazar olan sanal ortamlarda parasını yönetememe gibi birçok istenmeyen durumlarla karşı karşıya kalınabilmektedir (Ribble, 2011; Çubukçu ve Bayzan, 2013; ISTE, 2016). Bu noktada dijital vatandaşlık devreye girmektedir. Bilinçli dijital vatandaşlar her gün bir yenisi eklenen bu tür olaylar karşısında nelere dikkat etmesi gerektiğini ve nasıl davranması gerektiğini istenmeyen olaylara karşı alması gereken tedbirleri bilmesi gerekmektedir.

Özellikle gençlerin interneti yaygın olarak kullandıkları alışverişlerini çoğunlukla sanal ortamlarda yaptıkları yapmasalar bile ürünün özelliklerini, fiyatlarını ve ürünle ilgili yorumları internet üzerinden takip ettikleri söylenebilir. Dijital ticaret konusunda yaşanan sorunların önüne geçmek için öğrencilerin bu konuda en iyi şekilde eğitilerek bilinçlendirilmeleri gerektiği gerçeğini göz önüne sermektedir. Öte yandan gençlerin dijital ticaret konusunda sanal ortamlarda yaşadıkları sorunların bazılarını yetişkinlerde yaşamaktadır. Bu açıdan öğretmenlerin öğrencilerinin bilinçli dijital vatandaşlar olabilmeleri için yeterli donanıma sahip olarak öğrencileri de bu konuda istenen becerileri kazandıracak düzeye getirebilmelidirler. Yetişkinlerin ise dijital ticaret konusunda bilinçlenmesini sağlayacak seminer, proje ve programlar düzenlenmesi gerekmektedir. Eğitilmelerine olanak sağlayacak çalışmaların yapılması gerekmektedir (Sari, 2019; Ribble, Bailey ve Ross, 2004). Bu nedenlerle dijital vatandaşların ihtiyaçlarını karşılarken dijital pazarlarda mağdur olmamaları için dijital ticaret konusunda yeterli bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.

Dijital ticaret boyutunu, bireylerin ihtiyaçlarını karşılarken evrimii ortamların sunduğu avantajlardan yararlanma bilinci ve yeterliliğine sahip olmak bu avantajlardan yararlanırken yaygın olarak karşılaşılan sahte site, sahte ürün, kredi kartı, şifre ve kimlik bilgilerini koruma gibi risklerin farkında olarak tedbirleri almak. Karşılaştığı problem durumlarında haklarının bilincinde olarak neler yapabileceği nerelere müracaat edebileceğini bilmek şeklinde özetleyebiliriz.

3. PROGRAM GELİşTİRME

3.1. PROGRAM KAVRAMI

Eğitim, formal ve informal olmak üzere iki türde karşımıza çıkar. İnfomal eğitim herhangi bir planlama yapmadan gelişigüzel yapılırken, formal eğitim belli bir planlama dâhilinde yapılır. Formal eğitimin sürdürülebilmesi için eğitim programına ihtiyaç vardır.

Program, M.Ö. birinci yüzyılda Gaius Julius Caesar (Sezar) ve arkadaşlarının Roma'daki atlı arabaların yarışlarında oval patika (izlenen yol) olarak kullandığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. (Oliva ve Gordon II, 2018). Program kavramı Latince 'de curriculum (koşu pisti) olarak kullanılmıştır. Etimolojik yapısından yola çıkan bazı eğitimciler öğrenme öğretme sürecinde izlenen yolu göstermesi itibariyle izlenen bazıları ise öğrenenlerin yetişmesini sağlaması itibariyle yetişek adını benimsemişlerdir (Demirel, 2011).

Program günlük yaşantımızda da medyadan, ekonomiye siyasetten, teknolojiye ve protokolden eğitime kadar farklı birçok alanda kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK, 2021)'e göre program; (1) İzlenen, (2) Okullarda, haftanın belli gün ve saatlerinde verilecek dersleri gösteren izelge, (3)Tren, gösteri, gezi vb. gibi etkinliklerin ayrıntılarını gösteren basılı kğit, (4) Siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin veya hkmetlerin açıkladığı ana ilkeler, (5) Radyo ve televizyonda sunulan, haber, müzik, eğlence gibi kendi başına bir bütün oluşturan yayınlar, (6) Bilgisayara bir işlemi yaptırmak için yazılan komutlar dizisi ve (7) Yapılacak bir işin bölümlerini, bölümlerin sırasını ve zamanını gösteren tasarı, yetişek. olarak ele alınır.

Eğitimde, ğrenme ve öğretme sürecinin her aşamasında var olan ve bu nedenle belirli bir sınırı olmayan program kavramı insanların felsefi inançlarına göre farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Bunların bazıları şu şekilde ifade edilebilir;

- Program, okulda ğretilenlerdir,

- Program, bir dizi konulardır,
- Program, içeriktir,
- Program, çalışma takvimidir,
- Program, materyaldir,
- Program, bir dizi derstir,
- Program, performans hedefidir,
- Program, çalışma alanıdır,
- Program, ders dışı etkinlikler ve rehberlik de dâhil olmak üzere okulda meydana gelen her şeydir,
- Program, okulun yönlendirmeleri sonucu okul içinde ve dışında meydana gelen her türlü öğrenmelerdir,
- Program, okul personeline planlanan her şeydir,
- Program, okullaşma sonucu öğrenenlerin edindikleri deneyim ve tecrübelerdir (Oliva ve Gordon II, 2018).

Saylor, Alexander ve Lewis (1981) programı konu alanı, deneyim, hedef ve öğrenme için fırsat olarak dört farklı bakış açısından bahsetmektedir. Bu bakış açıları;

1. Konu Alanı olarak Program: tarihsel süreçte olduğu gibi günümüzde de birçok eğitimci program deyince konu listesi ifadesi aklına gelmekte ve programı öğretmenler tarafında aktarılan öğrenciler tarafından öğrenilen derler ve konular olarak görülmektedir.

2. Deneyimler olarak Program: Bir önceki konu alanı olarak programda ifade edilen organize edilmiş konuların öğretmen rehberliğinde öğrenciler tarafından deneyimleyerek öğretilmesini üzerine bina edilmiştir.

3. Hedefler olarak Program: Program geliştirmeye ile ilgili geçmişteki çalışmalar amaç ve hedef odaklı idi. Bu yaklaşımda program öğrenciler öğrendiği zaman ne yapacakları ile değil yaptıklarının sonucunda ne öğreneceklerine odaklanır.

4. Öğrenme için Planlanmış Fırsatlar olarak Program: Bu yaklaşıma göre programda, öğrenenler öncelikli olmalı, öğretim fırsatlarını ortaya koyan alt planlara

sahip olmalı ve programın tasarımı, uygulaması ve değerlendirilmesi aşamasında bu hususlar dikkate alınmalıdır.

Program kavramına yönelik felsefi inanca, kültüre ve farklı bakış açılarına bağlı olarak farklı yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Fakat iyi bir program için bazı özelliklerin olması beklenir. Diamond (2011) iyi bir programın taşıması gereken özelliklerini;

- Okul, iş ve toplumsal hayata yönelik hedefler içermek,
- Hedeflere ulaşmak için öğrenciyi merkeze almak,
- Araştırmacılığı ve yaratıcılığı öğretmek,
- Önemli konulara (bilim, toplum, kültür, küreselleşme vb.) yönelmek,
- Bilgiyi edinmeyi ve kullanmayı bir araya getirmek,
- Sivil, kültürlerarası ve ahlaki bir öğretimi desteklemek,
- Öğrencilerin sürekli gelişimini ve yeteneklerini desteklemek olarak sıralamıştır.

3.2. PROGRAM TÜRLERİ

Programlar muhtevaları bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılık programın herhangi bir konu veya bir ünite veya bir ders için olabileceği gibi bütün dersleri ve etkinlikleri kapsayacak şekilde de olabilir. Programlar, kapsamaları bakımından genelden özele doğru eğitim programı, öğretim programı, ders programı şeklinde sıralanır.

En kapsamlı program türü olarak karşımıza çıkan eğitim programı, çocuklar, gençler ve yetişkinler için öğrenme – öğretme süreçlerine ilaveten eğitsel kol faaliyetlerini, rehberlik hizmetlerini, özel günlerin kutlanmasını, gezi – gözlem incelemelerini, sanat ve kültürel faaliyetlerin hepsini içeren programdır (Küçükahmet, 2011). Eğitim programlarının toplumun ihtiyacını karşılama görevi olduğu üzerinde duran Pillai (2011) eğitim programını günümüzün değişen şartlarına karşın toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için bireylere kazandırılan planlar olarak tanımlar.

Öğrencilerin toplumun ve ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal beklentilerine uygun yetiştirilmesi beklenir. Bunun sağlanabilmesi için geliştirilen eğitim programları okullarda uygulanır (Yüksel, 2004). Ayrıca eğitim programları Türk ulusunun birlik ve

- İşevuruk program: öğretmenin sınıfta öğrettiği içeriği bunları nasıl öğrettiğine dair eğitim durumlarını ve öğrencilerin öğrenme ürünlerini kapsayan, bir nevi uygulamadaki program.

- Örtük program: resmi programda yer almayan toplumun değerlerini içeren gizil program.

- Öğretisiz program: resmi ve uygulamadaki programda yer almasına rağmen öğretilmeyen konuları ve sebeplerini içeren program.

- Destekleyici program: resmi programda yer almayan öğrencilerin her yönden gelişimini desteklemek amacıyla uygulanan program.

3.3. PROGRAM GELİŞTİRME SÜRECİ

Ülkelerin belli süreler dâhilinde eğitimi zorunlu kılması vatandaşlarına belirlediği uzak hedefleri kazandırması ve günün değişen şartlarına uyum sağlaması içindir. Vatandaşlara kazandırılmak istenilen bilgi ve beceriler düzenli ve sistemli bir şekilde programlar aracılığıyla kazandırılabilir. Bu anlamda eğitim programları eğitimin temelini oluşturur diyebiliriz.

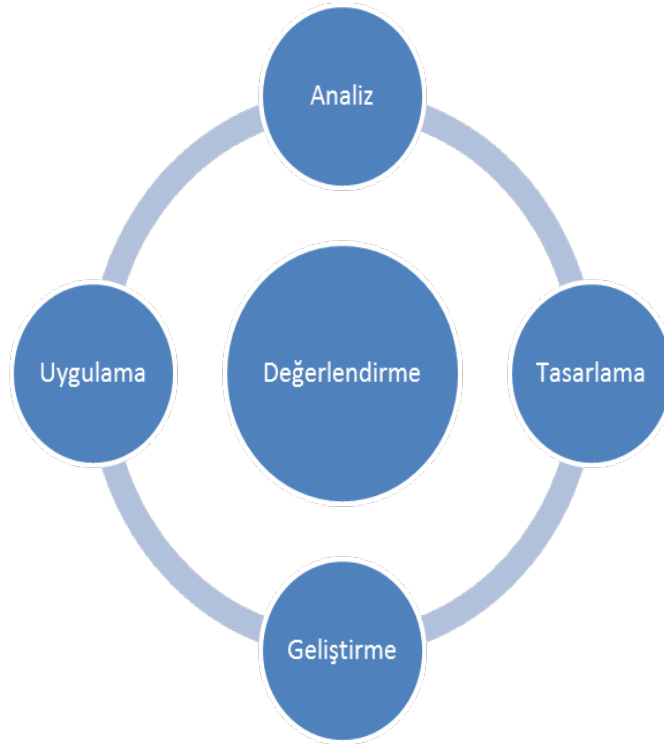
Formal eğitim kapsamında örgün ve yaygın eğitim kurumlarındaki eğitim faaliyetleri daha önceden tasarlanan programlar çerçevesinde yürütülür. Yürütülen eğitimin başarılı olması uygulanacak olan programa bağlıdır. Programların ihtiyaçlar dâhilinde belirlenmesi, uygulanması sürecinde tespit edilen eksikliklerin tespit edilip giderilmesi, toplumdaki ve bilim dünyasında yaşanan değişimlere göre düzenlenip güncellenmesi programın ve eğitimin niteliğini de artırması beklenir (Erden, 1998). Eğitimde program geliştirme, bireyin, toplumun, bilginin yapısının değişmesi ve bilim dünyasında yaşanan değişiklik ve gelişmelerle eş zamanlı olarak bir ihtiyaç halinde ortaya çıkar. Bu süreçte program geliştirme, ya var olan programın güncellenmesi ya da yeni bir program geliştirilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Program geliştirme tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmeyi içermesi bakımıyla bir süreci ifade eder. Programın bu yönüne vurgu yapan Ertürk (2013) program geliştirmeyi, hedeflerin belirlenerek davranışa dönüştürülmesi, uygun içeriklerin seçilmesi, eğitim durumlarının tasarlanması, çevrenin bu tasarımlara uygun düzenlenmesi, uygulanması ve uygulamanın öğrenenlerde istedik değişimlere sebep olup olmadığının kontrol edilip değerlendirmesini içeren bir süreç olarak tanımlar.

Eğitim programı, öğrenenlerin karşlarına çıkan öğrenme yaşantıları ve bu yaşantıların belirli bir düzene koyulması ve süreci yönetmek için bir araç görevi üstlenir. Bu araç görevini yerine getirme eksikliklerin belirlenip giderilerek sorunsuz biçimde çalışması eğitimde program geliştirme olarak ifade edilebilir (Oliva ve Gordon II, 2018). Program geliştirmede bütün tanımlarda vurgulanan nokta program geliştirme aşamalarının zincirin halkaları gibi birbirini etkilediği bir süreç olduğudur. Bu süreç bazen uzun yıllar sürebilir.

Program geliştirme süreci, programın planlanması, tasarımın oluşturulması, ön uygulama yapılması ve değerlendirme aşamalarının çok boyutlu ve süreklilik gerektiren bir süreç olan program geliştirme etkinliklerinin başarıya ulaşabilmesi için ilk ve önemli belirleyicilerdendir (Khan ve Law, 2015). Program geliştirme döngüsel bir süreç olup beş çekirdek aktiviteyi bünyesinde barındırır. Bu aktiviteler Şekil 5 te gösterilmiştir.

Şekil 5. Program Geliştirme Süreci

Kaynak: SLO, 2009

Program geliştirmenin döngüsel bir süreç olarak ele alınmış olup, analiz, tasarlama, geliştirme, uygulama ve değerlendirme basamakları yer almaktadır. Bu basamakların her biri birbirleri ile etkileşim içindedir. Döngüsel bir süreçte ilk aşama analiz basamağı ile başlar. Analiz aşamasında problem analizi, bağlam analizi ve ihtiyaç analizi yapılır. Bu analizler sonunda elde edilen bulgulardan yola çıkarak tasarım

kılavuzları hazırlanır. Tasarım gereksinimleri geliştirme aşamasında dikkatli bir şekilde geliştirilip uygulanır. Modelde merkezi konumda değerlendirme aşaması yer alır. Kullanılacak değerlendirme faaliyetleri ile hem biçimlendirici hem de sonuç odaklı değerlendirme sağlanır (SLO, 2009).

Program geliştirme bir kereye mahsus yapıp uzun süreli kullanılabilir bir yapıda değildir. Dirik bir süreç olması nedeniyle programın geliştirilmesini ve düzenlenmesini zorunlu kılan bazı faktörler vardır. Akpınar (2012)'e göre program geliştirmeyi zorunlu kılan faktörler şunlardır;

- Bilimsel, teknolojik ve sosyo – ekonomik anlamda yaşanan gelişmeler,
- Programın dönencelliği (herkes için aynı her zaman geçerli mükemmel bir program yoktur)
- Konu alanında yaşanan gelişmeler ve değişiklikler,
- Bireyin ve toplumun ihtiyaçlarında meydana gelen değişimler,
- Öğrenme ve öğretmeyle ilgili kuram ve e – uygulama anlayışlarında yaşanan değişimler,
- Eğitimdeki yeni anlayışlar doğrultusunda öğretmen ve öğrenci rollerindeki değişimler,
- Programların uygulanması sonucu ortaya çıkan aksaklıkları giderme,
- Dünyadaki yeni yönelimler ve standartlar.

Geliştirilen programların başarılı olabilmesi için denencelik, bilimsellik, operasyonellik, sistemlilik, diriklilik, süreklilik ve ekiplilik gibi bazı ilkelere uymak gerekir (Gültekin, 2017):

Denencelik: Geliştirilen programlar hakkında kesin bir yargıya varmak veya aksayan yönlerini belirleyebilmek için hem programın uygulanması sürecinde hem de uygulama sonunda değerlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda programların bahse konu bilgileri edinebilmemiz için pilot uygulama ile denenmesi gerekir.

Bilimsellik: Program geliştirme süreci bilimsel bir süreci içerir. Yani süreçte bilgilerin toplanması analiz edilmesi ve değerlendirilmesi için bilimsel yöntemler uygulanır.

Operasyonellik: Program geliştirme uygulamalı bir süreçtir. Uygulama süreci ile programın işlerliğinin ve aksayan yönlerinin tespiti sağlanır.

Sistemlilik: Program geliştirme sistemli bir süreç olup ögeler arasındaki değişim diğerlerini etkiler.

Diriklik: Program geliştirme dinamik bir süreçtir. Elde edilen verilerle sürekli düzeltmeler yapılır.

Sürekli: Programlar süreklilik arz eder. Uygulanıp değerlendirildikten sonra elde edilen verilere göre ve değişen koşullar göz önüne alınarak yeniden düzenlenir.

Ekiplelik: Program geliştirme bir ekip işidir. Sistemli, bilimsel ve uzun soluklu bir süreç olduğu için tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamalarında ekip çalışmasına ihtiyaç duyar.

3.4. PROGRAM GELİŞTİRMENİN AŞAMALARI

Program geliştirme daha öncede vurgulandığı gibi bir süreçtir ve bu süreç tasarlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarını içerir. Tasarlama program geliştirme sürecinin ilk aşaması olup, bilimsel yaklaşımlara uygun bir şekilde toplanan veriler ışığında tasarı oluşturulur. Uygulama aşaması, ikinci aşama olup bir önceki tasarlama aşamasında hazırlanan planların uygulandığı aşamadır. Üçüncü ve son aşama olan değerlendirmede ise uygulama aşamasında elde edilen bulguların değerlendirildiği ve geri dönütlerin verildiği aşamadır (Oliva ve Gordon II, 2018).

3.4.1. Programın Tasarlanması

Program geliştirme sürecinin ilk aşaması tasarlamadır ve bu süreçte uzmanlar programın dört temel ögesini ve bu ögeleri nasıl hazırlayacakları üzerinde dururlar (Görge, 2013). Program tasarısı program geliştirme sürecinde ilk adım olup, sonraki aşamaları etkileyecek olması itibariyle önemlidir.

Program tasarlama uzmanlar program geliştirme teorisine dayanarak başlamalıdır. Bu bağlamda tasarı programın hangi ögelerden oluşacağına karar vermekle başlar. Program geliştirme ve değerlendirme çalışmaları program tasarısına bağlı olarak gelişecektir. Bu ögeler genel olarak hedef, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme boyutlarından oluşmaktadır. Program tasarısı geliştirilecek olan uzmanlar ögeleri mantıksal ve sistematik olarak düzenleyip programın yapısı, hangi sorulara cevap vereceği, bireylere kazandırılacak davranışları belirlemelidir (Adıgüzel, 2017).

Program tasarısında programın temel ögeleri ve bu temel ögeler arasındaki ilişkiler bütünü farklı program tasarısı modelleri ortaya çıkarmıştır. Bir program tasarısında şu dört soruya cevap aranır;

1-Program tasarısı niçin yapılmalıdır?

2-Neler öğretilmeli, konu alanı nelerden meydana gelmelidir?

3-Öğretimde hangi strateji, yöntem, teknik, kaynak ve materyal kullanılmalı?

4-Ne kadar öğrenildi ve değerlendirme de hangi ölçme ve değerlendirme tekniği kullanıldı?

Program tasarlanırken kaynak olarak bilim, toplum, ahlaki doktrin, konu alanı ve öğrenci gibi birçok farklı faktör göz önüne alınır. Bazı program tasarımcıları programı bilimsel yöntemlere ve gözlenebilir yani nicel olarak ifade edilebilecek şekilde tasarlar. Program tasarısında toplumu kaynak olarak gören uzmanlar, okulları toplumun temsilcisi ve toplumsal yaşama hazırlayıcı kurum olarak görürler ve programı toplumsal durumu analiz ederek tasarlarlar. Bazı program tasarımcılar konu alanını ön plana çıkararak uygun içeriğin oluşturulmasında geçmişteki büyük düşünürlerden etkilenerek onların doğruları üzerinde dururlar. Program tasarısında kaynak olarak öğrencileri gören program tasarımcıları öğrencilerin ilgileri, beklentileri, değerleri ve tutumlarını tasarıma yansıtırlar (Ornstein ve Hunkins, 2018).

Kramer'e göre programın tasarısında etkin olan okulların ve öğretmenlerin program tasarısını oluştururken şu ilkeleri dikkate alması gerekir;

- Başarılı bir program tasarısı belirli ilke ve özelliklere dayanmalı
- İyi bir program tasarısında öğrencilerin söz ve görüş bildirme hakkı olmalıdır
- Başarılı bir program tasarımı öğrenci ve öğretmenlerin öğrenme etkinliğine birlikte aktif bir biçimde katılmasını sağlamalı

•Program tasarımı eğitimin belirlenen amaçlarını gerçekleştirebilmesini sağlamalıdır (Cheung ve Wong, 2002).

Programların Felsefesi

Felsefe var olanın sebebini, sınırını, kaynağını ve anlamını sorgulayıp düşünmemizi sağlayan bilimdir. Bu nedenle felsefe her alanı olduğu gibi eğitim alanını da etkiler ve yakından ilişkilidir. Felsefe eğitimin başlangıç ve bitiş noktasını,

amaçlarını, nasıl gerçekleştirileceğini sorgular. Bir bakıma felsefe eğitimin taşıyıcı kolonlarıdır diyebiliriz. Bu nedenle de program geliştirme sürecinin ilk aşaması programın felsefesinin belirlenmesidir.

Günümüz dünyasında yaşanan gelişmeler geçmişe oranla daha hızlı olduğu için değişimde aynı hızla seyretmektedir. Bu süreçte William Van Til felsefeyi yön gösterici olarak nitelendirerek, felsefenin olmayışını eğersiz ata binmeye benzetmiştir (Demirel, 2011). Nasıl ki eğersiz ata binen bir binici atın kontrolü kaybedip gitmek istediği yere varamayacaksa felsefesiz eğitimde kontrolden çıkıp bizi ulaşmak istediğimiz hedefe ulaştıramayacaktır.

Felsefe eğitimin amaçlarını, içerikleri, eğitim durumlarını okulların vurguladığı anlamı okulların vurgulamak istediği değerleri de belirlenmesinde rol oynar. Ayrıca felsefe daha da derine inerek hangi kitapların okutulacağını, eğitsel faaliyetleri ve sınavların nasıl yapılıp sonuçların nasıl değerlendirileceğine kadar bilgi sağlar (Ornstein & Hunkins, 2018). Felsefe, okullar neden var, hangi dersler değerlidir, öğrenciler nasıl öğrenir, öğretim sürecinin merkezinde öğretmen mi olmalı öğrenci mi, konu mu önemli, etkinlik mi, hangi materyal ve yöntem kullanılmalı gibi program geliştirme sürecindeki elzem soruların cevaplanmasında yardım eder. Bu nedenle felsefe program geliştirme sürecinde bütün öğelerin merkezinde bulunup onlara şekil verir.

Eğitim programlarında felsefenin temel işlevi “Nasıl bir insan?”, “Hangi bilgi?” ve “Nasıl bir toplum?” sorularına cevap bulmada program geliştirenlere rehber olmaktadır (Tozlu, 2012). Eğitim felsefesinin temel işlevlerinde biri de temel etkenler üzerinde durarak eğitimin amaçlarının ele alınması açıklığa kavuşturulmasıdır (Cevizci, 2011). Ülke eğitimine yön veren eğitim felsefesi vatandaşlar arasındaki toplumsal etkileşimden çıkar. Ayrıca devletin ve siyasi partilerin görüşlerinin de eğitim uygulamalarını yönlendirmede felsefe süzgecinden geçerek eğitimi ve eğitim programlarını etkileyebilir (Demirel, 2011). Bir başka ifadeyle eğitim politikalarının oluşumunda ve program geliştirme sürecine yansımalarında felsefi görüş etkilidir.

Eğitim için bu denli önemli olan eğitim felsefesinin temel işlevlerini şu şekilde sıralayabiliriz;

- Eğitim hedeflerinin seçiminde, hedeflerin topluma ve bireye uygunluğunun belirlenmesinde ve hedefler arasındaki tutarlılığın kontrol edilmesini sağlar,

- Eğitim bilimleri ve eğitimle ilgili olabilecek diğer bilim alanlarındaki bulguları birleştirerek eğitim uygulamalarına çok yönlü bakabilmeyi sağlar,
- Eğitimde geçmiş ile bugün arasında anlamlı bağlar kurulmasını sağlar,
- Eğitim faaliyetlerinin dayandığı kurumsal temelleri sorgular,
- Bilimsel bilgiler ve uygulama sonuçlarından yola çıkarak ülkenin ekonomik yapısı ve değerlerine uygun tutarlı teoriler geliştirilmesini sağlar,
- Eğitimciler ve öğretmenlere eğitimi tüm yönleriyle görmelerini sağlar (Fidan, 1996; Çelikkaya, 1999).

Eğitim sistemleri için felsefe bu denli önemlidir. Eğitim sistemlerini, idealizm, realizm, pragmatizm ve varoluşçuluk olmak üzere dört temel felsefeden bahsedebiliriz.

İdealizm, bu felsefeye göre eğitimin amacı gerçeği ve değerleri aramaktır. Nesnelere ancak bizim düşüncelerimizde vardır bu nedenle rasyonel ve akıllı insanlar yetiştirmek hedeflenir. İdealist eğitimciler, fikirleri, kavramları ve düşünceleri birbiriyle ilişkilendiren programları tercih ederler. İdealizme göre eğitim tündengelim şeklinde gerçekleştirilmelidir. Çünkü doğru ve kesin bilgiler insanın zihninde daha önceden vardır. Ayrıca idealistlere göre öğrenme, fikirlerin kullanılmak üzere geri getirildiği, üzerinde çalışma içeren temel bir süreçten ibarettir (Ornstein & Hunkins, 2018).

Realizm, temel olarak idealizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Nesnelere ve gerçek sadece bizim zihnimizde ve düşüncelerimizde değil gerçekte var olması gerekir. Yani realizmde maddenin varlığına olan inanç temeldir. Realizm de bir tezin doğruluğu bahse gerek konunun varlığına bağlıdır. Duygulardan ziyade akla bağlı olması modern dünyada bilimselliğin ve nesnelliğin gelişmesine olanak sağlamıştır (Demirel, 2011).

Pragmatizm, pragmatizmde gerçek ve değerler mutlak değil görecelidir. Çünkü dünyada her şey değişir ve gelişir. Değişmeyen tek şey doğa kanunlarıdır. Değişim sürekli devam eden bir olgu olduğu için bitmiş bir durum değil sürekli bir oluşum vardır. Gerçek faydalı olandır. Pragmatistler bilgiyi sürekli değişen denemeler yoluyla yaşayarak elde edilebilecek bir denence olarak görürler. Eğitimde ezber ve kurama değil uygulamaya deneme ve yanıtlara öncelik verilmelidir. Bu nedenle bilimsel yöntemler ve problem çözme önemsenir. Pragmatizmde program tasarlanırken çocuğun yaşantı ve ilgileri dikkate alınacak şekilde hedefler esnek hazırlanır. Demokratik toplum düzeni ön planda tutulur (Sönmez, 2008; Güler, 2008).

Varoluşçuluk, varoluşçuğun kesin tanımını yapmak zordur. Çünkü herhangi bir felsefi ekolün altında değildir. Geleneksel felsefenin bilinen problemleriyle değil hayatın sürekli problemleri olan ölüm, aşkın ızdırabı, seçme hakkı ve ikili ilişkilerin verimliliği ve verimsizliği konuları üzerinde durur (Tozlu, 2012). Bu felsefeye göre hayatı boyunca insanlar farklı farklı durumlarla karşılaşır farklı tercihlerde bulunmak zorunda kalırlar. Bu sebeple öğrenenler neyi nasıl çalışacaklarını seçebilmelidirler. Eğitim öğrenciye seçim yapmanın önemini aşılmalıdır. Öğrenci eğitim ortamında kendi tercihlerinin sonuçlarıyla yüz yüze gelmelidir. Varoluşçulara göre program bireysel özgürlük ve seçimler içeren tecrübelerden oluşmalıdır (Ornstein & Hunkins, 2018).

Eğitim Felsefeleri

Felsefe, eğitim programı geliştirmede başlangıç noktasıdır. Bu nedenle program geliştirmede öncelikle programın felsefesi belirlenir. Programın diğer aşamaları da belirlenen felsefeye göre şekillenir.

Teknoloji ve uygulamalı bilimlerin hâkim olduğu günümüzde felsefe bilimsel çalışmalara yeni amaçlar ve konular üreten teorik bir bilim haline gelmiştir. Bir diğer deyişle bilimlere rehberlik yapan, amaçlar ve yöntemler teklif eden bir nitelik taşır. Eğitim programlarında özellikle temel öğelerin belirlenmesinde felsefi alanlar ve başlıca felsefi akımlar büyük öneme sahiptir (Akpınar, 2013). Bir önceki başlıkta bahsedilen temel felsefelerle ilgili olarak daimicilik, esasicilik, ilerlemecilik ve yeniden kurmacılık olmak üzere dört eğitim felsefesi vardır. Bu eğitim felsefeleri temel felsefelerinden bir veya daha fazlasından yola çıkarak ortaya atılmıştır.

Daimicilik, realizm ve idealizmden etkilenmektedir. Eğitimde daimicilik felsefesini benimseyenlere göre gerçek bütün zamanlarda aynıdır. Bu sebeple eğitimciler insanın doğası, gerçek, bilgi, erdemlik gibi evrenin değişmeyen taraflarını ön plana çıkarmalıdır. Bu felsefeye göre eğitimin hedefi öğrenenlerin akıl ve düşünme becerilerini geliştirerek evrensel geçerli ve değişmez gerçeklere uyumunu sağlamaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için ise ilköğretim programlarında okuma, yazma ve aritmetik ortaöğretim programlarında dilbilgisi, mantık, yabancı dil, matematik ve dünya klasikleri okutulmalıdır (Karadağ, Baloğlu ve Kaya, 2009).

Daimicilik eğitim felsefesinin temel ilkelerini:

- İnsanın doğası değişmez nitelikte olduğu için eğitimin niteliği de değişmemelidir,
- İnsanı diğer canlılardan ayıran yönü mantık ve muhakeme gücüdür. Eğitimde bu gücü ortaya çıkaracak şekilde düzenlenmelidir,
- Eğitimin içeriği değişmeyen evrensel değer, kural ve gerçeklere uygun olmalıdır,
- Eğitimin amacı yaşamı kopya etmekten ziyade bireyi yaşama hazırlama yeri olmalıdır,
- Çocuklara dünyadaki gelişmelerden haberdar olacakları konular öğretilmelidir,
- Dünya klasiklerinin her bir vatandaşı tarafından okunması şeklinde sıralayabiliriz (Toprakçı, 2005).

Esasicilik, daimicilikte olduğu gibi realizm ve idealizm temel felsefelerinden etkilenir. Esasici felsefeye göre insanın zihni doğuştan boştur ve bilgi sonradan tümevarım yoluyla elde edilmektedir. Esasicilik ve daimicilikte öğretmen rolü benzerdir. Öğretmen alanında uzman, otorite ve bilgi kaynağıdır. Sınıf içerisinde kararları öğretmen alır öğrenciler neyin daha önemli olduğunu bilecek seviyede değildir. Bu anlamda katı ve ezberci bir eğitim anlayışını benimser (Erden, 2007).

Esasicilik felsefesinin temel ilkelerini:

- Öğretim çok sıkı çalışma ve zorlama ile olur,
- Eğitimde öğrenciden ziyade öğretmen aktif olmalıdır,
- Eğitimin özünü konu alanının özümsemesi yani uzmanlık bilgisi oluşturur,
- Okulda zihinsel disiplin yaklaşımı ve geleneksel yöntemler kullanılmalı şeklinde sıralayabiliriz (Çelikkaya, 1999).

İlerlemecilik, pragmatik felsefeden etkilenir. Pragmatik felsefe değişimi gerçeğin esası olarak gördüğü için eğitimde sürekli gelişim içindedir. İlerlemeciliğe göre eğitimin özü, topluma ve dış dünyaya uyum sağlamaktır. Bazı doğrular, iyilik, güzellik, kurallarına uyarak sabit kalmadan ziyade tecrübe ve deneyimlerin sürekli geliştirilmesidir (Demirel, 2011).

İlerlemecilik felsefesinin temel ilkelerini:

- Eğitim değişken ve çocukların ilgilerine düzenlenecek şekilde olmalıdır,
- Öğretim, öğretmenin bilgiyi aktarması şeklinde değil deneyimler yaşayarak ve gerçek hayatta karşılaşılabilecekleri problemler üzerinden problem çözme yöntemi ile yapılmalıdır,
- Okullarda çocuklara uygun ortamlar tasarlayarak okulları yaşama hazırlık yeri değil yaşamın kendisi haline getirilmelidir,
- Öğretmen otorite değil öğrencileri yönlendiren bir rehber rolündedir,
- İnsan sosyal bir varlıktır bu nedenle eğitim yarışçı bir şekilde değil diğer öğrencilerle işbirliği halinde gerçekleştirilmelidir,
- Gelişim insanların fikirlerini rahatça ifade edebildiği demokratik ortamlarda mümkündür bu nedenle eğitim ortamı demokratik bir ortam haline dönüştürülmelidir (Demirel, 2011).

Yeniden Kurmacılık, pragmatist felsefeden etkilenir ve ilerlemeci felsefenin daha genişletilmiş hali şeklindedir. Bilinen temsilcisi John Dewey'dir. Bu felsefi akımda amaç topluma demokrasiyi yerleştirerek yeni bir toplumsal yapıyı yeniden kurmak ortaya çıkarmaktır. Bunun önündeki en büyük engeli ise kültür, yoksunluk ve bireycilik olarak görürler. Yeniden kurmacılar ilerlemecilerin toplumun temel problemi olan işsizlik ve ırkçılığı ihmal etmişlerdir. Bu nedenle eğitim toplum merkezli ve toplumun ihtiyaçlarını ön plana çıkarmalıdır (Engin, 2010).

Yeniden kurmacılık felsefesinin temel ilkelerini:

- Günümüz dünyasındaki sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmelere ve değişimlere uygun yeni bir toplumsal yapıyı kurmak gerekir,
- Yeni kurulan toplumsal yapıda yasama, yürütme ve yargı gibi güçler demokrasi tesis edildikten sonra doğrudan toplum tarafından yürütülmelidir,
- Okullar ve eğitim sistemleri sosyal değişimin öncüsü olmalıdır,
- Öğretmenler demokratik ilke ve kurallara göre sorun çözdürmek için çaba ve gayretlerini şekillendirmelidir,

• Bütün taleplerin karşılanabilmesi için yeni bir eğitim düzenlemesine gidilmelidir (Engin, 2010).

İhtiyaçların Belirlenmesi

Program geliştirme sürecinin ilk aşaması ihtiyaçların belirlenmesidir. Geliştirilecek olan programda gereksinimlerin neler olduğu programın ilk temel ögesi olan kazanımların ve buna bağlı olarak diğer öğelerin neler olacağına saptanan ihtiyaçlara göre yön verilir.

Program hazırlanabilmesi için öncelikle bir ihtiyacın hâsıl olması ve bu ihtiyacın ne olduğunun doğru bir şekilde tespit edilip karşılanması gerekir. İhtiyaçların doğru bir şekilde belirlenmesi eğitim etkinliklerinin belirlenebilmesi ve hedeflerin ihtiyaçları karşılayıp karşılayamadığını da ortaya koymaya yardımcı olur. İhtiyaçları belirlerken toplumun, bireyin ve konu alanının ihtiyaçları nelerdir? Sorularına cevap aranır (Demirel, 2011).

İhtiyaçların ortaya çıkmasıyla veri toplama araçları kullanarak toplanan verilerin uygun analiz teknikleri ile çözümlenerek yorumlanmasına ihtiyaç analizi denir. İhtiyaç analizi birey ile toplumun eğitimden beklentileri ve disiplinin katkılarını belirlemek, programın hedeflerinin uygun ve yerindeliğini belirlemek ve programa nereden başlayacağımızı kararlaştırmak için yapılır (Bilen, 2006).

İhtiyaç belirleme sürecinde dikkate alınacak en önemli değişken öğrencilerin o konu ile ilgili tüm beklentileridir. Öğrencilerin kişilik özellikleri, duyguları, düşünceleri, bilgileri, becerileri, yaşları, gelişimsel özellikleri, sosyal becerileri, ihtiyaç belirleme çalışması yapılan konu ile ilgili karşılaştıkları sorunlar ve olası nedenler dikkate alınacak diğer hususlardır (Erişti ve Polat, 2017). Ayrıca dünyanın, ülkenin, bölgenin ve yörenin politik, sosyal, ekonomik ve kültürel beklentileri de göz önüne alınabilecek diğer faktörler arasında yer alabilir (Bee ve Bee, 2003).

İhtiyaç belirleme sürecinde izlenmesi gereken bazı adımlar mevcuttur. Ornstein ve Hunkins (2018) bu adımları şöyle sıralamışlardır;

- Programın genel hedeflerinin belirlenmesi,
- Belirlenen genel hedeflerin öncelik sırasına konulması,
- Hedeflerin davranışsal yeterliklere dönüştürülmesi,
- Yeterliklerin önem sırasına konulması,

- Verilerin toplanması,
- İhtiyaç belirleme süreci sonunda oluşan hedeflerle eğitim programdaki hedeflerin karşılaştırılması karşılanmayan hedeflerin tespiti,
- İhtiyaçların öncelik sırasına koyulması,
- İhtiyaçların uygulamaya konulması,
- Sürecin sonunda ortaya çıkan eğitim programının yeni hedeflerinin değerlendirilmesi.

İhtiyaçların belirlenmesi sistematik ve bilimsel bir süreçtir. Süreçte bilimsel araştırma yöntemleri kullanılarak veriler toplanarak analiz edilmektedir. Demirel (2011)'e göre; İhtiyaç belirleme beş hazırlık, bilgi toplama, analiz, rapor ve kullanım şeklinde aşamalardan oluşmaktadır. Hazırlık aşamasında ihtiyaç belirleme süreci için gerekli eksiklikler tespit edilip giderilir. Bilgi toplama aşamasında, ihtiyaç belirleme için birçok farklı veri toplama aracı kullanarak veriler toplanır. Analiz aşamasında toplanan veriler uygun analiz teknikleri analiz edilir. Rapor aşamasında analizler sonucu ortaya çıkan sonuçlara yer verilerek rapor oluşturulur. Son aşama olan kullanım aşamasında elde edilen bilgilerden yola çıkarak süreç işlevsel hale getirilir.

İhtiyaç Belirleme Yaklaşımları:

İhtiyaç belirleme sürecinde demokratik, analitik, betimsel ve farklar yaklaşımı olmak üzere alan yazında benimsenen dört yaklaşım mevcuttur. Bu yaklaşımları şu şekilde açıklayabiliriz (Demirel, 2011);

Farklar Yaklaşımı: Bu yaklaşımda ihtiyaçlar, öğrenenlerden beklenen bilgi, beceri, tutum ve davranışlar ile öğrenenlerde var olan değişkenlere arasındaki farka bakılır. Bu farka bakarak mevcut sorunların varlığına ya da yokluğuna karar verilir.

Demokratik Yaklaşım: Bu yaklaşımda ihtiyaçlar, çoğunluğun görüş ve önerilerine göre belirlenir. İhtiyaçlar toplumdaki kalabalık ve baskın grupların isteklerinden yola çıkarak belirlenir.

Analitik Yaklaşım: Bu yaklaşımda ihtiyaçlar, gelecekte var olması beklenen durumlara göre belirlenir. Mevcut durumda var olan eldeki verilerden ve durumlardan yola çıkarak akıl yürütme yoluyla çıkarımlarda bulunup gelecekteki ihtiyaçların neler olabileceği belirlenmiş olur.

Betimsel Yaklaşım: Bu yaklaşımda ihtiyaçlar, ilgili konu veya durum hakkında mevcut olan bilgileri ortaya koyarak belirlenir. İhtiyaç belirlenirken bir nesnenin yokluğu eksikliği sonucu ortaya çıkan zararlar o nesnenin varlığının ortaya koyacağı yarardan hareket edilir.

İhtiyaç Belirleme Teknikleri

Program geliştirme sürecinde ihtiyaçları belirlerken, kullanılacak ihtiyaç belirleme yaklaşımı, konu, zaman, maliyet vb. nedenlere bağlı olarak farklı ihtiyaç belirleme teknikleri kullanılabilir. Bu teknikleri delphi, progel, meslek analizi, gözlem, görüşme, ölçme araçları ve kaynak tarama şeklinde ifade edebiliriz. Bu tekniklere yönelik açıklamalar şöyledir (Doğan, 1997; Bilen, 2006; Demirel, 2011, Akpınar, 2012);

Delphi Tekniği: ihtiyaç belirlenecek konu ile ilgili belirli kriterlere göre seçilmiş ve birbirinde bağımsız uzmanların görüşlerinin alınarak verilerin toplandığı tekniktir. Toplanan veriler analiz edildikten sonra uzmanlara kendi görüşleri tekrar sorulup görüşünü değiştirip değiştirmediği teyit edilerek bir kaç aşama halinde devam eder. Uzmanlar birbirinden bağımsız olduğu için birbirlerini etkileme söz konusu değildir. Delphi tekniği program planlama, politika geliştirme, geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunabilme ve standart oluşturma gibi durumlarda kullanılabilir.

Progel (Dacum) Tekniği: bir mesleğe yönelik standartların neler olması gerektiği ve çalışanlardan beklenen davranışların neler olduğunu belirlemek için yapılan ihtiyaç belirleme tekniğidir. Genelde panel şeklinde ve beyin fırtınası tekniği kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

Meslek (İş) Analizi: herhangi bir mesleğin veya iş tanımından yola çıkarak meslek için gerekli olan bilgi, beceri ve tutumlardan oluşur. Süreç o işle ilgili uzman kişi tarafından yürütülür. Uzmanlar mesleğin tanımlanması, kaynakların belirlenip gözden geçirilmesi, taslak listenin oluşturulup kontrol edilmesi, kullanılacak olan veri toplama aracının belirlenmesi, çalışanların belirlenmesi, örneklem planı geliştirme, aracı uygulama, analiz, envanteri oluşturma ve rapor aşamalarından oluşur.

Gözlem Tekniği: ihtiyaç belirleme aşamasında durumu gerçek kişiler tarafından ve yerinde bilgiler toplayabilmek için kullanılan tekniktir. Daha çok psiko motor davranışların tespitinde kullanılır bu nedenle eğitimciler ve pedegoglar tarafında çok kullanılır.

Görüşme Tekniği: ihtiyaç belirleme sürecinde en çok kullanılan tekniklerden biridir. Katılımcılardan derinlemesine ve ayrıntılı bilgi alabilmek amacıyla kullanılır. Program geliştirme sürecinden eğitimin bütün paydaşlarından görüşler alınabilir.

Ölçme Araçları: ihtiyaç analizi aşamasında belirlenerek aranan özelliklerin bireylerde ne düzeyde var olduğunu belirlemeye yönelik kullanılan tekniktir.

Kaynak taraması: ihtiyaç belirlenen disiplinle ilgili daha önceki programlar, konu ile ilgili önceki haber, metin, bilgilendirme yazısı, kitaplar, makaleler, tezler ve rapor gibi bilimsel çalışmaların tamamı kaynak taraması şeklinde değerlendirilir. Kaynak taraması ile ulusal ve uluslararası alan yazındaki eğilimler belirlenir.

Hedef ve Kazanımların Belirlenmesi

Hedefler bir öğretim programının dört temel ögesinden ilkidir. Hedefler formal eğitim kapsamında sürecin sonunda varmak istediğimiz yeri belirtir. Hedef ile eğitimde öğrenenleri niçin eğitiyoruz? Sorusuna cevap aranmaktadır.

Hedef öğrenenlere kazandırılmak üzere belirlenmiş eğitim yoluyla kazandırılacak nitelikte olan bilgi, beceri, tutum, yetenek, ilgi, alışkanlık vb. istendik özellikler/yeterliklerdir (Akpınar, 2012). Eğitimde hedefler, öğretimi yönlendirmesi, öğrenme – öğretme sürecinin gerçekleşmesini sağlama ve ölçmelere rehberlik etmesi gibi nedenlerden dolayı gerekli görülmektedir. Bu anlamda hedefler, öğrenciye kazandırılmak üzere seçilen istendik özelliklerdir (Demirel, 2011).

Hedeflerin taşınması gereken bazı özellikler vardır. Bu özellikler;

- Hedefler sosyal şartlara ve belirlenen ihtiyaçları gidermeye yönelik olmalı,
- Hedefler bireylerin ihtiyaçlarına uygun olmalı,
- Hedefler demokratik amaçları gözeterek bunlara uygun olmalı,
- Hedefler kendi içerisinde birbirleriyle çelişmemelidir,
- Hedefler gözlenebilmesi için davranış değişikliği olarak ifade edilmeli,
- Hedefler ulaşılabilir nitelikte olmalıdır (Varış, 1996).

Eğitimde hedefleri uzak, genel ve özel hedefler olmak üzere üç düzeyde düşünebiliriz. Eğitim hizmetlerinin ne şekilde yapılacağını işaret eden ve ülkenin politik felsefesini yansıtan hedeflere uzak hedefler denir. Genel hedefler eğitimin genel hedefleri ve okulun genel hedefleri olarak kendi içerisinde iki farklı şekilde ele

alınabilir. Eğitimin genel hedefleri uzak hedefin uygulamaya dönük hali olarak değerlendirilebilir. Okulun genel hedefleri ise eğitimin genel hedefleri dışına çıkmadan okulun yetiştirmeyi hedef aldığı birey profili dikkate alınarak belirlenir. Bir disiplin için hazırlanan ve alanla ilgili öğrenenlerde bulunmasını uygun görülen özellikler ise özel hedefler olarak ifade edilebilir (Ertürk, 1997).

Hedefleri yazarken aşamalı sınıflandırmaya uygun olmasının yanı sıra dikkat edilmesi gereken bazı diğer noktalar şunlardır (Sönmez, 2008);

- Hedef cümlelerinin sonu, “bilgisi, becerisi, gücü, yeteneği, oluş, ilgililik, farkındalık, hoşgörülük” vb. sözcüklerden biri ile bitirilmelidir,

- Hedefler, öğrencinin sergileyebileceği davranışları ifade edecek şekilde yazılmalıdır,

- Hedefler, öğrenme ürünü olarak yazılmalıdır,

- Konu başlıkları, hedef olarak yazılamaz,

- Hedefler hem kapsamlı hem de sınırlı olmalıdır,

- Hedeflerin, hangi içerikle ilgili olduğu belirtilmelidir,

- Hedefler, kapsamlı ve aynı zamanda sınırlı olmalıdır,

- Hedefler binişik değil bitişik olmalıdır,

- Hedefler, yazıldığı alanın ve basamağın özelliklerine uygun olmalıdır,

- Hedefler birbirlerini desteklemeli mantıksal olarak tutarlı olmalıdır.

İçeriğin Belirlenmesi

Programın içerik boyutunda, belirlenen hedefleri kazandırmaya yönelik içerikler oluşturulur. Bu anlamda içeriğin hedeflere ulaştırmada aracı bir rolü vardır. İçerik aşamasında öğrencilere hedefleri kazandırmak için ne öğretilim? sorusuna cevap aranır.

İçerik, öğrencilere ihtiyaç analizi sonucunda belirlenen hedef davranışları kazandırmak için ünite ve konuların düzenlenmesidir (Sönmez, 2008). İçerik, tıpkı program geliştirme süreci gibi diriktir. İçerik hedef ve davranışların açıklandığı, bunlarla ilgili örneklere, sorunlara ve konulara yer verilen dirik bir bütün olarak ifade edilebilir (Senemoğlu, 2005).

Bilginin kendine has doğal ve doğurgan bir yapısı vardır. Günümüz dünyasında yoğun bir bilgi üretilmekte bunlara programlarda yeterince yer verilmemektir. İçeriğe alınacak bilgi ilkeleri açık, temellenmiş, farklı durumlarda uygulanabilen ve değerlendirilebilen kendini açıklamada yeterli olmalıdır. Bilgi öğrencinin en iyi ve kolayca anlayabileceği şekilde öğrenilebilir ve kullanılabilir hale getirilmelidir (Demirel, 2011).

İçerik belirlerken temel ölçüt içeriğin bir amaç ile kenetli olmasının yanında öğrencinin, konunun, alanının ve mesleğin analizidir. Analizin temel amacı bir alan veya meslek için gerekli bilgi ve becerileri belirleyerek öğrencinin bu işi uygun yapabilmesi için gerekli olan bilgi, beceri, alışkanlık, tutum ve değerleri belirleyerek bu özellikleri gerçekleştirecek öğrenme durumlarını oluşturabilmektir (Uşun ve Özdemir Alıcı, 2006). Ayrıca içeriğin düzenlenmesinde temel ölçütlerden biri de öğrenme ve bir diğeri de faydadır. Öğrenenlerin bir bütünlük içinde anlamlı bir şekilde içselleştirmesi ve en kısa zamanda öğrenebileceği şekilde düzenlenerek yaşamına dönük ve kullanılabilir olmasına dikkat edilmelidir (Demirel, 2011). İçerik, belirlenen hedef davranışlarla tutarlı, öğrenenlerin hazır bulunuşluk seviyesine uygun, somuttan soyuta, basitten karmaşığa, kolaydan zora, bilinenden bilinmeyene ve birbirinin ön koşulu olacak şekilde düzenlenmelidir (Tan ve Erdoğan, 2004).

Her türlü bilgi içerik olamaz. İçerik belirlenirken bazı ilkelere uygun hareket edilmelidir. Bu ilkeler şunlardır; (Küçükahmet, 1998; Erden, 1998; Demirel, 2011)

- İçerik, hedefe ulaştırıcı nitelikte olmalıdır (Geçerlik),
- İçerik, öğrenenlerin ilgi ve ihtiyaçlarını karşılayıcı olmalıdır (Bireysel Fayda),
- İçerik, kendi içerisinde tutarlı olmalıdır (Güvenirlik),
- İçerik, iyi örgütlenmiş bir yapıda olmalıdır (Sistematiklik),
- İçerik, öğrenenler tarafından algılanmaya ve öğrenmeye uygun olmalıdır (Öğrenilebilirlik),
- İçerik, bilimsel açıdan geçerli ve güncel olmalıdır (Bilimsellik),
- İçerik, sosyal yaşamın gerçekleri ile uyumlu olmalıdır (Toplumsal Fayda),
- İçerik, var olan ve gelecekte var olacak olan sorunlara cevap verici, işlevsel olmalıdır (Yaşama Yakınlık),

- İçerik, aşamalı veya sistematik olacak şekilde düzenlenmelidir (Dikey ve Yatay Kaynaşıklık),

- İçerik tümdengelim şeklinde genelden özele doğru düzenlenmelidir.

İçerik düzenlenirken farklı yaklaşımlardan yararlanılır. Bu yaklaşımlar şu şekildedir (Küçükahmet, 2008; Demirel, 2011; Karacaoğlu, 2011; Sağ, 2017; Baykara zaydınlık, 2019);

Doğrusal Programlama: Ele alınan içerikler eğer birbiri ile yakın ilişkili veya aralarında ardışıklık ve ön koşul ilişkisi olan içerik durumlarında doğrusal programlama yaklaşımı kullanılır. İçerik aşamalılık ilkesine göre; yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, basitten, karmaşığa, somuttan soyuta ve genelden özele doğru dikey ilişki halinde düzenlenir.

Sarmal Programlama: Bruner tarafından geliştirilen bir içerik tasarımıdır. Öğrencilerin yaşantıları ve bütün ilgi alanlarının kendi arasındaki ilişkilerini temele alır. Sarmal programlama doğrusal programlamanın aksine konular ve üniteler arasında yatay ilişkilendirmeyi temele alır. nceki öğrenmeler yeri ve zamanı geldikçe tekrarlanır. Sarmal programlama doğrusal programlamaya göre daha esnek bir yapıdadır.

Modüler Programlama: Vigotsky tarafından geliştirilen bu yaklaşımda öğrenme – ğretme sürecinde öğrenenler için uygun öğrenme ortamları oluşturularak bireysel ve yeterliğe dayalı öğrenmelerin gerçekleştirilmesi hedeflenir. İçerik öbekler halinde düzenlenir. Bu öbeklere modül denir ve bu modüllerin birbiri ile ilişkili veya birbirinin ön koşulu olmasına gerek yoktur. Ayrıca her modül kendi içerisinde doğrusal veya sarmal olarak tasarlanabilir. Modül içindeki konuların sıralaması esnektir önemli olan modüllerin anlamlı bir bütün oluşturmasıdır.

Piramitsel Programlama; Piramitsel yaklaşım konuların ve içeriğin bir piramit şeklinde düzenlenmesinde ismini almıştır. Programdaki içerikte ilk yıllarda geniş tabanlı ve daha çok ortak konulara yer verilirken ilerleyen zamanlarda gittikçe uzmanlaşmanın küçük birimlerde olduğu ve daraldığu yaklaşımdır. Bu yaklaşımda altta daha geniş yukarı çıktıkça daha az ve uzmanlığa yönelik içerik olduğundan katı bir program söz konusudur. Öğrenci programı bitirdikten sonra o alanda uzman olur.

Çekirdek Programlama: John Dewey tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda, bütün öğrenciler için ortak yani çekirdek konular önemlidir. Bu konular bütün

öğrenciler tarafından ortak olarak alındıktan sonra öğrencilerin ilgi ve ihtiyaç duyduğu seçimsel dersler yer alır. Çekirdek programlama piramitsel yaklaşıma benzemesine rağmen daha esnektir. Özellikle lisans programları için yan branş uygulamasında kullanılabilir.

Konu Ağı – Proje Merkezli Program; Bu yaklaşımda öğrencilere içerik bir harita gibi çıkartılıp verilir. Öğrencilere ayrıca hangi zamanlarda verilen içerikte nerede olması gerektiği bir işlem zaman çizelgesi şeklinde verilerek sorumluluk almaları kendilerini kontrol etmeleri sağlanır. Konular küçük projeler halinde de verilebilir.

Sorgulama Merkezli Programlama Yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre içerik öğrenenlerin sorularına göre oluşturulur. Yaklaşım, öğrencilerin sorularına yanıt verme gerekliliğini benimseyen felsefi görüşten etkilenir. Özellikle anaokulu ve ilkököl çağındaki öğrenenler için sorular merakla yönelik olduğundan iyi bir öğrenme yaşantısı oluşturabilir. Eğitim düzeyi yükseldikçe daha spesifik konulara yönelik program içerikleri düzenlenebilir.

Didaktik Programlama Yaklaşımı: Konuyla ilgili olarak temel bilgi ve kavramların önemsenecek, öğretici bilgilerin, kuralların, ilkelerin, kavramların, temele alınarak düzenlendiği içerik belirleme yaklaşımıdır.

Aktiviteye Dayalı Programlama Yaklaşımı: John Dewey' in öğrenme ortamında öğrenenlerin aktif olması gerektiği anlayışına dayalı olarak geliştirilen içerik düzenleme yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda içerik öğrencileri aktif hale getirecek ve etkinliklere yönelik düzenlenmelidir.

Problem Merkezli Programlama Yaklaşımı: Bu yaklaşımda öğrenenlere bilimsel süreç becerilerini kazandırmaya yönelik içerikler yer alır. Amaç, öğrenenlerin problem çözerek aktif bir biçimde yarışma ve eğlence içinde öğrenmesini sağlamaktır.

Disiplinlerarası Program Yaklaşımı: İki veya daha fazla farklı disiplinin birleştirilerek içeriğin düzenlendiği yaklaşımdır. Disiplinlerin veya konuların temelleri ile farklı dersler arasında ilişkiler kurularak anlamlı bir bütün oluşturmaya çalışılır. Örneğin orman konusu işlenirken fen ve teknoloji dersinde ormanların faydaları, Türkçe dersinde orman şiiri, müzik dersinde orman şarkısı ve resim dersinde orman ile ilgili bir resim çizilmesi bir konu ile ilgili farklı disiplinlerdeki ilişkiye örnek olarak verilebilir.

Eğitim Durumlarının Belirlenmesi

Öğrenme yaşantıları olarak da anılan eğitim durumları öğretim programının dört temel ögesinden biri olup, kazanımlara uygun olarak belirlenen içeriğin hangi yöntem, teknik ve materyal kullanılarak öğrencilere aktarılacağının belirlendiği ögedir. Bu anlamda nasıl öğretelim sorusuna cevap aranan aşamadır.

Eğitim durumları, öğrenenlerin öğretim programı aracılığı ile içinde bulunacağı öğrenme-öğretme sürecinde karşı karşıya kalacağı ve deneyimleyeceği tüm eğitimsel aktivitelerdir (Ornstein ve Hunkins, 2016). Eğitim durumları, öğrenenlerin planlanan hedeflere ulaşabilmeleri için deneyimlemeleri gereken öğrenme yaşantılarının düzenlenmesi şeklinde ifade edilip, istendik davranışları kazandırabilmek için uygulanan her türlü zihinsel ve işlemsel faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Erden, 1998). Eğitim durumları öğrencilerin hedefe ulaşmaları için gereken öğrenme yaşantılarını sağlayacak dış koşulların düzenlenmesini ve uygulamaya dönüştürülmesini ifade eder.

Süreci düzenleme öğrenmenin gerçekleşebilmesi için kullanılacak olan strateji, yöntem, teknik, materyal ve fiziki düzenlemeleri kapsar. Bu süreç öğrenci açısından öğrenme yaşantıları, öğretmenler açısından ise öğretme yaşantıları düzeneği olarak adlandırılır. Öğrencinin süreçte öğrenmesini kolaylaştırabilmek için düzenlenecek etkili eğitim durumlarında öğrencinin tanınması ve öğrenciyi etkileyebilecek eğitim durumu değişkeninin iyi bilinmesi gerekir (Akpınar, 2013).

Eğitim durumları düzenlenirken kazanım ve içeriğin dikkate alınarak bazı ilkelere dikkat edilmesi gerekir. Bu ilkeler şöyle sıralanabilir (Varış, 1996, Ertürk, 1997, Demirel, 2011)

Amaca görelik: Eğitim durumları belirlenirken öncelikle program geliştirme sürecinin başında yer alan amaçlar göz önüne alınarak belirlenir.

Öğrenciye görelik: Eğitim durumları düzenlenirken öğrencilerin gelişimsel, akademik, sosyal ve duygusal özellikleri, beklentileri ve bireysel farklılıkları dikkate alınarak sürece yansıtılır.

Ekonomiklik: Eğitim durumları öğrencilere doğrudan bilgiyi kazandıracak şekilde sistematik, düzenli ve iyi bir biçimde örgütlenmelidir. Gereksiz bilgiye yer verilip hem zaman hem emek açısından ekonomiklik ilkesi ihlal edilmemelidir.

Kenetlilik / Kaynaşıklık: Her öğrenme yaşantısının başka yaşantılarla ilişkili olması öğrenenlerin anlamlı bağlar kurabilmesi için gereklidir. Kaynaşıklık yatay ve dikey kaynaşıklık olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar. Dikey kaynaşıklıkta öğrenmelerin tekrarını yatay kaynaşıklık ise öğrenmelerin başka konulardaki öğrenmelerde kullanılmasıdır.

İçeriğe görelilik: Programın eğitim durumlarından önceki temel ögesi içeriktir. Bu nedenle eğitim durumları düzenlenirken daha öncesinde belirlenen içerik dikkate alınmalıdır.

Öğretim İlkelerine görelilik: Eğitim durumları düzenlenirken bireye görelilik, yaşamsallık, bilinenden bilinmeyene, somuttan-soyuta yaparak-yaşayarak öğrenme gibi öğretim ilkelerinin dikkate alınarak düzenlenmesi gerekir.

Setidisho (1989) eğitim durumları için etkinlik belirlerken bu etkinliklerin geçerli, kapsamlı, uygulanabilir, içerikle ilgili ve dengeli olması gerektiğini belirterek eğitim durumlarının özelliklerini şu şekilde sıralamıştır;

- Öğrenci için anlaşılabilir olmalıdır,
- Toplumun yapısına ve beklentileriyle örtüşmelidir,
- Öğrencinin gelişimini destekleyecek zenginlikte olmalıdır,
- Öğrencinin ön bilgilerini kullanarak bilgiyi yapılandırarak yeni bilgiler öğrenebileceği kadar zorlayıcı olmalıdır,
- Okulun imkân ve kaynaklarına uygun olmalıdır,
- Öğrenenlerin bireysel farklılıklarına yeteri kadar uygun olmalıdır,
- Öğrencinin aktif katılımını destekleyecek nitelikte olmalıdır,
- Eğitim durumları bireysel çabayı, değerleri ve motivasyonu desteklemelidir,
- Eğitim durumları öğrenmenin kalıcı olabilmesi için anında anında dönüt ve pekiştirmeye uygun olmalıdır,
- Eğitim durumunda yer alan öğrenme yaşantılarının öğrencinin genelleme ve ayırt etme yapabilmesi için geni olmalıdır (Setidisho, 1989).

Programın süreç kısmını ifade eden eğitim durumlarında sunulan öğretim hizmetlerinin nitelik ve kalitesini artırmada önemli bir göreve sahip olan pekiştireç,

ipucu, dönüt/düzeltilme ve etkin katılım eğitim durumlarının değişkenleri olarak değerlendirilir.

Pekiştirici: Bir davranışın ortaya çıkma sıklığını artıran uyarıcılara pekiştirici denir. Pekiştiricilerin kullanım sıklığı, türü ve düzeyi öğrencilerin düzey ve bireysel farklılıklarına göre değişiklik gösterebilir.

İpucu: Diğer bir ismi yaptırıcı olan istenen davranışı ortaya çıkmasında organizmayı harekete geçiren uyarıcılardır. Genelde öğrencinin ön bilgisinin olduğu bir soru veya durumla ilgili olarak öğrenciye hatırlatıcı vermek ipucu olabilir. Sözlü veya yazılı olabilen ipuçları bireysel farklılıklar dikkate alınarak verilmelidir.

Dönüt / Düzeltilme: Öğrenenlere hedef davranışları kazanıp kazanmadığına dair bildirimlerde bulunulması dönüttür. Bildirimin sonucuna göre öğrencinin yanlışını bulması ve eksikliklerini gidermesi düzeltmedir. Örneğin sorulan soruya verilen cevap dönüt iken yanlış verilen cevabın doğru bir şekilde ifade edilmesi düzeltmedir (Demirel, 2011).

Sınama Durumlarının Belirlenmesi:

Sınama durumları program geliştirme sürecinin son ve tamamlayıcı konumda olan aşamasıdır. Bu aşamada ne kadar? Sorusuna belirlenen kazanımlar ölçüt alınarak cevap aranmaya çalışılır.

Sınama durumları, program geliştiricilere sadece kazanımlara ulaşıp ulaşılmadığı ile ilgili değil ayrıca öğrenci, öğretmen ve öğretim hakkında da bilgiler verir. Öğrenci ile ilgili olarak sürecin sonunda öğrencinin kazanımların ne kadarına ne derece ulaştığını öğrenme düzeylerini ve eksikliklerini belirlememizi sağlar. Öğretim hakkında öğretim programının işlevselliği ve süreçteki öğretim hizmetlerinin etkililiği hakkında fikir sahibi olmamıza neden olur. Son olarak ise öğretmenin görevindeki gelişim hakkında bilgi verir. (Büyükkaragöz, 1997). Bu açıdan sınama durumları öğrenme ve öğretme sürecindeki bütün aktörlere yönelik detaylı geri bildirimler elde ettiğimiz aşamadır.

Sınama durumlarının bazı özellikleri taşınması gerekir. bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Sorular çok genel olmamalı, hedefe ulaşamayan öğrencileri belirleyebilecek kadar net olmalıdır.

- Sınama durumları öğrencinin bilgi, beceri ve tutumunu ölçebilecek özellikte olmalıdır.

- Sınama durumunda kullanılan ölçme araçları bu özelliğe sahip olmalıdır.

- Sınama durumları öğretim programında planlanan değişimi ortaya koyabilecek özellikte olmalıdır.

- Sınama durumları programın etkililiği, verimliliği, aksayan yönleri ve kalitesini yansıtabilmelidir (Diamond, 2011).

Değerlendirme yapıldığı amaca göre üç farklı biçimde karşımıza çıkmaktadır. Programın başında yapılan ve tanımaya yönelik yapılan değerlendirme, öğrenme – öğretme süreci içinde yapılan değerlendirme biçimlendirici değerlendirme ve programın sonunda düzey belirlemeye yönelik yapılan değerlendirmedir. Tanılayıcı değerlendirme, sürece başlamadan önce öğrencilerinden ön koşul olarak kabul edilen bilgi, beceri ve duyuşsal özelliklerini belirlemek amacıyla yapılan değerlendirmedir. Biçimlendirici değerlendirme, öğrenme sürecine giren programa başlayan öğrenenlerin sürekli değerlendirilmesinin yapılarak öğrenme güçlüklerini belirleme ve gerekli düzenlemeleri yapabilmek için yapılan değerlendirmedir. Düzey belirleyici değerlendirme, programın sonunda öğrencilerin belirlenen kazanımların ne kadarını kazanabildiğini belirlemek amacıyla yapılan değerlendirmedir. Bu sonuçla programın başarısı hakkında bir karara varma sağlanacaktır (Demirel, 2011).

Ölçme değerlendirme bir karar verme, sonuca gitme ve dönüt verme gibi nedenlerden dolayı gereklidir. Ölçme ve değerlendirme aşağıda belirtilen bazı işlevler açısından da gereklidir (Erkan ve Gömleksiz, 2008):

- Programın amaçlarına ulaşıp ulaşılmadığını belirleme,
- Süreçte kullanılan yöntem ve materyallerin uygunluğunu değerlendirme,
- Öğretimdeki aksaklıkları belirleyerek kararlar alma,
- Programın ve öğretimin öğrenci seviyesine uygunluğunu değerlendirme,
- Öğrencilere ve eğitimin diğer paydaşlarına öğretim hakkında anlamlı ve güvenilir geri dönütler verme.

3.4.2. Programın Uygulanması

Programın uygulanması aşaması tasarı aşamasından sonra gelen ve birinci aşamada tasarısı yapılan programın uygulandığı aşamadır. Bu aşamada program öncelikle pilot olarak uygulanır ve aksayan yönleri çeşitli veri toplama araçları kullanarak belirlenip düzeltme ve iyileştirme yoluna gidilir.

Program öncelikle deneme olarak ön uygulaması belirlenen okullarda pilot uygulama şeklinde uygulanır. Bu aşama, taslak halde bulunan programın öğreti boyutuna taşınmasını ifade eder (Görgeç, 2013). Ön uygulamanın başarılı olabilmesi için öncelikle programı uygulamayı gerçekleştirecek olan öğretmenlere yani uygulayıcılara tanıtmak gerekir (Solter, Duc ve Engelbrecht, 2007). Öğretmenlere hizmet içi eğitim yoluyla programın uygulama ilkeleri, kendilerinden ve öğrencilerden beklenen görev ve sorumluluklar ve öğretmenlerin kullanabilecekleri materyaller tanıtılmalıdır (Riordan vd., 2015). Ayrıca hizmet içi eğitimle, uygulamada öğretmen ve yöneticilerin bilişsel, duyuşsal ve devinimsel yönden hazırlık yapmaları ve süreç içerisinde karşılaşılabilecekleri olumsuz durumlarla nasıl başa çıkabilecekleri de belirlenmiş olur (Erişti ve Polat, 2017). Bütün bu hususlar programın esas uygulama aşamasında doğru sonuçlar verebilmesi adına önemlidir.

Programın denenmesinden doğru sonuçlar alınabilmesi için, verilerin hangi kaynaklardan, hangi veri toplama araçları kullanarak ve hangi sıklıkla toplanacağı gibi ayrıntılı bir planlama yapılmalıdır (Marsh ve Willis, 2006). Bu noktada bilim adamları devreye girerek uygulama aşamasında kullanılacak yöntemi, çalışma gruplarını, veri toplama araçlarını ve alınacak geçerlik güvenilirlik önlemlerini belirlemesi bir sonraki aşama olan değerlendirme aşamasında doğru kararlar alabilmek için gerekecektir.

3.4.3. Programın Değerlendirilmesi

Program geliştirme sürecinin son aşaması değerlendirme aşamasıdır. İlk aşamada tasarlanan program, ikinci aşamada uygulanır uygulama esnasında ve sonunda elde edilen veriler son aşamada analiz ederek değerlendirilir.

Program değerlendirme aşamasında hedeflere ne derece ulaşıldığına karar verilerek hem programın hem de öğrencilerin başarıları değerlendirilir (Demirel,2011). Program değerlendirmenin temel amacı taslak halde olan programın, beklenen sonuçları üretilip üretilmediğinin yanı sıra yaygınlaştırmadan önce güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymaktır (Ornstein ve Hunkins, 2018). Bu anlamda program değerlendirme aşaması

program geliştirme sürecinin döngüsel olmasını ve geri dönüt alınmasını sağlayan aşamadır.

Geliştirilen bir eğitim programının başarılı olarak kabul edilebilmesi için, öğrenenlerin tamamının programda belirlenen hedeflere ulaşması gerekir. Fakat birçok farklı nedenlerden dolayı bu her zaman mümkün olmayabilir. Burada önemli olan hangi nedenlerden dolayı programın başarıya ulaşmadığını belirleyerek çözüm bulabilmektir (Gültekin, 2017). Değerlendirme aşamasında program hakkında etkili olup olmadığına karar verilir. Eğer belirlenen eksiklikler varsa düzenlemeler yapılarak programa süreklilik ve sürdürülebilirlik kazandırılır. Eğer sonuçlar beklendiği şekliyle ortaya çıkmışsa programın ülke geneline yaygınlaştırılmasına karar verilebilir (Erişti ve Polat, 2017). Program değerlendirme programın tüm aşamalarının işleyişi hakkında detaylı bilgi verdiği için bir nevi sürecin kalite kontrol birimi gibi çalışır. Ayrıca program geliştirme sürecinin döngüsel bir süreç olmasını da sağlar.

3.5. PROGRAM GELİŞTİRME YAKLAŞIMLARI

Eğitim sistemlerinin önemli bir ögesi olan eğitim programlarının amaçlarını şekillendiren kullanılacak yöntem ve teknikler ile değerlendirme yaklaşımlarına yön veren disiplin eğitim felsefesidir. Sahip olunan farklı felsefi yaklaşımlara göre de farklı program geliştirme yaklaşımları ortaya çıkmıştır.

Program yaklaşımını programın dört temel ögesi hakkındaki inançlarımız olduğunu vurgulayan Cheung ve Wong (2002) program yaklaşımını programın amacı, içeriği, öğrenme – öğretme süreçleri ve değerlendirme öğeleri hakkında sahip olduğumuz ortak inançlar sistemi şeklinde tanımlamıştır.

Tablo 5. Program Tasarım Yaklaşımlarının Sınıflandırılması

Eisner ve Vallance (1974)	Ornstein ve Hunkins (1988)	Mc Neil (1996)	Toohey (1999)	Cheung ve Wong (2002)	Visscher-Voerman ve Gustafson (2004),
1-Akademik rasyonelizm	Teknik Bilimsel	1-Akademik	1-Geleneksel	1-Akademik	1-Enstrümental
2-Bilişsel süreçler	1-Davranışçı	2-Teknolojik	2-Performans odaklı	2-Bilişsel süreçler	2-İletişimsel
3-Sosyal yeniden yapılandırmacı	2-Yönetimsel	3-İnsancıl	3-Bilişsel	3-Teknolojik	3-Sanatsal
4-Kendini gerçekleştirme	3-Teknolojik (Sistem)	4-Sosyal yeniden yapılandırıcı	4-Kişisel	4-Hümanistik	4-Pragmatik

Tablo 5 (Devam). Program Tasarım Yaklaşımlarının Sınıflandırılması

Eisner ve Vallance (1974)	Ornstein ve Hunkins (1988)	Mc Neil (1996)	Toohy (1999)	Cheung ve Wong (2002)	Visscher-Voerman ve Gustafson (2004),
5-Teknolojik	4-Akademik		5-Sosyal eleştirel	5-Sosyal yeniden yapılandır.	
	Teknik Bilimsel Olmayan				
	1-Hümanist				
	2-Sosyal yeniden yapılandırma cılık				

Kaynak: Cheung, 2000; Eren, 2010; Bay vd., 2012

Tablo 5 de görüldüğü gibi araştırmacıların programın farklı noktalarına odaklanmasına bağlı olarak farklı program geliştirme yaklaşımlarının ortaya çıktığı, bu yaklaşımların çoğunda, akademik, bilişsel süreçler, teknoloji ve sosyal yapılandırmacılığın yer aldığı söylenebilir.

Eisner ve Vallance (1974) program geliştirme yaklaşımında akademik rasyonalizm aşamasında geleneğe bağlı biçimde içeriklerin kültürel aktarımını örneklerle somutlaştırma, bilişsel süreç aşamasında sosyal bağlam yerine öğrenene odaklanarak genelleştirilebilir bilişsel becerilerin gelişimi nasıl sağlanacağına odaklanılacağı üzerinde durur. Sosyal yeniden yapılandırmacılık aşamasında daha geniş sosyal bağlamları ve bireysel ihtiyaçlardan ziyade toplumsal ihtiyaçları dikkate alarak değişimi ele almıştır. Kendini gerçekleştirme aşamasında bireylerin kendini keşfedip kişisel gelişimlerini tamamlayarak kendini gerçekleştirmesini teknoloji aşamasında öğrenmenin teknolojik materyallerle kolaylaştırılması vurgulanmıştır.

Ornstein ve Hunkins program geliştirme yaklaşımlarını teknik bilimsel ve teknik bilimsel olmayan yaklaşım olarak iki ayrı kategoride incelemiştir. Teknik bilimsel yaklaşımın pozitivist bir anlayışla programı öğrenmeyi teşvik etmek için düzenlenen belirli çıktılarla öğrencilerin belirli konuları öğrenmesini uygulayan ve bilimsel ilkeleri belirli bir sistematik sıra içinde esasa alan bir yaklaşımdır. Yaklaşım modernist, akılcı, nesnel ve kesinlik inancına dayanır. Teknik bilimsel olmayan yaklaşımın aksine programları öznel, kişisel, estetik ve sezgisel etkileşime dayalı olarak görür. Öğrenme öğretme sürecinde çıktılardan ziyade öğrenenleri ön plana çıkarır. Programın başardığı şeylerin çoğunun ölçülemeyeceğini öğrenenlerin bir robot bir

makine gibi düşünölemeyeceğini yaşıyan, gelişen ve değişen bir canlı gibi görölmesi gerektiğini vurgulayan post – pozitivist anlayışı benimserler (Ornstein ve Hunkins, 2016).

Mc Neil (1996) yaklaşımında akademik rasyonelizm aşamasında toplumdaki gerçekleri öğrenenlerin program vasıtasıyla öğrenebilmesini amacın toplumsal standartları korumak olduğunu vurgulamıştır. Öğrenenlerin araştırmayı öğrenerek geçmiş çalışmalardan yola çıkarak çıkarımlarda bulunmasını akademik yönünü geliştirmelerini ister. Teknolojik aşamasında bireysel farklılıklar dikkate alınmaz öğrenenlerin temel becerileri kazanmaları istenir. Program tasarlandığı gibi aynı şekilde uygulanmalıdır. Hümanistik yaklaşım bireyi esas alır. Bireyin kendi disipliniyi sağlaması öz bilincini geliştirmesi ve nihayetinde kendini gerçekleştirmesini sağlaması beklenir. Sosyal yapılandırıcılık aşamasında ise bireylere problem çözme becerileri kazandırılarak sorun çözme yeteneği kazandırılır. Toplumsal sorunlar programlara yansıtılarak bireylerin toplum sorunlarına karşı ilgilenmesi ve çözümünde yer alarak değişimi sağlaması temel amaçtır.

Toohey (1999) ise program geliştirme yaklaşımında yönelik beş aşama üzerinde durmuştur. Bu aşamalar çoğunlukla Mc Neil'in program geliştirme yaklaşımı ile benzerlik göstermektedir. Yaklaşımın aşamalarında kriter olarak bilgi, içerik, öğrenme, değerlendirme ve kaynak ön plana çıkmaktadır.

Cheung ve Wong, (2002) program geliştirme yaklaşımında akademik rasyonelizm aşaması bilgi odaklı yaklaşım olarak değerlendirilir ve öğrenenlerin bir disiplinde entelektüel, mantıksal düşünme ve araştırma becerilerinin geliştirilmesi önceliktir. Bilişsel süreçler aşamasında ise programın içeriğinden çok öğrenme sürecine dikkat çekilerek öğrenenlerin düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenir. Teknolojik aşaması tıpkı Mc Neil'in yaklaşımında olduğu gibi ürün odaklı olup sürecin sonunda gözlenebilir ve ölçülebilir çıktılar elde etmektir. Bunu başarabilmek için yaklaşımda öğretimsel etkinlikler önemli yer tutar. Hümanistik aşaması bireyi merkeze alır. Programda insanların sosyal yönlerine öğrencilerin kendilerini gerçekleştirebilmelerine sınıfın, okulu ve öğrencilerin sosyo psikolojik dinamiklerini dikkate alınması gerektiğini vurgular. Sosyal yeniden yapılandırıcılık ise diğer yaklaşımlarda olduğu gibi okul programlarını toplumsal değişimin aracı olarak görür.

Visscher-Voerman ve Gustafson (2004) Enstrümantal yaklaşımda sistematik, planlı ve düzenli tasarımı ön plana çıkarır. Bu anlayışa göre diğer yaklaşımlarda olduğu gibi program geliştirme sürecinde ölçülebilir ve açık hedefler önemlidir. İletişimsel yaklaşımda program geliştirme sürecine en önemli katkıyı sunaca olanlardan biri de paydaşlardır. Bu nedenle paydaşlarla olumlu ilişkiler oluşturup sürece dâhil etmek son derece önemli olarak görülür. Sanatsal yaklaşımda program geliştiricilerin üreticiliği öne çıkar. Program nesnel kriterlere göre değil öznel kriterlere göre yürütülür. Tasarımcının kişisel görüşleri ve uzmanlık alanı süreçte etkilidir. Pragmatik yaklaşım program ürünlerinin kullanılabilirliğine odaklanır. Program geliştirme sürecini daha çok problem çözme süreci olarak görür ve bu bağlamda ürünlerin ne derece işe yaradığı ele alınır.

4. YAPILAN ÇALIŞMALAR

4.1. YURT DIŞINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Boyle (2010), doktora tezi kapsamında dijital vatandaşlığa dayalı öğretim programının bir kent okulunda öğrencilerin teknoloji kullanımlarına etkisini incelemiştir. Çalışma 75 öğrenci kontrol grubunda 75 öğrenci deney grubunda yarı deneysel desen olarak yürütülmüştür. Çalışma sonucunda, dijital vatandaşlık kapsamında yapılan etkinliklerin, öğrencilerin dijital teknoloji kullanım davranışları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacı, ayrıca teknolojinin doğru kullanımına yönelik etkinliklerin eğitim-öğretim programlarında yeterince yer bulamadığını ve teknolojik araçların dijital etiğe uygun bir şekilde kullanılması için çalışmaların artırılması gerektiğini vurgulamıştır.

Ribble (2012) Eğitimde değişim için dijital vatandaşlık başlıklı makalesinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasına bağlı olarak eğitim kurumlarında teknolojinin kullanılmaya başlamasının beraberinde bazı sorunları ortaya çıkardığına değinmiştir. Bu sorunların önüne dijital teknolojilerin okullarda kullanılmasının yasaklanarak geçilemeyeceğini bundan ziyade teknolojinin doğru ve sorumluluk bilinci içinde hukuk ve etik kuralları çerçevesinde kullanılmasının önemli olduğunu altını çizmiştir. Ribble dijital vatandaşlığın dokuz alt boyutunu eğitim kurumlarının ihtiyaçları doğrultusunda incelemiştir. Öğretmenlerin rol model olmaları özelliği nedeniyle öğrencilerin dijital vatandaşlar olarak gelişmeleri için önemli bir role

sahip olduklarını vurgulamış ve en kısa sürede öğrencilere dijital vatandaşlık bilinci kazandırılması yönünde çalışmalara başlanılması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Lindsey (2015) 21.yüzyıl sınıflarına öğretmen adaylarının hazırlanması: dijital vatandaşlık adlı doktora tezinde Arizona Devlet Üniversitesinin benimsediği teknoloji infüzyonu yaklaşımı kapsamında teknolojiyi yasal ve etik çerçevede sorumlu bir şekilde kullanacak olan bireyler yetiştirmek amacıyla dört çevrimiçi modülden oluşan bir program geliştirmiştir. Programın modülleri telif hakkı/adil kullanım, dijital ayak izi/sosyal medya, kabul edilebilir kullanım politikaları ve sorumlu öğrenci davranışıdır. Uygulama aşamasında materyal ve teknolojik destek sağlamak için Teknoloji İnfüzyon Destek Sistemi (TISS) kurarak destek almışlardır. Tez karma yöntem uygun eylem araştırması şeklinde yürütülmüştür. Tez kapsamında öğretmen adaylarının meslek yaşantılarında sınıflarına dijital vatandaşlığı teşvik etme ve rol model olup olamayacaklarını belirlemektir. Veri toplama aracı olarak anket verileri, gözlemler, odak grup görüşmeleri, öğretmen görüşleri ve araştırmacı günlükleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğretmen adaylarının gelecekteki sınıflarında dijital vatandaşlık tanıtma ve modelleme niyetlerinde önemli bir artış olduğunu tespit etmiştir.

Al-Zahrani (2015), üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlık kapsamında internet toplumuna katılımlarını etkileyen faktörleri incelediği çalışmada yükseköğretim öğrencilerin dijital vatandaşlık seviyelerini ve onu etkileyen olası faktörleri betimlemeye çalışmıştır. 174 öğrenci ile yürütülen çalışmada veriler, İnternet Tutum Ölçeği, Bilgisayar Öz-Yeterlilik Ölçeği ve Dijital Vatandaşlık Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda; öğrencilerin internete ilişkin tutumlarının ve bilgisayar öz yeterliliklerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu belirlemiştir. Üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlık düzeyleri özellikle kendilerine ve başkalarına saygı duyma boyutunda iyi olduğu bilgisayar kullanma deneyimi ve günlük teknoloji kullanma süresi ile dijital vatandaşlıkları arasında pozitif yönlü ilişki tespit etmiştir.

Choi (2016) internet çağında sosyal sorumluluk sahibi vatandaşlığı teşvik etmenin önemine rağmen, dijital vatandaşlığın veya dijital vatandaşların nasıl tanımlanabileceği ve/veya araştırılabileceği konusunda çok az araştırma olduğunu vurgulamıştır. Bu noktadan hareketle iyi bir dijital vatandaşlık eğitimi için öncelikle dijital vatandaşlık kavram analizini yapmaya çalışmıştır. Çalışmada dijital vatandaşlık için etik, medya ve bilgi okuryazarlığı, katılım ve eleştirel yaklaşım şeklinde dört alt kategori analiz edilmiştir. Dijital vatandaşlığın bu kapsamlı ve birbirine bağlı alt

kategorilerine dayanarak, dijital vatandaşlığın çevrimdışı yaşamla doğrusal olmayan bir ilişkiyle bağlantılı olarak çok boyutlu ve karmaşık bir kavram olarak anlaşılması gerektiği savunulmuştur.

Lim vd.(2016) öğrencilerin kendileri ile toplum arasındaki bağı açıklamak ve dijital vatandaşlık davranışlarını yükseltmek için geleceğin okul hareketi projesi kapsamında Nan Chiau Primary School (NCPS) programı geliştirmişlerdir. Programın uygulanması sonucunda öğrencilerin dijital becerilerini geliştiremediklerini tespit etmişlerdir.

Holland (2017), doktora tez araştırması kapsamında Ortaokul Öğreniminde Dijital Vatandaşlık Algısı adlı bir araştırma yapmıştır. Çalışma kapsamında dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin algıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma üstün yetenekli 7 ortaokul öğrencisi ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak görüşme, anket ve gözlem formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, dijital vatandaşlık etkinliklerinin özellikle dijital etik, dijital iletişim ve dijital okuryazarlık boyutlarında öğrencilere katkı sağladığını tespit etmiştir.

Choi, Glassman ve Cristol (2017) genç yetişkinlerin internet tabanlı topluluk olan dijital vatandaşlığa karşı yetenek, algı ve katılım düzeylerini belirlemek için bir ölçme aracı geliştirmeyi amaçlamışlardır. 18 – 35 yaş arası 508 katılımcıyla gerçekleştirdikleri çalışmada verilerin analizini faktör analizi ile gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonucunda 26 maddeden oluşan internet politik aktivizmi, teknik beceriler, yerel / global farkındalık, kritik perspektif ve ağ ajansı olmak üzere beş faktörlü bir ölçek elde etmişlerdir. Çalışmada ayrıca katılımcıların interneti daha çok eleştirel bakış açısı geliştirmek ve e ticaret için kullandıklarını ortaya koymuşlardır.

Gleason ve Von Gillern (2018) çalışmalarında ortaöğretimde katılımcı öğrenme ve öğretme uygulamalarını sosyal medya ile dijital vatandaşlık eğitimi vermişlerdir. Hem resmi hem de gayri resmi olarak sosyal medya platformlarını kullanarak öğrencilerin dijital vatandaşlıklarının gelişimini destekleyip desteklemediğini araştırmışlardır. Çalışmada, dijital vatandaşlık olarak sivil katılımın kavramsal bir analizini sunmak ve dijital medya uygulamalarının ortaöğretimde vatandaşlık eğitimini nasıl destekleyebileceğini ele almışlardır. Öğrencilerin giderek artan çevrimiçi zaman geçirme alışkanlıkları arttıkça çevrimiçi ortamlarda bilgiyi bulma, değerlendirme ve sorumlu bir şekilde paylaşma yaptıkları belirlenmiştir. Ayrıca farklı kişilerle etkili

iletişim kurma ve çevrimiçi katılımları güvenli, etik ve yasal olarak sağlanmaya çalışılmıştır. Son olarak, çalışmada dijital vatandaşlığın hem okul içi hem de okul dışı her iki boyutunun da geliştirilebilmesi için sosyal medyanın kullanılabileceği ve bunun öğretim programlarına entegre edilerek gerçekleştirilebileceğini öne sürmektedirler.

Martin, Gezer ve Wang (2019) çalışmalarında dijital vatandaşlığı teknoloji eğitiminin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmiş ve öğretmenlerin siber zorbalık, dijital ayak izi, dijital mahremiyet, dijital ağ ve dijital kimlik ile ilgili olarak öğrencilerinin dijital vatandaşlık bilgi ve uygulamalarına ilişkin algılarını incelemiştir. 107 öğretmenden toplanan verilere göre öğretmenler öğrencilerin dijital vatandaşlık uygulamaları ve anlayışlarını düşük düzeyde olduğunu belirterek K-12 düzeyinde dijital vatandaşlık eğitiminin ihtiyaç olduğunu ortaya koymuşlardır.

Blaj – Ward ve Winter (2019) yaptıkları çalışmada üniversitelerde öğrenme ve öğretme etkinliklerinin dijital teknolojilerle güçlendirilmiş olduğunu belirterek dijital materyallerle güçlendirilmiş eğitim ortamlarının öğrencilerin dijital vatandaşlık yeterlikleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu kapsamda üniversitede 23 derste dijital teknolojiler yoluyla eğitim alma deneyimi yaşayan 55 öğrenciyle odak grup görüşmesi yaparak veri toplamışlardır. Araştırmanın sonunda öğrencilerin teknolojinin içinde büyüdükleri ve sadece adapte oldukları için kendilerini dijital vatandaşlık kavramıyla kendilerini bağdaştıramadıklarını, derslerde e mail ve sosyal ağları kullandıklarını, dijital yerli kavramının dijital vatandaşlık kavramı ile ilgili olduğunu fark edilmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca üniversite öğrencileri dijital vatandaşlığı bir seçim olarak değil bir zorunluluk olarak görmekte ve dijital alanlara katılımı dijital vatandaşlıkla bağdaştıramamaktadırlar.

James, Weinstein, ve Mendoza (2019) günümüz dünyasında dijital vatandaşlara öğretim: Common Sense K-12 dijital vatandaşlık öğretim programı adlı bir program geliştirmişlerdir. Program altı modülden oluşmuştur. Bu modüller medya dengesi ve refah, gizlilik ve güvenlik, dijital ayak izi ve kimlik, ilişkiler ve iletişim, haber ve medya okuryazarlığıdır. Programın temel taşı olarak ahlaki sorumluluk, etik ve yurttaşlık ile kişisel düşünceler ele alınmıştır. Programın uygulaması tek boyutlu bir yaklaşım değildir. Birçok farklı şekillerde uygulanabilir. Ayrıca dijital vatandaşlık içeriği özellikle İngiliz dili, tarih, sosyal bilgiler, vatandaşlık, matematik ve fen bilimleri gibi bir çok farklı ders ile entegre edilebilir. Program esnek ve yaratıcı bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Bu nedenle sınıf öğretmenleri, kütüphane veya medya uzmanları,

teknoloji koordinatörleri, sağlık eğitimcileri dijital vatandaşlığı öğretebilir. Dijital teknolojiler artık hayatımızın bir parçası olmuştur. Bu programla birlikte de gençlerin dijital yaşamın olumlu fırsatlarından yararlanmalarına yardımcı olmak, sosyal bağlantılar kurmasını sağlamak, doğru kimlik seçme ve demokratik katılım amaçlanmaktadır.

Lauricella vd.(2020) yaptıkları çalışmada; evde internet ve teknoloji kullanımının yaygınlaşması ile birlikte ilkokul öğrencilerinin nasıl daha güvenli, daha sorumlu ve daha işbirlikçi dijital medya kullanıcıları olacakları becerilerinin desteklenmeye ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Bu kapsamda ilkokul öğrencilerinin ilkokulda dijital vatandaşlık yeterliklerinin öğretiminin öğrencilerin demografik özellikleri ve öğretmenlerin kıdem değişkenlerine göre incelemeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre dijital vatandaşlığın tüm yeterliliklerinin eşit olarak öğretilmediği, sosyo – ekonomik düzeyi daha düşük olan ve farklı kültürlere sahip öğrencilerin öğrenim gördüğü okullarda dijital vatandaşlık yeterliklerini öğretmenin daha olası olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu sonuçların ilkokulda dijital vatandaşlık yeterliliklerini desteklemeye yönelik eğitim politikaları geliştirilmesi için kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

Tapingkae vd.(2020) yaptıkları çalışmada ortaokul öğrencilerinin dijital durumlarda sorunlarla karşılaştığını belirterek öğrencilerin bilgisayar ve iletişim teknolojilerini kullanırken doğru davranışlarını ve günlük yaşam alışkanlıklarını güvenli hale getirebilmek için dijital vatandaşlığa teşvik edilmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda öğrencilere çeşitli durumları deneyimleme ve günlük hayatta karşılaşılan problemlerle başa çıkma fırsatları sağlayan dijital oyun tabanlı öğrenme ile ilgili çalışmaların artmasını öne sürmüşlerdir. Daha önce yapılan bazı çalışmalarda, uygun öğrenme stratejilerine sahip dijital oyun temelli öğrenme ortamlarının öğrencilerin dijital vatandaşlığın önemini ve anlamını fark etmelerine yardımcı olabileceğini göstermiştir. Çalışmada öğrencilere oyun sürecinde karar vermeleri ve öğrenmelerini izlemek için biçimlendirici değerlendirmeye dayalı bağlamsal oyun yaklaşımına dayalı dijital oyunların dijital vatandaşlığa etkisini incelemektir. Çalışma Kuzey Tayland'da ve yarı deneysel desen ile yürütülmüştür. Araştırmanın sonucunda önerilen yaklaşımın sadece öğrencilerin dijital vatandaşlık davranışlarını geliştirmekle kalmayıp aynı zamanda motivasyonlarını ve algılarını da geliştirdiğini ortaya koymuşlardır.

June, Suk-Kyung ve Yun-Oug (2020) öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ihtiyaçlarının belirlenmesi ve dijital vatandaşlık eğitimlerinin analizi adlı çalışmalarında öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ihtiyaçlarını ortaya çıkarıp ve algılarını analiz ederek öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık eğitimlerini keşfetmeyi amaçlamışlardır. Çalışma kapsamında 254 öğretmen adayına çevrimiçi anket uygulanmış ve 245 katılımcıdan veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde eşleştirilmiş t-testi, Borich ihtiyaç değerlendirmesi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre ilk olarak, öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık önceliği kendini koruma olmuştur. İkinci olarak, öğretmen adayları dijital vatandaşlık eğitimine ihtiyaç duyduklarını ifade ederek dijital vatandaşlıkla ilgili düzenlenecek bir eğitime katılabileceklerini ifade etmişlerdir.

Chong ve Pao (2021) Hong Kong Eğitim Üniversitesinde bir ekip tarafından yürütülen dijital vatandaşlık eğitimi üzerine bir mesleki gelişim projesinin etkinliğini araştırmışlardır. Araştırma yedi farklı ortaokulda yürütülmüştür. Projenin amacı ortaokullarda dijital vatandaşlık eğitimini teşvik etmek ve hizmet içi eğitimle öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlamaktır. Araştırmada veri toplama aracı olarak ölçek, görüşme formu ve gözlem notları olmak üzere farklı nitel ve nicel veri toplama araçları kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre projeye katılan 12 öğretmenden 11 tanesi çalıştayıdan memnun kaldıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler dijital vatandaşlığı öğretirken dijital hukuk, dijital ticaret ve dijital güvenlik ile ilgili içeriği daha çok öğretme eğiliminde olduklarını ortaya koymuşlardır. Araştırmanın sonucunda üniversitelerde öğretmen eğitiminin dijital vatandaşlık konusunda güncellenen ihtiyaçları karşılayacak şekilde uyarlanması gerektiği önerilmiştir.

Brandau vd.(2021) yaptıkları çalışmada ABD’de gençlerin yaklaşık %60’ı nın sanal ortamlarda tacize uğradıklarını bu davranışlara karşı gençleri bilinçlendirmek ve dijital vatandaşlığı teşvik etmek için etkili bir dijital vatandaşlık programı geliştirmeyi amaçlamışlardır. Ortaokul öğrencilerinin dijital vatandaşlık bilgilerini artırmak, siber zorbalık ve çevrimiçi saldırganlıklarını azaltmak için dijital vatandaşlık öğretim programını öğrencilere yönelik pilot uygulamasını gerçekleştirmişlerdir. Dijital vatandaşlık programının ortaokul öğrencilerinin internet ortamında sanal zorbalık davranışlarını ortadan kaldırmaya yönelik etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda katılımcıların dijital vatandaşlık ortalama puanları istatistiksel olarak anlamlı çıkmış ve 2,96 puanlık artış göstermiştir. Sonuç olarak sosyal – duygusal öğrenmeyi destekleyen

ve dijital vatandaşlığı destekleyen uygun maliyetli programların ihtiyaç olduğunu ortaya koymuşlardır.

Capuno vd. (2022) eğitimde dijital vatandaşlık ve anlamı adlı çalışmalarında dünya çapında milyarlarca insan çeşitli teknolojik araçlar kullanarak birbirleriyle iletişim kurduklarını bunun sonucu olarak artık insanlar kolaylıkla öğrenebileceği, çalışabileceği, oynayabileceği ve sosyalleşebileceği dijital bir dünyada dijital vatandaş olarak yaşıyoruz. Bu durum ayrıca beraberinde dijital vatandaşların teknolojiyi nasıl etkin kullanacaklarını bilmeleri sorununu getirebilir. Bu sebeplerle hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin dijital vatandaşlığa üye olmaları gerekmektedir. Araştırmada öğretmenlerin öğrencilere göre dijital vatandaşlık unsurları daha anlamlı çıkmıştır. Öğrencilerin covid 19 nedeniyle dijital ortamlarda risk altında oldukları sorumlu dijital vatandaş olmak için okulların insiyatif alarak dijital vatandaşlığı öğretim programlarına entegre etmeleri gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Martinez vd.(2022) çalışmalarında küreselleşme, ekonomik eşitsizlik ve COVID-19 pandemisinin vatandaşlar arasında tehlikeli çatlaklar ortaya çıkardığını öğrencilerin internet ve sosyal medya aracılığıyla bu sorunlardan haberdar olduğunu fakat bunları anlamak ve tartışmak için yeterli donanıma sahip olmadıkları ortaya koymuşlardır. Okulların öğrencilerdeki bu sosyal ikilemleri çözmelerine yardımcı olma ve onları düşünceli diyaloga girmeye hazırlamak için yenilikçi bir harmanlanmış öğrenme yöntemi ile dijital vatandaşlık öğretim programının kısıtlamalarını ve sınıf ortamlarında uygulanabilirliğini değerlendirmişlerdir. Araştırma kapsamında öğretmenlerin programın sınıflarında uygulanabilirliğini ve öğrencilerin kendi ortamlarında programın uygulanabilir bulup bulmadıklarını tespit etmeye çalışmışlardır. Uygulanan dijital vatandaşlık öğretim programı 4. ve 5. Sınıflara yönelik olup mevcut sosyal bilgiler dersi içeriğine entegre edilmiştir. Amerika da uygulanan programın içeriği, göçmenlik ve aile ayrımı, toprak hakları ve gıda güvenliği gibi tartışmalı vatandaşlık konuları üzerinde üç modülden oluşmuştur. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin işbirlikçi diyalog yoluyla sosyal ikilemler ve çoklu bakış açılarına maruz kalarak program hakkında olumlu algılarının oluştuğu, farklı bakış açıları ile farklı etnik yapılara sahip öğrencilerin bilgiyi birlikte inşa ettiklerini ve olumlu çatışma algısına sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Uygulamada dijital cihazlarda yaşanan problemler, geniş bant kalitesi, kullanılan tartışma panolarında kaydetme özelliğinin

olmaması ve sınırlı wi-fi gibi sınırlamalar hem harmanlanmış öğrenme yönteminin hem de öğretim programının uygulanmasını olumsuz yönde etkilemiştir.

Uluslararası alan yazında dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, ilkokul, ortaokul, lise, üniversite ve öğretmenler gibi birçok farklı katılımcı grubuna yönelik çalışmalar yapıldığı söylenebilir. Özellikle dijital vatandaşlık eğitimine önem verilerek eğitimler için çok sayıda ihtiyaç belirlemeye yönelik çalışmalar yapıldığı ihtiyaç analizleri sonucu, teknolojinin doğru ve bilinçli kullanımı, hak ve sorumluluklarının farkında olan, siber zorbalık hakkında bilinçli bireyler yetiştirilmesi ve dijital vatandaşlık ve alt boyutları hakkında eğitime ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Uluslararası alan yazında dijital vatandaşlıkla ilgili dikkat çeken ve ön plana çıkan bir başka husus birçok farklı kademe için dijital vatandaşlık öğretim programı tasarlanmasıdır. Ayrıca çalışmalarda sosyal medya uygulamaları, harmanlanmış öğrenme ve dijital oyun gibi yöntemlerin dijital vatandaşlığa yönelik etkisini ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.2. YURT İÇİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Karaduman (2011) doktora çalışmasında 6.sınıf sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin dijital ortamlardaki tutumlarına öğrenme ve öğretme sürecine yansımalarına etkisini incelemiştir. Karma yöntemle yürütülen çalışmada dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin dijital vatandaşlığın etik ve sorumluluk, iletişim, gizlilik ve güvenlik, haklar ve erişim tutumları üzerinde istatistiksel bakımdan anlamlı bir etki yaptığını belirlemiştir. Ayrıca dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin fikri mülkiyet ve telif hakkı, aşırma, saygı duyma, dijital ortamda diğer insanlarla konuşurken anlaşılır olma, kötü söz kullanmama, Türkçe dil kurallarına dikkat etme, kişisel bilgileri paylaşmama, aldatıcı mesajlara inanmama, kişisel şifrelerini paylaşmama gibi konularda olumlu yansımalarının olduğunu ortaya koymuştur.

Elçi ve Sarı (2016) Bilişim Teknolojileri ve Yazılım (BTY) dersi öğretim programına yönelik öğrenci görüşlerinin dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesini amaçlamışlardır. Çalışmaya ortaokul düzeyinde eğitim gören 264 öğrenci katılmıştır. Veriler BTY Dersinde Dijital Vatandaşlık Ölçeği (BTY-DVÖ) kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde t-testi ve varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre BTY dersinin dijital hak ve sorumluluklar, dijital güvenlik, dijital

iletişim, dijital hukuk ve dijital etik becerilerinin kazandırılmasında ortamın üzerinde dijital okuryazarlık boyutuyla ilgili bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasında ortamın çok az altında bir katkısının bulunduğunu belirlemişlerdir.

Som Vural (2016) doktora çalışmasında üniversite öğrencilerinin bakışından dijital vatandaşlık göstergelerini incelemiştir. Bu kapsamda veri toplamak için 23 madde ve beş boyuttan oluşan dijital vatandaşlık ölçeği geliştirmiştir. Ölçeğin alt boyutları çevrimiçi işlemler, doğru kullanım, erişim, sağlık ve toplumsal sorumluluk şeklindedir. Araştırmanın sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlık bağlamındaki alt faktörlerden erişim faktörünün en yüksek değerde olduğu ve bunu sırasıyla doğru kullanım, çevrimiçi işlemler, sağlık ve toplumsal sorumluluk faktörlerinin izlediğini belirlemiştir.

Geriş ve Özdenir Dönmez (2017) bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık kavramı hakkındaki bilgilerini ve kavram yanılgılarını ortaya çıkarmak ve dijital vatandaşlık düzeylerini tespit etmeyi amaçladıkları çalışmada karma desen kullanmışlardır. Önce veri toplama aracı olarak ölçek kullanmışlar ve ölçek yardımıyla katılımcıların dijital vatandaşlık düzeylerini tespit etmişlerdir. Daha sonra araştırmacılar tarafından HTML5, Java Script ve Google Fire base teknolojileri kullanılarak e-vatandaş isimli bir mobil uygulama geliştirmişlerdir. Katılımcıların uygulamayı kullanırken yapmış oldukları davranışlar veri tabanında kaydedilmiş ve buradan hareketle bilinçli olarak dijital vatandaşlık davranışlarına ne derece uygun davrandıkları incelenmiştir. Uygulamadaki diğer sorularla da katılımcıların dijital teknoloji kullanım alışkanlıklarına ait bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeyleri birbirine yakındır. Ayrıca katılımcılar dijital vatandaşlığın dokuz alt boyutu göz önüne alındığında dijital güvenlik, dijital sağlık, dijital hak ve sorumluluklar, dijital hukuk, dijital etik ve dijital ticaret boyutlarında yeterli bilince sahip olmadıkları, dijital erişim, dijital iletişim ve dijital okuryazarlık boyutlarında yeterli bilgi düzeyine sahip olduklarını belirlemişlerdir.

Özer ve Albayrak Özer (2018) sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık eğitimi ihtiyaçları adlı çalışmada 6 öğretmen adayı ile olgu bilim yöntemi kullanarak görüşme formu aracılığıyla verileri toplayarak içerik analizi ile analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre katılımcıların dijital vatandaşlık kavramından tam manasıyla haberdar olmadıklarını, alt boyutları ile ilgili olarak verilen görüşlerin boyutların kapsamını büyük oranda karşılamadığına ulaşılmıştır. Ayrıca

araştırmacılar sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlığa yönelik farkındalıklarının artırılması gerektiğini, eğitimleri esnasında dijital vatandaşlık düzeylerini geliştirmeye dönük kazanımlara yer verilmesi gerektiğini ve Yükseköğretim düzeyinde dijital vatandaşlık ve boyutları üzerine kapsayıcı bir eğitim verilmesini ihtiyaç olarak tespit etmişlerdir.

Özer ve Albayrak Özer (2019) sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada fenemoloji deseni kullanmışlardır. Görüşme formu ile katılımcılardan toplanan verileri içerik analizi ile özümlemişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre sınıf öğretmeni adayları dijital vatandaşlık kavramını yeterince ifade edemediklerini, kavramı çoğunlukla dijital teknolojilerin kullanımı olarak açıkladıklarını belirlemişlerdir. Ayrıca dijital vatandaşlığın alt boyutları hakkında da yeterli bilgiye sahip olmadıklarını teknolojiyi etkin kullanan dijital vatandaşlar yetiştirebilmek için öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık eğitimine ihtiyaç duydıklarını ortaya koymuşlardır.

Yalçınkaya ve Cibaroğlu (2019) Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü öğrencilerinin dijital vatandaşlık algısını ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmada 174 öğrenci ile çevrimiçi anket uygulayarak verileri toplamışlardır. Üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlığın dokuz alt boyutundan sadece dijital sağlık boyutunu dikkate almadıkları diğer sekiz boyutu benimsemiş oldukları sonucunu ortaya koymuşlardır.

Başarmak vd.(2019) yaptıkları çalışmada lise öğretim programlarının içeriklerini dijital vatandaşlık bağlamında incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma kapsamında, bilgisayar, İngilizce, coğrafya, insan hakları ve demokrasi, din kültürü ve ahlak bilgisi, felsefe, Fransızca, görsel sanatlar, müzik, sağlık bilgisi, trafik, inkılap tarihi, tarih ve Türkçe derslerine ait öğretim programlarını doküman incelemesi yöntemiyle incelemişlerdir. Gençler için dijital vatandaşlık ölçeği temel alınarak tümevarım analizi yöntemiyle verileri analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretim programında dijital vatandaşlığa en çok yer verilen ders bilgisayar ile demokrasi ve insan hakları dersi olduğunu belirlemişlerdir. Bilgisayar dersinde dijital becerilere geniş yer verilirken dijital hak ve sorumluluklar ile eleştirel düşünme becerilerinin kapsamının sınırlı olduğu diğer derslerde dijital vatandaşlıkla ilgili içeriklerin oldukça sınırlı olduğunu ortaya koymuşlardır.

Gündoğdu (2019) yüksek lisans çalışmasında üniversite öğrencilerine yönelik yaratıcı drama yöntemi ile dijital vatandaşlık eğitimi vermiş ve dijital vatandaşlıklarına etkisini incelemiştir. Çalışma hazırlık eğitimi alan 31 öğrenci ile yürütülmüştür. 31 öğrenci seçilmiştir. Veriler Gençler İçin Dijital Vatandaşlık Ölçeği ve yaratıcı drama oturumları aracılığı ile toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistik yöntemleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda, yaratıcı drama yöntemi ile dijital vatandaşlık eğitiminin öğrenciler üstünde olumlu etkilere sahip olduğu belirlenmiştir.

Öncül (2020) doktora çalışmasında ilkokul öğrencilerinin dijital vatandaş farkındalıklarını akran öğretiliyle geliştirmeyi amaçlamıştır. 4.sınıf öğrencileriyle yürüttüğu çalışmada nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı gömülü deneysel desen kullanmıştır. Araştırmanın verilerini, ilkokul öğrencileri için dijital yeterlik ölçeği, ,dijital vatandaşlık eğitimi programı farkındalık testi, gözlem, görüşmeler, günlükler ve öğrenci ürünleri kullanarak toplamıştır. Verilerin analizinde Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalık düzeylerinin geliştirilmesinde akran öğretili yönteminin kullanılmasının olumlu etki oluşturarak öğrencilerin dijital vatandaşlıkla ilgili farkındalık kazandığı belirlenmiştir.

Adnan vd.(2021) yılında yaptıkları çalışmada 65 Yaş Üstü Kadınlara Covid-19 salgınında sosyal izolasyon sürecinde dijital dünyada yaşamlarını sürdürmede ihtiyaç duyabilecekleri dijital yetkinliklerin kazandırılmasına yönelik öğretim tasarımı yapılmaması, uygulanması ve değerlendirilmesini amaçlamışlardır. Dijital yetkinlik eğitimleri; tasarlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarından oluşan Analiz, Tasarım, Geliştirme, Uygulama ve Değerlendirme (ATGUD) öğretim tasarımı modeli oluşturmuşlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre uygulamanın hedefi, yöntemi, içeriği ve eğitimcilerin konuya hakimiyetleri katılımcılar tarafından olumlu ve iyi düzeyde bulunmuştur. Hazırlanan eğitim materyallerinin sosyal medya platformlarında açık tutulması, kullanıcıların dijital yetkinliklerini artırma konusunda fayda sağlamaya devam edeceğini belirtmişlerdir.

Yurt içinde yapılan çalışmalar incelendiğinde, çalışmaların çoğunlukla katılımcıların dijital vatandaşlık düzeyi belirlemeye ve bazı demografik değişkenlere göre incelemeye yönelik tarama çalışmaları ile dijital vatandaşlığın alt boyutları arasındaki ilişkisini belirlemeye yönelik ilişkisel tarama çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Ayrıca dijital vatandaşlık ile ilgili ölçek geliştirme çalışmalarında sıklıkla

rastlanmaktadır. Dijital vatandaşlığın sosyal bilgiler, bilişim teknolojileri ve lise öğretim programları gibi farklı öğretim programları bağlamında incelenerek öğretim programlarında ne derece yer verildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Ulusal alan yazında dijital vatandaşlıkla ilgili en büyük eksikliğin ihtiyaç belirlemeye ve program tasarlamaya yönelik çalışmaların birkaç çalışmayı geçmemesi ile ilkökul, ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik yeterli çalışmaların olmaması olarak ifade edilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın modeli, çalışma grupları, veri toplama araçları, verilerin analizi ve araştırmanın sürecine yönelik bilgiler verilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu tezde DVÖP'ye yönelik ihtiyaçlar belirlenmiş, ölçme araştırmaları geliştirilmiş, program uygulanmış ve değerlendirilmiştir. Birçok farklı aşamada veriler toplanıp analiz edilirken hem nitel hem de nicel yöntemler kullanıldığı için çalışma karma yöntem ile yürütülmüştür.

Karma yöntem araştırmacıların, hem nitel hem de nicel veri toplama ve veri analizi yöntemlerini araştırma süreci içerisinde birlikte kullandıkları yöntemdir (Plano Clark ve Ivankova, 2018; Creswell ve Plano Clark, 2018; Teddlie ve Tashakkori, 2015). Karma yöntem tek başına nitel veya nicel araştırma yöntemiyle cevaplanamayacak araştırma sorularının cevaplanmasında bir çıkış yoludur. Ayrıca araştırmacının araştırma problemini çözmeye yönelik mevcut tüm yöntemleri kullanabilmesi açısından pratiktir. Yani hem sayıları hem kelimeleri kullanarak tümdengelimli ve tümevarımlı bir düşüncüyü birleştirerek sonuca ulaşabilir, bu nedenle araştırmacıların karma yöntem araştırmasını tercih etmesi doğaldır (Creswell ve Plano Clark, 2018).

Araştırmacılar birçok farklı gerekçelerden dolayı karma yöntemleri seçerler. Bu gerekçelerden ilki karma yöntemler nicel yöntemler ile nitel yöntemlerin birbirinin zayıf kaldığı yönleri desteklemeyi amaçlar. İkincisi, nicel yöntemlerden elde edilen bulgularla nitel yöntemlerden elde edilen bulgular yakınsaklık ve ıraksaklık açısından karşılaştırılarak daha geçerli ve güvenilir sonuçlar elde etmek içindir. Üçüncüsü, nicel ve nitel yöntemler birlikte kullanılarak bütünlük yani tamamlayıcı sonuçlar elde etmektir. Dördüncüsü, tek bir yöntemden elde edilen sonuçları diğer yöntemin kullanımına katkı sağlamak yani geliştirmek amacıyla kullanılır. Beşinci ve sonuncusu ise nicel ve nitel yöntemleri kullanarak toplumda baskılanan sorunları ortaya çıkarmak yani sosyal adalet gereğesidir (Plano Clark ve Ivankova, 2018).

Tez ve proje gibi çok aşamalı çalışmalarda temel karma yöntem tasarımları yetersiz kalabilir. Farklı aşamaları olan, farklı veri toplama araçlarının kullanıldığı ve uzun süreçli araştırmalarda karmaşık karma yöntem tasarımlarının kullanılması

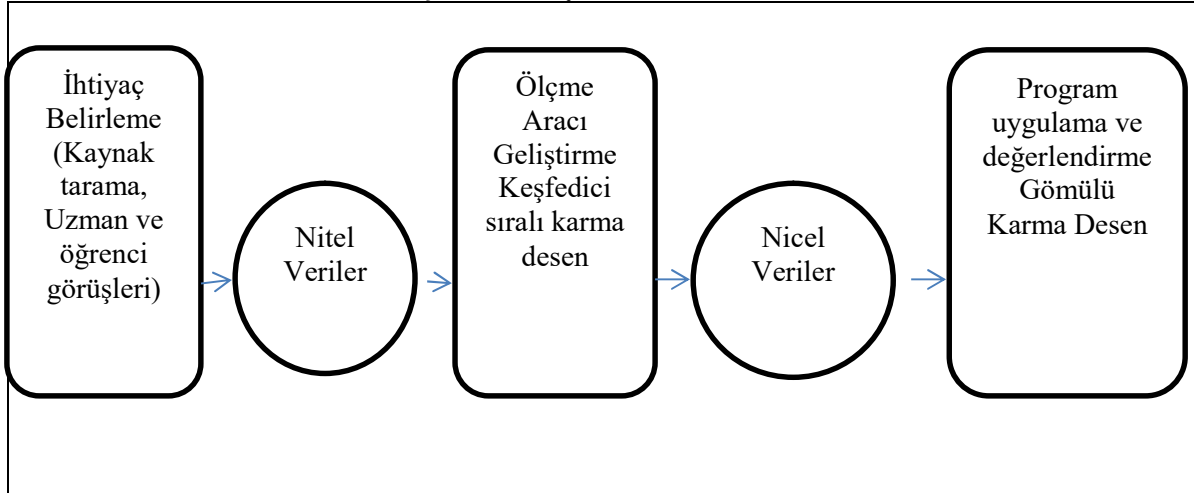
önerilmektedir (Creswell ve Plano Clark, 2018). Karma yöntem araştırmaları bir program, öğretim tasarımı veya modelin geliştirilmesinde, uygulanmasında ve değerlendirmesinde, verilerin çapraz olarak doğrulanmasında, ölçek ve anket formu gibi veri toplama araçlarının geliştirilmesinde ve aynı konunun farklı yönlerinin incelenmesinde kullanılabilir (Fırat vd., 2014). Bu bağlamda çalışmada ihtiyaç belirleme aşamasında uzman görüşleri ve öğrenci görüşleri alınmış alan yazındaki çalışmalar incelenerek ihtiyaçlar belirlenmiş uygulama aşamasında nitel ve nicel farklı veri toplama araçları kullanıp veriler elde edilerek programın etkisi değerlendirildiği için karma yöntem desenlerinden, karma yöntem program değerlendirme tasarımı kullanılmıştır.

Karma yöntem program değerlendirme tasarımının temelini oluşturan felsefi varsayımlar, yaklaşımın özelliklerine bağlı olarak değişir. Eğer nitel ve nicel bileşenler aynı anda uygulanırsa pragmatizm, nitel bileşenler öncelik olarak alınıyorsa yapılandırımcılık, nicel bileşenler öncelik olarak alınıyorsa postpozitivizm felsefi yaklaşım olarak önerilir (Onwuegbuzie & Hitchcock, 2015). Çalışma kapsamında yapılandırımcılığa uygun olarak nitel bileşenler öncelik olarak ele alınmış ve nicel bileşenlerle desteklenmiştir.

Karma yöntem program değerlendirme yaklaşımında araştırmacılar hedeflerine yönelik olarak araştırmanın uygulamasını genişletmek için nicel ve nitel yöntemleri metodolojik bir değerlendirme yaklaşımı içerisinde bütünleştirirler. Bu yaklaşım ayrıca araştırmacılara hem süreci hem de etkilerini değerlendirme, kültürel uygunluğu sağlama, güçlü ihtiyaç değerlendirme çalışması yürütme, kuram geliştirme, program geliştirme, test etme ve sürekli izleme şansı sağlar (Plano Clark ve Ivankova, 2018).

Bu tez kapsamında ise tasarlama aşamasında; ihtiyaçlar belirlenirken ve ölme araçları geliştirilirken görüşme formları, ölçek, başarı testi gibi nitel ve nicel veri toplama araçları sıralı olarak ayrı ayrı elde edilip analiz edilmiştir. Tasarlanan programın uygulama ve değerlendirme aşamasında nicel ve nitel veriler aynı süreçte toplanmış ve ayrı ayrı analiz edilmiştir. Nitel ve nicel veriler sonuç bölümünde karıştırılmıştır. Bu sebeplerden yola çıkarak çalışmada karma yöntem, tasarım olarak ise karma yöntem program değerlendirme tasarımı kullanılmıştır. Çalışma sürecine yönelik adımlar Şekil 6'da gösterilmiştir:

Şekil 6. Araştırmanın Süreci

Kaynak: Creswell & Plano Clark, 2018

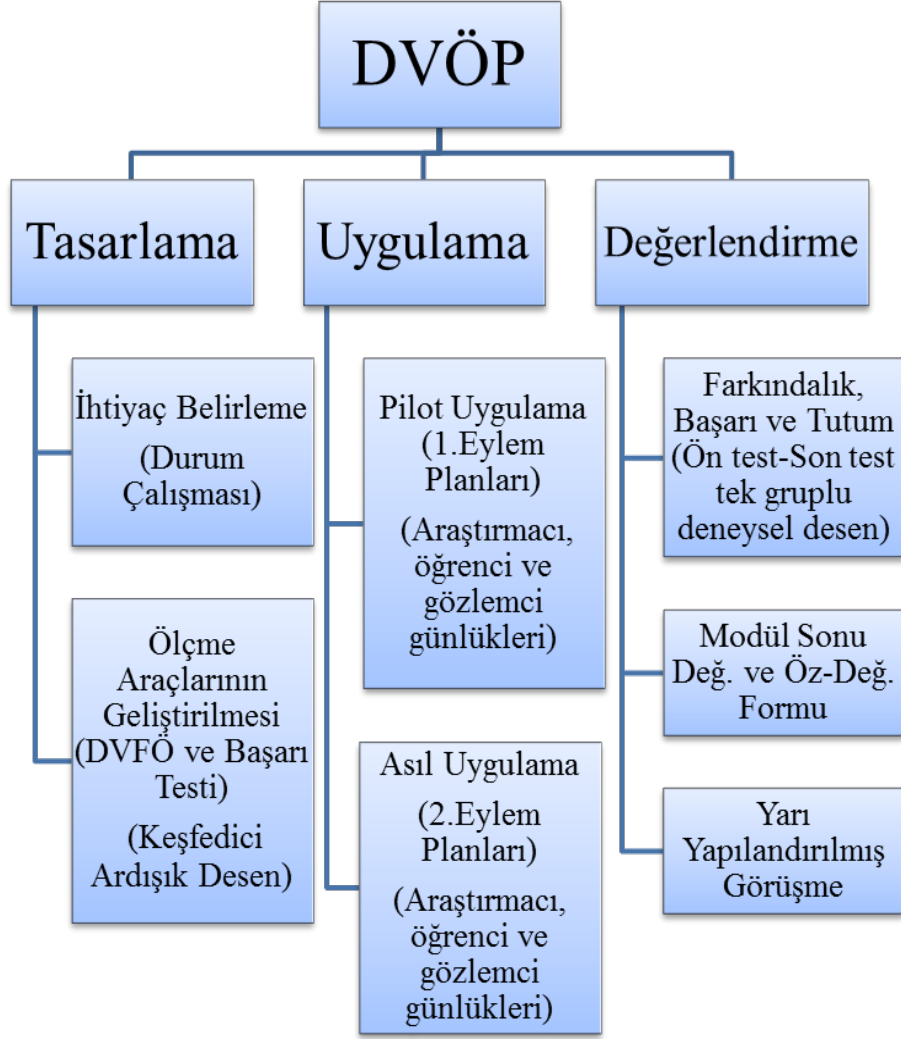
Dijital vatandaşlık öğretim programı ihtiyaç belirleme aşamasında kaynak taraması, uzman görüşü ve öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Süreçte ayrıca dijital vatandaş farkındalık ölçeği ve başarı testi geliştirilmiştir. Programın uygulanması aşamasında nitel yaklaşım olarak eylem araştırması ve nicel yaklaşım olarak ön test son test tek gruplu deneysel desen tercih edilmiştir.

Tez kapsamında ihtiyaç belirleme aşaması durum çalışması ile yürütülmüştür. Durum çalışmaları, betimsel araştırmalar içerisinde yer alıp psikoloji, sosyoloji ve eğitim alanlarında sıklıkla tercih edilen araştırmalardır. Durum çalışmaları, ileri düzey istatistiksel analizler yerine bir kişi, sınıf, program, olay veya kurumu ayrıntılı şekilde ele alan çalışmalardır (Paker, 2021). Araştırmada DVÖP'ye ihtiyaç olup olmadığı, varsa ihtiyaçları olduğu şekliyle belirlemek için alan yazın, uzman görüşü ve öğrenci görüşlerine başvurularak çeşitli kaynaklardan veriler toplanarak durum derinlemesine ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmı durum çalışması olarak yürütülmüştür. Durum çalışmaları, doğal şartlarında zaman kısıtlaması olmadan, farklı veri toplama araçları ile derinlemesine betimlemeler yapan çalışmalardır (Hancock ve Algozzine, 2006). Durum çalışmalarının amacı, günlük yaşamda deneysel veya tarama çalışmaları ile açıklanamayacak kadar aralarında nedensel bağlantı içeren olayları tanımlayıp betimlemektir (Yin, 2003).

DVÖP'nin tasarlanması aşamasında dijital vatandaş farkındalık ölçeği ve dijital vatandaşlık başarı testi geliştirilmiştir. Ölçek geliştirme sürecinde hem nitel hem nicel veriler kullanıldığı için karma yöntemle yürütülmüştür. Önce nitel veriler sonra nicel veriler toplandığı için desen olarak keşfedici ardışık desen kullanılmıştır (Creswell,

2003). Çalışma kapsamında geliştirilen ölçek ve başarı testine ait ayrıntılı bilgiye veri toplama araçları kısmında uygulama ve değerlendirme aşamasında kullanılan yöntemlere ait ayrıntılı bilgiye ise araştırma süreci kısmında yer verilmiştir. DVÖP'nin geliştirme süreci ve kullanılan yöntemlere şekil 7'de yer verilmiştir.

Şekil 7. DVÖP Geliştirme Aşama ve Yöntemleri

2. ÇALIŞMA GRUPLARI

Araştırmada programın tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamasında farklı çalışma grupları kullanılmıştır. Bütün süreçlerdeki çalışma grupları her aşama için ayrı ayrı belirlenmiş olup aşağıdaki Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Araştırma Sürecinde Kullanılan Çalışma Grupları

Araştırmanın Aşamaları	Çalışma Grupları
DVÖP'ün Tasarlanması	İhtiyaçların Belirlenmesi Uzmanlar: 8 Uzman (1 Prof. Dr., 2 Doç. Dr., 3 Dr. ve 2 dijital vatandaşlık konusu ile ilgili tez yazmış uzman) Öğrenciler: 13 üniversite öğrencisi (4 kişi teknik, 2 kişi sağlık ve 7 kişi sosyal programlarda öğrenim gören öğrenci)
	DVÖP Tasarısının Oluşturulması Kazanımları değerlendirmek için: 6 uzman (3 EPÖ, 1 PDR ve 2 dijital vatandaşlık alanından) Programın tamamını değerlendirmek için: 5 Uzman (2 EPÖ, 3 dijital vatandaşlık alanından)
	Ölçme Araçlarının Geliştirilmesi Dijital Vatandaşlık Farkındalık Ölçeği: 560 Üniversite öğrencisi Dijital Vatandaşlık Başarı Testi: 200 Üniversite öğrencisi
DVÖP'ün Uygulanması	Pilot Uygulama: 34 Üniversite öğrencisi Asıl Uygulama: 30 Üniversite öğrencisi
DVÖP'ün Değerlendirilmesi	Ön test ve son testler için asıl uygulama grubundan 30 öğrenci Modül sonu değerlendirmeler için asıl uygulama grubundan 30 öğrenci Program sonunda asıl uygulama grubundan 10 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşme Gözlemler için 1 uygulayıcı ve 1 gözlemci akademisyen

DVÖP Tasarlama Süreci Katılımcıları

Program tasarlama sürecinde ihtiyaçlar belirlenirken literatür taraması, uzman ve öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. 1 Prof. Dr. (BÖTE), 2 Doç. Dr.(1 EPÖ ve 1 Sosyal Bilgiler) 3 Dr. Öğretim Üyesi (2 EPÖ ve 1 BÖTE) ve 2 dijital vatandaşlık konusu ile ilgili tez yazmış toplam 8 uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Farklı ihtiyaçları belirleyebilmek için üniversitede çeşitli alanlarda eğitim alan (Teknik programlardan 4 öğrenci, sağlık programlarından 2 öğrenci ve sosyal programlardan 7 öğrenci) toplam 13 öğrencinin görüşüne başvurulmuştur.

DVÖP tasarısı oluşturulurken ihtiyaç analizi sonucunda belirlenen kazanımları değerlendirmek için 3 EPÖ (1 Prof. Dr., 1 Doç. Dr. ve 1 Dr. Öğretim Üyesi) 1 PDR (Öğr. Gör. Dr.) uzmanı ve 2 dijital vatandaşlık alanından uzman (1 Prof. Dr. ve 1 Doç. Dr.) olmak üzere toplam 6 uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Programın tamamına yönelik değerlendirme için ise 2 EPÖ (1 Prof. Dr. ve 1 Dr. Öğrt. Üyesi) 3 dijital vatandaşlık alanından (1 Doç. Dr, 1 Dr. Öğrt. Üyesi ve 1 Dr.) olmak üzere toplam 5 uzmanın görüşüne başvurulmuştur.

Araştırmada görüşlerine başvurulacak katılımcılar belirlenirken amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu örnekleme tekniğinde katılımcılara ait farklı özellik ve unsurların çalışma grubuna alınması hedeflenir (Patton, 2002). Çalışma kapsamında görüşlerine başvurulacak uzmanların dijital vatandaşlık alanında tez yazmış, yönetmiş veya bilimsel çalışma yürütmüş olma özelliği aranmıştır. Görüşleri alınan öğrencilerde ise en az bir yıl üniversite eğitimi almış olma, sosyal, teknik ve sağlık vb. farklı programlarda öğrenim görmüş olma gibi özellikleri olmalarına dikkat edilmiştir.

Araştırma kapsamında dijital vatandaş farkındalık ölçeği ile dijital vatandaşlık başarı testi geliştirilmiştir. Geliştirme aşamasında dijital vatandaş farkındalık ölçeği 560 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Bu öğrencilerden 225'i erkek (% 40,2) 335'i kadın (%59,8) dır. Sosyal programlarda öğrenim gören öğrenci sayısı 298 (%53,2), teknik programlarda öğrenim gören öğrenci sayısı 199 (% 35,5) ve sağlık programlarında öğrenim gören öğrenci sayısı 63 (%11,3)'tür. Öğrencilerin 285'i birinci sınıf (%50,9) 275'i ikinci sınıf (%49,1) öğrencisidir. Dijital vatandaşlık başarı testi ise 200 öğrenciye uygulanmıştır. Bu öğrencilerden 122'si kadın (%61) 78'i erkek (%39)'tir. Sosyal programlarda öğrenim gören öğrenci sayısı 144 (% 72) teknik programlarda öğrenim gören öğrenci sayısı 56 (% 28)'dir. Öğrencilerin 116'sı 1.sınıf (%58) 84'ü 2.sınıf (%42) öğrencisidir.

Ölçme araştırmaları geliştirme aşamasındaki katılımcılar belirlenirken uygun örnekleme tekniği kullanılmıştır. Uygun örnekleme tekniği araştırmacının hemen o anda çok sayıda ulaşabildiği katılımcılardan oluşan örneklem türüdür (Walliman, 2006). Bu araştırmada da araştırmacının ihtiyaç duyduğu sayıda katılımcıya kısa sürede ulaşabilmesi ve ölçme araçlarını geliştirebilmesi amacıyla uygun örnekleme tekniği kullanılmıştır.

DVÖP Uygulama Süreci Katılımcıları

DVÖP programı Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Antakya MYO Çocuk Gelişimi Bölümünde uygulanmıştır. Teknoloji bağımlılığı dersi kapsamında dersi alan 64 öğrenciden A şubesinde bulunan 34 öğrenci pilot uygulama grubunu B şubesinde bulunan 30 öğrenci asıl uygulama grubunu oluşturmuştur. Uygulama sürecinde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme bazı özelliklere göre örneklemin belirlendiği örneklemedir (Patton, 2002). Bu teknik, teknoloji bağımlılığı dersini alan, araştırmaya gönüllü olarak katılan ve

araştırmacının öğretim görevlisi olarak çalıştığı için daha fazla zaman ayıracak olması gibi özellikler dikkate alınarak belirlenmiştir. Esas uygulama grubundaki öğrenciler niversite birinci sınıf ğrencisi olup 4' erkek 26'sı kadın öğrenciden oluşmaktadır.

DVP Değerlendirme Süreci Katılımcıları

DVP programı uygulamadan önce ve uygulandıktan sonra belirlenen veri toplama araçları çalışma ön test – son test tek gruplu deneysel desen olarak yürütüldüğü için esas uygulama grubundaki 30 öğrenciye uygulanmıştır. Ayrıca her modül sonunda belirlenen kazanımlara öğrencilerin ne düzeyde ulaştıklarını belirlemek için modül sonu değerlendirme etkinlikleri de uygulanmıştır. Program uygulama sürecinde araştırmacı ve gözlemci notları programın değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Programın uygulamasından sonra esas uygulama grubundan gönüllü 10 ğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilerek öğrencilerin programa yönelik görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

3.1. NİCEL VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

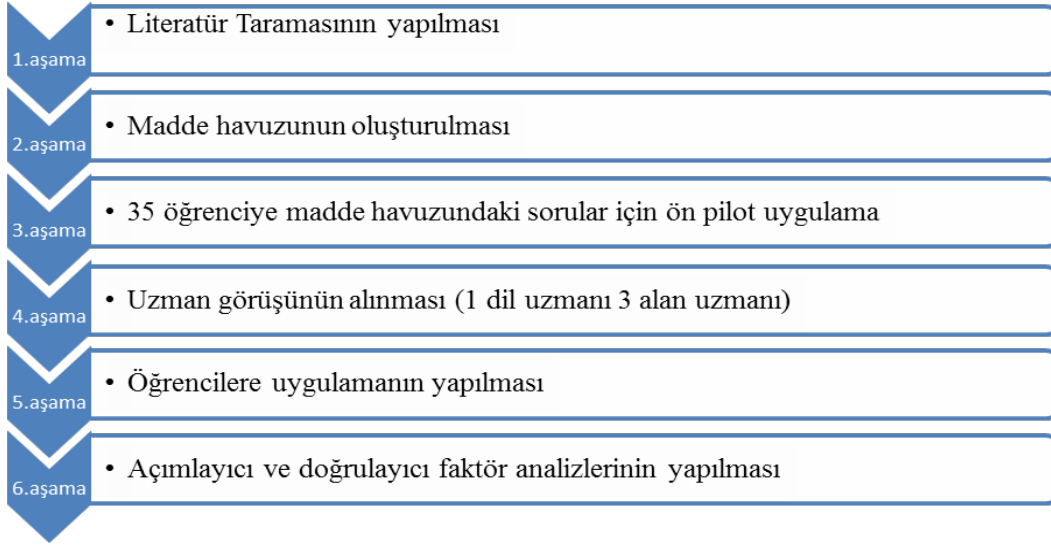
3.1.1. Dijital Vatandaş Farkındalık lği (DVF)

Çalışmada araştırmacı tarafından niversite eğitimi alan öğrencilere uygulanmak üzere dijital vatandaş farkındalık lği geliştirilmiştir. lğek 37 madde ve 5 alt boyuttan oluşan 5'li likert tipinde bir lğektir. lğekte puanlamalar kesinlikle katılmıyorum ile kesinlikle katılıyorum arasında 1 den 5'e kadar puanlanmıştır.

lğme Aracının Geliştirilmesi:

Dijital vatandaş farkındalık lği geliştirme sürecinde şu aşamalar izlenmiştir;

Şekil 8. Ölçek Geliştirme Aşamaları

Madde Havuzu Oluşturulması ve Uygulanması:

Çalışmada öncelikle dijital vatandaşlık konusu ile ilgili olarak literatür taraması yapılmış ve 85 maddelik madde havuzu oluşturulmuştur. Madde havuzundaki sorular 35 öğrenciye anlaşılabilirliğini kontrol etmek için uygulanmış ve öğrenci dönütlerine göre düzenlemeler yaparak uzman görüşüne sunulmuştur. Bir dil ve üç alan uzmanı olmak üzere toplam 4 uzmanın görüşüne sunulan ölçekten uzmanlardan gelen değişiklikler doğrultusunda 8 madde çıkarılmıştır. Ölçekte uzman görüşleri sonucunda kalan 77 madde 2020 – 2021 bahar döneminde 560 üniversite öğrencisine uygulanmış ve toplanan veriler için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Ölçeğin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları;

Hazırlanan ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi yapmadan önce ise toplanan verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett küresellik testine bakılmıştır. KMO değerinin 0,7' den büyük olması beklenir 0,90 ile 1 arasında olması ise uygunluğun mükemmel olduğunu gösterir (Can, 2017). Ölçeğin KMO ve Barlett testi sonuçları Tablo 7' de verilmiştir.

Tablo 7. KMO ve Bartlett Sonuçları

DVFÖ	N	KMO	Chi-Square	df	p
İlk AFA Analizi	560	0,967	27677,166	2926	0,000**
Son AFA Analizi	560	0,946	9838,179	666	0,000**

DVFÖ: Dijital Vatandaş Farkındalık Ölçeği, **p<0,01

Örneklemeden toplanan verilerin faktör analizi yapmaya uygunluğunu saptamak için KMO ve Bartlett testi sonuçlarına bakılmıştır. Tablo 7’deki değerlere göre KMO değerinin 0,946 olması ve Bartlett testinin anlamlı olması ($p < 0,01$) toplanan verilerin faktör analizi yapmaya uygun olduğunu gösterir.

Faktör Sayısının Belirlenmesi:

Faktör analizine uzman görüşü alınarak son hali verilen 77 madde ile başlanmıştır. İlk faktör analizinde 13 boyut elde edilmiştir. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk (2012)’e matrix değeri 0,10 dan az olan ve madde yükü 0,40’tan düşük olan maddelerin ölçekten çıkarılması uygundur. Bu doğrultuda açımlayıcı faktör analizi tekrar tekrar yapılarak toplamda 40 madde ölçekten çıkarılmıştır. Kalan 37 maddenin toplam varyansı açıklama oranı % 56, 855’tir.

Tablo 8. DVFÖ’nün Toplam Varyansın Açıklanması Tablosu

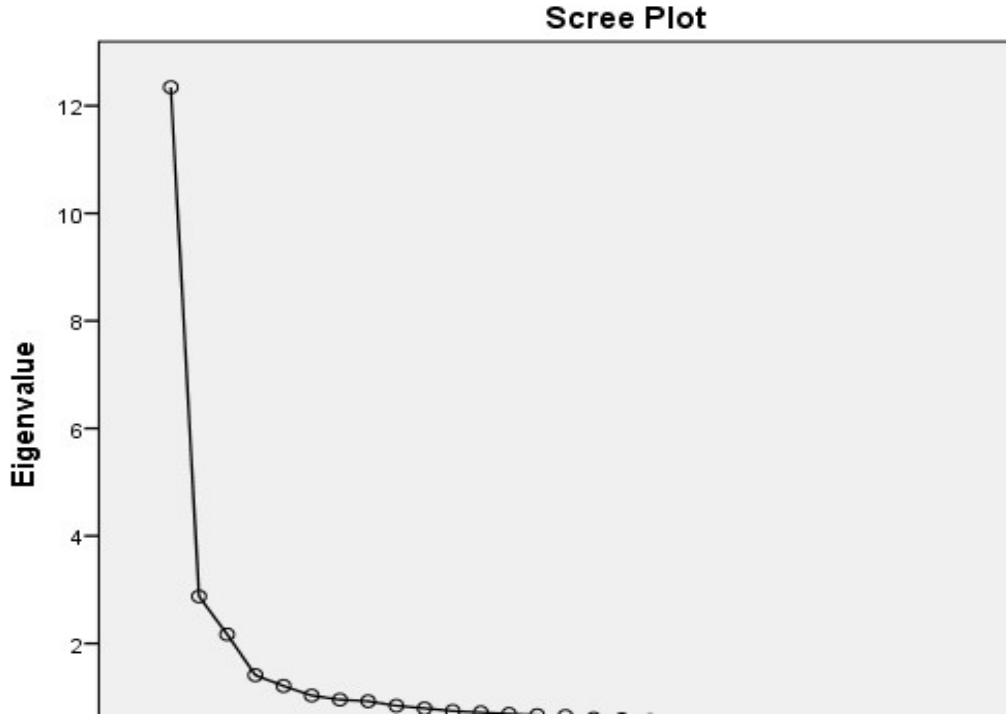
Faktör	Öz değerler			Karesi Alınan Yüklerin Toplam Çıkarımı			Karesi Alınan Yüklerin Döndürme Toplamı		
	Toplam	Varyans	Birikimli %	Toplam	Varyans	Birikimli %	Toplam	Varyans	Birikimli %
1	12,344	33,362	33,362	12,344	33,362	33,362	7,195	19,446	19,446
2	2,875	7,77	41,132	2,875	7,77	41,132	4,061	11,164	30,610
3	2,168	6,858	47,990	2,168	6,858	47,990	3,827	9,263	39,873
4	1,410	4,811	52,801	1,410	4,811	52,801	3,226	9,019	48,892
5	1,209	4,054	56,855	1,209	4,054	56,855	2,166	7,963	56,855

Tablo 8’de Döndürülmüş Bileşenler Matriksi tablosunda Eigen Values değeri 1,00 üstünde olan beş alt boyut yer aldığı tespit edilmiştir. Birinci alt boyutun toplam öz değeri 12,344 varyansı 33,362 ikinci alt boyutun toplam öz değeri 2,875 varyansı 7,770 üçüncü alt boyutun toplamı 2,168 varyansı 6,858 dördüncü alt boyutun toplamı 1,410 varyansı 4,811 ve beşinci alt boyutun toplamı 1,209 varyansı 4,054’tür. Döndürme işleminden sonra birinci alt boyutun toplamı 7,195 varyansı 19,446 ikinci alt boyutun toplamı 4,061 varyansı 11,1654 üçüncü alt boyutun toplamı 3,827 varyansı ise 9,263 dördüncü alt boyutun toplamı 3,226 varyansı 9,019 ve beşinci alt boyutun toplamı 2,166 varyansı 7,963’tür. Beş boyutun toplam varyansı açıklama oranı % 56,855’tir. Faktör analizinde açıklanan faktör yükünün % 40’tan fazla olması kabul edilebilir değerdir (Kline, 2005).

Faktör sayısını belirlemede yardımcı olmak için kullanılan yamaç birikinti grafiğinde birinci noktadan sonra görülen iniş eğilimi faktörün toplam varyansa yapılan

katkı derecesini iki nokta arasındaki her aralık ise faktör sayısını vermektedir (Çokluk vd., 2012). Ölçekte yamaç birikinti grafiğinde görüldüğü gibi beşinci noktadan sonra bileşenlerin varyansa yaptıkları katkı azalmaktadır. Buna göre ölçeğin faktör sayısının beş faktör olarak belirlenmesine karar verilmiştir. Scree plot yamaç birikinti grafiği Şekil 9’da verilmiştir.

Şekil 9. Faktör Sayısına İlişkin Yamaç Birikinti Grafiği

Ölçek beş faktörlü bir yapıdadır. Birden fazla alt faktöre sahip ölçeklerde varimax döndürme tekniği kullanılması uygun bir tekniktir (Büyüköztürk, 2012). Ölçeğe ait döndürme sonrası oluşan alt faktörlerdeki maddeler ve faktör yükleri tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. DVF Ölçeğinin Döndürülmüş Bileşenler Matrisi Tablosu

Madde No	F1	F2	F3	F4	F5	Madde No	F1	F2	F3	F4	F5
A1	0,756					D1				0,687	
A2	0,735					D2				0,672	
A3	0,681					D3				0,628	
A4	0,636					D4				0,582	
A5	0,621					D5				0,536	
A6	0,530					D6				0,522	
B1		0,763				D7				0,491	
B2		0,635				E1					0,741
B3		0,616				E2					0,667
B4		0,517				E3					0,654
C1			0,807			E4					0,631

Tablo 9 (Devam). DVF Ölçeğinin Döndürülmüş Bileşenler Matriksi Tablosu

Madde No	F1	F2	F3	F4	F5	Madde No	F1	F2	F3	F4	F5
C2			0,762			E5					0,563
C3			0,757			E6					0,545
C4			0,723			E7					0,457
C5			0,722			E8					0,453
C6			0,705								
C7			0,692								
C8			0,673								
C9			0,662								
C10			0,607								
C11			0,597								
C12			0,550								

F1:Dijital Sağlık F2: Dijital Güvenlik F3: Dijital Saygı F4: Dijital Eğitim F5: Dijital Yaşam Uygulamaları

Tablo 9’da döndürülmüş bileşenler matrisi tablosunda görüldüğü üzere üniversite öğrencilerinin dijital vatandaş farkındalık ölçeği 37 madde ve beş alt boyuttan oluşmaktadır. 1. Faktör Dijital Sağlık 6 madde ve faktör yükleri 0,530 ile 0,756 arasında 2. Faktör Dijital Güvenlik 4 madde ve faktör yükleri 0,517 ile 0,763 arasında 3. Faktör Dijital Saygı 12 madde ve faktör yükleri 0,550 ile 0,807 arasında 4.Faktör Dijital Eğitim 7 madde ve faktör yükleri 0,491 ile 0,687 arasında ve 5.Faktör Dijital Yaşam Uygulamaları 8 madde ve faktör yükleri 0,453 ile 0,741 arasında değişmektedir. Ölçekte yer alan maddelere ait yük değerleri genel olarak yüksek durumda olduğu söylenebilir.

Faktör analizi sonucu belirlenen alt boyutlardaki maddelere ait üst ve alt grupta yer alan katılımcıların cevapları ilişkisiz t testi ile karşılaştırılmış alt ve üst gruplardaki farkın anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin dijital sağlık boyutuna yönelik alt grup – üst grup geçerlik güvenirlik analiz sonuçları tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Dijital Sağlık Boyutu Alt ve Üst Gruplarının Geçerlik - Güvenirlik Analiz Sonuçları

Maddeler	Varimax Faktör Yüğü	Ortak Faktör Varyansı	Madde Toplam Korelasyon Katsayısı	t	p
A1	0,756	0,626	0,453**	11,205	0,00**
A2	0,735	0,614	0,510**	12,822	0,00**
A3	0,681	0,533	0,471**	12,745	0,00**
A4	0,636	0,581	0,421**	14,138	0,00**
A5	0,621	0,523	0,459**	11,316	0,00**
A6	0,530	0,410	0,503**	11,962	0,00**

**P<0,001

Ölçeğin dijital güvenlik boyutuna yönelik alt grup – üst grup geçerlik güvenirlik analiz sonuçları tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Dijital Güvenlik Boyutu Alt ve Üst Gruplarının Geçerlik – Güvenirlik Analiz Sonuçları

Maddeler	Varimax Faktör Yüğü	Ortak Faktör Varyansı	Madde Toplam Korelasyon Katsayısı	t	p
B1	0,763	0,694	0,522**	14,792	0,00**
B2	0,635	0,608	0,538**	14,618	0,00**
B3	0,616	0,576	0,442**	11,634	0,00**
B4	0,517	0,403	0,468**	10,846	0,00**

Ölçeğin dijital saygı boyutuna yönelik alt grup – üst grup geçerlik güvenirlik analiz sonuçları tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Dijital Saygı Boyutu Alt ve Üst Gruplarının Geçerlik - Güvenirlik Analiz Sonuçları

Maddeler	Varimax Faktör Yüğü	Ortak Faktör Varyansı	Madde Toplam Korelasyon Katsayısı	t	p
C1	0,807	0,711	0,603**	9,944	0,00**
C2	0,762	0,657	0,611**	10,068	0,00**
C3	0,757	0,658	0,646**	10,842	0,00**
C4	0,723	0,656	0,631**	10,426	0,00**
C5	0,722	0,639	0,631**	11,709	0,00**
C6	0,705	0,610	0,645**	12,077	0,00**
C7	0,692	0,619	0,620**	12,047	0,00**
C8	0,673	0,539	0,533**	11,271	0,00**
C9	0,662	0,557	0,597**	11,819	0,00**
C10	0,607	0,504	0,600**	9,782	0,00**
C11	0,597	0,496	0,567**	10,786	0,00**
C12	0,550	0,505	0,596**	13,485	0,00**

Ölçeğin dijital eğitim boyutuna yönelik alt grup – üst grup geçerlik güvenirlik analiz sonuçları tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13. Dijital Eğitim Boyutu Alt ve Üst Gruplarının Geçerlik - Güvenirlik Analiz Sonuçları

Maddeler	Varimax Faktör Yüğü	Ortak Faktör Varyansı	Madde Toplam Korelasyon Katsayısı	t	p
D1	0,687	0,622	0,598**	14,697	0,00**
D2	0,672	0,648	0,651**	16,957	0,00**
D3	0,628	0,573	0,606**	16,490	0,00**
D4	0,582	0,621	0,658**	14,539	0,00**
D5	0,536	0,505	0,619**	14,507	0,00**
D6	0,522	0,568	0,630**	13,940	0,00**
D7	0,491	0,550	0,590**	17,086	0,00**

P<0,001

Ölçeğin dijital yaşam uygulamaları boyutuna yönelik alt grup – üst grup geçerlik güvenirlik analiz sonuçları tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14. Dijital Yaşam Uygulamaları Boyutu Alt ve Üst Gruplarının Geçerlik - Güvenirlik Analiz Sonuçları

Maddeler	Varimax Faktör Yüğü	Ortak Faktör Varyansı	Madde Toplam Korelasyon Katsayısı	t	p
E1	0,741	0,603	0,541**	14,458	0,00**
E2	0,667	0,616	0,606**	13,895	0,00**
E3	0,654	0,583	0,547**	11,786	0,00**
E4	0,631	0,501	0,560**	14,589	0,00**
E5	0,563	0,495	0,595**	12,798	0,00**
E6	0,545	0,435	0,513**	13,091	0,00**
E7	0,457	0,418	0,446**	14,666	0,00**
E8	0,453	0,413	0,506**	13,012	0,00**

P<0,01

Tablo 10, 11, 12, 13 ve 14 incelendiğinde ölçeğin alt boyutlarında yer alan her bir madde geçerlik güvenirlik analizi için %27 üst grup (n=151) ve %27 alt gruplar (n=151) arasında yapılan bağımsız t testi sonucunda her madde için üst gruplar lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir (p<0,01).

Ölçekte yer alan alt boyutlarda yer alan madde sayıları ve Cronbach Alpha değerleri tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15. DVFÖ ve Alt Boyutları Cronbach Alpha Değerleri

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alpha
Dijital Sağlık	6	0,794
Dijital Güvenlik	4	0,684
Dijital Saygı	12	0,927
Dijital Eğitim	7	0,856
Dijital Yaşam Uygulamaları	8	0,822
Ölçeğin Tamamı	37	0,935

Tablo 15'e göre ölçekte yer alan dijital sağlık boyutunda yer alan madde sayısı 6 Cronbach Alpha değeri 0,794'tür. Dijital güvenlik boyutu için madde sayısı 4 Cronbach Alpha değeri 0,684'tür. Dijital saygı boyutu madde sayısı 12 Cronbach Alpha değeri 0,927'dir. Dijital eğitim boyutu madde sayısı 7 Cronbach Alpha değeri 0,856'dır. Dijital yaşam uygulamaları boyutu madde sayısı 8 Cronbach Alpha değeri 0,822'dir. Ölçeğin tamamı için ise madde sayısı 37 olup Cronbach Alpha değeri 0,935'tir. Buna göre üniversite öğrencilerinin dijital vatandaş farkındalık ölçeği yüksek derecede güvenirlige sahiptir denilebilir.

Tez kapsamında geliştirilen dijital vatandaş farkındalık ölçeğinin güvenirligine Split-half ikiye bölme yöntemi ile de bakılmış ve sonuçlar tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16. DVFÖ İç Tutarlık Katsayıları (Split-half)

Cronbach Alpha		N	Correlation Between Forms	Guttman Split-Half Coefficient	Spearman – Brown Coefficient	
Part 1	Part 2				Equal Lenght	Unequal Lenght
0,881	0,903	37	0,741	0,851	0,851	0,851

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için cronbach alpha değerlerine bakılmıştır. Ayrıca ikiye bölme yöntemi ile de güvenilirliği araştırılmıştır. Bu yöntemle göre ölçek iki gruba ayrılır. Split-half güvenilirlik değerlerine göre birinci yarının güvenilirlik katsayısı 0,881 ikinci yarının güvenilirlik katsayısı ise 0,903 çıkmıştır. Bu değerlere göre yarıların güvenilirlik katsayılarının birbirine yakın ve mükemmel düzeyde olduğu söylenebilir. İki yarı arasındaki ilişki ise 0,741 olarak tespit edilmiştir. Bu değer ilişkinin pozitif yönlü ve yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Guttman ve Spearman-Brown katsayıları ise 0,851 olarak belirlenmiştir. Bu değerlere göre ölçeğin güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Ölçeğin alt faktörlerinin aralarındaki ilişkiyi tespit etmek için pearson korelasyon analizi yapılmış ortalama ve korelasyon değerleri tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. DVF Ölçeğinin Alt Faktörlerine Ait Ortalama ve Korelasyon Değerleri

Faktörler	N	X	1.Faktör	2.Faktör	3.Faktör	4.Faktör	5.Faktör
1.Faktör	560	22,52	-	-	-	-	-
2.Faktör	560	15,54	0,455**	-	-	-	-
3.Faktör	560	54,83	0,390**	0,427**	-	-	-
4.Faktör	560	29,69	0,411**	0,516**	0,676**	-	-
5.Faktör	560	33,10	0,387**	0,465**	0,550**	0,653**	-

**P<0.01

Tablo 17’ye göre dijital vatandaş farkındalık ölçeğinin alt boyutlarının aralarındaki ilişki bütün faktörler için ($p<0,01$) düzeyinde anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeyli bir ilişkiye sahiptir.

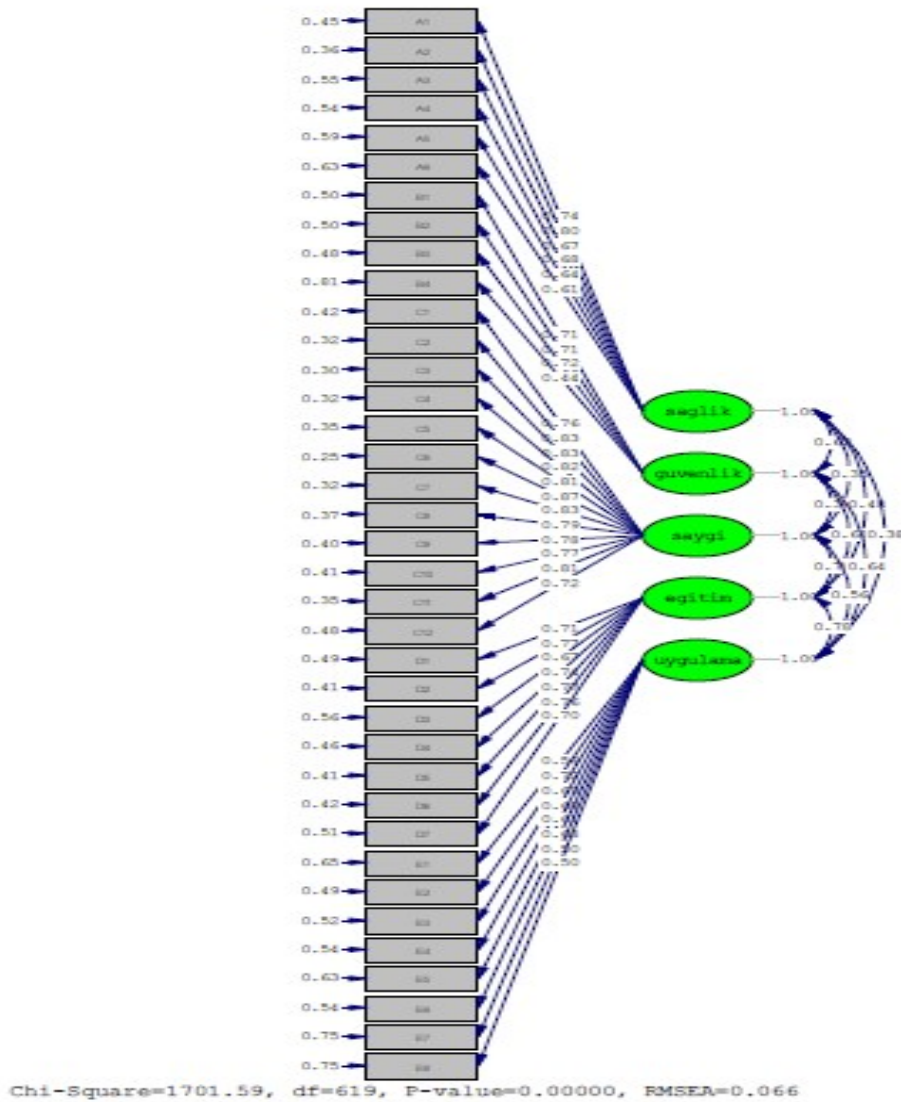
Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Dijital vatandaşlık ölçeği ile ilgili olarak açımlayıcı faktör analizinden sonra kurulan modeli test etmek için birinci ve ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Birinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Chi Square / df değerinin 1701,59 / 619= 2,74 RMSEA değeri 0,066 çıkmış ve diagram şekil 10'da verilmiştir. GFI'nin 0,85 AGFI'nın 0,83 SRMR'nin 0,065 NNFI'nin 0,97 CFI'nın 0,97 olarak belirlenmiştir. SRMR değerinin 0,8 altında olması modeldeki uyumun iyi olduğunu gösterir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014; Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Ulrich ve Lehrmann, 2008; Brown, 2006).

Şekil 10. Birinci Düzey DFA Sonuçları

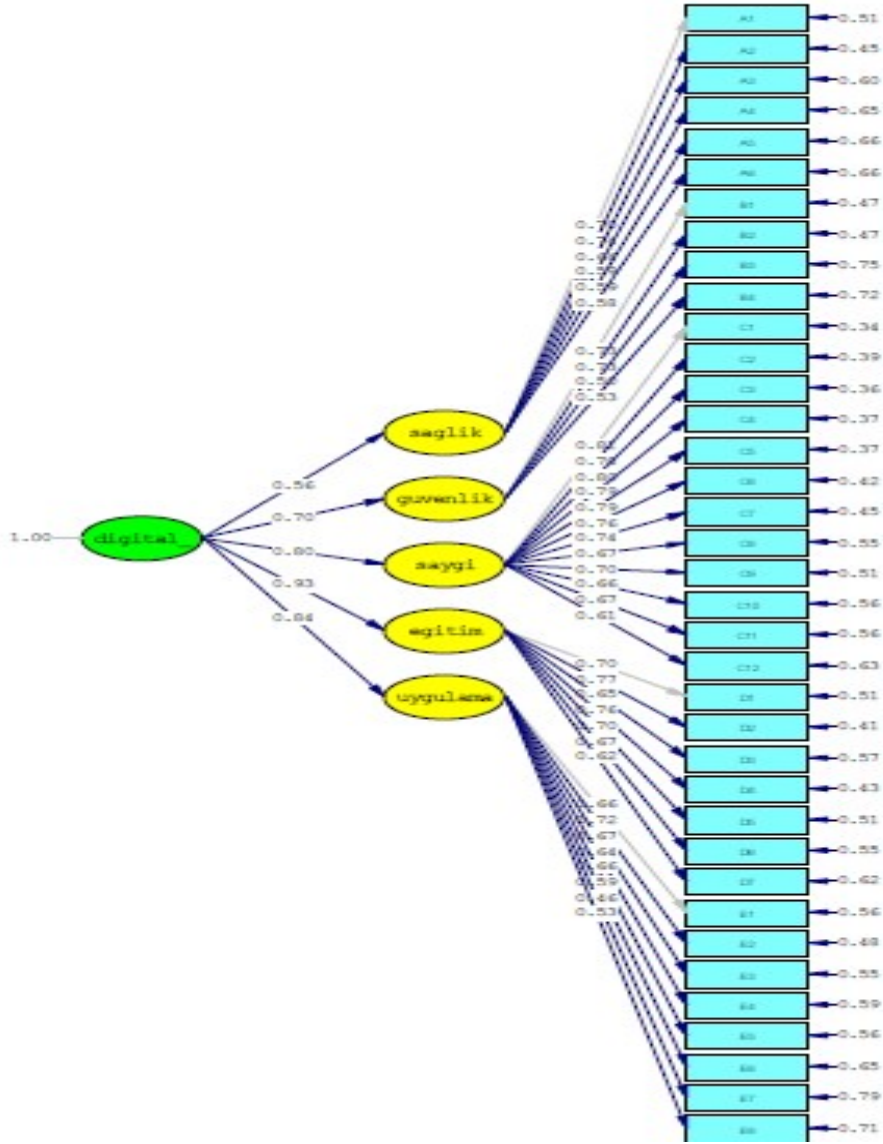

İkinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi

Birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonucunda dijital vatandaş farkındalık ölçeğinin alt boyutlarının kendi başlarına puanlanabileceği sonucu ortaya çıkmıştır.

Buna ilaveten ölçeğin alt ölçekleri ile birlikte toplam dijital vatandaş farkındalık puanı verip veremeyeceğinin de belirlenmesi gerekir. Bunu test etmek amacıyla ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ortaya çıkan diagram Şekil 11’de verilmiştir.

Şekil 11. İkinci Düzey DFA Sonuçları

Şekil 11’de ki ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre DVFÖ yer alan 37 maddenin faktör yükleri 0,46 ile 0,81 arasında değişmektedir. Diyagramdaki t değerleri kontrol edildiğinde ise maddelerle ilgili olarak kırmızı renkli herhangi bir uyarı olmadığı görülmüştür. Bu durum değişkenler ve örtük değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu gösterir (Şimşek, 2007). Yapılan analizler sonucunda ölçekte yer alan alt boyutların kendileri puanlanabileceği gibi hep birlikte katılımcıların dijital vatandaş farkındalıklarını ölçebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Doğrulayıcı analiz sonucu elde edilen modele ait uyum değerleri Tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18. DVFÖ Modeline Ait Uyum İndeksleri

Uyum Kriteri	Mükemmel Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Değerler	Ölçekten Elde Edilen Uyum Değerleri
X^2/df	$0 \leq x^2/df \leq 3$	$x^2/df \leq 5$	$x^2/df = 2,74$
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$RMSEA \leq 0,08$	0,066
NNFI	$>0,95$	$>0,90$	0,97
NFI	$>0,95$	$>0,90$	0,96
IFI	$>0,95$	$>0,90$	0,97
RFI	$>0,95$	$>0,90$	0,96
SRMR	$0 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$	0,065
PNFI	$0,95 \leq PNFI \leq 1,00$	$0,50 \leq PNFI \leq 0,95$	0,89
PGFI	$0,95 \leq PGFI \leq 1,00$	$0,50 \leq PGFI \leq 0,95$	0,72
AGFI	$>0,95$	$>0,90$	0,83
GFI	$>0,95$	$>0,90$	0,85
CFI	$>0,95$	$>0,90$	0,97

Kaynak: Brown, 2006; Şimşek, 2007; Hooper, vd., 2008; Ulrich ve Lehrmann, 2008; Çokluk, vd., 2012.

Tablo 18’de görüldüğü gibi doğrulayıcı faktör analizi sonucunda modele ait uyum indekslerine bakıldığında NNFI=0,97; CFI=0,97; IFI=0,97; $x^2/df = 2,74$ ve RMSEA=0.066 olduğu görülmektedir. Bu değerlere göre ölçek maddeleri alt boyutların yanı sıra dijital vatandaş farkındalığı için kurulan modeli doğruladığı belirlenmiştir.

3.1.2. Dijital Vatandaşlık Başarı Testi (DVBT)

Çalışmada tasarlanan programda yer alan kazanımlara ulaşılma derecesini belirlemek üzere araştırmacı tarafından başarı testi geliştirilmiştir. Başarı testinin çalışma grubunu uygun örnekleme tekniği ile belirlenen, teknik ve sosyal programlarda öğrenim gören, birinci ve ikinci sınıf olan 200 öğrenci oluşturmaktadır.

DVBT Geliştirilme Aşamaları:

Testin amacının belirlenmesi

Yapılan alan yazın incelemesi sonucunda dijital vatandaşlık öğretim programına ve konu ile ilgili bilişsel özellikleri ölçmek amacıyla bir başarı testine rastlanmamıştır. Bu nedenle teknolojiyi yoğun olarak kullanan ve dijital toplumun yerlileri olan üniversite öğrencilerine yönelik başarı testi geliştirmek amaçlanmıştır.

Konunun belirlenmesi

Başarı testinin konusunu, program tasarlamadan önce yapılan ihtiyaç analizleri sonucunda ortaya çıkan dört modül ve bu modüllere bağlı on alt başlık oluşturmuştur.

Madde havuzunun oluşturulması

Madde havuzu oluşturulurken tasarlanan dijital vatandaşlık öğretim programında yer alan kazanımlar dikkate alınarak 23 maddeden oluşan madde havuzu oluşturulmuştur. Sorular hazırlanırken dijital ortamlarda karşılaşılabileceğimiz örnek olay ve problemlere yer verilerek öğrencileri çıkarım yapmaya sevk edecek şekilde hazırlanmıştır. Sorular beş seçenekli ve çoktan seçmelidir.

Uzman görüşlerinin alınması

DVBT için hazırlanan 23 soru, 2 eğitim programları ve öğretim alanı uzmanı, 2 dijital vatandaşlık konusunda çalışma yapmış akademisyen ve 1 dil uzmanının incelemesine sunulmuştur. Uzman görüşü sırasında başarı testindeki sorularla birlikte hazırlanan belirtke tablosu da uzmanlara sunulurken kapsam geçerliliği, anlaşılabilirliği ve öğrenci seviyesine uygunluğu sağlanmaya çalışılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda testten herhangi bir madde çıkarılmasına gerek görülmemiş, bazı sorulardaki anlatım bozuklukları giderilmiştir. Başarı testi kapsamında hazırlanan belirtke tablosuna tablo 19’da yer verilmiştir.

Tablo 19. DVBT Yönelik Belirtke Tablosu

Kazanımlar	Soru No
1-Dijital vatandaşlık kavramını açıklar.	1,2,3
2- Dijital vatandaşın sahip olması gereken özellikleri açıklar.	1,2,3
3- Geleneksel vatandaşlık ile dijital vatandaşlığı karşılaştırır.	1,2,3
4-Dijital cihazları kullanırken fiziksel sağlığını korumayı bilir.	4
5-Dijital cihazları kullanırken ruhsal sağlığını korumayı bilir.	5
6-Kullandığı dijital teknolojilerin güvenliğine dair önlemler alır.	6
7-Dijital ortamlarda kişisel verilerini koruyacak önlemler alır.	7
8- Dijital ortamlardaki haklarını açıklar.	8
9-Dijital ortamlardaki davranışlarının sorumluluğunu alır.	9
10-Dijital ortamlardaki bilişim suçlarına yönelik cezaları açıklar.	10,11
11-Dijital ortamlardaki hukuk kurallarına uyar.	9,10,11
12-Dijital ortamlardaki etik kuralları önemser.	12,13
13-Dijital ortamlardaki geçerli etik kuralları uygular.	12,13
14-Dijital uçurumu tanımlar.	14
15-Dijital uçuruma yol açan nedenleri belirler.	15
16- Dijital ortamlarda iletişim kurmanın önemini açıklar.	16,17
17-Dijital ortamlarda ve sosyal medyada etkili iletişim kurmanın gerekliliklerini yerine getirir.	17
18-Siber zorbalık olarak kabul edilen davranışları bilir.	18

Tablo 19 (Devam). DVBT Yönelik Belirtke Tablosu

Kazanımlar	Soru No
19-Dijital ortamlarda etkili bilgi aramayı bilir.	19
20-Dijital ortamlarda eriştiği bilgiyi yönetmenin önemini anlar.	19,20
21-Dijital ortamlardaki eriştiği bilgiye eleştirel bakmanın sonuçlarını değerlendirir.	21
22-Dijital ticaret kavramını açıklar.	22
23-E-ticaret ile ilgili risk ve problemlere karşı önlemler alır.	23

DVBT Ön Uygulaması

Uzman görüşlerinden sonra son şekli verilen taslak test bir önceki sene teknoloji bağımlılığı dersini alan 10 ikinci sınıf öğrencisine uygulanarak denemesi yapılmıştır. Siber zorbalık kelimesinin anlaşılması üzerine parantez içinde sanal zorbalık ifadesi eklenmiştir. Ayrıca intihal kelimesinin öğrenciler tarafından anlaşılması üzerine parantez içinde kaynak göstermeden kullanma ifadesi eklenmiştir.

DVBT Uygulanması

DVBT, teknik ve sosyal programlarda üniversite eğitimi alan altı farklı bölümden toplam 200 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulama öncesinde öğrencilere çalışma ve amacı hakkında bilgilendirme yapılmış, katılımın gönüllülük esasına dayalı olarak yürütüldüğü belirtilmiştir.

DVBT Madde Analizi

DVBT yer alan maddelerin güçlük ve ayırt edicilik indeksleri alt grup ve üst grup farklar yöntemi kullanılmıştır. Testte doğru cevaplanan sorular 1 puan yanlış cevaplanan ve boş bırakılan sorular 0 puan olarak puanlandırılmıştır. Testten alınabilecek puanlar 0 – 23 arasında değişmektedir. Testin uygulaması sonucu elde edilen puanlar yüksekten düşüğe doru sıralanmış en yüksek puanı alan 54 öğrenci üst grup en düşük puanı alan 54 öğrenci alt grup olarak belirlenmiştir.

Madde güçlük indeksi, maddenin testi cevaplayan katılımcılara ne derece zor ya da kolay geldiğini ifade eder. Güçlük indeksi 0 – 1 arasında bir değer alır ve genel olarak 0,50 olması beklenir. Madde güçlük indeksleri hesaplanırken o maddeyi üst grupta ve alt grupta doğru cevaplayanların toplamı alt grup ve üst grupta yer alan toplam öğrenci sayısına bölünerek bulunmuştur.

$$\text{Madde güçlük indeksi (P)} = (Dü + Da) / (Nü + Na)$$

Madde ayırt edicilik indeksi o maddeyi bilenle bilmeyeni ayırt etmesidir. -1 ile 1 arasında bir değer alır. Ayırt edicilik indeksi hesaplanırken üst grupta doğru cevaplayanlar ile alt grupta doğru cevaplayanların farkı alt grup veya üst grupta yer alan öğrenci sayısına bölünerek bulunmuştur.

$$\text{Ayırt edicilik indeksi (D)} = (\text{Dü} - \text{Da}) / (\text{Nü veya Na})$$

Tablo 20. Madde Güçlük ve Ayırt Edicilik İndeksleri ve Değerlendirilmesi

Güçlük İndeksi	Değerlendirmesi	Ayırt Edicilik İndeksi	Ayırt Edicilik İndeksi Değerlendirmesi
0,29 ve altı	Zor	0,40 ve daha üstü	Çok iyi madde
0,30 – 0,49	Orta Güçlük	0,30 – 0,39	Oldukça iyi ama geliştirilebilir
0,50 – 0,69	Kolay	0,20 – 0,29	Düzeltilmeli
0,70 - 1	Çok kolay	0,19 ve altı	Çok zayıf, çıkarılmalı

Kaynak: Hasançebi, vd., 2020.

Yukarıda verilen formüllere göre ve tablodaki değerlendirmeler dikkate alınarak yapılan madde analizleri ve sonuçları Tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21. DVBT Madde Analizi Sonuçları

Soru	Grup	Sayı	Doğru Sayısı	Yanlış Sayısı	r	P	Sonuç
1	Üst	54	48	6	0,44	0,70	✓
	Alt	54	28	26			
2	Üst	54	48	6	0,59	0,60	✓
	Alt	54	17	37			
3	Üst	54	52	2	0,63	0,66	✓
	Alt	54	20	34			
4	Üst	54	45	9	0,49	0,61	✓
	Alt	54	21	33			
5	Üst	54	45	9	0,53	0,55	✓
	Alt	54	15	39			
6	Üst	54	42	12	0,47	0,56	✓
	Alt	54	19	35			
7	Üst	54	39	15	0,62	0,43	✓
	Alt	54	8	46			
8	Üst	54	53	1	0,75	0,60	✓
	Alt	54	12	42			
9	Üst	54	49	5	0,68	0,58	✓
	Alt	54	14	40			
10	Üst	54	52	2	0,70	0,62	✓
	Alt	54	16	38			
11	Üst	54	53	1	0,81	0,58	✓
	Alt	54	10	44			
12	Üst	54	47	7	0,64	0,54	✓
	Alt	54	12	42			
13	Üst	54	14	40	-0,06	0,29	X
	Alt	54	18	36			

Tablo 21 (Devam). DVBT Madde Analizi Sonuçları

Soru	Grup	Sayı	Doğru Sayısı	Yanlış Sayısı	r	P	Sonuç
14	Üst	54	49	5	0,69	0,57	✓
	Alt	54	13	41			
15	Üst	54	50	4	0,77	0,53	✓
	Alt	54	8	46			
16	Üst	54	23	31	0,16	0,35	X
	Alt	54	15	39			
17	Üst	54	38	16	0,58	0,43	✓
	Alt	54	9	45			
18	Üst	54	53	1	0,81	0,58	✓
	Alt	54	10	44			
19	Üst	54	39	15	0,60	0,44	✓
	Alt	54	9	45			
20	Üst	54	48	6	0,52	0,63	✓
	Alt	54	21	33			
21	Üst	54	51	3	0,56	0,67	✓
	Alt	54	22	32			
22	Üst	54	50	4	0,69	0,57	✓
	Alt	54	12	42			
23	Üst	54	49	5	0,75	0,52	✓
	Alt	54	8	46			
Testin tamamına yönelik r ve P değerleri					0,563	0,553	

r: Madde ayırt edicilik indeksi, P: Madde güçlük indeksi

Tabloda 21’de verilen madde analizleri 20. tablodaki referans aralıklarına göre değerlendirildiğinde 13. ve 16. maddenin testten çıkarılmasına karar verilmiştir. 13. maddeyi alt grupta doğru cevaplayanların sayısı daha fazla çıkmış bu nedenle ayırt edicilik indeksi – 0,06 olarak hesaplanmıştır. 16. maddeyi üst grupta doğru cevaplayanlar ile alt grupta doğru cevaplayanların sayısı birbirine yakın olması nedeniyle ayırt edicilik indeksi 0,16 olarak hesaplanmıştır. Hasaңçebi, Terzi ve Küçük (2020)’e göre ayırt edicilik indeksi 0,19 ve altı olan sorular testten çıkarılmalıdır. Testin tamamına yönelik ayırt edicilik indeksi 0,563 güçlük indeksi ise 0,553 olarak belirlenmiştir. Testlerin güçlük indeksinin 0,50 civarında olması testin zorluğunun orta düzeyde olması için beklenen bir değerdir (Odukoya, Adekeye, Igbinoba ve Afolabi, 2018). Ayrıca başarı testinin ayırt edicilik indeksinin >0,40 olması ayırt ediciliğinin yüksek olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

DVBT’nin Güvenirlik Analizleri

DVBT’de yer alan maddelere yönelik yapılan madde analizinden sonra güvenirliliğini tespit etmek için Kuder Richardson (KR-20) analizi uygulanmıştır. KR 20 iki seçeneği bulunan puanlamaların yapıldığı sınavlarda soruların birbirleriyle tutarlılığını belirlemek amacıyla yapılır (Bademci, 2011). Yapılan analiz sonucunda

testin KR-20 değeri 0,935 olarak belirlenmiştir. Özçelik (1997) testlerin güvenilirlik katsayılarının 0,80 üstünde olmasının beklenen bir durum olduğunu belirtmiştir. Buna göre DVBT'nin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak 23 maddeden oluşan dijital vatandaşlık başarı testi 200 kişiye uygulanmış madde güçlük ve ayırt edicilik analizleri ile KR-20 güvenilirlik analizi sonucunda 21 maddeden oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmiştir.

3.1.3. Dijital Teknolojilere Yönelik Tutum Ölçeği (DTYTÖ)

Araştırmada dijital vatandaşlık öğretim programının öğrencilerin dijital teknolojilere yönelik tutumlarına etkisini belirlemek için Cabı (2015) tarafından geliştirilen dijital teknolojilere yönelik tutum ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 689 ortaöğretim öğrencisinin katılımıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları kapsamında kapsam geçerliği, yapı geçerliği, madde toplam korelasyonu, Cronbach Alpha ve iki yarı test korelasyonu incelenmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçek 39 maddeden oluşmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,820 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin madde toplam korelasyonları 0,31 – 0,73 arasında değişmektedir. Ölçeğin faktör yapısı doğrulayıcı faktör analizi ile doğrulanmış ve iyi uyum değerlerine sahip olduğu anlaşılmıştır. Ölçeğin bu çalışmada belirlenen örnekleme uygulanması sonucu elde edilen cronbach alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,885'tir.

3.1.4. Modül Sonu Değerlendirme Teknikleri

DVÖP içeriği modüler programlama yaklaşımına göre düzenlendiği için her modül sonunda öğrencilerin kazanımlara ne derece ulaştıklarını belirlemek ve süreçteki gelişimlerini takip etmek için modül sonu değerlendirme soruları hazırlanmıştır. Modül sonu değerlendirme soruları hazırlanırken her modülde yer alan kazanımları ölçmeye yönelik çoktan seçmeli, boşluk doldurma, doğru – yanlış, yapılandırılmış grid ve tanıyıcı dallanmış ağaç gibi farklı soru türü ve yaklaşımlarına yer verilmiştir. Yapılandırılmış gridlerin anlamlı öğrenmeyi ölçmesi, öğrenenlerin kavram yanılığı ve konu ile ilgili bilişsel eksikliklerini ortaya çıkaran ölçme değerlendirme tekniği olması (Johnstone vd, 2000) tanıyıcı dallanmış ağaç tekniği ise kendine özgü yapısı olan ve farklı öğrenme amaçlarına hizmet eden alternatif ölçme değerlendirme tekniği olması (Kocaarslan, 2012) nedeniyle bu tekniklere modüllerde yer verilmiştir. Ayrıca her modül sonunda öğrencilerin kazanımlara ulaşma düzeyini kendilerinin

değerlendirebilmesi için kazanımlara uygun olarak hazırlanan öz değerlendirme formu kullanılmıştır.

Modül sonu değerlendirme tekniklerinde çoktan seçmeli, boşluk doldurma ve doğru – yanlış soru türlerinde doğru cevaplar 1 yanlış cevaplar 0 olarak puanlanmıştır. 3. Modülde bulunan yapılandırılmış grid’de 3 soru yer almaktadır. 1. Sorunun cevabı (1, 4 ve 6) numaralı gridlerdir. 2. Sorunun cevabı (3, 5 ve 8) numaralı gridlerdir. 3. Sorunun cevabı ise (2, 7 ve 9) numaralı gridlerdir. Yapılandırılmış grid puan hesaplaması yapılırken öncelikle öğrencinin verdiği doğru cevap sayısı toplam cevaba oranlanır, ikinci adım olarak yanlış cevap sayısı toplam yanlış cevap sayısına oranlanarak farkı alınır. Bu hesaplama göre sonuçlar -1, 0 ve 1 arasında değişir. Bu sonucu negatiflikten kurtarmak ve on üzerinden değerlendirebilmek için 5 ile çarpılır. $[(C1/C2) - (C3/C4)]+1*5$ formülde C1: seçilen doğru kutucuk sayısı, C2: toplam doğru kutucuk sayısı, C3: seçilen yanlış kutucuk sayısı ve C4: toplam yanlış kutucuk sayısıdır. 4. Modülde yer alan tanılayıcı dallanmış ağaçta toplam 8 çıkış bulunmaktadır. Çıkış numarasına göre öğrencilerin aldıkları puanlar şu şekildedir. 1. Çıkış (2 puan), 2. Çıkış (1 puan), 3. Çıkış (1 puan), 4. Çıkış (0 puan), 5. Çıkış (2 puan), 6. Çıkış (3 puan), 7. Çıkış (2 puan) ve 8. Çıkış (1 puan).

3.2. NİTEL VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

3.2.1. İhtiyaç Belirleme İçin Hazırlanan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları

Program geliştirme sürecinde öncelikle ihtiyaç belirleme aşamasında dijital vatandaşlıkla ilgili ulusal ve uluslararası kaynaklar incelenmiştir. İncelemeler sonucunda ihtiyaç belirleme için uzmanların ve öğrencilerin görüşüne başvurmak üzere görüşme formları oluşturulmuştur. Görüşme formları her iki grup için farklı olarak belirlenen 7’şer sorudan oluşmaktadır. Sorulara 1 dil uzmanı ve 1 alan uzmanının görüşüne başvurularak son hali verilmiştir.

3.2.2. Araştırmacı ve Gözlemci Günlükleri

Araştırmada DVÖP uygulama sürecinde her hafta yapılan pilot uygulamalardan sonra araştırmacı ve bir gözlemci akademisyen tarafından derse giriş, etkinlikler, öğrenme öğretme süreci, ders sonu etkinlikleri ve öğrencilerin tutum ve davranışları ile ilgili önemli görülen durumları yansıtmak üzere günlükler tutulmuştur. Bu günlüklerden yola çıkarak tespit edilen eksiklikler asıl uygulamada giderilmek üzere 2.eylem planları oluşturulmuştur.

3.2.3. Öğrenci Günlüğü

Araştırmada programın uygulama sürecinde kullanılan veri toplama araçlarından biri de öğrenci günlükleri olmuştur. Öğrenci günlüğü toplanmasında amaç dijital vatandaşlıkla ilgili etkinliklerin etkisini öğrencilerin bakışıyla değerlendirebilmektir. Bu kapsamda hem pilot hem asıl uygulamada öğrencilerden dersin içeriği, etkinliklerin öğrenmelerine, duygularına ve davranışlarına etkisi, günlük yaşamla ilişkisi ve dersle ilgili eklemek istediklerini yazmaları istenmiştir. Öğrenci günlükleri araştırmacı ve gözlemci günlükleri ile birlikte eylem planlarının oluşturulmasında kullanılmıştır.

3.2.4. Uygulama Sonu Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Programın uygulamaları sonunda öğrencilerin uygulama sürecine yönelik duygu, düşünce ve görüşlerini belirlemek için asıl uygulama grubundan gönüllü on öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmek üzere uygulama sonu yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu açık uçlu altı sorudan oluşmaktadır. Veri toplama aracının öğrencilerin seviyesine ve amaca uygunluğunu belirlemek için 1 dil bilgisi uzmanı (Öğr. Gör. Dr.) ve 2 EPÖ uzmanı (1 Prof. Dr. ve 1. Dr. Öğrt. Üyesi) olmak üzere 3 uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Yapılan düzenlemeler sonucunda forma son şekli verilmiştir. Görüşmeler 13 dk. ile 22 dk. arasında sürmüştür. Öğrencilerden alınan görüşler deşifre edildikten sonra güvenilirliği kontrol etmek amacıyla öğrencilere teyit ettirilmiştir.

4. ARAŞTIRMA SÜRECİ

4.1. PROGRAMIN TASARLANMASI

4.1.1. Programın Temelleri

Felsefe, Philos=love, Sophia=wisdom kelimelerinden oluşan doğada olup bitene karşı detaylı bir bakış açısı, nesnelere doğasına yönelik evrensel bir açıklama bulma çalışmasıdır (Shrivastava, 2003). Felsefe eğitimle yakından ilişkilidir. Eğitimde program geliştirme çalışmalarında ilk yapılması gerekenlerden birisi de programa yön verecek temel fikir ve teorileri belirlemektir. Bu fikir ve teoriler birey, bilgi ve topluma ilişkin olabileceği gibi hepsini kapsayıcı da olabilir. Program geliştirme çalışmalarının başlangıç noktası olarak kabul edilen bu fikirler eğitim programlarının felsefi temeli olarak nitelendirilir (Akpınar, 2017). Felsefeler; “Okullar neden var, hangi dersler değerlidir, öğrenciler nasıl öğrenir, öğretim sürecinin merkezinde öğretmen mi olmalı öğrenci mi, konu mu önemli, etkinlik mi, hangi materyal ve yöntem kullanılmalı?” gibi

programın tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamalarında soruların cevaplanmasında yardım eder (Ornstein ve Hunkins, 2016).

Çalışmada geliştirilen DVÖP’de egemen olan eğitim felsefesi ilerlemecilik eğitim felsefesidir. İlerlemecilik, öğrenci merkezli bir felsefedir. Bu felsefeye göre, fikirler deneyimleme ile test edilmelidir ve öğrenme sorulara cevap bulunduğu zaman meydana gelir. İlerlemeci felsefeye göre bilimsel öğretim yöntemi önemlidir ve bu yöntem bireylerin kendi inançlarına izin verir ve öğrenme sürecinde değerli olduğu sürece öğrencilerin etkileşimini desteklemektedir (Keskin ve Şahin, 2018). İlerlemecilik felsefesinde, eğitimin öğrenenlerin ilgilerine göre yürütülmesi, öğrenmelerin problem çözerek gerçekleştirilmesi, okulun daha çok yaşamın kendisi haline getirilmesi, öğretmenin süreçte rehber konumda olması, demokratik bir ortamda öğrenenlerin işbirliğine özendirilmesi belli başlı bazı ilkelerdir (Demirel, 2011). Öğrenme – öğretme süreci demokratik bir ortamda öğrenenlerin gerçek yaşamda karşılaşılabilecekleri ve ilgilerini çekebilecek örnek olaylar – sorunlar ele alınarak düzenlenmiştir. Bu sayede öğrenenlerin deneyimleme ve problem çözerek öğrenmeleri hedeflenmiştir. İlerlemeci eğitim felsefesinde bilginin içselleştirilmesi önemlidir. Bu kapsamda öğrenciyi aktif hale getirecek farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanılarak bilgi içselleştirilmeye çalışılmıştır. Bu sebeplerle geliştirilen öğretim programında ilerlemeci felsefe benimsenmiştir.

İlerlemecilikte eğitim yaşama hazırlıktan ziyade yaşamın kendisidir. Derslerin içeriği, toplum tarafından beklenen özelliklere, öğrencinin kullanabileceği, ilgisini çeken bilgi, beceri ve problemlere göre düzenlenmelidir (Şeker, 2013). Programda ihtiyaç belirleme aşamasında öğrencilerin görüş ve beklentileri alınarak program öğrenenlerin ilgilerine göre düzenlenmiş ve kendilerini değerli hissetmeleri sağlanmıştır. İçinde yaşadığımız dijital çağda toplum tarafından bir gereklilik olarak görülen dijital vatandaşlığın, Z kuşağındaki teknoloji ile bütünleşmiş üniversite öğrencilerinin ilgi ve beklentilerine göre tasarlanması programda ilerlemeci felsefenin kullanılmasının bir diğer nedenidir.

İlerlemecilik felsefesi ayrıca gelecekte bireylerde olması gerekli becerilerin kazandırılmasını temele alan bir felsefedir (Küçüköglü ve Bay, 2007). DVÖP’de gittikçe dijitalleşen toplumda bireylerin dijital anlamda sahip olması gereken ticaret, okuryazarlık, etik, iletişim, sağlık, kanun, güvenlik, hak ve sorumluluklar gibi becerileri kazandırmaya odaklandığı için ilerlemeci felsefe benimsenmiştir.

Psikoloji zihin bilimi anlamına gelmekte olup davranışların oluşmasında zihnin etkisini ele alır. Psikolojinin alt dallarından biri de öğrenme psikolojisidir. Öğrenme psikolojisi temelde öğrenme nasıl olur, özelden ise insan nasıl öğrenir sorusuna yanıt arar. Bu bakımdan psikolojiden program geliştirme çalışmalarında her aşamada faydalanılmaktadır (Demirel, 2011). Bireyin özelliklerinin tüm yönleriyle bilinmesi ve davranışların altında yatan nedenlerin belirlenmesi oluşturulacak davranış değişikliği sürecini daha kolay ve etkili hale getirecektir. Bu nedenle insan davranışlarını ve altında yatan sebepleri inceleyen psikoloji “İnsanlar nasıl öğrenir, öğrenme ortamları nasıl düzenlenmelidir, öğretim öğrenci seviyesine uygun mudur ve içerik ve eğitim durumları nasıl düzenlenmelidir?” şeklindeki sorulara cevap arar (Şeker, 2013). Çalışmada geliştirilen programda, öğrenci merkeze alınmış, öğrenciyi aktif hale getirecek yöntem ve tekniklerin kullanılması gibi öğrencilerin bireysel ve gelişimsel özelliklerine dikkat edilmiş ve değerlendirme sürecinde ise ürünü temel alan nicel veriler ile süreci temel alan nitel veriler kullanılmıştır.

Program geliştirmede psikoloji, bireysel veya grup içindeki davranış, düşünce veya eylemlerini konu edinir. Eğitimde amaç öğrenme ve öğretme olduğu için programların psikolojik temelinde öğrenme ortamlarındaki düşünceler, özellikler, davranışlar ve eylemler üzerinde çalışır (Fer, 2022). Günümüz eğitim anlayışında öğrenme psikolojisinde yapısalcılık ön plana çıkmıştır. Yapılandırmacı anlayışta öğrenmenin doğasına vurgu yapılır. Öğrenen öğrenme sürecine aktif olarak katılır. Öğrenen merkezde ve anahtar bir konumda bulunur, anlam oluşturma ve anlama süreçlerine dâhil olur. Bilgiyi içselleştirir ve onu yeni bir forma sokarak kendi bakışına göre dönüştürür. Öğrenciler bilgiyi yapılandırırken kendi görüşlerini sorgular ve kendi dünyaları ile bir ilişki içine girerek onu yorumlarlar (Ornstein ve Hunkins, 2018). Çalışmada DVÖP'nin eğitim durumları, öğrenenlerin bireysel farklılıklarını dikkate alan, öğrencinin aktif ve merkezde olacağı bir özellikte, grupta ve etkileşimi oluşturacak şekilde düzenlenmesi değerlendirmelerin hem ürüne hem de sürece yönelik yapılması bakımından öğretim programının psikolojik temel olarak yapılandırmacı bir özelliği dikkate aldığını göstermektedir.

Program geliştirme çalışmalarında dikkate alınan temellerden biri de programın toplumsal temelidir. Eğitimin toplumun ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip bireyleri yetiştirmek gibi bir görevi vardır. Toplumun değerleri eğitim sistemi aracılığıyla kazandırılarak gelecek nesillere aktarılır. Çalışmada geliştirilen öğretim programının

çalışma grubu üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Program öğrencilerin hem okul hem de günlük hayatında yoğunlukla kullandığı dijital teknolojileri uygun kullanarak örnek birer dijital vatandaş olmaları için gerekli bilgi ve becerileri dikkate alınarak geliştirilmiştir. Eğitim sistemi topluma insan yetiştirirken o toplumun beklentilerini göz önüne almak zorundadır. Bu nedenle programlar toplumun ihtiyacına uygun ve uyum sağlayabilecek bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir.

Program geliştirme uzmanları hazırladıkları programlarla öğrencilerin toplumsallaşma ve toplumu şekillendirmelerinde önemli bir rol oynarlar. Eğitimin görevlerinden biri de kültürel değerlerin toplumsallaşma yoluyla gelecek nesillere aktarılmasıdır. Ayrıca toplumdaki problemler, büyük ayrışmazlıklar, nüfusun yapısı, iş olanakları ve değişimler gibi daha birçok nedenle eğitim programları bireyin sosyal gelişimi ve topluma uyumunu sağlayacak şekilde hazırlanmalıdır (Demirel, 2011).

İçinde yaşanan çağda bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı değişiklikler birçok şeyi dijital ortama taşımış ve dijital toplumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Dijital toplumlarda yaşayan bireylerin herbiri birer dijital vatandaşdır. Çalışma bu anlamda öğrenenlerin bu değişikliklere karşı uyum sağlama ve geleceğe hazırlanmasında bilinçli birer dijital vatandaş olabilmeleri amacıyla dijital toplumların ihtiyacı dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Okullar modern toplumlarda öğrencileri eğiterek hizmet verir. Eğitimin içeriğinin, etkinliklerin ve çevresinin belirlenmesinde önemli rol oynayan program geliştiriciler öğrenenlerin şekillenmesinde dolayısıyla sosyalleşmesinde etkilidirler (Ornstein ve Hunkins, 2018). Eğitim programlarının toplumsal karşılığının olması için bireyin topluma uyumu ve sosyal gelişimleri göz önünde bulundurulmalıdır (Büyükkaragöz, 1997).

Bir öğretim programının toplumsal temelleri için bazı özellikleri taşıması gerekir. Bu özellikler;

- Öğretim programı, toplumsal hedeflere ulaşmaya yardımcı nitelikte olmalıdır,
- Öğretim programı, toplumun gerçek problemlerine odaklanmalı,
- Öğretim programı, öğrencilerin sosyalleşebilecekleri ortamlar sunmalı,
- Öğretim programı, bireysel ve grupta problem çözme becerisini destekleyecek etkinlikler içermelidir (Singh, 2007).

Öğretim programları günün ve teknolojinin değişen koşulları göz önünde bulundurularak değişmekte veya güncellenmektedir. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Derneği (ISTE, 2020) gittikçe dijitalleşen dünyada öğrencilerin, verimli bir öğrenme için sahip olması gereken bilgi ve becerileri yedi başlık altında belirtmiştir. Bu başlıklardan biri de dijital vatandaşlıktır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve özellikle pandemi sürecinde hayatımızda birçok şey dijitalleşmiştir. Bütün kurum ve işyerleri salgın sürecinde kapanmış hizmetlerini dijital ortama taşımıştır. Bu gelişmeler toplumsal yaşamda dijital vatandaşlığın bilinçli bir şekilde öğrenilmesini zorunlu kılmaktadır. DVÖP geliştirilme sürecinde toplumdaki bu yaşananlar ve güncel gelişmeler dikkate alınarak toplumsal temeli sağlam bir biçimde kurulmaya çalışılmıştır.

Program geliştirme sürecinde dikkate alınan bir diğer temel ise ekonomik temeldir. Program geliştirme bir süreçtir ve uygulanmasının belli bir ekonomik değeri vardır. Programın işlevselliği için bu ekonomik giderin dikkate alınması gerekir. Ekonomik temel, program geliştirilme sürecinde toplumun ekonomik beklentilerinin programa yansıtılması demektir. Eğitim programları mali kaynaklarla sınırlıdır. Bu nedenle eğitim programı ekonomik gerekçelere aykırı olmamalıdır (Akpınar, 2013).

Toplumun ekonomik yapısı, kalkınma gücü ve insan kaynakları arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Programlar bu ilişkiyi dikkate almalıdır. Her öğretim programı hazırlanırken mali sınırlar çerçevesinde hazırlanmaya gayret edilmelidir. Buna ilaveten hazırlanan programların öğrenci için yararlı olması ve bireysel gelişimine katkı sağlaması ekonomik olarak da değerlendirilmektedir (Checchi, 2006).

Ekonomik temelleri sağlam bir programdan beklenenler şu şekildedir;

- Ekonomik kalkınma için toplumsal bilinç oluşturur,
- Öğrencilere girişimci bir ruh aşılar,
- Üretimin önemini kavranmasını sağlar,
- Tasarruf bilincinin gelişmesini sağlar,
- Ülkenin yetişmiş insan kaynağını karşılar,
- Ülke içi ve ülkeler arası ilişkilerde ekonominin rolünü ortaya koyar,
- Ekonominin temel parametrelerini ve gerçek hayata dönük etkilerini analiz etme becerisini geliştirir (Yetkin ve Daşcan, 2008).

Dijital vatandaşlık günümüzün sosyal ve iş yaşamında olmazsa olmaz diyebileceğimiz becerilerden biridir. Çünkü günümüzde ihtiyaçlarımızın ve işlemlerimizin birçoğu dijital ortamlara taşınmış ve otomasyon sistemleri üzerinden yapılır hale gelmiştir. Bu bakımdan dijital vatandaşlık becerilerinin kazanılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Ayrıca bu becerilerin bireylerin yararını ve gelişimlerini desteklemesi, yetişmiş insan kaynağı sağlaması anlamına gelmesi DVÖP'nin ekonomik temellerini oluşturmaktadır.

4.1.2. Hedef ve Kazanımların Belirlenmesi

Programın öğelerinden ilki olan hedefler belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturulur. “Bireyleri niçin eğitiyoruz?” sorusuna yanıt aramakla başlayan bu aşamada öğrenen kitlesine kazandırılmak istenen istendik özellikler belirlenir. Sönmez (2004) hedefleri “Varılmak istenen nokta” olarak tanımlayarak hedef belirleme aşamasında varılmak istenen noktaların belirlenmesi gerektiğini ileri sürer. Hedefler, öğrenenlere kazandırılmak için belirlenen ve eğitim yoluyla kazandırılabilir bilgi, beceri, tutum, yetenek ve alışkanlık gibi özelliklerdir (Akpınar, 2013).

Hedefler yazılırken dikkat edilmesi gereken bazı ilkeler vardır. Bu ilkelerin en önemlileri; hedeflerin yazılırken öğreticinin değil öğrenenlerin özelliklerine ilişkin ifadeler yazılmalıdır. Başka bir deyişle öğrenen davranışlarına dönük ifadeler olmalıdır. Ayrıca hedefler öğrenme sürecini değil öğrenme ürününü gösterir nitelik taşımalı, ifadelerde binişiklik olmamalı, gözlenebilir ve ölçülebilir özelliklerde olmalıdır (Demirel, 2004; Sönmez, 2004). 2004 yılında yapılan program reformu ile eğitim programlarında hedef yerine kazanım ifadesi kullanılmaya başlamıştır. Kazanım, öğrenme süreci ve sonunda öğrencilerde görülmesini beklediğimiz performanslardır (Güneş vd., 2005).

Kazanımların belirli bir sistematik içerisinde yazılması anlaşılması ve doğru uygulanması için gereklidir. Bunu gerçekleştirebilmek için ise bir taksonomiye göre sınıflandırmak gerekir (Anderson, 2001). Kazanımlar sınıflandırılırken Bloom taksonomisi dikkate alınmıştır. Bloom taksonomisi hedefleri gözlenebilir bir biçimde ortaya koyan hedeflerin değerlendirilmesinde kullanılacak test maddelerinin net olarak sınıflandırılmasını sağlamaktadır (Aslan ve Atik, 2018). Dijital vatandaşlık öğretim programı tasarlanırken, kazanımların öğrencilerin öğrenmeye yönelik amaçlarının neler olduğunu belirleme (Krathwohl, 2002) kolaydan zora, basitten karmaşığa doğru

sıralama ve öğretim programının kazanımları, etkinlikleri ve ölçme değerlendirmede kullanılacak testlerin birbirleriyle uyumluluklarını sağlamak (Anderson, 2001) için Bloom taksonomisi tercih edilmiştir.

DVÖP Genel Hedefleri

Tasarlama aşamasında programın temel öğelerinden hedefler belirlenirken ihtiyaç analizi çalışmalarından sonra elde edilen bulgular doğrultusunda hedefler belirlenmiştir. Buna göre programın genel hedefleri şu şekildedir;

- 1-Vatandaşlıkta yaşanan dönüşümü kavrayabilme,
- 2-Dijital teknolojilerin insan sağlığına etkilerini bütün yönleriyle fark etme,
- 3-Dijital dünyada güvenlik tedbirlerine uygun hareket edebilme,
- 4-Dijital ortamlardaki hak ve sorumluluklarını yerine getirebilme,
- 5-İletişimin dijital halini gerçekleştirebilme,
- 6-Dijital okuryazarlığın gereklerini yerine getirebilme,
- 7-Dijital platformlarda ekonomik faaliyetleri gerçekleştirebilme.

Programın tasarlanması aşamasında ihtiyaç belirleme çalışmaları sonucunda hedefleri gerçekleştirmeye yönelik 23 kazanımdan oluşan bir havuz oluşturulmuştur. Havuzda yer alan kazanımlar 3 EPÖ (1 Prof. Dr., 1 Doç. Dr. ve 1 Dr. Öğretim Üyesi) 1 PDR (Öğr. Gör. Dr.) uzmanı ve 2 dijital vatandaşlık alanından uzman (1 Prof. Dr. ve 1 Doç. Dr.) olmak üzere toplam 6 uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri sonunda kazanım havuzunda yer alan kazanımların 2 tanesi çıkartılmış 2 tanesi ikiye bölünmesi uygun görülmüştür. Uzman görüşleri sonucunda programda toplam 23 kazanıma yer verilmiştir. Bu kazanımlara Tablo 22' de yer verilmiştir.

Tablo 22. Dijital Vatandaşlık Öğretim Programı Kazanımları

Modüller	Kazanımlar
Dijital Vatandaşlığa Giriş	1-Dijital vatandaşlık kavramını açıklar. 2-Dijital vatandaşın sahip olması gereken özellikleri açıklar. 3-Geleneksel vatandaşlık ile dijital vatandaşlığı karşılaştırır.

Tablo 22 (Devam). Dijital Vatandaşlık Öğretim Programı Kazanımları

Modüller	Kazanımlar
Dijital Koruma (Dijital Sağlık, Dijital Güvenlik, Dijital Hak)	4-Dijital cihazları kullanırken fiziksel sağlığını koruyacak önlemleri bilir. 5-Dijital cihazları kullanırken ruhsal sağlığını koruyacak önlemleri bilir. 6-Kullandığı dijital cihazların güvenliğine dair önlemler alır. 7-Dijital ortamlarda kişisel verilerini koruyacak önlemler alır. 8-Dijital ortamlardaki haklarını açıklar. 9-Dijital ortamlardaki davranışlarının sorumluluğunu alır.
Dijital Saygı (Dijital Hukuk, Dijital Etik, Dijital Erişim)	10-Dijital ortamlardaki bilişim suçlarını açıklar. 11-Dijital ortamlardaki hukuk kurallarına uyar. 12-Dijital ortamlardaki etik kuralları önemser. 13-Dijital ortamlardaki geçerli etik kuralları uygular. 14-Dijital uçurumu tanımlar. 15-Dijital uçuruma yol açan nedenleri belirler.
Dijital Eğitim (Dijital İletişim, Dijital Okuryazarlık, Dijital Ticaret)	16-Dijital ticaret kavramını açıklar. 17-E-ticaret ile ilgili risk ve problemlere karşı önlemler alır 18-Dijital ortamlarda etkili bilgi aramayı bilir. 19-Dijital ortamlarda eriştiği bilgiyi yönetmenin önemini anlar. 20-Dijital ortamlardaki eriştiği bilgiye eleştirel bakmanın sonuçlarını değerlendirir. 21- Dijital ortamlarda iletişim kurmanın önemini açıklar. 22-Dijital ortamlarda ve sosyal medyada etkili iletişim kurmanın gerekliliklerini yerine getirir. 23-Siber zorbalık olarak kabul edilen davranışları bilir

4.1.3. İçeriğin Belirlenmesi

Programın içerik boyutunda bir önceki aşamada belirlenen hedef ve kazanımlara dönük olarak “Ne öğretelim?” sorusuna yanıt aranır. İçeriği derslerin öğretim programları içerisinde yer alan ve öğrencilerin öğrenmesi için uğraştığımız “bilgi kümeleri veya kategorileri” olarak tanımlayabilir (MEB, 2015). İçerik hazırlanırken dikkat edilecek ölçütler şunlardır;

- 1-Toplumsal fayda,
- 2-Bireysel fayda,
- 3-Öğrenme ve öğretme,
- 4-Bilginin yapısında içeriğin işgal ettiği yer (Varış, 1996).

Seçilen içeriğin bazı özelliklere sahip olması gerekir. Öncelikle içerik belirlediğimiz amaçlara hizmet edecek şekilde olmalıdır. İçerik belirlediğimiz bilgi yapısına ekleme veya çıkarma yaptığımızda yapının bozulmayacak şekilde bir dengeye sahip olması gerekir. İçerikte yer alan bilgi türleri kendi içinde verimli ve anlamlı bir biçimde etkileşim halinde olmalıdır. Etkileşim halinde olması öğrenen çıkarımları

sayesinde yeni öğrenmeler meydana getirebilir. Bu durum bağımlılık ilkesi ile açıklanabilir (Demirel, 2011). İçerik belirlenirken dikkate alınması gereken diğer ilkeler ise şu şekildedir (Sönmez, 2008):

1-İçerik hedeflere uygun olmalıdır.

2-İçerik öğrencinin içinde yaşadığı doğal ve çevre koşulları dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

3-İçerik aşamalı ve birbirinin ön koşulu olarak hazırlanmalıdır.

4-İçerik öğrencinin kendi öğrenmelerini düzenleyecek şekilde esnek bir yapıda düzenlenmelidir.

5-İçerik öğrencinin kazandığı bilgi ve beceriler dikkate alınarak geçmiş ve geleceği kestirmesine olanak vermelidir.

6-İçerik hedeflerde belirlenen genel ilkeler çerçevesinde örgütlenmelidir.

7-İçerikte kazandırılması beklenen hedef davranışları yoklayıcı sorular olmalıdır.

8-İçeriğin görsel materyallerle desteklenerek somutlaştırılması sağlanmalıdır.

Çalışmada içerik dijital vatandaşlık kavramı ve dijital vatandaşlığın dokuz alt boyutuna vurgu yapan dört modüle göre düzenlenmiştir. İçerikler seçilirken ihtiyaç belirleme aşamasında uzmanlardan alınan görüşler, alan yazında incelenen çalışmalar ve modüller dikkate alınmıştır. Bu anlamda içerik tasarımı olarak modüler tasarım kullanılmıştır. Modüler tasarım, üniteleri veya temaları birbirinde bağımsız bir şekilde düzenleyebilme ya da bir araya getirerek daha geniş hacimli içeriklerin oluşturulabilmesine olanak tanıyan yaklaşımdır (Sağ, 2017). Modüler tasarımda modüller arasında bir bağ aranmaz, modüller birbirinden bağımsız olabilir. Modüllerdeki zaman, kullanılan yöntem ve teknikler değişiklik gösterebilir, esnek olması nedeniyle öğrenenler kendi hızında ilerleyebilirler (Akpınar, 2013, s.155). Öğretim programı, dijital vatandaşlığın alt boyutları dikkate alınarak farklı modüllerden oluşturulmuştur. Bu modüller alt başlıkları içerecek şekilde birbirlerinden bağımsız içerik, farklı etkinlikler ve ölçme değerlendirme tekniklerinden oluşması nedeniyle modüler tasarım kullanılmıştır. Modüller bir araya geldiğinde dijital vatandaşlığı bir bütün halinde temsil etmektedir.

4.1.4. Eğitim Durumlarının Belirlenmesi

Öğrenme yaşantıları olarak da adlandırılan eğitim durumları öğrenenin program aracılığı ile içinde bulunacağı öğrenme-öğretme sürecinde karşı karşıya geleceği yani deneyimleyeceği tüm eğitimsel etkinliklerdir. Program geliştirme sürecinde yalnızca programın içeriği değil öğrencilerin bu içeriği nasıl deneyimleyecekleri de belirlenmelidir. (Ornstein ve Hunkins, 2016; Oliva, 2018). Bu noktada öğrencilerin merkezde ve aktif olacağı yöntem, teknik ve etkinliklere yer verilmiştir.

Eğitim durumları belirlenirken hedefler, öğrenci ve içerik dikkate alınmalıdır. Eğitim durumları kapsamında ders planları oluşturulurken giriş, gelişme ve sonuç aşamaları oluşturulur. Giriş aşaması için bireyin öğrenmeye hazır hale gelmesini sağlamak amacıyla dikkat çekme, güdüleme, ön bilgilerini yoklama ve hedeften haberdar etme gibi etkinlikler tasarlanır. Geliştirme aşamasında bireyin davranışlarını değiştirme ve öğrenmenin sağlanmasına yönelik geniş kapsamlı etkinlikler tasarlanır. Bu aşamada ipucu, dönüt, düzeltme ve pekiştiricilerden yararlanılır. Sonuç aşamasında ise öğrenmelerin kontrolünü yapmak üzere özet, tekrar ve değerlendirme etkinlikleri hazırlanır (Demirel, 2011). Çalışmada ders planları oluşturulurken içeriğe uygun dikkat çekici haber ve örnek olaylara yer verilmiş, geliştirme aşamasında belirlenen kazanımlara uygun öğrenci merkezli etkinlikler kullanılarak değerlendirme amaçlı çalışma kâğıtlarına yer verilmiştir.

Öğrenme – öğretme süreci, hedef ve içerik arasında bütünlüyci bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkinin bozulması kullanılan öğretim yönteminin işlevini aksatacaktır. Öğrenenlerin ders sürecinde elde edeceği kazanımlar dikkate alınarak yöntem seçilmelidir. Uygun yöntem seçimi yapılabildiği zaman kazanımlar ancak anlamlı olacaktır. Aynı şekilde yöntem ile içerik ilişkisi de dikkatli bir biçimde kurulmalıdır. Konu alanlarının yapısı gereği öğretim yöntem ve tekniklerinde değişiklikler veya çeşitlilikler sağlanabilir. Özetle yöntem, kazanım ve içerik ilişkisinin dikkatli kurulması durumunda yöntemin işlevselliği artacaktır (Ocak, 2017). Bu kapsamda farklı modüllerde kazanımlara uygun farklı yöntem ve tekniklere yer verilmiştir.

Çalışma grubunda yer alan üniversite öğrencileri 18 yaşını doldurmuş ve yetişkin özgür bireyler haline gelmiştir. Yetişkinlerin eğitiminde Knowles (1984) yaş ve gelişim karakteristiklerinden hareketle andragojinin aşağıda belirtilen beş temel ilkeye dayandığını vurgular:

1. Kendini algılama: Yetişkin bağımlı kişilikten kendi kendini yönetebilen kişiliğe geçmiş bireydir. Öğretmen merkezli öğretim yerine öğrenen merkezli bireysel öğrenme vurgulanmalı.

2. Deneyim: Yetişkinler yaşadıkları deneyimlerini öğrenmelerinde kaynak olarak kullanırlar.

3. Öğrenmeye hazır olma: Yetişkinler hayatlarındaki sosyal rollerini geliştirmek için ihtiyaçları olan bilgi ve becerileri öğrenmek isterler.

4. Öğrenme yönelimi: Yetişkinler bilgi aktarımı ağırlıklı konu-merkezli öğretim programı yerine öğrenen ve problem-merkezli öğretimi tercih ederler.

5. Motivasyon: Yetişkinler öğrenmeye karşı içsel motivasyona/güdülenmeye sahiptirler.

Çalışmada DVÖP'nin eğitim durumları öğrenenlerin bireysel farklılıklarını dikkate alan, androgojinin ilkelerine dayalı, öğrenciyi aktif eden ve grupla etkileşimi oluşturacak şekilde düzenlenmiştir.

4.1.5. Sınama Durumlarının Belirlenmesi

Program tasarlama süreçlerinin son aşamasında, belirlenen öğrenme hedeflerine ne kadar ulaşıp ulaşılmadığını belirlemek için sınama veya değerlendirme durumları düzenlenir, program hedeflerine uygun her davranış ölçülür ve yorumlanarak değerlendirilir (Ertürk, 1997). Bu anlamda değerlendirme aşaması, tasarımı yapılan programın öğrenenlere hedefleri ne derecede kazandırabildiğimizi ve programın başarısı hakkında bilgi edindiğimiz aşamadır.

Günümüz yapılandırmacılık anlayışında sınama durumları sadece sonuç odaklı değil aynı zamanda öğrenenlerin gelişimini izleyebilmek için süreç odaklıdır. Bu bağlamda tasarlanan öğretim programın sınama durumları boyutunda hem sürece hem de ürüne dönük bir değerlendirme yapılmıştır. DVÖP'nin üniversite öğrencilerinin belirlenen değişkenler üzerinde nicel olarak yaptığı etki hem de programın uygulanması sürecinde yaşanan nitel değişimler değerlendirilmiştir. Bu anlamda hem geleneksel ölçme ve değerlendirme araçları hem de alternatif ölçme ve değerlendirme araçları kullanılmıştır.

Çalışmada dijital vatandaşlık öğretim programının sınama durumlarında geleneksel ölçme ve değerlendirme aracı olarak öğrencilerin dijital vatandaşlık bilgi

düzeylerini ölçmek için dijital vatandaşlık başarı testi, dijital vatandaş farkındalıklarını ölçmek için dijital vatandaş farkındalık ölçeği ve programın dijital teknolojilere yönelik tutumlarına etkisi için dijital teknolojilere yönelik tutum ölçeği kullanılmıştır. Alternatif ölçme ve değerlendirme araçları olarak ise araştırmacı, gözlemci ve öğrenciler uygulama sürecinde günlükler tutmuşlardır. Modül sonunda değerlendirme teknikleri olarak yapılandırılmış grid ve tanılayıcı dallanmış ağaç gibi etkinliklere de yer verilmiştir. Ayrıca uygulama sonunda öğrencilerden sürece yönelik yaşadıkları deneyimler, edindikleri izlenimler, etkinliklere dair görüşleri ve gerçek hayata yansımaları doğrultusunda bilgi edinmek için yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

4.2. PROGRAMIN UYGULANMASI

DVÖP tasarlama aşaması bittikten sonra program üniversite öğrencileri üzerinde uygulanmıştır. Programın uygulama süreci sekiz hafta sürmüştür. Uygulama süreci eylem araştırması olarak yürütülmüştür. Programın belirlenen değişkenlere etkisini tespit etmek için ön test son test tek grup deneysel desen kullanılmıştır.

4.2.1. Eylem Araştırması Süreci

DVÖP tasarısında yer alan eğitim durumları önce pilot uygulama grubunda uygulanarak toplanan veriler yoluyla pilot uygulama değerlendirilmiştir. Pilot uygulama süresince yapılan gözlemler ve sürece ilişkin oluşturulan araştırmacı, gözlemci ve öğrenci günlükleri ile eylem planlarında karşılaşılan eksiklikler tespit edilmiştir. Eylem planlarında belirlenen eksiklikler, araştırmacı ve gözlemci uzman akademisyenden oluşan tutarlılık komisyonu ve literatür incelemesine dayalı olarak giderilmiştir. Komisyon her pilot uygulamadan sonra toplanarak günlükler ve gözlemlerle elde edilen verileri inceleyerek esas uygulama grubuna yönelik eylem planları oluşturulmuştur.

Eylem araştırmalarında, planlamanın ve öğretimin niteliğini uygulayıcı tarafından anlamak ve iyileştirmek için sınıf veya okulla ilgili gerçek problem durumu çalışma süreci olarak değerlendirilebilir (Johnson, 2015). Bu araştırmada buna bağlı olarak öğrencilerin dijital dünyada karşılaşabilecekleri gerçek problem durumları çalışma sürecine dahil edilerek değerlendirilmiştir. Eylem araştırmaları, eğitimcilerin okulu ve sınıfı gibi kendi ortamlarında çalışma ve girişimlerini geliştirip uygulama ve değerlendirme yaparak eleştirel bir bakış açısıyla öğretme ve sınıf içi problemleri çözme çabasıdır (Ocak ve Akkaş Baysal, 2019). Eylem araştırması, geleneksel araştırmaların

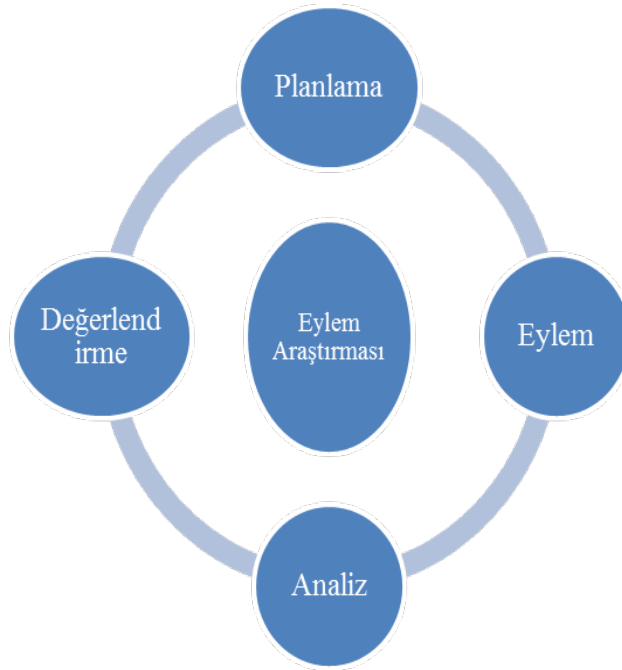
aksine belirli durumlara ve yerel çözümlere odaklanan günlük yaşamda karşılaşılan sorunlara çözümler bulabilmemizi sağlayan sistematik bir araştırma yaklaşımıdır (Stringer, 2007). Bu kapsamda çalışmada, araştırmacı kendi sınıf ortamında geliştirdiği eylem planlarını uygulamış çeşitli veri toplama araçları ile elde ettiği verileri değerlendirerek dijital dünyada karşılaşılabilecek problemleri çözüme yoluna gitmiştir.

Eylem araştırmalarının amacı tüm katılımcıların katkıları ve ilgileri doğrultusunda hazırlanan eylem planları ile katılımcıların bilgilerini geliştirerek sorunu çözmek, uygulayıcı öğretmenlere mesleki ve eğitim anlamında katkı sağlamaktır (Altrichter, Posch, ve Somekh, 2005). Eylem araştırmaları katılımcıların belirlenen bir problemini verilerden elde edilen bilgi ve pratik tecrübeleri ile öğrenmeyi ve araştırmalara yol gösterebilecek kuram oluşturmayı da amaçlar (Köklü, 2001). Programda katılımcıların günlük yaşamda dijital ortamlarda karşılaşılabilecek sorunlara ve durumlara çözüm bulmak, aktif bir şekilde hem veri toplama hem de uygulama aşamasına katılmalarını sağlayarak gelişimleri amaçlandığından uygulama aşamasında eylem araştırması kullanılmıştır.

Eylem araştırmaları planlama, verilerin toplanması, analizi ve yansıtma şeklinde dört temel aşamadan oluşur. Planlama aşamasında veri toplama araçları ve öğrenme hedefleri belirlenir. Veri toplama aşamasında eylem planları uygulanarak veriler elde edilir. Üçüncü aşama olan analiz aşamasında veriler çözümlenir. Dördüncü ve son aşama olarak yansıtma aşamasında elde edilen bulgular yorumlanır (Henning, Stone ve Kelly, 2009).

Çalışmanın eylem araştırması planlama aşamasında tasarlama sürecinde belirlenen kazanımlar ve veri toplama araçları kullanılmıştır. Veri toplama aşamasında hazırlanan eylem planları pilot uygulama olarak kullanılmış, araştırmacı, gözlemci ve öğrenci günlükleri ile veriler toplanmıştır. Veri analizi aşamasında uzman gözlemci ile birlikte veriler analiz edilmiş ve son aşamada bulgular yorumlanarak belirlenen eksiklikler giderilerek ikinci eylem planları oluşturulmuştur. İkinci eylem planları ise esas uygulama olarak uygulanıp sistematik bir süreç olması sağlanmıştır. Uygulama sürecinde kullanılan eylem araştırması döngüsü Şekil 12’de gösterilmiştir.

Şekil 12. Eylem Araştırması Döngüsü

Şekil 12’deki aşamalar takip edilerek pilot uygulamada uygulanan eylem planları araştırmacı, öğrenci ve gözlemci bir akademisyen günlükleri ile elde edilen verilerle değerlendirilerek esas uygulama grubu için ikinci eylem planları oluşturulmuştur.

4.2.2. Deneysel Desen

Araştırmanın nicel boyutunda, DVÖP’nin öğrencilerin dijital vatandaş farkındalıklarına, başarılarına ve dijital teknolojilere yönelik tutumlarına etkisi incelenmiştir. Bu aşamada herhangi bir yöntem veya tekniğin etkililiğinden ziyade tasarlanan programın etkisi incelendiği için ön test son test tek gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır.

Deneysel işlemin etkisinin bir grup üzerinde çalışıldığı ve bağımsız değişkenlerin uygulama öncesinde ön test ve sonrasında son test olarak uygulandığı desen tek gruplu ön test-son test deneysel desendir (Büyüköztürk vd., 2011, s.198). Bu desen bir öğretim programının geliştirilmesi sürecinde etkililiğini test ederken tercih edilebilir (Cohen vd., 2007, s.282). Bu bağlamda çalışmada DVÖP’nin öğrencilerin dijital vatandaş farkındalıklarına, başarılarına ve dijital teknolojilere yönelik tutumlarına etkisi sadece esas grup üzerinde test edilmeye çalışıldığı için ön test son test tek gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır.

Çalışmanın nicel uygulama sürecinde kullanılan deneysel desene yönelik yapılan işlemler tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 23. Tek Grup Ön Test Son Test Deseni

Grup	Ön Test	İşlem	Son Test
Esas Uygulama Grubu	Dijital Vatandaş Farkındalık Ölçeği (DVFÖ), Dijital Vatandaşlık Başarı Testi (DVBT), Dijital Teknolojilere Yönelik Tutum Ölçeği(DTYTÖ)	DVÖP (8Hafta)	Dijital Vatandaş Farkındalık Ölçeği (DVFÖ), Dijital Vatandaşlık Başarı Testi (DVBT), Dijital Teknolojilere Yönelik Tutum Ölçeği(DTYTÖ)

Tablo 23'te görüldüğü gibi esas uygulama grubu katılımcılarına uygulama öncesinde dijital vatandaş farkındalık ölçeği, dijital vatandaşlık başarı testi, dijital teknolojilere yönelik tutum ölçeği ön test olarak uygulanmış ardından DVÖP 8 hafta uygulanarak aynı ölçekler son test olarak tekrar uygulanmıştır.

4.3. PROGRAMIN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.3.1. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında farklı aşamalar mevcuttur. Bu aşamalarda nitel ve nicel birçok veri toplama araçları kullanılmıştır. Toplanan nitel ve nicel verilerin analizinde farklı teknikler kullanılmıştır.

İhtiyaç belirleme aşamasında uzmanlardan ve öğrencilerden yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanan veriler, uygulama aşamasında araştırmacı, gözlemci ve öğrenci günlükleri ile toplanan veriler ve uygulama sonucunda sürece yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formu ile öğrencilerden toplanan nitel veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, metinlerin incelenmesi sonucu elde edilen kod ve tema gibi çıkarımların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu analiz tekniğidir (Weber, 1989). İçerik analizinde benzer verilerin belirli temalar içerisinde birleştirilerek okuyucunun anlayabileceği şekilde yorumlama işlemi yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Esas uygulama grubuna ön test ve son test olarak dijital vatandaşlık başarı testi, dijital vatandaş farkındalık ölçeği ve dijital teknolojilere yönelik tutum ölçekleri uygulanmıştır. Bahse konu nicel veri toplama araçlarından elde edilen verilerin analizinden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Verilerin normalliğini kontrol etmek için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk normallik testleri ve çarpıklık basıklık değerlerine ön test son test arasındaki erişim puanlarına bakılarak karar verilmiştir. Normallik testleri sonucunda parametrik testlerin

kullanılmasına karar verilmiştir. Literatürde ayrıca parametrik testlerin uygulanabilmesi için verilerin nicel olması, varyansların eşit olması ve katılımcıların yansız seçilmesi gerektiği belirtilmiştir (Chin ve Lee, 2008; Ghasemi ve Zahediasl, 2012). Uygulama tek grup ön test son test deneysel desen olarak yürütüldüğü için katılımcıların ön testleri ile son testleri arasında anlamlı farklılığın olup olmadığına ilişkin örneklem t testi kullanılmıştır. Buna ilaveten testlerin etki büyüklüğüne Cohen d testi kullanılarak bakılmıştır. Cohen (1988)'e göre etki büyüklüğü (d) değeri 0,2 den küçükse etki büyüklüğü zayıf, 0,5 ise orta ve 0,8 den büyükse yüksektir.

Öğretim programında modüllerin sonunda yer alan modül sonu değerlendirme etkinlikleri değerlendirilirken öğrencilerin aldıkları toplam puanlar hesaplanarak düzeyleri belirlenmiştir. Puan hesaplamasında, (Alınan puan/Alınabilecek toplam puan)*100 formülü kullanılmıştır. Öğrencilerin düzeyi düşük, orta ve yüksek olarak üç düzeye ayrılmıştır. Düzey puan aralıkları ise; 1-33 puan arası düşük, 34-67 arası orta ve 68-100 arası yüksek düzey olarak belirlenmiştir. Modül sonlarında yer alan öz değerlendirme formları ise kesinlikle katılmıyorum (1 puan) katılmıyorum (2 puan), kararsızım (3 puan), katılıyorum (4 puan) ve kesinlikle katılıyorum (5 puan) şeklinde puanlanmıştır. Katılımcıların belirttikleri görüşler frekans ve yüzdeleri belirlenerek değerlendirilmiştir.

4.4. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK

Bir araştırmanın doğru sonuçlar verebilmesi ve genellenebilmesi için geçerliliğinin ve güvenilirliğinin sağlanmış olması gerekir. Araştırmanın geçerli sayılabilmesi iç geçerliğe, dış geçerliğe ve kullanılan ölçme araçlarındaki geçerliğe bağlıdır (Ocak, 2019: 245).

Çalışmada ihtiyaç analizi durum çalışması olarak desenlenmiştir. Durum çalışmalarının geçerlik ve güvenilirliği alan yazında eleştiri konusu olmakta ve zayıf yönlerinden biri olarak görülmektedir (Ocak ve Karakuyu, 2021: 72). Bu kapsamda geçerliğini artırmak amacıyla veri çeşitlemesi yoluna gidilmiştir. İhtiyaçları belirlemek için alan yazın taraması, dijital vatandaşlıkla ilgili çalışma yapmış, tez yürütmüş ve tez yazmış uzmanlardan ve öğrencilerden görüş alarak veri çeşitlemesi yapılmıştır. Güvenirliğini artırmak için hazırlanan görüşme formları, eğitim programları ve öğretim alanında uzman iki öğretim üyesinin görüşüne sunulmuş son şekli verilmiştir.

Çalışmanın eylem araştırması sürecinde geçerlik ve güvenilirlik için veriler üçgenleme yapılarak toplanmıştır. Bu kapsamda araştırmacı, eş gözlemci akademisyen

ve öğrencilerin günlük tutmaları sağlanmıştır. Üçgenleme yönteminde araştırmacı çeşitli veri kaynaklarından elde ettiği verilerin tutarlı olup olmadığını kontrol eder (Merriam, 2013). Çalışma kapsamında pilot uygulama aşamasında toplanan verilerin çözümlenmesinde eş gözlemci uzman akademisyen sürece dâhil edilerek veriler analiz edilmiştir.

Deneysel çalışmalarda zaman, deneklerin geçmişi, deneklerin seçimi, veri toplama aracı, deneklerin etkileşimi ve denek kaybı iç geçerliği etkileyen faktörlerdir (Phakiti, 2014). Bu çalışma 8 hafta olması nedeniyle deneklerin olgunlaşmasını etkileyecek kadar uzun boylamsal bir çalışma değildir. Denekler aynı bölümde öğrenim gören öğrenciler olduğu için benzer geçmişe sahiplerdir diyebiliriz. Çalışmanın yürütüldüğü bölümdeki şubelerden biri pilot uygulama bir diğeri ise esas uygulama grubu olarak yansız bir şekilde seçilmiştir. Kullanılan veri toplama araçlarının ikisi araştırmacı tarafından geliştirilmiş geçerliği ve güvenilirliği sağlanmış araçlardır. Ayrıca çalışmanın her aşaması araştırmacı tarafından görev yaptığı okulda yürütüldüğü için uygulayıcı farkı ve denek kaybı gibi iç geçerliği etkileyebilecek faktörler kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında geçerlik ve güvenilirlik için ayrıca şu önlemler alınmıştır;

- Araştırmanın varsayım ve sınırlılıkları belirtilmiştir.
- İhtiyaç belirleme aşamasında öğrencilerden ve dijital vatandaşlıkla ilgili çalışma yapmış uzmanlardan görüş almak için oluşturulan görüşme formları ile ilgili uzman görüşleri alınmıştır.
- Tez kapsamında geliştirilen veri toplama araçları ile ilgili uzman görüşleri alınmış geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.
- DVÖP kazanımları, kazanım içerik ilişkisi, etkinlikler ve programın geneline yönelik farklı alan uzmanlarından görüşler alınmıştır.
- Araştırmanın yöntemi ve gerekçesi ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.
- Araştırmada yer alan çalışma grupları aynı bölümde öğrenim gören iki farklı sınıf grubudur. Bu bakımdan pilot ve esas uygulama grupları benzer özelliktedir.
- Araştırmada hem pilot hem de esas uygulama gruplarında uygulama öncesi ve sonrasında denek kaybı olmamıştır.

- Eylem araştırması sürecinde veri çeşitlemesi yapılarak iç geçerlik sağlanmaya çalışılmış eş gözlemci ile birlikte güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır.

- Uygulama sonunda öğrencilerden alınan görüşlerin deşifresi yapıldıktan sonra teyit ettirilmiştir.

- Araştırmada alınan görüşler için Miles ve Huberman (1994)'in görüş uyumu formülü kullanılmıştır. Bu formüle göre görüş uyumu, görüş birliğinin toplam görüş oranının yüz ile çarpımıdır. İhtiyaç belirleme aşamasında öğrencilerden elde edilen görüşlerin uyum oranı; %81,25 uzmanlardan elde edilen görüşlerin uyumu %88,63'tür. Eylem araştırması sürecinde öğrenci günlüklerinden elde edilen görüşlerin uyumu %75 araştırmacı ve gözlemci günlüklerinden elde edilen görüşlerin uyum oranı %87,5'tir. Uygulama sonunda yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerin uyum oranı ise %83,87'dir. Miles ve Huberman (1994)'a göre görüş uyumunun %70'den fazla olması beklenir.

- Modül sonu değerlendirmelerin puanlaması iki kişi eşliğinde yapılarak yanlış veri girişi ve puanlamanın önüne geçilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Üniversite öğrencilerine yönelik tasarlanan öğretim programı öğrencilere uygulanmış elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bulgular bu bölümde alt problemlere uygun olarak sunulmuştur.

1. PROGRAMIN TASARLANMASINA YÖNELİK BULGULAR

1.1. BİRİNCİ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR

Araştırmanın birinci alt problemi öğrencilerin dijital vatandaşlık öğretim programının sahip olması gereken özelliklerine yönelik görüşleri nelerdir? Sorusuna cevap aranmıştır.

1.1.1. Öğrenci Görüşlerine Göre İhtiyaç Analizi Bulguları

DVÖP' ün geliştirilmesi kapsamında ihtiyaçların belirlenmesi aşamasında teknik ve sosyal programlarda öğrenim gören 13 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmeler yapılmıştır. Öğrencilerden elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiş ve bulgular tablolar halinde verilmiştir.

Öğrencilerin *dijital vatandaş kimdir?* Sorusuna yönelik görüşleri tablo 24'de verilmiştir.

Tablo 24. Öğrencilerin Dijital Vatandaş kimdir? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Teknoloji	E-devleti kullanan	Ö1, Ö3, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13	10
	Teknolojiye bağımlı yaşayan	Ö2, Ö6	2
İnternet	İnterneti etkin kullanabilen	Ö4, Ö8, Ö10, Ö11	4
	Sürekli online olan	Ö6	1

Tablo 24'e göre üniversite öğrencileri dijital vatandaş kimdir sorusuna yönelik görüşleri teknoloji teması altında e devlet uygulamasını kullanan (f:10) ve teknolojiye bağımlı yaşayan (f:2) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö8: “Günlük yaşantısında teknolojik aletleri ve interneti aktif şekilde kullanabilen kişidir. Dijital vatandaş olabilmenin en önemli göstergesi e devlet uygulamasını kullanabilmektir. Çünkü bütün resmi kurumlar ile ilgili işlemlerimizi oradan yapabiliyoruz.”

Ö9: “Dijital vatandaş teknolojiye hakim dijital platformlarda aktif olup e devleti kullanan bireylerdir. Öğrenci belgelerimizi, transkript, geçici mezuniyet, kayıt, sınav başvurusu ve daha birçok vatandaşlık işlemlerimizi orada gerçekleştirebiliyoruz.”

Ö2: “Günümüzde maalesef hayatın her anını yaptığı herşeyi sosyal medya gibi dijital platformlarda paylaşan insanlar var. Teknolojiden ayrı yaşayamayan hayatını adeta bir bağımlı gibi teknoloji bağımlısı gibi sürdüren insanlardır.”

Öğrencilerin dijital vatandaş kimdir sorusuna yönelik görüşleri internet teması altında interneti etkin kullanabilen (f:4) ve sürekli online olan (f:1) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö10: “Bence çağın teknolojiyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi bulunan herkesi ilgilendiren bir kavramdır. Teknolojiyi, interneti bilinçli ve etkin kullanarak yani verebileceği ve görebileceği zararları ve faydaları bilerek kullanan ahlaki ve etik değerlere önem veren insandır.”

Ö11: “Fikrimce dijital vatandaş, bilgi ve iletişim kaynaklarını kullanırken sanal ortamda da etik ve ahlaki değerlere uyan, teknolojiyi kötüye kullanmayan, insan haklarını bilen ve önemseyen kısacası teknolojiyi etkin bir biçimde kullanan vatandaşlardır.”

Ö6: “Bireylerin sosyal medya, marka yüzü olduğu sitelerde, bireysel veya kurumsal platformlarda oluşturduğu hesaplarla birlikte ortaya çıkan teknoloji bağımlısı sürekli online olan dijital insan profilleridir.”

Öğrenciler dijital vatandaşları e devlet hesabı olan ve interneti etkin kullanan bireyler olarak değerlendirmişlerdir. Dijital vatandaşlık daha geniş kapsamlı bir kavram olup farklı alt boyutları vardır. Buna bağlı olarak dijital vatandaşlarda bulunması gereken birçok özellikler bulunmaktadır. Buradan hareketle öğrencilerin dijital vatandaşlık kavramı ile ilgili yeterli bilgisi yoktur denilebilir.

Öğrencilerin dijital teknolojileri hangi amaç için kullanırsınız? Sorusuna dair görüşleri tablo 25’de verilmiştir.

Tablo 25. Öğrencilerin Dijital Teknolojileri Hangi Amaç İçin Kullanırsın? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Akademik	Bilgiye erişim	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13	12
Eğlence	Oyun	Ö1, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10, Ö12	7
	Boş vakti değerlendirme	Ö1, Ö6, Ö13	3
Haberleşme	İletişim	Ö4, Ö5, Ö6, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12	8
	Gündem takibi	Ö6, Ö11	2
Ticaret	Alışveriş	Ö7, Ö8, Ö10	3

Tablo 25'e göre üniversite öğrencileri dijital teknolojileri hangi amaç için kullanırsın sorusuna yönelik görüşleri akademik teması altında bilgiye erişim f(12) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö10: *“Teknolojinin gelişmesi ile birlikte kullanım amaçları her geçen gün artışta olduğu için dijital teknolojilerin kullanım alanları bana göre sınırsızdır. Ben özellikle pandemi süreci ile birlikte uzaktan eğitim şeklinde yürütülen derslerin takibi, verilen ödevlerin araştırılması ve gelişimim için bilgiye erişim amacıyla kullanıyorum.”*

Ö13: *“Öğrenci olarak herkesin yaygın olarak kullandığı gibi benimde önceliğim eğitim ve bilgi. Eğitim hayatımda bilgi kazanımları için çoğunlukla arama motorlarını aktif olarak kullanıyorum. Ayrıca araştırmalarımda ve uzaktan eğitim derslerinde kullanıyorum.”*

Eğlence teması altındaki görüşler oyun (f:7) ve boş vakti değerlendirme (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şöyledir;

Ö6: *“Günlük hayatın rutini içerisinde özellikle kendime has vakit ayırmak ve günün yorgunluğunu atmak için oyun ve eğlence amaçlı kullanırım.”*

Ö1: *“Özellikle pandemi de yaşanan kapanmalar nedeniyle sürekli evde kalmak zorundaydık. Bu nedenle çok boş vaktimiz oldu. Bunu değerlendirmek için açıkçası bazen de boş vakit öldürmek için kullanıyorum.”*

Haberleşme teması altındaki görüşler iletişim (f:8) ve gündemi takip etme (f:2) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şöyledir:

Ö11: *“Sosyal mecralar ile iletişim, güncel hayatta her kesimin yaygın olarak kullandığı gibi benimde önceliğim iletişim. Ayrıca dijital ortamları kullanarak güncel haberler ile ülke ve dünya gündemini takip edebiliyorum.”*

Ö6: “Genellikle gündemi takip etmek için kullanırım. Çünkü oluşan gündemle ilgili en kısa zamanda sosyal medya ve internet üzerinden haberdar olabiliyorsunuz. Ayrıca dijital teknolojiyi kullanan diğer insanlarla iletişim ve etkileşim halinde olmak içinde kullanıyorum.”

Üniversite öğrencileri son olarak ticaret teması altında görüşleri alışveriş (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şöyledir:

Ö8: *Dijital programlar, teknolojik aletler ve internet günlük hayatımın içinde çok fazla yer almaya başladı. Özellikle alışveriş yaparken çeşitli ürünleri daha uygun fiyata mağaza mağaza gezmeye gerek kalmadan bulabiliyorum.*

Öğrenciler dijital teknolojileri daha çok bilgiye erişim, oyun, iletişim ve alışveriş amacıyla kullanmaktadırlar. Bu kapsamda üniversite öğrencilerinin dijital okuryazarlık, dijital iletişim ve dijital ticaret boyutlarında bazı bilgi ve becerilere sahip olduklarını diğer boyutlarda ise yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadıkları ifade edilebilir.

Üniversite öğrencilerinin *teknoloji ve internetin vatandaşlık kavramını nasıl etkilemiştir?* Sorusuna yönelik görüşleri tablo 26’da verilmiştir.

Tablo 26. Öğrencilerin Teknoloji ve İnternetin Vatandaşlık Kavramını Nasıl Etkilemiştir? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Olumlu	Günlük yaşamı kolaylaştırdı	Ö1, Ö3, Ö4, Ö6, Ö8, Ö11, Ö12,	8
	Vatandaşlık işlemlerini kolaylaştırdı	Ö13	4
	Sosyalleşme sağladı	Ö5, Ö9, Ö10, Ö11	2
Olumsuz	Bağımlılık	Ö4, Ö6	2
	Asosyallik	Ö2, Ö7	2
	Öz yetersizlik	Ö2 Ö4	1
		Ö11	1

Tablo 26’ya göre üniversite öğrencileri teknoloji ve internetin vatandaşlık kavramını nasıl etkilediği sorusuna yönelik görüşleri olumlu etkilemiştir teması altında günlük yaşamı kolaylaştırdı f(8), vatandaşlık işlemlerini kolaylaştırdı (f:4) ve sosyalleşmeyi sağladı (f:2) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö11: “Teknoloji ve internetin gelişmesi elbette dünya ve vatandaşlar için büyük bir kolaylık sağlamıştır. Bu sayede günlük hayattaki birçok işimizi daha kolay ve daha kısa zamanda halledebiliyoruz. Birçok haberi, yenilikleri, alışverişlerimizi, bankacılık işlemleri ve başvuru işlemlerimizi kolayca gerçekleştirebiliyoruz.”

Ö13: “Elbette birçok olumlu tarafı var. Fakat bunları gerekli, yerinde ve ihtiyaç halinde kullanınca bize olumlu etkisi oluyor. Hayatımızı kolaylaştıran teknoloji ve internet bizim için birçok alanda tek tıkla erişim yapmayı sağlıyor ve bu da bizlere zaman kazandırıyor.”

Ö10: “Teknoloji ve internetin birçok farklı alanda katkıları olduğunu düşünüyorum. E-devlet bu anlamda en önemli örneklerden biridir diyebilirim. Vergi ödemeleri dahil vatandaşlık hizmetleri için gerekli evraklara ulaşım kolaylıkları ve başvurular açısından vatandaşlık işlemlerimizi kolaylaştırdı.

Ö6: “Teknoloji ve internet vatandaşlık kavramını global bir hale getirdi. Teknolojinin olmadığı hayatta belki de hiç görüşemeyeceğimiz insanları bir araya getirip onlarla tanışma, iletişim kurma ve sosyalleşmemizi sağladı.”

Üniversite öğrencilerinin bazıları ise olumsuz etkilemiştir teması altında bağımlılık (f:2), asosyallik (f:2) ve öz-yetersizlik (f:1) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şöyledir:

Ö2: “Teknoloji ve internet birçok anlamda hayatımızı etkiledi. En kötü yanı ise insanlarda bağımlılık oluşturdu. Artık çoğu insan telefon, bilgisayar ve internet olmadan yaşayamaz hale geldi maalesef. Örneğin telefonumuza bakmadan beş dakika duramaz hale geldik.”

Ö7: “İnsanlar birbirine güven konusunda zaten sıkıntı yaşıyorlardı. İnternetin yaygınlaşması ve sanal ortamlarda yaşadığı veya duyduğu dolandırılma gibi olaylar nedeniyle insanların birbirine güveni tamamen ortadan kalktı diyebilirim. Buda insanların iyice toplumdan kendini soyutlaması ve asosyalleşmesine neden oldu.”

Ö11: Sosyal medyadan gördüğümüz ve her kesimin ulaşamadığı hayatlara imrenme, özenme, psikolojik çöküntü yaşama, özgünlüğünü kaybetme ve kendini yetersiz hissetme gibi birçok problem ile karşılaşabiliyoruz. Bu ise insanların zamanla öz güveni düşük bireyler olarak yetişmesine neden oluyor.”

Öğrenciler teknolojinin günlük hayattaki rutinlerimizi ve resmi işlemleri kolaylaştırdığını bağımlılık ve asosyallik gibi olumsuz yönleri olduğunu belirtmişlerdir. Kısaca öğrenciler dijital teknolojilerin vatandaşlığa olumlu ve olumsuz etkilerinin farkındadırlar. Bu nedenle öğrencilere tasarlanacak bir dijital vatandaşlık öğretim programı ile verilecek eğitim sayesinde daha kolay bir şekilde dijital vatandaşlığa adapte olmaları sağlanabilir.

Öğrencilerin dijital ortamlarda kendilerinin ve diğer insanların nelere dikkat etmesi gerektiğine dair görüşleri nelerdir?

Üniversite öğrencilerinin dijital teknolojileri kullanırken dijital ortamlarda kendilerinin ve diğer insanların nelere dikkat etmeli sorusuna yönelik görüşleri tablo 27’de verilmiştir.

Tablo 27. Öğrencilerin Dijital Ortamlarda Kendileri ve Başkalarının Nelere Dikkat Etmeli? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Güvenlik	Zararlı içerik	Ö1, Ö6	2
	Güvenilir olmayan siteler	Ö1, Ö6, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13	6
Gizlilik	Kişisel bilgilerin gizliliği	Ö8, Ö10, Ö13	3
	Özel hayatın gizliliği	Ö2, Ö4, Ö7, Ö9,	4
Saygı	Nezaket kuralları	Ö3, Ö8	2
	Ahlak kuralları	Ö5, Ö10, Ö11, Ö12	4

Tablo 27’e göre üniversite öğrencilerinin dijital teknolojileri kullanırken dijital ortamlarda kendilerinin ve diğer insanların nelere dikkat etmeli sorusuna yönelik görüşleri güvenlik teması zararlı içerik (f:2) ve güvenilir olmayan siteler (f:6) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö6: “Öncelikle dijital ortamlar hayatımıza yeni yeni geçmeye başladığı için çoğu anne baba ve çocukların bu konuda ciddi bir şekilde eğitim alması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü birçok insan bu derin dijital ortamın gücünü ve zararlı içeriklerini bilmeden çocuklarını bu ortamın içine elleriyle atıyorlar. İnternet ortamında yaşanan çoğu sorun bu zararlı içeriklerden kaynaklıdır. Bu nedenle herkesin zararlı içeriklere karşı dikkatli olması gerekmektedir.”

Ö1: “Çağımızın gereği olarak çoğu zaman dijital teknolojileri kullanmak zorunda kalıyoruz. Bunu kötü niyetli kullanmak isteyenler ise sürekli fırsat kollayıp oltalama, şifre avcılığı, dolandırıcılık, kimlik bilgileri için başka sitelere yönlendirilme gibi yöntemleri kullanıyorlar. Bu olaylar daha çok güvenilir olmayan sitelerde meydana gelmekte. Bu nedenle kullanıcıların özellikle sitelerin güvenliğine dikkat etmesi gerekmektedir.”

Ö13: “Kesinlikle ilk dikkate alacağım internet sitelerinin güvenilirliğidir. Ben çok büyük bir kullanım yapmıyorum daha çok sosyal medya ve alışveriş için kullanıyorum. Özellikle takipçi takibi yapan programlardan sosyal medya hesap bilgileri çalınabiliyor. Güvenilir alışveriş siteleri seçilmediği zamanda hatalı veya farklı bir ürün gelebiliyor.”

Öğrencilerin gizlilik teması altındaki görüşleri kişisel bilgilerin gizliliği (f:3) ve özel hayatın gizliliği (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö10: *“En çok dikkat edilmesi gereken konu bence gizlilik. Üye olduğum sitelere kişisel bilgilerimin tamamını doğru ve ayrıntılı bir şekilde vermemeye özen gösteriyorum. Her ne kadar bilindik de olsa bilgilerimin paylaşılmadığından emin olamıyorum.”*

Ö9: *“Dijital ortamlarda dikkat edilmesi gereken konu bence gizlilik özellikle insanların özel hayatında yaptığı her şeyi olduğu gibi sosyal medyada paylaşması sanal ortamlarda yaşanan sorunların başlıca kaynağı.”*

Ö7: *“Dijital ortamları kullanırken şahsıma ait özel bilgilerimi paylaşmamaya dikkat ederim. Teknoloji ve interneti kullanan bütün insanların bu dikkate sahip olmalarını isterim. Aksi takdirde bilgilerin dolandırıcı insanların eline geçmesi halinde mağduriyet yaşamaları kaçınılmazdır.”*

Öğrencilerin saygı teması altındaki görüşleri nezaket kuralları (f:2) ve ahlak kuralları (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö8: *“Dijital ortamlarda insanların hak ve özgürlüklerine, etik ve nezaket kurallarına, gerçek yaşamda olduğu gibi dijitalde de insanların sınırlarına dikkat ederim. Dijital ortamlarda da insanların özel hayatının olduğunu düşünüyorum. Gerçek yaşamda insan ilişkilerinde nezaket kurallarına dikkat ettiğimiz gibi dijital ortamlarda da dikkat etmeliyiz.”*

Ö12: *“Dijital ortamda kullanım sırasında karşıdaki diğer insanların sosyal ve kültürel hayatlarına müdahale etmeden ahlak kuralları çerçevesinde saygılı ve mesafeli bir şekilde kullanımlara dikkat edilmesini isterim.”*

Öğrenciler dijital ortamlarda en çok güvenlik ve kişisel verilerin gizliliği konusunda kaygı taşımakta olup bu ortamlarda nezaket ve ahlak kurallarına uygun davranışlar sergilemeye dikkat edilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu açıdan öğrencilerin dijital güvenlik, dijital iletişim, dijital hak ve sorumluluklar, dijital hukuk ve dijital etik boyutlarında eğitime ihtiyaçları olduğu söylenebilir.

Üniversite öğrencilerinin *dijital teknolojiler eğitimlerinizi nasıl etkiledi?* Sorusuna yönelik görüşleri tablo 28’de verilmiştir.

Tablo 28. Öğrencilerin Dijital Teknolojiler Eğitiminizi Nasıl Etkilemiştir? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Öğrenme	Araştırma – Ödev	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö11, Ö12, Ö13	11
Gelişim	Mesleki gelişim	Ö2, Ö4, Ö7, Ö10,	4

Tablo 28’e göre üniversite öğrencileri dijital teknolojilerin eğitimlerini nasıl etkilediği sorusuna yönelik görüşleri öğrenme teması altında araştırma – ödev f(11) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö6: *“Pandemi nedeniyle derslerimiz, sınavlarımız ve iletişimimiz internet üzerinden olmaktadır. Bu ders notlarını ve videolarını bilgisayarıma indirebiliyorum ve video izlerken ve notları okurken bir yandan rahatça word ile kendi notlarımı çıkarabiliyorum. Dijital çağda yaşıyoruz ve her şey gibi eğitimde dijitale taşıyor. Eğitimin daha verimli ve daha rahat erişilebilir olduğunu düşünüyorum. Anlamadığımız yerleri tekrar tekrar izleyebiliyoruz ve çıkardığımız notlar kâğıtlar ile birlikte uçup gitmiyor.”*

Ö8: *Son yıllarda teknoloji eğitim için vazgeçilmez bir hal almıştı. Eğitimlerimiz esnasında kullandığımız birçok araç gereç teknolojik bir hal aldı ve pandemi de bu süreci hızlandırdı. Artık günümüzde araştırma yapmak daha kolay hale geldi. Bir tıkla dünyanın her tarafındaki bilgiye ulaşabiliyoruz. Ödevlerimizde bizlerde interneti kullanıyoruz. Merak ettiğimiz her şeyi anında cep telefonlarımızla bile öğrenebiliyoruz.”*

Ö13: *“Online derslere katılmak için, ödev ve araştırmalarım da kullanıyorum bu küçük bir şey gibi dursa da katkısı çok fazla bizler için. Almak istediğim bilgiyi farklı sitelerde arayıp daha detaylı öğrenmek için, verilen ödevlerim için en güncel ve en doğru bilgi kaynaklarına ulaşmak ve en iyi şekilde hazırlamakta. Ödevlerimin daha pratik olması için uygulamalardan yararlanmaktayım.”*

Öğrencilerin gelişim teması altındaki görüşleri mesleki gelişim (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö10: *Eğitimim için Youtube gibi görsel ve işitsel verilerin bulunduğu sitelerden oldukça fazla fayda sağlıyorum. Bunun dışında forum sitelerinden (reddit) elde edindiğim bilgileri wikipedia ve diğer bilinir sitelerde ki bilgilerle karşılaştırıyorum. Üniversite kaynaklarının bu konuda daha güvenilir olduğunu düşünüyorum. Özellikle Anadolu Üniversitesi dijital kaynaklar konusunda diğer üniversitelerin örnek*

alabileceği bir pozisyonda olduğu düşüncesindeyim. Mobil uygulamalar arasında yeni popülerleşmeye başlayan Cambly gibi uygulamalar şu anlık sadece dikkatimi çekmekte. Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojilerin yaygınlaşması gelecekte mesleki anlamda iş bulabilmemiz için gerekli olacaktır. Bu nedenle mesleki gelişimim için teknolojiye yararlanmaya çalışıyorum.”

Üniversite öğrencileri eğitim yaşamlarında dijital teknolojileri özellikle araştırma, ödev yapma ve mesleki gelişimlerini sağlamak için kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler bu anlamda kişisel gelişimlerini sağlamak amacıyla teknolojiye aktif bir şekilde yararlanmaktadırlar.

Üniversite öğrencilerinin *öğrenim gördüğün veya diğer bölümlerde dijital vatandaşlık dersine neden ihtiyaç olabilir?* Sorusuna yönelik görüşleri tablo 29’da verilmiştir.

Tablo 29. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri veya Diğer Bölümlerde Dijital Vatandaşlık Dersine Neden İhtiyaç Olabilir? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Farkındalık	Dijital sorumlulukların farkında olma	Ö2, Ö3, Ö7, Ö11	4
	Dijital dönüşüme uyum	Ö5, Ö7, Ö9, Ö12, Ö13	5
İhtiyaç	Zorunluluk	Ö1, Ö3, Ö4, Ö8, Ö10	5
	Hayatın bir parçası	Ö6, Ö9, Ö10	3

Tablo 29’a göre üniversite öğrencileri dijital vatandaşlık dersinin öğrenim gördükleri bölümlerde veya diğer bölümlerde niçin ihtiyaç olabileceğine dair görüşleri farkındalık teması altında dijital ortamlardaki sorumlulukların farkında olma (f:4) ve dijital dönüşüme uyum (f:5) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö2: *“Artık herkes yediden yetmişe teknoloji ve interneti kullanıyor. Fakat bilinçli olarak kullanan maalesef o kadar çok değil. İnsanlar bence sanal dünyanın gizli olduğunu yaptıklarının kimse tarafından bilinmediğini ve görülmediğini düşündüğü için uygun olmayan davranışlar sergileyebiliyorlar. Bu nedenle herkesin dijital ortamlardaki sorumluluklarının farkında olması gerekiyor.”*

Ö5: *“Yeni bir dünya düzeni ile karşı karşıyayız. Salgın dönemi de bu geçişi hızlandırdı. Artık yeni ortam dijital ortamlar diyebiliriz. Bütün her şey ve işlemler dijital olarak yürütülüyor. Dolayısıyla herkesin özellikle gençlerin bu dönüşüme uyum sağlaması için ders gereklidir.”*

Ö12: *“Toplumsal anlamda bir değişim var bu değişimi yönlendirecek kurumlardan biride üniversitelerdir. Üniversitelerin teknolojik gelişmeleri takip etmek*

izlemek, kullanmak ve kullanımını öğretmek zorundadır. Dijital dönüşümü başarı ile gerçekleştirebilmek için bölüm gözetmeksizin dersin verilmesi gerektiğini düşünüyorum.”

Öğrencilerin ihtiyaç teması altındaki görüşleri zorunluluk (f:5) ve hayatın bir parçası (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö4: *“Günümüz çağında bütün işlerimizi kolaylıkla dijital yollarla tamamladığımız için bu alanda bilgili bireyler yetiştirmek ve teknolojinin nimetlerinden sonuna kadar faydalanabilmemiz için bu derse ihtiyaç duyulmaktadır.”*

Ö8: *“Bulduğumuz yüzyıl teknoloji çağı olarak bilinmektedir. Bu nedenle eğitim hayatı içerisinde dijital vatandaşlık adı altında bir ders verilmesi kesinlikle bir ihtiyaç ve zorunluluktur. Çünkü bireyler yaşamları boyunca eğitim, günlük ve iş hayatlarında dijital teknolojileri ve interneti kullanmak zorundadırlar.”*

Ö10: *“Bence öncelikle dijital vatandaşlık dersinin temel eğitim kategorisinde yer alması gerektiğini yani 18 yaşına girmeden önce her bireyin bu konuda bilinçlenmesi gerektiği düşüncesindeyim. Çünkü internetin erişilebilirliğinin önüne geçemediğimiz gibi onsuz bir hayat da düşünülemez. Çağımızda ki gerekliliklerin neredeyse hepsi internet üzerinden karşılanabilir hale gelmeye başlıyor. Yani teknoloji ve internet hayatımızın bir parçası haline gelmiş durumdadır. Bu da beraberinde büyük riskler getiriyor. Bu dersin önemi o kadar büyük ki benim açımdan bir bireyi hayata hazırlamakta çok büyük katkılar sağlayacaktır. Artık her birey dünya vatandaşı olma yolunda olduğu için bence verilebilecek eğitimler arasında özellikle dijital vatandaşlık dersleriyle bireyleri bilinçlendirmek eğitim alanında öğretilmesi gereken ilk konular arasında yer almalı.”*

Öğrenciler dijital vatandaşlık dersine, dijital ortamlardaki sorumlulukların farkına varma, dünyada yaşanan dijital dönüşüme uyum sağlama ve artık günümüzde zorunlu olarak hayatın bir parçası haline geldiği için ihtiyaç olduğunu düşündükleri görülmektedir.

Üniversite öğrencilerinin *dijital vatandaşlık dersinde neleri öğrenmeniz gerekir?* Sorusuna yönelik görüşleri tablo 30’da verilmiştir.

Tablo 30. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Dersinde Neleri Öğrenmeleri Gerekir? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Hak ve sorumluluk	Dijital ortamdaki haklar	Ö3, Ö8, Ö9, Ö11, Ö13	5
Eğitim	Sosyal medya eğitimi	Ö2, Ö3, Ö4, Ö6	4
	Teknolojinin etkin kullanımı	Ö5, Ö7, Ö8, Ö13	4
Güvenlik	Dijital ortamdaki problemler	Ö5, Ö6, Ö11, Ö12, Ö13	5

Tablo 30' a göre üniversite öğrencileri dijital vatandaşlık dersinde neleri öğrenmeleri gerekir sorusuna yönelik görüşleri hak ve sorumluluklar teması altında dijital ortamlardaki haklar (f:5) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö8: *“Bu derste dijital teknolojilerin ve internet kullanımında nelere dikkat edilmesi gerektiğini, bu teknolojilerin ve internetin yararlarını ve zararlarını, dijital ortamda suç teşkil eden davranışları ve paylaşımları, dijital ortamda kişilerin özel alanlarının neleri kapsadığını, dijital ortamdaki etik kurallarını öğrenmem gerektiğini düşünüyorum.”*

Ö11: *“ Herkes teknolojiyi kullanıyor ama bence dijital ortamlarda nelere dikkat edilmesi gerektiği, dijital ortamlarda uymamız gereken ahlaki ve etik kuralların ne olduğu ve bu ortamlardaki hak ve sorumluluklarımızın çok farkında değiliz gibi. Ders kapsamında bunların öğretilmesi gerekir.*

Öğrencilerin eğitim teması altındaki görüşleri sosyal medya eğitimi (f:4) teknolojinin etkin kullanımı (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö2: *“Özellikle biz gençler arasında sosyal medya kullanımı çok yaygın. Benim ve birçok arkadaşımın birden fazla sosyal medya hesabımız mevcut. Toplumda da neredeyse sosyal medya kullanmayan yok denecek kadar az. Bu nedenle sosyal medyanın her yönüyle eğitiminin verilmesi gerektiğini düşünüyorum.”*

Ö5: *“Dijital vatandaş olabilmek için öncelikle teknolojiye karşı olumlu bir yaklaşım olması gerekir. Teknolojiyi nasıl kullanmamız gerektiği teknolojinin olumlu ve olumsuz yanlarını öğrenmek gerekir.”*

Ö7: *“Bu ders kapsamında teknolojinin insan hayatındaki yerini, kötüye kullanıldığında neler olacağını, iyiye kullanıldığında neler olacağını teknolojiyi etkin bir şekilde nasıl kullanmamız gerektiğini öğrenmemiz gerektiğini düşünmekteyim.”*

Öğrencilerin güvenlik teması altındaki görüşleri dijital ortamdaki problemler (f:5) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö6: “Teknolojinin hayatımızdaki yeri büyük ve gelecekte daha da artacak bu durum. İnsanların interneti kullanırken en büyük çekincesi dijital ortamlarda karşılaştığı güvenlik problemleridir. Bu problemlerin tespitinin nasıl yapılması gerektiğinin bilinmesi ve ne gibi adımlar atacağıın bilinmesi güvenli bir kullanım için öğrenmem gerektiğini düşünüyorum.”

Ö12: “İnternette mağdur olan birçok insan haberleri duyuyoruz. Bu durum özellikle yaş grubu büyük olanlarda teknolojiye ve internete karşı bir korku oluşturuyor. Güvenlik alanı teknik bir alanda olduğu için karşılaşılabileceğimiz tehlikeli durumlardan sakınmayı ve uzak durmayı öğrenmemiz gerekiyor.”

Öğrencilere dijital vatandaşlık dersinde nelerin öğretilmesi ile ilgili görüşlerine bakıldığında, haklarını, dijital ortamlarda geçerli olan hukuk ve etik kurallarını, iletişim ve sosyal medya eğitimi ve karşılaşılabilecekleri güvenlik problemleri ile bunlara karşı alınabilecek önlemleri öğrenmeye ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Bütün bunlar bilinçli dijital vatandaşlar yetiştirebilme adına birer ihtiyaç olarak değerlendirilebilir.

Öğrencilere Yönelik İhtiyaç Analizinden Elde Edilen Bulguların Özeti

Üniversite öğrencilerin dijital vatandaşlıkla ilgili ihtiyaçlarını belirleme kapsamında öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda özetle şu sonuçlara ulaşılmıştır. Öğrenciler dijital vatandaşlık kavramı üzerine yeterince bilgiye sahip değillerdir zira dijital vatandaşlığı sosyal medya kullanımı ve e devlet uygulamasını kullanmaktan ibaret görmektedirler.

Dijital vatandaşlığın boyutları açısından dijital iletişim, dijital güvenlik ve dijital ticaret hakkında bazı bilgilere sahip olmalarına rağmen diğer boyutlar hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdir. Dijital teknolojileri çoğunlukla akademik gelişimleri, oyun, iletişim ve alışveriş için kullanırken bu teknolojilerin hayatlarını kolaylaştırdığını buna karşın ise bağımlılık ve asosyallik gibi olumsuz etkileri olduğunu düşünmektedirler. Öğrenciler dijital ortamlarda daha çok güvenlik kaygısı taşıdıkları, gizliliğe ve saygı kurallarına dikkat etmeye çalıştıkları, sanal ortamlardaki sorunların bunlardan kaynaklandığını vurgulamaktadırlar.

Öğrenciler dijital dünyada güvenilir olmayan sitelere, kişisel verilerin gizliliğine ve etik kurallara dikkat edilmesi gerektiğini, dijital teknolojilerin araştırma - ödev yapmak ve mesleki gelişimleri açısından eğitim hayatlarını etkilediğini belirtmişlerdir. Ders kapsamında dijital ortamlardaki haklarını öğrenmeleri, teknolojinin ve sosyal

medyanın etkin kullanımı ve dijital ortamlarda karşılaşılabilecekleri problemler hakkında eğitim almaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Yapılan görüşmelerde öğrenciler günümüzde bir dijital dönüşüm yaşandığını bu dönüşümün hayatın bir parçası olduğunu ve hayatta var olabilmek için dönüşüme uyumun zorunlu olduğunu bu nedenle dijital vatandaşlık dersini gerekli ve bir ihtiyaç olarak görmekte-dirler.

1.2. İKİNCİ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR

1.2.1. Uzman Görüşlerine Göre İhtiyaç Analizi Bulguları

DVÖP' ün geliştirilmesi kapsamında ihtiyaçların belirlenmesi aşamasında dijital vatandaşlık konusunda tez yazmış, tez yürütmüş veya makale yazmış 8 uzmanla yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmeler yapılmıştır. Uzmanlardan elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiş ve bulgular tablolar halinde verilmiştir.

Uzmanların, *üniversite öğrencilerinin dijital vatandaş farkındalıklarının geliştirilebilmesi için neler yapılmalıdır?* Sorusuna yönelik görüşleri tablo 31'de verilmiştir.

Tablo 31. Uzmanların Üniversite Öğrencilerinin Dijital Vatandaş Farkındalıklarının Geliştirilebilmesi İçin Neleri Yapılmalıdır? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Öğrenciye Yönelik	Eleştirel bakış kazandırma	U1, U5, U7	3
	Farkındalık oluşturma	U2, U3, U4, U8	4
	Özgüven ve olumlu tutum oluşturma	U1, U2, U3, U5, U6, U8	6
Akademisyenlere Yönelik	Dijital vatandaşlık eğitimi verme	U2, U4	2
	Rol model olmaları	U1, U4, U7	3
	Öğrencileri dij.vat. hakkında bilinçlendirme	U2, U5, U8	3
	Öğrencileri uygulamaya teşvik	U6, U7	2
Üniversitelere Yönelik	Seçmeli / Zorunlu ders koyma	U1, U5, U6, U7, U8	4
	Çalıştay / Seminer düzenleme	U1, U3, U8	3
	Sürekli eğitim merkezleri ile eğitim	U6, U7	2
	Politika geliştirme	U1	1

Tablo 31'e göre uzmanlar üniversite öğrencilerinin dijital vatandaş farkındalıklarının geliştirilmesi için neler yapılmalı sorusu ile ilgili görüşleri öğrenciye yönelik teması altında eleştirel bakış kazandırma (f:3), farkındalık oluşturma (f:4), özgüven ve olumlu tutum kazandırma (f:6) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U7: “ İnternette yoğun bir bilgi bombardımanı var. Öğrencilerimizin çoğu maalesef internette gördüğü her bilgiyi doğru kabul edebiliyor. Özellikle sosyal

medyada çok fazla deformasyona rastlayabiliyoruz. Ödev ve araştırmalarını sınavlara hazırlıklarını internetten yaptıkları için eleştirel okuma ve dinleme yapma becerilerinin gelişip yanlış bilgi ile gerçek bilgiyi ayırt edebilmelidir.”

U8: “Öğrencilerimizin dijital vatandaş farkındalıklarını artırabilmemiz için önce bu konuda bilinç oluşturulması gerekir. Bu süreçte bilgilendirme broőürleri, afiő ve posterler, kamu spotları oluşturabilir; farkındalık eğitimleri düzenlenebilir. Üniversitelerde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler de dikkate alındığında hazırlanan materyaller çok dilli olabilir. Farkındalık eğitimlerinin geniş bir kitleye ulaşabilmesi kayıt altına alınması, ücretsiz platformlarda yayınlanması sağlanabilir. Yerel basın aracılığıyla radyo ve televizyonlardan da bireylere erişilebilir.”

U1: “Öğrencilerin bu konuda özgüvenlerinin artırılması öncelikle yapılacak eylemlerden olabilir. Teknolojiyi faydalı ve güvenli bir şekilde kullanma hususunda kendine güvenmeyen birçok öğrenci var.”

U3: “Öğrencilerin dijital teknolojileri kullanarak internet ortamından faydalanması internetin hayatımıza sunduğu kolaylıklardan yararlanabilmesi için teşvik edilmesi bu kolaylıkların neler olduğu hakkında bilgilendirilmesi gerekir. Öğrenci bu eőiėi aőtıėı zaman özgüven kazanacak ve beraberinde olumlu tutum geliştirmeye başlayacaktır.”

Uzmanların akademisyenlere yönelik teması altındaki görüşleri akademisyenlere dijital vatandaşlık eğitimi verme (f:2), rol model olma (f:3), öğrencileri dijital vatandaşlık hakkında bilinçlendirme (f:3) ve öğrencileri uygulamaya teşvik etme (f:2) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler Şu şekildedir;

U4: “Öğrencilere dijital vatandaşlık farkındalığı kazandırabilmek için öncelikle öğretim elemanlarının kendilerinin konu hakkında donanıma sahip olması gerekir. Bu nedenle online veya yüz yüze sürekli eğitim merkezleri aracılığıyla öğretim elemanlarına dijital vatandaşlık eğitimi verilmelidir.”

U7: “Akademisyenler dijital teknolojileri derslerinde-uygulamalarında etkili bir şekilde kullandıkları zaman öğrencilerini de o teknolojilerin etkili ve verimli kullanımı konusunda rol model olacaklardır.”

U1: “Günümüzde üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlık düzeylerinin tespiti önem arz etmektedir. Belirlenen düzeyler doğrultusunda da dijital vatandaşlık

farkındalıklarının artırılması yoluna gidilmelidir. Buna ilaveten akademisyenlerinde öğrencilere bu konuda rol model olmaları gerekmektedir.

U2: “Konu ile ilişkili olabilecek herhangi bir ders kapsamında kavramsal tanımlamaların, kavramsal çerçevenin, teorik arka planı, felsefesi, siyasi temellerinin adaylara kavratılması dijital vatandaşlık hakkında bilinçlendirilmelidir. Çünkü bu konuyla ilgili öğrenciler yeterli bilgi birikimine sahip değiller. Bu yüzden internetten eksik kaynaklardan edindikleri bilgilerle konuyu kavramaya çalışmaktadırlar.”

U6: “Eğitim içeriklerinin uygulamaya dönük olması, mümkünse doğrudan e-vatandaşlıkla ilgili servisler üzerinden yapılabilir. Konuyla ilgili etkinlikler düzenleyerek, öğrencilerin ilgisi konuya sürekli çekilmelidir. Böylece öğrencilerde dijital vatandaşlığa karşı bir farkındalık oluşturabiliriz.”

Uzmanların üniversitelere yönelik teması altındaki görüşleri seçmeli / zorunlu ders koyma (f:4), çalıştay / seminer düzenleme (f:3), sürekli eğitim merkezleri aracılığıyla eğitim (f:2) ve üniversiteler tarafından politikalar oluşturma (f:1) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U1: “Üniversitelerin bu gibi dönüşüm süreçleri ile ilgili öncü rol oynaması gerekir. Dijital vatandaşlıkla ilgili olarak ta seçmeli veya zorunlu derslerin/sertifika programlarının yer alması sağlanabilir. Bu dersin YÖK tarafından koordine edilerek tüm üniversitelerle koordine edilebilir.”

U6: “Seçmeli dersler olarak bütün bölümlere konulabilir. Ayrıca bölümlere göre örneğin iletişim fakültelerine dijital iletişim gibi e-sağlık, dijital etik, dijital iletişim ve dijital güvenlik gibi daha spesifik dersler konularak derinlemesine işlenebilir.”

U3: “Üniversitelerde dijital farkındalık oluşturmak için gerek yönetim gerekse öğrenci toplulukları aracılığıyla çeşitli seminer ve etkinlikler düzenlenebilir. Düzenlenen bu seminerlerden elde edilen bilgilerle birçok kurum ve bakanlıklar için tavsiye kararlarda bulunulabilir.”

U8: “Dijital vatandaşlık çok boyutu olan bir kavram. Üniversiteler tarafından bu boyutlar ile ilgili uzmanların katılımıyla çalıştaylar düzenlenerek bütüncül bir yaklaşım sergilenebilir. Ayrıca üniversiteler dijital vatandaşlık temalı kongreler düzenleyerek birçok farklı araştırmacının çalışmalar yapmasını sağlayabilir.”

U7: “Üniversitelerin hemen hepsinde bulunan sürekli eğitim merkezleri bünyesinde kredisiz ve online e-vatandaşlıkla ilgili kurslar verilebilir. Bu kurslar sadece öğrencilere değil yetişkinlere yönelikte düzenlenebilir.”

U1: “Üniversitelerin dijital vatandaşlık konusunda uyguladıkları bir politikası olabilir ve bu politikaya öğrencilerin uymaları sağlanabilir. Bu çalışmaların gerçekleştirilmesinde Üniversite yönetimleri, fakülte yönetimleri, bölümler, öğretim üyeleri koordine bir biçimde hareket etmelidir.”

Öğrencilerin dijital vatandaş farkındalıklarını geliştirebilmek için öğrencilere, akademisyenlere ve üniversitelere düşen bazı görevler olduğu görülmektedir. Bu görevleri, öğrenciler için öncelikle teknolojiye yönelik olumlu tutum oluşturma ve sorgulayıcı bakış kazandırma, akademisyenler için rol model olma ve öğrencilerde farkındalık oluşturabilme, üniversiteler için ise ders olarak koyma, çalıştay ve seminerler düzenleme olarak ifade edebiliriz.

Uzmanların, üniversite öğrencileri dijital ortamlarda iyi bir vatandaş olmak için nelere ihtiyaç duyar? Sorusuna yönelik görüşleri tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32. Öğrencilerin Dijital Ortamlarda İyi Bir Vatandaş Olmak İçin Nelere İhtiyaç Duyar? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Dijital vatandaşlığın boyutları	Dokuz Alt boyut (Sağlık, Güvenlik, Hak ve Sorumluluk, Hukuk, İletişim, Etik, Ticaret, Okuryazarlık, Erişim)	U1, U2, U3, U4, U7, U8	6
Kişilik özellikleri	Öğrenme ve yaratıcılık	U1, U7	2
	Aktif katılım	U1, U3	2
	Sorun çözme	U1, U8	2
	Kendini geliştirme	U3, U5	2
	İşbirliği	U7	1
	Empati	U1, U2, U3, U7, U8	5
	Eleştirel okuma	U1, U4, U5, U7	4
	Dijital teknolojilerle ilgili temel bilgi ve beceriler	U4,	1

Tablo 32’ye göre uzmanlar üniversite öğrencilerinin dijital ortamlarda iyi birer dijital vatandaş olabilmeleri için dijital vatandaşlığın boyutları teması altında dokuz alt boyut (f:6) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U4: “Bu soruya yanıt vermek üzere öncelikle dijital vatandaş kavramının tanımlanmasında yarar bulunmaktadır. Dijital vatandaş “Dijital teknolojiler konusunda temel bilgi ve becerilere sahip olan, bu teknolojileri etkili ve verimli bir şekilde kullanabilen, bu teknolojileri kullanırken eleştirel bir gözle bakabilen, etik kurallara

uyan, dijital hak ve sorumlulukları bilen, dijital hukuk ve bilgi güvenliği konusunda temel düzeyde bilgi sahibi olan kişidir. Aslında bu tanımlamadan hareketle toplumun bütün bireylerine birer dijital vatandaşlığın 9 boyutunun kazandırılması önem arz etmektedir.”

U2: “Katılımcılar dijital ortamda sağlık, güvenlik, hak ve sorumluluklar, etik, erişim, hukuk, iletişim, okuryazarlık ve ticaret konularında 9 alt boyutta ihtiyaç duydukları tüm iş ve işlemleri gerçekleştirebilmeli, kendilerine bu ortamlara ilişkin ulaştırılan sorunların çözümüne yardımcı olabilmelidir.”

Uzmanların kişilik özellikleri teması altındaki görüşleri öğrenme ve yaratıcılık (f:2), aktif katılım (f:2), sorun çözme (f:2), kendini geliştirme (f:2), işbirliği (f:1), empati (f:5), eleştirel okuma (f:4) ve dijital teknolojilerle ilgili temel bilgi ve beceriler (f:1) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U7: “İyi dijital vatandaş olan bireyler dijital dünyada kişisel bilgilerinin güvenliğine öncelik verirler. Ayrıca dijital vatandaş olan öğrenciler dijital dünyada doğru bilgiye nasıl ulaşacaklarını bilirler. Eleştirel bir bakış açısı ile bakarak dijital ortamlarda edindiği bilgilerin doğruluğunu tartışır.”

U8: “Dijital vatandaşların sanal ortamda en çok dikkat etmesi gereken hususlardan biri başkalarının hakkını ihlal etme. Dijital hak ve sorumluluk ile etikdir. Çünkü insanların en çok çekindiği korku yaşadığı rahatsızlık duyduğu durumlar bunlar. Bunu sağlayabilmenin ilk adımı da empati yapmaktır. Öğrencilerin sanal ortamlar için de empatiyi kazanması gerekir.”

U1: “İnternetin cebimize kadar girdiği günümüzde dijital vatandaşların sahip olması gereken özelliklerinden biride bilgiye kolayca ulaşıp öğrenme ve bu bilgiyi kullanabilme yani yaratıcılıktır.”

U3: “İyi bir dijital vatandaş ihtiyacı olan her türlü platformu etkili kullanabilen, dijital etik ve dijital saygı konusunda sorumlu davranabilen ve kendini geliştirme noktasında dijital ortamlardan iyi bir şekilde faydalanan bir birey olması beklenmektedir.”

Uzmanlara göre, üniversite öğrencilerinin bilinçli bir dijital vatandaş olabilmeleri için dijital vatandaşlığın tüm boyutlarını bilmeleri gerekmektedir. Çünkü dijital vatandaşlığın tüm boyutları birleştiğinde dijital vatandaşlığı oluşturabilir. Ayrıca geleneksel vatandaşlıkta olduğu gibi sorun çözme, yaratıcılık, işbirliği, empati gibi bazı

değerlere ve dijital teknolojileri temel düzeyde de olsa kullanabilme gibi becerilere sahip olmaları gerekmektedir.

Uzmanların, *dijital vatandaşlıkla ilgili alandaki eksiklikler nelerdir?* Sorusuna yönelik görüşleri Tablo 33’de verilmiştir.

Tablo 33. Uzmanların Dijital Vatandaşlıkla İlgili Alandaki Eksikliklerin Nelerdir? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Eğitim	Dokuz alt boyutu dikkate alan öğretim programı yok	U1, U3, U4, U8	4
	Anaokulundan başlayıp üniversite de dâhil verilen ders yok	U3, U4, U5	3
	Verilen eğitimler sadece dijital okuryazarlık boyutu ile ilgili	U6, U8	2
	Ailelerin bilgisi yok	U2, U7	2
Kavram	Öğrenciler kavramdan habersiz	U5, U7	2
	Kavram ile ilgili bilgi karmaşası var	U5	1
	Genel bir anlayış birlikteliği yok	U1, U3	2
Zayıf yön	Dezavantajlı öğrenciler dikkate alınmıyor	U2	1
	Uygulamaya dönük çalışmalar yok	U2, U3	2

Tablo 33’e göre uzmanlar dijital vatandaşlıkla ilgili alandaki eksiklikler nelerdir sorusu ile ilgili görüşleri eğitim teması altında dijital vatandaşlığın dokuz boyutunu dikkate alan öğretim programı yok (f:4), anaokulundan başlayıp üniversite de dâhil verilen ders yok (f:3), verilen eğitimler sadece dijital okuryazarlık boyutu ile ilgili (f:2), ailelerin bilgisi yok (f:2) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U1: *“Dijital vatandaşlıkla ilgili literatüre baktığımızda Ribble tarafından ortaya konulan geniş kapsamlı dokuz boyutu görüyoruz. Bu boyutlar vatandaşların dijital ortamdaki birçok ihtiyacından hareketle hazırlanmış. Kapsamlı ve boyutları dikkate alarak hazırlanan bir öğretim programının eksikliği göze çarpmaktadır.”*

U8: *“Dijital vatandaşlığın kavramsal olarak arka planında yer alan dokuz boyutun kazandırılması önemli. Bu eksikliği giderebilecek etkili bir eğitimle öğrenciler kendilerini mesleki ve kişisel anlamda daha iyi yetiştirebileceklerdir.”*

U3: *“Dijital vatandaşlık eğitimi kesinlikle çok erken yaşlarda başlamalıdır. Bilgisayar kullanımının 4 yaşına düştüğü görülmektedir. O yüzden kesinlikle anaokulu düzeyinde eğitimler başlamalıdır. Özellikle sosyal medyanın hayatımızın hemen her alanına girdiği düşünüldüğünde öğrencilerin küçük yaşlardan itibaren dijital farkındalıklarının geliştirilmesi gerekmektedir.”*

U6: *“E-vatandaşlıkla ilgili yeterli eğitim olduğunu düşünmüyorum. Var olan eğitimlerde genellikle dijital okuryazarlıkla sınırlı kalmaktadır. Dijital okuryazarlık*

dijital vatandaşlığın alt boyutlarından biri olmasına rağmen eşdeğer gibi görülebiliyor.”

U7: “Konu ile ilgili eksikliklerden biri de, ailelerin dijital vatandaşlık hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını düşünüyorum. Ailelerin bilgilendirilmeleri gereklidir. Öğrenciler dijital ortamda kendi başlarına ve savunmasızdırlar. Okul ve aile koordinasyonu ile bu eksiklikler giderilebilir.”

Uzmanların kavram teması altındaki görüşleri öğrenciler kavramdan habersiz (f:2), kavram ile ilgili bilgi karmaşası var (f:1) ve genel bir anlayış birlikteliği yok (f:2) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U7: “Öğrencilerin dijital vatandaşlığı internet ve sosyal medyadan ibaret zannediyorlar. Dijital vatandaşlık kavramından haberdar edilememeleri en büyük eksikliktir.”

U5: “Dijital vatandaşlık kavramı konusunda bir bilgi karmaşası söz konusu. Bazı akademik yayınlar bile dijital vatandaşlığı; dijital ve vatandaş kavramlarını ayrı ayrı tanımlayıp, bu iki tanımın birleşimi olarak tanımlamaktadır. Uluslar arası dergilerde Türkiye’den bu konuda fazla yayın bulunmamaktadır.”

U1: “Bu konuda özellikle Türkiye’de bütüncül çalışmaların/ bütüncül bakış açısının eksikliği görülüyor. Ayrıca genel bir anlayış birlikteliği yok, farklı kurum ve kişiler tarafından farklı biçimlerde tanımlanıyor veya sınıflandırılıyor. Yine değişen teknolojilerle birlikte boyutların kapsamı ve içeriği de sürekli güncellenebiliyor.”

Uzmanların zayıf yön teması altındaki görüşleri dezavantajlı öğrenciler dikkate alınmıyorlar (f:1) ve uygulamaya dönük çalışmalar yok (f:2) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U2: “Dezavantajlı öğrencilerin dijital vatandaşlık düzeylerinin geliştirilmesi hususunda önemli eksiklikler mevcuttur. Program hazırlanırken materyallerde ve hazırlanan içeriklerde dezavantajlı öğrenciler de gözletilmelidir.”

U3: “Dijital vatandaşlıkla ilgili teoride birçok akademik yayın ve kriterler mevcut, ama uygulamaya dönük çalışmalar yeterli düzeyde değildir.”

Uzmanların dijital vatandaşlıkla ilgili alandaki eksikliklerin neler olduğuna dair görüşlerine bakıldığında dijital vatandaşlığın ve tüm boyutlarının ele alındığı kapsamlı bir programın olmadığı, ailelerin yeterince bilgiye sahip olmadığı, hem örgün eğitimde

hem de üniversitelerde ders olarak okutulmadığı görülmektedir. Ayrıca dijital vatandaşlık kavramı hakkında bilgi karmaşası olduğu genel bir anlayış olmaması nedeniyle öğrencilerinde kavramdan habersiz olduğu söylenebilir.

Uzmanların, *üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanacak dijital vatandaşlık öğretim programında yer alması gereken kazanımlar neler olmalıdır?* Sorusuna yönelik görüşleri tablo 34’de verilmiştir.

Tablo 34. Uzmanların Üniversite Öğrencilerine Yönelik Hazırlanacak Dijital Vatandaşlık Öğretim Programında Yer Alması Gereken Kazanımlar Neler Olmalıdır? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Dijital Vatandaşlığın Boyutları	Dijital Vatandaşlığın 9 boyutu	U1, U2, U3, U4, U5, U6, U8	7
Eleştirel Yaklaşım	Eleştirel bakış açısı	U4, U5, U7	3

Tablo 34’e göre uzmanların üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanacak olan dijital vatandaşlık öğretim programında yer alması gereken kazanımlar nelerdir sorusu ile ilgili görüşleri dijital vatandaşlığın boyutları teması altında dijital vatandaşlığın dokuz boyutu (f:7) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U1: *“Bu sene bir sertifika programı kapsamında ders vermiştim. Derste Ribble’nin 9 boyutunu içeren kazanımlar yer almaktaydı. Bu kazanımlardan yola çıkarak da içeriği düzenlemiştim. Bu nedenle yine ilgili boyutlardan yola çıkarak çeşitli kazanımlar oluşturulabilir.”*

U2: *“Başlangıçta dijital ortamda sağlık, güvenlik, hak ve sorumluluklar, etik, erişim, hukuk, iletişim, okuryazarlık ve ticaret alt boyutlarında yani dijital vatandaşlığın dokuz boyutuna yönelik bireylerden sergilemeleri istenen özellikler belirlenmeli ve bunlara yönelik kazanımlar oluşturulmalıdır. Birey özgür bir şekilde iş ve işlemlerini gerçekleştirebilmeli, güvenli bir şekilde dijital ortamda varlığını sürdürebilmeli, çevresinde ihtiyaç duyulan ve kendisine yöneltilen sorunlarda rehberlik edebilecek düzeyde olmalıdır.”*

U8: *“ Dijital araçları kullanarak iletişim kuran, alışveriş yapan, güvenliğini alabilecek yeterliğe sahip, içerik üretebilecek dijital ortamlardaki hak ve sorumluluklarının farkında olan kısacası dokuz boyutu göz önüne alarak kazanımlar oluşturulabilir.”*

Uzmanların eleştirel yaklaşım teması altındaki görüşleri eleştirel bakış açısı (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U4: “Dijital vatandaşlık alt boyutları kazanım ifadelerine dönüştürülebilir. Bu boyutlara ilaveten ayrıca dijital teknolojilere eleştirel bakış açısı kazandırmak da öğrenciler için önemlidir.”

U7: “Öğrencilerin dijital dünyada bulduğu kaynaklara karşı eleştirel yaklaşım kazanması gerektiğini düşünüyorum. İnternette ve sosyal medyada her gördüğü bilgi veya haberi doğru olarak kabul etmeyip bunu irdelemesi gerekir. Bilginin kaynağını sorgulaması ve farklı yerlerden teyit etmesi gerekir.”

Uzmanlara göre, üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanacak bir öğretim programında dijital vatandaşlığın dokuz alt boyutunun yer alması gerektiği öne çıkmaktadır. Çünkü dijital vatandaşlık dokuz alt boyuttan oluşmaktadır ve bu boyutlar birleştiğinde bir bütün olarak dijital vatandaşlığı oluşturabilecektir. Öğretim programının öğrenenlere eleştirel bakış kazandırmasının vurgulandığında görülmektedir. Dijital dünyada sorunlarla karşılaşmaması ve mağduriyet yaşamaması adına dijital vatandaşların karşılaştığı bütün durumlar için sorgulayıcı bir tutum içerisinde olmalıdırlar.

Uzmanların, üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanacak dijital vatandaşlık öğretim programında içerik olarak neler olmalıdır? Sorusuna yönelik görüşleri tablo 35’de verilmiştir.

Tablo 35. Uzmanların Üniversite Öğrencilerine Yönelik Hazırlanacak Dijital Vatandaşlık Öğretim Programında İçerikte Yer Alması Gereken Konular Neler Olmalıdır? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Dijital Vatandaşlığa giriş	Vatandaşlıktan dijital vatandaşlığa dönüşüm	U1, U5,	2
Dijital Vatandaşlığın 9 boyutu	Sağlık, Güvenlik, Hukuk, Hak ve Sorumluluk, Etik, İletişim, Ticaret, Erişim, Okuryazarlık	U1, U2, U3, U4, U5, U8	6
Dijital teknolojileri kullanım	Etkin ve verimli kullanma	U4, U6	2

Tablo 35’ e göre uzmanların üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanacak olan dijital vatandaşlık öğretim programında yer alması gereken içerik nelerdir sorusu ile ilgili görüşleri dijital vatandaşlığa giriş teması altında vatandaşlıktan dijital vatandaşlığa dönüşüm (f:2) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U5: “Dijital vatandaşlıkla ilgili kavram yanlışlığı oldukça fazla bu nedenle öncelikle öğrencilerimize dijital vatandaşlık kavramının öğretilmesi gerekiyor. Dijital vatandaşlığa giriş adı altında tanım ve kavram yanlışlarından bahsedilebilir.”

Uzmanların dijital vatandaşlığın 9 boyutu teması altındaki görüşleri Sağlık, Güvenlik, Hukuk, Hak ve Sorumluluk, Etik, İletişim, Ticaret, Erişim, Okuryazarlık (f:6) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U2: “Üç boyutu ve dokuz alt boyutu kapsayacak içeriklere yer verilmelidir. Günümüzde fiziksel ortamlarda sağlık, güvenlik, hak ve sorumluluklar, etik, erişim, hukuk, iletişim, okuryazarlık ve ticaret kavramları ile karşılaşmakta; bu kavramların dijital/sanal ortamdaki karşılıklarını görebileceği şekilde konular dahil edilmelidir.”

U8: “Dijital erişim, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital etik, dijital kanun, dijital haklar ve sorumluluklar ve dijital güvenlik boyutlarını kazandıracak şekilde içeriklere yer verilmelidir.”

Uzmanların dijital teknolojileri kullanım teması altındaki görüşleri Etkin ve verimli kullanma (f:2) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U6: “Gençler arasında teknoloji kullanımı son derece yaygın fakat bilinçli bir kullanım söz konusu değil maalesef. Teknoloji kullanımları teknoloji bağımlılığına dönüşmüş durumda. Bu nedenle dijital teknolojilerin etkin ve verimli kullanımına dair konulara yer verilmesi dijital vatandaşlıklarını da doğrudan etkileyecektir.

Uzmanlar öğretim programının içeriğinde, dijital vatandaşlıkta yaşanan dönüşüme, dijital vatandaşların sahip olması gereken özelliklere, alt boyutlarına ve dijital teknolojileri bilinçli bir şekilde kullanabilmeye yer verilmesi gerektiğinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Uzmanların, dijital vatandaşlık öğretim programında içeriği kazandırmak için hangi yöntem ve teknikler kullanılmalıdır? Sorusuna yönelik görüşleri tablo 36’da verilmiştir.

Tablo 36. Uzmanların Hazırlanacak Dijital Vatandaşlık Öğretim Programındaki İçeriğin Kazandırılmasında Hangi Yöntem ve Teknikler Kullanılmalıdır? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Öğretim Yöntem ve Teknikleri	Anlatım	U2, U3	2
	Tartışma	U2, U5	2
	Örnek olay	U2, U5, U8	3
	Problem çözme	U1, U2, U5, U7	4
	Soru cevap	U2, U3	2
	Drama	U2, U5, U7	3
	Senaryo temelli	U4	1
	Benzetim	U2, U6, U8	3
	Beyin fırtınası	U1, U2, U6	3
	Rol yapma	U2	1

Tablo 36' ya göre uzmanların hazırlanacak olan dijital vatandaşlık öğretim programında yer alması gereken içeriğin kazandırılmasında hangi yöntem ve tekniklerin kullanılması gerektiğine dair görüşleri öğretim yöntem ve teknikleri teması altında anlatım (f:2), tartışma (f:2), örnek olay (f:3) problem çözme (f:4), soru-cevap (f:1), drama (f:3) senaryo temelli (f:1), benzetim (f:3), beyin fırtınası (f:3) ve rol yapma (f:1) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

U2: “Görsel ve işitsel öğelerle zenginleştirilmiş materyaller olmalı; engelli bireyler de gözetilerek videolarda alt yazı da olmalı, mümkünse işaret dili ile zenginleştirilmeli. Yöntem olarak anlatım, tartışma, örnek olay, problem çözme, gösterip yaptırma, bireysel çalışma ve soru-cevap olabilir. Teknik olarak gösteri, benzetim, beyin fırtınası ve münazara, rol oynama, programlı öğretim olabilir.”

U4: “Dijital vatandaşlıkla içeriği öğrencilere kazandırma sürecinde dersler (yüz yüze, canlı dersler (eşzamanlı), eşzamansız dersler gibi farklı formatlar kullanılarak ve farklı platformlar üzerinden yürütülebilir. Böylece öğrenciler farklı ortamlarda karşılaşılması olası ihtiyaçların ve gerekli bilgi-ile becerilerin farkında olur. Bu süreçlerde sunulan eğitimlerde uygulamaların yapılması önemlidir. Salt bilginin sunulması yerine bilginin çeşitli senaryolar üzerinden sunulması ve öğrencilerin bu senaryolara etkileşimli bir şekilde katılıyor olmaları sunulan bilgileri içselleştirebilmeleri açısından önem arz etmektedir.”

U5: “Aklıma öncelikli olarak örnek olay yöntemi geldi sanal ortamlarda yaşanan etik dışı davranışlar ve güvenlik ile ilgili konuları anlatmada özellikle önceki yaşanmış olumlu veya olumsuz örnek olaylar üzerinden gidilebilir. Bu olayları öğrencilerin tartışma grupları ile tartışması sağlanabilir. Drama gibi aktif bir yöntemi kullanarak sanal ortamlarda karşılaştıkları problemleri çözmeleri sağlanabilir.”

Öğretim programında eğitim durumları düzenlenirken uzmanların tartışma, örnek olay, drama, soru-cevap, senaryo temelli öğrenme, beyin fırtınası ve rol yapma gibi farklı birçok yöntem ve tekniğin kullanılmasını belirtmişlerdir. Bu yöntem ve teknikler sayesinde Z kuşağı öğrencileri sıkılmadan, aktif halde ve bilgiyi içselleştirerek öğrenebileceklerdir.

Uzman Görüşlerine Göre İhtiyaç Analizinden Elde Edilen Bulguların Özeti

Üniversite öğrencilerin dijital vatandaşlıkla ilgili ihtiyaçlarını belirleme kapsamında uzmanlarla yapılan görüşmeler sonucunda özetle şu sonuçlara ulaşılmıştır. Uzmanlar dijital vatandaş farkındalıklarının geliştirilmesi için öğrencilere dijital ortamlardaki bilgi veya karşılaştıkları durumlar karşısında eleştirel bakış kazandırılması her şeyi olduğu gibi kabul etmeyip sorgulamaları gerektiğini önemsemektedirler. Üniversitelerin oluşturacakları politikalarla, konu hakkında düzenlenecek çalıştay ve seminerlerle, zorunlu / seçmeli derslerle ve sürekli eğitim merkezleri aracılığıyla öğrencilere verilen eğitimlerle bilinçlendirme ve özgüven oluşturarak farkındalıklarının artırılabilirliğini belirtmektedirler.

Uzmanlar, dijital vatandaşlıkla ilgili olarak alandaki eksiklikleri; dijital vatandaşlığın dokuz boyutunu ele alan bir öğretim programı olmaması, eğitimin lise veya üniversite çağından değil aksine anaokulu döneminden başlaması gerektiğini, ailelerin konu hakkında yeterince bilgi sahibi olmaması, öğrencilerin kavram hakkında yeterince bilgiye sahip olmadığını bilgi karmaşası olduğunu ve bunun netleştirilmesi gerektiği, dezavantajlı öğrencilerin dikkate alınması ve uygulamaya dönük çalışmaların azlığı olarak görmektedirler.

Öğretim programında dokuz boyutun, eleştirel bakışın ve dijital vatandaşlık kavramının dikkate alınarak kazanımlar oluşturulması gerektiği üzerinde duran uzmanlar iyi bir dijital vatandaşın özelliklerini öğrenme ve yaratıcılık, aktif katılım sağlama, sorun çözebilen, kendini dijital teknolojileri kullanarak geliştirme, işbirliği halinde empati yapabilme ve eleştirel bakabilme olarak değerlendirmektedirler.

1.3. ÜÇÜNCÜ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR

Araştırmanın üçüncü alt probleminde, alan yazına dayalı olarak dijital vatandaşlık öğretim programında bulunması gereken özellikler nelerdir? Sorusuna cevap aranmıştır.

1.3.1. Alan Yazına Dayalı İhtiyaç Analizi Bulguları

DVÖP' ün geliştirilmesi sürecinde ihtiyaçların belirlenmesi aşamasında kullanılan veri toplama yöntemlerinden biride konuyla ilgili yerli ve yabancı çalışmalardan oluşan kaynaklar olmuştur. Bu yayınlar ve konuları tablo 37 de verilmiştir.

Tablo 37. İhtiyaç Belirleme Aşamasında Kullanılan Kaynaklar

Yayın	Konusu
Alberta Education (2012); Tan (2019)	Bilinçli dijital vatandaşlar için dijital erişim ihtiyaçları
Baum (2005)	Doğru internet kullanımı ve etik
Brandau vd.(2021)	Siber zorbalığı azaltmak için program tasarımı
Chong ve Pao (2021)	Eğitim fakültesi programlarının dijital vatandaşlık konusunda güncellenen ihtiyaçları karşılayacak şekilde düzenlenmesi.
Dabner (2015); Poellhuber vd.(2011); Demircioğlu (2014)	Bilinçli dijital vatandaşlar için dijital okuryazarlık ihtiyaçları
Elçi (2015); Sari (2019)	Bilinçli dijital vatandaşlar için dijital ticaret ihtiyaçları
Geriş ve Özdenir Dönmez (2017)	Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının dijital güvenlik, sağlık, hak ve sorumluluklar, hukuk, etik ve ticaret boyutlarında yeterli bilince sahip olmadıkları.
June (2020)	Dijital vatandaşlığa yönelik ihtiyaçlar ve algılar
June, Suk-Kyung ve Yun-Oug (2020)	Öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ihtiyaçlarının belirlenmesi ve dijital vatandaşlık eğitimlerinin analizi
Martin, Gezer ve Wang (2019)	Siber zorbalık, etik, dijital ayak izi, ve dijital kimlik konularında eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi
Özer ve Albayrak Özer (2018; 2019)	Dijital vatandaşlık eğitim ihtiyaçları
Pescetta (2011); Yılmaz (2019)	Bilinçli dijital vatandaşlar için dijital güvenlik ihtiyaçları
Ribble (2011); Tath (2018); Sari (2019)	Dijital medya ve iletişim eğitimi
Sigrid ve Gustafsson (2017); Ribble (2012); Krutka ve Carpenter (2017); Ribble ve Bailey (2007)	Bilinçli dijital vatandaşlar için dijital hak ve sorumluluklara yönelik ihtiyaçlar
Sincar (2011)	Dijital Vatandaşlık davranış normları

Sincar (2011) öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık davranış normlarını incelemeyi amaçladığı çalışmasında 17 öğrenci ile görüşmeler yaparak dijital iletişim ve dijital okuryazarlık ile ilgili davranışları yeterince sergilediklerini erişim, görgü kuralları, ticaret, hak ve sorumluluklar, hukuk, güvenlik ve sağlık davranış normlarını yeterince sergilemediklerini belirlemiştir. Bu nedenle Türkiye'de öğretmen yetiştirme programlarında dijital vatandaşlık davranış normlarına yer verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

June, Suk-Kyung ve Yun-Oug (2020) ortaokul ve lise öğrencilerinin dijital vatandaşlık eğitimine yönelik ihtiyaç ve algılarını belirlemeye çalıştıkları çalışmalarında 714 öğrenciye ölçek uygulayarak verileri toplamışlardır. Öncelikli olarak ihtiyaç duyulan dijital vatandaşlık boyutlarını dijital güvenlik ve dijital öz-güven alanı olarak belirlemişlerdir. İkinci olarak ise dijital vatandaşlık eğitimi ve deneyim eksikliği olduğunu bu sonuçların dijital vatandaşlık eğitimi için bir rehber ve temel veri olarak kullanılabileceğini ifade etmişlerdir.

Özer ve Albayrak Özer (2019) sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada fenomenoloji deseni kullanmışlardır. Görüşme formu ile katılımcılardan toplanan verileri içerik analizi ile çözümlenmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre sınıf öğretmeni adayları dijital vatandaşlık kavramını yeterince ifade edemediklerini, kavramı çoğunlukla dijital teknolojilerin kullanımı olarak açıkladıklarını belirlemişlerdir. Ayrıca dijital vatandaşlığın alt boyutları hakkında da yeterli bilgiye sahip olmadıklarını teknolojiyi etkin kullanan dijital vatandaşlar yetiştirebilmek için öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık eğitimine ihtiyaç duyduklarını ortaya koymuşlardır.

Özer ve Albayrak Özer (2018) sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık eğitimi ihtiyaçları adlı çalışmada 6 öğretmen adayı ile olgu bilim yöntemi kullanarak görüşme formu aracılığıyla verileri toplayarak içerik analizi ile analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre katılımcıların dijital vatandaşlık kavramından tam manasıyla haberdar olmadıklarını, alt boyutları ile ilgili olarak verilen görüşlerin boyutların kapsamını büyük oranda karşılamadığına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmacılar sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlığa yönelik farkındalıklarının artırılması gerektiğini, eğitimleri esnasında dijital vatandaşlık düzeylerini geliştirmeye dönük kazanımlara yer verilmesi gerektiğini ve Yükseköğretim düzeyinde dijital vatandaşlık ve boyutları üzerine kapsayıcı bir eğitim verilmesini ihtiyaç olarak tespit etmişlerdir.

Martin, Gezer ve Wang (2019) çalışmalarında teknoloji eğitimi için dijital vatandaşlık eğitiminin önemini vurgulamışlardır. Öğretmenlerin görüşlerine göre öğrencilerin siber zorbalık, dijital ayak izi, dijital mahremiyet, dijital ağ ve dijital kimlik ile ilgili olarak dijital vatandaşlık bilgi ve uygulamalarına ilişkin algılarını incelemişlerdir. 107 öğretmenden toplanan verilere göre öğretmenler, öğrencilerin dijital vatandaşlık uygulamaları ve anlayışlarını düşük düzeyde olduğunu

belirtmişlerdir. Sonuç olarak K-12 düzeyinde dijital vatandaşlık eğitiminin ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir.

June, Suk-Kyung ve Yun-Oug (2020) öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ihtiyaçlarının belirlenmesi ve dijital vatandaşlık eğitimlerinin analizi adlı çalışmalarında 245 öğretmen adayından veriler toplamışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre öğretmen adayları dijital vatandaşlık eğitimine ihtiyaç duyduklarını ifade ederek dijital vatandaşlıkla ilgili düzenlenecek bir eğitime katılabileceklerini ifade etmişlerdir.

Chong ve Pao (2021) Hong Kong Eğitim Üniversitesinde yürütülen bir proje kapsamında öğretmenlerin dijital vatandaşlık eğitimini teşvik etmek ve hizmet içi eğitimle öğretmenlerin mesleki gelişimini sağlamak amaçlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre projeye katılan 12 öğretmenden 11 tanesi çalıştaydan memnun kaldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmen eğitimi kapsamında üniversitelerde dijital vatandaşlık konusunda güncellenen ihtiyaçları karşılayacak şekilde öğretim programlarının uyarlanması gerektiği önerilmiştir.

Geriş ve Özdenir Dönmez (2017) bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık kavramı hakkındaki bilgilerini ve kavram yanılgılarını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Araştırmanın sonunda katılımcıların dijital vatandaşlığın dokuz alt boyutu göz önüne alındığında dijital güvenlik, dijital sağlık, dijital hak ve sorumluluklar, dijital hukuk, dijital etik ve dijital ticaret boyutlarında yeterli bilince sahip olmadıkları için eğitime ihtiyaçlarının olduğunu, dijital erişim, dijital iletişim ve dijital okuryazarlık boyutlarında yeterli bilgi düzeyine sahip olduklarını belirlemişlerdir.

Baum (2005) çalışmasında teknolojinin geliştikçe ve sınıflarla bütünleştikçe teknoloji ve internetin beraberinde etik sorunları getirdiğini vurgulamıştır. Etik sorunların önüne geçebilmek için okullarda ve diğer eğitim kurumlarında vatandaşlara teknoloji ve internetin kullanımı konusunda bilgilendirmeler yapılması konu ile ilgili program geliştirerek sorumluluk sahibi dijital vatandaşlar olarak yetiştirilebileceklerini ortaya koymuştur.

Brandau vd.(2021) dijital vatandaşlık programının ortaokul öğrencilerinin internet ortamında sanal zorbalık davranışlarını ortadan kaldırmaya yönelik etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda katılımcıların dijital vatandaşlık ortalama puanları istatistiksel olarak anlamlı çıkmış ve 2,96 puanlık artış göstermiştir. Sonuç olarak sosyal

– duygusal öğrenmeyi destekleyen ve dijital vatandaşlığı destekleyen uygun maliyetli programların ihtiyaç olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ribble (2011) yaptığı çalışmada günümüzde yeni iletişim teknolojileri ve sosyal medyanın önemli bir yeri olduğunu bunların gençler tarafından yaygın bir şekilde kullanıldığı için nasıl kullanılması gerektiğinin okullarda anlatılması olumlu ve olumsuz sonuçları hakkında öğrencilerin bilgilendirilerek öğretmenlerin öğrencilere gerekli eğitimi vererek rol model olması gerektiğini ifade etmiştir.

Sari (2019) akıllı telefonların ve dijital teknolojilerin iletişim anlamında önemli avantajlar ve özgürlükler sağladığını bunların ise sorumluluk bilinci içerisinde kullanıldığı zaman asıl amacına hizmet edeceğini belirtmiştir. Gençlere dijital iletişimde kullanılan araçların nasıl kullanılması gerektiği konusunda verilecek eğitimin yaşanan sorunları ortadan kaldıracaktır.

Dabner (2015) dijital okuryazarlığın her geçen gün daha çok önem kazandığını vurgulamıştır. Eğitimcilerin öğrenenlerin dijital vatandaş olarak dijital dünyaya daha güvenli ve etkin bir biçimde katılabilmeleri için öğretme ve öğrenmeyi destekleyen bir dizi teknolojiyi kullanmalarını ve bu sayede dijital okuryazarlığa sahip olabileceklerini ifade etmiştir.

Poellhuber, Roy ve Anderson (2011) öğrencilerin dijital okuryazarlık hakkında bilgilendirilmesi gerektiği ve bu sayede geniş bir perspektif kazanacakları üzerinde durmuştur. Bu sayede öğrenenler hem eğitim hayatlarında hem de okul dışındaki hayatlarında dijital teknolojileri etkin ve verimli kullanabileceklerdir. Aksi durumda dijital teknolojileri kullanım konusunda olumsuz bir tutuma sahip olacaklar ve dijital dönüşümü yakalayamayacaklardır.

Demircioğlu (2014) dijital okuryazarlığın öğrencilere iyi bir eğitim yoluyla verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Günümüzde eğitim ortamlarında eğitici yazılımların, akıllı tahtaların, uygulama yazılımlarının ve eğitsel oyunların yaygın bir şekilde kullanılması dijital okuryazarlığın okuma yazma bilmek kadar temel bir yeterlik haline gelmiştir şeklinde açıklamaktadır.

Elçi (2015) çalışmada dijital ticaretin bütün yönleriyle bireylere aktarılmasının dijital vatandaşlık için önemli bir adım olarak görmektedir. Kredi kartı bilgileri, banka hesap numaraları veya şifre gibi kişisel verilerini koruma ve internet

üzerinden alışverişin risklerine karşı bilgilendirilmeleri okullarda bu konuyla ilgili farkındalık yaratacak çalışmalar yapmanın önemini vurgulamıştır.

Sari (2019) dijital ticaretle ilgili sorunlar yaşanmasının öğrencilerin bu konuda en iyi şekilde eğitilmesi gerektiği gerçeğini göz önüne koyduğundan bahsetmiştir. Öğretmenler öğrencilerini bilinçli dijital vatandaşlar olarak yetiştirmek için dijital ticaret konusunda yeterli donanıma sahip düzeye getirebilmelidirler. Ayrıca bu sorunları yetişkinlerde yaşayabilmektedir. Bu nedenle hem öğrenciler hem yetişkinler dijital ticaret eğitimi alabilecekleri çalışmaların yapılmasını önemli olarak görmektedir.

Sigrid ve Gustafsson (2017) çalışmalarında çocukların ve gençlerin dijital teknolojiyi çok yaygın olarak kullandıkları bir çevrede yetiştiklerini fakat bunun dijital teknolojileri etkin ve sorumluluk bilinci içerisinde kullandıkları anlamına gelmediğini belirtmiştir. Dijital vatandaşların toplumsal ve kültürel değerlerin dikkate alınarak verilecek olan dijital sorumluluk eğitiminin programın bir parçası olarak görülmesi gerektiğini değerlendirmiştir.

Krutka ve Carpenter (2017) yaptıkları çalışmada günümüzde artan dijitalleşmeyle eğitim kurumlarının öğrencileri dijital toplumun etkin birer üyesi haline getirmesi gerektiğini bunun ancak öğretmenlerin öğrencilerin dijital dünyada sahip olduğu hak ve sorumluluklar kapsamında dijital teknolojiyi uygun kullanabilmeye yönelik temel değerlerin erken yaşlardan itibaren öğrencilere aşlamakla mümkün olduğunu ortaya koymuştur.

Yılmaz (2019) dijital güvenliğin dijital vatandaşlığın en önemli alt boyutlarından biri olduğunu belirterek öğrencilerin dijital ortamlarda karşılaşılabilecekleri tehlikelerin neler olduğu, kişisel bilgilerini ve kullandığı teknolojik cihazlarını nasıl koruması gerektiği ve dijital güvenlik bilinci oluşturarak bu bilinçle hareket etmesi gerektiğini bildirmiştir. Aksi takdirde bireyin hem kendisi hem de başkaları için maddi ve manevi zararlar ortaya çıkabileceği bunun önüne geçilebilmesi için eğitim öğretim kurumları tarafından gerekli eğitimlerin verilmesinin önemli olduğu üzerinde durmuştur.

Pescetta (2011) dijital ortamlarda güvenlik hakkında gençlerin ve yetişkinlerin yeterli bilgiye sahip olmadığını herkesin bilgisinin olması gerektiği dijital vatandaşlığın bu noktada cevap olacağını düşünmektedir. Öğrencilere dijital güvenlik becerileri öğretildiği sürece gerçek dijital yaşam için hazırlanabileceklerini belirtmiştir.

Tatlı (2018) dijital teknoloji ve iletişim araçlarının bilinçli kullanılmama durumunda fiziksel ve psikolojik tehlikeler ortaya çıkabileceğini belirterek öğrencilerin bu tehlikelerin farkında olamayabileceğini onlara rehberlik etmenin ve sağlığını korumak için bilgilendirmenin öğretmenlere düştüğünden bahsetmiştir.

Ribble (2011) teknolojik cihazları kullanımdan kaynaklı çeşitli sorunların önlenmesinde eğitimcilerin öğrencileri dijital teknolojileri bilinçli bir şekilde kullanmaya teşvik etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Öğrencilere teknolojik araçların kullanımını ergonomik hususlar dikkate alınarak düzenlemenin öğretilmesi öğrencilere teknolojik araçlardan kaynaklı sağlık sorunlarının yaşanmasının önüne geçecektir.

Som Vural (2016) her türlü dijital aracı kullanırken kullanıcıların uyması gereken kurallar olduğunu bu kurallara uymanın her alanda olduğu gibi eğitim alanında da uyulması gerektiğini belirterek okullarda teknolojinin ve internetin kullanımı konusunda öğrencilerin bilinçli dijital vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri için eğitime ve öğretmenlere önemli roller düştüğünü açıklamıştır.

Alberta Education (2012) adlı kuruluş dijital erişim konusunda okul yönetimlerine büyük işler düştüğünü belirterek öğrencilerin dijital teknolojileri kullanarak internete erişimlerinin desteklenmesi nitelikli dijital vatandaşların yetiştirilmesi için gerekli eğitsel faaliyetlerin okul yönetimleri tarafından düzenlenmesi öğrencilerin sosyo –ekonomik ve engel durumlarının dikkate alınarak adil erişim sağlanması gerektiğini açıklamıştır.

Tan (2019) Türkiye’de ve dünyada dijital erişimin oranının her geçen gün arttığını bilgi teknolojilerine ulaşmanın eskiye nazaran daha kolay olduğunu bu sebeple güvenli erişimin ve doğru kullanımın toplumun her kesimi özellikle öğrenciler için önemli hale geldiğini bildirmiştir. Bu bağlamda ise gerek eğitim kurumları gerekse de diğer ilgili resmi kurumların dijital erişim konusunda bireyleri bilinçlendirerek gerekli önlemleri almaları gerektiğini ifade etmiştir.

Ribble ve Bailey (2007) dijital vatandaşların sahip oldukları haklarına göre oluşturulan yasalara ve kanunlara uymaları gerektiğini belirtmiştir. Öğrenciler bilerek veya bilmeyerek çoğu zaman dijital hukuku ihlal etmektedir. Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin yasal olan ve olmayan konular hakkında öğrencileri bilgilendirmesi ve hukuk ihlalinin önüne geçmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Literatüre Yönelik İhtiyaç Analizinden Elde Edilen Sonuçların Özeti

Literatürde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde öğrencilere dijital vatandaşlığın küçük yaşlardan itibaren planlı ve programlı bir şekilde okullarda verilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Öğrencilerin rol model olarak ailelerini ve öğretmenlerini kabul ettiğini bu yüzden ailelere de gerekli eğitimlerin yaygın eğitim yoluyla verilmesi öğretmenlerin olumlu rol model olmaları vurgulanmaktadır. Bu açıdan literatürde, dijital vatandaşlık kavramı ve dijital vatandaşların sahip olması gereken özelliklerin eğitim yoluyla kazandırılması gerektiği belirtilmiştir.

Öğrencilerin teknolojiyi ve interneti yaygın bir şekilde kullandıkları dijital toplumun bilinçli ve aktif bir üyesi olarak dijital vatandaş olabilmeleri için dijital vatandaşlığın boyutları hakkında bilgilendirilmeleri önemli olarak değerlendirilmiştir. Öğrencilerin bu boyutlara uygun davrandıklarında elde edecekleri fayda ve davranmamaları durumunda karşılaşılabilecekleri riskler belirtilerek boyutların önemi üzerinde durulmuştur. Alan yazındaki çalışmalarda dijital vatandaşlığın boyutları ile birlikte bir bütün olduğu vurgulanmıştır bu kapsamda programda dijital vatandaşlığın boyutlarına modüller halinde yer verilmiştir.

2. PROGRAMIN UYGULANMA SÜRECİNE İLİŞKİN BULGULAR

2.1. DÖRDÜNCÜ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR

Araştırmanın dördüncü alt probleminde, dijital vatandaşlık öğretim programı öğrencilerin dijital vatandaşlıklarına ve dijital vatandaşlığın boyutlarına nasıl bir katkı sağlamaktadır? Sorusuna cevap aranmıştır.

2.2. EYLEM PLANLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmanın uygulama kapsamında eylem araştırması çerçevesinde pilot uygulamalar birinci eylem planı olarak değerlendirilmiş pilot uygulama sırasında öğrenci günlüğü, araştırmacı ve gözlemci günlüğü ile gözlem formları tutularak belirlenen eksiklikler düzenlenmiş daha sonrasında ikinci eylem planları oluşturulup programın esas uygulaması olarak değerlendirilmiştir.

1.Hafta Pilot Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

DVÖP kapsamında ilk modül ve ilk hafta ders planı dijital vatandaş olma başlıklı konu hazırlanan senaryo vasıtasıyla senaryo temelli öğrenme olarak düzenlenmiştir.

1.hafta uygulanan pilot uygulamaya yönelik öğrenci günlüklerinin analizlerine tablo 38’de yer verilmiştir.

Tablo 38. 1.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Dijital vatandaşlık özelliklerinin öğrenilmesi	2
	Dijital ortamlara eleştirel yaklaşım	3
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	3
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	4

Tablo 38’e göre pilot grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması altında dijital vatandaşlık özelliklerinin öğrenilmesi (f:2) ve dijital ortamlara eleştirel yaklaşım (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö5: *“Bugünkü derste dijital vatandaşların bilmediğim birçok özelliğini öğrendim. Belki interneti ve teknolojiyi çok kullanmayı hepimiz biliyoruz ama kendine saygısı olan başkalarına saygı duyan bu çerçevede teknolojiyi ve sanal ortamları kullanan sosyalleşme ve kullandıkları dil bakımından önceki kuşaklardan ayrılan gibi bazı farklı özelliklere sahip.”*

Ö1: *“Bu ders kapsamında daha bilinçli dijital vatandaş nasıl olabileceğini öğrendim özellikle ben ve arkadaşlarımla sıklıkla yaptığımız aslında bildiğimiz ama yapmadığımız her gördüğümüz şeylere inanmamayı anladık.”*

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:3) ve öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö4: *“Dijital vatandaşlık ile geleneksel vatandaşlık kavramlarını öğrendim. Aralarında bazı ortak özellikler olmasına rağmen farklı özellikleri de var. En ayırt edici farkı erişimdir. Ayrıca dijital vatandaşlar bilgiye farklı kaynaklardan daha kolay ulaşım daha rahat kullanabilirler.”*

Ö7: “Dersin anlatımı güzeldi. Konu ile ilgili slayt ve hocamızın verdiği örnekler tamamlayıcıydı. Video kısmı biraz uzun olduğu ve arka tarafa fazla ses gelmediği için sıkıcıydı. Senaryo ile anlatılmak istenen şeyin oyuna dökülmesi de çok eğlenceliydi.”

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Sizce dijital vatandaş nedir? Sorusu ile ilgili öğrencilerden çok farklı ve alakasız cevaplar geldi. Bu nedenle etkili bir giriş olmadı. Esas uygulamada daha farklı bir giriş düzenlemesi yapmak daha uygun olacaktır. Dijital vatandaşlıkla ilgili video çok uzundu. Öğrenciler sıkıldı. Senaryo günlük hayattan bir olay ve öğrencilere uygun şekilde uyarlandığı için öğrencilerin dikkatini çekti. Senaryo sonundaki akran iknası kısmında sorulara öğrencilerin verdikleri cevaplar öğrencilerde farkındalık oluşturma açısından başarılı oldu. (Araştırmacı Günlüğü P1)

Derse giriş daha dikkat çekici olmalıydı. Dijital vatandaşlığı çağrıştıracak sorularla başlanarak dijital vatandaşın tanımının çıkarım yapılması sağlanabilirdi. Video uzundu. Esas uygulamada sadece ilgili kısım izletilmesi hem süre hem de dersten kopma olmaması açısından önemli olacaktır. Ayrıca çalışma kâğıtlarının dersin sonuna doğru verilmesi öğrencilerin hem daha yaratıcı hem daha orijinal slogan ve tanımlar geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Senaryo güzel düşünülmüş öğrencilerde iyi canlandırdılar. Dersin sorumlusunun yükünü önemli ölçüde hafifletti. (Gözlemci Günlüğü, P1)

Pilot uygulama 1.hafta sonunda öğrenci, gözlemci ve araştırmacı günlüklerine göre elde edilen verilerde dijital vatandaşlığın özelliklerine ve sanal ortamlarda karşılaştığı durumlarda ve bilgi elde ederken sorgulayıcı bir yaklaşımla yaklaşmasına öğrenci günlüklerinde fazla yer verilmediği tespit edilmiştir. Esas uygulamada bu konu üzerine daha fazla odaklanılması kararlaştırılmıştır. Araştırmacı ve gözlemci günlüğüne göre ise girişin farklı sorular yaparak doğrudan yapılmaması, videonun dijital vatandaşlıkla ilgili kısımlarının izletilmesi ve çalışma kâğıtlarının sunumdan hatta senaryodan sonra verilmesi uygun görülmüştür.

1.Hafta Esas Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

1.hafta uygulanan esas uygulamaya yönelik öğrenci günlüklerinin analizlerine tablo 39’da yer verilmiştir.

Tablo 39. 1.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Dijital vatandaşlık özelliklerinin öğrenilmesi	6
	Dijital ortamlara eleştirel yaklaşım	6
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	2
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	5

Tablo 39'a göre esas uygulama grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması altında dijital vatandaşlık özelliklerinin öğrenilmesi (f:6) ve dijital ortamlara eleştirel yaklaşım (f:6) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö7: *“Dijital vatandaşın görevlerinin ne olduğu teknolojiyi nasıl doğru kullanacağını öğrendim. Geleneksel ve dijital vatandaş hakkında yeterli bilgiye sahip oldum. Çoğumuz zorunluda olsa aslında az veya çok dijital vatandaşlık özelliklerini gösteriyoruz.”*

Ö3: *“Ders sayesinde sanal ortamlardaki öğrendiklerime eleştirel yaklaşmayı her gördüğüme inanmam gerektiğini öğrendim. Senaryoda ki gibi yalan yanlış bilgileri görüp doğrulatmadan paylaşım yapmamalıyız. Teyit.org. doğrulukpayi.com gibi siteleri ilk defa duymuş oldum.”*

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:2) öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:5) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö9: *“Dersin sunumunda hem slaytlara yer verilmesi hem de değişik araştırma sonuçlarına ve fotoğraflarına yer verilmesi çok faydalıydı. Senaryo zaten derste verilmek istenen veriri gibiydi. Dersin sonunda soru cevap olması ve çalışma kağıtları dersi tekrarlamak için güzeldi.”*

Ö2: *“Ders çoğumuzun içinde olduğu ve sürekli karşılaştığımız durumları yansıtan bir ders olduğu için biraz sırdan diyebilirim. Ama işin içine uygulama ve oyun girdiği için daha canlı ve heyecanlı oluyor. Bu haftaki senaryo da arkadaşların kostüm vs. hazırlaması da çok eğlenceli oldu. Hoca dersi sohbet havasında işlediği için dersi seviyorum diğer türlü sıkılabilirdim.”*

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Pilottan farklı olarak dijital vatandaş nedir? Sorusunun yerine kimler e devleti kullanıyor? Kimler alış veriş için interneti kullanıyor? Kimler bankaya fatura ödemeye

gidiyor? Kimler e nabız kullanıyor? Gibi sorularla giriş yapmam daha çok dikkatlerini çekti. Video da tamamı yerine sadece kısa kısa doğrudan ilgili yerler izletmem zaman açısından daha pratik oldu. Çalışma kâğıtlarını senaryodan sonra vermem daha orijinal sloganlar yazılmasını sağladı. Senaryoda öğrencilerin farklı olarak kostüm vs. hazırlamaları ve senaryoyu konferans salonunda canlandırmaları çok daha eğlenceli oldu. Senaryo sonundaki akran iknası kısmında sorulara güzel cevaplar geldi. Dersin sonunda modül değerlendirme etkinliği de dersin tekrarlanması ve özetlenmesi adına bir fırsat oldu. (Araştırmacı Günlüğü E1)

Derse girişte dijital vatandaşlar tarafından günlük hayatımızda yapılan rutin uygulamaların sorulması dikkat çekme açısından etkiliydi. Videonun ilgili kısmının izletilmesi dersten kopmaları engelledi. Senaryo öğrenciler tarafından güzel işlendi. Çalışma kâğıtları modül sonu etkinlikleri ve öz değerlendirme formları ile birlikte dersin sonunda verilmesi daha pratik ve kullanışlı oldu. (Gözlemci Günlüğü, E1)

Esas uygulama kapsamında uygulanan eylem planı sonucunda öğrencilerin günlüklerinde dijital vatandaşlığın özelliklerine daha fazla yer verdikleri belirlenmiştir. Özellikle dijital ortamlarda karşılaştıkları bilgi ve durumlara karşı sorgulayıcı yaklaşım kazandıkları ifade edilebilir.

2. Hafta Pilot Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

DVÖP ikinci eylem planı dijital koruma modülü dijital sağlık konusu kapsamında düzenlenmiştir.

2.hafta uygulanan pilot uygulamaya yönelik öğrenci günlüklerinin analizlerine tablo 40'da yer verilmiştir.

Tablo 40. 2.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Teknoloji bağımlılığından korunma	4
	Oyun bağımlılığından korunma	2
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	3
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	4

Tablo 40'a göre pilot grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması teknoloji bağımlılığından koruma (f:4) ve oyun bağımlılığından koruma (f:2) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö9: “Bugün dijital sağlık konusunu işledik. Teknoloji ile fazla zaman geçirdiğimiz zaman bu bizde teknoloji bağımlılığı oluşturabiliyor. Bu bizi hem fiziksel hemde ruhsal anlamda olumsuz etkileyebiliyor. Vücudumuzun ihtiyacı olan (yemek, yürüyüş, göz sağlığı ve sosyalleşme) gidermeyi unutuyoruz ve bunun sonunda pek çok sıkıntı çekebiliyoruz.”

Ö15: “Ka..... arkadaşımız gibi günden 14-15 saat oyun oynamak hem bağımlılık yapıyor hem de psikolojik rahatsızlık, bel, boyun ve eklem ağrıları gibi sorunların oluşabileceğini öğrendim. Ayrıca göz sağlığımızı da kötü etkiliyor. Telefon veya tablet başında ne kadar az vakit geçirirsek bizim için o kadar iyi olacaktır.”

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:3) ve öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö6: “Ders boyunca aslında hep ihmal ettiğimiz dijital sağlığın ne olduğunu anladım. Vatandaşların sağlıklarına engel olmayacak şekilde teknolojiyi kullanmasıdır. Dijital sağlığımızı korumak için neler yapmamız gerektiğini öğrendik. Çalışma ortamımızın düzenlenmesi, ergonomik eşyalar kullanmak ve sık sık molalar vererek hem fiziksel hem de ruhsal sağlığımızı korumak için hareket etmeliyiz.”

Ö17: “Bugün dijital sağlık konusunu işledik. Sunum ve slaytlar güzeldi. Konu ile ilgili afişler hazırlanması dersi özetlemek için iyiydi. Örnek olay günlük hayattan yaşayabileceğimiz bir olay gibiydi. Sınıfta bir arkadaşımızın uzun süre Pubg oyununun oynaması oyunun etkileri üzerine soru cevap yapılması güzeldi.”

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Giriş kısmında verilen uzun süreli teknoloji kullanıma bağlı olarak hissedilen göz ağrısı örneği dikkatlerini çekti. Öğrenme – öğretme sürecinde verilen örnek olay gençler tarafından sürekli haberlerde veya internette karşılaştıkları bir olay olduğu için sıradanmış gibi geldi. Örnek olayı sunarken sınıftan bir öğrencinin günde 15 saat Pubg oyununun oynaması içlerinden bizzat birinin verilen örnek olaydaki gibi bir yaşantısının olması bu oyun bağımlılığının fiziksel ve ruhsal sağlığa etkileri üzerine soru – cevap şeklinde geçmesi dersi toparlama ve özetleme adına güzeldi. Dersin sonuç kısmında dijital teknolojileri aşırı ve bilinçsiz kullanmaya bağlı olarak oluşabilecek olan fiziksel ve ruhsal sağlık problemlerini sınıflandıran çalışma kâğıdı dersi tekrar etme adına ilgilerini çekti.” (Araştırmacı Günlüğü P2)

Derse giriş dikkat çekiciydi. Sorulan sorularla uzun süreli teknoloji kullanımının yol açabileceği sorunlara dikkat için iyi bir giriş oldu. Teknoloji bağımlılığı videosu dikkat çekiciydi videonun başındaki anketten gençler için ilgi çekiciydi. Bu nedenle esas uygulamada dersin hemen başında anket kısmını vermek daha güzel bir giriş olabilir. Öğrencilerin günlük hayatıyla alakalı olduğu için hazır bulunuşlukları üzerinde durulmadı. Bu durum örnek olayın sunumunun da daha etkili olmasını olumsuz etkiledi. Örnek olayın etkili olması için esas uygulama grubunda önceden gönüllü bir öğrenci grubuna vererek canlandırılması örnek olayı sıradan olmaktan çıkarır. Sınıftaki öğrencilerden birinin oyun bağımlısı olması öğretmenin işini kolaylaştırdı. Öğrencilerinde içlerinden birinin bahsedilen konuyu yakinen yaşayan biri olması dikkatlerini çekti. Dersin sonuç kısmında verilen çalışma kâğıdı dersin özetlenmesi adına iyi düşünülmüş. (Gözlemci Günlüğü, P2)

Pilot uygulama 2.hafta sonunda öğrenci, gözlemci ve araştırmacı günlüklerine göre elde edilen verilerde öğrencilerin daha çok teknoloji bağımlılığı ve oyun bağımlılığı üzerinde durdukları dijital sağlığımızı koruma adına alınabilecek önlemlerden bahsedilmesine rağmen öğrenci günlüklerinde fazla yer verilmediği bu nedenle esas uygulamada daha fazla üzerinde durulmasının uygun olacağı belirlenmiştir. Örnek olayın oyun bağımlılığına bağlı olarak yaşanabilecek ruhsal ve fiziksel sağlık problemlerine yönelik olması öğrencilerin ilgilerini çekmiştir. Fakat öğrenciler için sıradan gelmesi nedeniyle esas uygulamada gönüllü bir öğrenci grubuna örnek olayın daha önceden verilerek canlandırmasının yapılabileceği kararlaştırılmıştır.

2.Hafta Esas Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

2.hafta uygulanan esas uygulamaya yönelik öğrenci günlüklerinin analizlerine tablo 41’de yer verilmiştir.

Tablo 41. 2.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Teknoloji bağımlılığından korunma	6
	Oyun bağımlılığından korunma	2
	Dijital sağlığı koruma	5
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	5
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	4

Tablo 41’e göre esas uygulama grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması teknoloji bağımlılığından korunma (f:6), oyun bağımlılığından koruma (f:2) ve dijital sağlığı koruma (f:5) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö1: “Bugün ki derste gerçekten teknoloji bağımlılığının benim sağlığıma üzerine ne kadar çok derecede olumsuz yönde etkilediğini anlamlandırdım. Oynadığım bir oyuna bağlanmak beni ölüme kadar götüreceğini örnek olay sayesinde anlamış oldum. Artık bundan sonra teknolojiyi kurallarına uygun olarak kullanmaya özen göstereceğim. Çünkü teknoloji benim bu dünyada aldığım nefesten daha önemli değil artık.”

Ö3: “Bugün bağımlılığın kötü sonuçlarını öğrendik. Teknoloji ve oyun bağımlılığı sürükleyici olsa da kötü sonuçları daha fazla. Özellikle oyun bağımlısı olan arkadaşın el ve bilek kaslarının ağrıyacak kadar olması, arkadaşları ile sosyal bir bağının olmaması olduğunda sürekli cep telefonunda oynamaya devam etmesi sinirden iki telefon kırması fiziksel ve ruhsal anlamda bizlerde bıraktığı etkiyi gösterir gibiydi.”

Ö10: “Bugün teknolojinin esiri olmaktan dolayı yani internette uzun süre geçirmekten dolayı insanların yaşadığı özellikle sağlıkla ilgili problemleri daha geniş çerçevede öğrendik. Bunun yolu ÇEDME dediğimiz yöntemle uyararak çözülebilir. Çalışma ortamı, Ergonomi, Doğru kullanım, Mola ve Egzersiz. İnternetle çok iç içe olmaktan dolayı yaşadığımız problemler ve neticesinde asosyal olmak aslında çok ciddi problem. Bu yüzden bu çözüm önerileri bizim için çok değerli.”

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:5) ve öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö8: “Bu hafta derste dijital sağlık tanımını öğrendik. Teknoloji ve oyun bağımlılığı ile ilgili belirtilerin neler olduğunu öğrendik. Bütün bunlar teknolojiye uzak yaşamamız anlamına gelmiyor tabiki. Kullanmak zorunda olduğumuz teknolojiler için alacağımız bazı önlemlerin neler olduğunu hocadan örneklerle beraber detaylı öğrendik. Hatta çedme şeklinde kodladık.”

Ö2: “Eğlenceli geçen derslerimizden birisi olan teknoloji bağımlılığı dersimizde bu hafta teknolojiyi kullanırken sağlığımızı nasıl koruyacağımızı öğrenmiş olduk. Dersin sunumu sıkıcı değildi izlediğimiz video ve ankette sıkıcı değildi. Örnek olayın önce sunulması sonra canlandırılması hoşumuza gitti. Dersin sonunda hocamızın dersi özetleyip sonra bağımlılık ile ilgili sorunlar, sebepleri ve alınabilecek önlemlerin yer aldığı çalışma kâğıdı vermesi dersi tekrarlamamız için güzel bir etkinlik oldu. Bugünkü ders biraz canlı ve kıpır kıpır geçti hiç kopmadık diyebilirim.”

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Pilottan farklı olarak teknoloji kullanımına bağlı olarak oluşan göz ağrısı yerine teknoloji bağımlılığı videosundaki anketi uygulayarak öğrencilerin dikkatini çekmiş oldum. Teknoloji bağımlılığı belirtileri ve önlemler üzerinde daha fazla durup örneklerle ayrıntılandırarak dijital sağlıkla ilgili kazanımların kazanılmasını sağlamaya çalıştım. Pilot grubunda olduğu gibi bu grupta da günde 17 saat civarında Pubg oynayan bir öğrencimiz vardı. Oyunun fiziksel sağlığı üzerindeki belirtilerini parmak ve bilek kaslarının çok zorlandığını elinin üstündeki damarların çok belirginleştiğini sanki deriden fırlayacakmış gibi olduğunu belirtti. Sosyal hayatı üzerindeki etkilerini ise sürekli ekran ve telefon başında olduğunu arkadaşları ile herhangi bir etkinliğe katılmadığını katıldığı zamanlarda da cep telefonundan oynamaya devam ettiğini belirtti. Oyundaki geldiği seviyeye 4 ay kadar oynayıp geldiğini ve 3.500 TL ye satarak son verdiğini belirtti. Öğrencinin anlattığı bu olay dijital sağlığın fiziksel ve ruhsal sağlığımızı koruma için güzel bir örnek oldu. Örnek olayı pilottan farklı olarak 8 kişiden oluşan bir grup canlandırdı. Yaklaşık 10 – 12 dk sürdü. Örnek olaya uygun canlandırmada kullandıkları dilin kendi jargonlarında yapabileceklerini söylemem diğer öğrencilerin hem eğlenmesine hem de dikkatlerini çekmesine yardımcı oldu.”(Araştırmacı Günlüğü, E2.)

Derse giriş çalışması pilota göre daha başarılı oldu. Geçen haftaki verilen dijital vatandaşlık tanımından dijital sağlığa geçiş yapmak eski bilgilerle yeni bilgiler arasında ilişki kurmaya yardımcı oldu. Ne kadar bağımlısınız? Adlı teknoloji bağımlılığı anketi öğrencilerin ilgisini çekti ve bir farkındalık oluşturdu diyebilirim. Örnek olayın canlandırılması daha dikkat çekici ve eğlenceli oldu. Dersin sonunda dijital sağlık sorunları ve alınabilecek önlemlerin yer aldığı çalışma kâğıtları dersin özetlenmesi ve tekrarlanması açısından araştırmacının işini kolaylaştırdı. Daha anlaşılır ve öğrencilerin katılım göstererek gerçekleştirdikleri bir sonuç kısmı oldu (Gözlemci Günlüğü, E2).

2.hafta uygulanan eylem planı sonucunda özellikle öğrencilerde oyun ve teknoloji bağımlılığı konusuna dikkat çekilmesi sağlanmıştır. Teknoloji bağımlılığı belirtileri ve alınabilecek önlemler üzerinde daha fazla durularak örneklerle ayrıntılandırılması dijital sağlığımızı koruma için alınabilecek önlemler adına öğrenci günlüklerinde öğrencilerin daha fazla görüş belirtmesini sağladı. Esas uygulama grubunda günde 17 saat civarında Pubg oynayan bir öğrenci, oyunun fiziksel sağlığı

üzerindeki belirtilerini parmak ve bilek kaslarının çok zorlandığını elinin üstündeki damarların çok belirginleştiğini sanki deriden fırlayacakmış gibi olduğunu ve bayıldığını belirtmesi dijital sağlığın fiziksel ve ruhsal sağlığımızı koruma için güzel bir örnek oldu.

3.Hafta Pilot Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

DVÖP üçüncü eylem planı dijital koruma modülü dijital güvenlik konusu kapsamında düzenlenmiştir. Öğrencilerin günlüklerinden elde edilen bulgulara tablo 42’de yer verilmiştir.

Tablo 42. 3.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Dijital güvenlik önlemleri	2
	Veri güvenliği	3
	Dijital hak ve sorumluluklar	2
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	3
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	3

Tablo 42’ e göre pilot grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması dijital güvenlik önlemleri (f:2), veri güvenliği (f:3) ve dijital hak ve sorumluluklar (f:2) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö2: *“Dijital güvenlik konusunu işledik. Teknolojiyi ve interneti kullanırken hem kendi bilgilerimizin hem de kullandığımız teknolojilerin güvenliğini sağlayacak antivirüs gibi yazılımlar kullanmalıyız. Kullandığımız sitelerin taklit site olup olmaması ve güvenlik sertifikası olup olmadığına dikkat etmemiz durumunda güvenlik riskleri yaşayabiliriz.”*

Ö5: *“Uzun zamandır teknoloji kullanıyor olmama rağmen dijital ortamlarda sahip olduğum haklar olduğunu hiç düşünmemiştim. Belki de bu ortamları sahte, sanal veya gizli birer ortam olarak görmemizden kaynaklıdır bu. Bu derste belki de bundan sonraki yaşantımda en çok kullanacağım veya lazım olacak sanal haklarımın olduğunun farkına varmış oldum.”*

Ö10: *“Dijital ayak izimizi takip ederek aslında sanal ortamlarda çokda güvende olmadığımızı söyleyebilirim. Gün içinde sürekli telefon veya laptop kullanırken aramalarımız ve girdiğimiz sitelerden bizlerin ayak izini takip ederek sürekli mesaj, mail veya reklamlar geliyor. Dijital ayak izi kavramını ilk defa duydum ve internete bağlı olduğumuz sürecede yapabileceğimiz şey yok galiba.”*

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:3) ve öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö11: *“Hocanın derste anlattığı konulardan her birinde konularla bir örnek olay dersin sıkıcı olmadan güzel geçmesini sağlıyor. Bu derste bir üniversite öğrencisinin taklit siteden aldığı sahte otobüs bileti ve banka bilgilerinin başkalarının eline geçmesi ile ilgili bir örnek olay işledik. 1 ay sonra bayrama giderken bilet alırken başımıza gelebilecek olay olması uyarıcı olması açısından hoşuma gitti.”*

Ö17: *“Bugün dijital güvenlik ve dijital haklarımız konusunu işledik. Dijital güvenlik konusunda örnek olay günlük yaşamdandı. Son derste haklarımız kısa basit ve sade bir şekilde öğrenmiş olduk. Normalde hak hukuk konusu biraz sıkıcıdır. Her iki konumuzun sonunda çalışma kâğıtları öğrendiklerimizi tekrar etmemiz sağladı.”*

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Girişte dijital güvenlikle ilgili etkili bir giriş olmadı. Dijital ayak izi kavramı öğrencilerin ilgisini çekti çok sayıda geri dönütler ve sorular geldi. Esas uygulamada daha fazla üzerinde durarak örneklere yer verilebilir. Örnek olay öğrencilerin sıklıkla karşılaşılabileceği bir olay olduğu için anlatımı kolaylaştırdı. Dersin sonuç kısmında yapılan beyin fırtınasında verilen cevapların bir raportör ile tahtaya yazılması süreyi gereksiz yere uzattı. Son derste dijital hak konusunda öğrenciler çok az bilgiye sahipler Estonya e vatandaşlığı derse giriş için ilgilerini çekti. Sunum ve içeriği soyut kavramlar olduğu için oldukça sade tutmama ve temel haklar üzerinde durmama rağmen bazı şeyler havada kaldı bu anlamda video bir nebze imdadımıza yetişti.”
(Araştırmacı Günlüğü P3)

Derse giriş dikkat çekici olabilirdi. Dijital hak konusu ile ilgili giriş iyiydi Estonya e vatandaşlığı ile ilgili esas uygulamada biraz daha araştırma yapılarak ayrıntılı bilgi verilebilir. Dijital ayak izi öğrencilerin ilgisini çekti. İnternette karşılaştıkları reklamlara şimdi daha çok anlam verdiler. Her iki ders içinde video olması güzeldi. Dijital haklarımız uzmanlık gerektiren bir konu olduğu için çok anlaşılır olmadı esas uygulamada haklarla ilgili örnek sayısı artırılabilir. Ders sonu etkinlikleri her iki ders içinde ayrı ayrı düzenlenmiş çalışma kağıtları ve modül sonu etkinlikleri ile öğrenciler bol bol tekrar etme fırsatı buldular. Fakat çok sıkıştırılmış bir plan gibiydi. En azından esas uygulamada modül sonu etkinlikleri ertesi gün yapılması

öğrencilerin öğrendiklerini sindirmesi açısından daha iyi sonuç verecektir. Çalışma kâğıtlarını da evde daha sakin kafayla doldurup ertesi gün getirmeleri istenebilir.”(Gözlemci Günlüğü, P3)

Pilot uygulama 3.hafta sonunda öğrenci, gözlemci ve araştırmacı günlüklerine göre elde edilen verilerde dijital verilerimizin güvenliği ve dijital haklarımız üzerinde fazlaca durulmasına rağmen az sayıda öğrenci günlüklerinde yer vermesi nedeniyle esas uygulamada daha fazla üzerinde durulmasının uygun olacağı belirlenmiştir. Dijital ayak izi ile ilgili daha fazla örneklere yer verilmesi modül sonu etkinliklerin ve çalışma kâğıtlarının ders yerine ev ödevi olarak verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca gözlemci görüşüne göre dijital hak konusu kendine has teknik bir yapısının olması nedeniyle esas uygulamadan önce uzman daveti gerçekleştirilebileceği ayrıca bir sonraki hafta konusu olan dijital hukuk konusu içinde alt yapı oluşturabileceği belirlenmiştir.

3.Hafta Esas Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

3.hafta uygulanan esas uygulamaya yönelik öğrenci günlüklerinin analizlerine tablo 43’de yer verilmiştir.

Tablo 43. 3.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Dijital güvenlik önlemleri	5
	Veri güvenliği	5
	Dijital hak ve sorumluluklar	4
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	4
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	3

Tablo 43’e göre esas uygulama grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması dijital güvenlik önlemleri (f:5), veri güvenliği (f:5) ve dijital hak ve sorumluluklar (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö1: “Bugün ki ders bugüne kadar geçen en verimli dersim oldu. Bu derste çok bilgi öğrendim. Hiç kimsenin bilgisayarından şifreli bir hesabıma girmemem gerektiğini öğrenmem çok iyi oldu benim için. Özellikle güvenli sitelerin hangileri olduğunu nasıl ayırt edebileceğimi fark ettim. Günlük hayatta duyduğum başkasının başına gelen telefon dolandırıcılığı vs. bizlerde olabilirdik. Verilerimin güvenliğine ne kadar dikkat etmezsem o kadar çok kişiye yayılır bu da dolandırıcılara fırsat vermek demektir.”

Ö5: “Bugün derste verilerimin güvenliğini nasıl sağlamam gerektiği ve dijital haklarımızın neler olduğunu öğrenmiş oldum. Önceden her siteye bilinçsizce girip

haklarımın neler olduğunu bilmeden bilgilerimi verirdim. Dijital ayak izi ile takip edilebileceğimi öğrenmem de kafamda bazı şeylerin oturmasını sağladı. Eskiden telefon veya internet üzerinden dolandırılanlara anlam veremezdim yaşlıları sadece dolandırabilirler diye düşünürdüm. Şimdiye kadar başıma böyle bir şey gelmemesi benim için büyük şansmış.”

Ö12:”...Dijital haklarımın olduğunu duyunca biraz şaşırdım. Sanal ortamları biraz daha başıboş ortam olarak değerlendiriyordum açıkçası. İlk hafta hoca zaten dijital vatandaşların sahip olduğu bazı haklar olduğundan bahsetmişti. Vatandaşlık kavramı ile birleşince böyle haklarımızın olması normal geliyor. Bazılarını günlük hayatta yapmamıza rağmen hakkımız olduğunu bilmiyordum.”

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:5) ve öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö4: “Bugün dijital haklarımın neler olduğunu öğrendim. Kişisel verilerimi nasıl koruyacağımı, haklarımın neler olduğunu daha iyi kavradım. Şimdi bir siteye girdiğimde nelere dikkat etmem gerektiğini ayak izi ve çerez politikasının ne olduğunu öğrendim. Dersteki sunum ve video güzeldi. Örnek olay günlük hayattan hepimizin başına gelebilecek ve hepimizin çoğunlukla dikkat etmediği bir olaydı.”

Ö14:“Dijital güvenlik dersimizde internette kullandığımız sitelerin güvenilir olduğunu nasıl anlayacağımızı öğrendim. Örnek olayda da buna dikkat etmeyen bir öğrencinin dolandırılmasını anlatıyordu. Kişisel verilerimi nasıl koruyacağımı, şifresiz ağlara girmemem gerektiğini öğrendim. Dijital haklar konusunda bazı haklarımı biliyordum ama ayrıntılı bir şekilde ve birden fazla seçenek olarak neler yapmam gerektiğini bilmiyordum. Eğitici ve öğretici güzel bir ders oldu benim için. Ders sonunda çalışma kağıtları ve modül sonu etkinlikler dersi tekrar etme adına güzel bir fırsattı.”

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Kendi mail adresime gelen maillerden ekran görüntülerini vererek dijital güvenliğe giriş yaptım. Öğrencilerin dikkatini çekti bazıları kendilerine de bu tarz mailler geldiğini söyledi. Konu ile ilgili videonun ilk 4.08 dk ile veri güvenliği ile ilgili öğrenci görüşünün yer aldığı son 3 dk izlettim. Dijital ayak izi üzerinde biraz daha fazla durdum. Öğrenciler bu konu ile ilgili kendi başlarına gelen karşılaştıkları durumları

anlatan örnekler verdiler. Örnek olay günlük hayattan ve öğrencilerin karşılaşabileceği bir durum olduğu için dikkatlerini çekti. Pilotta verdiğim Estonya e vatandaşlığı örneği dikkatlerini çektiği için burada daha ayrıntılı verdim. Sunumdan pilottan farklı olarak görseiliği artırmak için resim ve birkaç örnek olay eklemesi yaptım. Dijital hak konusu uzmanlık bilgisi gerektiren bir konu olduğu için daha önceden de öğretim programı ile ilgili uzman görüşleri alırken daha iyi anlaşılabilmesi için uzman daveti yapılabileceği tavsiye edilmişti. Okulumuzun adalet bölüm başkanı uzman daveti için okulun konferans salonuna davet edildi. Bir sonraki hafta konusu olan dijital hukuk ile dijital hak arasındaki bir günde bu davet öğrencilerin merak ettikleri soruları açısından faydalı oldu. Dijital hak konusunu pekiştirirken dijital hukuk konusu içinde ön bilgi edinmiş oldular (Araştırmacı Günlüğü, E3.)

Araştırmacının kendi maillerinden getirmesi giriş için güzel örnek oldu. Videoların akışı ve sunumlar daha akıcıydı. Ders süresi daha verimliydi o açıdan. Veri güvenliği ve ayak izi üzerinde daha fazla durulunca öğrenciler açısından daha anlaşılır oldu. Öğrenciler anladıkları için yaşadıkları aksaklıklarla ilgili örnekler verdiler. Sahip olunan hakların biraz daha detaylandırılması ve örneklendirilmesi daha anlaşılır hale getirdi. Çalışma kağıtları ve modül sonu değerlendirme etkinliklerini ev ödevi olması öğrenciler için daha kullanışlı oldu.(Gözlemci Günlüğü, E3).

Mail adresine şüpheli kişilerden gelen çekiliş veya işbirliği daveti gibi mailleri ekran görüntülerini vererek dijital güvenliğe dikkat çekildi. Videonun tamamı yerine sadece ilgili kısım 3 dk izletilerek öğrencilerin dikkatinin dağılması engellendi. Dijital ayak izi ile ilgili internetten temin edilen 13 sorudan oluşan mini bir anket ile öğrencilerin internet üzerinde ne derece ayak izi bıraktıklarını tespit etme etkinliği dijital ayak izi kavramını kazanmalarını sağladı. Örnek olay günlük hayattan ve öğrencilerin karşılaşabileceği bir durum olduğu için dikkatlerini çekti. Dijital hak konusu uzmanlık bilgisi gerektiren bir konu olduğu için daha önceden de öğretim programı ile ilgili uzman görüşleri alırken daha iyi anlaşılabilmesi için uzman daveti yapılabileceği tavsiye edilmişti. Okulun adalet bölüm başkanı uzman daveti için okulun konferans salonuna davet edildi. Bir sonraki hafta konusu olan dijital hukuk dersi öncesinde gerçekleştirilen bu davet öğrencilerin merak ettikleri soruları açısından faydalı oldu. Dijital hak konusunu pekiştirirken dijital hukuk konusu içinde ön bilgi edinmiş oldular.

4.Hafta Pilot Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

DVÖP dördüncü eylem planı dijital saygı modülü dijital hukuk ve etik konusu kapsamında düzenlenmiştir. Pilot uygulama kapsamında öğrencilerin tuttuğu günlüklerden elde edilen bulgular tablo 44’de verilmiştir.

Tablo 44. 4.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Dijital hukuk ve bilişim suçları	9
	Dijital etik	6
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	6
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	5

Tablo 44’e göre pilot grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması dijital hukuk ve bilişim suçları (f:9) ve dijital etik (f:6) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö3: *“Bugünkü dersimizde dijital hukuk ve dijital etiği öğrendik. Dijital hukuk konusunda haklarımızı aslında kendimizce doğru bildiğimiz şeylerin etik veya hukuki olmadığını öğrendik. Özellikle sıklıkla yaptığımız telif hakkını ve işleyişini başkasına ait şahsi şeyleri kendimizinmiş gibi gösterdiğimizde vb. şeyler yapıldığında doğurabileceği etik ve hukuki sonuçlarının farkına vardık.”*

Ö11: *“Bugün bilmediğim bazı şeylerin suç olduğunu öğrendim. Grup konuşmalarında veya bireysel konuşmalarda neler yapmam nelere dikkat etmem gerektiğini hangi durumlarda ne gibi hukuki sonuçları olduğunu anladım. Sosyal medyada dedikodu yapmanın hak ihlali olduğunu öğrendiğimde çok şaşırdım. Dikkat etmediğim şeylerden birinin de sanal ortamlarda telif hakkı ihlali olduğunu fark ettim.”*

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:6) ve öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:5) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö14: *“Bugün işlenen ders aslında bir hafta önceki işlediğimiz dijital hak konusunu pekiştirici nitelikteydi. Zaten bu konuyla ilgili geçen hafta bir avukat hocamız konferans vermişti. Teknolojide telif hakkının bildiğimden farklı olduğunu öğrenmek beni şaşırttı. Dijital dünyada aslında bilmediğim birçok hakkımın olduğunu öğrenmiş oldum. Gerçek yaşamda ahlaki olmayan birçok davranış sanal ortamlarda da etiğe aykırı olması önemliydi. Keşke herkes bunlara dikkat etse daha güvenli ve sağlıklı bir sanal hayatımız olur.”*

Ö11: “Bugün dijital hukuk ve etik konusunda birinin sanal ortamları düzenleyen yazılı birinin ise yazılı olmayan kurallar olduğunu öğrendik. Dijital ortamlarda geçerli olan bilişim suçlarını ve bu suçların para cezası hapis cezası gibi karşılığı olduğunu duymuş oldum. Kendimin de en çok yaptığı yanlışın yazışmalarda fazla emoji kullanma veya noktalama işaretlerine dikkat etmediğimi bazen de başkasının fikrini düşüncesini kaynak göstermeden paylaşarak intihal yaptığımı fark ettim. Dersin sonunda ise sosyal medya hesabının çalınması ve böyle bir olay karşısında neler yapabileceğimizi farklı rollere bürünerek oynadık. Dersi eğlenceli hale getirdi bu kısım. Roller ile ilgili hazırlanan afişler ve sonunda geliştirdikleri sloganlar çok iyiydi.”

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Havalar ısınmaya başladığından belki de öğrenciler bugün daha bir kıpır kıpırdı. Derse karşı istekli ve heyecanlıydılar. Girişte günlük hayatta olduğu gibi dijital ortamlarda da geçerli olan ve dijital yaşamı düzenleyen hukuk ve etik kurallar olduğundan bahsetmem dikkatlerini çekti. Geçen hafta uzman daveti etkinliğinde ele alınan dijital hak konusu ile bu haftaki hukuk konusu ön bilgilerle yeni bilgiler arasında ilişki kurulmasını sağladı. Sosyal medya hesabının çalınmasının ve bu durumda ki hukuki ve etik anlamda dikkat edeceğimiz kuralların yer aldığı rol oynama tekniği etkiliydi. Farklı dört rol ile öğrencilerin sanal ortamlarda karşılaşabilecekleri istenmeyen durumlarda neler yapabileceklerini tahmin etmelerine yardımcı oldu. Rollerin etkisi ile phillips 66 tekniği daha akıcıydı.” (Araştırmacı Günlüğü P4)

Derse girişte araştırmacının günlük hayatla dijital hayatı ilişkilendirerek hukuk ve etik konusuna giriş yapması dikkat çekiciydi. Bu haftaki rol yapma tekniği altında öğrencilerin günlük hayatı ile yakından ilişki olmasına rağmen hakkında yeterli açıklama yapılarak daha fazla motivasyon sağlanabilirdi. Dersin içeriği ile ilgili dijital hukuk ihlallerinin ve sonuçlarının yer aldığı gerçek olaylar veya mahkeme kararları olsa daha işlevsel olabilirdi. Rol yapma etkinliği güzeldi öğrencilerde merakla takip etti. Sonunda uygulanan Phillips 66 tekniği de etkiliydi. Dersin sonunda kısa bir özet yapılarak dersin bitirilmesi daha uygun olurdu.” (Gözlemci Günlüğü, P4)

Pilot uygulama 4. hafta sonunda öğrenci, gözlemci ve araştırmacı günlüklerine göre elde edilen verilerde hem dijital hukuk hem de dijital etiğe öğrenci günlüklerinde yeterince yer verildiği görülmektedir. Bir hafta önce yapılan uzman davetinin ön bilgi oluşturması ve bu hafta uygulanan rol oynama tekniğinin etkili olduğu söylenebilir.

4.Hafta Esas Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

4.hafta uygulanan esas uygulamaya yönelik öğrenci günlüklerinin analizlerine tablo 45’de yer verilmiştir.

Tablo 45. 4.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Dijital hukuk ve bilişim suçları	6
	Dijital etik	4
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	5
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	3

Tablo 45’e göre esas uygulama grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması dijital hukuk ve bilişim suçları (f:6) ve dijital etik (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö4: “Bugün dijital vatandaşın hukuktaki yerini ve aykırı durumları öğrendik. Başkalarının hakkına saygı duyarak görüşlerimizi ve davranışlarımızı başkalarının hakkını ihlal etmeden kullanmamız gerektiğini öğrendik. Hukuka aykırı davrandığımızda TCK 5237 sayılı kanunla cezalandırılabileceğimizi öğrenmiş olduk. Telif ve lisans hakkında aslında yanlış bilgi sahibi olduğumun intihali ise ilk defa duyduğumu söyleyebilirim.”

Ö7: “Dijital ortamlarda sahip olduğumuz hakları kanun numarasını bilmemekle beraber daha önce duymuştum. Ayrıca geçen haftaki konferansta avukat olan hocamız da bahsetmişti. Dijital ortamlarda da yazılı olmayan kurallar olduğunu buna dijital etik denmesi dikkatimi çekti. Aslında sanal ortamlarda w.app gruplarında yaptığımız bazı davranışın etiğe aykırı olduğunu öğrenmiş oldum. Çok emoji kullanmanın veya sürekli kısaltma yapmanın ya da noktalama işareti kullanmamanın yanlış anlaşılmalara sebep olabileceğini pek de düşünmüyordum. Sorun yaşadığımız veya tartıştığımız arkadaşlara göndermiş olduğumuz hakaret içerikli mesajların aslında aleyhimize delil olabileceği ve daha dikkatli bir kullanım gerçekleştirmemiz gerektiğini yeni yeni farkına vardım.”

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:5) ve öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö10: “Bugün dijital hukuk ve dijital etiğin ne olduğunu ve bunların ayrımını gördük. Dersin sunumu güzeldi örnekler dijital hukuk ihlallerini daha kolay anlamamızı sağladı. Bi önceki haftada konferansta hukukçu hocamızda örnek olaylardan bahsetmişti. Ders kapsamında yönetime katılım, internette en çok yanlış yapılan özel

hayatın gizliliği, internette şikayet hakkı, kişisel verilerin korunması ve sanal ortamlardaki kişilik hakları gibi kavramları yeni öğrenmiş oldum. Sanal ortamlarda işlenen suçların bilişim suçları olarak adlandırıldığını biliyordum fakat bunların bir kanunla düzenlendiğini de bu derste öğrendim. Ama bu suçlar bizim şikayetimizle veya bildirmemizle işlem yapılacak olması nedeniyle birçok vatandaşın bilgi sahibi olması gerekiyor.”

Ö4: “Geçen haftaki dersimizde de dijital haklarımızı işlemiştik konferansta da bu konuyu işledik bu hafta bazı şeyler gene aynısı gibiydi. Farklı olarak dijital etik konusunu işledik. Dersi sıkıcı olmaktan kurtaran rol oynama etkinliği idi. Sosyal medya hesabı çalınan birisinin duru karşısında takınabileceği dört farklı rol işlendi. İlki hepimizin çoğunlukla yaptığı hakaret ve küfürdü. Aslında bunun bizi haklıyken haksız duruma düşürdüğünü görmüş olduk. Arkadaşların hazırladığı bazı afişler çok güzeldi. Ben ve birçok arkadaşımız sanal ortamlarda bundan sonra en azından daha dikkatli olacağımızı söyleyebilirim.”

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Derse girdiğimde rol oynama tekniği ile ilgili olarak öğrencilerin bazı materyalleri hazırlamaları güzel bir etkinlik olacağını habercisi gibiydi. Bu nedenle öğrenciler coşkulu ve heyecanlıydı. Biran evvel etkinliğe geçmek ister gibiydiler. Pilot uygulamadaki giriş esas uygulamada da dikkatlerini çekti. Sunum için 40 dk ayırdık. Öğrencilerin oyun, drama ve animatörlük gibi derslerden de alışkın olmaları rolleri için hazırlanabilecekleri yeterli sürelerini olması tekniğin süre ve akıcılık anlamında daha etkili olmasını sağladı. Bu durum Phillips 66 tekniğinin pilot uygulamada olduğu gibi verimli geçmesini sağladı (Araştırmacı Günlüğü, E4.)”

Giriş pilottaki gibiydi öğrencilerin dikkatini çekti diyebilirim. Önceki haftaki konuyla bağlantılı olması araştırmacının ilişki kurabilme ve hazırbulunuşluklarını sağlama açısından iyi bir fırsattı. Dijital hukuk alanında ve etik alanında gerçek hayatta yaşananlara örnek verilmesi günlük yaşamla ilişkilendirme ve anlaşılabilirlik açısından önemliydi. Süre sıkıntısı yaşanmadı. Rol oynama etkinliğini gerçekleştiren grup başarılıydı. Bu yüzden ders monoton geçmedi. Phillips 66 tekniği hem etkinliği hem de öğrencilerin geçen haftadan aşına olmaları nedeniyle sıkıcı olmadan tamamlanabildi. Bu tür etkinliklerden sonra dersin sonunda özetle toparlanması kafalarda dağınıklığın olmaması açısından güzel bir son oldu.(Gözlemci Günlüğü, E4)”

Pilot uygulamada olduğu gibi dijital hukuk ve dijital etiğin dijital hayatı düzenleyen yazılı ve yazılı olmayan kurallar olduğunun anlatılması bir hafta önceki dijital hak konusu ile ilişkili olması ve uzman davetinin etkisi ile öğrenci günlüklerinde hem dijital hukuk hem de dijital etiğe yer verilmesini sağladı. Öğrencilerin oyun, drama ve animatörlük gibi derslerden de alışkın olmaları rolleri için hazırlanabilecekleri yeterli sürelerini olması tekniğin süre ve akıcılık anlamında daha etkili olmasını sağladı.

5.Hafta Pilot Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

DVÖP beşinci eylem planı dijital saygı modülü dijital erişim konusu kapsamında düzenlenmiştir. Öğrenci günlüklerinden elde edilen verilerin analizlerine tablo 46’da yer verilmiştir.

Tablo 46. 5.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Dijital erişim ve uçurum	9
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	9
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	6

Tablo 46’a göre pilot grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması dijital erişim ve uçurum (f:9) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö5: “Ders konumuz dijital erişimdi. Yeni öğrendiğimiz kavramlardan biride dijital uçurumdu. Dijital erişim herhangi bir ayırım olmadan herkesin sanal ortamlara ulaşması demek. Yeni dünya düzenine ayak uydurmak için erişimin ne kadar önemli olduğunu öğrendik. Dijital anlamda her şeyin temeli erişime çıkıyor. Dijital erişimin olmadığı zaman dijital uçurumun ortaya çıktığını ve bunun sebeplerini ayrıntılı işledik. Gerçek hayattaki birçok şeyde olan ayırım sanal dünyada da erişebilen ile erişemeyen arasında oluyor maalesef.”

Ö12: “Dijital erişimin ne olduğunu ve günümüzdeki önemini işledik. Günün yaklaşık 1/3’ ü nü internette erişim halinde geçiriyoruz. Bu oran bile dijital erişimin ne kadar önemli ve hayatımızda yer ettiğini gösteriyor. Dijital erişime engel olan nedenleri ve bunun sebeplerini ve neden olacağı olumsuzlukları konuştuk. Erişime engel olunan durumlarda ise dijital uçurum ortaya çıkıyor. Dijital uçurum zengin ve fakir gibi insanlar arasında oluşan bir ayrışım. Her türlü ayrışım gibi dijital ayrışım da hem insanlar hem de toplumlar için kötü bir sonuç.”

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:9) ve öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:6) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö12: *“Bugünkü konuda dijital erişimi işledik. Dijital erişimin günümüzdeki önemini anladım. Günün 1/3’ü nü online olarak geçiriyoruz. Buna rağmen beni şaşırtan olay sekiz buçuk milyon insanın dijitalden uzak yaşaması olduğunu öğrenmem oldu. Derste işlediğimiz örnek olay pandemi döneminde bizzat yaşadığımız olay gibiydi. Üniversite hazırlık sürecinde birçoğumuz eşit şartlar altında hazırlanamadık belkide. Bu yüzden örnek olayı beğendim bizi anlatır gibiydi.”*

Ö8: *“Derste daha önceden bildiğimiz bir kavram olan erişimi gördük. Erişimin tersi durumunda yani gerçekleşmediği durumda ise dijital uçurumun ortaya çıktığını gördük. Basit bir kavram gibi durmasına rağmen aslında önemli olduğunu gerçekleşmediğinde bir bölünme ortaya çıktığını öğrenmiş olduk. Bu nedenle derste daha çok erişim olmasa neler olabilirdi konuştuk. Ders sade ve bol karşılıklı sohbet gibi geçti. Karşılıklı soru cevaplar öğreticiydi. Örnek olay hepimizin başına gelebilecek belkide pandemide bazılarımızın başına gelmiş olabilir. Örnek olay bende kesinlikle kalıcı öğrenmeyi sağladı diyebilirim.”*

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Giriş kısmında verdiğim erişimin dijital vatandaşlığın ilk adımı vurgusu ve örneği ilgilerini çekti. Birinci derste konu ile ilgili sunum yapıldı. İkinci derste örnek olayın sunumuna geçtik. Kısa bir süre önce pandemide uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları sıkıntılara bizzat şahitlik etmeleri nedeniyle ilgilerini çekti. Kendilerinin üniversite sınavlarına hazırlık sürecinde erişim nedeniyle uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları veya tanıdıklarının yaşadıkları olumsuzlukları örnek olarak verdiler. Dersin sonunda dijital erişim ve dijital uçurum ile ilgili slogan geliştirme etkinliği ve modül sonu değerlendirme etkinliği dersi özetlemeyi ve öğrencilerin aktif katılım göstermelerini sağladı (Araştırmacı Günlüğü P5)

Derse girişte verilen örnek ve giriş etkinliği daha dikkat çekici olabilirdi. Dijital vatandaşlığın ilk adımının erişim olduğu erişim olmadan diğerlerinin bir anlam ifade etmeyeceği vurgusu eski öğrenmelerle yeni öğrenme arasındaki ilişkiyi kurmak için önemliydi. Seçilen örnek olay hayatın içinden olması iyi düşünülmüşken sunumda görsellik veya kısa bir video eklenebilirdi. Süre etkili kullanıldı öğrencilerin kendilerini

ifade etme şansı bulabildiler. Dersin sonunda slogan üretme etkinliği öğrencileri hem düşünmeye hem de aktif katılım sağlamaya yöneltti.” (Gözlemci Günlüğü, P5).

Pilot uygulama 5. hafta sonunda öğrenci, gözlemci ve araştırmacı günlüklerine göre elde edilen verilerde dijital erişim ve dijital uçurum kavramlarının anlaşıldığı fakat teknolojinin vatandaşlık için en önemli getirisi olan katılımın sağlanması durumuna öğrenci günlüklerinde rastlanmadığı belirlenmiştir. Ayrıca içeriğin sunumunda daha fazla görsel ve kısa bir video eklenmesi kararlaştırılmıştır.

5.Hafta Esas Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

5.hafta uygulanan esas uygulamaya yönelik öğrenci günlüklerinin analizlerine tablo 47’de yer verilmiştir.

Tablo 47. 5.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Dijital erişim ve uçurum	9
	Katılım ilkesi	4
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	5
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	3

Tablo 47’ye göre esas uygulama grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması dijital erişim ve uçurum (f:9) ve katılım ilkesi (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö1: “Bugün dijital erişimin ne denli önemli olduğunu ve erişim sıkıntısı yaşayınca bunun nelere mal olduğunu öğrendik. Bununla birlikte dijital uçurum kavramını öğrenmiş olduk. Ayrıca dijital uçurumun nedenleri ve erişim problemlerini öğrendik. Pandemi nedeniyle okulu dondurmak zorunda kalan birçok kişinin olması, altyapı veya internete bağlanamama nedeniyle dijital kimlik ve katılımın önemli olduğunu bize açıklıyor.”

Ö9: “Dijital vatandaş olmak için gerekli olan iki araç bilgisayar gibi teknolojik bir cihaz ve internet erişimi olduğunu gördük. Bu aynı zamanda vatandaşların katılım ilkesi anlamına geliyor. Erişimin gerçekleşmediği durumlarda dijital uçurumun ortaya çıktığını dijital uçurumun nedenleri ve önlemenin yollarını öğrendik. Her yerde alt yapının yeterli olmadığını, kurumsal yapının, sosyo – ekonomik statü ve psikolojik faktörler uçuruma sebep olmaktadır. Bunu önlemenin bazı yolları altyapı ve devlet yatırımı ve teşviktir.”

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:9) ve öğrenme öğretme sürecine katkısı etkinliğe (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö3: “Bugün teknoloji bağımlılığı dersimizde dijital erişimi öğrendim dijital vatandaş olabilmenin şartlarından biriymiş. Dijital erişim olmayınca dijital uçurum ortaya çıkıyormuş. Dijital erişime engel olan faktörleri zihinsel erişim, maddi erişim, kullanım erişimi ve deneyim erişimi olarak işledik. Teknoloji bağımlılığı dersinde her hafta başka şeyler öğreniyoruz. Bu haftaki konumuz kısa ve sadeydi. İzlediğimiz videoda konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı oldu. Bu dersten önce bazı şeylerden bi haberdim. Ama bu ders gözümü açtı diyebilirim.”

Ö4: “Dijital erişim konusunu işledik. Her gün kullandığımız veya bazen bağlantı problemleri nedeniyle kullanamadığımız şeyin aslında erişim tersi durumun ise uçurum olduğunu hatırladık. Ders konu olarak çok uzun değildi kısa ve sadeydi. Örnek olay pandemide erişim problemi yaşayan birinin okulunu dondurmak zorunda kalmasıydı. Uzem derslerinin vize ve final sınavlarını online olduğumuz için bazen bağlantı veya sistemden düşme gibi sorunlar bizlerde yaşayabiliyoruz. Dersin sonunda modül sonu değerlendirmesi yaptık tekrar etmek için güzel oldu.”

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

“Derse girdiğimde öğrencilerin motivasyonu yüksekti. Artık programa ve etkinliklere alışmış bir görüntü veriyorlardı. Giriş kısmında daha önceki haftalarda işlediğimiz dijital vatandaşlığın boyutların her birinden 2 – 3 cümle bahsederek bütün bu beceri ve yeterliklerin sadece erişim varsa bir anlam ifade ettiğini belirterek giriş yaptım. Sunum için belirlenen süre pilot uygulamada olduğu gibi yeterli oldu. Örnek olay pandemi sürecinde bizzat kendilerinin de yaşadığı bir olay olduğu için ilgilerini çekti. Hatta bazıları uzaktan eğitim yoluyla aldıkları derslerde ve bu derslerin sınavlarında yaşadıkları olumsuz durumlardan örnekler verdi. Dijital uçurum kavramını birçoğu yeni duymuş gibiydi. Toplumda dijital bölünme oluşturabilecek kadar önemli bir kavram olduğunu fark ettiler. Dersin sonunda çalışma kağıtlarında yer alan dijital erişim ve dijital uçurum ile ilgili slogan geliştirme etkinliği dersin eğlenceli bitmesine ve öğrencilerin konu ile ilgili öğrenmelerini gözden geçirerek sentez yapmalarını sağladı.” (Araştırmacı Günlüğü E5)

Derse girişte verilen örnek ve giriş etkinliği pilot uygulamaya göre daha dikkat çekiciydi. Ayrıca diğer boyutların özetlenerek bu boyutların sıfır olduğu bu sıfırların başına erişim bir olarak geldiğinde bir anlam ifade ettiği vurgusu öğrencilerin hazırbulunuşluklarını da sağlamış oldu. Seçilen video kısa ama amaca hizmet eder nitelikteydi. Sürenin kullanımı ekonomikti. Örnek olay pilot grubunda olduğu gibi öğrencilerin dikkatini çekti ve birçok örnekler vererek aktif katılım sağladılar. Dersi özetlemek için slogan üretme etkinliği yeterliydi” (Gözlemci Günlüğü, E5).

Giriş kısmında daha önceki haftalarda işlenen dijital vatandaşlığın boyutların her birinden 2 – 3 cümle bahsedildi. Bütün bu beceri ve yeterliklerin sadece erişim varsa bir anlam ifade ettiğini hepsinin sıfır erişimin ise bir olarak bunların başına gelirse büyük bir sayı değeri oluşturacağı örneği dijital vatandaşlığın tekrarı ve etkili bir giriş olmasını sağladı. Örnek olay pandemi sürecinde bizzat kendilerinin de yaşadığı bir olay olduğu için ilgilerini çekti. Hatta bazıları uzaktan eğitim yoluyla aldıkları derslerde ve bu derslerin sınavlarında yaşadıkları olumsuz durumlardan örnekler verdi. Pilot uygulamadan farklı olarak kısa bir video eklenmesi ve dijital erişimin en önemli özelliğinin dijital katılımı sağlaması ve dijital vatandaşlığın ilk adımı olmasının açıklanması katılım ilkesinin öğrenci günlüklerinde yer almasını sağlamıştır.

6.Hafta Pilot Uygulama Eylem Planına İlişkin Bulgular

DVÖP altıncı eylem planı dijital eğitim modülü dijital ticaret konusu kapsamında düzenlenmiştir. Pilot uygulamaya yönelik öğrenci günlüklerinden elde edilen bulgulara tablo 48’de yer verilmiştir.

Tablo 48. 6.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	E ticaretin avantajları	6
	E ticaretin dezavantajları	1
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	4
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	4

Tablo 48’e göre pilot grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması e ticaretin avantajları (f:6) ve e ticaretin dezavantajları (f:1) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö5: “Bugün derste dijital ticaret konusunu işledik. Dijital ticaretin kapsamı sadece alışveriş değil bankacılık hizmetlerini de içine almaktadır. Alışveriş yaparken SSL sertifikasına dikkat etmemiz gerektiğini gördük. Dijital ticaret biz kullanıcılara birçok faydası var. Tek tıkla istediğimiz şey elimizin altında oluyor. Alacağımız ürün

hakkında yorumlara bakarak fikir sahibi olmamızı sağlıyor. Dijital ticaret ayrıca kayıt dışı ticaretinde önüne geçiyor.”

Ö9: “Bu hafta dijital ticaret konusunu işledik. Ticaretin sadece alışverişten ibaret olmadığını bankacılık işlemlerini de içine aldığını öğrendik. Dijital alışverişlerimizde SSL sertifikasının önemine ve pandemi döneminin e ticaret üzerindeki etkisine değindik. Dijital ticaret tüketici, üretici ve ekonomik verimlilik açısından faydalarını öğrendik. E ticaretin faydalarının yanında kimlik bilgilerimiz ve şifrelerimizin çalınması gibi riskleri de taşıdığını kullanırken çok dikkatli olmamız gerektiğini fark ettim.”

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:4) ve öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö6: “Ticaretin sadece alışveriş yapmak olmadığını öğrendim. Dijital ticaret denince bankacılık hizmetlerini kullanma, alışveriş yapma gibi birçok uygulamayı kapsadığını anladım. SSL sertifikası olmayan sitelerin güvenli değildir bu tarz sitelere girdiğimizde tarayıcı bizi uyarır. Dijital ticaret dünya çapında geniş bir satış platformu sunmaktadır. Zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın internet üzerinde alışveriş yaparak diğer siteler ile fiyat karşılaştırması yapabiliyoruz.”

Ö7: “Bugün derste dijital ticaretin ne olduğunu ve üreticiler ile biz tüketicilere faydalarını sağladığı avantajları gördük. Pandemi ile birlikte alışverişimizde tamamen dijitale döndü. Dünyanın her yerinden bize alışveriş ve ürün seçme imkanı sunmaktadır. Örnek olayda bir siteden alışveriş yaparken nelere dikkat etmemiz gerektiğini işledik. Kredi kartı bilgilerinin çalınması gibi istenmeyen durumlarda neler yapmam gerektiği hakkında bilgi sahibi oldum.”

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Derse giriş aşaması güzeldi. Girişte sorduğum kimler kredi kartı kullanıyor ve internette ne sıklıkla alışveriş yapıyorsunuz sorusuna öğrencilerin katılımı yüksekti. Bu sorulardan sonra giriş aşamasında e ticarete yaşanan bazı problemlerle ilgili gerçek olaylardan birkaç tanesinden bahsettim. Birçoğu kendisinin veya başkasının başına gelen olayı anlattı. Örnek olay gerçek hayatta yaşanabilecek bir olay olduğu için öğrencilerin dikkatini çekti. Öğrencilerden bazıları örnek olayın oyunlaştırılabileceğini TV de buna benzer skeç izlediğinden bahsetti. Esas uygulamada öğrencilere daha önceden duyurularak gönüllü 6 – 8 kişilik bir öğrenci grubu ile skeç haline getirilebilir.

Tartışma soruları güncel bir konu olduğu için daha akıcı ve daha çok katılımcı ile geçti.”(Araştırmacı Günlüğü P6)

Derse girişte sorulan kredi kartı ve dijital ticaretin kullanma ile ilgili sorular dikkat çekiciydi. Araştırmacının dijital ticarete yaşanan problemlere dair verdiği yaşanmış örnekler iyi bir giriş etkinliği oluşturdu. Öğrencilerin katılımı ve verdiği örnekler ile süre biraz daha uzadı. Esas uygulamada bu kısım ya daha iyi organize edilmeli ya da süre uzatılmalı. Seçilen örnek olay giriş etkinliğine benzer olması nedeniyle de ilgi çekiciydi. Tartışma soruları dersi özetler nitelikteydi ve katılım yüksekti.”(Gözlemci Günlüğü, P6).

Pilot uygulama 6. hafta sonunda öğrenci, gözlemci ve araştırmacı günlüklerine göre elde edilen verilerde dijital ticaretin ne olduğunun anlaşıldığı görülmüştür. Öğrenciler sıklıkla dijital ticareti kullanmakta ve daha çok faydalarına odaklanmaktadır. Günlüklerde dijital ticaretin olumsuzluklarına ve dezavantajlarına fazla yer vermemişlerdir.

6.Hafta Esas Uygulama Eylem Planına İlişkin Bulgular

6.hafta uygulanan esas uygulamaya yönelik öğrenci günlüklerinin analizlerine tablo 49’da yer verilmiştir.

Tablo 49. 6.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	E ticaretin avantajları	6
	E ticaretin dezavantajları	4
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	3
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	4

Tablo 49’a göre pilot grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması e ticaretin avantajları (f:6) ve e ticaretin dezavantajları (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö4: “Dijital ticaret internet ortamında ürün alım satımı yapmak diyebiliriz. Dijital ticaret tüketiciler, üreticiler ve ekonomik verimlilik açısından birçok faydası var. Dijital ortamda ticaret yapabilmek için bazı becerilere sahip olma ve bankacılık hizmetlerini güvenle kullanma ve güvenli alışveriş sitelerini belirleyebilmemiz gerekir. Dijital ticaret dünyanın her yerinden alışveriş imkânı sağlarken zamandan tasarruf ederek alacağımız ürünleri karşılaştırma imkânında sağlıyor. Fakat dikkatli olunmaması durumunda banka hesaplarının boşaltılması, kredi kartı bilgilerinin dolandırıcıların eline geçmesi, kart şifrelerinin çalınması veya aldığımız ürün yerine başka ürünlerin

gelmesi gibi birçok olumsuz durumlarla karşılaşılması mümkün. Bunları önleyebilmek için bilindik sitelerden alışveriş yapma, tüketici yorumlarına bakma, SSL sertifikasına dikkat etme ve ürünün fiyatının piyasaya göre aşırı ucuz olması gibi durumlara dikkat ederek bazı basit önlemler alabiliriz.”

Ö6: “Bugün dijital ticaretin fayda ve riskleri adına birçok şey öğrendik. Dijital platformlardan üzerinden yapılan satışlar daha çok müşteri potansiyeli elde edebileceğimizi maliyetleri ne kadar çok düşürdüğünü ve çok daha geniş kitlelere sahip olunabileceğini hatta dünya çapında ticaret yapabileceğimizi öğrendik. Ayrıca bu dijital müşteriler açısından özellikle zaman ve mekan tasarrufu sağlamaktadır. Fakat hem bankacılık hizmetlerinde hem de e ticareti kullanırken veri gizliliğini koruyabilmek, risk ve problemleri bilip gerekli önlemleri almak bizim için zorunludur.”

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:3) ve öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö8: “Bugün vizelerden sonraki ilk dersimizdi. Dijital ticaret konusunu işledik. Dijital ticaret, günlük hayatta pazarda markette veya avm de yaptığımız alışverişin teknolojik bir araçla internet ortamında yapılmasıdır. Çoğunluğumuzda alışveriş için dijital ortamları tercih ediyoruz. Pek çok avantajı var alışverişlerde kullandığımız için bunları biliyordum ama riskleri ile ilgili birçok şeyi duymuş oldum. Tüketici olarak internet ortamında yaptığımız alışverişlere karşı da bazı haklara sahibiz. Özellikle sitelerin güvenilir olup olmadığını SSL sertifikasından öğrenebiliyoruz. Tüketici yorumları, sanal kart kullanma, sitenin iletişim bilgileri, kapıda ödeme gibi tedbirlerle riskleri ortadan kaldıracaktır.”

Ö3: “Dijital ticaret internet üzerinden alışveriş yapmak demektir. Özellikle bazen süper indirimler olması bazen de ürün çeşitliliği ve zaman fark etmeksizin alışveriş yapılabilmesi nedeniyle internet üzerinden alışveriş daha cazip olabiliyor. Avantajları gibi bazı riskleri de var. Derste özellikle yaşanan sorunlar ve bunlara karşı alabileceğimiz önlemleri işledik. Konu bu anlamda günceldi derste daha çok biz söz alıp örnekler verdik sıkıcı değildi. Örnek olayda bir siteden alışveriş yaparken sitenin özelliklerine dikkat etmeden yapılan alışverişte başımıza neler gelebileceği ve bu durumda nerelere başvurabileceğimizi işledik. Bu yüzden örnek olay pekiştirici oldu.”

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Öğrencilerde bayrama gidecek olmanın heyecanı vardı. Bu heyecanla giriş aşamasındaki sorulara pilot grubunda olduğu gibi katılım yüksekti. Pilot uygulamasından farklı olarak hem süre sıkıntısı yaşamamak hem de öğrencilerin daha fazla konuşma ve derse katılma şansı bulabilmeleri için kendim daha önce yaşamış e ticaretteki problemlerden bahsetmedim. Bu nedenle süre sıkıntısı olmadı. Giriş ve sunum aşaması için 40 dk lık süre yeterli oldu. Pilot uygulamadan sonra esas gruptaki öğrencilere örnek olayı verip gönüllü olarak skeç haline getirebilecek var mı diye sorduğumda 6 kişilik bir grup kabul etti. O gün hava güneşli olduğu için 2.dersi okulun amfi alanında örnek olayı oynadılar. Derslik dışında amfide olmamız ve oyunlaştırma dersin daha canlı ve eğlenceli geçmesine neden oldu. Tartışma ve sonuç kısmında amfi alanında olduğumuz için ses sıkıntısı yaşansa daha çok kişinin katılımıyla tamamlandı". Araştırmacı Günlüğü E6)

Dersin başında sorulan sorular öğrencilerin dikkatini çekmeye yeterli oldu. Öğrencilerin sorulara cevapları dijital ticarete yaşamış oldukları sorunlara değinmeleri motivasyonlarını sağladı. Esas uygulamada giriş ve öğrenme öğretme sürecinde pilot uygulamaya göre daha organize olduğu için süre sıkıntısı olmadı. Ders günlük yaşamla ilişkili ve daha çok öğrencilerin fikirlerini sunabileceği şekilde geçti. 2. Dersin amfide olması ve örnek olayın skeç şeklinde sunulması öğrencilerin ilgisini çekti. Son kısımda öğrencilerin dijital ticaret esnasında yaşanabilecek problemlere karşı alınabilecek önlemleri slogan gibi sunmaları ders planında yer alan kazanımların kazanılması açısından daha etkiliydi. Bu kısım dersi özetleme açısından da kullanışlıydı."(Gözlemci Günlüğü, E6).

Giriş ve sunum aşaması için 40 dk lık süre yeterli oldu. Öğrencilerin dijital ticaret esnasında alabilecekleri önlemlere dair pilot uygulamadan farklı olarak içeriğe BTK tarafından hazırlanan güvenli web adresinden ticaret esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar ve alınabilecek önlemleri içeren bir kısım eklenmiştir. Bu durum öğrencilerin günlüklerinde ticaret esnasında alabilecekleri önlemlere günlüklerde daha fazla yer vermesini sağlamıştır.

7.Hafta Pilot Uygulama Eylem Planına İlişkin Bulgular

DVÖP yedinci eylem planı dijital eğitim modülü dijital okuryazarlık konusu kapsamında düzenlenmiştir. Pilot uygulamada öğrenci günlüklerinden elde edilen bulgulara tablo 50’de yer verilmiştir.

Tablo 50. 7.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Bilgi arama stratejileri	8
	Bilgiyi kullanma ve değerlendirme	5
	Bilgiye eleştirel bakış	1
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	5
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	4

Tablo 50’e göre pilot grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması bilgiyi arama stratejileri (f:8) bilgiyi kullanma ve değerlendirme (f:5) ve bilgiye eleştirel bakış (f:1) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö1: *“Bu hafta dersimizde bilgiyi arama stratejilerini gördük. Arama yaparken araştırmak istediğimiz konuyu arama motoruna ne şekilde yazarsak daha doğru ve yeterli bilgiye ulaşabileceğimizi gördük. Önceden bu yöntemleri bilmediğimiz için çoğu kez hem zaman kaybediyorduk hem de aradığımız bazı şeyleri bulamıyorduk. Bu dersten sonra öğrendiklerimi uygulamaya geçirdiğimde araştırmak istediğim konuyu daha doğru araştırıp daha fazla bilgiye ulaşabileceğimi düşünüyorum.”*

Ö6: *“Bugün günlük hayatta bize faydalı olacak fakat daha önce hakkında bilgi sahibi olmadığım bir konuyu öğrendim. İnternette bilgi arama stratejileri. Bazı küçük işaret ve sembollerle arama sonuçlarını istediğimi gibi arttırıp azaltabileceğimizi öğrendim. Ayrıca internette elde ettiğimiz bilgi günlük hayatta kullanamazsak veya yönetemezsek bu bilgi bize yük haline de gelebiliyor. Bilgiyi nasıl organize edebileceğimizin aşamalarını gördük.”*

Ö4: *“İnternette bilgiyi ararken kaybolmamak için doğru bilgi arama stratejilerini kullanmamız gerektiğini öğrendim. Bu aslında her dijital vatandaşın sahip olması gereken becerilerden bir tanesidir. Elde ettiğimiz bilgiyi kullanmak ve yönetmekte bilgiye ulaşmak kadar önemli. Özellikle ulaştığımız bilgiyi kullanmadan önce doğrulamak eleştirel bakmak gerekli. Çünkü sırf bilinçli bir şekilde yalan veya gerçek dışı bilgiler paylaşılabilenkte.”*

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:5) öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö9: "Teknoloji bağımlısı olmadan teknolojiyi nasıl doğru ve etkin bir şekilde kullanacağımızı bilmenin dijital okuryazarlık olduğunu öğrendim. Arama motorlarında bilgiyi nasıl doğru arayabileceğimizi gördük. Daha önce hiç duymadığım, ulaştığımız bilgiyi yönetmekte bi o kadar önemli. Bilgiyi nasıl yönetebileceğimizi öğrendim. Bilgiyi kullanabilmek için ise öncelikle bilginin eleştirel bir bakışla değerlendirilmesi gerekir."

Ö10: "Dijital okuryazarlığı işledik. Bilgiyi arama stratejilerini ve bilgiyi yönetmenin beş adımını öğrendik. Ders etkileyici ve güzel bir dersti. Günlük hayatta kullanabileceğimiz arama stratejileri bilgilendirici bir ders işlememizi sağladı. Ders esnasında arama motoru üzerinde örnek aramalar yapmamız daha iyi anlamamızı sağladı."

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Bayramdan sonraki ilk hafta olması ve bahar nedeniyle öğrenciler gayet enerjik görünüyorlardı. Girişte okuryazarlık kavramının ne olduğunu sorarak ve öğrencilerden gelen cevaplardan hareketle dijital okuryazarlığa geçiş yaptım. Dijital okuryazarlıkla ilgili sunum özellikle öğrencilerin bilgiyi arama stratejileri konusunda ilgilerini çekti. Örnek olarak derste arama motoru üzerinde beş farklı arama stratejisi kullanarak çıkan sonuç sayısını karşılaştırmamız dikkatlerini çekti ve konuyu daha iyi anlamalarını sağladı. Ders süresi planda belirlendiği şekliyle yeterli oldu. Örnek olay öğrencilerin ödev hazırlarken sıklıkla yaptığı bir durumdan esinlenerek oluşturulduğu için katılımlarını sağladı. Örnek olaylar sonundaki tartışma soruları sunumda yeterince üzerinde durulduğu için kolaylıkla katılım sağlayarak düşüncelerini ifade edebildiler."(Araştırmacı Günlüğü P7)

Giriş aşamasında okuryazarlık kavramının ne olduğu ile ilgili sorulan sorular ve oradan dijital okuryazarlığa geçiş çok anlamlı olmadı. Öğrenciler okuryazarlığı daha çok dil becerisi olarak algıladılar. Esas uygulamada bu geçiş daha iyi düzenlenebilir. Dersin içeriği ve sunum iyi organize edilmişti. Özellikle bilgiyi arama stratejisi kısmına öğrenciler daha çok odaklandılar. Ders süresi yeterliydi. Örnek olay öğrencilerin günlük hayatıyla ilgili olduğu için öğrencilerin ilgisini çekti. Olayların sonundaki tartışma sorularına aktif katılım göstererek fikirlerini rahatça ifade edebildiler.

Tartışma soruları dersi özetler nitelikte olsa da dersin sonunda kısa bir özetleme olsaydı daha iyi olurdu.” (Gözlemci Günlüğü, P7).

Pilot uygulama 7. hafta sonunda öğrenci, gözlemci ve araştırmacı günlüklerine göre elde edilen verilerde öğrencilerin dijital okuryazarlık kapsamında bilgi arama stratejileri ve bilgiyi yönetme konusunda kazanımlara yönelik yeterli bilgiyi edindiği fakat bilgiye eleştirel yaklaşım hususuna yeterince yer vermedikleri görülmüştür. Esas uygulamada dijital ortamlarda bilgiye eleştirel bakış konusu üzerinde daha fazla durulması kararlaştırılmıştır.

7. Hafta Esas Uygulama Eylem Planına İlişkin Bulgular

7.hafta uygulanan esas uygulamaya yönelik öğrenci günlüklerinin analizlerine tablo 51’de yer verilmiştir.

Tablo 51. 7.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Bilgi arama stratejileri	6
	Bilgiyi kullanma ve değerlendirme	5
	Bilgiye eleştirel bakış	5
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	5
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	3

Tablo 51’e göre pilot grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması bilgiyi arama stratejileri (f:6) bilgiyi kullanma ve değerlendirme (f:5) ve bilgiye eleştirel bakış (f:5) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö1: “Sevgili Günlük, Bugün derste çevrimiçi bilgi arama stratejilerini gördük. Bilgiyi ararken samanlıkta iğne arar gibi kaybolmamayı bilgi arama esnasında kendimizi kontrol etmemiz gerektiğini öğrendik. Ayrıca arayacağımız konunun ana fikrini yazarak daha doğru bilgilere ulaşabiliriz. Aramada istenmeyen kelimeleri çıkarmak için – eksi ifadesini kullanmalıyız. And ve or kullanımı da aramalarda çıkan sonuçları etkileyebiliyor.”

Ö4: “Bugün günlük hayatta sürekli kullandığımız bilgiyi arama stratejilerini gördük bunlardan bazılarını daha önce duymuştum. Elde ettiğimiz bilgiyi nasıl yönetmemiz gerektiğini bugün ilk defa duydum. Bunun için bazı adımlardan bahsettik. Önce bilgi ihtiyacının belirlenmesi, sonra bilgiyi arama stratejisi, elde ettiğimiz bilgiyi organize ederek kullanma şeklinde”

Ö7: “Bugün artık hepimiz günlük hayatımızda bankacılık, eğitim, sağlık, rezervasyon, hava durumu, yol tarifi vb. işlerimiz için web ortamındaki bilgilere başvuruyoruz. Bu ise internetten elde ettiğimiz bilginin yargılanması ve sorgulanması gerçeğini gösteriyor. İnternette gördüğümüz her haberin, bilginin doğruluğunu araştırarak bir sonuca varmamız gerekiyor. Sanal ortamlarda birçok troll hesap veya paylaşım olabiliyor.”

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:5) öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö3: “Bugünkü dersimizde dijital okuryazarlık ve bunla ilgili kavramları öğrendik. Bilinçli bir aramanın nasıl gerçekleştirileceğini gelişigüzel aramayı, tırnak içine alarak kalıp aramayı ve eksi kullanarak eksiltme yapmayı ve veya bağlaçlarını kullanarak arma yapmayı işledik. Bilgiyi ararken davranışsal, yaklaşımsal ve üst bilişsel yaklaşımları ve bunların alt boyutlarını açıkladık. Dijital ortamlarda elde ettiğimiz bilginin beş adımlı yönetiminden bahsettik. Elde edilen bilginin araştırılıp sorgulanmadan organize edilip kullanılmaması gerektiğini işledik.”

Ö9: “Dijital okuryazarlığın tanımını öğrendik. Dijital okuryazarlık, dijital teknolojilerin ne zaman ve nasıl kullanılmasını bilmektir diyebilirim. İnternette arama motorlarında nasıl doğru ve istenilen bilgiye daha rahat ulaşabileceğimizi bu bilgileri nasıl yönetebileceğimiz hakkında bilgi edindik. Dersin verimli geçtiği söylenebilir. Genel olarak iyiydi ve birazda eğlenceliydi. Sunumda en dikkat çeken kısım bilgi arama stratejilerinde gördüğümüz arama türleriydi. Örnekleriyle birlikte işlememiz daha anlaşılır hale getirdi.”

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Girişte pilot uygulamada olduğu gibi okuryazarlık kavramı hakkında öğrencilerin ne düşündüklerini açıklamasını isteyerek ısınmalarını sağlamaya çalıştım. Daha sonra hukuk okuryazarlığı, matematik okuryazarlığı ve finans okuryazarlığı gibi farklı okuryazarlık türlerinin var olduğundan bahsederek dijital okuryazarlığa geçiş yaptım. Dijital okuryazarlıkla ilgili sunuma pilot uygulamadan farklı olarak dijital bilgiye eleştirel bakış başlığını daha geniş yer ayırdım. İlk modül de yer alan dijital vatandaşların özelliklerinde ve tanımında yer alan eleştirel yaklaşımı hatırlatarak eski bilgilerle ilişki kurdum. Bilgiyi arama stratejileri kısmında pilot uygulamada olduğu

gibi arama motoru üzerinden farklı arama stratejileri kullanarak örnek aramalar yapıp çıkan sonuçları karşılaştırdık. Örnek olaylar üniversite öğrencilerinin ödev hazırlarken veya araştırma yaparken kendilerinin bizzat yaptıkları bir olay olduğu için sıkıcı değildi. Örnek olay tamamlama etkinliğini rahatlıkla gerçekleştirebildiler. Örnek olaylar sonundaki tartışma soruları kazanımlara yönelik ve sunumda yeterince üzerinde durulduğu için katılım sağlayarak düşüncelerini ifade ettiler. Dersin sonunda derste öğrenilenleri bilgiyi arama, yönetme ve eleştirel bakış olarak üç başlık halinde özetleyerek dersi bitirdim.”(Araştırmacı Günlüğü E7)

Okuryazarlık kavramının öğrencilerde ne çağrıştırdığı konuşulduktan sonra farklı okuryazarlık türlerinden bahsetmek iyi bir giriş oldu ve öğrencilerin dikkatini çekti. Dijital vatandaşlık kavramı ve dijital güvenlik konularında bahsedilen eleştirel yaklaşımın önemine değinilmesi eleştirel yaklaşımla dijital vatandaşlığın boyutları arasında ilişki kurma açısından etkileyiciydi. Dersin içeriğinde bilgiyi arama stratejilerine örnekler üzerinden yer verilmesi daha kolay anlaşılmasını sağladı. Ders süresi yeterli oldu. Örnek olaylar öğrenciler için anlamlıydı. Sonundaki tartışma soruları iyi düzenlemiş. Bu durum öğrencilerin aktif katılım göstermelerini sağladı. Dersin sonundaki kısa özet öğrenilenleri toparlama ve tekrar etmeleri açısından önemliydi.”(Gözlemci Günlüğü, E7).

Girişte pilot uygulamadan farklı olarak okuryazarlık kavramı hakkında öğrencilerin ne düşündüklerini açıklamalarına ilaveten hukuk okuryazarlığı, matematik okuryazarlığı ve finans okuryazarlığı gibi farklı okuryazarlık türlerinin var olduğundan bahsederek dijital okuryazarlığa geçiş yapılması dijital okuryazarlıkla ilgili farkındalık oluşturulmasını sağladı. Bilgiyi arama stratejileri kısmında pilot uygulamada olduğu gibi arama motoru üzerinden farklı arama stratejileri kullanarak örnek aramalar yapıp çıkan sonuçlar karşılaştırılması arama stratejilerini kavramları adına somut bir örnek oldu. Esas uygulamada dijital bilgiye eleştirel bakış başlığına daha geniş yer ayrılması sorgulama yapılmadığı durumlarda karşılaşılabilecek sorunların değerlendirilmesi pilot uygulamadaki öğrenci görüşlerine göre daha fazla sayıda görüş yer almasını sağlamıştır.

8.Hafta Pilot Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

DVÖP sekizinci eylem planı dijital eğitim modülü dijital iletişim konusu kapsamında düzenlenmiştir. Pilot uygulamada öğrenci günlüklerinden elde edilen bulgulara tablo 52’de yer verilmiştir.

Tablo 52. 8.Eylem Planına Dönük Pilot Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Etkili iletişim kurma	5
	Siber zorbalık	4
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	4
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	3

Tablo 52’ye göre pilot grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması etkili iletişim kurma (f:5) ve siber zorbalık (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö10: *“Bu hafta dijital iletişim konusunu işliyoruz. Dijital iletişimi sağladığı avantajları nedeniyle tercih ediyoruz. Dijital iletişimi kullanırken dikkat etmemiz gereken bazı kuralları zaten daha önce biliyordum. Ama bilmediğim ve dikkat etmediğim çok şey varmış. İletişim esnasında bireylere karşı saygılı olma, ırk, dil, din, siyaset gibi nedenlerden dolayı insanları ötekileştirmememiz gerekiyor. Mesajı iletirken doğru kişiye gönderdiğimizden emin olmalıyız. Çoğu zaman ihmal ettiğimiz gramer kurallarına veya noktalama işaretlerine dikkat etme.”*

Ö2: *“Dijital iletişimin en önemli özelliğinin yazarak iletişime geçmek olduğunu öğrendik. Dijital iletişim esnasında dikkat etmemiz gereken bazı maddeler var. Teknoloji geliştikçe sanal ortamlarda işlenen suç sayısı ve çeşidi de artıyor. Bu suçların siber zorbalığa girdiğini öğrendim. Tehdit, şantaj, alay etme, aşağılama, hakaret gibi eylemler siber zorbalık olarak değerlendiriliyor. Bazen tartıştığımız arkadaşlarla bu eylemleri yapabiliyorduk. Bu eylemler ayrıca bilişim suçları kapsamında da şikayet edilerek karşıda ki kişinin hukuki anlamda ceza almasını sağlayabilir.”*

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:4) öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö14: *“Günümüzde insanların dijital iletişim araçlarını yanlış kullandıklarından dolayı bugünkü dersimizde dijital vatandaşların güvenli ve sorumlu bir şekilde dijital iletişim kurabilmeleri dikkat etmelerinin hakkında temel hususları işledik. Tüm dijital iletişim biçimleri dijital ayak izi şeklinde kalıcı olarak herhangi bir yerde kalabilir veya saklanabilir. Dolayısıyla dijital vatandaşlar olarak bunları dikkate alarak davranmalıyız.”*

Ö5: *“Dijital iletişim artık hayatımızın bir parçası gibi hepimizin günlük yaşantısında başvurduğu bir araç. Bugün derste bizde hocamızın dediği gibi bunu daha*

etkili nasıl kullanabilirizi öğrendik. Çoğunu bildiğimiz bazılarını yeni öğrendiğimiz noktalar oldu. Bu noktalara drama etkinliğinde de değindik. Drama etkinliğimiz çok güzel geçti şimdiye kadarki en iyi etkinlikti diyebilirim. Isınma esnasında oynadığımız oyunlarda çok eğlenceliydi.”

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

Derse girişte öğrencilerin iletişim konusunda dikkatlerini çekebilmek için hepimizin cep telefonu tarifelerinde 1000 SMS ve 1000 dk konuşma paketi olmasına rağmen birçoğumuz ay sonunda tarifelerimizi bitiremiyoruz. Hiç dikkatinizi çekti mi? Sorusu ile öğrencilerin dikkatini dijital iletişime çekmeye çalıştım. Dijital iletişim ile ilgili sunum öğrencilerin günlük hayatta yoğun olarak kullandıkları bir yöntem olduğu için ilgilerini çekti. İçerik anlaşılır ve sadeydi. Ders planında belirlenen süre yeterli oldu. Drama yöntemi için belirlenen ısınma oyunları eğlenceliydi. Öğrenciler animatörlük, drama ve oyun gibi derslerden dolayı alışkındı. Canlandırma aşamasında öğrencilerin daha fazla görüş belirtebilmeleri için G.S – F.B müsabakasında verilen bir penaltı kararı ile ilgili olarak görüş belirtmeleri ve görüşlerin ekran gibi tahtaya yazmaları öğrencilerin çoğunluğunun bayan olması nedeniyle çok fazla yorum yazılamadı. Ders sonunda verilen çalışma kağıdın da yer alan dijital iletişim esnasında nelere dikkat etmeliyiz kısmı öğrencilerin dersi tekrar edebilmeleri için güzel bir etkinlik oldu (Araştırmacı Günlüğü P8)

Öğrencilerin kullandıkları akıllı telefon tarifeleri ile ilgili sorulan soru iyi bir giriş oldu. İçerik iyi düzenlenmiş. Süre sıkıntısı yaşanmadı. Drama yönteminde kullanılan ısınma oyunları etkiliydi diyebiliriz. Canlandırma kısmında öğrencilerin tartışma platformundaki gibi görüş bildirmeleri için belirlenen maç örneği etkili olmadı. Esas uygulamada öğrencilerin tamamına hitap edebilecek bir münazara konusu bulunması daha uygun olacaktır. Ders sonunda çalışma kağıdında ki etkinlik dersin tekrar edilmesini sağladı” (Gözlemci Günlüğü, P8).

Pilot uygulama 8. hafta sonunda öğrenci, gözlemci ve araştırmacı günlüklerine göre elde edilen verilerde öğrencilerin etkili dijital iletişimin nasıl kurulabileceğini ve siber zorbalık farkındalığının oluştuğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda drama yönteminin kazanımların kazandırılması için etkili olduğu söylenebilir. Drama yöntemi canlandırma kısmında münazara konusu olarak 10 yaş altı öğrencilerin çocukların sosyal medya uygulamalarını kullanmaları konusunun daha uygun olacağı belirlenmiştir. Öğrencilerin

arkadaşlarıyla sorun veya tartışma yaşadıklarında birbirlerine karşı dijital ortamlarda etik dışı davranışlarda bulunabildiklerini beyan etmeleri üzerine esas uygulamada sosyal medya iletişimde etik ilkeler başlığı eklenmesinin uygun olacağına karar verilmiştir. Ayrıca öğrencilerin dijital iletişimi ve sosyal medyayı yoğun olarak kullanmaları nedeniyle bu konuda uzman daveti gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

8.Hafta Esas Uygulama Grubu Eylem Planına İlişkin Bulgular

8.hafta uygulanan esas uygulamaya yönelik öğrenci günlüklerinin analizlerine tablo 53’de yer verilmiştir.

Tablo 53. 8.Eylem Planına Dönük Esas Uygulama Grubu Öğrenci Günlükleri

Tema	Kod	f
Bireye Faydası	Etkili iletişim kurma	8
	Siber zorbalık	5
Programın Etkililiğine Faydası	Kazanımların kazanılması	4
	Öğrenme öğretme sürecine katkısı	4

Tablo 53’e göre esas uygulama grubundaki üniversite öğrencilerinin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde bireye faydası teması etkili iletişim kurma (f:8) ve siber zorbalık (f:5) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö11: “Bugün dijital iletişimle ilgili çoğu zaman dikkat etmediğimiz ama aslında karşı tarafa rahatsızlık verebilecek ve çift taraflı iletişimi olumsuz etkileyebilecek hususları öğrendim. Büyük harflerle yazmanın karşı tarafa bağırarak anlamına geldiğini çokça emoji göndermenin anlamını yitirdiğini ve dijital iletişim biçimlerimizin dijital ayak izi olarak saklı kalabildiğini gördük. Herhangi bir şekilde birileri tarafından bir zorbalığa veya rahatsız edici durumlara maruz kaldığımızda mesajları kaydederek veya ekran görüntüsü falan alarak yetkili mercilere şikâyet edebiliyoruz. Aslında bu bilgiler çok değerli ve dijital bir bilinç oluşturmak açısından herkesin bilmesi gereken bilgiler”

Ö8: “Bugün teknoloji bağımlılığı dersimizde iletişim ve siber zorbalığı öğrendik. Siber zorbalık için gerçek hayatta karşıımızdaki insanla kavga ettiğimizde onlara ettiğimiz hakaret ve şiddetin sosyal medya üzerindeki adı diyebilirim. Oysaki birbirimizin üzerinde ki saygıyı koruyup bu davranışı yapmamamız gerekiyor. Siber zorbalığın pek çok çeşidi var bunlardan biride sanal taciz. Sosyal medya hesaplarımızdan karşıdaki insana aşağılayıcı sözler, küçük düşürme gibi kötü hakaretlerin adı. Aslında bu gibi yanlış şeyleri yapmak yerine sosyal medyayı daha iyi ve güzel bir şekilde kullanabiliriz.”

Öğrencilerin ders ve etkinlik ile ilgili tuttuğu günlüklerde programın etkililiğine dönük fayda teması altında kazanımların kazanılması (f:4) öğrenme öğretme sürecine katkısı (f:4) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir:

Ö9: *“Bugün işlediğimiz derste dijital vatandaşların iletişim şekli olan dijital iletişimi nasıl daha güvenli bir şekilde gerçekleştirebileceğimizi iletişim esnasında dikkat etmemiz gereken temel hususları öğrendik. Siber zorbalığın ne olduğu hakkında bilgi sahibi olduk. Aslında daha önce suç veya zorbalık olabileceğini hiç düşünmediğim normalmiş gibi gelen bazı davranışların veya hafife aldığımız bazı davranışların aslında zorbalığa girdiğini bu nedenle iletişim esnasında daha dikkatli olmamız gerektiğini anladım.”*

Ö13: *“Derste dijital iletişim konusunu ele aldık bazı bilgileri ilk defa duydum, bazılarında zaten daha önce de dikkat ediyordum. Derste etkili iletişimle ilgili sunumdan sonra drama ile ısınma oyunları oynadık. Oyunlarda çok güldük ve eğlenceliydi. Canlandırma kısmında hocamızın sorduğu küçük çocukların sosyal medya kullanması ile ilgili görüşlerimizi wapp üzerinden belirttik daha sonra ekranı yansıtılarak yapılan bazı yanlışları gördük. Bu yüzden ders hem eğlenceli hem de öğretici geçti.”*

Araştırmacı ve gözlemci günlüğü analizi:

“Derse giriş kısmında pilot uygulamada ki gibi yaptığım giriş etkili oldu. Ders içeriğine pilot uygulamadan farklı olarak sosyal medya iletişimde etik değerler başlığı eklendi. Drama etkinliği için yapılan ısınma çalışmaları öğrencilerin diğer derslerden alışık olmaları nedeniyle ısınma ve canlandırma etkinlikleri güzeldi. Canlandırma etkinliğinde pilot uygulamadan farklı olarak 10 yaş altı çocukların sosyal medya uygulamalarını kullanmaları doğru mu yanlış mı şeklinde hem alanlarına hem de dijital iletişim konusuna uygun olması nedeniyle değiştirildi. Pilot uygulamada verilen cevapların tahtaya yazılması çok zaman alması ve dijitallikten uzak olması nedeniyle ve öğrencilerin iletişim esnasında yapabilecekleri yanlışları daha iyi gösterebilmeleri açısından sosyal medya uygulamalarından biri kullanıldı. Ders sonunda çalışma kağıdında ki dijital iletişim esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar kısmı öğrencilerin dersi tekrar etmelerini sağladı. Dersten bir gün sonra uzman daveti gerçekleştirilmesi öğrencilerin merak ettiklerini soru cevap şeklinde öğrenmelerini sağladı.”(Araştırmacı Günlüğü E8)

Derse giriş pilot uygulamada olduğu gibi iyiydi. İçeriğe geçmeden önce dijital etik konusuna kısaca değinmek iletişim esnasında uyulması gereken etik değerlere geçiş yapabilmek ve öğrencilerin yapılandırmalarını sağlamak adına başarılıydı. Öğrenciler pilot uygulamada olduğu gibi esas uygulamada da ısınma oyunlarını severek oynadılar. Canlandırma kısmında münazara için pilottan farklı olarak seçilen konu öğrenciler için daha anlamlıydı. Dijital iletişim olması nedeniyle de dijital bir uygulama ve dijital ekran üzerinden görüşlerin alınması yansıtılarak yapılan yanlışlar üzerinde durmak pilot uygulamaya göre daha etkiliydi.” (Gözlemci Günlüğü, E8).

Esas uygulama 8.haftada pilot uygulamadan farklı olarak içeriğe sosyal medya iletişimde etik ilkeler başlığı eklenmiştir. Drama yönteminde yine pilot uygulamadan farklı olarak canlandırma kısmında münazara konusu olarak öğrencilerin kendi alanları ile ilgili olması daha fazla görüş bildirmelerini sağladı. Ayrıca bu uygulamanın bir sosyal medya uygulaması üzerinden yapılması ve öğrencilerin ekran görüntüleri üzerinde iletişim ile ilgili hataları üzerinde durulması pilot uygulamaya göre daha işlevsel oldu. Uygulamanın sonunda okulun konferans salonunda basın ve yayıncılık bölümünde görevli yeni medya ve iletişim alanında doktora yapmış bir uzman davet edilerek uzman daveti gerçekleştirilmesi dersin tekrar edilmesi ve öğrencilerin soru – cevap şansı bularak kazanımların daha rahat kazanılmasını sağladı.

3. PROGRAMIN DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırma kapsamında, dijital vatandaşlık öğretim programının öğrencilerin dijital teknolojilere yönelik tutumlarına, dijital vatandaş farkındalıklarına ve akademik başarılarına etkisini incelenmiştir. Bu kapsamda program uygulanmadan önce ölçekler ve başarı testi ön test olarak program uygulandıktan sonra son test olarak uygulanmıştır.

3.1. BEŞİNCİ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR

Çalışmanın beşinci alt probleminde DVÖP'nın hedeflere ulaşma düzeyi nedir? Sorusuna cevap aranmıştır. Hedeflere ulaşma düzeyi; modül sonu değerlendirme teknikleri, modül sonu öz değerlendirme formları ve dijital vatandaşlık başarı testi ile belirlenmiştir.

Modül Sonu Değerlendirme Teknikleri (MSDT) ve Modül Sonu Öz Değerlendirme Formları (MSÖF) İle Yapılan Yüzde Analizine İlişkin Bulgular

Dijital vatandaşlık öğretim programının içeriği modüler tasarıma göre düzenlendiği için her modülün sonunda süreç değerlendirmeye yönelik modül sonu

değerlendirmeler düzenlenmiştir. Modül sonu değerlendirmeler hazırlanırken çoktan seçmeli, boşluk doldurma, doğru – yanlış testleri, yapılandırılmış grid ve tanılayıcı dallanmış ağaç gibi farklı değerlendirme etkinliklerine yer verilmiştir. Modül sonu değerlendirmelerin puanlaması her modülün sonunda yer alan soru sayısı ve alınabilecek toplam puan farklı olması nedeniyle $[(\text{Alınan puan}/\text{Testten alınabilecek toplam puan}) \times 100]$ formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Değerlendirmelerden sonra alınan puanlar belirlenmiş ve öğrencilerin düzeyi düşük, orta ve yüksek olarak belirlenmiştir. Öğrenci düzeyleri üç eş parçaya bölünerek % 1 – 33 arası düşük, % 34 – 66 arası orta ve % 67 – 100 arası yüksek düzey olarak değerlendirilmiştir. Esas gruptaki öğrencilerin modül sonu değerlendirme etkinliklerinden elde ettikleri sonuçlar Tablo 54’de verilmiştir.

Tablo 54. Esas Uygulama Grubu Öğrencilerinin Modül Sonu Değerlendirme Sorularından Elde Ettikleri Puanları ve Değerlendirme Sonuçları

Öğrenci No	Modül 1	Sonuç	Modül 2	Sonuç	Modül 3	Sonuç	Modül 4	Sonuç	Toplam $\bar{x}$	Toplam Sonuç
013	100	Y	92	Y	89	Y	54	O	83,7	Y
040	100	Y	85	Y	89	Y	63	O	84,2	Y
036	100	Y	85	Y	100	Y	90	Y	93,7	Y
051	70	Y	77	Y	94	Y	90	Y	82,7	Y
025	90	Y	70	Y	94	Y	81	Y	83,7	Y
310	50	O	62	O	64	O	81	Y	64,2	O
309	60	O	77	Y	61	O	81	Y	69,7	Y
037	60	O	70	Y	89	Y	72	Y	72,7	Y
058	70	Y	85	Y	83	Y	81	Y	79,7	Y
022	100	Y	70	Y	86	Y	72	Y	82,0	Y
042	60	O	92	Y	77	Y	72	Y	75,2	Y
026	70	Y	85	Y	72	Y	81	Y	77,0	Y
257	70	Y	85	Y	86	Y	90	Y	82,7	Y
065	70	Y	92	Y	75	Y	81	Y	79,5	Y
251	40	O	92	Y	64	O	90	Y	71,5	Y
068	80	Y	100	Y	86	Y	54	O	80,0	Y
030	70	Y	85	Y	83	Y	81	Y	79,7	Y
064	70	Y	70	Y	66	O	45	O	62,7	O
314	70	Y	62	O	92	Y	72	Y	74,0	Y
050	60	O	77	Y	77	Y	81	Y	73,7	Y
255	60	O	70	Y	80	Y	81	Y	72,7	Y
008	60	O	77	Y	80	Y	63	O	70,0	Y
044	60	O	46	O	80	Y	63	O	62,2	O

Tablo 54 (Devam). Esas Uygulama Grubu Öğrencilerinin Modül Sonu Değerlendirme Sorularından Elde Ettikleri Puanları ve Değerlendirme Sonuçları

Öğrenci No	Modül 1	Sonuç	Modül 2	Sonuç	Modül 3	Sonuç	Modül 4	Sonuç	Toplam $\bar{x}$	Toplam Sonuç
034	70	Y	54	O	61	O	81	Y	66,5	O
038	70	Y	77	Y	77	Y	100	Y	81,0	Y
315	70	Y	100	Y	80	Y	81	Y	82,7	Y
003	70	Y	54	O	80	Y	72	Y	69,0	Y
029	80	Y	46	O	94	Y	63	O	70,7	Y
055	80	Y	77	Y	97	Y	81	Y	83,7	Y
039	70	Y	70	Y	86	Y	90	Y	79,0	Y
$\bar{X}$	71,6	Y	76,1	Y	81,4	Y	76,2	Y	76,3	Y

O: Orta Düzey Y: Yüksek Düzey

Tablo 54’de programın esas uygulama grubunda yer alan otuz öğrenciye ait dört modülün sonunda uygulanan modül sonu değerlendirmelerden elde ettikleri puanlar, ortalamalar ve bu puan ile ortalamalara karşılık gelen düzeyleri verilmiştir. Ayrıca tablonun en alt kısmında her modülün ortalaması ile ortalamaya karşılık gelen düzey belirlenmiştir.

Dijital vatandaşlığa giriş modülü olan 1. Modülde düşük düzeyde yer alan öğrencinin olmadığı dokuz öğrencinin orta düzeyde yirmi bir öğrencinin yüksek düzeyde yer aldığı belirlenmiştir. Modül 1 ortalaması ise ($\bar{X}=71,6$) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç öğrencilerin 1.modül kapsamında yeterli düzeye ulaştığını göstermektedir.

Dijital koruma modülü olan 2. Modülde düşük düzeyde yer alan öğrencinin olmadığı altı öğrencinin orta düzeyde yirmi dört öğrencinin yüksek düzeyde yer aldığı belirlenmiştir. Modül 2 ortalaması ise ($\bar{X}=76,1$) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç öğrencilerin esas uygulama 2.modül kapsamında yeterli düzeye ulaştığını göstermektedir.

Dijital saygı modülü olan 3. Modülde düşük düzeyde yer alan öğrencinin olmadığı beş öğrencinin orta düzeyde yirmi beş öğrencinin ise yüksek düzeyde yer aldığı belirlenmiştir. Modül 3 ortalaması ise ($\bar{X}=81,4$) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç ise öğrencilerin 3.modül kapsamında yeterli düzeye ulaştığını göstermektedir.

Dijital eğitim modülü olan 4. Modülde düşük düzeyde yer alan öğrencinin olmadığı yedi öğrencinin orta düzeyde yirmi üç öğrencinin ise yüksek düzeyde yer aldığı belirlenmiştir. Modül 4 ortalaması ise ($\bar{X}=76,2$) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç ise öğrencilerin 4.modül kapsamında yeterli düzeye ulaştığını göstermektedir.

Esas uygulama grubu öğrencilerinden hiçbirinin düşük düzeyde olmadığı, dört tanesinin orta düzeyde, yirmi altı tanesinin yeterli düzeyde başarıya sahip olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra dört modülün toplam ortalaması ise ($\bar{X}=76,3$) olarak tespit edilmiştir. Bu sonuca göre dijital vatandaşlık öğretim programının süreç boyunca uygulanan modül sonu değerlendirmelerden esas uygulama grubu öğrencilerinin yeterli düzeyde başarıya ulaştıkları söylenebilir.

Dijital vatandaşlık öğretim programı kapsamında dört modül olarak düzenlenen uygulama sürecinde her modül sonunda kazanımlara uygun olarak hazırlanan öz değerlendirme formları uygulanmış sonuçlar yüzde ve frekans olarak verilmiştir.

Tablo 55. Esas Uygulama Grubu Öğrencilerinin Modül 1 Öz Değerlendirme Formuna İlişkin Sonuçları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ölçütler	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Dijital vatandaşlık kavramını açıklayabilirim.	0	0	0	0	9	30,0	10	33,3	11	36,7
Dijital vatandaşın sahip olması gereken özellikleri açıklayabilirim.	0	0	3	10	3	10	8	26,6	16	53,4
Geleneksel vatandaşlık ile dijital vatandaşlığı karşılaştırabilirim.	0	0	3	10	6	20	9	30	12	40
Genel Ortalama	Kesinlikle Katılıyorum									4,1

Tablo 55'e göre dijital vatandaşlık kavramını açıklayabilirim ölçütüne öğrencilerin %30'u kararsızım, %33,3'ü katılıyorum %36,7'si kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş bildirmişlerdir. Dijital vatandaşın sahip olması gereken özellikleri açıklayabilirim ölçütüne %10'u katılmadığını, %10'u kararsız olduğunu, %26,6'sı katıldığını, %53,4'ü kesinlikle katıldığını belirtmişlerdir. Geleneksel vatandaşlık ile dijital vatandaşlığı karşılaştırabilirim ölçütüne ise %10'u katılmadığını, %20'si kararsız

olduğunu, %30'u katıldığını, %40'ı ise kesinlikle katıldığını belirtmişlerdir. Modül 1 öz değerlendirme formu genel ortalaması ($\bar{X}=4,1$) dir. Bu ortalamaya göre modül 1 de yer alan kazanımlara asıl uygulama grubundaki öğrencilerin öz değerlendirmeleri kesinlikle katılıyorum düzeyindedir.

Tablo 56. Esas Uygulama Grubu Öğrencilerinin Modül 2 Öz Değerlendirme Formuna İlişkin Sonuçları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ölçütler										
Dijital teknolojileri kullanırken fiziksel sağlığımı koruyabilirim.	0	0	1	3,3	11	36,7	6	20,0	12	40
Dijital teknolojileri kullanırken ruhsal sağlığımı koruyabilirim.	0	0	1	3,3	7	23,3	10	33,4	12	40,0
Kullandığım dijital teknolojilerin güvenliğine dair önlemler alabilirim.	0	0	3	10	3	10	11	36,6	13	43,4
Dijital ortamlarda kişisel verilerimi koruyacak önlemler alabilirim.	0	0	0	0	7	23,3	10	33,3	13	43,4
Dijital ortamlardaki haklarımı açıklayabilirim.	0	0	1	3,3	7	23,3	10	33,3	12	40,0
Dijital ortamlardaki davranışlarımın sorumluluğunu alabilirim.	0	0	0	0	7	23,3	7	23,3	16	53,4
Genel Ortalama	Kesinlikle Katılıyorum									4,12

Tablo 56'ya göre dijital teknolojileri kullanırken fiziksel sağlığımı koruyabilirim ölçütüne öğrencilerin %3,3'ü katılmıyorum, %36,7'si kararsızım, %20,0'si katılıyorum %40,0'ı kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş bildirmişlerdir. Dijital teknolojileri kullanırken ruhsal sağlığımı koruyabilirim ölçütüne öğrencilerin %3,3'ü katılmıyorum, %23,3 kararsızım, %33,4'ü katılıyorum ve %40,0'ı kesinlikle katıldığını belirtmişlerdir. Kullandığım dijital teknolojilerin güvenliğine dair önlemler alabilirim ölçütüne öğrencilerin %10'u katılmadığını, %10'u kararsız olduğunu, %36,6'sı katıldığını ve %43,4'ü kesinlikle katıldığını belirtmişlerdir. Dijital ortamlarda kişisel verilerimi

koruyacak önlemler alabilirim ölçütüne öğrencilerin %23,3'ü kararsızım, %33,3'ü katılıyorum ve %43,4'ü kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Dijital ortamlardaki haklarımı açıklayabilirim ölçütüne öğrencilerin %3,3'ü katılmadığını, %23,3'ü kararsız olduğunu, %33,3'ü katıldığını ve %40,0'ı kesinlikle katıldığını belirtmişlerdir. Dijital ortamlardaki davranışlarımın sorumluluğunu alabilirim ölçütüne öğrencilerin %23,3'ü kararsız olduklarını %23,3'ü katıldıklarını ve %53,4'ü kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Modül 2 öz değerlendirme formu genel ortalaması ($\bar{X}=4,12$) dir. Bu ortalamaya göre modül 2 de yer alan kazanımlara asıl uygulama grubundaki öğrencilerin öz değerlendirmeleri kesinlikle katılıyorum düzeyindedir.

Tablo 57. Esas Uygulama Grubu Öğrencilerinin Modül 3 Öz Değerlendirme Formuna İlişkin Sonuçları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ölçütler	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Dijital ortamlardaki bilişim suçları bilirim.	0	0	3	10,0	6	20,0	11	36,6	10	33,4
Dijital ortamlardaki kurallara uyarım.	0	0	1	3,3	6	20,0	9	30,0	14	46,7
Dijital ortamlardaki etik kuralları önemserim.	1	3,3	3	10,0	4	13,3	8	26,6	14	46,6
Dijital ortamlardaki geçerli etik kuralları uygulayabilirim.	0	0	3	10,0	3	10,0	9	30,0	15	50,0
Dijital uçurumu tanımlayabilirim.	0	0	1	3,3	9	30,0	8	26,7	12	40,0
Dijital uçuruma yol açan nedenleri belirleyebilirim.	0	0	2	6,6	7	23,4	10	33,3	11	36,7
Genel Ortalama	Kesinlikle Katılıyorum									4,06

Tablo 57' ye göre dijital ortamlardaki bilişim suçları bilirim ölçütüne öğrencilerin %10'u katılmıyorum, %20'si kararsızım, %36,6'sı katılıyorum %33,4'ü kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş bildirmişlerdir. Dijital ortamlardaki kurallara uyarım ölçütüne öğrencilerin %3,3'ü katılmıyorum, %20'si kararsızım, %30'u katılıyorum ve %46,7'si kesinlikle katıldığını belirtmişlerdir. Dijital ortamlardaki etik kuralları önemserim ölçütüne öğrencilerin %3,3'ü kesinlikle katılmadığını, %10'u katılmadığını, %13,3'ü kararsız olduğunu, %26,6'sı katıldığını ve %46,6'sı kesinlikle katıldığını belirtmişlerdir. Dijital ortamlardaki geçerli etik kuralları uygulayabilirim ölçütüne öğrencilerin %10'u katılmadıklarını, %10'u kararsız olduklarını, %30'u katıldıklarını ve %50'si kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Dijital uçurumu tanımlayabilirim ölçütüne öğrencilerin %3,3'ü katılmadıklarını, %30'u kararsız

olduklarını, %26,7'si katıldıklarını ve %40'ı kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Dijital uçuruma yol açan nedenleri belirleyebirim ölçütüne öğrencilerin %6,6'sı katılmadıklarını, %23,4'ü kararsız olduklarını, %33,3'ü katıldıklarını ve %36,7'si kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. Modül 3 öz değerlendirme formu genel ortalaması ($\bar{X}=4,06$) dır.. Bu ortalamaya göre modül 3 de yer alan kazanımlara asıl uygulama grubundaki öğrencilerin öz değerlendirmeleri kesinlikle katılıyorum düzeyindedir.

Tablo 58. Esas Uygulama Grubu Öğrencilerinin Modül 4 Öz Değerlendirme Formuna İlişkin Sonuçları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ölçütler										
Dijital ticaret kavramını açıklayabilirim.	0	0	0	0	2	6,6	14	46,7	14	46,7
E-ticaret ile ilgili risk ve problemlere karşı önlemler alabilirim.	0	0	0	0	1	3,3	18	60	11	36,7
Dijital ortamlarda etkili bilgi arama yapabiliyorum.	0	0	0	0	1	3,3	16	53,3	13	43,4
Dijital ortamlarda eriştiğim bilgiyi yönetmenin önemini anlarım.	0	0	0	0	0	0	9	30,0	21	70,0
Dijital ortamlardaki eriştiğim bilgiye eleştirel bakmanın sonuçlarını değerlendirebilirim.	0	0	0	0	1	3,3	3	10	26	86,7
Dijital ortamlarda iletişim kurmanın önemini açıklayabilirim.	0	0	0	0	0	0	9	30,0	21	70,0
Dijital ortamlarda ve sosyal medyada etkili iletişim kurmanın gerekliliklerini yerine getirebilirim.	0	0	0	0	0	0	16	53,3	14	46,7
Dijital ortamlarda hangi davranışların siber zorbalığa girdiğini bilirim.	0	0	0	0	0	0	10	33,3	20	66,7
Genel Ortalama	Kesinlikle Katılıyorum									4,56

Tablo 58'e göre dijital ticaret kavramını açıklayabilirim ölçütüne öğrencilerin, %6,6'sı kararsızım, %46,7'si katılıyorum ve %46,7'si kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş bildirmişlerdir. E-ticaret ile ilgili risk ve problemlere karşı önlemler alabilirim ölçütüne öğrencilerin %3,3'ü kararsızım, %60'ı katılıyorum ve %36,7'si kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş bildirmişlerdir. Dijital ortamlarda etkili bilgi arama

yapabilirim ölçütüne öğrencilerin %3,3'ü kararsızım, %53,3'ü katılıyorum ve %43,4'ü kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş bildirmişlerdir. Dijital ortamlarda eriştiğim bilgiyi yönetmenin önemini anlarım ölçütüne öğrencilerin %30'u katılıyorum ve %70'i kesinlikle katılıyorum olarak belirtmişlerdir. Dijital ortamlarda ve sosyal medyada etkili iletişim kurmanın gerekliliklerini yerine getirebilirim ölçütüne öğrencilerin %53,3'ü katılıyorum ve %46,7'si kesinlikle katılıyorum olarak görüş belirtmişlerdir. Dijital ortamlarda hangi davranışların siber zorbalığa girdiğini bilirim ölçütüne öğrencilerin %33,3'ü katılıyorum ve %66,7'si kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş belirtmişlerdir. Modül 4 öz değerlendirme formu genel ortalaması ($\bar{X}=4,56$) dır. Bu ortalamaya göre modül 4 de yer alan kazanımlara asıl uygulama grubundaki öğrencilerin öz değerlendirmeleri kesinlikle katılıyorum düzeyindedir.

DVÖP' nın tamamında yirmi üç kazanım yer almaktadır. Tamamı düşünüldüğünde bu yirmi üç kazanıma ait ortalama ise ($\bar{X}=4,21$) dir. Bu ortalamaya göre asıl uygulama grubundaki öğrenciler öğretim programında yer alan kazanımlara öz değerlendirmeleri kesinlikle katılıyorum düzeyindedir.

3.2. PROGRAMIN DİJİTAL VATANDAŞLIK BAŞARISINA ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR

Programın esas uygulama grubundaki öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrasında dijital vatandaşlık başarı testindeki sorulara verdikleri cevapların değişimine bakılmış ve sonuçlar Tablo 59'da verilmiştir.

Tablo 59. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Başarı Testi Ön ve Son Test Toplam Başarı Puanlarındaki Değişim

Sıra No	Öğrenci Kodu	Ön test	Son test	Fark
1	Ö1	7	16	9
2	Ö2	9	18	9
3	Ö3	14	16	2
4	Ö4	15	16	1
5	Ö5	15	16	1
6	Ö6	8	14	6
7	Ö7	6	14	8
8	Ö8	11	17	6
9	Ö9	15	15	0
10	Ö10	14	18	4
11	Ö11	13	15	2
12	Ö12	13	16	3
13	Ö13	14	17	3
14	Ö14	13	19	6
15	Ö15	14	20	6

Tablo 59 (Devam). Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Başarı Testi Ön ve Son Test Toplam Başarı Puanlarındaki Değişim

Sıra No	Öğrenci Kodu	Ön test	Son test	Fark
16	Ö16	12	17	5
17	Ö17	8	15	7
18	Ö18	10	14	4
19	Ö19	12	17	5
20	Ö20	12	15	3
21	Ö21	13	16	3
22	Ö22	14	14	0
23	Ö23	11	17	6
24	Ö24	8	18	10
25	Ö25	12	16	4
26	Ö26	11	16	5
27	Ö27	13	16	3
28	Ö28	14	16	2
29	Ö29	13	15	2
30	Ö30	10	17	7

Tablo 59’da esas uygulama grubundaki öğrencilerin dijital vatandaşlık başarı testi ön ve son test başarı puanlarındaki değişim incelendiğinde iki öğrencinin başarı puanlarının aynı olduğu (Ö9, Ö22) görülmektedir. Yirmi sekiz öğrencinin başarı puanının arttığı görülmektedir.

Programın esas uygulama grubundaki öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrasında dijital vatandaşlık başarılarında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Analize başlamadan önce başarı testi erişim puanlarının normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için normallik testi yapılmış ve sonuçları Tablo 60’da verilmiştir.

Tablo 60. Esas Uygulama Grubu Dijital Vatandaşlık Başarı Testi Erişim Puanları Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov	Shapiro-Wilk	Skewness	Standart Hata	Kurtosis	Standart Hata
Erişim Puanı	0,132	0,965	0,296	0,427	-0,614	0,833

Tablo 60’da ki verilere göre esas uygulama grubu dijital vatandaşlık başarı testi ön test ve son test erişim puanlarının normal dağıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için ilişkili ölçümler t-testi yapılmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar Tablo 61’de verilmiştir.

Tablo 61. Esas Uygulama Grubu Dijital Vatandaşlık Başarı Testi Ön test ve Son test Puanlarının İlişkili Ölçümler t-Testi Sonuçları

	N	X	SS	sd	t	p	Cohen d
Ön test	30	11,80	2,52	29	-8,973	0,00*	2,13
Son test	30	16,20	1,47				

Tablo 61’de ki verilere göre esas uygulama grubu öğrencilerinin programın uygulama öncesi ve sonrasında dijital vatandaşlık başarı testinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak son test lehine anlamlı bir farklılık vardır ($t(29): -8,973$, $p<0,05$). Bu bulgulara göre öğretim programının esas uygulama grubu öğrencilerinin başarılarını artırdığı söylenebilir. Başarı testi için yapılan etki analizi sonucunda Cohen d değeri 2,13 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu değere göre uygulanan öğretim programı, öğrencilerin başarılarına ilişkin oluşan farkta yüksek düzeyde bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

3.3. ALTINCI ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR

Çalışmanın altıncı alt problemde dijital vatandaşlık öğretim programının uygulama öncesinde ve sonrasında öğrencilerin dijital vatandaşlık farkındalıkları anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır? Sorusuna cevap aranmıştır.

3.4. PROGRAMIN DİJİTAL VATANDAŞ FARKINDALIĞINA ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR

Programın esas uygulama grubundaki öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrasında dijital vatandaş farkındalıklarında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Analize başlamadan önce farkındalık ölçeği erişim puanlarının normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için normallik testi yapılmış ve sonuçları Tablo 62’de verilmiştir.

Tablo 62. Esas Uygulama Grubu Dijital Vatandaş Farkındalık Erişim Puanları Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov	Shapiro-Wilk	Skewness	Standart Hata	Kurtosis	Standart Hata
Erişim Puanı	0,115	0,974	0,464	0,427	-0,029	0,833

Tablo 62’de ki verilere göre esas uygulama grubu dijital vatandaş farkındalık ölçeği ön test ve son test erişim puanlarının normal dağıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için ilişkili ölçümler t-testi yapılmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar Tablo 63’de verilmiştir.

Tablo 63. Esas Uygulama Grubu Dijital Vatandaş Farkındalık Ön test ve Son test Puanlarının İlişkili Ölçümler t-Testi Sonuçları

	N	X	SS	sd	t	p	Cohen d
Ölçeğin Tamamı Ön test	30	140,76	12,50	29	-8,651	0,00**	1,61
Ölçeğin Tamamı Son test	30	162,13	14,0				

Tablo 63 (Devam). Esas Uygulama Grubu Dijital Vatandaş Farkındalık Ön test ve Son test Puanlarının İlişkili Ölçümler t-Testi Sonuçları

	N	X	SS	sd	t	p	Cohen d
Dijital Sağlık Ön Test	30	20,76	3,75	29	-5,962	0,00**	1,49
Dijital Sağlık Son Test	30	25,86	3,02				
Dijital Güvenlik Ön Test	30	14,26	2,85	29	-6,111	0,00**	1,12
Dijital Güvenlik Son Test	30	17,13	2,22				
Dijital Saygı Ön Test	30	51,66	6,11	29	-3,005	0,005*	0,57
Dijital Saygı Son Test	30	54,73	4,36				
Dijital Eğitim Ön Test	30	26,10	3,63	29	-4,301	0,00**	1,02
Dijital Eğitim Son Test	30	29,86	3,71				
Dijital Uygulamalar Ön Test	30	27,96	3,71	29	-8,264	0,00**	1,93
Dijital Uygulamalar Son Test	30	34,53	3,04				

Tablo 63’de ki verilere göre esas uygulama grubu öğrencilerinin programın uygulama öncesi ve sonrasında dijital vatandaş farkındalık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak son test lehine anlamlı bir farklılık vardır ($t(29): -8,651$, $p<0,01$). Bu bulgulara göre öğretim programının esas uygulama grubu öğrencilerinin dijital vatandaş farkındalıklarını geliştirdiği söylenebilir. Dijital vatandaş farkındalıkları için etki analizi sonucunda cohen d değeri 1,61 olarak belirlenmiştir. Bu değere göre uygulanan öğretim programı, öğrencilerin dijital vatandaş farkındalıklarında oluşan farkta yüksek düzeyde bir etkiye sahiptir.

Tablo 63’de ayrıca öğretim programının dijital vatandaş farkındalık ölçeği alt boyutlarına etkisine de yer verilmiştir. Esas uygulama grubu öğrencilerinin programın uygulama öncesi ve sonrasında dijital sağlık alt boyutundan aldıkları puanlar arasında son test lehine anlamlı fark vardır ($t(29): -5,962$, $p<0,01$). Esas uygulama grubu öğrencilerinin programın uygulama öncesi ve sonrasında dijital güvenlik alt boyutundan aldıkları puanlar arasında son test lehine anlamlı fark vardır ($t(29): -6,111$, $p<0,01$). Esas uygulama grubu öğrencilerinin programın uygulama öncesi ve sonrasında dijital saygı alt boyutundan aldıkları puanlar arasında son test lehine anlamlı fark vardır ($t(29): -3,005$, $p<0,05$). Esas uygulama grubu öğrencilerinin programın uygulama öncesi ve

sonrasında dijital eğitim alt boyutundan aldıkları puanlar arasında son test lehine anlamlı fark vardır ($t(29): -4,301, p<0,01$). Esas uygulama grubu öğrencilerinin programın uygulama öncesi ve sonrasında dijital uygulamalar alt boyutundan aldıkları puanlar arasında son test lehine anlamlı fark vardır ($t(29): -8,264, p<0,01$). Bu bulgulara göre dijital vatandaşlık öğretim programı esas uygulama grubu öğrencilerinin dijital sağlık, dijital güvenlik, dijital saygı, dijital eğitim ve dijital uygulamalara dönük farkındalıklarını geliştirdiği söylenebilir. Programın bu farkındalıklarındaki etkisini belirlemek için Cohen d değerlerine bakılmıştır. Dijital sağlık boyutu için d değeri, 1,49 dijital güvenlik boyutu için 1,12 dijital saygı boyutu için 0,57 dijital eğitim boyutu için 1,02 ve dijital uygulamalar için 1,93 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu değerlere göre uygulanan öğretim programı, öğrencilerin dijital saygı alt boyutunda orta düzeyde bir etkiye sahipken diğer alt boyutların tamamında yüksek düzeyde bir etkiye sahiptir.

3.5. YEDİNCİ ALT PROBLEME İLİŞKİN BULGULAR

Çalışmanın yedinci alt probleminde dijital vatandaşlık öğretim programı uygulama öncesinde ve sonrasında öğrencilerin dijital teknolojilerine yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır? Sorusuna cevap aranmıştır.

3.6. PROGRAMIN DİJİTAL TEKNOLOJİLERE YÖNELİK TUTUMLARA ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR

Programın esas uygulama grubundaki öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrasında dijital teknolojilere yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Analize başlamadan önce tutum ölçeği erişim puanlarının normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için normallik testi yapılmış ve sonuçları Tablo 64’de verilmiştir.

Tablo 64. Esas Uygulama Grubu Dijital Teknolojilere Yönelik Tutum Erişim Puanları Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov	Shapiro-Wilk	Skewness	Standart Hata	Kurtosis	Standart Hata
Erişim Puanı	0,135	0,953	0,383	0,427	-0,800	0,833

Tablo 64’de ki verilere göre esas uygulama grubu dijital teknolojilere yönelik tutum ölçeği ön test ve son test erişim puanlarının normal dağıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için ilişkili ölçümler t-testi yapılmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar Tablo 65’de verilmiştir.

Tablo 65. Esas Uygulama Grubu Dijital Teknolojilere Yönelik Tutum Ön test ve Son test Puanlarının İlişkili Ölçümler t-Testi Sonuçları

	N	X	SS	sd	t	p	Cohen d
Ön test	30	135,80	12,00	29	-11,274	0,00*	2,09
Son test	30	162,36	13,33				

Tablo 65’de ki verilere göre esas uygulama grubu öğrencilerinin programın uygulama öncesi ve sonrasında dijital teknolojilere yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak son test lehine anlamlı bir farklılık vardır ($t(29) = -11,274$, $p < 0,05$). Bu bulgulara göre dijital vatandaşlık öğretim programının esas uygulama grubu öğrencilerinin dijital teknolojilere yönelik tutumlarını geliştirdiği söylenebilir. Dijital teknolojilere yönelik tutum için yapılan etki analizi sonucunda Cohen d değeri 2,09 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu değere göre uygulanan öğretim programı, öğrencilerin dijital teknolojilere yönelik tutumlarında oluşan farkta yüksek düzeyde bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

3.7. SEKİZİNCİ ALT PROBLEME YÖNELİK BULGULAR

Çalışmanın sekizinci alt probleminde dijital vatandaşlık öğretim programına yönelik öğrencilerin görüşleri nelerdir? Sorusuna cevap aranmıştır.

3.8. UYGULAMA SONU ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Öğrencilerin, *sınıfınızda uygulanan dijital vatandaşlığa yönelik etkinliklerle ilgili görüşlerin nelerdir?* Sorusuna yönelik görüşleri tablo 66’da verilmiştir.

Tablo 66. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlığa Yönelik Görüşlerin nelerdir? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Olumlu Görüşler	Farkındalık oluşturucu	Ö1, Ö2, Ö5, Ö7, Ö9	5
	Dikkat çekici	Ö2, Ö6, Ö8, Ö9	4
	Kalıcı – yararlı	Ö3, Ö4, Ö8, Ö10	4
	Hayatın içinden	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö8, Ö10	7

Tablo 66’a göre üniversite öğrencileri sınıflarında uygulanan dijital vatandaşlığa yönelik etkinliklerle ilgili görüşleri olumlu teması altında farkındalık oluşturucu (f:4), dikkat çekici (f:4), kalıcı – yararlı (f:5) ve hayatın içinden (f:7) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö5: “İlk başta şunu söylemek istiyorum. Teknoloji bağımlılığı dersini ilk kez programda olduğunu görünce bunun biraz gereksiz olduğunu düşünmüştüm. Ama konuları öğrendikçe çok gerekli olduğunu, bilmemiz gereken çok şey olduğunu

öğrendim. Dijital vatandaşlığa yönelik etkinlikler farkındalık oluşturma açısından çok önemli ayrıca etkinlikler olayı eğlenceli hale getirip bize daha eğitici olmasını sağladı.”

Ö6: “Sınıfımızda uygulanan etkinlikler özenle çalışılarak hazırlanmıştır. Verilen konular ile ilgili etkinlikler bilgi içerikli, kısa ve özellikle dikkat çekiciydi. Konuyu daha kolay anlamamızı ve pekiştirmede büyük rol oynadı. Çünkü etkinlikler sayesinde sınıfta deneyim ve gözlem yapma şansımız oldu.”

Ö4: “Sınıfımızda dijital vatandaşlıkla ilgili birçok farklı etkinlikler oldu. Etkinliklerin bana çok katkısı olduğunu düşünüyorum. Dijital vatandaşlığa yönelik birçok şeyi, dijital ortamda yapmam ve yapmamam gereken davranışları öğrendim. Bu öğrendiklerimin ilerki hayatımda işime yarayacağını bana kalıcı ve yararlı olacağını düşünüyorum.”

Ö8: “Dijital vatandaşlığa yönelik hazırlanan etkinliklerin hepsinin güzel ve emek verilmiş olduğunu düşünüyorum. Nedeni ise etkinlik içerikleri günlük yaşamdan kesitlerle dijital platformlar üzerinde karşılaşılabileceğimiz sorunları ve bu sorunlara karşı almamız gereken önlemler üzerinden bizleri bilgilendiriyor oluşu gayet güzeldi. Bu açıdan etkinlikler hayatın içindendi ve sorumlu bilinçli dijital vatandaş olma yolunda ilerlememizi sağladı.”

Öğrencilerin öğretim programı kapsamında düzenlenen etkinliklerle ilgili görüşlerine bakıldığında, etkinliklerin hayatın içinden, dikkat çekici, yararlı ve farkındalık oluşturuca olduğunu belirtmişlerdir. Bu kapsamda etkinliklerin, öğrencilerin öğrenmelerini kolaylaştırdığı dijital ortamlarda karşılaşılabilecekleri problem durumları ile ilgili bilgilendirici olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin, dijital vatandaşlığa yönelik etkinliklerden en çok beğendiğiniz etkinlik hangisi? Neden? Sorusuna yönelik görüşleri tablo 67’de verilmiştir.

Tablo 67. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlığa Yönelik Etkinliklerden En Çok Beğendiğiniz Etkinlik Hangisi? Neden? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Dijital Vatandaşlığa Giriş	Eleştirel Bakış	Ö1, Ö6	2
Dijital Koruma	Dijital Güvenlik	Ö3, Ö4, Ö9	3
	Teknoloji Bağımlılığı	Ö2, Ö8	2
Dijital Ticaret	Dijital Alışveriş	Ö5, Ö7, Ö10	3

Tablo 67’ye göre üniversite öğrencilerinin sınıfta uygulanan dijital vatandaşlığa yönelik etkinliklerden en çok beğendikleri etkinliklerle ilgili görüşleri dijital vatandaşlığa giriş teması altında eleştirel bakış (f:2), dijital koruma teması altında dijital

güvenlik (f:3) ve teknoloji bağımlılığı (f:2) ve dijital ticaret teması altında dijital alışveriş (f:3) şeklindedir. Bazı görüşler şu şekildedir;

Ö1: *“En çok ilk hafta işlediğimiz eleştirel yaklaşımla ilgili etkinliği beğendim. İnsanlar sanal ortamda gördüğü her bilgiyi sorgulamadan inanıp resmi sitelere doğrulama örneklerine bakmadan inanıyor. Çoğu zaman bende bu hatayı yapıyordum. Artık bir haberle karşılaştığım zaman resmi sitelerden ve farklı kaynaklardan sorgulayarak kesinleştirmeye çalışıyorum.”*

Ö9: *“En çok beğendiğim etkinlik siber güvenlikti. Güvenli gibi görünen ancak güvensiz sitelerin bizleri nasıl etkilediğini ve kişisel bilgilerimizi nasıl ele geçirdiklerini öğrenmiş oldum. Bu konunun öneminin büyük olduğunu düşünüyorum. Çünkü, güvenli olmayan sitelere karşı önlem olarak bilgi ve belge paylaşımı yapmamak gerektiğini bu etkinlikle anlamış olduk tabi ki.”*

Ö8: *“Ben Pubgy oyununun bağımlısı olan kişiyi anlatan etkinliği beğendim. Gerçek anlamda o oyundan zarar gören hatta saatlerce ve günlerce oynamış biri etkinliklerde yer aldı. Ve gerçek anlamda oyun oynarken yaşadıklarını anlattı. Başına gelen olayları sağlık açısından nasıl sıkıntıya girdiğinden bahsetti. O arkadaş öyle oyunun çok bağımlısı olmuş ki sağlığından ve sosyal hayatından olmuş. Ben bu etkinliği yapanları beğenmiştim. Çünkü gerçek anlamda karşımızda oyun bağımlısı vardı ve bizde sorular sorabildik.”*

Ö10: *“En çok beğendiğim etkinlik ticaretle ilgili olandı. Etkinlikte Demet adında bir üniversite öğrencisi memleketine gitmek için sahte sitelerden ucuz bilet alıyor ve daha sonra tüm kart ve hesap bilgilerini çaldırıyordu. Bu olay aslında her gün yaşadığımız olaylara bir örnekti. Çevremizde maalesef her şeyin pahalalanması ile insanların herhangi bir ürünü daha ucuza almak için böyle sahte sitelere başvurması ve bu sitelerin sahte olup olmadığını anlayamaması suçluların ekmeğine yağ sürmektedir. Bu durumu yaşayan çoğu insan kısa sürede fark ettikten sonra emniyete gitse bile yaşanan mağduriyetler giderilememektedir.”*

Öğrenciler etkinliklerden en çok eleştirel bakış, güvenlik, teknoloji bağımlılığı ve ticaret ile ilgili yapılan etkinlikleri beğendikleri görülmektedir. Öğrencilerin görüşlerine göre, sanal ortamlarda karşılaşılan her bilgiye sorgulamadan inanma güvenli web sitelerine dikkat edilmemesi kişisel verilerin güvenliği ve ticaret açısından mağduriyet yaşayabilmelerine neden olabilir.

Öğrencilerin, *dijital vatandaşlık etkinlikleri sana neler kazandırdı?* Sorusuna yönelik görüşleri tablo 68’de verilmiştir.

Tablo 68. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Etkinlikleri Sana Neler Kazandırdı? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Dijital Vatandaş Olma	Dijital Vatandaş Özellikleri	Ö1, Ö3, Ö5, Ö7, Ö9, Ö10	6
	Eleştirel Bakış	Ö1, Ö2, Ö6, Ö7, Ö9	5
Dijital Önlem	Dijital Güvenlik Önlemleri	Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10	6
	Dijital Sağlık Önlemleri	Ö2, Ö5, Ö8	3
	Dijital Hak ve Etik	Ö4, Ö5, Ö6	3

Tablo 68’e göre üniversite öğrencilerinin sınıfta uygulanan dijital vatandaşlığına yönelik etkinliklerin neler kazandırdığı ile ilgili görüşleri şu şekildedir. Dijital vatandaş olma teması altında dijital vatandaş özellikleri (f:6) ve eleştirel bakış (f:5) ve dijital önlem teması altında dijital güvenlik önlemleri (f:6) dijital sağlık önlemleri (f:3) dijital hak ve etik (f:3). Bazı görüşler şu şekildedir;

Ö3: *“Bana çok şey kattı. Başkalarının alanlarına daha saygılı olmaya başladım. Sanal ortamda tahmin edilmesi kolay şifreler kullanırdım ve şifrelerim değişmezdi, tek şifre kullanırdım. Şimdi teknolojiyi ahlaki ve etik kurallar çerçevesinde şimdi daha sağlıklı kullanabiliyorum. Yasa dışı olumsuz davranışlar sergilememeye ve telif haklarına özen göstermeye başladım. Önceden paylaştığım fotoğraflar altındaki sözlerin kime ait olduğunu bilmeden paylaştım ve başkalarına saygı duymadan eleştirilerde bulunurdum şimdi buna özenle dikkat ediyor, karşıdakileri incitmeden düşüncelerimi ifade ediyorum.”*

Ö2: *“Az önce de dediğim gibi internette her okuduğumuza inanmamamız gerekiyor. Öncelikle eleştirel bir yaklaşımla doğruluğunu sorgulamamız gerekiyor. Eğer hala emin değilsek o bilgiyi gereksiz şekilde yaymamamız gerekiyor. Bunlar çok önemli. Başkası bile paylaşmış olsa o bilgiyi kendi sayfamda paylaştığım zaman o sorumluluk bana da ait oluyor. Bunun bilincinde olmamız gerekiyor her şeyden önce.”*

Ö4: *“Başıma bir şey geldiğinde yani kredi kartı bilgilerime, hesaplarıma el konulduğunda, siber zorbalığa uğrarsam neler yapabileceğimi öğrendim. Mesela online alışverişlerimde kredi kartı bilgilerimi kaydederdim. Bunun çok yanlış olduğunu öğrendim. Artık kaydetmeyip siliyorum. SSL güvenlik işaretine hiç dikkat etmezdim önceden.”*

Ö5: *“Dijital vatandaşlık etkinlikleri bana bir sürü bilgi kazandırdı. Beni dijital vatandaşlık konusunda daha bilinçli bir birey haline getirdi. Uzun süre teknolojik*

cihazları kullanmanın yol açtığı sağlık sorunları ve psikolojik rahatsızlıklar olduğunu öğrenmiş oldum. Telefon kullanma sürem neredeyse 8 – 9 saatti. İlk dersteki ekran bağımlılığı konusundan sonra daha az ekrana bağlı kalmaya çalıştım şimdi 3 saate kadar düşürdüm.”

Ö6: “Dijital vatandaşlık etkinlikleri bana dijital hukuk ihlalleri, Türk ceza kanunundaki bilişim suçları, telif ve lisans hakları, dijital etik ve dijital güvenlikle ilgili bilgileri etkili öğrenmemde yardımcı oldu. Bu dersten sonra kullandığım dijital teknolojilerin güvenliğine dair önlemler alabilirim, dijital ortamlarda sahip olduğum hakları açıklayabilirim en önemlisi kişisel verilerimi korumanın ne kadar önemli olduğunu öğrenmiş oldum.”

Öğretim programında yer alan etkniliklerin, öğrencilerde dijital vatandaşlığın alt boyutlarında kapsayacak şekilde bazı dijital vatandaşlık özelliklerini kazandırdığı söylenebilir. Özellikle eleştirel bakış, dijital güvenlik, dijital sağlık ve dijital hukuk alt boyutlarında farkındalık oluşturduğu görülmektedir.

Öğrencilerin, etkinlikler sonunda edindiğiniz bilgileri günlük yaşamınızda kullanabileceğinizi düşünüyor musunuz? Neden? Sorusuna yönelik görüşleri tablo 69’da verilmiştir.

Tablo 69. Öğrencilerin Etkinlikler Sonunda Edindiğiniz Bilgileri Günlük Yaşamınızda Kullanabileceğinizi Düşünüyor Musunuz? Neden? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Kullanabilirim	Günelik hayatın içinden olması	Ö2, Ö3, Ö4, Ö7, Ö8	5
	Teknolojiyi doğru kullanabilmek için	Ö1, Ö5, Ö10	3
	Dijitalleşmenin her alanı kapsamı	Ö6,Ö9	2

Tablo 69’a göre öğrencilerin etkinlikler sonunda edindiğiniz bilgileri günlük yaşamda neden kullanabileceklerine yönelik görüşleri kullanabilirim teması altında günlük hayatın içinden olması (f:5), teknolojiyi doğru biçimde kullanabilmek için (f:3) ve dijitalleşmenin her alanı kapsamı (f:2) şeklindedir. Bazı görüşler şu şekildedir;

Ö7: “Yapmış olduğumuz etkinlikler günlük hayatta karşımıza çıkabilecek olayları kapsayan etkinliklerdi. Bu yüzden etkinliklerde vurgulanmak istenen noktaları dikkate almamız. Haklarımızı, dijital ortamlarda nasıl davranmam gerektiğini, nelere dikkat etmem gerektiğini, dijital ticaret esnasında nelere dikkat etmem gerektiğini, fiziksel ve ruhsal sağlığıma etkileri ve almam gereken tedbirleri öğrenmiş oldum. Bunların hepsi zaten bizim gündelik hayatımızın bir parçası hele ki böylesi bir dijital çağda yaşıyorsak.”

Ö5: “Evet kullanabilirim. Her şeyden önce bu etkinlikler bize bir farkındalık kazandırdı. Daha bilinçli ve dijital sorumluluk dahilinde davranmamız gerektiğini, haklarımızı ve sorumluluklarımızı öğrendik. Aslında sanal dünyada da başıboş olmadığımızı sınırsız bir özgürlük olmadığını teknolojiyi doğru bir şekilde kullanabilmek için her hafta farklı birçok şey öğrendik.”

Ö6: “Yaptığımız etkinliklerden edindiğimiz bilgileri gerçek yaşamda kullanabileceğimizi düşünüyorum. Dijitalleşme hayatımızın her yerinde var tabii bu birçok kolaylığı da bize sağlıyor. Artık günümüzün çoğu internet ve dijital ürünler kaplamakta yaptığımız etkinliklerin hepsi yaşamımızda karşımıza çıkan gerçek etkinliklerdi çünkü.”

Öğrenciler program kapsamında edindikleri bilgileri günlük yaşantılarında karşılaşılabilecekleri gerçek problem durumları ile alakalı olması, teknolojiyi bilinçli ve etkin bir şekilde kullanabilmek ve dijitalleşmenin hayatımızda ayrılmaz bir yer edinmesi nedeniyle kullanabileceklerdir.

Öğrencilerin, hangi kazandığın bilgi, davranış veya tutumları hangi durumlarda kullanırsın? Sorusuna yönelik görüşlerine tablo 70’de yer verilmiştir.

Tablo 70. Öğrencilerin Hangi Kazandığın Bilgileri, Davranışları veya Tutumları Hangi Durumlarda Kullanırsın? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Dijital Okuryazarlık	Bilgi Arama	Ö3, Ö6	2
Dijital Koruma	Dijital Güvenlik	Ö1, Ö7, Ö9, Ö10	4
	Telif Hakkı	Ö4, Ö6	2
	Dijital Sağlık	Ö2, Ö5, Ö8	3
Dijital Ticaret	Sanal Alışveriş	Ö4, Ö5, Ö10	3

Tablo 70’e göre üniversite öğrencilerinin uygulamalar sonunda hangi kazandığın bilgileri, davranışları veya tutumları hangi durumlarda kullanırsın sorusuna yönelik görüşleri üç tema altında toplanmaktadır. Dijital okuryazarlık teması altında bilgi arama (f:2), dijital koruma teması altında dijital güvenlik (f:4) telif hakkı (f:2) ve dijital sağlık (f:3) dijital ticaret teması altında sanal alışveriş (f:3) şeklindedir. Bazı görüşler şu şekildedir;

Ö3: “Çok farklı konularda birçok bilgi edindik. Hepsi günlük hayatta karşımıza çıkabilecek olaylar. Bilgi arama stratejileri konusunda öğrendiklerimiz şu an öğrenci olduğumuz için çok işimize yarıyor. Önceden sadece arama motoruna yazıp çıkan bir sürü sonuç içinde kaybolabiliyorduk. Bazı basit kısıtlamalarla daha az ama direk aradığımız sonuçlara ulaşabiliyorum.”

Ö1: “Edindiğim bilgiler sayesinde kullandığım sitelerin güvenliğine dikkat ediyorum. Üye olduğum sitelerde daha güçlü şifreler oluşturuyorum. Kişisel bilgilerimi kullanmamaya çalışıyorum. Bir keresinde telefonuma sürekli Hatay – İstanbul seferi bilet alımı şeklinde bilgiler geliyordu fakat bunlar bana ait değildi. Polis merkezine başvurduğum bir süre araştırıldı fakat sonuç çıkmadığı için dosya kapandı. Sanırım cep telefon numaramı sitelerde paylaştığımdan kaynaklı böyle bir şey başıma gelmişti.”

Ö4: “Telif hakkını daha öne duymuştum fakat çok ayrıntısını bilmiyordum ve dikkat de etmiyordum. Daha doğrusu internet ortamına düşmüşse telifi olabileceğini pek düşünmüyordum. Ödevlerimi hazırlarken ya da film, oyun ve müzik indirirken telif haklarını ihlal ettiğimi öğrendim. Artık en çok dikkat edeceğim şey bu olur herhalde.”

Ö2: “Dijital sağlığı korumak için kullanıyorum. Çünkü daha önce pubgy oyunu bağımlıydım. Dijital sağlık etkinliği sırasında da bahsetmişim belki hatırlıyorsunuz. Sosyal anlamda hayattan koptuğum bir dönemdi. O dönem hatta kuzenimin düğünü vardı. Herkes bir koşturmaca peşindeyken benim aklımdaki tek şey pubgy oynamaktı. Hatta düğünde bile oynadım. Kuaförde bile oynuyordum. Çok oynamaktan kaynaklı parmaklarımda uyuşma ve sızı oluyordu. Çok oturmaktan bel ağrısı ve ayaklarımda şişmeler meydana geliyordu. Oyuna bağlı olarak sinir ve stres de cabası. Şu an sağlığıma dikkat etmeye çalışıyorum. Yeni bir oyuna başlasam hayatımı kısıtlamayacak ve 2 saati geçemeyecek şekilde oynardım.”

Ö10: “Z kuşağı sanal ortamda saatlerini harcayan bir çağ. İşlerimizin çoğunu buradan halledebiliyoruz. Bazı sitelerde karşımıza çıkan kitap, giyim gibi ürünleri almak istiyordum. Bu da müthiş bir alışveriş çılgınlığı. Güvenli olduğunu sorgulamadan bir hesaptan bir alışveriş yapmışım ve saçma sapan bir ürün gönderilmişti. Tekrar o sayfaya erişim de sağlayamıyorsunuz. Karakola da gitmişim ve bir şey yapamayız demişlerdi. Çok sinirlenmişim. Dolandırıcılar arttı. Şimdilerde ise alışveriş esnasında çok daha dikkatli davranmaya çalışıyorum.”

Öğrencilerin, öğretim programı kapsamında edindiği bilgileri, bilgiye erişirken ve yönetirken, dijital ortamlarda bağımlı olmadan, güvenli ve telif haklarına uygun bir şekilde ayrıca sanal alışverişlerinde kullanabilecekleri görülmektedir.

Öğrencilerin, uygulama öncesi ve sonrasındaki bilgi ve tutumları arasında oluşan farklar nelerdir? Sorusuna yönelik görüşlerine tablo 71’de yer verilmiştir.

Tablo 71. Öğrencilerin Uygulama Sonundaki Bilgi ve Tutumları ile Eğitime Başlamadan Önceki Bilgi ve Tutumları Arasında Oluşan Farklar Nelerdir? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Dijital Vatandaşlığa Giriş	Sorgulayıcı Yaklaşım	Ö1, Ö7, Ö9	3
Dijital Koruma	Güvenli Kullanım	Ö1, Ö7, Ö8, Ö10	4
	Hak ve Sorumluluk	Ö3, Ö4, Ö6	3
	Sağlıklı Kullanım	Ö2, Ö8, Ö10	3
Dijital Saygı	Siber Zorbalık	Ö4, Ö6	2
Dijital Eğitim	Güvenli Alışveriş	Ö5, Ö8, Ö10	3
	Doğru İletişim	Ö1, Ö2	2
	Bilgi Arama	Ö3, Ö5, Ö6,	3

Tablo 71'e göre üniversite öğrencilerinin uygulamalar sonundaki bilgi ve tutumları ile eğitime başlamadan önceki bilgi ve tutumları arasında oluşan farklar nelerdir sorusuna yönelik görüşleri dört tema altında toplanmaktadır. Dijital vatandaşlığa giriş teması altında sorgulayıcı yaklaşım (f:3). Dijital koruma teması altında güvenli kullanım (f:4) hak ve sorumluluk (f:3) ve sağlıklı kullanım (f:3). Dijital saygı teması altında siber zorbalık (f:2). Dijital eğitim teması altında güvenli alışveriş (f:3), doğru iletişim (f:2) ve bilgi arama (f:3) şeklindedir. Bazı görüşler şu şekildedir;

Ö1: *“Yapılan uygulamalardan sonra öncelikle şunu söyleyebilirim artık sanal ortamları daha dikkatli kullanıyorum. Öğrendiğim haberlere fazlaca araştırmadan inanırdım şimdi bazı doğrulama adreslerinde de doğruluyorum. Araştırdığım bilgileri sorgulama yapmam ve teyit etmem gerektiğinin farkına vardım. Ayrıca sanal ortamlarda iletişim esnasında kullandığım cümlelere dikkat etmeye özen gösteriyorum. Önceden sanal ortamın rahat olduğunu düşünerek çok dikkat etmezdim açıkçası.”*

Ö8: *“Bu etkinliklerin öncesinde açık olmak gerekirse dijital vatandaşlığın bile ne olduğunu bilmiyordum. Dersimizde öğrendiğim çoğu şeyi aslında bilmiyordum. Güvenlik önlemlerine dikkat etmeden bilinçsiz bir şekilde kullanıyordum. En basitinden şifrelerim çok basitti. Şimdi daha güçlü şifre oluşturdum. Yine sosyal medya hesaplarımın bilgilerini şifrelerini kişisel bilgilerimi arkadaşlarım bilirlerdir. Artık bunlara daha çok dikkat ediyordum. Daha bilinçli bir şekilde teknolojiyi kullanmaya çalışıyorum. Önceden saatlerce telefonda oyunlar oynardım.”*

Ö3: *“Önceden bu kadar fazla dikkat etmiyordum açıkçası ama dijital ortamlardaki haklar konusunun gerçek hayattaki ile aynı olduğunu öğrenince daha fazla dikkat etmeye başladım. İnsanlarla konuşurken üslubuma ve beni yanlış anlamayacakları düzeyde konuşmaya özen göstermeye başladım. Dijital ortamlar hakkında aslında çok az şey bildiğimin farkına vardım.”*

Ö10: “Tutumlarındaki değişiklik olarak önceden kısa tahmin edilmesi kolay şifreler kullanıyordum. Şimdi bunu yapmamaya daha çok dikkat ediyorum. Dijital sağlığını korumada çokça zamanımı çevrim içi olarak geçiriyordum, planladığım süreden daha fazla interneti kullanıyordum. Şimdi bunlardan kurtuldum. Dijital ortamları daha sağlıklı kullanmaya çalışıyorum. Uzun süre çalışacağım zaman sık sık mola verme egzersizler yapmaya dikkat etmeye başladım.”

Ö4: “Eskiden bilinçli kullanıma siber zorbalığa dikkat etmezdim. Herkes gibi rastgele kullanırdım. Siber zorbalığın ne olduğunu öğrenince sosyal medya hesaplarımı daha dikkatli ve bilinçli kullanıyorum artık. Zaten kimse görmüyor sonuçta benim hesabım diye düşünürdüm. Dijital ayak izi diye bir şeyden haberim yoktu. Farkında olmadan yaptığımız zamanlar olmuştur.”

Ö5: “Eğitimden önce herkesin bildiği kadarıyla bilgim vardı. İnternet ortamında gayet aktifim fakat şimdiki kadar bilinçli bir insan değildim hani bir yerden alışveriş yaparken çok fazla araştırmadan alırdım. Mesela SSL sertifikası nedir bunu bilmiyordum bundan sonra alışveriş yapacağım zaman ya da herhangi bir bilgiye ulaşacağım zaman ilk önce SSL sertifikası olup olmadığına bakıyorum.”

Ö2: “En çok değişim yaşadığım konulardan biri doğru iletişim kurma konusu oldu. Önceden arkadaşlarla dijital ortamlarda argo tarzı konuşabiliyordum. Ya da sosyal medya da buna benzer yorumlar yapabiliyordum. Mesela whatsapp çok kullanıyorum özellikle gruplarda yanlış anlaşılabilir paylaşımlar veya sürekli emoji kullanma gibi dikkatsiz paylaşımlar yapıyordum. Özellikle sosyal medyada argo yorum yazmayı şikayet olması durumunda delil olabileceği için bıraktım.”

Ö6: “Uygulamalar sonunda önceki şartlarımla karşılaştıracak olursam öncelikle istediğim bilgiye nasıl ulaşabileceğimi öğrendim. Bilgi arama stratejilerini öğrendim. Önceden sadece gelişigüzel bir arama yapıyordum. Teknoloji bağımlısı bireylerin özelliklerini birkaç bazı özelliklerin bende de olduğunu fark ettim. Sahibinin izni olmadan başkasına ait bir eserin kullanılması ya da kaynak belirtilmesi gerektiğine önceden hiç dikkat etmezdim. Bu suç olduğu için artık dikkat ediyorum. Ayrıca siber zorbaların özelliklerini ve siber zorba olma şartlarını artık biliyorum. Bu fiillerin zorbalık olduğunu bilmiyordum.”

Uygulama sonunda öğrencilerin uygulama öncesi ile sonrasındaki bilgi ve tutumlarında oluşan farklar ile ilgili görüşleri, dijital vatandaşların özellikleri, dijital

koruma, dijital saygı ve dijital eğitim temalarında toplanmıştır. Bu temalar aynı zamanda tasarlanan dijital vatandaşlık öğretim programının modüllerini oluşturmaktadır. Bu kapsamda programın öğrencilerde uygulama öncesi ve sonrasında hedeflenen farkları oluşturduğu söylenebilir.

Öğrencilerin, *dijital vatandaşlık dersinin diğer eğitim kademelerinde verilmeli mi?* sorusuna yönelik görüşlerine tablo 72’de yer verilmiştir.

Tablo 72. Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Eğitim Kademelerinde Ayrı Bir Ders Olarak Verilmeli mi? Sorusuna Yönelik Görüşleri

Tema	Kod	Katılımcılar	f
Verilmeli	Çağın Gereği Olduğu İçin	Ö1, Ö2, Ö5, Ö6, Ö9, Ö10	6
	Bilinçli Kullanım İçin	Ö4, Ö7, Ö8	3

Tablo 72’e göre üniversite öğrencileri dijital vatandaşlık dersinin ayrı bir ders olarak eğitim kademelerinde yer verilmesine dair görüşleri verilmeli teması altında çağın gereği olduğu için (f:6) ve bilinçli kullanım için (f:3) şeklindedir. Bu temaya ait bazı görüşler şu şekildedir;

Ö6: “Bence kesinlikle verilmeli. Çünkü şu an internet hem Z kuşağının hem de her kesimden, her yaşta insanın kullandığı bir ortam birçok şeye oradan ulaşabiliyoruz alışverişimiz, herhangi bir görüşümüzü internet üzerinden beyan edebiliyoruz. Fakat insanlar çok bilinçli değil bu da birçok sorunu doğurabiliyor. O yüzden çok küçük yaşta başlanması gerekiyor çünkü şu an çocuklar bile çok kolay bir şekilde internete erişip aktif bir şekilde kullanabiliyorlar o yüzden bence hayatın her alanında ve her kesimden insana ulaşılabilir bir şekilde bir planlama doğrultusunda eğitim verilmeli diye düşünüyorum.”

Ö4: “Bence ayrı bir ders olması gerekiyor. Çünkü, teknoloji çok küçük yaşlara kadar indi. Anaokulundan başlayarak her eğitim kademesinde olursa çocuklar en azından bilinçli kullanmayı öğrenirler. İlerleyen yaşlarda karşılaşılabilecek olumsuz durumları ve mağduriyetleri engellemek açısından çocuklar çok küçük yaşta bilinçlenmeli diye düşünüyorum.”

Öğrenciler günümüzde çocukların teknolojinin adeta içine doğması ve teknoloji ile büyümesi, dijitalleşmenin her alanda yaygın biçimde kullanılıyor olması ve dijital dünyada bilinçli vatandaşların yetiştirilebilmesi adına dijital vatandaşlığın ayrı bir ders olarak konulmasını düşündükleri görülmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz dünyasında teknoloji ve dijitalleşme adeta bir sel gibi önüne gelen her şeyi etkileyip değiştirmektedir. Bireylere düşen ise bu sele karşı durmaktan ziyade değişime adapte olup çağın gereksinimlerine ulaşmaktır. Bugün sağlıktan güvenliğe, haktan sorumluluklara, hukuktan, etiğe, iletişimden ticarete, okuryazarlıktan eğitime kadar aklımıza gelen her alanda dijitalleşmenin etkisini görmekteyiz. Bu değişimler vatandaş olabilmenin şartlarını da değiştirmektedir. Artık vatandaşlık da dijitalleşmiş ve dijital vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır.

Tıpkı geleneksel vatandaşlıkta olduğu gibi bireylere dijital vatandaşlığın öğretilmesi ve farkındalık oluşturulması eğitim sisteminin hedefleri arasındadır. Bu çalışmada da dijital vatandaşlık öğretim programı tasarlamak, uygulamak ve etkilerinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışma tasarlama, uygulama ve değerlendirme olmak üzere üç aşamadan oluştuğu için farklı aşamalarda hem nicel hem nitel veri toplama araçları kullanılmıştır. Bu nedenle çalışma karma araştırma desenlerinden karma yöntem program değerlendirme tasarımı ile yürütülmüştür.

DVÖP İhtiyaç Belirleme Aşamasına Yönelik Tartışma ve Sonuç

Araştırma kapsamında öncelikle dijital vatandaşlığa yönelik bir öğretim programına ihtiyaç olup olmadığı belirlenmiştir. İhtiyaçlar, konu ile ilgili ulusal ve uluslararası literatür taraması, uzman ve öğrenci görüşleriyle belirlenmiştir. Alan yazın incelemesinde öğrencilerin dijital vatandaşlığın alt boyutları hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadıkları, farkındalık düzeylerinin istenen seviyede olmadığı, teknolojinin içine doğdukları için bir şekilde adapte oldukları fakat bu durumu dijital vatandaşlıkla bağdaştıramadıklarını belirtmişlerdir. Yapılan çalışmalarda farkındalık oluşturacak, güncellenen ihtiyaçları karşılayacak ve sosyal gelişimi de destekleyecek öğretim programlarına ihtiyaç olduğu belirlenmiştir.

Ulusal düzeyde yapılan bazı çalışmalarda dijital vatandaşlık öğretim programına ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir. Geriş ve Özdamar (2017) bilişim teknolojileri öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının dijital vatandaşlığın dokuz alt boyutu göz önüne alındığında dijital güvenlik, dijital sağlık, dijital hak ve sorumluluklar, dijital hukuk, dijital etik ve dijital ticaret boyutlarında yeterli bilince sahip olmadıklarını belirlemişlerdir. Katılımcıların sadece dijital erişim, dijital iletişim ve dijital okuryazarlık boyutlarında yeterli bilgi düzeyine sahip olduklarını

belirlemişlerdir. Özer ve Albayrak Özer (2018) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının; Özer ve Albayrak Özer (2019) ise sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlığa yönelik ihtiyaçlarını belirlemeye çalışmışlardır. Hem sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hem de sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlığa yönelik farkındalıklarının artırılması gerektiğini, dijital vatandaşlığın alt boyutları hakkında da yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, meslek yaşamlarında teknolojiyi bilinçli kullanan dijital vatandaşlar yetiştirebilmek için öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık eğitimine ihtiyaç duyduklarını ortaya koymuşlardır.

Dijital vatandaşlık öğretim programına bazı uluslararası düzeyde yapılan çalışmalarda da ihtiyaç olduğu ortaya konmuştur. Blaj – Ward ve Winter (2019) üniversite öğrencilerinin teknolojinin içinde büyüdüğü ve sadece adapte oldukları için kendilerini dijital vatandaşlık kavramıyla bağdaştıramadıklarını belirterek farkındalık oluşturacak eğitimin önemine vurgu yapmışlardır. Chong ve Pao (2021) Hong Kong Eğitim Üniversitesinde yaptıkları çalışmada üniversitelerde eğitimin dijital vatandaşlık konusunda güncellenen ihtiyaçları karşılayacak şekilde uyarlanması gerektiğini önermişlerdir. Martin, Gezer ve Wang (2019) öğretmenlerin dijital vatandaşlık bilgi ve uygulamalarına ilişkin algılarını incelemişlerdir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin dijital vatandaşlık bilgi ve uygulamalarına yönelik algılarının düşük olduğunu ve dijital vatandaşlık eğitimine ihtiyaç duyduklarını tespit etmişlerdir. June, Suk-Kyung ve Yun-Oug (2020) öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık ihtiyaçlarının belirlenmesi ve dijital vatandaşlık eğitimlerinin analizi adlı çalışmalarında öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık eğitimine ihtiyaç duyduklarını tespit ederek dijital vatandaşlıkla ilgili düzenlenecek bir eğitime katılabileceklerini ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık eğitimine katılabileceklerini belirtmeleri meslek yaşamlarında dijital vatandaşlık konusunda öğrencilere rol model olabilmeleri açısından önemlidir. Brandau vd.(2021) Amerika’da gençlerin yarısından fazlasının siber zorbalığa maruz kaldığını belirterek bunu önleyebilmek amacıyla dijital vatandaşlık öğretim programı geliştirmeyi amaçlamışlardır. Geliştirilen program sonunda katılımcıların dijital vatandaşlık ortalama puanları istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Araştırmacılar sosyal – duygusal öğrenmeyi ve dijital vatandaşlığı destekleyen programların ihtiyaç olduğunu ortaya koymuşlardır. Bugün dijital ortamlarda her yaşta insan siber zorbalığa maruz kalabilmektedir. Birçok kişi hangi davranışların siber zorbalığa girdiğini bilmemektedir. Siber zorbalığa yönelik düzenlenecek eğitimler toplumun her kesiminden insanın bu

konuda farkındalık kazanması, siber zorbalığın ne olduğunu öğrenmesi, korunma yollarını ve şikâyet mercilerini öğrenmesi sağlıklı dijital toplumlar oluşturabilme açısından gereklidir. Capuno vd. (2022) eğitimde dijital vatandaşlık ve anlamı adlı çalışmalarında gençlerin sorumlu dijital vatandaş olmak için dijital vatandaşlığı öğretim programlarına entegre etmeleri gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Türkiye’de dijital vatandaşlık ve alt boyutlarına sosyal bilgiler ve bilgi ve iletişim teknolojileri öğretim programlarında yer verilmiştir. Fakat sosyal bilgiler öğretim programında yer alan öğrenme alanlarının ve kazanımların dijital vatandaşlık ve alt boyutlarını yeterli bir şekilde yansıtmadığı (Aydemir, 2019) bilgi ve iletişim teknolojileri dersi öğretim programında ve ders kitabında yer alan dijital vatandaşlık öğelerinin sayıca yetersiz olduğu belirlenmiştir (Peker Ünal, 2017). Bahse konu çalışmalar ile programın tasarlanması aşamasında elde edilen bulgular, öğrencilerin dijital vatandaşlık kavramı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları, öğrencilerin sanal ortamlarda en çok güvenlik ve siber zorbalığa maruz kalmaktan korktukları, dijital vatandaşlığa programlarda daha fazla yer verilmesi hatta ayrı bir ders olarak düzenlemesi bakımlarından örtüşmektedir.

Üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlıkla ilgili ihtiyaçlarını belirleme kapsamında bir diğer veri toplama şekli öğrencilerle yapılan görüşmeler olmuştur. Öğrencilerin dijital vatandaşlık kavramı üzerine yeterince bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Dijital vatandaşlığı sürekli online olan ve e devlet uygulamasını kullanmaktan ibaret değerlendirmektedirler. Aynı durum uzmanlarla yapılan görüşmede de göze çarpmaktadır. Uzmanlar dijital vatandaşlık kavramı ile ilgili öğrencilerde bilgi eksikliği ve kavram karmaşası olduğunu ifade etmişlerdir. Alan yazında bu bulgulara bazı çalışmalarda rastlanmıştır. Özer, Albayrak Özer ve Kaygısız (2017) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çoğunluğunun dijital vatandaşlık kavramını daha önce hiç duymamış olduğunu dijital vatandaşlık kavramını ise vatandaşlık iş ve işlemlerinin dijital ortamlarda gerçekleştirilmesi olarak ifade ettiklerini belirlemişlerdir. Görmez (2016) sınıf, sosyal bilgiler ve Türkçe öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmada katılımcıların dijital vatandaşlık kavramı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirlemiştir. Arcagök (2020) öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık algılarını, Erdem ve Koçyiğit (2019) öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerini orta düzeyde bulmuşlardır. Benzer bir çalışmada Dere ve Yavuzay (2019) dört farklı üniversitede öğrenim gören sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerini düşük

düzye olarak tespit etmişlerdir. Tatlı (2018) yüksek lisans çalışmasında öğretmenlerin dijital vatandaşlık düzeyini orta düzeyde olduğunu ifade etmiştir. İşman ve Candan (2020) üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlık düzeylerini orta seviye aralığının üstünde olarak ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalardan da yola çıkarak öğretim programı, öncelikle öğrenenlerin dijital vatandaşlık kavramı ve dijital vatandaşların özellikleri hakkında bilgi ve farkındalık edinmesi sağlayacağı için günün şartlarına uygun olarak bilinçli dijital vatandaşlar ve sağlıklı dijital toplumlar ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Üniversite öğrencileri, dijital vatandaşlığın alt boyutlarından dijital iletişim, dijital güvenlik ve dijital ticaret boyutlarında bazı bilgiler sahiplerken diğer alt boyutlar hakkında yeterli bilgiye sahip değildirlir. Uzmanlarla yapılan görüşmelerde de uzmanlar dijital vatandaşlığın dokuz boyutunu ele alan bir öğretim programının olmamasını alandaki eksikliklerden biri olarak görmektedirler. Sincar (2011) 17 öğretmen adayı ile görüşerek dijital vatandaşlığa yönelik davranışlarını belirlemeye çalışmıştır. Bu çalışmadaki bulguya benzer olarak öğrencilerin iletişim ve okuryazarlık alanında yeterli bilgiye sahip olduğunu, dijital vatandaşlığın diğer 7 boyutunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirlemiştir. Chong ve Pao (2021) öğretmenlerin dijital vatandaşlıkla ilgili dijital hukuk, ticaret ve güvenlik alt boyutlarını daha çok öğretmek eğiliminde olduklarını belirlemişlerdir. Bu çalışmalar ihtiyaç belirleme aşamasında dijital vatandaşlığın alt boyutları hakkında tespit edilen eksiklikleri destekler niteliktedir. Katılımcılar teknolojilerin hayatlarını kolaylaştırdığını buna karşın bağımlılık ve asosyalite gibi olumsuz etkileri olduğunu düşünmektedirler. En çok güvenlik ve gizlilik kaygısı taşırlarken saygı kurallarına dikkat etmenin sorumlu davranış için olması gerektiğini savunmaktadırlar. Benzer şekilde uzmanlar da problem çözüme, empati ve işbirliği gibi değerlerin öğretim programında yer alması gerektiğini vurgulamışlardır. Lindsey (2015) yılında Amerika'da yaptığı doktora tezinde benzer ihtiyaçları tespit ederek, telif hakkı/adil kullanım, dijital ayak izi/sosyal medya, kabul edilebilir kullanım politikaları ve sorumlu öğrenci davranışları şeklinde dört modülden oluşan bir program tasarlamıştır. Yine benzer şekilde Al Zahrani (2015) üniversite öğrencilerinin sanal ortamlarda kendilerine ve başkalarına saygı duyma düzeylerinin yeterli olduğunu vurgulamıştır. Sigrid ve Gustafsson (2017) toplumsal ve kültürel değerlerin dikkate alınarak dijital sorumluluk eğitiminin genç yaşlarda öğrencilere verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bahse konu çalışmalarda da belirtildiği gibi bu

program bireylerde dijital vatandaşlığın alt boyutları ile ilgili eksikliği giderme ve teknolojinin sunmuş olduğu fırsatlardan bağımlı olmadan yararlanmalarını sağlayabilir. Ayrıca dijital ortamların hukuk ve etik kurallar çerçevesinde kullanılarak toplumsal değerleri dikkate alan dijital vatandaşlar yetiştirebilmesi adına faydalı olabilir.

İhtiyaç belirleme görüşmelerinde uzmanlar dijital vatandaşlarda bulunması gereken özelliklerden birinin de eleştirel düşünme olduğunu bildirmişlerdir. Özellikle sosyal medya ve internet ortamında yoğun bir bilgi ile karşılaşan öğrencilerin bilginin kaynağını, doğruluğunu ve geçerliğini sorgulamalarının önemli olduğunu söyleyebiliriz. Alan yazında bazı çalışmalarda benzer bulgulara rastlanmıştır. Choi (2016) dijital vatandaşlık eğitiminde etik, medya ve bilgi okuryazarlığı, katılım ve eleştirel yaklaşım boyutlarının önemini ortaya koymuştur. Choi, Glassman ve Cristol (2017) genç yetişkinlerle yaptıkları çalışmada katılımcıların interneti daha çok eleştirel bakış açısı geliştirmek ve e ticaret için kullandıklarını öne sürmüşlerdir. Benzer bir başka çalışmada Başarmak vd.(2019) lise öğretim programlarının içeriklerini dijital vatandaşlık bağlamında incelemişler ve bilgisayar dersinde dijital becerilere geniş yer verilirken dijital hak ve sorumluluklar ile eleştirel düşünme becerilerinin kapsamının sınırlı olduğunu tespit etmişlerdir. Alan yazında belirlenen bu eksiklikleri giderme adına geliştirilen programda hem birinci modülde dijital vatandaşların özellikleri hem de dördüncü modülde dijital okuryazarlık konusunda bireylerin sanal ortamlarda edindikleri bilgiye eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşım bilgiyi yönetebilecek bir tutum sergilemeleri gerektiği üzerinde durulmuştur.

Yapılan ihtiyaç analizleri sonucunda tüm dünyada dijital bir dönüşüm yaşandığı buna bağlı olarak vatandaşlığın şeklinin ve ihtiyaçlarının değiştiği, değişime ayak uydurabilmek için ise eğitim sistemine önemli görevler düştüğü, bu bağlamda dijital vatandaşlık dersine hem bireylerde hem de toplumda ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir.

DVÖP Uygulamasına Yönelik Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın uygulama süreci eylem araştırması şeklinde düzenlenmiştir. Pilot uygulamalar 1.eylem planı olarak değerlendirilmiş uygulama esnasında araştırmacı, gözlemci ve öğrenci günlüklerinden elde edilen veriler düzenlenerek asıl uygulamalar için 2.eylem planları oluşturulmuştur.

1.modül olan dijital vatandaşlığa giriş modülünde pilot uygulama sonucunda öğrencilerin sanal ortamlarda karşılaştığı durumlarda ve bilgiyi elde ederken sorgulayıcı

bir yaklaşımla yaklaşılmasına öğrenci günlüklerinde fazla yer verilmediği tespit edilmiştir. Asıl uygulamada eleştirel yaklaşım ve sonuçları üzerinde günlük yaşamdaki gerçek olaylar ve yaşanan mağduriyetler üzerinde daha fazla durularak öğrenci günlüklerinde eleştirel yaklaşıma daha fazla yer verdikleri belirlenmiştir. Eleştirel düşünme dijital vatandaşların sanal ortamlarda gün içinde yoğun bir şekilde maruz kaldığı bilgi kirliliğinde sığınacakları bir liman olarak görülebilir. Sosyal medya veya sanal ortamlarda görülen her bilgi okunan her haber öncelikle eleştirel bir süzgeçten geçirilmesi gerekir. Farmer (2011) dijital vatandaşları teknolojiyi sorumlu, üretken, güvenli ve eleştirel bir şekilde kullanan bireyler olarak ifade ederken dijital vatandaşın özellikleri arasında eleştirel yaklaşımı da saymıştır. Kuş vd. (2017) gençlere yönelik dijital vatandaşlık ölçeği geliştirdikleri çalışmada eleştirel düşünmeyi ölçeğin ayrı bir alt boyutu olarak ele almışlardır. Buckingham (2008) dijital vatandaşların temel becerileri arasında bilgiye eleştirel olarak yaklaşım değerlendirilebilme özelliğini öne çıkarmıştır. Bugün sanal ortamlarda yaşanan mağduriyetlerin temelinde, dijital ortamlarda karşılaşılan bilgi, gelen mesaj veya mail ya da alışveriş esnasındaki durumlara karşı yeterince sorgulama yapılmaması yatmaktadır. Hem bireysel hem de toplumsal bir gereksinim olarak dijital vatandaşların sahip olması gereken en önemli özellikler arasında eleştirel yaklaşım gösterilebilir. Bu nedenlerle çalışmada dijital vatandaşların özellikleri, güvenlik, iletişim, ticaret ve okuryazarlık konularında eleştirel yaklaşım üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmuştur.

2.modül olan dijital koruma modülünde dijital sağlık konusu pilot uygulamada öğrencilerin daha çok teknoloji bağımlılığı ve oyun bağımlılığı üzerinde durdukları dijital teknolojilerin fiziksel ve ruhsal sağlığımıza etkisine öğrenci günlüklerinde yer vermedikleri belirlenmiştir. Bu nedenle asıl uygulama grubunda sağlığımıza etkileri gönüllü bir öğrenci grubu ile örnek olayın canlandırılarak işlenmesi gerektiğine öğrenci günlüklerinde yer verdikleri görülmüştür. Dijital vatandaşlar geleneksel vatandaşlara göre daha fazla ekran başında kalmakta ve işlemlerinin çoğunu dijital platformlar üzerinden tamamlamaktadırlar. Öğrenciler dijital teknolojiyi kullanırken oluşabilecek fiziksel ve ruhsal tehlikelerin farkında olmalı, bunun için de en büyük rol öğretmenlere düşmektedir (Tatlı, 2018; Yılmaz, 2019). Elçi (2015) teknolojiyi aktif biçimde kullanmanın insan sağlığını etkilediğini, bu nedenle dijital teknolojileri kullanırken fiziksel ve ruhsal sağlığına dikkat eden bireylerin sağlıklı toplum için gereklilik olduğunu belirtmiştir. Ribble (2011) fiziksel sağlığı koruma adına

öğrencilerin teknolojiyi kullanırken ergonomi kurallarına dikkat etmelerinin önemine vurgu yapmıştır. Günümüzde insanlar bazen mesleği gereği bazen de gündelik hayattaki işleri gereği saatlerce dijital cihazların başında kalabilmektedir. Özellikle gelişim çağında olan gençlerin ve yetişkinlerin sağlıklı dijital toplumlar oluşturabilmeleri adına alınacak önlemler ve bilinçli kullanım ile teknoloji bağımlısı olmadan, fiziksel ve ruhsal sağlıklarını bozmadan kullanım gerçekleştirilmeleri sağlanabilir. Program kapsamında dijital sağlık konusunda, teknolojinin yoğun kullanımına bağlı olarak göz, boyun, bel ve parmak gibi vücudun değişik kısımlarında fiziksel rahatsızlıklar ve bunlara ilaveten uzun süre ekrana bağlı olmaktan kaynaklı sosyalleşmeden uzak bir yaşamın bazı psikolojik rahatsızlıkları beraberinde getirebileceği vurgulanarak dijital sağlığımızı koruma adına alınabilecek önlemlerden bahsedilmiştir.

2.modülün dijital güvenlik konusunda pilot uygulama grubu öğrencilerinin günlüklerinde dijital güvenlik önlemlerine ve dijital ayak izine az yer verdiği asıl uygulama grubunda dijital güvenlikle ilgili video ve dijital ayak izi ile ilgili gerçek yaşamdan örneklerle ve dijital ayak izi testi uygulanarak öğrencilerde farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Güvenlik, fizyolojik ihtiyaçlardan sonra bireylerin en çok gereksinim duyduğu ihtiyaçlardan birisidir. Keen (2008) gençlerin dijital ortamlarda neyin doğru neyin yanlış, neyin güvenli ve neyin güvenli olmadığını bilmediğini belirtmiştir. Alikashifoğlu (2012) çocukların sanal ortamlarda daha rahat kandırılarak tanımadıkları kişilerle kişisel bilgi, foto ve video gibi verilerini paylaşması sonucunda istismara uğradıklarını ifade etmiştir. Bu kapsamda dijital güvenlik konusunda öğrencilerin kişisel bilgilerinin güvenliğini sağlama, siber saldırılar ve alınabilecek önlemler ile kullandığımız dijital cihazların güvenliğini sağlamaya yönelik önlemler üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Dijital vatandaşların güvenlikleri adına dijital ortamlarda dikkat etmesi gereken hususlardan biri de dijital ayak izidir. Dijital ayak izi tıpkı bir karda yürürken bıraktığımız ayak izleri gibi dijital ortamlardaki hareketlerimizin kayıt altına alınmasıdır. Bu nedenle kullanıcıların ziyaret ettikleri ve işlem yaptıkları sitelerin güvenilirliğinin kontrolünü elden bırakmamaları gerekir. Kaya (2020) bu konuya dikkat çekerek dijital ayak izlerimiz çevrimiçi alışveriş, bankacılık, kişisel bilgilerimizi kullandığımız vb. işlemlerin yapıldığı sitelerde güvenliğe ve gizliliğe dikkat etmenin önemini vurgulamıştır. Dijital dünyada da insanların kişisel verilerini, banka, hesap ve kart bilgilerini koruma ve kullandıkları dijital cihazların

güvenliğini sağlaması bilinçli dijital vatandaş olabilmenin önemli şartlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Dijital hak ve sorumluluklarımız konusunda bütün dijital vatandaşların sahip olduğu haklar ve bunlara karşı yerine getirmesi gereken sorumluluklar üzerinde durulmuştur. Hollandsworth, Dowdy ve Donovan, (2011) gençlerin dijital ortamlarda geçirdikleri sürelerin ve kullanım oranlarının hızla arttığını buna karşın çok fazla bireysel düşünerek davranışlarının sorumluluklarının farkında olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu açıdan öğrencilere dijital ortamların tamamen özgür olduğumuz başıboş mecralar olmadığı, gerçek yaşamda olduğu gibi dijital hayatta da haklarımız ve bazı sorumluluklarımızın olduğu vurgulanmıştır. Dijital hak ve sorumluluklar konusu kendine has teorik yapısı olan bir konudur. Öğrencilerin konuyu detaylı bir şekilde öğrenebilmesi, sorular sorup detaylı cevaplar alabilmesi için uzman daveti gerçekleştirilmiştir. Bireyler vatandaş olarak hak ve sorumluluklarını eğitim kurumlarında öğrenebilecekleridir. Eğitim kurumları dijital ortamlardaki hak ve sorumlulukların kazandırılmasında etkin rol oynayarak öğrencileri dijital toplumun aktif üyesi haline getirmelidir (Krutka ve Carpenter, 2017). Bu bağlamda çalışmada geliştirilen öğretim programı eğitim kurumlarının bu rolü alabilmesi için öğrenenlere dijital hak ve sorumluluklarının farkında olmalarına yardımcı olabilecektir.

3.modül olan dijital saygı modülünde hem dijital hukuk hem de dijital etiğe öğrenci günlüklerinde yeterince yer verildiği belirlenmiştir. Bu duruma dijital hak ve sorumluluk konusunun sonunda yapılan uzman davetinin ön bilgi oluşturması ve kullanılan öğretim tekniğinin etki ettiği söylenebilir. Dijital hukuk ve etik bütün dijital vatandaşları yakından ilgilendiren bir konudur. Toplum yaşantımızı düzenleyen yazılı olan ve yazılı olmayan kurallar olduğu gibi dijital toplum düzenini sağlayan da bu kurallardır. Dijital hayatımızı düzenleyen yasalar, eğitim sistemlerini yakından ilgilendiren bir konudur (Alberta Education, 2012). Yöneticiler öğretmenleri ve öğrencileri destekleyerek teknoloji kullanımından kaynaklı yasal kuralların bilinmesini sağlamalıdır (Ribble ve Bailey, 2007). Çünkü öğrencilerin çoğu dijital teknolojileri bilerek veya bilmeyerek zararlı faaliyetler konusunda kullanabilmektedirler. En çok hukuk ihlali; sanal zorbalık, intihal, telif hakkı ihlali, etiğe aykırı davranışlar olarak değerlendirilebilir. Bu davranışların görülmesine etik ve hukuk konusunda dijital vatandaş yetiştirme adına kapsamlı bir öğretim programının olmaması neden olmaktadır denilebilir (Sari, 2019). Dijital dünyada, suç işleme oranlarının azalması ve toplumsal

düzeninin sağlanması adına bu hususlara ayrıca dikkat edilmesi ve farklı disiplinlerde ilgili öğretim programlarında yer verilmesi gerekmektedir.

Dijital etik, dijital toplumlarda davranışlarımızı şekillendiren yazılı olmayan kuralları ifade eder. Etik, insanı diğer canlılardan ayıran davranış kurallarını açık seçik belirleyen ve yaşama anlam katan ahlak değerler teorisidir (Cevizci, 2002). Etiğin temel amacı, insanın iyi bir ahlaki temele sahip olarak her durumda doğru kararları kendi başına alabilmesidir (Mahmutoğlu, 2009). Pilot ve asıl uygulamada öğrencilerin günlüklerinde etiğe ait kavram ve kazanımlara yer verdikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca ihtiyaç belirleme aşamasında öğrencilerle yapılan görüşmelerde öğrenciler dijital ortamlarda saygı kurallarına dikkat etmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Al Zahrani (2015)' ye göre üniversite öğrencileri dijital ortamlarda kendilerine ve başkalarına saygı duymaya dikkat etmeye çalışmaktadırlar. Günümüzde internetin yaygın kullanımı gizlilik ve güvenlik, telif hakkı gibi yeni etik sorunları beraberinde getirmiştir (Rader, 2002). Parsak (2021) sosyal bilgiler öğretmen adayları ile yaptıkları çalışmada katılımcıların film, oyun ve müzik gibi telif hakkı olan ürünleri telif hakkını ödemediği kullanma konusunda ortalamalarının düşük olduğunu belirlemiştir. Baum (2005)' a göre etik sorunların belirginleşmesi nedeniyle teknolojinin ve internetin kullanımına dair program geliştirme çalışmaları ile öğrencilerin bilinçli dijital vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri sağlanabilir. Bu çalışmaların odağında teknolojik cihazların insan ve davranışları üzerindeki zararları en aza indirmek ve sorumlu bir şekilde kullanım sağlamak olmalıdır (Boyle, 2010). Böylece öğrenciler kendi yaratıcı ve eleştirel kapasitelerini geliştirerek teknolojiyi manevi değer ve etik duyarlılık çerçevesinde kullanabileceklerdir (Cordes, 2004). Dijital etik farkında olmaksızın dijital ortamlarda en çok ihlal ettiğimiz konulardan biridir. Sağlıklı dijital toplumlar oluşturabilme adına bu konuda verilecek eğitimler önemlidir. Bu kapsamda çalışmada dijital ortamlarda dikkat edilmesi gereken etik kurallar üzerinde durularak öğrencilere etik değerlerin kazandırılması amaçlanmıştır.

Dijital erişim dijital vatandaş olabilmenin ilk şartıdır. Eğer bir dijital teknolojiye ve bu teknolojiyi internete bağlayacak erişime sahip değilsek dijital vatandaşlık boyutuna geçilmesi söz konusu değildir. Dijital erişimin olmadığı durumlarda ise insanlar arasında dijital uçurum ortaya çıkmaktadır. Kısacası dijital erişim olmadan sahip olduğumuz bütün dijital becerilerimiz ve yeterliklerimiz birer sıfır gibidir. Dijital erişim ise bu sınırların baş tarafında gelen bir gibidir. DVÖP uygulama aşamasından

hem pilot hem de asıl uygulamada öğrencilerin günlüklerine göre bu kavramları edindikleri söylenebilir. Öğrencilerin teknolojiye eşit bir şekilde erişmesi için altyapının ve çeşitli programların hazırlanması gerekir (Ribble, Bailey ve Ross, 2004). Türkiye’de internete erişim ve kullanan sayısı hızla artmaktadır. 2020 yılında 16-74 yaş grubunda internet kullanım oranı %79’dur. İnternet erişim imkanı olan aile oranı %90,7’dir (TÜİK, 2021). Bu açıdan güvenli ve eşit erişim son derece önemlidir. Eğitim kurumları ve diğer resmi kurumlar vatandaşları dijital erişim konusunda bilinçlendirip farkındalık oluşturmalarıdır (Tan, 2019). Özellikle pandemi sürecinde birçok şeyin dijitalleşmesi, dijital erişimin herkes için gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Bu anlamda programda toplumda dijital bölünmeler oluşmaması ve toplumsal kalkınma için erişimin gerekliliği vurgulanmıştır.

4.modül olan dijital eğitim modülünde dijital ticaret konusunda pilot uygulamada öğrencilerin dijital ticaret kavramı hakkında bilgi sahibi oldukları ve daha çok faydalarına odaklandıkları belirlenmiştir. Dijital ticaretin risklerine öğrenci günlüklerinde fazla yer vermedikleri için asıl uygulamada BTK tarafından hazırlanan güvenli web adresinden dijital ticaret esnasında alınması gereken önlemleri içeren bir kısım eklenmiştir. İhtiyaç belirleme aşamasında öğrencilerle yapılan görüşmelerde öğrenciler dijital teknolojileri kullanma amaçlarından biri olarak dijital ortamlarda alış veriş belirtmişlerdir. Ticaret Bakanlığının (2022) verilerine göre e ticaretin oranı bir önceki yıla göre % 69 artış göstermiştir. E ticaretin genel ticaret içindeki oranı da %17,7 olmuştur. Ödemelerin % 97,28’i havale veya kredi kartı ile, % 2,72 si kapıda ödeme şeklinde gerçekleşmiştir. Bu denli yüksek oranlara sahip dijital ticaretin doğru bir biçimde yapılması nitelikli dijital vatandaş olmanın gerekliliklerinden biridir. Dijital ticaret esnasında alışveriş sitelerine ve ödemeye dikkat edilmesi mağduriyet yaşanmaması adına önemlidir. Dijital vatandaşlık bilincine sahip bireyler e ticaret esnasında güvenli web sitelerini belirlemeyi ve bankacılık işlemleri esnasında kişisel verilerini korumak için gerekli güvenlik önlemlerini almayı bilmelidir (Çubukçu ve Bayzan, 2013). Algür ve Cengiz (2011) Türkiye’de e ticareti çoğunlukla genç ve eğitim düzeyi yüksek bireylerin kullandıklarını belirlemişlerdir. Pandemi ile birlikte firmalar da çoğunlukla dijital özel kampanyalar ve ürün çeşitleri sunarak yetişkinlerin e ticareti kullanmasını sağlamışlardır. Hem gençler hem de yetişkinler dijital alışverişlerinde bir takım problemler yaşayabilirler. Bu nedenle, program kapsamında sanal ortamlarda alışveriş esnasında güvenli alışveriş sitelerini belirleme, mail veya mesaj yoluyla gelen

indirim, çekiliş, hediye vb. bildirimleri sorgulama ve güvenli ödeme seçeneklerini belirlemeye yönelik çalışmalar üzerinde durulmuştur.

7. hafta 4.modül dijital okuryazarlık konusu kapsamında düzenlenmiştir. Pilot uygulama grubunda öğrencilerin dijital okuryazarlık kapsamında bilgi arama stratejileri ve bilgiyi yönetme konusunda kazanımlara yönelik yeterli bilgiyi edindiği fakat bilgiye eleştirel yaklaşım hususuna günlüklerinde yeterince yer vermedikleri görülmüştür. Asıl uygulama grubunda bilgiyi arama stratejileri pilot uygulamada olduğu gibi arama motoru üzerinden farklı arama stratejileri kullanarak örnek aramalar yapıp çıkan sonuçların karşılaştırılması arama stratejilerini öğrencilerin esas uygulamada da kavramalarını sağlamasına neden olmuştur. Asıl uygulamada “dijital bilgiye eleştirel bakış ve değerlendirilmesi” başlığına daha geniş yer ayrılması pilot uygulamadaki öğrenci görüşlerine göre daha fazla sayıda öğrenci günlüğünde yer almasını sağlamıştır. Öğrenme ortamlarında dijital teknolojilerin yaygınlaşması (eğitsel siteler, yazılımlar, akıllı tahtalar, uygulamalar ve eğitsel oyunlar) dijital okuryazarlığı okuma yazma gibi temel beceri haline getirmiştir (Demircioğlu, 2014; Yılmaz, 2019). Bilgi çağında öğrencilerin iyi bir dijital okuryazar olabilmesi için dijital ortamlardaki değişimleri yakalaması, bilgiyi sorgulaması, bilgiyi doğrulayarak başka formatlarda kullanabilmesi gerekir (Stripling, 2010). Bu nedenle öğrencilerin iyi birer dijital vatandaş olabilmeleri için dijital dünyaya güvenli ve etkin katılabilmeleri, öğrenmelerini destekleyen dijital teknolojileri kullanabilmeleri ve böylece dijital okuryazarlığa sahip olmaları adına eğitimcilere büyük görevler düşmektedir (Dabner, 2015). Dijital okuryazarlık, dijital vatandaşlığın en geniş alt boyutlarından biridir. Dijital okuryazarlık, sadece dijital ortamlarda bilgiyi bulma, kullanma ve değerlendirmeden ibaret gibi görünse de dijital teknolojilerde yaşanan teknik sorunların farkına varma, temel düzeyde donanım ve yazılım bilgisini de kapsamaktadır (Som Vural, 2016). Bilinçli bir dijital vatandaş dijital cihazları ve dijital ortamları nasıl ve hangi amaç için kullandığını bilen diğer bir ifade ile dijital okuryazar olan bireylerdir. Hatta dijital okuryazarlık, dijital vatandaş olmanın önkoşullarından biri olarak görülmektedir (Yılmaz, 2019; Kaya, 2020). Özellikle gençlerin ve öğrencilerin temel düzeyde dijital becerilere ve dijital okuryazarlığa sahip olmaması dijital teknolojileri nasıl ve ne zaman kullanacaklarını bilememeleri nedeniyle sanal ortamlarda daha fazla vakit geçirmelerine, suça ortak olabilmelerine, mağduriyet yaşamalarına ve teknoloji bağımlısı olmalarına neden olabilecektir. Bunları önleyebilmek için öğretim programında bilgiyi arama stratejileri, elde edilen bilgiyi

doğrulama yolları, bilgiyi yönetebilme üzerinde durulmuştur. Fakat dijital cihazlara ait donanım ve yazılım teknik bir konu olması nedeniyle programda yer verilememiştir.

4. modülün son konusu dijital iletişimdir. Pilot uygulamada öğrencilerin arkadaşlarıyla sorun veya tartışma yaşadıklarında birbirlerine karşı dijital ortamlarda etik dışı davranışlarda bulunabildiklerini beyan etmeleri üzerine esas uygulamada sosyal medya iletişimde etik ilkeler başlığı eklenmesinin uygun olacağına karar verilmiştir. Ayrıca öğrencilerin dijital iletişimi ve sosyal medyayı yoğun olarak kullanmaları nedeniyle bu konuda uzman daveti gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Asıl uygulamada drama yöntemindeki münazara konusu öğrencilerin kendi alanları ile ilgili olması, bir sosyal medya uygulaması üzerinden yapılması ve öğrencilerin ekran görüntüleri üzerinde iletişim ile ilgili hataları üzerinde durulması pilot uygulamaya göre daha işlevsel olmasını sağlamıştır. Uygulamanın sonunda uzman daveti gerçekleştirilmesi dersin tekrar edilmesi ve öğrencilerin soru cevap şansı bularak kazanımların daha rahat kazanılmasını sağlamıştır. Dijital iletişim, dijital vatandaşları geleneksel vatandaşlardan ayıran önemli bir özelliktir. Dijital vatandaşlar iletişim kurmak için sms veya sesli görüşmeden ziyade çeşitli sosyal medya uygulamaları üzerinden daha çok görüntülü görüşme, fotoğraf, video ve link paylaşımı gibi yöntemlerle iletişim kurmaktadır. Özellikle pandemide yaşanan sosyal izolasyon sürecinde dijital iletişim önemini hem yöneticilere hem vatandaşlara uygulamalı olarak göstermiştir. Koç ve Koç (2021)'un yaptıkları çalışmada "Dijital vatandaş nasıl olmalı?" sorusuna üniversite öğrencilerinin %93,3'ü "Dijital iletişime her an açık olmalı."cevabını, "Kimler dijital vatandaş olabilir?" sorusuna ise öğrencilerin %80'i "Dijital ortamda iletişim kuran ve bunu sürdürebilen." cevabını vermişlerdir. Birçok uluslararası kuruluş dijital iletişimi günümüz dijital toplumunda önemli ve sahip olunması gereken bir yetkinlik olarak görmektedir. Birleşik Bilişim Sistemleri Komitesi (JISC, 2019) dijital beceriler çerçevesinde toplam altı boyut belirlemiştir. Bu boyutlardan biri de dijital iletişim, iş birliği ve katılım boyutudur. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Derneği (ISTE, 2016)'nin öğrenenler için belirlediği yedi standarttan biri de yaratıcı iletişimci olmaktır. Bu kapsamda öğrenenlerden, kendi amaçlarına uygun iletişim platformlarını, araçları ve formatı seçerek iletişim kurma becerisine sahip olmaları beklenir. Okullarda yeni iletişim teknolojilerinin ve sosyal medyanın kullanımı ve eğitim yaşamımıza avantaj ve dezavantajları üzerine gerekli eğitimlerin verilmesi gerekmektedir (Ribble, 2011). Dijital vatandaşlar sorumlulukları çerçevesinde uygun

iletişim şekillerini ve tarzını seçebilmelidir. Bu seçim gerçekleştirilemez ise sanal zorbalık, sosyal medyada bağımlılık ve kişisel verilerin güvenliği gibi birçok riskli durumla karşılaşılabilir. Bu bağlamda programda iletişimin önemi, sosyal medya iletişiminde etik ilkeler ve sanal zorbalık üzerinde ayrıntılı biçimde durulmuş ve uzman daveti gerçekleştirilmiştir.

DVÖP uygulama esnasında süreç içerisinde öğrencilerin gelişimini değerlendirebilmek için her modül sonunda öğrencilere modül sonu değerlendirme etkinlikleri uygulanmıştır. Modül sonu değerlendirme etkinlikleri uzmanların görüşleri doğrultusunda çoktan seçmeli, boşluk doldurma, doğru – yanlış, yapılandırılmış grid ve tanılayıcı dallanmış ağaç gibi çeşitli ölçme değerlendirme teknikleri kullanarak hazırlanmıştır. Öğrencilerin Modül 1 ortalaması ($\bar{X}=71,6$), Modül 2 ortalaması ($\bar{X}=76,1$), Modül 3 ortalaması ($\bar{X}=81,4$), Modül 4 ortalaması ($\bar{X}=76,2$) olarak hesaplanmıştır. Dört modülün genel ortalaması ise ($\bar{X}=76,3$) tür. Asıl uygulama grubu öğrencilerinden hiçbirinin düşük düzeyde olmadığı, dört tanesinin orta düzeyde, yirmi altı tanesinin yeterli düzeyde başarıya ulaştığı belirlenmiştir. Bu bulgulara göre, dijital vatandaşlık öğretim programında süreç içerisinde uygulanan modül sonu değerlendirmelerden esas uygulama grubu öğrencilerinin yeterli düzeyde başarıya ulaştıkları söylenebilir.

DVÖP uygulama esnasında süreç içerisinde öğrencilerin gelişimini değerlendirebilmek için her modül sonunda öğrencilere modülde yer alan kazanımlarla ilgili öz değerlendirme formu hazırlanmıştır. Asıl uygulama grubundaki öğrencilerin Modül 1 dijital vatandaşlığa giriş öz değerlendirme formu ortalaması ($\bar{X}=4,10$), Modül 2 dijital koruma öz değerlendirme formu ortalaması ($\bar{X}=4,12$), Modül 3 dijital saygı öz değerlendirme formu ortalaması ($\bar{X}=4,06$), Modül 4 dijital eğitim öz değerlendirme formu ortalaması ($\bar{X}=4,56$) olarak hesaplanmıştır. Bu ortalamalara öz değerlendirme formlarının hepsinde asıl uygulama grubundaki öğrencilerin düzeyi kesinlikle katılıyorumdur. DVÖP’ de yer alan 23 kazanım ele alındığında öz değerlendirme genel ortalaması ise ($\bar{X}=4,21$)’dir. Bu bulguya göre esas uygulama grubu öğrencilerinin kazanımlara yönelik öz değerlendirmeleri kesinlikle katılıyorum düzeyindedir. Bu bağlamda öğretim programındaki kazanımlara yönelik öğrencilerin öz yeterliklerinin yüksek düzeyde olduğu ifade edilebilir.

Sonuç olarak, DVÖP uygulama süreci, anlatım, senaryo temelli öğrenme, örnek olay, rol oynama, drama yöntemi, uzman daveti gibi grupla işbirliği halinde öğrenciyi

aktifleştirerek merkeze alan farklı birçok duyu organına hitap eden yöntem ve tekniklere yer verilerek eylem araştırması yöntemiyle yürütülmüştür. Pilot uygulamada tespit edilen eksiklikler esas uygulamada düzenlenmiş ve programın etkisi ön test son test tek gruplu deneysel desen kullanılarak incelenmiştir.

DVÖP Değerlendirilmesine Yönelik Tartışma ve Sonuç

Tez kapsamında DVÖP'nin üniversite öğrencilerinin dijital vatandaş farkındalıklarına etkisi ilişkili ölçümler t testi ile analiz edilmiştir. Öğrencilerin dijital vatandaş farkındalık ön test puan ortalamaları ($\bar{X}$: 140,76) son test puan ortalamaları ($\bar{X}$: 162,13)'tür. İlişkili ölçüm t testi sonuçlarına göre öğrencilerin programın uygulama öncesi ve sonrasında dijital vatandaş farkındalık ölçeğinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak son test lehine anlamlı bir farklılık vardır ($t(29)$: -8,651, $p<0,05$). Bu bulguya göre hazırlanan öğretim programının öğrencilerde dijital vatandaşlığa yönelik farkındalık oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca ölçeğin alt boyutları olan dijital sağlık, dijital güvenlik, dijital saygı, dijital eğitim ve dijital uygulamalar boyutlarında da son test lehine anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Engin ve Çam (2005)'a göre bireyin davranışlarını oluşturan duygu ve düşünceler konuyla ilgili farkındalıklarının artması ile gerçekleşebilir. Çalışmada üniversite öğrencilerine verilen dijital vatandaşlık eğitimi ile bireylerin günün gerekliliklerinden biri haline gelen dijital vatandaş olmaları konusunda bir farkındalık oluşturulmuştur. Altınay Gazi (2016) yaptığı çalışmada eylem temelli öğrenme süreci ile öğretmen ve öğrencilerin dijital vatandaşlığa yönelik farkındalıklarını geliştirmeyi amaçlamıştır. Veri toplama aracı olarak yansıtıcı raporlarının kullanıldığı çalışmada hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin dijital vatandaşlığa yönelik farkındalıkları eylem araştırması süreci ile gelişmiştir. Bu çalışmada da uygulama süreci eylem araştırması ile yürütülmüştür. Bahse konu çalışmadaki bulgu ile bu çalışmadaki bulgu benzer niteliktedir. Karaduman ve Öztürk (2014) 6.sınıf öğrencilerine sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin dijital vatandaş farkındalık ve olumlu tutum sağladıklarını belirlemişlerdir. Öncül (2020) doktora tezi çalışmasında ilkokul 4.sınıf öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalıklarını akran eğitimi ile geliştirmeyi amaçlamıştır. Araştırmanın sonucunda akran öğrenme ile öğrencilerin dijital vatandaşlık farkındalıklarının geliştiğini tespit etmiştir. Farkındalık, bireylerin içinde yaşadığı sosyal ortamı ve çevresine karşı bilinçli olmasıdır (Keleş, 2007). Günümüzde yaşanan dijital dönüşüm nedeniyle vatandaşların sosyal ortamları ve çevresi dijital platformlar ve

sosyal medya olmuştur. Dolayısıyla vatandaşların dijital toplumlarda ve çevresinde olup bitene karşı bilinçli olması farkındalıklarının artması ile mümkün olabilecektir. Bu kapsamda program öğrenenlerde, dijital vatandaşlığa karşı farkındalık oluşturup dönüşüm ve adaptasyon sürecini daha çabuk sağlamalarına neden olabilecektir. Öğrenenler, dijital platformlarda teknoloji bağımlısı olmadan fiziksel ve ruhsal sağlıklarını koruyarak, kişisel verilerinin ve dijital cihazlarının güvenliğini sağlayarak iletişim ve alışveriş gerçekleştirebileceklerdir. Ayrıca program, hukuk ve etik kurallarına bağlı, hak ve sorumluluklarını bilen, bilgiyi eleştirel bir yaklaşımla elde etme gibi dijital vatandaşlarda bulunması gereken özelliklerin kazanılmasını sağlayabilecektir.

Çalışmada öğretim programının hedeflere ulaşma düzeyini belirlemek için ön test – son test tek gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Programın dijital vatandaşlık başarılarına etkisini incelemek için ilişkili ölçüm t testi analizi yapılmıştır. Öğrencilerin başarı testinden aldıkları ön test ortalaması ($\bar{X}$:11,80) son test ortalaması ($\bar{X}$: 16,20)'dir. İlişkili ölçüm t testi sonuçlarına göre öğrencilerinin programın uygulama öncesi ve sonrasında dijital vatandaşlık başarı testinden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak son test lehine anlamlı bir farklılık vardır ($t(29)$: -8,973, $p<0,05$). Bu bulguya göre hazırlanan öğretim programı öğrencilere dijital vatandaşlığa yönelik bilgi kazandırmada etkili olduğu söylenebilir. Öztürk (2021) dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaları incelediği çalışmada konu ile ilgili deneysel çalışmalara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda çalışmada kullanılan deneysel desenin literatürdeki bu boşluğu doldurabilme açısından da faydalı olabileceği düşünülebilir. Gündoğdu (2019) yılında yaratıcı drama yöntemi ile dijital vatandaşlık eğitiminin üniversite öğrencileri üzerindeki etkisini incelediği çalışmada yaratıcı drama etkinliklerine göre hazırlanan dijital vatandaşlık eğitiminin öğrenciler üzerinde olumlu etkilere sahip olduğunu belirlemiştir. Bu çalışmalarda elde edilen sonuçlar çalışmadaki bu bulguyu destekler niteliktedir. Çalışmada elde edilen bu sonuçla öğretim programının öğrencilerin belirlenen hedeflere ulaşma düzeyi bakımından başarılı olduğu ifade edilebilir. Dijital vatandaşlığa karşı öğrencilerin bilgi sahibi olması duyuşsal ve davranışsal anlamda da olumlu tutum kazanmalarına zemin hazırlayacaktır.

Araştırmada DVÖP'nin üniversite öğrencilerinin dijital teknolojilere yönelik tutumlarına etkisi ilişkili ölçümler t testi ile incelenmiştir. Öğrencilerin ön test puan ortalamaları ($\bar{X}$: 135,80) son test puan ortalamaları ($\bar{X}$:162,36)'dır. Bu sonuçlara göre

öğretim programı öğrencilerin dijital teknolojilerine yönelik tutumlarını son test lehine istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemiştir ($t(29): -11,274, p<0,05$). Bu bulguya göre öğretim programının öğrencilerde dijital teknolojilere karşı olumlu tutum oluşmasına etki ettiği söylenebilir. Dijital teknoloji, bilgileri bir ekran üzerinde oluşturmamızı, depolamamızı, kullanıp paylaşmamızı sağlayan bilgisayar, tablet, cep telefonu vb. cihazlara verilen isimdir (Cabı, 2016). Z kuşağında olan üniversite öğrencileri dijital teknolojiler sayesinde bilgiye hızlıca ulaşan, öğrenme ve problem çözmeye teknolojiyi kullanabilme becerisine sahip kuşaktır (Twenge vd., 2010; Kapil ve Roy, 2014). Bu açıdan da üniversite öğrencilerinin dijital teknolojiye yönelik olumlu tutum içerisinde olması önemlidir. Alan yazında bu bulguyu destekler nitelikte çalışmalar mevcuttur. Algan (2021) öğretmenlerin teknolojik yeterlikleri ile dijital vatandaşlıkları arasında pozitif yönlü ve yüksek düzeyde ilişki tespit etmiştir. Bir başka çalışmada Tanoğlu (2019) Resim öğretmenlerinin dijital teknolojilere yönelik tutumları ile dijital vatandaşlık düzeyleri arasında pozitif yönlü orta düzeyde ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Dijital vatandaşlık öncelikle bir dijital teknolojiye sahip olma ve bu cihazla internete bağlanmayı gerektirdiği için dijital vatandaşların teknolojilere yönelik olumlu tutum içerisinde olması dijital vatandaşlığın ön koşullarından biridir. Bu açıdan uygulanan programın öğrencilerde dijital teknolojilere karşı olumlu tutum oluşturması önemlidir. Çünkü olumlu tutuma sahip bireyler korkmadan ve rahatlıkla dijital ortamlardaki vatandaşlık hizmetlerinden ve teknolojinin sunmuş olduğu avantajlardan yararlanabilecektir.

Uygulamalar sonunda asıl uygulama grubundan on öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde uygulamadaki etkinlikler, kazandırdıkları, günlük yaşama yansımaları, uygulama öncesi ve sonrasındaki bilgi ve tutumlarındaki değişiklikler hakkındaki görüşleri alınmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir.

Öğrenciler dijital vatandaşlıkla ilgili etkinliklerin farkındalık oluşturucu, dikkat çekici, yararlı ve hayatın içinden olduğuna dair görüş belirtmişlerdir. Etkinliklerle öğrencilerin birden fazla duyusuna hitap edilebildiği için öğrenmeler daha kolay, kalıcı ve ilgi çekici olmaktadır. Karaduman (2011) 6.sınıf öğrencilerinin dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerden olumlu yönde etkilendiğini belirtmiştir. Öğrenciler dijital vatandaşlıkla ilgili en çok eleştirel bakış, dijital güvenlik, dijital sağlık ve dijital ticaret ile ilgili etkinlikleri beğenmişlerdir. Bu durum üniversite öğrencilerinin alış verişlerinin

çoğunluğunu dijital ortamlarda yapması, teknolojiyi gün içinde uzun süre kullanma ve zaman zaman mağduriyetler yaşamalarından kaynaklı olabilir.

Üniversite öğrencileri etkinliklerin, dijital vatandaş özelliklerini, eleştirel bakış, dijital güvenlik önlemleri, dijital sağlık önlemleri ve dijital hak ve etik gibi özellikler kazandırdığını belirtmişlerdir. Buckingham (2008) eleştirel yaklaşımı dijital vatandaşlığın temel özelliklerinden biri olarak görmüştür. Lüy (2020) çalışmasında öğretmenlerin en çok dijital hak ve sorumluluklar ile dijital güvenlik alanında eksikliklerinin olduğunu belirtmiştir. Programda öğrencilerin bu özellikleri kazanması programın işlevselliği açısından önemlidir. Ayrıca öğrenciler uygulama öncesi ve sonrasında kendilerinde sorgulayıcı yaklaşım, güvenli kullanım, hak ve sorumluluk, sağlıklı kullanım, siber zorbalık, güvenli alışveriş, doğru iletişim ve bilgi arama gibi farklılıklar oluştuğunu ifade etmişlerdir. Rivero (2014) dijital vatandaşlık eğitimi ile siber zorbalık, dijital güvenlik, dijital ayak izi gibi konularda olumlu katkılar sunduğunu ortaya koymuştur. Günümüzde bilinçli bireyler buna bağlı olarak sağlıklı dijital toplumlar oluşabilmesi adına programın bu özellikleri kazandırması önemlidir.

Programın uygulanması sonucunda katılımcılar edinimlerini bilgi arama, dijital güvenlik, telif hakkı, dijital sağlık ve sanal alışverişlerde daha çok kullanacaklarını belirtmişlerdir. Alan yazında bu bulguyu destekler nitelikte çalışmalar mevcuttur. Lindsey (2015) dijital vatandaşlık modülleri arasında telif hakkı ve dijital güvenliği Choi, Glassman ve Cristol (2017) dijital ticareti, Geriş ve Özdamar (2017) ile Sincar (2011) bilgiyi arama stratejileri ve dijital okuryazarlığın kullanımını çalışmalarında vurgulamışlardır.

Uygulama sonunda öğrenciler dijital vatandaşlığın anaokulundan itibaren başlayarak eğitimin her kademesinde ders olarak verilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Bu bulgu ihtiyaç belirleme aşamasında uzmanlarla yapılan görüşmelerde de uzmanlar tarafından anaokulundan başlayıp üniversite de dâhil zorunlu ders olarak koyulması ve öğretmenlerin rol model olmaları gerektiği şeklinde belirtmişlerdir. Som Vural (2016) okullarda teknolojinin ve internetin kullanımı konusunda öğrencilerin bilinçli dijital vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri için eğitime ve öğretmenlere önemli roller düştüğünü açıklamıştır. Kaya ve Kaya (2014) dijital vatandaşlıkla ilgili eğitimlere erken yaşlarda başlanması gerektiğini vurgulamışlardır. Benzer bir sonucu Altınay Gazi (2016) dijital okuryazarlık becerisinin geliştirilmesinin anaokulundan itibaren başlatılması gerektiğini belirtmiştir. Bu bulgulardan hareketle dijital vatandaşlık becerilerinin anaokulundan

itibaren verilmeye başlanması, ilkokullarda uygun derslerle entegre edilerek ortaokuldan itibaren yükseköğretim de dahil ayrı ders olarak verilmesinin bilinçli dijital toplumlar ve vatandaşlar oluşturmak için gerekli olduğuna ulaşılabilir.

Sonuç olarak bu tez kapsamında öncelikle üniversite öğrencilerine yönelik dijital vatandaşlık öğretim programına ihtiyaç olup olmadığı belirlenmiştir. Dijital vatandaşlık kavramı ve alt boyutları hakkında ihtiyaç olduğunun belirlenmesi üzerine bu ihtiyaçları gidermek üzere kazanımlar yazılmış, farklı veri toplama araçları geliştirilmiş ve içerik modüller halinde düzenlenmiştir. Uygulama süreci, öğrenci merkezli olarak ele alınmış, farklı yöntem ve teknikler kullanarak eylem araştırması ile yürütülmüş ayrıca süreci değerlendirebilmek için modül sonu değerlendirme ve her modül sonunda öz değerlendirme formları kullanılmıştır. Programın, öğrencilerin dijital vatandaşlık, başarılarına, farkındalıklarına ve dijital teknolojilere yönelik tutumlarına etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında lise, üniversite ve yetişkin gruplar için kullanılacak bir dijital vatandaşlık öğretim programı alan yazına kazandırılmıştır.

Öneriler

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1-Dijital vatandaşlıkla ilgili lisans öğrencilerinin ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik yeterli çalışmalar varken, ilkokul, ortaokul, lise ve orta yaş ve üstü yetişkinlere yönelik ihtiyaç belirleme çalışmaları oldukça azdır. Bu gruplara yönelik ihtiyaç belirleme çalışmaları yapılabilir.

2-Öğretmenlerin, sağlıklı dijital toplum için öğretim teknolojilerini kullanması ve öğrenenlere rol model olmaları gerekmektedir. Fakat ulusal alan yazında öğretmenlerin ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik çalışma yoktur. Öğretmenlere yönelik düzenlenebilecek hizmetiçi eğitim için farklı veri toplama araçları kullanarak durum çalışması yöntemi ile ihtiyaç belirleme çalışmaları yapılabilir.

3-Çevrimiçi uygulanan yöntem ve tekniklerin dijital vatandaşlığa etkilerine yönelik çalışmalara rastlanamamıştır. Bu alandaki boşluğu doldurmaya yönelik çevrimiçi yöntem ve tekniklerin etkisinin incelendiği deneysel çalışmalar yapılabilir.

4-Bu çalışmada uygulama süreci eylem araştırması yöntemi ile yürütülmüştür. Alan yazında çalışmaların büyük çoğunluğu tarama çalışması olması nedeniyle katılımcıların dijital vatandaşlık özelliklerini daha derinlemesine incelemeye yönelik

durum çalışmaları, eylem araştırmaları, deneysel çalışma, karma yöntem ve etnoğrafik çalışmalar yapılabilir.

5-Dijital vatandaşlık ile siber zorbalık, dijital okuryazarlık ve yaşam boyu öğrenme gibi sınırlı sayıda konunun ilişkisini inceleyen çalışmalar vardır. Oysaki dijital vatandaşlık çok yönlü bir kavram olması nedeniyle birçok farklı değişkenle ilişkisini inceleyen çalışmalar yapılabilir.

6-Dijital vatandaşlık konusunda yapılan çalışmaların çoğunluğunun örneklem grubu lisans öğrencileridir. Lisans öğrencilerinden ise öğretmen adayları ile yapılan çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Farklı fakülte ve bölümlerden öğrenciler çalışmalara dâhil edilebilir.

7-Tez kapsamında tasarlanan program meslek yüksekokulu öğrencilerine uygulanmıştır. Program lise ve üniversitelerin farklı fakültelerine uygulanarak katılımcıların bilgi, tutum ve davranışlarına etkisi değerlendirilebilir.

Program Geliştirme Uzmanlarına Yönelik Öneriler

1-Dijital vatandaşlık eğitimi anaokulundan itibaren verilmelidir. Uygun yöntem ve tekniklerle farklı eğitim kademelerinde farklı şekillerde öğretim programlarına entegre edilebilir.

2-Dijital vatandaşlık artık günümüz dijital çağın vatandaşlık biçimi olduğu için vatandaşlık eğitiminin ortaokuldan itibaren yükseköğretim de dâhil olmak üzere seçmeli veya zorunlu ders olarak konulması önerilebilir.

3-Dijital vatandaşlık geleneksel vatandaşlıktan farklı olarak evrensel nitelik taşıması nedeniyle farklı dünya ülkeleriyle birlikte ortak program geliştirilme çalışmaları önerilebilir.

4-Dijital vatandaşlık farklı birçok boyutu olan bir kavramdır. Kavramın alt boyutları dikkate alınarak hazırlanan bir öğretim programı yoktur. Daha derinlemesine kazanımlar sağlamak için her bir alt boyut için ayrı ayrı programlar tasarlanabilir.

5-Vatandaşlık eğitiminde ailelerin rolü büyüktür. Fakat dijital vatandaşlıkta roller tam tersidir. Çocuklar Z kuşağında oldukları için ailelerine öğretmenler çocuklardır. Bu nedenle ailelere yaygın eğitim kapsamında belediyeler ve halk eğitim merkezleri yoluyla dijital vatandaşlık eğitimi verilebilir.

KAYNAKÇA

- A Common Sense White (2011). *Digital literacy and citizenship in the 21st century*, <https://www.commonsemmedia.org/sites/default/files/uploads/pdfs/DigitalLiteracyandCitizenshipWhitePaper-Mar2011.pdf>
- Açıkgül, E. (2011). *Dijital Bölünmenin Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Bilimsel Süreçte Bilgi İletişim Teknolojilerini Kullanma Durumlarına Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Adnan, M., Kocatürk Kapucu, N., Yakar, A., Köşk, U. C. ve Özbek, Ç. (2021). 65 Yaş Üstü Kadınlara Dijital Yetkinlik Kazandırılmasına Yönelik Bir Öğretim Tasarımı. *Ege Eğitim Dergisi*, 22(2), 57-76. doi: 10.12984/egged.957120
- Adıgüzel, A.(2017). *Program Geliştirme Süreci*, Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme (Ed: B.Oral ve T.Yazar). ss.175 – 205, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Aho, K. (2005). Digital communication for all students. *THE Journal*. http://thejournal.com/Articles/2005/05/01/Teaching-Digital-Communicationto-All-Students.aspx?sc_lang=en&Page=1
- Akpınar, B. (2012). *Eğitim Programları ve Öğretim*. Ankara: Data Yayıncılık
- Akpınar, B. (2013). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Data Yayıncılık,
- Alberta Education (2012). *Digital Citizenship Policy Development Guide*. <https://education.alberta.ca/media/3227621/digital-citizenship-policy-development-guide.pdf>
- Aldemir, C. ve Avşar, M.N.(2020). Pandemi Döneminde Dijital Vatandaşlık Uygulamaları, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 148-169.
- Alıkaşifoğlu, M. (2012). İnternet Kullanımı ve Çocuk ve Ergen Sağlığı Türk Pediatri Kurumu TBMM sunusu, <https://www.tbmm.gov.tr>.
- Algan, M. (2021). *Öğretmenlerin teknolojik yeterlikleri ile dijital vatandaşlıkları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Algür S. ve Cengiz F. (2011). Türk Tüketicilere Göre Online (Çevrimiçi) Alışverişin Riskleri ve Yararları. *Journal of Yaşar University*, 22(6), 3666-3680.
- Altınay Gazi, Z. (2016). Tüm Eğitim Kademesinin Geleceği için Dijital Vatandaşlığın İçselleştirilmesi, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 41(186), 137 – 148.
- Altrichter, H., Posch, P. & Somekh, B. (2005). *Teachers Investigate Their Work*. (5th ed.). New York and London: Routledge.
- Al-Zahrani, A. (2015). Toward Digital Citizenship: Examining Factors Affecting Participation and Involvement In The Internet Society Among Higher Education Students. *International Education Studies*, 8(12), 203-217.
- Anderson, L. W.(2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing*, (Ed: Krathwohl, D. R., Airasian, P. W., Cruikshank, K. A., Mayer, R. E., Pintrich, P.R., Rath, J. ve Wittrock, M. C.) Longman Publications.
- Arcagök, S. (2020). Öğretmenlerin Dijital Vatandaşlığa Yönelik Algılarının İncelenmesi, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 534-556.
- Aslan, S. (2016). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Davranışlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Fırat, Dicle, Siirt, Adıyaman Üniversiteleri Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Aslan, M. ve Atik, U. (2018). 2015 ve 2017 İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Revize Edilmiş Bloom Taksonomisine Göre İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 528-547.

- Avrupa Konseyi, (2017). *Digital Citizenship Education*, <https://rm.coe.int/digital-citizenship-education-working-conference-empowering-digital-ci/1680745545>.
- Aydemir, M. (2019). Yenilenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları Açısından İncelenmesi, *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 15-38.
- Aydın, G. ve Başol, O. (2014). X ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var mı? *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4), 1-15.
- Aydın, A. (2015). Dijital Vatandaşlık. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(1), 142-146
- Aytun, C. (2005). *Dijital Bölünme Olgusu ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bademci, V. (2011). Kuder-Richardson 20, Cronbach'ın Alfası, Hoyt'un Varyans Analizi, Genellenirlik Kuramı ve Ölçüm Güvenirliği Üzerine Bir Çalışma, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (2011), 173-193.
- Bakır, E. (2016) *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Seviyelerinin Dijital Vatandaşlık Alt Boyutlarına Göre İncelenmesi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Başarmak, U. , Yakar, H. , Güneş, E. ve Kuş, Z. (2019). Analysis of Digital Citizenship Subject Contents of Secondary Education Curricula. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 10(1), 26-51 . DOI: 10.17569/tojqi.438333
- Baum, J.J. (2005). Cyber Ethics: The New Frontier. *Tech Trends*, 49(6), 54-55.
- Bay, E., Gündoğdu, K., Ozan, C., Dilekçi, D. ve Özdemir, D. (2012). İlköğretim Öğretmen Adaylarının Program Yaklaşımlarının Analizi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 15-29.
- Baykara, M. Daş, R. ve Karadoğan, İ. (2013). Bilgi Güvenliği Sistemlerinde Kullanılan Araçların İncelenmesi. *1st International Symposium on Digital Forensics and Security*. s.231-239, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Baykara Özyıldırım, K. (2019). *İçeriğin ve Eğitim Durumlarının Düzenlenmesi*. (Ed: H.Şeker), ss.163 – 183, Eğitimde Program Geliştirme Kavramlar Yaklaşımlar. 5.baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bayzan, Ş. (2011). *Dünyada İnternetin Güvenli Kullanımına Yönelik Uygulama Örnekleri ve Türkiye'de Bilinçlendirme Faaliyetlerinin İncelenmesi ve Türkiye İçin Öneriler*. Ankara: BTK.
- Bee, F. & Bee, R.(2003). *Learning Needs Analysis and Evaluation*. London: Chartered Institute of Personnel and Development
- Bilen, M. (2006). *Plandan Uygulamaya Öğretim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Blaj-Ward, L. & Winter, K., (2019). Engaging Students As Digital Citizens. *Higher Education Research and Development*, 38(5), 879-892. ISSN 0729-4360
- Boyle, Clifton J. (2010). *The Effectiveness of a Digital Citizenship Curriculum in an Urban School*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Johnson & Wales University, Rhode Island.
- Bölükbaş, K. (2005). *İnternet Kafeler, İnternet ve Toplum*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Brandau, M., Dilley, T., Schaumleffel, C. & Himawan, L.(2021). Digital Citizenship Among Appalachian Middle Schoolers: The Common Sense Digital Citizenship Curriculum, *Health Education Journal*, 81(2), 157-169, <https://doi.org/10.1177/00178969211056429>
- Brown, A. (2008). Educational Uses of Facebook. *Information Technology Conference*. Salt Lake City, Utah, URL: <http://cit.ceu.edu/mat/t/t26.pdf>
- Buckingham, D. (2008). Defining digital literacy—what do young people need to know aboutdigital media? *Digital literacies: Concepts, policies and practices*, 30, 73-91.

- Büyükkaragöz, S. S. (1997). *Program Geliştirme: Kaynak Metinler*. Konya: Öz Eğitim Yayınları
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cabı, E. (2016). Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Ölçeği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1229-1244.
- Can, Ö. ve Akbaş, M. F. (2014). Kurumsal Ağ ve Sistem Güvenliği Politikalarının Önemi ve Bir Durum Çalışması. *TUBAV Bilim Dergisi*, 7(2), 16-31.
- Can, A. (2017). *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. (5.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Canberk, G. ve Sağıroğlu, Ş. (2007). Çocuklar ve Gençlerin Bilgisayar ve İnternet Güvenliği. *Politeknik Dergisi*, 10(1), 33-39.
- Capuno, R., Suson, R., Suladay, D., Arnaiz, V., Villarin, I. & Jungoy, E. (2022). Digital citizenship in education and its implication. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*, 14(2), 426-437. <https://doi.org/10.18844/wjet.v14i2.6952>
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2011) *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Say Yayıncılık.
- Checchi, D. (2006). *The Economics of Education: Human Capital, Family Background and Inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cheung, D., & Wong, H. W. (2002). Measuring Teacher Beliefs About Alternative Curriculum Designs. *Curriculum Journal*, 13(2), 225–248.
- Childnet International (2007). What makes you such a good digizen? <http://old.digizen.org>.
- Chin, R. & Lee, B. Y. (2008). *Principles and Practice of Clinical Trial Medicine*. New York: Academic Press.
- Choi, M. (2016). A Concept Analysis of Digital Citizenship For Democratic Citizenship Education in The İnternet Age. *Theory & Research in Social Education*, 44(4), 565-607.
- Choi, M., Glassman, M., & Cristol, D. (2017). What It Means to Be A Citizen in The İnternet Age: Development of A Reliable And Valid Digital Citizenship Scale. *Computers & Education*, 107, 100–112. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2017.01.002>
- Chong, E.K. & Pao, S.S. (2021), Promoting Digital Citizenship Education in Junior Secondary Schools in Hong Kong: Supporting Schools in Professional Development and Action Research, *Asian Education and Development Studies*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/AEDS-09-2020-0219>
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. USA: Erbaum Press.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- Creswell, J.W.& Plano Clark, V.L.(2018). *Desining and Conducting Mixed Methods Research*. Sage Publications.
- Çağiltay, K.(1994). *Herkes İçin İnternet*. Ankara: Tübitak-Odtü Yayınları.
- Çağlar İ. ve Kılıç S. (2008). *Eğitim Fakülteleri İçin Genel İletişim*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Çakmak, V. (2016). Çocuk ve Dijital Oyun Etkileşimine Etiksel Bir Bakış. *ICHACS*, 1(1), 444-174.

- Çakır, S. ve Kesler, M. (2012). Bilgisayar Güvenliğini Tehdit Eden Virüsler ve Antivirüs Yazılımları. *XIV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*. Ss.551-558. Uşak Üniversitesi: Uşak.
- Çelikkaya, H. (1999). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Çetiner, Y. T. (2009). E-Dönüşümde Türkiye Nerede. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar*, 31, 40-48.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çubukçu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımı ile Artırma Yöntemleri, *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 148-174.
- Dabner, N. (2015) Weaving Digital Citizenship within Pre-Service Teacher Education: Preparing Graduate Students for High-Quality Educational Practices within Modern Learning Environments and the Virtual World. Las Vegas, Nevada, USA: *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference (SITE)*. pp.2-6 Mar 2015.
- Demirel, D. (2010). Yönetişimde Yeni Bir Boyut: E-Yönetişim. *Türk İdare Dergisi*, 15(4), 65-95.
- Demirel, Ö. (2011). *Kuramdan Uygulamaya: Eğitimde Program Geliştirme*. 17. Baskı, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Dere, İ. ve Yavuzay, M. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2400-2414.
- Diamond, R. M. (2011). *Designing and Assessing Courses and Curricula: A Practical Guide*. Newyork: John Wiley & Sons.
- Dijk, J. V. & Hacker, K. (2003). The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon, *The Information Society*, 19(4), 315-326
- Durgun, Ş. (2010). Cumhuriyetçi ve Liberal Anlayış Çerçevesinde Türkiye’de Vatandaşlık Sorunsalı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1*, 65-92.
- Doğan, H. (1997). *Eğitimde Program ve Öğretim Tasarımı*. Ankara: Önder Matbaacılık.
- Doğan, Z. ve Hamşioğlu, A. B. (2002). *Elektronik Ticaret Kavramı*, 1.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi. Kocaeli Üniversitesi: Kocaeli.
- Doorner, J. (2002). *Writing Fort The İnternet*. New York: Oxford University Pres.
- Eisner, E. W. & Vallance, E. (1974). *Five Conceptions of Curriculum: Their Roots and Implications for Curriculum Planning*. (Ed: In E. W. E. E. Vallance), pp. 1 – 18, *Conflicting Conceptions of Curriculum*, Berkley, PA: McCutchan Publishing
- Elçi, A.C. (2015). *Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programına Yönelik Öğrenci Görüşlerinin Dijital Vatandaşlık Bağlamında İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Elçi, A.C., ve Sarı, M. (2016). Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programına Yönelik Öğrenci Görüşlerinin Dijital Vatandaşlık Bağlamında İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 87-102.
- Elektronik Ticaret Rehberi (2006). E-ticaret rehberi, http://www.elektronikticaretrehberi.com/e-ticaretin_etekileri_faydalari.php
- Engin, A.O. (2010). *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: İdeal Yayıncılık
- Erbay. A. (2008). *İnsan Hakları ve Demokrasi Açısından Yurttaşlık*. International Congress on Intercultural Dialogue and Education Human Beings, Society,

- Intercultural Dialogue and Education at the Beginnings of the 21st Century, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Erden, M. (1998). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Erden, M. (2007). *Eğitim Bilimlerine Giriş*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Erdem, C. ve Koçyiğit, M. (2019). Exploring Undergraduates' Digital Citizenship Levels: Adaptation Of The Digital Citizenship Scale to Turkish. *Malaysian Online Journal of Educational Technology*, 7(3), 22-38.
- Eren, A. (2010). Öğretmen Adaylarının Program İnançlarının Görünüm Analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(2), 379-388.
- Erişti, B. ve Polat, M. (2017). *Program Geliştirme Sürecinin Planlanması ve Ön Uygulama*. (Ed. B.Oral ve T.Yazar), ss. 242 – 275, Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Erkan, S. ve Gömleksiz, M. (2008). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ersoy, A. F. (2013). *Vatandaşlık: Yeni Yaklaşımlarla Vatandaşlık ve Eğitimi*. (Ed. İ. Acun, B. Tarman ve E. Dinç). Ss. 69 – 90, İnsan Hakları Demokrasi ve Vatandaşlık Eğitimi İçinde, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ertürk, S. (1997). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan Matbaacılık.
- Eurocities (2005). Charter on Rights of Citizens in The Knowledge Society. <http://www.telecitiesprague.cz/download/e-rights-en.pdf>.
- Farmer, L. (2014). *How AASL learning standards inform ACRL's information literacy framework*, IFLA 2014 Lyon, <http://library.ifla.org/831/1/072-farmer-en.pdf>
- Fer, S. (2022). *Eğitimde Program Geliştirme Kuramsal Temellere Bakış*. 5.Baskı, Pegem A Yayıncılık.
- Fırat, M., Yurdakul, I. K., Ersoy, A., Fırat, M., Kabakçı Yurdakul, I. ve Ersoy, A. (2014). Bir Eğitim Teknolojisi Araştırmasına Dayalı Olarak Karma Yöntem Araştırması Deneyimi. *Journal of Qualitative Research in Education*, 2(1), 65-86.
- Fidan, N. (1996). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Alkım Yayınevi
- Ghasemi, A. & Zahediasl, S. (2012). Normality Tests for Statistical Analysis: A Guide for Non-Statisticians. *International journal of endocrinology and metabolism*, 10(2), 486.
- Gilster, P. (1997). *Digital Literacy*. New York: Wiley Computer Publishing.
- Gibson, K.L, Rimmington G.M. & Landwehr-Brown M. (2008). *Developing Global Awareness and Responsible World Citizenship With Global Learning*, ISSN: 0278-3193
- Gleason, B. & Von Gillern, S. (2018). Digital Citizenship with Social Media: Participatory Practices of Teaching and Learning in Secondary Education, *Journal of Educational Technology & Society*, 21(1), 200-212
- Gokhale, A., Brauchle, P. & Machina, K. (2009). Development and validation of a scale to measure attitudes toward science and technology. *Journal of College Science Teaching*, May/June, 66-75.
- Gorman, G. E. (2015). What's Missing in the Digital World? Access. Digital Literacy and Digital Citizenship. *Online Information Review*, 39(2), <https://doi.org/10.1108/OIR-02-2015-0053>
- Görmez, E. (2016) Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık ve Alt Boyutları Hakkındaki Görüşleri (Bir Durum Çalışması), *Turkish Studies*, 11(21), 125 – 144
- Greenhow, C., & Robelia, B. (2009). Informal Learning and Identity Formation in Online Social Networks. *Learning, Media and Technology*, 34(2), 119–140. <https://doi.org/10.1080/17439880902923580>

- Gunasekaran, A., Marri, H.B., McGaughey, R.E & Nebhwani, M.D. (2002). E-Commerce and Its Impact on Operations Management. *Int. J. Production Economics*, 75(1), 185-197.
- Güler, A. (2008). *Eğitimin Tarihi-Sosyal-Felsefi Temelleri*. Ankara: Punto Tasarım.
- Gültekin, M. (2017) *Program Geliştirmeye İlişkin Temel Kavramlar*. (Ed. B.Oral ve T. Yazar), ss. 2 – 43, Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gündoğdu, G. Ç. (2019). *Yaratıcı Drama Yöntemi ile Dijital Vatandaşlık Eğitimi: Anadolu Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Gürcan, H. İ. (2013). İnternette medya okuryazarlığı yaklaşımı, <http://inettr.org.tr/inetconf16/sunum/inettr11-5.doc>.
- Hancock, R.D. & Algozzine, B. (2006). *Doing case study research*. New York: Teachers College Press.
- Hasançebi, B., Terzi, Y. ve Küçük, Z.(2020). Madde Güçlük İndeksi ve Madde Ayırt Edicilik İndeksine Dayalı Çeldirici Analizi, *Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 224 – 240
- Hazari, S., & Brown, C. (2013). An Empirical Investigation of Privacy Awareness and Concerns on Social Networking Sites. *Journal of Information Privacy & Security*, 9(4), 31-51.
- Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*. (Çeviri: M. Delikara Üst). Ankara: İmge Yayınevi.
- Henning, J. E., Stone, J. M. & Kelly, J. L. (2009). *Using Action Research to Improve Instruction: An Interactive Guide for Teachers*. New York: Routledge.
- Hızmalı, M. (2022). *Üniversite öğrencilerinin dijital veri güvenliği farkındalıklarının dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Holland, Laura M. (2017). *The Perceptions of Digital Citizenship in Middle School Learning*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Carson-Newman University, Jefferson.
- Hollandsworth, R.,Dowdy, L., & Donovan, J. (2011). Digital Citizenship in K-12: It Takes a Village. *Tech Trends*, 55(4), 37-47.
- Homayoun, A. (2018). *Social Media Wellness: Helping Tweens and Teens Thrive in an Unbalanced Digital World*. California: Corwin.
- Hooper D, Coughlan J & Mullen MR. (2008). Structural Equation Modelling: Guidelines for Determining Model Fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53-60.
- Hull, G. A., Mikulecky, L., St. Clair R. & Kerka, S. (2003). *Multiple literacies - a compilation for adult educators*. Columbus, OH: Center on Education and Training for Employment, Innovation & Business Skills Australia. (2010). Identifying digital literacy skills: Cybercitizen and e-employee in the 21st century, <https://www.ibsa.org.au/sites/default/files/media/Investigating%20Digital%20Literacy%20Skills.pdf>.
- International Society for Technology in Education (2016). Digital Citizenship Defined: Teach the Nine Elements to Enhance Students' Safety, Creativity and Empathy. https://otis.coe.uky.edu/DDL/Digital_Citizenship_Downloadable_10-2016_v11_web.pdf.
- International Society for Technology in Education, (2020). ISTE standarts for students, <https://www.iste.org/standards/for-students>.

- İnandı, T. ve Akyol, İ. (2001). Bilgisayar Kullanımı ile İlgili Sağlık Sorunları, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 10(3)
- İşman, A. ve Candan, F. (2020) İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Düzeylerinin İncelenmesi Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği, (Ed: A.İşman, A.Z.Özgür ve M.Öztunç). ss. 424 – 444, *International Conference on New Horizons in Education*.
- James, C., Weinstein, E., & Mendoza, K. (2019). *Teaching digital citizens in today's world: Research and insights behind the Common Sense K–12 Digital Citizenship Curriculum*. San Francisco, CA: Common Sense Media.
- JISC. (2019). *Teacher profile (higher education): Six elements of digital capabilities*, <https://repository.jisc.ac.uk/7278/1/BDCP-DC-Framework-Individual-6E110319.pdf>
- Johnstone, A. H., Mehmet B. & Mike H. H. (2000) Structural communication grids: A valuable assessment and diagnostic tool for science teachers, *Journal of Biological Education*, 34(2), 87-89.
- Johnson, A.P. (2015). *Eylem Araştırması El Kitabı*.(Çev. Ed: Y. Uzuner, ve M. Özten Anay). Ankara: Anı Yayıncılık.
- June, L., Suk-Kyung, Y., & Yun-Oug, L.(2022). Analysis of The Pre-Service Teachers' Needs For Digital Citizenship and Perception of Digital Citizenship Education. *Journal of Digital Convergence*, 20(3), 93–103. <https://doi.org/10.14400/JDC.2022.20.3.093>
- Kale, H. (2014). Bilişim Toplumuna Özgü Bir Suç Tipi: Bilişim Suçları. *Kamu'da Sosyal Politika*, 49-54.
- Kapil, Y. & Roy, A. (2014), A critical evaluation of generation Z at workplaces. *International Journal of Social Relevance & Concern*, 2(1),10-14.
- Karacaoğlu, Ö. C. (2011). *Online Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: İhtiyaç Yayıncılık.
- Karadağ, E., Baloğlu, N. ve Kaya, S.(2009) Okul Yöneticilerinin Eğitim Felsefesi Akımlarını Benimseme Düzeylerine İlişkin Ampirik Bir Çalışma, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 9(12), 181 – 200.
- Karaduman, H. (2011). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Ortamdaki Tutumlarına Etkisi ve Öğrenme Öğretme Sürecine Yansımalar* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karaduman, H. ve Öztürk, C. (2014). Sosyal Bilgiler Dersinde Dijital Vatandaşlığa Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Tutumlarına Etkisi ve Dijital Vatandaşlık Anlayışlarına Yansımaları. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 38-78.
- Kaya, B. ve Kaya, A. (2012). Teknoloji Çağında Öğretmen Adaylarının Küresel Vatandaşlık Algıları. *Sakarya University Journal of Education*, 2(3), 81-95.
- Kaya, A., ve Kaya, B. (2014). Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Algısı. *Journal of Human Sciences*, 11(2), 346-361.
- Kaya, M.(2020). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Ve Dijital Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Keen, A. (2008). *The Cult of the Amateur: How blogs, MySpace, YouTube, and the rest of today's user-generated media are destroying our economy, our culture, and our values*. Broadway Business. New York, USA.
- Keleş, Ö. (2007). *Sürdürülebilir Yaşama Yönelik Çevre Eğitimi Aracı Olarak Ekolojik Ayak İzinin Uygulanması ve Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Keskin, M., ve Şahin, M. (2018). Eğitimde ilerlemecilik. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 50-74.
- Kılıçer K. (2010). *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Işığında Dönüşümler*. Sağlıkta Dönüşümler. (Ed: H. F. Odabaşı), ss. 209-230, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kılınç, E. (2015). Elementary School and Social Studies Teachers' Opinions About The Concept of Good Citizenship. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(3), 194-206.
- Klicksafe. (2010). Bir Bakışta: En Önemli Klicksafe Önerileri, <https://www.klicksafe.de/turkish/>
- Kline, R. B. (2005). *Principles and Practice of Structural Equation Modelling*. NewYork: Guilford Publications, Inc.
- Kocaarslan, M. (2012). Tanılayıcı dallanmış ağaç tekniği ve ilköğretim 5. sınıf fen ve teknoloji dersi maddenin değişimi ve tanınması adlı ünite de kullanımı, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 269 – 279.
- Koç, N. E. ve Koç, E. (2021). Pandemi dönemi'nde türkiye'de dijital vatandaşlık olgusu. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11(3), 1019-1035.
- Kuş, Z., Güneş, E., Başarmak, U. ve Yakar, H. (2017). Gençlere yönelik dijital vatandaşlık ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Journal of Computer and Education Research*, 5(10), 298-316.
- Kutup, N.(2010). *İnternet ve sanat, yeni medya ve net.art*, Akademik Bilişim'10 - XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Muğla Üniversitesi
- Küçükahmet, L. (1998). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. 9.Baskı, Ankara: Alkım Yayınları.
- Küçüköğlü, A. ve Bay E. (2007).*Eğitimin Felsefi Temelleri*. (Ed: D. Ekiz ve H. Durukan), Eğitim Bilimine Giriş, Ankara: Lisans Yayıncılık.
- Küresel Vatandaşlık Kurumu (2015). *Digital citizenship agreements*. (Çev: A. Aydın) <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/viewFile/2530/2534>
- Köklü, N. (2001). Eğitim Eylem Araştırması-Öğretmen Araştırması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* , 34(1), 35-43.
- Krathwohl, D. R. (2002). A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. *Theory Into Practice*, 41(4), 212-264.
- Krutka, D.G. & Carpenter, J.P. (2017). Digital citizenship in the curriculum, *Educational Leadership*, 75(3), 50 – 55.
- Lauricella, A.R., Herdzina, J., & Robb, M.(2020). Early Childhood Educators' Teaching of Digital Citizenship Competencies, *Computers & Education*, 158, 103989, ISSN 0360-1315, <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103989>.
- Lim, W.Y., Tan, C.M., Nizam, M., Zhou, W., & Tan, S.M. (2016). *Toward Digital Citizenship in Primary Schools: Leveraging on Our Enhanced Cyberwellness Framework*. In: (Ed: Chai, C., Lim, C., Tan, C.) *Future Learning in Primary Schools*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-287-579-2_7
- Lindsey, L.A. (2015). *Preparing Teacher Candidates for 21st Century Classrooms: A Study of Digital Citizenship*. (Unpublished Doctoral Thesis). Arizona State University
- Lüy, Z. (2020). *Öğretmenlerin dijital vatandaşlık düzeylerinin ve eğitim ihtiyaçlarına yönelik görüşlerinin belirlenmesi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Mahmutoğlu, A. (2009). Etik ve Ahlak, Benzerlikler, Farklılıklar ve İlişkiler. *Türk İdare Dergisi*, 81(463), 225-249.
- Marsh, J.C & Willis, G. (2006). *Curriculum: Alternative Approaches, Ongoing Issues, Upper*. Saddle Rive (4.Ed.) NJ.

- Martin, F., Gezer, T. & Wang, C.(2019) Educators' Perceptions of Student Digital Citizenship Practices, *Computers in the Schools*, 36(4), 238-254, DOI: 10.1080/07380569.2019.1674621
- Martinez, A., Croxton, D. Wen, Z., Tilak, S., Ching, K., Gans, N., Parrott, J., Lu, M., Nagpal, M., Lin, T.J., Glassman, M. & Anderman, E.(2022). A Feasibility Study on a Digital Citizenship Curriculum: Navigating the Constraints of COVID-19, AERA 2022At: *American Educational Research Association*. 1430 K Street NW Suite 1200, Washington, DC 20005
- Mc Neil, J. D. (1996). *Curriculum: A Comprehensive Introduction* (5th ed.). New York, NY: Harper-Collins
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (Çev: S. Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Meyers, E.M., Erickson, I & Small, R.V. (2013) Digital literacy and informal learning environments: an introduction, *Learning, Media and Technology*, 38(4), 355-367, DOI: 10.1080/17439884.2013.783597
- Miller, T. (2002). *Culturel citizenship*. Handbook of citizenship studies. (Ed. E.F. Isın & B. S. Turner). pp. 231–243. London: Sage.
- Mossberger, K., Tolbert, C. J. & McNeal, R. S. (2008). *Digital citizenship: The Internet, society, and participation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Ocak, M. A. (2013). Ailelerde ve Çocuklarda Dijital Vatandaşlık Algısının Oluşturulması. www.guvenliweb.org.tr/egitimciler/files/aile_cocuk.pptx.
- Ocak, G. (2017) *Yöntem ve teknikler*. İçinde; Öğretim İlke ve Yöntemleri (Ed: G. Ocak) ss. 257 – 368. Ankara: Pegem Akademi.
- Ocak, G. ve Akkaş Baysal, E. (2019). *Eylem Araştırmasını Anlamak*. İçinde; Eğitimde Eylem Araştırması ve Örnek Araştırmalar (Ed: G. Ocak) ss. 1-25. Ankara: Pegem Akademi.
- Ocak, G. (2019). *Bilimsel araştırmalarda kullanılan veri toplama yolları*. İçinde; Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Ed: G. Ocak) ss. 218 – 268 Ankara: Pegem Akademi.
- Ocak, G. ve Karakuyu, A. (2021). The evaluation of the social studies curriculum in Turkey: the guiding principle of balance. *European Journal of Educational Sciences*, 8(2), <http://dx.doi.org/10.19044/ejes.v8no2a68>
- Odukoya, J. A., Adekeye, O., Igbinoba, A. O. & Afolabi, A. (2018). Item Analysis of University-Wide Multiple Choice Objective Examinations: The Experience of a Nigerian Private University. *Quality & quantity*, 52(3), 983-997.
- Organisation for Economic Cooperation and Development (2001). *Understanding the Digital Divide*. France: OECD Publications.
- Ohler, J. B. (2011). *Digital Community, Digital Citizen*. Corwin Press. DOI:<http://dx.doi.org/10.4135/9781452219448.n8>
- Olivia, P.F. & Gordon, W.R. (2018). *Program Geliştirme*. 8.Baskıdan Çeviri (Çev. Ed. K.Gündoğdu) Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Onwuegbuzie A. J. & Hitchcock J. H. (2015). *Advanced mixed analysis approaches*. In Hesse-Biber S. N., Johnson R. B. (Eds.), *Oxford handbook of multiple and mixed methods research*. New York, NY: Oxford University Press.
- Oral, G. A. (2013). *Çalışma Hayatında Kuşaklar ve Çatışmalar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ornstein, A.C. & Hunkins F.P. (2018), *Eğitim Programı*. 2.Baskı (Çeviri Asım Arı). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Oskay, Ü.(1999). *İletişimin ABC'si*. İstanbul: Kardeşler Matbaası.

- Öncül, B. (2020). *İlkokul Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Farkındalıklarının Akran Öğretimiyle Geliştirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Özçelik, D. A. (1997). *Test Hazırlama Kılavuzu* (3. Baskı). ÖSYM Eğitim Yayınları 8, 117
- Özer, Ü., Albayrak Özer, E. ve Kaygısız, N. (2017). *Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlığa İlişkin Görüşleri*, ERPA International Congresses on Education, 18-21 May, Budapest, HUNGARY.
- Özer, Ü. ve Albayrak-Özer, E. (2018). *Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Eğitimi İhtiyaçları*. International Congress on Politic, Economic and Social Studies. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Özer, E.A., ve Özer, Ü. (2019). *Digital Citizenship Training Needs of Primary School Teacher Candidates*. Current Studies in Pre-service Teacher Education (Ed. C. Atar ve H. Bağcı), ss.82 – 92. Cambridge Scholar Publishing: UK.
- Özsoy, T. (2009). Fastfood'tan Facebook'a: İnternet Bağımlılığı. *XI. Akademik Bilişim Kongresi* içinde ss.659-664. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.
- Öztürk, M. (2015). *Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Düzeyleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu
- Öztürk M., (2021). Dijital Vatandaşlık Araştırmalarının İncelenmesi: Kavramsal ve Yöntemsel Eğilimler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 11(2), 385-393. <https://doi.org/10.5961/jhes.2021.457>
- Paker, T. (2021). *Durum Çalışması*, İçinde; Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları. (Ed: F.N.Seggie ve Y.Bayyurt), ss.124 – 140, 3.Baskı, Anı Yayıncılık.
- Parsak, M.B. (2021). *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Düzeylerinin Dijital Vatandaşlık Alt Boyutlarına Göre İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods*. (3rd ed.). Sage Publications, Inc.
- Peckham, S. (2008). Virginia Adds Internet Safety to The Curriculum. *The Education Digest*, 73(5), 75-76.
- Peker Ünal, D. (2017). Bir Öğretim Programındaki Dijital Vatandaşlık Öğeleri ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Öğelerine Sahip Olma Durumları, *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 180-195.
- Pescetta, M.(2011). *Teaching Digital Citizenship in a Global Academy*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Graduate School of Computer and Information Sciences Nova Southeastern University
- Pillia, S. (2011). *Curriculum Design and Development*, <http://www.unom.ac.in/asc/Pdf/curriculum%20design%20and%20development1.pdf>.
- Phakiti, A.(2014). *Experimental research methods in language learning*. Sydney: Bloomsbury Publishing
- Plano Clark, V.L. & Ivankova, N.V(2018). *Mixed Methods Research - A Guide to the Field*. Sage Publications.
- Poellhuber, B., Roy, N. & Anderson, T. (2011). Distance Students' Readiness For Social Media and Collaboration. *The International Review of Research in Open and Distance Learning*, 12(6), 102-125.
- Ribble, M., Bailey, G. & Ross, T.W. (2004). Digital Citizenship: Addressing Appropriate Technology Behavior. *Learning & Leading with Technology*, 32(1), 6-12.

- Ribble, M.(2006). *Implementing Digital Citizenship in Schools: The Research, Development and Validation of A Technology Leader's Guide*. (Unpublished Doctoral Thesis). Kansas State University, Kansas.
- Ribble, M. & Bailey, G.(2007). *Digital citizenship in schools*. Washington, DC: ISTE. ISBN: 978-1-56484-232-9.
- Ribble, M. & Bailey, G. (2007). Digital Citizenship at All Grade Levels. *Learning and leading with Technology*, 6, 26-33.
- Ribble, M. (2008). Passport to Digital Citizenship: Journey Toward Appropriate Technology Use at School and at Home. *Learning & Leading with Technology*, 36(4), 14-17.
- Ribble, M. (2011). *Digital Citizenship in Schools*. (2nd Edition). Washington DC: The International Society for Technology in Education.
- Ribble, M. (2012). Digital Citizenship For Educational Change. *Kappa Delta Pi Record*, 48(4), 148-151.
- Ribble, M. (2015). Digital Citizenship Using Technology Appropriately, <http://www.digitalcitizenship.net>.
- Rivero, V. (2014). Digital World Brave. *Internet @ Schools*, 21(1), 6-8.
- Roberts, S.L. & Settle-Murphy, N. (2007). Global Netiquette. *PM Network*, 21 (3), 50.
- Sağ, R. (2017). *İçerik Tasarımı, Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme*. (Ed. B.Oral ve T.Yazar) ss. 300 – 330, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Sally, L. P. M. (2006). Prediction of Internet Addiction for Undergraduates in Hong Kong. (Unpublished degree's thesis), UMI Dissertation Information Service, Baptist University, Hong Kong <http://lib-sca.hkbu.edu.hk/trsimage/hp/03007154.pdf>
- Sakallı, H. (2015). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Düzeyleri ile Siber Zorbalık Eğilimlerinin Belirlenmesi*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Sarıbay, A. Y. (1992). *Siyasal Sosyoloji: Bir Çözümleme Çerçevesi*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Sari, İ. (2019). *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Öğretmenlere Uygulanan Seminer ve Öğrencilere Yapılan Etkinliklerin Katkıları Bakımından Dijital Vatandaşlık Olgusu*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya
- Saylor, J. G., Alexander, W. A. & Lewis, A. J. (1981). *Curriculum Planning for Better Teaching and Learning* (4th Edition). United States of America: Holt, Rinehart and Winston.
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim. Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Setidisho, N.O.H (1989). *United Nations Economic Commission for Africa. Selection of Learning Experience and the Teaching Syllabus: Selection of Learning Experiences and the Teaching Syllabus*. <https://repository.uneca.org/handle/10855/4026>.
- Shrivastava, K. K. (2003). *Philosophical Foundations of Education*. New Delhi: Kanishka Publishers.
- Sigrid, B. & Gustafsson, E. (2017). *Standard Setting in Education: Methodology of Educational Measurement and Assessment*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Sincar, M.(2011). An Analysis of Prospective Teachers' Digital Citizenship Behaviour Norms, *International Journal of Cyber Ethics in Education* 1(2), DOI: 10.4018/ijcee.2011040103
- Singh, Y. K. (2007). *Sociological foundation of education*. New Delhi: APH Publishing.

- SLO. (2009). *Netherlands Institute for Curriculum Development*. Curriculum in Development. Enschede, Netherlands: Netherlands Institute for Curriculum Development
- Smith, P. A. (2002). The Organizational Health of High Schools and Student Proficiency in Mathematics. *The International Journal of Education Management*, 16(2), 98 – 104.
- Solmaz, M. (2020). *Öğretmen adaylarının siber bilgi güvenliği farkındalığı ve dijital vatandaşlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Solter, C., Duc M.T & Engelbrecht, M.S (2007) *Advanced Training of Trainers, Trainers Guide*. Watertown, MA.
- Som Vural, S. (2016). *Üniversite Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Dijital Vatandaşlık Göstergelerinin İncelenmesi*. (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Soysal, Y. (1994). *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sönmez, V.(2008). *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık, 14.Baskı.
- Stavenhagen, R. (2008). Building Intercultural Citizenship Through Education: A Human Rights Approach. *European Journal of Education*, 43(2), 161-179.
- Subrahmanyam, K. & Greenfield, P. (2008). Online Communication and Adolescent Relationship. *The Future of Children*. 18(1), 119-146.
- Sullivan, B. (2002). Netiquette. *Computerworld*, 36(10), 48.
- Şeker, H. (2013). *Program Geliştirme: Kavramlar, Yaklaşımlar*. (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şendağ, S. ve Uysal, Ö. (2010). *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Işığında Dönüşümler*. (Ed. H. F. Odabaşı), Vatandaşlıkta Dönüşümler. Ss. 257-280. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Şimşek Ö.F (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamaları*. ss. 4 – 22, Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Tan, Ş. ve Erdoğan, A. (2004). *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tan, B. (2019). *Ortaokul Öğrencilerinin İnternet Kullanımına İlişkin Görüşlerinin Dijital Vatandaşlık Kapsamında İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Tan, B. ve Merey, Z. (2021). Ortaokul Öğrencilerinin İnternet Kullanımına İlişkin Görüşlerinin Dijital Vatandaşlık Kapsamında İncelenmesi, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 18(1), 162-193, doi:10.33711/yyuefd.859561
- Tanoğlu, Ş.(2019). *Resim İş Eğitimi Öğrencilerinin Dijital Vatandaşlık Düzeyleri İle Dijital Teknolojiye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Tapingkae, P., Panjaburee, P., Hwang, G-J. & Srisawasdi, N.(2020). Effects of A Formative Assessment-Based Contextual Gaming Approach on Students' Digital Citizenship Behaviours, Learning Motivations, and Perceptions, *Computers & Education*, Volume 159, 103998, ISSN 0360-1315, <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103998>.
- Tatlı, A. (2018). *Öğretmenlerin Dijital Vatandaşlık Düzeylerinin Bilgi Okuryazarlığı ile İnternet ve Bilgisayar Kullanım Özyeterlikleri Bağlamında Değerlendirilmesi*.

- (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Teddle, C. & Tashakkori, A. (2015). *Foundations of Mixed Methods Research*, Sage Publications.
- Türk Dil Kurumu (TDK), (2021). <https://sozluk.gov.tr/>
- Tranter, K. (2012). Internet Etiquette 10 Rules of Netiquette. <http://www.uticaod.com/x1177024386/>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021), *Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437)
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2022). *Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi (Etbis) 2021 yılı verileri*, <https://www.eticaret.gov.tr/dnnqthgzvawtdxraybsaacxtymawm/content/FileManager/Dosyalar/2021%20Y%C4%B1%C4%B1%20E-Ticaret%20B%C3%BCIten.pdf>
- Toohey, S. (1999). *Designing Courses for Higher Education*. UK: McGraw-Hill Education.
- Toprakçı, E. (2005). *Eğitim Üzerine*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Tozlu, N. (2012). *Eğitim Felsefesi*. İzmir: Tibyan Yayıncılık
- Twenge, J. M., Campbell, S. M., Hoffman, B. J., & Lance, C. E. (2010). Generational differences in workvalues: Leisure and extrinsic value sincreasing, social and intrinsic values decreasing. *Journal of Management*, 36(5), 1117-1142. Doi: 10.1177/0149206309352246.
- Ullman, E. (2008). Cable in the Classroom Publication, *Cable in the Classroom Magazine*, November (Ribble Interview).
- Ulrich, H. F. & Lehrmann, E. P. (2008). *Telecommunications Research Trends*. Nova Publishers
- Uşun, S. ve Özdemir Alıcı, D. (2006). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Üçkardeş, E. A. (2010). *Mersin Üniversitesi Öğrencileri Arasında İnternet Bağlılığının Değerlendirilmesi*. Uzmanlık Tezi, Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, Mersin.
- Varış, F. (1996). *Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler*. Ankara: Alkım Yayıncılık
- Visscher-Voerman, I., & Gustafson, K. (2004). Paradigms in The Theory and Practice of Educational and Training Design. *Educational Technology Research and Development*, 52(2), 69-89.
- Walliman, N.(2006). *Social research methods*. London: Sage Publications.
- Warney, B., Mossberger, K., Tolbert, C. & McNeal. R.(2007). Digital Citizenship: The Internet, Society and Participation. *Environment and Planning 41*, 2285-2286
- Watson, J. (2004). Educating for Citizenship The Emerging Relationship Between Religious Education and Citizenship Education. *British Journal of Religious Education*, 26(3), 259–271.
- Weber R. P. (1989) *Basic Content Analysis*. Sage Publucation London.
- Yalçınkaya, B. ve Cibaroglu, M. O. (2019). Dijital Vatandaşlık Algısının İncelenmesi: Ampirik Bir Değerlendirme, *BMIJ*, 7(4), 1188-1208 doi: <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v7i4.1140>
- Yavanoğlu, U., Sağiroğlu, Ş. ve Çolak, İ. (2012). Sosyal Ağlarda Bilgi Güvenliği Tehditleri ve Alınması Gereken Önlemler. *Gazi Üniversitesi Politeknik Dergisi*, 15(1), 15-27.

- Yetkin, D. ve Daşcan, Ö. (2008). *Son Değişikliklerle İlköğretim Programı 1-5 Sınıflar*. (Güncellenmiş 2. Baskı) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A., ve Simsek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Arastırma Yöntemleri*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, M. (2019). *Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Düzeylerinin Belirlenmesi: Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Yin, R. K. (2003). *Case Study Research Design and Methods*. (3. Baskı). London: Sage Publications.
- Yüksel, A. (2004). Empati Eğitim Programının İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Becerilerine Etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 341-354.
- Zeydan, Ö. (2006). *Kişisel Bilgisayarlar ve İnternet Güvenliği*. XI Türkiye'de İnternet Konferansı. TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, İstanbul.
- Zıllıoğlu, M. (2003). *İletişim Nedir?* İstanbul: Cem Yayınevi.

EKLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Ek 1: Kazanım Değerlendirme Formu.....	256
Ek 2: Dijital Vatandaş Farkındalık Ölçeği	258
Ek 3: Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Ölçeği.....	260
Ek 4: Dijital Vatandaşlık Başarı Testi	262
Ek 5: Uygulama Sonu Öğrenci Görüşme Formu.....	266
Ek 6: İhtiyaç Belirleme Öğrenci Görüşme Formu.....	267
Ek 7: İhtiyaç Belirleme Uzman Görüşme Formu	268
Ek 8: Ölçek Kullanma İzni	269
Ek 9: Taslak Dijital Vatandaşlık Öğretim Programı	270
Ek 10 : Taslak Dijital Vatandaşlık Öğretim Programı Modülleri	279
Ek 11: Etik Kurul Onayı.....	351
Ek 12: Uygulama İzni.....	352

Ek 1: Kazanım Değerlendirme Formu

Değerli Uzman,

Üniversite öğrencilerine yönelik Dijital Vatandaşlık öğretim programı geliştirmek amacıyla doktora tez çalışması yapıyorum. Formda ihtiyaç belirleme çalışması sonunda ortaya çıkan dijital vatandaşlığa yönelik kazanımlar yer almaktadır. Kazanımların etkililiği, modüllere uygunluğu, anlaşılabilirliği, üniversite öğrencilerinin seviyesine uygunluğu ve süresi gibi açılardan değerlendirmenizi yaparak size uygun seçeneği (X) işaretleyiniz. Açıklama yapmak istediğiniz kazanım varsa açıklama kısmına görüşlerinizi paylaşmanızı rica ediyorum.

Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Akın KARAKUYU
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Programları ve Öğretim ABD.
Doktora Öğrencisi

		UYGUN	UYGUN DEĞİL	DÜZELTİLMELİ	
	KAZANIMLAR				
1. MODÜL DİJİTAL VATANDAŞLIĞI	1-Dijital vatandaşlık kavramını açıklar.				
	2- Dijital vatandaşın sahip olması gereken özellikleri açıklar.				
	3- Geleneksel vatandaşlık ile dijital vatandaşlığı karşılaştırır.				
2. MODÜL DİJİTAL KORUMA	4-Dijital cihazları kullanırken fiziksel sağlığını koruyacak önlemleri bilir.				
	5-Dijital cihazları kullanırken ruhsal sağlığını koruyacak önlemleri bilir.				
	6-Kullandığı dijital cihazların güvenliğine dair önlemler alır.				
	7-Dijital ortamlarda kişisel verilerini koruyacak önlemler alır.				
	8-Dijital ortamlardaki haklarını açıklar.				
	9-Dijital ortamlardaki haklarını kullanmaya istekli olur.				
	10-Dijital ortamlardaki davranışların sorumluluğunu alır				
3. MODÜL DİJİTAL SAYGI (Dijital)	11-Dijital ortamlardaki bilişim suçlarına yönelik cezaları açıklar.				
	12-Dijital ortamlardaki hukuk kurallarına uyma.				
	13-Dijital ortamlardaki etik kuralları önemser.				

	14-Dijital ortamlardaki geçerli etik kuralları uygular.				
	Dijital uçurumu tanımlar. (olgusal-hatırlama)				
	15-Dijital uçuruma yol açan nedenleri belirler.				
4.MODÜL: DİJİTAL EĞİTİM	16- Dijital ortamlarda iletişim kurmanın önemini açıklar.				
	17- Dijital ortamlarda etkili iletişim kurmanın gerekliliklerini yerine getirir.				
	18- Siber zorbalık olarak kabul edilen davranışları bilir.				
	19-Sosyal medyayı kullanırken dikkat etmesi gereken kuralları yerine getirir.				
	20- Dijital ortamlarda etkili bilgiyi aramayı bilir. İşlevsel - hatırlama				
	Dijital ortamlardaki eriştiği bilgiyi yönetmenin önemini anlar. Kavramsal - anlama				
	21- Dijital ortamlardaki eriştiği bilgiye eleştirel bakmanın sonuçlarını değerlendirir.				
	22-Teknoloji bağımlılığına karşı yapılması gerekenleri söyler.				
	23-Dijital bankacılık hizmetlerini nasıl kullanacağını açıklar.				
	24-E-ticaret ile ilgili risk ve problemlere karşı önlemler alır.				
	25- Dijital ortamlarda ürün alım satımı yapar.				

Ek 2: Dijital Vatandaş Farkındalık Ölçeği

Dijital Vatandaş Farkındalık Ölçeği	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Dijital Sağlık					
1-Dijital teknolojileri, iskelet, kas ve göz rahatsızlıklarına neden olacak kadar kullanmaktan kaçınıyorum.	1	2	3	4	5
2-Dijital teknolojileri, depresyon, yalnızlık ve sosyal izolasyon gibi ruh sağlığımı bozacak kadar kullanmaktan kaçınıyorum.	1	2	3	4	5
3-Dijital teknolojileri uzun süre kullandığımda molalar vererek kas ve iskelet yapımı esnetecek egzersizler yapmaya özen gösteririm.	1	2	3	4	5
4-Dijital teknolojileri kullanırken doğru oturma şekli ile ergonomik masa ve sandalye seçerim.	1	2	3	4	5
5-Dijital teknolojileri; internet, oyun ve sosyal medya bağımlılığına yol açacak düzeyde kullanmaktan kaçınıyorum.	1	2	3	4	5
6- Dijital teknolojileri kullanırken ortamdaki fiziki özellikleri (gürültü, ısı, ışık vb.) dikkate alırım.	1	2	3	4	5
Dijital Güvenlik					
7-Dijital araçlarıma hafıza kartı, flash bellek, CD ve DVD gibi depolama cihazları takarken önce virüs taraması yapmayı seçerim.	1	2	3	4	5
8-Bilgilerimin çalınmasını engellemek için kullandığım sitelerin link adreslerinin sahte olup olmadığını kontrol etmeye dikkat ederim.	1	2	3	4	5
9- Dijital teknolojileri kullanırken karşılaşılabileceğim (virüs, solucan, Truva atı gibi) tehlikelere karşı anti virüs, güvenlik duvarı ve anti casus gibi programları kullanırım.	1	2	3	4	5
10- Ortak kullanıma açık veya başkalarına ait olan dijital teknolojileri kullanırken şifre gerektiren işlemler yapmaktan kaçınıyorum.	1	2	3	4	5
Dijital Saygı					
11- Dijital ortamlarda kendime nasıl davranılmasını istiyorsam başkalarına da öyle davranmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
12- Sanal zorbalık, sanal küfürleşme, özel yaşamın gizliliği ve başkalarına ait olan verileri izinsiz kullanma gibi davranışlardan kaçınıyorum.	1	2	3	4	5
13- Dijital platformlardaki davranışlarımın doğru veya yanlış olup olmadığına dikkat ederim.	1	2	3	4	5
14- Dijital ortamlarda insanların dil, din, ırk, görüş vb. farklılıklarına saygı duymayı önemserim.	1	2	3	4	5
15-Dijital ortamlardaki etik dışı davranışlarımın insanlar üzerinde olumsuz etkiye neden olabileceğinin farkındayım.	1	2	3	4	5
16-Vatandaş olarak gerçek hayatta olduğu gibi dijital ortamlarda da bazı etik kuralların olduğunun farkındayım.	1	2	3	4	5
17- Sosyal medya paylaşımlarım esnasında özel hayatın	1	2	3	4	5

gizliliğine ve etik kurallara dikkat ederim.					
18- Dijital platformlarda davranışlarımın hem toplumun örf ve adetleri hem de evrensel etik değerlere uygun olmasına dikkat ederim.	1	2	3	4	5
19- Dijital ortamlarda kendime ait (resim, yazı, görüntü, grafik sunu vb) içerikler oluşturup paylaşma hakkına sahip olduğumun farkındayım.	1	2	3	4	5
20- Dijital ortamlarda uygunsuz, yasa dışı, yasak ve zararlı sitelere girmekten kaçınırım.	1	2	3	4	5
21- Dijital ortamlardaki (yasa dışı yayın, müstehcenlik, hakaret, küfür, şantaj vb.) hareketlerin bilişim suçları kapsamında olduğunun farkındayım.	1	2	3	4	5
22- Dijital ortamlardaki haklardan yararlanma konusunda herkesin eşit olduğunun farkındayım.	1	2	3	4	5
Dijital Eğitim					
23-Amacıma göre hangi durumlarda hangi programı, tarayıcıyı, arama motoru veya yazılımı kullanabileceğimin farkındayım.	1	2	3	4	5
24- Dijital araçları kullanırken yaşanan teknik sorunları fark edip gidermeyi önemserim.	1	2	3	4	5
25- Yüz yüze eğitimde öğrendiklerimi dijital ortamdaki öğrenmelerle desteklemeye çalışırım.	1	2	3	4	5
26-Dijital ortamlardaki çok fazla bilginin içinden aradığımı nasıl bulabileceğimin farkındayım.	1	2	3	4	5
27-Edindiğim bilgilerin çoğunu dijital ortamlardaki farklı kaynakları ve farklı dijital teknolojileri kullanarak gerçekleştirmeye dikkat ederim.	1	2	3	4	5
28- Dijital ortamlarda ulaştığım bilgilerin doğruluğunu kendi zihinsel süreçlerime göre sorgulamayı önemserim	1	2	3	4	5
29- Dijital ortamlara bağlantı problemi yaşadığımda ne gibi çözümler geliştirebileceğimin farkındayım.	1	2	3	4	5
Dijital Uygulamalar					
30- Ulaşım, zaman, uygun fiyat ve çeşitlilik gibi avantajları nedeniyle alışverişlerimi e-ticaret şeklinde yapmayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
31-Resmi dairelere gitmek yerine E-Devlet uygulaması üzerinden (vergi, trafik cezası, ikametgâh, mezuniyet belgesi vb.) vatandaşlık haklarımı dijital ortamlarda kullanmayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
32-Bankaya gitmek yerine bankacılık işlemlerimi e-bankacılık üzerinden yapmayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
33-Sağlığım ile ilgili verilerimi (muayene, teşhis, tedavi, kullandığım ilaç vb.) yönetmek üzere e-nabız uygulaması kullanmayı önemserim.	1	2	3	4	5
34-Dijital platformlarda iletişim kurmak ve bilgi almak amacıyla aktif olarak e-posta kullanırım.	1	2	3	4	5
35-Dijital ve günlük hayatta işlenen suçları CİMER vb. resmi mercilere e-şikâyet yoluyla bildirmeyi önemserim.	1	2	3	4	5
36-Sunmuş olduğu (kelime arama, her türlü dijital araçta kullanabilme, paylaşma vb.) pratiklikler nedeniyle e-kitap kullanmayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
37-Kariyerim ve gelişimim için online eğitim yoluyla e-sertifika programlarına katılmayı önemserim.	1	2	3	4	5

Ek 3: Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Ölçeği

Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Ölçeği	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1- Yeni karşılaştığım dijital teknolojiyi bir defa kullanmam öğrenmem için yeterlidir.	1	2	3	4	5
2- Anlaşılması en zor dijital bir teknolojiyi bile kullanacağımdan eminim.	1	2	3	4	5
3- Yeni bir dijital teknoloji kullanırken karşılaştığım problemin çözümü konusunda kendime güvenirim.	1	2	3	4	5
4- Dijital teknolojileri kullanmak için yeterli beceriye sahibim.	1	2	3	4	5
5- Dijital teknolojileri kullanırken hızlı ve pratik işlem yapabilirim.	1	2	3	4	5
6- Çevremde dijital teknolojiyi etkin kullanma konusunda liderim.	1	2	3	4	5
7- İnternet aracılığı ile her türlü bilgiye ulaşabilirim.	1	2	3	4	5
8- Teknolojiyi insanların nasıl kullanmaları gerektiğine dair konularda fikir üretebilirim.	1	2	3	4	5
9- Dijital teknolojileri kullanırken yaratıcı düşünürüm.	1	2	3	4	5
10- Bildiğim bir uygulamayı farklı dijital teknolojilerde kullanırım.	1	2	3	4	5
11- Sosyal ağları (facebook, twitter, vb.) kullanmak dijital teknolojinin en iyi avantajlarından biridir.	1	2	3	4	5
12- Daha çok sosyal ağları (facebook, twitter ,vb.) kullanmak için dijital teknolojilerden yararlanırım.	1	2	3	4	5
13- Sosyal ağları (facebook, twitter, vb.) etkin olarak kullanırım.	1	2	3	4	5
14- Sosyal ağlarda (facebook, twitter, vb.) kendimi daha rahat ifade ederim.	1	2	3	4	5
15- Okulda teknoloji ile ilgili çok daha fazla dersin olmasını isterim.	1	2	3	4	5
16- Derslerimde dijital teknolojinin kullanılması derse olan ilgimi artırır.	1	2	3	4	5
17- Derslerimde dijital teknolojilerden yararlanmak başarılı olmamı sağlar.	1	2	3	4	5
18- Bilgisayar destekli ortamlarda dijital materyaller ile ders çalışmak derse olan ilgimi artırır.	1	2	3	4	5
19- Yeni karşılaştığım dijital bir teknolojiyi öğrenmek için istekliyimdir.	1	2	3	4	5
20- Dijital teknolojiyi günlük yaşantımda kullanmak hoşuma gider.	1	2	3	4	5
21- Dijital teknoloji alanında yeni bilgiler öğrenmek hoşuma gider.	1	2	3	4	5
22- Dijital ürün satışı yapan mağazalarda yeni ürünleri inceleme merakım vardır.	1	2	3	4	5

23- Dijital teknoloji ile ilgili haberler dikkatimi çeker.	1	2	3	4	5
24- Herhangi bir dijital teknolojiyi kolaylıkla kullanırım.	1	2	3	4	5
25- Çevreme yararlı işlerde teknolojiyi etkin kullanabilmeyi isterim.	1	2	3	4	5
26- Dijital teknolojilerin beni geliştirdiğine inanıyorum.	1	2	3	4	5
27- Dijital bir teknolojiyi kullanmak için bilginin yanında yeterli becerinin de olması gerekir.	1	2	3	4	5
28- Dijital teknolojileri kullanmak sıkıcıdır.	1	2	3	4	5
29- Dijital ortamda fazla zaman harcamak beni yorar.	1	2	3	4	5
30- Dijital teknoloji alanında uzman olarak çalışmak sıkıcıdır.	1	2	3	4	5
31- Dijital teknoloji ortamında geçirilen zaman boşa harcanır.	1	2	3	4	5
32- İnternette hazır kaynaklara ulaşmak yaratıcılığımı engeller.	1	2	3	4	5
33- Vaktimin çoğunu dijital teknoloji kullanarak geçirmekten hoşlanırım.	1	2	3	4	5
34- Daha çok oyun oynamak için dijital teknolojilerden yararlanırım.	1	2	3	4	5
35- Bilgisayar oyunları oynarken sokak oyunlarına göre daha çok eğlenirim.	1	2	3	4	5
36- Dijital teknolojiyi daha çok eğlence aracı olarak kullanırım.	1	2	3	4	5
37- Dijital teknolojiler faydalı amaç için kullanılmalıdır.	1	2	3	4	5
38- Dijital teknolojiyi yaşamımı kolaylaştırmak için etkin olarak kullanırım.	1	2	3	4	5
39- İnternet ortamında benim için hangi bilginin yararlı olduğunu ayırt edebilirim.	1	2	3	4	5

Ek 4: Dijital Vatandaşlık Başarı Testi

1-Dijital vatandaşlık kavramıyla ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- A)Dünyanın dört bir yanından insanlar, aynı çevrim içi ortamı paylaşırlar.
- B)Dijital dünyaya, siber dünyada denilebilir.
- C)Vatandaşların dijital dünyada uyması gereken kurallar sadece kendi ülkeleri için geçerlidir.
- D)Vatandaşlığın güncel halidir.
- E) Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşümle ortaya çıkmıştır.

2- I-Sanal ortamdaki bilgi kaynaklarını kullanırken eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşma

II-Çevrimiçi ortamlarda sergilenen davranışların etik neticelerine dikkat etme

III-Sanal ortamdaki bilgi kaynaklarını sadece kendine zararı olmayacak şekilde kullanma

Yukarıdaki davranışların hangisi ya da hangileri dijital vatandaşlarda bulunması gereken özelliklerdendir?

- A) I ve II
- B) I ve III
- C) II ve III
- D) Yalnız I
- E) Yalnız III

3- I-İletişim esnasında nazik bir dil kullanır.

II-Hak ve sorumluluklarını yerine getirir.

III-Başkaları hakkında dedikodu yapmaz.

IV- Erişime sahip olma.

V-Güçlü şifreler oluşturma.

Yukarıdaki özelliklerden kaç tanesi dijital vatandaşları geleneksel vatandaşlardan ayıran özelliklerdendir?

- A)1
- B) 2
- C) 3
- D) 4
- E) 5

4- Teknolojik cihazları kullanırken fiziksel sağlığın korunması için;

I-Uygun oturma pozisyonu alması,

II-Cihazların göz seviyesinde tutulması,

III-Cihazın göze uzaklığının yeterli mesafede olması.

Dijital dünyada fiziksel sağlığımızı korumak için yukarıda verilen etmenler göz önüne alındığında aşağıdaki çıkarımlardan hangisi vurgulanmaktadır?

- A-) Çalışma ortamı
- B) Ergonomi
- C) Doğru kullanım
- D) Mola
- E) Egzersiz

5-Aşağıdakilerden hangisi dijital dünyada ruh sağlığımızı bozabilecek etkenlerden biri olarak değerlendirilemez?

- A)Zihnin sürekli internetle meşgul olması
- B)Sürekli çevrimiçi zaman geçirme ihtiyacı
- C)Sosyal ve mesleki etkinliklerin veya boş zaman etkinliklerinin artması
- D) Olumsuz içerik
- E) Sosyal medyadaki gelişmeleri kaçırma korkusu

6- Bilgisayar kullanıcıları genel olarak yükledikleri güvenlik yazılımlarının bilgisayarını tamamen koruyacağını zanneder fakat bu mümkün olan bir durum değildir. Faruk Beyde böyle

- A) Fatih maç izlemeyi sevmemektedir.
- B) Fatih izinsiz site paylaşımının suç olduğunu düşünmektedir.
- C) Fatih internet ortamında kişilik haklarına saldırıyı uygun bulmamaktadır.
- D) Fatih internette özel hayatın gizliliğini ihlal etmeyi uygun görmemektedir.
- E) Fatih link adresine güvenememektedir.

12-İpek ve Duygu aynı sınıfta ve yurtda kalan iki arkadaştır. Bu dönem Araştırma Yöntem ve Teknikleri dersini almaktadırlar. Öğretmen herkese farklı bir konu verip konu ile ilgili araştırma yapmalarını ve sunum hazırlamalarını ister. Bu ödev aynı zamanda sınav notu olarak değerlendirilecektir. Duygu internetten ulaştığı bilgiler için kaynak gösterirken İpek kaynak göstermeden doğrudan kopyala yapıştır yoluyla ulaştığı bilgileri kaynak göstermeden doğrudan kendi ifade ve yorumlarıymış gibi yazarak daha kısa zamanda ödevini hazırlamıştır.

Yukarıda verilen örnek olayda Duygu'nun davranışı ile ilgili verilen hangi ifade doğrudur?

- A) Duygu intihal (kaynak göstermeme) yapmayı etik bulmamaktadır.
- B) Duygu'nun bilgisayar kullanma becerisi zayıftır.
- C) Duygu kişisel verileri izinsiz elde etmeyi etiğe aykırı bulmaktadır.
- D) Duygu yanlış bilgi yazmayı etiğe aykırı bulmaktadır.
- E) Duygu siber (sanal) zorbalık davranışlarını etiğe aykırı bulmaktadır.

13-Dijital ortamlara toplumda ayırım olmaksızın herkesin istediği yerden ve istediği zamanda erişememe durumuna ne ad verilir?

- A) Dijital Erişim
- B) Dijital Kayıp
- C) Dijital Uçurum
- D) Dijital Deneyim
- E) Dijital Bağımlılık

Emine pandemi döneminde üniversitesinin uzaktan eğitime geçmesi nedeniyle ailesinin yanına, yaşadığı köye gitmiştir. Köyde internet bağlantısı olmaması nedeniyle eğitimine devam edemeyen Emine, kayıt dondurmak zorunda kalmıştır.

14-Yukarıda verilen örnek olaya göre aşağıdakilerden hangisi Emine'nin maruz kaldığı dijital uçurumun nedeni olabilir ?

- A) Alt yapının durumu
- B) Sosyo-ekonomik statü
- C) Eğitim eksikliği
- D) Bilgi ve yetenekler
- E) Sosyolojik faktörler

15-Aylin Hanım, sosyal medyada fenomen olmak istemektedir. Kullandığı sosyal medya hesabında farklı isim ve bilgilerle sahte bir hesap oluşturmuş ve bu hesabından diğer hesabındaki paylaşımlarına beğeni ve yorumlarda bulunmuştur. Bir gün, hesabını değiştirmeyi unutan Aylin Hanım'ın kendi kendine beğeni ve paylaşımlar yaptığı ortaya çıkmıştır.

Yukarıda verilen örnek olaya göre Aylin Hanım'ın iletişim kurmanın hangi etik kuralına göre hareket etmesi uygundur?

- A) Rahatsız edici mesajları gerekli yerlere şikâyet etme
- B) Başkalarının özel hayatına saygı duyma
- C) Gerçek bilgilerini kullanmadan dijital ortamlarda hareket etme
- D) Saygı ve sorumluluk bilinci çerçevesinde hareket etme
- E) İletişim esnasında dijital ayak izi saklı kalacağına bilincinde olma

- 16- I-Şaka yapmak
- II-Utandırmak
- III-Dalga geçmek
- IV-Yanlış ileti göndermek
- V-Yalan söylemek

Siber (sanal) zorbalık olarak kabul edilen davranışları göz önüne aldığımızda yukarıda verilen hangi davranışlar siber (sanal) zorbalık olarak nitelendirilen davranışların dışında kalır?

- A) I – II   B) I – IV   C) II – III   D) III – V   E) IV – V

Arif, ödev konusu ile ilgili internette farklı kaynaklardan birçok doküman bulmasına rağmen bunları nasıl toparlayıp rapor haline getireceğini bilememiştir. Ders hocasına bu durumu danışan Arif'e hocası, aradığı konu ile ilgili temel ve anahtar kavramları belirleyerek arama yapmasını tavsiye etmiştir. Arif, bu doğrultuda tekrar arama yaparak ödevini tamamlamıştır.

(17. ve 18.Soruları yukarıdaki paragrafa göre cevaplandırınız).

17-Paragrafta verilen bilgiye göre Arif'in hocasının belirttiği şekilde arama yapması bilgiyi arama stratejilerinden hangisine uygun davrandığını gösterir?

- A)Kontrol   B)Ana fikirleri ayırt etme   C) Amaçlı düşünme
D)Deneme yanılma   E) Değerlendirme

18- Paragrafa göre Arif Bey'in bilginin hangi yönünde eksikliğine vurgu yapılmıştır?

- A) Bilgiyi Arama   B)Bilgiyi Bulma   C)Bilgiyi Elde Etme
D) Bilgiyi Yönetme   E) Bilgiye Ulaşma

19-Ayhan Bey kullandığı sosyal medya hesabında kendisine Telif Hakkı Topluluğundan gelmiş gibi görünen bir mesaj aldı. Mesaj şu şekildeydi "Paylaştığınız bir gönderide telif hakkı ve topluluk kurallarını ihlal ettiniz. Hesabınız 48 saat içinde kalıcı olarak silinecektir. Hata yaptığımızı düşünüyorsanız aşağıdaki linke tıklayarak geri bildirimde bulunun." Linke tıklayan Ayhan Bey, hesabına tekrardan giremediğini troll bir hesap tarafından trollendiğini ve hesabının başkalarının eline geçtiğini öğrendi.

Yukarıdaki örnek olayda Ayhan Bey'in bilinçli bir dijital vatandaş ve sosyal medya kullanıcısı esaslarına göre nasıl hareket etmesi gerekirdi?

- A) Sosyal medya kullanmaması   B) Mesajı açmadan silmesi
C) Mesajı görmezden gelmesi   D) Mesajın doğruluğunu sorgulayıp araştırması
E) Mesajı gönderene itiraz yazması

20-I-Çevrimiçi ortamlarda ürün alıp satabilme bilincine sahip olma

II-E-bankacılıkla ilgili risk ve problemlere karşı önlem almak

III-İnternet ortamında indirimli ürünleri takip edebilme

Yukarıdaki davranışların hangisi veya hangileri dijital ticaretle ilgili olarak bilinçli bir dijital vatandaşta bulunması gereken özelliklerdendir?

- A) Yalnız I   B) Yalnız II   C) I ve II   D) II ve III   E) I, II ve III

21-Serkan Bey, ihtiyacı olan akıllı telefon için internet üzerinden bir siteden sipariş verir. Fakat alışveriş sitesinin güvenli veya taklit site olup olmadığına dikkat etmez. Serkan Bey, kendisine oyuncak telefon gönderildiğinde bu durumun önemini anlar.

Yukarıdaki paragrafta verilen örnek olayda Serkan Bey'in dijital ticaret sırasında aşağıdakilerden hangisini yapması en uygun olurdu?

- A)Ödeme işlemlerini doğru ve dikkatli yapma
B)Satış sözleşmesine dikkat etme
C)Dijital ticaret esnasında parasını yönetebilmeyi bilme
D)Kredi kartı ve şifre bilgilerinin güvenliğini sağlama
E)Sitenin SSL sertifikasına dikkat etme

Ek 5: Uygulama Sonu Öğrenci Görüşme Formu

1-Sınıfınızda uygulanan dijital vatandaşlığa yönelik etkinlikler ile ilgili görüşlerin nelerdir? Neden?

2-Yapılan etkinliklerle ilgili en çok beğendiğiniz etkinlik hangisiydi? Neden?

3-Dijital vatandaşlık etkinlikleri sana neler kazandırdı?

- Neler öğrendiğini düşünüyorsun?
- Bilgi, tutum ve davranışlarında değişiklik oldu mu? Açıklar mısın?

4-Etkinlikler sonunda edindiğin bilgileri günlük yaşamında kullanabileceğini düşünüyor musunuz? Neden?

5-Hangi edinimlerini hangi durumlarda kullanırsın?

6-Uygulamanın sonundaki bilgi ve tutumların ile eğitime başlamadan önceki bilgi tutumların arasında ne gibi farklar oluştu örneklerle açıklar mısın?

Ek 6: İhtiyaç Belirleme Öğrenci Görüşme Formu

Değerli Öğrenci,

Dijital Vatandaşlık öğretim program geliştirmek amacıyla doktora tez çalışması yapıyorum. Günümüzde internetin, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte vatandaşlıkta dijital ortama transfer olmuş ve dijital vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır. Bu konudaki düşünce, görüş, öneri ve beklentilerini paylaşarak derse yönelik eğitim gereksinimlerinin belirlenmesine ve giderilmesine katkıda bulunacaksınız. Bu görüşmede ifade edeceğiniz görüşlerin tümü sadece tez kapsamında kullanılacak olup, gizli tutulacaktır.

Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Akın KARAKUYU
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Programları ve Öğretim ABD.
Doktora Öğrencisi

1-Sence dijital vatandaş kimdir?

2-Dijital teknolojileri kullanırken hangi amaçlar için kullanırsın?

3-Teknoloji ve internet vatandaşlık kavramını nasıl etkilemiştir?

4-Dijital ortamlarda nelere dikkat edersin ve diğer insanların nelere dikkat etmesi gerektiğini düşünürsün?

5-Eğitiminiz için teknolojiden nasıl yararlanıyorsunuz?

Sonda1.Öğrenmelerinizi desteklemek ve gelişiminiz için hangi program, uygulama vb. kullanıyorsunuz?

6-Öğrenim gördüğün ve diğer bölümlerde dijital vatandaşlık dersine sence neden ihtiyaç olabilir?

Sonda 1. Bu derste neleri öğrenmen gerektiğini düşünürsün?

7- Eklemek istediğiniz varsa lütfen yazınız.

Ek 7: İhtiyaç Belirleme Uzman Görüşme Formu

Değerli Uzman,

Üniversite öğrencilerine yönelik Dijital Vatandaşlık öğretim programı geliştirmek amacıyla doktora tez çalışması yapıyorum. Günümüzde internetin, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte vatandaşlıkta dijital ortama transfer olmuş ve dijital vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır.

Dijital vatandaşlık öncelikle dijital koruma, dijital saygı ve dijital eğitim alt boyutları ile literatüre kazandırılmıştır. Daha sonraları araştırmacıların her üç alt boyuta üçer alt boyut eklemeleri ile toplam dokuz alt boyut olarak ifade edilmiştir. Bu boyutlar; Dijital Koruma (Dijital Sağlık, Dijital Güvenlik, Dijital Hak ve Sorumluluklar), Dijital Saygı (Dijital Etik, Dijital Erişim, Dijital Hukuk) ve Dijital Eğitim (Dijital İletişim, Dijital Okuryazarlık, Dijital Ticaret) şeklindedir.

Bu konudaki düşünce, görüş, öneri ve beklentilerinizi paylaşarak öğretim programına yönelik eğitim gereksinimlerinin belirlenmesine ve giderilmesine katkıda bulunacaksınız. Bu görüşmede ifade edeceğiniz görüşlerin tümü sadece tez kapsamında kullanılacak olup, gizli tutulacaktır.

Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Akın KARAKUYU
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Eğitim Programları ve Öğretim ABD.
Doktora Öğrencisi

1-Gittikçe dijitalleşen dünyada sizce üniversite öğrencilerinin dijital vatandaşlık farkındalıklarının geliştirilebilmesi için neler yapılmalıdır?

2-Üniversite öğrencilerinin dijital ortamda iyi bir vatandaş olabilmeleri için nelere ihtiyaç duyar?

Sonda 1. İyi bir dijital vatandaş olan öğrencileri diğerlerinden ayıran özellikler nelerdir veya neler olmalıdır?

3-Dijital vatandaşlık ile ilgili alandaki eksiklikler nelerdir?

4-Üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanacak olan dijital vatandaşlık öğretim programında yer alması gereken kazanımlar neler olmalıdır?

Sonda 1. Yer alması gereken kazanımlar ne düzeyde olmalı? Neleri yapabilmelidir?

5-Sizce dijital vatandaşlık öğretim programında hangi boyutlara yer verilmelidir?

6- Üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanacak olan dijital vatandaşlık öğretim programında içerik olarak hangi konulara yer verilmelidir?

Sonda1. İçeriği kazandırmada hangi yöntemler, teknikler ve materyaller kullanılmalıdır?

7- Eklemek istediğiniz varsa lütfen yazınız.

Ek 8: Ölçek Kullanma İzni

A Akın KARAKUYU
Merhaba Emine Hocam, Ben Hatay Mustafa Kemal Üniv. Öğr.Gör.Akın Karakuyu Tezimde, 2016 yılında geliştirmiş olduğunuz Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Ölçeğini k

5 Haziran

Emine Cabı <eminecabı@gmail.com>
Alıcı: ben ▾

6 Haziran Pzt 10:49

Merhaba,

Geliştirmiş olduğum ölçeği yapacağınız araştırmada referans vererek kullanmanızda bir sakınca yoktur. Ek'te derecelendirme satırı ile ölçek maddelerinin yer aldığı dosya yer almaktadır.

Çalışmalarınızda kolaylıklar dilerim

Akın KARAKUYU <karakuyuakin@gmail.com>, 5 Haz 2022 Paz, 00:58 tarihinde şunu yazdı:

...

Bir ek • Gmail tarafından tarandı

Ek 9: Taslak Dijital Vatandaşlık Öğretim Programı

Öğretim Programının Yetkinlikleri

Öğretim programı ile birlikte günümüz dijital dünyasında belirlenen yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip dijital vatandaşlar yetiştirmek amaçlanmaktadır.

1-Dijital Sağlık: Günlük yaşantısında dijital vatandaşların hem fiziksel hem de ruhsal sağlıklarını korumak sağlıkla ilgili verilerini e nabız gibi uygulamalarla istediği zaman istediği yerde kullanabilmektir.

2-Dijital Güvenlik: Dijital vatandaşların interneti ve dijital teknolojileri kullanım esnasında hem kendi kişisel verilerinin hem de kullandığı dijital teknolojilerin güvenliğini sağlayarak dijital ortamlarda yaşanabilecek sorunlara karşı önlemlerini alabilmeyi içerir.

3-Dijital Hak ve Sorumluluk: Gerçek yaşamda olduğu gibi dijital yaşamda da vatandaşların sahip olduğu bazı haklar ve sorumluluklar vardır. Söz konusu yetkinlik ile vatandaşların bu hak ve sorumluluklarının farkında olması ve kullanabilmesi beklenir.

4-Dijital Hukuk: Dijital dünyanın belirli bir düzen içerisinde seyredebilmesi için herkesin uyması gereken kurallar vardır. Dijital platformlar herkesin istediği gibi sorumsuzca davranabileceği ortamlar değildir. Bu yetkinlik ile dijital vatandaşların bu kurallara bilmesini ve uymasını kapsamaktadır.

5-Dijital Erişim: Dijital dünyaya ulaşmak, onun kolaylıklarından faydalanarak kullanmak herkesin hakkıdır. Bu yetkinlik toplumdaki herkesin dil, din, ırk, mezhep, konum ve statü gibi ayırım olmaksızın erişebilmesini ifade eder.

6-Dijital Etik: Bu yetkinlik dijital dünya geçerli olan ve yasalarla koruma altına alınan kuralların yanı sıra geçerli olan ahlaki değerlerin olduğunu ifade eder.

7-Dijital İletişim: İnsanların duygu, düşünce ve görüşlerini hem yazılı hem de sözlü olarak dijital platformları kullanarak ifade etmesini kapsar.

8-Dijital Okuryazarlık: Dijital vatandaşların internetin avantajlarından yararlanarak aradığı bilgiyi bulabilmesi, bulduğu bilgiyi kullanabilmesi, eleştirel yaklaşım değerlendirme ve paylaşarak bilgiyi yönetebilmesi yetkinliğidir.

9-Dijital Ticaret: Dijital vatandaşların dijital platformları kullanarak alışveriş yapması bunu yaparken yaşanabilecek problemlere karşı dikkatli olup gerekli önlemleri alması ve bankacılık işlemlerini yürütebilmesi yetkinliğidir.

Öğretim Programının Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar

1-Dijital vatandaşlığın birçok farklı alanla ilgili boyutları olduğu için disiplinler arası bir anlayış benimsenmelidir.

2-Öğretim programının uygulanması sürecinde öğrencilerin aktif katılımını sağlayacak çağdaş öğretim yöntemleri kullanılmalıdır.

3-Programın hedefleri hakkında öğrenciler bilgilendirilmelidir.

4-Programın temel hedefi olan bilinçli bir dijital vatandaş olma vurgulanmalıdır.

5-Programdaki birbirleriyle ilişkisi olan modüllerin bağlantısı kurulmalıdır.

6-Program 8 hafta ve haftada 3 er saat olarak düzenlenmelidir.

7-Öğrencilerin teknolojiyi etkin kullanma ve bilgi – işlemsel düşünme becerisi kazanabilmeleri sağlanmalıdır.

8-Öğrencilerin modüllerde öğrendiklerini dijital ortamları kullanırken uygulaması vurgulanmalıdır.

9-Öğrencilerin dijital vatandaşlıkla ilgili eski öğrenmeleri ile yeni öğrenmelerini yapılandırması sağlanmalıdır.

10-Uygulama sürecinde ele alınan problem durumları gerçek olaylar olmalıdır.

11- Uygulama sürecinde kullanılan örnek olaylar ve senaryolar sanal ortamlarda karşılaşılan gerçek olaylar olmalıdır.

12-Program uygulanırken gerçek hayattaki geçerli değerlerin dijital ortamlarda da geçerli olduğu işlenmelidir.

Öğretim Programının Yapısı

Üniversite öğrencilerine yönelik geliştirilen bu öğretim programında modüler yaklaşım esas alınmıştır. Programda dört modül yer almaktadır. Dijital vatandaşlığa giriş modülünde dijital vatandaşlık kavramı, dijital vatandaşta bulunması gereken özellikler ve geleneksel vatandaşlıktan dijital vatandaşlığa dönüşüm yer almıştır. Dijital koruma modülünde dijital sağlık, dijital güvenlik ve dijital hak ve sorumluluklar alanlarına yer verilmiştir. Dijital sağlık konusunda dijital teknolojilerin aşırı ve yanlış kullanımının insanın ruh ve fiziksel sağlığına etkileri ve korunma yolları üzerinde durulmuştur. Dijital güvenlik boyutunda dijital ortamlarda karşılaşılabileceğimiz, bizleri ve kullandığımız cihazları tehdit edecek problemleri ve bunlara karşı alınabilecek önlemler yer almaktadır. Dijital hak boyutunda ise sanal ortamlardaki haklarımız ve sorumluluklarımızdan bahsedilmiştir. Dijital saygı modülünde dijital hukuk, dijital etik ve dijital erişim alanlarına yer verilmiştir. Dijital hukuk boyutunda dijital platformlardaki bilişim suçları ve cezalarından bahsedilirken Dijital etik boyutunda gerçek hayatta olduğu gibi dijital ortamlarda da geçerli etik değerlerin olduğu ele alınmıştır. Dijital erişim modülünde dijital vatandaş olabilmeyen ilk adımının dijital ortamlara erişebilmek olduğu ve toplumdaki herkesin herhangi bir ayırım olmaksızın erişim hakkının olduğu vurgulanmaktadır. Dijital eğitim modülünde, dijital iletişim, dijital okuryazarlık ve dijital ticaret alanlarına yer verilmiştir. Dijital iletişim boyutunda dijital ortamlarda etkili iletişim kurma, sanal zorbalık ve sosyal medyada dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durulmuştur. Dijital okuryazarlık boyutunda öğrenenlerin internette bilgi arama, bulunduğu bilgiyi eleştirel bir yaklaşımla sorgulama, yapılandırma ve paylaşım yaparak bilgiyi yönetebilme becerisi kazandırmak amaçlanmıştır. Son olarak dijital ticaret boyutunda, dijital ortamların her alanda sağladığı kolaylık ve fırsatların bankacılık ve alışveriş gibi ticaret alanında da sağladığı ve dijital ticaretin tehdit ve fırsatları üzerinde durulmuştur.

Öğretim Programının Dayandığı Temel Esaslar

- 1-Programın ana amacı öğrencilerin dijital vatandaşlık bilinci kazandırarak iyi birer dijital vatandaş olmalarını sağlamaktır.
- 2-Program içinde yaşadığımız dijital çağın ihtiyacı olan bilinçli dijital vatandaşlar yetiştirmektir.
- 3-Dijital toplumların şu an ve gelecekte ihtiyaç duyduğu beklentiler programda önemsenmiştir.
- 4-Programın hedefleri üniversite öğrencilerinin görüşleri, uzman görüşleri ve alan yazındaki ihtiyaçlar belirlenerek hazırlanmıştır.
- 5-Programda anlaşılabilir olması için günümüzde dijital ortamlarda yaşanan veya yaşanması muhtemel olabilecek örnek olay ve senaryolara yer verilmiştir.
- 6-Programda üniversite öğrencilerinin seviyeleri göz önüne alınarak derinlemesine ve ayrıntılı bilgilendirmeler yapılabilmesi için bazı modüllerde alanında uzman kişiler davet edilmiştir.
- 7-Programda öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirmek amacıyla daha çok kavrama, uygulama, analiz ve değerlendirme basamağında kazanımlar oluşturulmuştur.
- 8-Programda saygı, etik, sorumluluk ve empati gibi değerlerde yer almaktadır.

Öğretim Programında Yer Alan Beceriler

- Araştırma becerisi
- Sosyal katılım becerisi
- İletişim kurma becerisi
- Empati yapabilme becerisi
- Eleştirel düşünme becerisi
- Sorun çözebilme becerisi
- İşbirliği yapabilme becerisi

Öğretim Programının Hedef ve Kazanımları

Öğretim Programının tasarlanması sürecinde öncelikle öğrenci ve uzman görüşleri ile literatür taraması yapılarak ihtiyaçlar tespit edilmiştir. Daha sonra programın temel öğelerinden hedefler oluşturulmuştur. öğretim programının genel amaçları şu şekildedir:

- 1-Vatandaşlıkta yaşanan dönüşümü anlama.
- 2-Dijital teknolojilerin insan sağlığına etkilerini bütün yönleriyle fark etme.
- 3-Dijital dünyada güvenlik tedbirlerine uygun hareket etme.
- 4-Dijital ortamlardaki hak ve sorumluluklarını yerine getirme.
- 5-İletişimin dijital halini gerçekleştirme.
- 6-Dijital okuryazarlığın gereklerini yerine getirme.
- 7-Dijital platformlarda ekonomik faaliyetleri gerçekleştirme.

Hedeflerin davranış olarak ifade edilmesi, açık ve anlaşılır olması ve basitten karmaşığa doğru sıralanması gibi ölçütler dikkate alınarak kazanımlar yazılmıştır. Hedefler ve kazanımlar arasındaki ilişki şu şekildedir:

ÖĞRENME-ÖĞRETME SÜRECİNİN PLANLANMASI	KAZANIMLAR	GENEL AMAÇLAR	Vatandaşlıkta yaşanan dönüşümü anlama.	Dijital teknolojilerin insan sağlığına etkilerini bütün boyutlarıyla fark etme.	Dijital dünyada güvenlik tedbirlerine uygun hareket etme.	Dijital ortamlardaki hak ve sorumluluklarını yerine getirme.	İletişimin dijital halini gerçekleştirme.	Dijital okuryazar olmasını sağlama.	Dijital platformlarda ekonomik faaliyetleri gerçekleştirme.
1.MODÜL DİJİTAL VATANDAŞLIĞA GİRİŞ Süre: 3 Ders Saati	1-Dijital vatandaşlık kavramını açıklar.	X							
	2- Dijital vatandaşın sahip olması gereken özellikleri açıklar.	X							
	3- Geleneksel vatandaşlık ile dijital vatandaşlığı karşılaştırır.	X							
2.MODÜL DİJİTAL KORUMA (Dijital Sağlık, Dijital Güvenlik, Dijital Hak)	4-Dijital cihazları kullanırken fiziksel sağlığını koruyacak önlemleri bilir.			X					
	5-Dijital cihazları kullanırken ruhsal sağlığını koruyacak önlemleri bilir.			X					
	6-Kullandığı dijital cihazların güvenliğine				X				

	dair önlemler alır.								
	7-Dijital ortamlarda kişisel verilerini koruyacak önlemler alır.				X		X		X
	8-Dijital ortamlardaki haklarını açıklar.					X	X		
	9-Dijital ortamlardaki davranışlarının sorumluluğunu alır.				X	X			
3. MODÜL: DİJİTAL SAYGI (Dijital Hukuk, Dijital Etik, Dijital Erişim)	10-Dijital ortamlardaki bilişim suçlarını açıklar.					X			
	11-Dijital ortamlardaki hukuk kurallarına uyar.					X			
	12-Dijital ortamlardaki etik kuralları önemser.					X	X		
	13-Dijital ortamlardaki geçerli etik kuralları uygular.					X	X		
	14-Dijital uçurumu tanımlar.		X			X			
	15-Dijital uçuruma yol açan nedenleri belirler.					X			
4. MODÜL: DİJİTAL EĞİTİM (Dijital İletişim, Dijital Okuryazarlık, Dijital Ticaret)	16- Dijital ortamlarda iletişim kurmanın önemini açıklar.						X		
	17- Dijital ortamlarda ve sosyal medyada etkili iletişim kurmanın gerekliliklerini yerine getirir.				X	X	X		
	18-Siber zorbalık olarak kabul edilen davranışları bilir.					X	X		
	19- Dijital ortamlarda etkili bilgi aramayı bilir.							X	
	20-Dijital ortamlarda eriştiği bilgiyi yönetmenin önemini anlar							X	
	21- Dijital ortamlardaki eriştiği bilgiye eleştirel bakmanın sonuçlarını değerlendirir.				X			X	
	22-Dijital ticaret kavramını açıklar.								X
	23- E-ticaret ile ilgili risk ve problemlere karşı önlemler alır.				X				X

Öğretim programında toplam yirmi üç kazanım yer almaktadır. Dört modülden oluşan programda kazanımların modüllere göre dağılımı şu şekildedir;

Modüller	Kazanımlar
Dijital Vatandaşlığa Olma Süre: 3 Ders Saati	1-Dijital vatandaşlık kavramını açıklar. 2- Dijital vatandaşın sahip olması gereken özellikleri açıklar. 3- Geleneksel vatandaşlık ile dijital vatandaşlığı karşılaştırır.
Dijital Koruma (Dijital Sağlık, Dijital Güvenlik, Dijital Hak) Süre: 6 Ders Saati (2 Hafta)	4-Dijital cihazları kullanırken fiziksel sağlığını koruyacak önlemleri bilir. 5-Dijital cihazları kullanırken ruhsal sağlığını koruyacak önlemleri bilir. 6-Kullandığı dijital cihazların güvenliğine dair önlemler alır. 7-Dijital ortamlarda kişisel verilerini koruyacak önlemler alır. 8-Dijital ortamlardaki haklarını açıklar. 9-Dijital ortamlardaki davranışlarının sorumluluğunu alır.
Dijital Saygı (Dijital Hukuk, Dijital Etik, Dijital Erişim) Süre: 6 Ders Saati (2 Hafta)	10-Dijital ortamlardaki bilişim suçlarını açıklar. 11-Dijital ortamlardaki hukuk kurallara uyar. 12-Dijital ortamlardaki etik kuralları önemser. 13-Dijital ortamlardaki geçerli etik kuralları uygular. 14-Dijital uçurumu tanımlar. 15-Dijital uçuruma yol açan nedenleri belirler.
Dijital Eğitim (Dijital Ticaret, Dijital Okuryazarlık, Dijital İletişim) Süre: 9 Ders Saati (3 Hafta)	16-Dijital ticaret kavramını açıklar. 17-E-ticaret ile ilgili risk ve problemlere karşı önlemler alır. 18- Dijital ortamlarda iletişim kurmanın önemini açıklar. 19-Dijital ortamlarda ve sosyal medyada etkili iletişim kurmanın gerekliliklerini yerine getirir. 20-Siber zorbalık olarak kabul edilen davranışları bilir. 21-Dijital ortamlarda etkili bilgi aramayı bilir. 22-Dijital ortamlarda eriştiği bilgiyi yönetmenin önemini anlar. 23-Dijital ortamlardaki eriştiği bilgiye eleştirel bakmanın sonuçlarını değerlendirir.

Kazanımlar programda kazandırılmak istenen davranışlar olarak ifade edilmiş ve programın diğer temel öğeleri olan içerik, eğitim durumları ve değerlendirmede bu kazanımlar birer ölçüt olarak kullanılmıştır. Programın modüllere göre kazanım ve ders saatleri ile oranlarının özellikleri şu şekildedir;

Modül No	Modül	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Oran
1	Dijital Vatandaşlığa Giriş	3	3	%13
2	Dijital Koruma	6	6	%26
3	Dijital Saygı	6	6	%26
4	Dijital Eğitim	8	9	%35
Toplam		23	24	%100

Taslak Öğretim Programının Kazanım Açıklamaları

Dijital Vatandaşlığa Giriş

Bu öğrenme alanı işlenirken öğrenenlerin dijital vatandaşlık kavramı, dijital vatandaşların özellikleri ve vatandaşlıkta yaşanan dönüşümü edinmesi sağlanmalıdır.

1-Dijital vatandaşlık kavramını açıklar.

Teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmenin hayatı kuşatmasından bahsederek vatandaşlığın dijital haline geçiş yapılır. Dijital vatandaşlık kavramının ne olduğu ve anlamı üzerinde durulur.

2- Dijital vatandaşın sahip olması gereken özellikleri açıklar.

Dijital vatandaşların özelliklerin neler olabileceği günlük hayattan örneklerle açıklanarak üzerinde durulur.

3- Geleneksel vatandaşlık ile dijital vatandaşlığı karşılaştırır.

Geleneksel vatandaşlarla dijital vatandaşların özellikleri ve davranışlarına değinilerek karşılaştırma yapabilmeleri sağlanır.

Dijital Koruma

Bu öğrenme alanında öğrenenlerin, teknolojiyi bağımlı olmadan fiziksel ve ruhsal sağlıklarını bozmadan kullanma, kullanırken gerekli güvenlik önlemlerini alma ve dijital ortamlardaki hak ve sorumluluklarının farkında olması sağlanmalıdır.

4-Dijital cihazları kullanırken fiziksel sağlığını koruyacak önlemleri bilir.

Dijital cihazları bilinçsiz ve dikkatsiz kullanımın teknoloji bağımlılığına yol açacağı ve bunun fiziksel sağlığımızı olumsuz etkileyeceği ve hangi rahatsızlıklara yol açabileceği üzerinde durulur.

5-Dijital cihazları kullanırken ruhsal sağlığını koruyacak önlemleri bilir.

Dijital cihazları bilinçsiz ve dikkatsiz kullanımın teknoloji bağımlılığına yol açacağı ve bunun ruhsal sağlığımızı olumsuz etkileyeceği ve hangi rahatsızlıklara yol açabileceği üzerinde durulur.

6-Kullandığı dijital cihazların güvenliğine dair önlemler alır.

Dijital cihazlarımızın dijital ortamları kullanırken risk altında olabileceği bunu önleyebilmek için ne gibi önlemler alınabileceği üzerinde durulur.

7-Dijital ortamlarda kişisel verilerini koruyacak önlemler alır.

Dijital ortamları kullanırken kişisel verilerimizin risk altında olabileceği bunu önleyebilmek için ne gibi önlemler alınabileceği üzerinde durulur.

8-Dijital ortamlardaki haklarını açıklar.

Dijital ortamlarda bütün herkesin eşit haklara sahip olduğuna vurgu yapılır.

9-Dijital ortamlardaki davranışlarının sorumluluğunu alır.

Dijital ortamlarda da tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi bazı sorumluluklarımızın olduğu vurgulanır.

Dijital Saygı

Bu öğrenme alanında, öğrenenlerin dijital platformlardaki bilişim suçları ve cezaları gerçek hayatta olduğu gibi dijital ortamlarda da geçerli yazılı olmayan kuralların önemi ve dijital vatandaş olabilmeyen ilk adımının dijital erişim olduğu vurgulanmalıdır.

10-Dijital ortamlardaki bilişim suçlarını açıklar.
Dijital ortamlarda hangi davranışların bilişim suçu kapsamında değerlendirildiği üzerinde durulur.

11-Dijital ortamlardaki hukuk kurallarına uyar.
Dijital ortamlardaki bilişim suçları ve cezaları hakkında farkındalık oluşturularak hukuk kurallarına uyması sağlanır.

12-Dijital ortamlardaki etik kuralları önemser.
Dijital ortamlardaki etik kuralların gerekliliği üzerinde durulur.

13-Dijital ortamlardaki geçerli etik kuralları uygular.
Tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi dijital ortamlarda da yazılı olmayan etik kurallar olduğu vurgulanır.

14-Dijital uçurumu tanımlar.
Dijital uçurum kavramı ve örnekleri üzerinde durulur.

15-Dijital uçuruma yol açan nedenleri belirler.
Dijital erişim sağlanamadığı durumlarda dijital uçurumun ortaya çıktığı ve sebepleri üzerinde durulur.

Dijital Eğitim

Bu öğrenme alanında, öğrenenlerin dijital ortamlarda etkili iletişim kurma, sanal zorbalık ve sosyal medyada dikkat edilmesi gereken hususlar, internette bilgi arama, bulduğu bilgiyi eleştirel bir yaklaşımla sorgulama, yapılandırma ve paylaşım yaparak bilgiyi yönetebilme becerisi kazandırılmalıdır. Ayrıca dijital ticaretin sağladığı kolaylık ve fırsatların yanısıra tehditler ve alınması gerekli önlemler hakkında farkındalık sağlanmalıdır.

16- Dijital ortamlarda iletişim kurmanın önemini açıklar.
Günümüzün iletişim şekli olan dijital iletişim ve önemi vurgulanır.

17-Dijital ortamlarda ve sosyal medyada etkili iletişim kurmanın gerekliliklerini yerine getirir.
Dijital iletişim esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durulur.

18-Siber zorbalık olarak kabul edilen davranışları bilir.
Siber zorbalığın şartları ve hangi davranışların siber zorbalık oluşturduğu üzerinde durulur.

19-Dijital ortamlarda etkili bilgi aramayı bilir.
İnternette arama motorları üzerinde bilgiyi arama strateji kullanarak örnekler üzerinde durulur.

20-Dijital ortamlarda eriştiği bilgiyi yönetmenin önemini anlar.
Bilgiye ulaşmanın kolay olduğu fakat bu bilgiyi nasıl yönetebileceğimiz ve kullanabileceğimiz üzerinde durulur.

21-Dijital ortamlardaki eriştiği bilgiye eleştirel bakmanın sonuçlarını değerlendirir.
Dijital ortamlarda elde edilen bilgileri sorgulamanın ve sorgulamadan kabul etmenin sonuçları üzerinde örneklerle durulur.

22-Dijital ticaret kavramını açıklar.
Dijital ticaret kavramı vurgulanır.

23-E-ticaret ile ilgili risk ve problemlere karşı önlemler alır.
Dijital ticaret esnasında yaşanabilecek problemler ve alınabilecek önlemler örneklerle açıklanır.

Öğretim Programının Modül ve İçerikleri

Öğretim programının modüllerinde yer alan kazanımlara yönelik belirlenen içerikler şu şekildedir.

MODÜLLER	KONULAR
1.MODÜL DİJİTAL VATANDAŞLIĞA GİRİŞ	-Dijital vatandaşlık kavramı -Geleneksel vatandaşlıktan dijital vatandaşlığa dönüşü -Dijital vatandaşlarda bulunması gereken özellikler
2.MODÜL DİJİTAL KORUMA (Dijital Sağlık, Dijital Güvenlik, Dijital Hak)	-Dijital ortamlarda fiziksel sağlık -Dijital ortamlarda ruhsal sağlık -Dijital ortamlardaki hastalıklar ve mücadele yolları -Dijital ortamlardaki güvenlik ihlalleri -Dijital ortamlarda alınabilecek önlemler -Dijital veri güvenliği -Dijital ayak izi -Dijital haklarımız
3. MODÜL: DİJİTAL SAYGI (Dijital Hukuk, Dijital Etik, Dijital Erişim)	-Bilişim suç türleri ve cezaları -Telif ve lisans hakkı -Dijital Erişim ve Uçurum -İnternet etiği -Dijital ortamlardaki etik değerler -Dijital ortamlarda yaşanan etik ihlalleri
4.MODÜL: DİJİTAL EĞİTİM (Dijital İletişim, Dijital Okuryazarlık, Dijital Ticaret)	-İletişimin dijital hali -Dijital ortamlarda etkili iletişim kurma -Sanal zorbalık -Sosyal medya ve iletişim -Dijital ortamlarda etkili bilgi arama stratejileri -Dijital ortamlarda erişilen bilginin yönetimi -Dijital ortamlardaki bilgiye eleştirel bakış -Dijital ortamlarda bankacılık işlemleri -E-ticaret

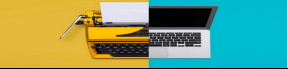
Ek 10 : Taslak Dijital Vatandaşlık Öğretim Programı Modülleri

Modül 1: Dijital Vatandaşlığa Giriş

Modül - 1 Sonunda:

- 1- Dijital vatandaşlık kavramı,
- 2- Bilinçli dijital vatandaşların özellikleri,
- 3- Geleneksel vatandaşlıktan dijital vatandaşlığa dönüşüm öğrenilecektir.

MODÜL 1. DİJİTAL VATANDAŞLIĞA GİRİŞ					
Kazanımlar	İçerik	Öğretmen Yönergesi	Öğrencilerden Beklenenler	Olası Durumlar ve B Planı	Ölçme - Değerlendirme
Dijital vatandaşlık kavramını açıklar.	Dijital vatandaşlık nedir?	Sizce vatandaşlık nedir? Sorusu sorulur. Dijital vatandaş kavramı başlıklı sunum yapılır. 1.Modül Ek 1 çalışma yaprağındaki dijital vatandaşlıkla ilgili kendi tanımını kısmına kendi tanımlarını yazmaları istenir. 	Öğrencilerden dijital vatandaşlık kavramı hakkında farkındalık oluşması, kendi tanımlarını ve sloganlarını geliştirebilmeleri beklenir.	Tanım veya slogan geliştiremeyen öğrencilere soru-cevaplarla yönlendirmeler yaparak kavramın ne çağrıştırdığı vurgulanarak geliştirmeleri sağlanabilir.	1.Modül Ek 1 ve Ek 2 çalışma yaprakları, Araştırmacı, Gözlemci ve Öğrenci günlükleri, 1.Modül Sonu Değerlendirme Soruları ve 1.Modül Sonu öz-değerlendirme formu
Dijital vatandaşın sahip olması gereken özellikleri açıklar.	Dijital vatandaşlarda bulunması gereken özellikler	Dijital vatandaş özellikleri adlı sunum yapılır. Ardından dijital vatandaşlık ile ilgili video izletilir. https://www.youtube.com/watch?v=pJ211MO0WUw Etkinlik 1: Senaryo etkinliği uygulanır.	Bilinçli bir dijital vatandaşta bulunması gereken özelliklerin neler olduğunu bilmeleri beklenir.	Video sayfadan kaynaklı izletilemeyebilir bu nedenle resmi kurum olan https://www.btkakademi.gov.tr/portal/course/google-dijital-vatandaslik-ve-cevrim-ici-guevenlik-9505 adresinden “nasıl iyi bir dijital vatandaş olabilirsiniz” adlı video izletilebilir.	
Geleneksel vatandaşlık ile dijital vatandaşlığı karşılaştırır.	Geleneksel vatandaşlıktan dijital vatandaşlığa dönüşüm	Geleneksel vatandaşlıktan dijital vatandaşlığa dönüşüm adlı sunum yapılır. 1.Modül Ek 2 çalışma yaprağına geleneksel ve dijital vatandaş özellikleri yazılarak karşılaştırma yapılması sağlanır. 	Vatandaşlığın geleneksel hali ile dijital hali arasındaki benzer ve farklılıkları bilmeleri beklenir.	Öğrenciler günlük hayatta sıklıkla kullandığı veya karşılaştığı durumlar dışındaki özellikleri bilemeyebilirler. Öğretmen soru – cevapla yönlendirmeler yapabilir.	

DIJİTAL VATANDAŞLIĞA GİRİŞ

DERS: Dijital Vatandaşlık Dersi

KONU: Dijital Vatandaş Olma

SÜRE: 3 Ders Saati (40+40+40)

SINIF: Yüksek Öğretim

KAZANIMLAR:

- 1-Dijital vatandaşlık kavramını açıklar.
- 2- Dijital vatandaşın sahip olması gereken özellikleri açıklar.
- 3- Geleneksel vatandaşlık ile dijital vatandaşlığı karşılaştırır.

İÇERİK:

- 1-Dijital vatandaşlık nedir?
- 2-Geleneksel vatandaşlıktan dijital vatandaşlığa dönüşüm
- 3-Dijital vatandaşlarda bulunması gereken özellikler

YÖNTEM VE TEKNİKLER: Senaryo Temelli Öğrenme, Anlatım, Phillips 66, Beyin Fırtınası, Soru - Cevap

MATERYAL: Çalışma Kağıtları, Bilgisayar, Slayt, Video, Projeksiyon Cihazı

SÜREÇ:

- 1-Sizce vatandaşlık nedir? Sorusu sorulur.
- 2-Ek 1 çalışma yaprağı dağıtılarak Dijital vatandaşlık kavramının çağrıştırdığı çağrışımların yazılması istenir.
- 3-Dijital vatandaş kavramı başlıklı sunum yapılır. Ardından dijital vatandaşlık kavramı ile ilgili video izletilir. <https://www.youtube.com/watch?v=pJ211MO0WUw>
- 4-Ek 1 çalışma yaprağındaki dijital vatandaşlık ile ilgili kendi tanımım kısmına öğrencilerin kendi tanımlarını yazmaları sağlanır.
- 5-Dijital vatandaşların sahip olması gereken özellikler için hazırlanan senaryo uygulanır.

ETKİNLİK 1: SENARYO

Derse Hazırlık Süreci: Öğretmen günaydın arkadaşlar nasılsınız? diye öğrencilerle selamlaşp kısa bir sohbetten sonra tüm dünyada yeni çıkan ve çok hızlı yayılan yeni bir varyant virüs olduğunu bu virüsle ilgili birçok ülkenin kapanmayı tekrardan düşündüğünü ayrıca bazı üniversitelerin de uzaktan eğitim için kararlar aldığına dair haberlerden öğrencilere bahsederek. Hayatımızda A dan Z' ye her şeyin tekrardan dijitale geçebileceğini söyler.

1. Aşama: Senaryonun Okunması ve Canlandırılması:

Senaryo: Bölüm temsilcisi Sibel akıllı telefonundaki 8 GB'lık internet paketini sosyal medya uygulamalarında o ay aşırı ve dikkatsiz kullandığı için iki hafta gibi kısa sürede bitirdi. Tarifesi yenilendikten sonra kullandığı sosyal medyaya bağlanmak istediğinde hakaret içerikli tweetleri nedeniyle diğer bazı kullanıcılar tarafından şikayet edildiği için 1 ay süreyle erişiminin engellendiğini geçte olsa öğrenmiş oldu. İnternet haberciliği yapan bir sitenin mobil

uygulamasından 5000 tane çocuk gelişimcisi alımı yapılacağı haberini okudu. Büyük bir heyecan ve sevinçle sınıf whatsapp grubunda diğer arkadaşları ile haberi paylaştı. Ayrıntılı bilgi almak alım yapacak bakanlığın il müdürlüğüne gitti. Müdürlükte görevli memur Sibel'e alımla ilgili ayrıntılı bilgi ve şartların neler olduğunu dijital ortamda bakanlığın sitesini takip ederek öğrenebileceğini başvurularında yine sistem üzerinden yapılacağını bütün evraklarının pdf formatında olması gerektiğini ve sonuçları yine bakanlığın sitesinden öğrenebileceğini belirtti. Memur ayrıca alım yapılacak sayının 5000 değil 500 olduğunu bilgi edindiği kaynağın yanlış olabileceğini veya yazım hatası yapılmış olabileceğini en doğru ve güvenilir bilgiyi bakanlığın sitesinden edinebileceğini bildirdi.

Senaryo okunduktan sonra senaryodaki durum hakkında öğrencilerden bilgi alınır. Daha sonra gruplar kendi canlandırmalarını yapar.

2. Aşama: Problemin Oluşturulması:

Senaryo okunduktan sonra öğrencilerle birlikte problemlerin neler olabileceği belirlenerek tahtaya yazılır. Öğrenciler problem sayısına göre isteğe bağlı ve özelliklere dikkat edilerek gruplara ayrılır.

3. Aşama: Problemin Çözümü:

Her grup problemin çözümü için araştırma yaparken, hazırlanmış içerik ve akıllı telefon vasıtasıyla internette faydalanabilir. Öğretmen ise öğrencilere rehberlik ederek süreci kontrol altında tutar.

4. Aşama: Akran İknası

Dersin bu aşamasında 6 şar kişilik gruplar oluşturularak her grup kendi içerisinde Phillips 66 tekniğini kullanarak belirlenen tartışma soruları tartışılır ve tartışmalar rapor edilir. Geliştirdikleri fikirleri poster, slogan veya resim vb. gibi ürünlere dönüştürülerek katılımcıların ikna edilmesi sağlanır.

Tartışma Soruları

- 1-Teknolojiyi kullanırken nelere dikkat etmeliyiz?
- 2-Dijital ortamlarda bilgi edinirken nelere dikkat etmeliyiz?
- 3-İnternetin olmadığını düşünürsek günlük yaşantımız nasıl etkilenir?
- 4-Senaryo ve kendi yaşantımızdan hareketle iyi bir dijital vatandaşa ne gibi özellikler bulunmalıdır?

5. Aşama: Değerlendirme

Senaryo, süreç sonunda öğretmen ve öğrenci ile birlikte değerlendirilir. Öğrencilere daha önce dağıtılan Ek 1 çalışma yaprağındaki sloganım kısmına dijital vatandaşlık kavramı ile ilgili slogan geliştirmeleri ve yazmaları istenir.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME:

Dersin sonunda öğretmen modül ile ilgili değerlendirmeler yapabilmek için Ek1 Ek 2 çalışma yaprakları, modül sonu değerlendirme soruları ve öz değerlendirme formu süreç ve sonuç değerlendirme amaçlı kullanılır.

Ek 1. Çalışma Yapağı	
Kendi Tanımım (Buraya dijital vatandaşlık kavramından öğrendiklerinizden yola çıkarak kendinize ait tanım geliştiriniz)	Sloganım (Bu kısma dijital vatandaşlık kavramı ile ilgili öğrendiklerinizi göz önüne alarak bir slogan geliştiriniz)

Ek 2. Çalışma Yapağı	
Geleneksel Vatandaş	Dijital Vatandaş

DİJİTAL VATANDAŞLIK KAVRAMI

GİRİŞ

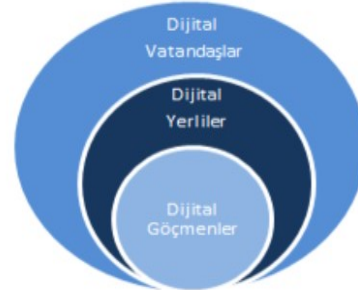
- İnternet ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi günlük hayatımızda yediden yetmişe herkesin hayatında yer edinmiştir. Sağlıktan eğitime, ticaretten iletişime, bilgi edinmeden medya kullanımına kadar her şey dijital ortama taşınmıştır. İnternetin insanlar ve toplumlar üzerinde yarattığı bu etki vatandaşlık kavramını dijital ortama taşımış ve dijital vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır.

. Dijital vatandaşlık, “internet ortamında etik ve evrensel kurallar çerçevesinde her türlü tehlikenin bilincinde hareket etmek” olarak tanımlanmıştır (Aydın, 2015).

Türk Dil Kurumuna göre ise dijital vatandaşlık, teknolojik araç gereçlerin amaca uygun bir biçimde kullanılmasını sağlayan davranış kaidelerinin tümü olarak açıklanabilir. (TDK, 2021).

Dijital vatandaşlıkla ilgili en kapsamlı tanımı Çubukçu ve Bayzan (2013) yapmışlardır. Dijital vatandaşlık, teknolojik araç gereçleri ve bilgi kaynaklarını eleştirel bir bakış açısıyla bilgiye yaklaşan, çevrimiçi ortamlardaki davranışlarının etik ve hukuki sonuçlarının ne olduğunu bilen dijital ortamları kendisine ve başkasına zarar vermeyecek şekilde kullanan bilinçli bireyler olarak açıklamışlardır.

2008 yılında sadece 6.990 olan e devlet kullanıcı sayısı yıllar ile birlikte hızlı bir artışla 2019 yılında 45 milyonu 2021 itibarıyla 53 milyonu aşmış durumdadır. E devlet uygulaması üzerinden yapılan aylık işlem sayısı ise 500 milyonu geçmiş 769 devlet kurumu tarafından 5.691 hizmet vatandaşların erişimine açılmıştır. TÜİK verileri incelendiğinde her geçen yıl hızla artış gösterdiği görülmektedir. İnternet kullanım oranına bakıldığında 2020 yılında 16-74 yaş aralığındaki bireylerin %79,0 oranında olduğu görülmektedir. Bu oran, bir önceki yıl %75,3'tü. Ev internet erişimi olan hane sayısı oranı %90 civarında olması internetle ne kadar iç içe yaşadığımızın bir göstergesidir. (TÜİK, 2021).

İnterneti ve teknolojiyi en yoğun olarak kullanan grup 16 – 24 yaş arası genç yetişkinlerin olduğu gruptur. 2000 yılından sonra doğanların yer aldığı bu kuşağa Z kuşağı adı verilmektedir. Bu kuşak tamamen teknolojik bir çağda doğduklarından teknoloji ile iç içe yaşamaktadırlar (Aydın, ve Başol, 2014).

Gözlerini teknoloji dünyasının içinde açan Z kuşağı çocukları hiç zorlanmadan mevcut teknolojiye ve yeni gelişmelere uyum sağlayabilmektedir. Hayatlarının her alanında teknoloji vardır ve aktif bir şekilde kullanmaktadırlar.

Z kuşağı bireyleri teknolojik aletlerle adeta bütünleşmiştir. Akıllı telefonlar, tabletler onların ayrılmaz parçaları haline gelmiştir. Z kuşağı arasında, herhangi bir sosyal medya hesabı ve mail adresi kullanmayan teknoloji yoluyla iletişim kurmayan öğrenci yok denecek kadar azdır.

Dijital vatandaşların özellikleri (Prensky, 2001);

- Zamanlarının çoğunluğunu dijital ortamlarda geçirmektedirler.
- Düşünme, bilgiye erişim ve bilgiyi yönetme bakımından önceki kuşaklardan derin biçimde ayrılmaktadırlar.
- Sosyalleşme ve kullandıkları dil bakımından önceki kuşaklarla farklılaşmaktadırlar.
- Dijital teknolojilere ve yazılımlara kolayca uyum sağlayarak öğrenebilmekte ve zihinsel olarak gerçek dünyaya paralel dünyalar oluşturabilmektedirler.
- İhtiyaçları olan bilgilerin bütünü dijital ortamlardan elde edebileceklerine sonsuz güvenmektedirler.
- Haber alma yöntemleri olarak farklı kanallara da erişebilmektedirler.

Dijital Vatandaşların Özellikleri Sunusu

DİJİTAL VATANDAŞLARIN ÖZELLİKLERİ

Dijital Vatandaşların Özellikleri:

Yeni Dünya düzeninde yaşanan dijital dönüşüm dijital toplumları ve bu toplumlarda yaşayan dijital vatandaşları zorunlu kılmıştır. Dijital hale gelen vatandaşlık için sahip olunması gereken bazı özellikler mevcuttur.

1-Kendine Saygı Duyar:

- Çevrimiçi faaliyetlerde uygun ve saygılı olabilecek isimleri kullanır,
- Gerçek dünyada tanıdığı insanlarla sanal dünyada arkadaş olur,
- Kanun ve ahlak kuralları çerçevesinde yaşına uygun web sitelerini ziyaret eder,
- Kişisel bilgilerini korumaya yönelik önlemler olarak özel bilgilerini herkesin ulaşamayacağı şekilde düzenler.

- Tahmin edilmesi kolay olan şifreleri (doğum tarihi, ad, soyadı, plakası, herkes tarafından bilinen tarihler vb) kullanmaz. Ayrıca şifresini başkalarıyla paylaşmaz.
- Sorumluluk bilinci içerisinde ahlaki ve kanuni kuralları çerçevesinde uygun bilgi, resim, video vb. paylaşımı yapar.
- Kendisini rahatsız ya da mutsuz eden paylaşımları rapor eder.
- Çevrimiçi faaliyetlerde yaşamış olduğu olumlu ve olumsuz tecrübeleri sadece güvendiği olgun kişilerle paylaşır (Educational Origami, 2016: 1).

2-Başkalarına Saygı Duyar:

*Diğer insanların haklarına ve özel hayatlarının gizliliğine saygı duyar,

*Diğer insanları taklit etmez veya yanlış bir şekilde temsil etmez,

*Nefret, tehdit, şiddet vb. olumsuz içerikleri başkalarına göndermez,

*Ahlaki kuralları çerçevesinde hakaret ve tehdit içeren söz ve davranışlardan uzak durur,

*Çevrimiçi faaliyetleri yürütürken diğer insanlara karşı empati duygusu içerisinde hareket eder.

*Zorbalık, tehdit, taciz, şiddet ve yasadışı vb. olumsuz davranışlar sergilemez. Bu tarz siteleri ziyaret etmez (Aydın, 2015: 143-146).

Başkalarının Özel Mülkiyetine Saygı Duyar:

Dijital vatandaşlardan beklenen standartlardan biride sanal ortamlarda başkalarının özel mülkiyetine saygı duymaktır. Bu davranışlar şöyle sıralanabilir;

- Başkaları tarafından kurulan web sitelerine saygı duyar. Bu sitelere zarar vermeye yönelik her türlü hareketten uzak durur.
- Başkaları tarafından oluşturulmuş dijital içerikleri onların izni olmadan kullanmaz,

- Telif haklarına saygı gösterir. Film, video, oyun, müzik, program ve yazılım gibi öğeleri sahiplerinin izni olmadan kullanılmaması, paylaşılmaması ve çoğaltılmaması gerektiğini bilir.
- Diğer insanların mülkiyeti için tehdit oluşturabilecek davranışları (telif hakkı ihlali, yazılım çoğaltılması vs.) rapor eder (Homayoun, 2018: 101-105).

Geleneksel Vatandaşlıktan Dijital Vatandaşlığa Dönüşüm Sunusu

VATANDAŞLIKTA YAŞANAN DÖNÜŞÜM

Ülkemizde 1986 yılında kurulan Türkiye Üniversiteler ve Araştırma Ağı (TÜVEKA) internetin ilk geniş ağı olarak kabul edilir. Orta doğu ve Teknik Üniversitesi ve TÜBİTAK ortaklığı ile ağ hayatına başlayan TR.NET1991 yılında ilk İnternet servis sağlayıcı olarak kullanılmaya başlandı. İlk yurt dışı ağ bağlantısı 1992 yılında Hollanda ile gerçekleştirildi.

Türkiye'deki bağımsız akademik kuruluşların internet bağlantısını sağlayan ULAKNET (Ulusal Akademik Ağ) 1997 yılında hizmete başladı. Ulaştırma Bakanlığı bir yıl sonra İnternet Üst Kurulunu oluşturdu. TürkTelekom.net, TURNET'in yerine geçerek 1999 yılında internetin alt yapısını oluşturdu. 2000'li yılların başında ülkemizde internet yoluyla hızla artan dijitalleşme eğitim, eğlence, reklam gibi birçok alanda kullanılmaya başlandı.

Türkiye'de e-yönetişim ile ilgili gelişmeler 2000'li yılların başında başlar. Bu doğrultuda ilk olarak Avrupa Komisyonu Ocak 2001'de Malta Cumhuriyeti, GKRC ve Türkiye'ye e-Avrupa ile ilgili bir çalışmanın oluşturulması için teklifte bulunmuştur. Bunun üzerine 23 Nisan- 4 Mayıs 2001'de e-Avrupa konusu görüşüldükten sonra onaylanmış, 15-16 Haziran 2001'de e-Avrupa'ya resmen katılım sağlanmıştır. Sonraki süreçte Türkiye'nin e-Avrupa konusundaki sorumluluklarını yerine getirebilmesi amacıyla TÜBİTAK liderliğinde e-Türkiye ya da e-devlet adı verilen projeler üretilmeye başlanmıştır (Demirel, 2010: 82-83).

2003-2004 yılları arasında "e-Dönüşüm Türkiye Projesi" adıyla yeni bir proje gündeme gelmiştir. Projeye ilgili DPT Müsteşarlığı yetkili kılınmıştır. Projenin temel amacı, vatandaşlara daha kaliteli ve hızlı kamu hizmeti sunmanın yanı sıra şeffaf, katılımcı ve etkin iş süreçlerine sahip olmayı ilke edinmiş bir devlet yapısı için gerekli altyapıyı sağlayacak şartların sağlanmasıdır (Çetiner, 2009: 41-45).

Bilgisayarlar, tabletler ve akıllı mobil cihaz teknolojileri son dönemde yaşanan hızlı gelişmelerden bazıları olarak sayılabilirken Web 2.0, mobil uygulamalar ve sosyal ağlar hayatımızın farklı alanlarında farklı yönlerde bu gelişimin getirdiği değişimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle elektronikleşme ile demokratik bir toplumda vatandaşların devlet kurumlarıyla karşılıklı olarak iletişim kurmasını kolaylaştırması ve bu doğrultuda yönetime etkin katılımın sağlanması yönleri ön plana çıkmaktadır. E-devlet, e-öğrenme, e-demokrasi, e-vatandaş, e-kitap, e-dergi, e-nabız, e-randevu ve e-bankacılık gibi hayatımızı etkileyen "e-leşmek" süreci adeta e-dünyayı oluşturmuştur. (Şendağ ve Uysal, 2010).

İnternet ve teknolojide yaşanan baş döndürücü gelişmeler vatandaşlık kavramında ve bakış açısında değişikliğe gidilmesini zorunlu kılmıştır. Coğrafi sınırlara bağlı bir vatandaşlık algısının küreselleşmeyle ortadan kalkması, dijital platformların tüm dünya vatandaşları tarafından kullanılabilir hale gelmesi gibi nedenler, dijital vatandaşlık kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çubukçu ve Bayzan, 2013).

KATILIMLARINIZ İÇİN TEŞEKKÜRLER

1. MODÜL SONU DEĞERLENDİRME

1) İnternet ve teknolojik araç gereçlerin amacına uygun bir şekilde kullanılmasını sağlayan davranış kaidelerine ne ad verilir?

- A) Bilinçli vatandaş   B) Duygusal vatandaş   C) Küresel vatandaş
D) Dijital vatandaş   E) Çok kültürlü vatandaşlık

2) I-Sanal ortamdaki bilgi kaynaklarını kullanırken eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan

II- Çevrimiçi ortamlarda sergilenen davranışların etik neticelerine dikkat eden

III- Sanal ortamdaki bilgi kaynaklarını kullanırken sadece kendine zararı olmayacak şekilde kullanan,

Yukarıdaki davranışların hangileri dijital vatandaşlarda bulunması gereken özelliklerdir?

- A) I ve II   B) I ve III   C) II ve III   D) Yalnız I   E) Yalnız III

3-) Dijital Vatandaşlık kavramıyla ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- A) Dünyanın dört bir yanından insanlar aynı çevrim içi ortamı paylaşırlar
B) Dijital dünyaya siber dünyada denilebilir
C) Vatandaşların dijital dünyada uyması gereken kurallar sadece kendi ülkeleri içinde geçerlidir
D) Vatandaşlığın güncel halidir.
E) Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşümle ortaya çıkmıştır.

4-) Aşağıdaki ifadelerden Dijital vatandaşları Geleneksel vatandaşlardan ayıran özelliklerden doğru olanların başına D yanlış olanların başına Y işareti koyunuz.

- ( ) Başkaları ile nazik bir dille konuşur
( ) Güçlü şifreler oluşturur.
( ) Hak ve sorumluluklarını yerine getirme
( ) Erişime sahip olma
( ) Kanun ve kurallara saygılı olma ve uyma
( ) Bilgiye farklı kaynaklardan ulaşıp doğrulamasını yapan
( ) Alım, satım ve ödemelerini elden yapan

Öz Değerlendirme Formu 1

Maddeler	1 (Hiçbir zaman)	2	3	4	5 (Her zaman)
1-Dijital vatandaşlık kavramını açıklayabilirim.					
2- Dijital vatandaşın sahip olması gereken özellikleri bilirim.					
3- Geleneksel vatandaşlık ile dijital vatandaşlığı karşılaştırabilirim.					

Modül 2: Dijital Koruma

(Dijital Sağlık, Dijital Güvenlik, Dijital Hak ve Sorumluluklar)

Modül - 2 Sonunda:

- 1-Dijital ortamlarda fiziksel ve ruhsal sağlığımızı koruma,
- 2-Dijital cihazların ve kişisel verilerimizin güvenliğini sağlama,
- 3-Dijital dünyadaki hak ve sorumluluklarımız öğrenilecektir.

MODÜL 2. DİJİTAL KORUMA

Kazanımlar	İçerik	Öğretmen Yönergesi	Öğrencilerden Beklenenler	Olası Durumlar ve B Planı	Ölçme - Değerlendirme
Dijital cihazları kullanırken fiziksel sağlığını koruyacak önlemleri bilir.	Teknoloji bağımlılığı Dijital ortamlarda fiziksel sağlık	Öğrencilere teknoloji bağımlılığı ile ilgili sunum yapılır. Ardından teknoloji bağımlılığı testi uygulanıp konu hakkında farkındalık kazandırılır.	Öğrencilerden teknolojinde tıpkı sigara, alkol ve uyuşturucu gibi bağımlılık oluşturağını bu bağımlılığın fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkileyebileceğinin farkında olmaları beklenir.	Öğrenciler aşırı kullanımın fiziksel ve ruhsal sağlıkla ilişkisini kavrayabilirler veya oyun ve sosyal medyayı yoğun şekilde kullandıkları için direnç gösterebilirler. Bu durumda yaşanan örnek olaylar veya sınıfta bağımlı durumda olan kişiler varsa günlük hayatına ve sağlığına olumsuz etkileri açıklamaları sağlanabilir.	2.Modül Ek 1, Ek 2 ve Ek 3 çalışma yaprakları, Araştırmacı, Gözlemci ve Öğrenci günlükleri, 2.Modül Sonu Değerlendirme Soruları 2.Modül Sonu öz-değerlendirme formu
Dijital cihazları kullanırken ruhsal sağlığını koruyacak önlemleri bilir.	Dijital ortamlarda ruhsal sağlık	Teknoloji bağımlılığının belirtileri ile fiziksel ve ruhsal sağlığımıza zararları ile ilgili sunum yapılır. Ardından teknoloji bağımlılığı ile ilgili video izletilir https://www.youtube.com/watch?v=uP634HbszWk Dijital ortamlarda fiziksel ve ruh sağlığın korunması ile ilgili hazırlanan 2.Etkinlik olan örnek olay sunulur. Dijital sağlık konusu ile ilgili modül 2 ek 1 çalışma yaprağı uygulanır.			

<p>Kullandığı dijital cihazların güvenliğine dair önlemler alır.</p>	<p>Dijital ortamlardaki güvenlik ihlalleri Dijital ortamlarda alınabilecek önlemler</p>	<p>Dijital güvenlikle ilgili sunum yapılır. Ardından dijital güvenlik ile ilgili video izletilir. https://www.youtube.com/watch?v=5PxXWHpNYTE</p> 	<p>Öğrencilerden kullandıkları sitelerin güvenilir olup olmadığına dikkat etmeleri güvenilir olmayan siteleri ayırt edebilmeleri beklenir.</p>	<p>Öğrencilerin cihazlarında yavaşlama veya bazı sitelere erişimi kısıtlama nedeniyle güvenlik programlarını kullanmayı göz ardı edebilirler. Bu durumda yaşayacakları mağduriyetler vurgulanabilir. Herhangi bir sebeple dijital güvenlikle ilgili verilen videonun izletilememesi durumunda https://www.btkakademi.gov.tr/portal/course/internette-guevenlik-17108 linkinden faydalanılabilir.</p>	
<p>Dijital ortamlarda kişisel verilerini koruyacak önlemler alır.</p>	<p>Dijital veri güvenliği</p>	<p>Öğrencilere dijital veri güvenliği ve ayak izi ile ilgili sunum yapılır. Dijital dünyada ne kadar iz bıraktığımızı öğrenmek ister misiniz? Adli etkinlik uygulanır. Dijital dünyada kullandığımız cihazların ve kişisel verilerimizin güvenliği ile ilgili hazırlanan 3.etkinlik örnek olay sunulur. Dijital güvenlik konusu ile ilgili modül 2 ek 2 çalışma yapıldığı uygulanır.</p>	<p>Öğrencilerden sanal dünyadaki her hareketimizin ayak izi olarak kayıt altına alındığının farkında olmaları bu nedenle kişisel verilerimize karşı daha dikkatli olmaları beklenir.</p> 	<p>Z kuşağı öğrencilerinde hız ve zaman önemli olduğu için kullandıkları sitelerin güvenliğine dikkat etmeyi ihmal edebilirler. Bu durumda yaşayabilecekleri mağduriyetler vurgulanabilir.</p>	

Dijital ortamlardaki haklarını açıklar.	Dijital haklarımız	Estonya devleti E-Vatandaşlığı ve sunmuş olduğu haklar anlatılır. Dijital hak ve sorumluluklarla ilgili sunum yapılır.	Öğrencilerden dijital dünyada da sahip olduğumuz haklarımızın olduğunu bilmeleri beklenir.	Dijital haklar ve sorumluluklar teknik bir konu olduğu için sunumda paylaşılan bilgiler öğrenciler tarafından özümseyemeyebilir. Bu durumda sınıf dışı kaynaklara yönlendirme yapılabilir.	
Dijital ortamlardaki davranışlarının sorumluluğunu alır.	Dijital sorumluluklarımız	Dijital hak ve sorumluluklarımızın neler olduğu ve ihlal durumlarında nasıl davranılacağına dair videoizletilir. https://www.youtube.com/watch?v=1cBrHfPWNG8 Dijital haklar konusu ile ilgili modül 2 ek 3 çalışma yaprağı uygulanır. Dijital ortamlarda geçerli hukuk kuralları, haklarımız ve sorumluluklarımız ile ilgili olarak uzman daveti gerçekleştirilir.	Öğrencilerden tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi dijital dünyada da yerine getirmemiz gereken bazı sorumluluklarımızın olduğunu bilmeleri beklenir. 		

DİJİTAL SAĞLIK DERS PLANI

DERS: Dijital Vatandaşlık Dersi

KONU: Dijital Sağlık

SÜRE: 3 Ders Saati (40+40+40)

SINIF: Yüksek Öğretim

KAZANIMLAR:

1-Dijital teknolojileri kullanırken fiziksel sağlığını korumayı bilir.

2-Dijital teknolojileri kullanırken ruhsal sağlığını korumayı bilir.

İÇERİK:

1-Teknoloji bağımlılığı

2-Dijital ortamlarda fiziksel sağlık

3-Dijital ortamlarda ruhsal sağlık

YÖNTEM VE TEKNİKLER: Anlatım, Örnek Olay, Beyin Fırtınası, Soru - Cevap

MATERYAL: Çalışma Kağıtları, Bilgisayar, Video, Projeksiyon Cihazı, Slayt

SÜREÇ:

1-Öğrencilere bağımlılık nedir? Bağımlılık çeşitlerine örnekler verebilirmisiniz? Soruları sorularak dikkatleri çekmeye çalışılır.

2-Teknolojinin bağımlılık oluşturup oluşturamayacağı sorularak teknoloji bağımlılığına giriş yapılır.

3-Teknoloji bağımlılığı testi yapılır.

Teknoloji Bağımlılığı Testi

1-Arkadaşlarınız ve/veya ailenizle yemekten gözünüz hep cep telefonunuzda mı?

a) Evet b) Çoğunlukla c) Nadiren d) Hayır

2-Kültürel etkinlik ya da yüzyüze eğlence yerine cep telefonu/tablet/bilgisayar ile vakit geçirmeyi mi tercih ediyorsunuz?

a) Evet b) Çoğunlukla c) Nadiren d) Hayır

3- Kısa bir süre diye başlayıp cep telefonu/televizyon/ tablet/bilgisayarda saatlerce vakit harcıyor musunuz?

a) Evet b) Çoğunlukla c) Nadiren d) Hayır

4- Cep telefonunuz yanınızda olmadığında kendinizi yalnız, çaresiz ya da boşlukta hissediyor musunuz?

a) Evet b) Çoğunlukla c) Nadiren d) Hayır

5-Yüz yüze iletişim kurmakta giderek zorlanırken sanal ortamda kendinizi daha rahat hissediyor musunuz?

- a) Evet   b) Çoğunlukla   c) Nadiren   d) Hayır

6- Cep telefonu, televizyon, tablet ya da bilgisayarda geçirdiğiniz saatler yeme düzeninizi, uyku saatlerinizi, çalışmanızı ya da sorumluluklarınızı aksatıyor mu?

- a) Evet   b) Çoğunlukla   c) Nadiren   d) Hayır

7- Güzel bir bahar günü için aşağıdaki hangi öneri sizin için daha cazip?

- a) Evet   b) Çoğunlukla   c) Nadiren   d) Hayır

(Sorulardaki evet yanıtlarınız 4, çoğunlukla yanıtlarınız 3, nadiren yanıtlarınız 2 ve hayır yanıtlarınız 1 puan olarak puanlanacaktır. 7 -13 puan arası düşük, 14 – 20 puan arası orta 21 – 28 puan arası yüksek derecedir.)

4-Teknoloji bağımlılığı ile ilgili sunum yapılır.

5-Teknoloji bağımlılığının belirtileri ile fiziksel ve ruhsal sağlığınıza zararları ile ilgili sunum yapılır. Ardından teknoloji bağımlılığı ile ilgili video izletilir.

<https://www.youtube.com/watch?v=uP634HbszWk>

6-Dijital ortamlarda fiziksel ve ruh sağlığın korunması ile ilgili hazırlanan örnek olay sunulur.

ETKİNLİK 2: ÖRNEK OLAY

Hazırlık Aşaması: Öğretmen derse girdiğinde öğrencilerle selamlaştıktan sonra “Arkadaşlar herhangi bir göz problemim olmamasına ve erken yatmama rağmen gözlerim sulanıp yanıyor sizce sebebi ne olabilir?” diyerek öğrencilerin konuya dikkatini çekmeye çalışır.

Örnek Olay Sunma Aşaması:

Örnek Olay: İstanbul’da yaşayan 16 yaşındaki Murat isimli bir genç 8 saat boyunca ara vermeden son dönemlerin meşhur oyunlarından PUBG oynamış ve şiddetli boyun ağrısı nedeniyle doktora gitmiştir. Özel bir hastanede yapılan detaylı check up ve doktorlar tarafından yapılan röntgen ve tetkikler sonucunda gence boyun ve bel fitiği teşhisi konulmuştur. Oyun sırasında oyunun yol açmış olduğu heyecan ve adrenaline bağlı olarak kalp ritminin düzenli olmadığı yapılan ekg sonucunda belirlenmiştir. Ayrıca oyun sırasında diğer katılımcılarla kurduğu iletişim ve oyundaki gerginliğe bağlı olarak stres düzeyinin de normal düzeyinden bir hayli yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doktorlar gencin yaş seviyesine göre fazla kilolu olduğu ve bunun sebebinin uzun süre ekran karşısında sabit kalma ve hareketten uzak bir yaşam olduğu konusunda fikir birliğine vararak durumu Murat ve ailesi ile paylaştılar.

Tartışma ve Sonuç Aşaması:

Öğrencilere bu örnek olaydan yola çıkarak dijital ortamları kullanırken karşılaşılabilecekleri sağlık sorunlarının olay özelinde ve günlük yaşantıda neler olabileceği sorularak tahtaya yazmaları istenerek listelenir. Daha sonra dijital sağlığınıza koruma adına neler yapabiliriz sorusu sorularak düşünceleri ve çalışma kağıtlarına cevapları yazmaları istenir.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME:

Örnek olayın sunumundan sonra öğrencilere Ek 1 çalışma yaprağı dağıtılarak dijital sağlık sorunları, sebepleri ve alınabilecek önlemlerin yazılması istenir.

Ek 1. Çalışma Yaprağı			
Türü	Sağlık Sorunları	Sebepleri	Önlemler
Fiziksel Sorunlar			
Ruhsal sorunlar			

Dijital Sağlık Sunusu

DİJİTAL SAĞLIK

Dijital sağlık, dijital dünyada vatandaşların fiziksel ve psikolojik sağlık sorunlarına karşı bilinçli olunmasıdır (Çubukçu ve Bayzan, 2013, s.151). Dijital sağlık, vatandaşların dijital platformları kullanırken kendi ve diğer dijital vatandaşların sağlıklarının bozulmasına neden olmayacak şekilde kullanma olarak ifade etmiştir (Yılmaz, 2019, s.15).

Dijital çağda ise yoğun bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına bağlı olarak insanların fiziksel ve ruhsal anlamda sağlık problemleri yaşadığını söyleyebiliriz.

Bilgisayar kullanımına bağlı sağlık sorunları için risk etmenleri çevresel, fiziksel ve ruhsal olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.

- Fiziksel risk etmenleri arasında; kas gücünün aşırı kullanılması, uygun olmayan duruş biçimi, uzun süre bilgisayar karşısında ara vermeden çalışmak,
- Ruhsal risk etmenleri arasında; aşırı iş yükü duygusu, stres, olumsuz iş ortamı ilişkileri,
- Çevresel etmenler arasında; gürültü, oda ısısı, nemi, aydınlatması ve ortamda bulunan araçların özellikleri bulunmaktadır (İnanlı ve Akyol, 2001).

Dijital vatandaşların dijital dünyanın sunmuş olduğu avantajların yanı sıra ortaya çıkardığı sağlık problemleriyle de mücadele etmesi gerekmektedir.

Dijital teknolojiler ve sağlık deyince öncelikle ekran başında uzun süreli oturmaya bağlı olarak duruş bozuklukları, bel – sırt ağrıları, bilek, parmak, kas ve eklem ağrılarıdır. Uzun süre ekrana bakmadan kaynaklı olarak ise gözlerde yanma ve kaşıntı ile göz rahatsızlıkları meydana gelmektedir.

Dijital sağlık denilince akla sadece fiziksel sağlık gelmemelidir. Psikolojik sorunlar ve ruh sağlığı ile ilgili sorunlar da dijital sağlık konusundaki en büyük sorunlardır. Gerçek hayattan uzaklaşma, asosyalite, stres, saldırgan davranışlar ve şiddete meyil dijital vatandaşların karşı karşıya kaldıkları sağlık problemlerinden bazılarıdır (Özsoy, 2009; Ocak, 2013: 25-26; Tatlı, 2018, s.22).

Uzun sürelerde ve kontrolsüz bir biçimde kullanılan bilgisayar ve internet kullanımı çocuklarda fiziksel, psiko-sosyal ve bilişsel alanlardan çeşitli sorunlara yol açmaktadır (Muslu ve Bolşık, 2009, s.449; Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008, s. 8). Shielde ve Behrman (2000; akt. Muslu ve Bolşık, 2009, s. 446) uzun süre bilgisayar kullanımının çocuklarda fiziksel olarak, göz rahatsızlıkları, radyasyon etkileri, duruş ve iskelet yapısında bozukluklar ve kas rahatsızlıklarına yol açabileceğini belirtmektedir.

Çocuklar psikososyal açıdan da depresyon, sosyal izolasyon, yalnızlık yaşayabilmektedir. Ayrıca bilişsel olarak bilgisayar oyunu ve gerçek dünyayı ayırt edememe, internet bağımlılığı sonucunda akademik başarının düşmesi, ödevlerde kolaylığa kaçma gibi sorunlarla da karşılaşmaktadır (Muslu ve Bolşık, 2009, s. 446–448).

Teknoloji Bağımlılığı ve Hastalıkları

Bir önceki konu başlığında sayılan fiziksel ve ruhsal hastalıkların temelinde internet ve teknolojik cihazların bilinçsiz ve aşırı bir şekilde kullanılarak asıl amacın dışına çıkılması yatmaktadır. Bu durumda internet ve teknoloji bağımlılığı ortaya çıkmaktadır.

İnternet bağımlılığı özellikle interneti yoğun olarak kullanan genç kuşak arasında görülmektedir. Sally (2006, s.6) teknoloji bağımlılığı ile ilgili belirtiler olarak;

- Artan miktarda çevrimiçi zaman geçirme ihtiyacı,
- Planlanan süreden daha fazla internet kullanma,
- Zihnin sürekli internetle meşgul olması,
- İşlerin bitmeyerek çalışma günlerinin uzaması ve boş zamanların azalması,

- İş yerinde artan gerilim ve sorumlulukların yerine getirilmemesi sonucu verimliliğin düşmesi,
- Sosyal, mesleki veya boş zaman etkinliklerinin azalması,
- Durgunluk, uykusuzluk ve kızgınlık hallerinin artış göstermesi olarak sıralanmıştır.

İnternetin bireyler tarafından aşırı kullanımı, diğer aşırı kullanımlarda olduğu gibi bağımlılık olarak adlandırılmaktadır. İnternet bağımlılığı olarak ifade edilebilecek bu kavram, bilgisayar başında internete bağlı olarak gereğinden fazla zaman harcama olarak tanımlanmaktadır. Bu bağımlılığın belirtileri ise şu şekilde sıralanmaktadır (Suler, 2004, akt. Kelleci, 2008, s. 254):

- İnternete aşırı zaman harcamaya bağlı olarak yaşam tarzında değişikliklerin olması,
- İnternete bağlı iken zamanın farkında olunmaması,
- İnternet dışındaki işlere ilginin kaybolması,
- Genel fiziksel etkinliklerde azalma,

- Aile ve arkadaşların ihmal edilmesi,
- Önemli yaşamsal etkinliklerden internette zaman geçirme amacıyla vazgeçme,
- İnternete bağlanma sonucunda kişinin sağlığında bozulma,
- Kişisel ve iş sorumluluklarını ihmal etme sonucu verimliliğin düşmesi,
- İnternette fazla zaman harcamaya bağlı olarak uykuda bozulma,
- Bilgisayarda ve internette zaman geçirmede eksiklik hissetme,
- İnternete girmediğinde endişe yaşama

Kullanmak zorunda olduğumuz teknolojiler için alacağımız bazı önlemlerle dijital sağlığımızı koruyabiliriz. Kılıçer (2010) kullanıcıların dijital sağlıkları için çalışma ortamı, ergonomi, doğru kullanım, mola ve egzersiz gibi hususlara dikkat çekmiştir.

Çalışma Ortamı

Ergonomi

Doğru kullanım

Mola

Egzersiz

Çalışma ortamı: Teknolojileri kullandığımız çalışma ortamlarının büyüklük, ısı, ışık, gürültü, sıcaklık gibi fiziksel şartlarının yeterli düzeyde olması gerekmektedir.

Ergonomi: Dijital cihazları kullandığımız masa ve sandalye gibi eşyaların vücut özelliklerine uygun yani ergonomik olmalıdır.

Doğru kullanım: Teknolojik cihazları kullanırken doğru oturma pozisyonunun göz seviyesinde olması ve göze uzaklığının yeterli mesafede olması doğru kullanımdır.

Mola: Dijital teknolojileri kullanırken çok uzun sürelerle çalışılmaması sık sık molalar verilmelidir.

Egzersiz: Çalışma aralarında verilen molalarda kas ve iskelet yapısını esnetip rahatlatarak hareketler yapmaktır.

DIJİTAL GÜVENLİK DERS PLANI

DERS: Dijital Vatandaşlık Dersi

KONU: Dijital Güvenlik

SÜRE: 2 Ders Saati (40+40)

SINIF: Yüksek Öğretim

KAZANIMLAR:

1-Kullandığı dijital teknolojilerin güvenliğine dair önlemler alır.

2-Dijital ortamlarda kişisel verilerini koruyacak önlemler alır.

İÇERİK:

1-Dijital veri güvenliği

2-Dijital ortamlardaki güvenlik ihlalleri

3-Dijital ortamlarda alınabilecek önlemler

YÖNTEM VE TEKNİKLER: Anlatım, Örnek Olay, Beyin Fırtınası, Soru - Cevap

MATERYAL: Çalışma Kâğıtları, Bilgisayar, Slayt, Video, Projeksiyon Cihazı,

SÜREÇ:

1-Öğrencilere kullandığımız sitelerde veya sosyal medya hesaplarında ne tür reklamlarla karşılaşıyorsunuz diye sorarak dikkatleri çekilmeye çalışılır.

2-Sanal ortamlardaki hareketlerimizin birer dijital ayak izi bıraktığı oluşturduğundan bahsedilir.

3- Dijital ayak izi testi uygulanır.

Dijital dünyada ne kadar iz bıraktığınızı öğrenmek ister misiniz?

1) İnternette ne kadar çevrimiçisiniz?

a) 2 saatten az b) 2 saatten daha çok

2) İnternette her gün zaman geçiriyor musunuz?

a) Evet b) Hayır

3) İnternette mobil cihazlarınızdan da bağlanıyor musunuz?

a) Evet b) Hayır

4) İnternette fotoğraf paylaşıyor musunuz?

a) Evet b) Hayır

5) İnternette müzik dinleyip paylaşıyor mısınız?

a) Evet b) Hayır

6) İnternette takip ettiğiniz sayfalardaki tartışmalara yorum yapar mısınız?

a) Evet b) Hayır

7) Haber sitelerindeki haberlere yorum yazıyor musunuz?

a) Evet b) Hayır

8) Sosyal medya hesaplarınız var mı?

a) Evet b) Hayır

9) Sosyal medya platformlarında paylaşımları kendi hesabından beğeniyor musunuz?

a) Evet b) Hayır

10) Online oyun oynuyor musunuz?

a) Evet b) Hayır

11) İnternet üzerinden eş zamanlı yapılan sohbetlere katılır mısınız?

a) Evet b) Hayır

12) İnternette film ve dizi izler misiniz?

a) Evet b) Hayır

13) İnternet üzerinden alışveriş yapar mısınız?

a) Evet b) Hayır

(Sorulardaki evet yanıtlarınızı toplamını 2 ile hayır yanıtlarınızın toplamını ise 1 ile çarpın. Elde ettiğiniz puan sizin dijital dünyada bıraktığınız izi gösterecek.)

0-12 Puan

Dijital dünyada pek fazla iz bırakmıyor gibi görünüyorsunuz. Pek fazla iz bırakmamanız bir riskle karşılaşmayacağınız anlamına gelmez. Siz yine de tedbiri elden bırakmayın.

13-19 Puan

Dijital ayak izinizi bırakmaktan kaçınmıyor gibi görünüyorsunuz. Kolaylıkla bir siber zorbanın hedefi olabilirsiniz. Dijital dünyada yaptığınız işlemleri gözden geçirmenizde fayda var.

20-26 Puan

İz sürücüler peşinde olabilir, dikkatli olmalısınız! İnternette her yerde senin hakkında bilgi bulunuyor. İnternette çok geç olmadan bıraktığın izleri gözden geçirmeli ve kişisel güvenlik ayarlarını değiştirmelisin(www.medyaokuryazarligi.gov.tr)

4-Dijital veri güvenliği ve ayak izi ile ilgili sunum yapılır.

5-Ardından dijital güvenlik ile ilgili video izletilir.

<https://www.youtube.com/watch?v=5PxXWHpNYTE>

6-Dijital dünyada kullandığımız cihazların ve kişisel verilerimizin güvenliği ile ilgili hazırlanan örnek olay sunulur.

ETKİNLİK 3: ÖRNEK OLAY

Hazırlık Aşaması: Öğretmen derse girdiğinde öğrencilerle selamlaştıktan sonra “Arkadaşlar geçenlerde mail adresime tanımadığım biri olan Della Duncan adında birinden mail geldi. Mailde Fildişi Sahili’ndeki önemli bankalardan birinde 5.500.000 dolar parasının olduğunu oradaki yasalar gereği bu parayı çıkaramadığını banka hesap bilgilerimi isteyip paranın % 15’ ini bana vermek şartıyla benden cevap bekliyor diye maili okuyarak öğrencilerin dikkatini çeker.

Örnek Olay Sunma Aşaması:

Örnek Olay: 22 yaşındaki üniversite öğrencisi Demet laptop’unda memleketine gitmek için bir otobüs firmasına ait internet sitesinden online bilet almıştır. Kısa bir süre sonra bilgisayarındaki kişisel bilgilerinden notlarının, fotoğraflarının, mail adreslerinin ve bazı kayıtlı şifrelerinin başkalarının eline geçtiğini mail adresinden arkadaşlarına kendinden habersiz giden mailler nedeniyle arkadaşlarının uyarısı sonrasında öğrenmiştir. Bunun üzerine hemen sosyal medya adreslerini ve banka hesabını kontrol etmiştir. Bu hesaplarında herhangi bir sıkıntı olmadığını fark eden Demet İl Emniyet Müdürlüğü Bilişim Suçlarıyla Mücadele Şubesine giderek müracaatta bulunmuştur. Yetkililer Demet’in laptop imajını alarak yaptıkları incelemede ortalama denilen yöntemle suçluların sahte mobil uygulamayla telefondaki bazı kişisel bilgilerini ele geçirdiklerini sosyal medya adresleri ve banka hesabındaki şifrelerinin harf, rakam ve sembollerden oluşan güçlü şifreler olması ve bu uygulamalardan güvenli çıkış yapması nedeniyle suçlular tarafından ele geçirilemediğini bildirmişlerdir. Ayrıca kullandığı dijital cihazda anti-virüs ve güvenli duvar gibi yazılımların olmamasının suçluların işini kolaylaştırdığını belirtmişlerdir.

Daha sonra öğrencilere sanal ortamlarda ne gibi güvenlik ihlalleri ile karşılaştıkları, ne yaptıkları ve hangi önlemleri aldıkları sorularak örneklerin sayısı artırılarak daha iyi anlaşılması ve pekiştirilmesi sağlanır.

Tartışma ve Sonuç Aşaması:

Öğrencilere bu örnek olaydan yola çıkarak günlük yaşantımızda hepimizin başına gelebilecek bu gibi istenmeyen olayları engellemek ve siber suçların önüne geçebilmek adına kullandığımız teknolojilere yönelik ve kişisel bilgilerimizi korumaya yönelik sorunlar ve bu sorunlara ne gibi önlemleri alabileceğimiz sorulur ve cevaplar kısa kısa tahtaya yazılır.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME:

Örnek olayın sunumundan sonra öğrencilere Ek 1 çalışma yaprağı dağıtılarak dijital dünyada karşılaşılabileceğimiz sorunlar ve bu sorunlara karşı alınabilecek önlemlerin neler olabileceğinin yazılması istenir.

Ek 1. Çalışma Yaprağı		
Türü	Sorunlar	Önlemler
Kullanılan Cihaza Yönelik Sorunlar		
Kişisel Verilere Yönelik Sorunlar		

Dijital Güvenlik Sunusu

DİJİTAL GÜVENLİK

Dijital platformlar bugün zorunlu olarak hepimizin kullandığı ve ayak izimizin silinemeyeceği platformlardır. Ziyaret ettiğimiz web sayfaları, sosyal medya paylaşımlarımız, yaptığımız aramalar ve banka hesap hareketlerimiz vb. dijital ortamlarda kayıt altına alınmaktadır. Bu nedenle dijital dünyada verilerimizin güvenliği ve gizlilik büyük önem arz etmektedir (Tatlı, 2018, s.24).

Kullanıcıların dijital ortamlarda güvenliklerini sağlamak amacıyla aldıkları elektronik önlemlere dijital güvenlik denir (Ribble ve Bailey, 2007, s.40). Dijital güvenlik, internet ve bilgisayarlar programları ile kurulmuş bir ağdaki sağlık bilgileri, banka bilgileri, kişisel veriler, ulaşım ve lokasyon bilgilerinin korunmasında yönelik alınan önlemleri ifade ediyor (www.hurriyet.com.tr)

Gün içinde hepimizin yoğun olarak kullandığı dijital teknolojiler ve internet dikkatli olmadığımız ve gerekli önlemleri almadığımız takdirde; ağ güvenliği, kimlik hırsızlığı, hacker saldırısı, virüs, solucan, truva atı, paylaşım açılan zararlı dosyalar, oltalama, tuş kaydediciler, tarayıcı açıkları, casus yazılımlar, kök kullanıcı takımları, arka kapılar, korsan yazılımlar, kullanıcı hesaplarının doğru yönetilememesi ve sahte anti-virüs yazılımı gibi hem kişisel verilerimiz hem de kullandığımız cihazlar için büyük riskler oluşturmaktadır (Zeydan, 2006, s.2; Ribble, 2011; Çakır ve Kesler, 2012; Can ve Akbaş, 2014, s.22).

Dijital dünyada yaşanan güvenlik ihlalleri en yoğun kullanan grup olan 16 - 24 yaş aralığındaki Z kuşağı üzerinde etkili olabilmektedir. Sanal ortamda tanımadığı kişilere güvenen veya kişisel bilgilerini paylaşan gençler akran istismarı, cinsel istismar ve çocuk pornografisi gibi risklerle karşılaşmaktadır (Alikashiöglü, 2012).

Bu sayılan güvenlik sorunları ile başa çıkabilmenin yolu öncelikle ailelerin bilinçli olmasından ve akabinde gençlere okulda verilecek dijital güvenlik eğitiminden geçmektedir (Som Vural, 2016). Buna ilaveten tehditler karşısında kimlik doğrulama, yetkilendirme, anti-virüs programları (Baykara, Daş ve Karadoğan, 2013, s.231), filtreleme programları, güvenli duvar ve güvenli internet sağlayıcılarından internet hizmetinin temin edilmesi gibi alınabilecek önlemlerle risk en aza indirilebilir (Aslan, 2016).

Nasıl ki gündelik yaşamda vatandaşlar güvenliğini sağlıyorlar ise dijital vatandaşlarından dijital yaşamda dijital güvenliklerini sağlayabilmelidirler bunun için şu önlemler alınabilir:

- Tehlikeli yazılımlara karşı kullandığı cihazlarında güvenilir koruma programları kullanır.
- Kablosuz ağ şifresi wi-fi için güçlü bir şifre oluşturup tanımadığı kişilere vermez.
- Ev dışında wi-fi kullanacaksa misafir ağdan bağlanır.
- Sosyal medya ve diğer kişisel hesapları için güçlü şifreler oluşturur ve kimseyle paylaşmaz.

- Güvenli olmayan web sayfalarında gezinmez ve tarayıcısının uyarılarını dikkate alır.
- Güvenli olmayan veya ortak kullanıma açık bilgisayarlarda zorunda olmadıkça şifreli işlem yapmaz veya şifrelerini değiştirir.
- Cihazlarına hafıza kartı, flash bellek, CD vb. depolama cihazları takarken kötü amaçlı yazılımları tarar.
- Kredi kartı bilgileri, sosyal medya hesap şifreleri, kimlik bilgileri gibi önemli bilgilerin için güçlü şifreler oluşturur.

- Kişisel verilerini dijital ortamlarda başkalarıyla özellikle tanımadıkları kişiler ile paylaşmaz.
- Dijital alışverişlerinde kullandığı web sitelerinin SSL sertifikası olmasına dikkat eder ve kredi kartlarını 3D güvenlik sistemiyle kullanır (Yılmaz, 2019, s.16).

Veri Güvenliği

Dijital veri güvenliği dijital ortamlarda işlemlerimizi gerçekleştirirken kişisel bilgilerimizin, kimlik bilgilerimizin ve şifre gibi önemli bilgilerimizin güvenliğini almaya yönelik önlemlerdir.

1-Verileri yedeklemek:

Dijital verilerin kopyalarını tutmak, kişisel verileri korumanın en basit yöntemlerinden biridir. Ancak bu yöntem genellikle göz ardı edilir. Verileri yedeklemek, herhangi bir cihazın kaybolması, çalınması veya zarar görmesi halinde bilgi ve belgelerin güvende olacağı anlamına gelir.

2-Şifreleri düzenli olarak değiştirmek:

Mevcut şifreler en az 15 karakter uzunluğunda olmalı ve sık sık değiştirilmelidir. Daha da önemlisi, şifreler cihazınızın yakınında yazılı olarak saklanmamalı veya cihazın üzerine yazılmamalıdır.

3-Doğum günü ve adres bilgilerini yayınlamamak:

Sosyal medya hesaplarında yer alan adres, doğum günü gibi bilgiler kötü amaçlar için kolayca kullanılabilir. Bu riskin önüne geçmek için, doğum günü veya yaşanan yer gibi bilgiler online platformlarda yayınlanamamalıdır.

4-Kamera ve Bluetooth'u kontrol etmek:

Bilgisayar korsanlarının kapalı olduğu taktirde dahi kameraya erişmesinin mümkün olduğu unutulmamalıdır. Kullanılmadığı durumlarda kamera kapatılarak önlem alınabilir. Bluetooth ise korsanlar için açık bir kapı olabileceğinden mutlaka kapalı tutulmalıdır.

5-Açık kablosuz ağları kullanmamak:

Wifi sinyalleri genellikle evin dışına kadar ulaşır, dolayısıyla bilgisayar korsanları için kolay bir hedef olur. Basit olmayan harf, rakam ve özel karakterlerin karışımından oluşan bir şifre kullanılarak bu duruma önlem alınabilir. Bunun yanı sıra genel kullanıma açık kablosuz ağları kullanmaktan kaçınılmalı ve eğer kullanılırsa da, site adreslerinin HTTP yerine HTTPS ile başladığından emin olunmalıdır.

6-Antivirüs yazılımı kullanmak:

Kötü amaçlı yazılımlar birçok bilgisayarın başına bela olur ve virüsler, casus yazılımlar gibi risk faktörlerini içerir. Kötü amaçlı yazılımlardan kaçınmanın en iyi yolu, iyi bir antivirüs yazılımına sahip olmaktır.

Bazı basit önlemler ile sanal dünyanın gerçek tehlikelerinden korunmak mümkündür. Bu konuda yapılmış çalışmalar ve var olan çözümler incelendiğinde önlemler şöyle özetlenebilir (Karakoç, 2011; Yavanoğlu, Sağroğlu ve Çolak, 2012):

- Web sayfalarında istemsiz açılan pencerelerin kapatılması,
- Web sayfalarının güvenlik sertifikalarının kontrol edilmesi,
- Bilgisayarda güncel güvenlik yazılımı bulundurulması,

- Lisanslı yazılımların kullanılması,
- Kullanılan şifrelerin birbirinden bağımsız olması, farklı simge, karakter ve rakam içermesi,
- Şifre hatırlatma için kullanılan gizli soruların ve yanıtlarının zor olması,
- Güvenli olmayan e-postaların açılmadan silinmesi,
- E-postalarla gelen bilinmeyen web sayfalarına giriş işlemi yapılmaması,
- Kablosuz ağ modemlerinin şifresiz kullanılmaması,

- Sosyal paylaşım ağlarında şahsi bilgilerin paylaşılması,
- Sosyal paylaşım ağlarında ya da sohbet sitelerinde yabancı kişiler ile görüntülü, sesli ve hatta gerçek hayatta yüz yüze iletişime geçilmemesi,
- Bankacılık ve çevrimiçi alışveriş işlemlerinin gerekmedikçe kişisel bilgisayarlar dışında kullanılmaması,
- Çevrimiçi alışveriş işlemlerinde sanal kart ve limit kullanılması,
- İnternet üzerinden tehdit, şantaj ya da cinsel istismara maruz kalma durumlarında yasal yollara başvurulması.

Dijital Ayak İzi

Dijital ayak izi, İnternet'i kullanırken geride bıraktığımız tüm izleri belirtir. Bu, form kaydı, e-postalar ve ekler, videolar veya dijital görüntüler yüklerken ve bilgi aktarımında diğer herhangi bir biçimde çevrimiçi olarak iletilen bilgilerdir.

Dijital Ayak İzi Neden Önemli?

Medya ile etkileşim halindeyken bıraktığımız izler bazen bize fayda sağlayacak biçimde kullanılabilir. Örneğin akıllı televizyonunuz üzerinden kiraladığınız bir filmi izledikten sonra film sunucusu platform bir sonraki girişinizde size daha önce kiraladığınız filme benzeyen bir filmi önererek sizi ne izlesem kararsızlığından kurtarabilir fakat dijital izler her zaman böyle kullanılmıyor.

Kötü niyetli bir kişi sosyal medya hesabınızdan herkesle paylaştığınız bir fotoğrafınızı alarak sizin adınıza arkadaşlarınızı kandırabilir, cep telefonunuza indirdiğiniz güvenli olmayan bir uygulama banka hesap bilgilerinizi ele geçirerek hesabınızı boşaltabilir. Şimdilerde hırsızların soygun yapacakları evler için uygun tarihi ev sahiplerinin sosyal medya hesaplarında herkese açık olarak yaptıkları paylaşımların izini sürerek tespit ettiği bilgisi hiç de yabancı olduğumuz bir şey değil.

Dijital Ayak İzimizin Güvenliğini Nasıl Sağlayabiliriz?

Attığımız her e-mail, arama motorlarında yaptığımız her arama, internette üye olduğumuz her platform, sosyal medyada yaptığımız tüm paylaşımlar ve beğeniler dijital ayak izlerimizin oluşmasına neden oluyor. Aşağıdaki tavsiyelere uyarak bu dijital izlerimizin istismar edilmesini engelleyip dijital güvenliğinizi sağlayabilirsiniz.

- Sosyal medya hesaplarında gizlilik ayarlarını yapmak
- Kullanılan tüm cihaz ve uygulamaların gizlilik ayarlarını gözden geçirilmek ve emin olunmayan uygulamalara onay vermemek
- Aralıklarla kendi isminizi arama motorlarında aratmak, geride bıraktığınız ayak izlerinizi gözlemlemek ve sizi rahatsız edenleri ortadan kaldırmak
- Ücretsiz olarak kullanımınıza sunulan birçok uygulamanın sizin bilgileriniz karşılığında bu hizmetleri verdiğini unutmamak

DİJİTAL HAK VE SORUMLULUKLAR DERS PLANI

DERS: Dijital Vatandaşlık Dersi

KONU: Dijital Hak ve Sorumluluklar

SÜRE: 2 Ders Saati (40+40)

SINIF: Yüksek Öğretim

KAZANIMLAR:

- 1-Dijital ortamlardaki haklarını açıklar.
- 2-Dijital ortamlardaki davranışlarının sorumluluğunu alır.

İÇERİK:

- 1-Dijital haklarımız
- 2-Dijital sorumluluklarımız

YÖNTEM VE TEKNİKLER: Anlatım, Tartışma, Beyin Fırtınası, Soru - Cevap, Uzman Daveti

MATERYAL: Çalışma Kağıtları, Bilgisayar, Slayt, Video, Projeksiyon Cihazı,

SÜREÇ:

1-Öğretmen derse girdiğinde öğrencilerin dikkatini çekmek için “Arkadaşlar geçenlerde internette Estonya E-Vatandaşlığı diye bir haber okudum. Sizlerde böyle bir haberle karşılaştınız mı? Bu nasıl bir vatandaşlık olabilir? Şartları neler olabilir? Kabul edildiğinizde hak ve sorumlulukları neler olabilir? diyerek öğrencilerin vatandaş olmanın bazı hakları ve sorumlulukları gerektirdiği konusunda dikkat çekmeye çalışır.

2-Dijital hak ve sorumluluklarla ilgili sunum yapılır.

3-Dijital hak ve sorumluluklarımızın neler olduğu ve ihlal durumlarında nasıl davranılacağına dair video izletilir. <https://www.youtube.com/watch?v=1cBrHfPWNG8>

4-Sunumlar ve video dan sonra öğrencilerle aşağıdaki sorular soru cevap tekniği kullanılarak tartışılır;

- 1-Dijital hak ve sorumluluklar kavramı sizlerde ne çağrıştırıyor? Sorusu sorularak çalışma kâğıdındaki çağrışımlar kısmına yazmaları istenir.
- 2-Sizce Dijital hak ve sorumluluklarımız neler olabilir?
- 3-Sizce dijital hak ve sorumluluklarla ilgili sorunlar neler olabilir?
- 4-Dijital hak ihlalleri ile karşılaştığınızda neler yapabilirsiniz?

5-Dijital ortamlarda geçerli hukuk kuralları, haklarımız ve sorumluluklarımız ile ilgili olarak uzman daveti gerçekleştirilir.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME:

Dijital hak ve sorumluluklarla ilgili bir slogan geliştirmek istersek sloganınız ne olurdu? Diyerek öğretmen katılımcıların hak ve sorumluluklarla ilgili olarak öğrendiklerini zihninde toparlayarak bir slogan düşünüp geliştirmelerini ister.

Ek 1. Çalışma Yaprağı	
Dijital Haklarım	Sloganım (Bu kısma hak kavramı ile ilgili öğrendiklerinizi göz önüne alarak bir slogan geliştiriniz)

Dijital Hak ve Sorumluluklar Sunusu

DİJİTAL HAK

Ribble ve Bailey (2007, s.35), dijital hak ve sorumlulukları sanal ortamlardaki gereksinimler ve özgürlüklerin dijital dünyadaki herkese yayılması olarak tanımlarken, Çubukçu ve Bayzan (2013, s.151) bu boyutu, dijital araçları kullanarak herkesin kendini özgürce ifade edebilmesi ve dijital ortamda işlenen suçlar ve yapılan haksızlıklara karşı şikâyet hakkının kullanılmas ve bu sorumlulukta hareket edilmesi şeklinde ifade etmiştir.

- Özel hayatın gizliliğinin korunması hakkı
- Kişilik haklarının ihlal edilmemesi hakkı
- Kişisel verilerin korunması hakkı
- İnternette düşüncenin ifade edilmesi hakkı
- İnternet yoluyla yönetime katılma hakkı
- İnternet üzerinden şikâyet hakkı
- İnternette lekelenmeme hakkı

Özel Hayatın Gizliliğinin Korunması Hakkı:

Özel hayatın gizliliğinin korunması hakkı, bireyin özelinde kalması gereken ve özel hayatına dair olan, gizli kalması ve korunması gereken önemli bir haktır. İnterneti başkalarına zarar vermek amacıyla kullanan kötü niyetli kişiler, diğer bireyin haberi olmadan özel hayatı ile ilgili bilgileri bu internet ortamlarında paylaşabilmektedirler. Bu durum sonucunda kişilerin itibarı zedelenmekte, hayatlarında onarılamayacak tahribatlara yol açmaktadır

Kişilik Haklarının İhlal Edilmemesi Hakkı:

Özel hayatın gizliliğinin ihlali bir anlamda kişilik hakkı ihlalidir. Her iki durumda da haklarımızı bilmemiz ve aramamız gerekiyor. Bu kapsamda; internet ortamında özel hayatının gizliliği ihlal edilen kişi 5651 sayılı kanunun 9/A maddesine göre kişiler hakkını arayabilir. Kişi özel hayatının gizliliğini ihlal eden internet sitesinden bu içeriklerin çıkarılmasını talep edebileceği gibi aynı zamanda de siteye erişimin engellenmesini talep edebilir. Ayrıca bu durumla ilgili olarak bu ihlali yapanlar hakkında savcılığa suç duyurusunda bulunabilir.

Kişisel Verilerin Korunması Hakkı:

Kişisel veri, kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye yani bireye ilişkin her türlü veriyi ifade etmektedir. İnternette bırakılan izlerden hareketle anlık olarak belki de milyonlarca kişinin verisi şahıslar tarafından veya kullanılan internet platformları tarafından işlenmektedir. Zaten biz internet kullanıcıları, internette herhangi bir platforma üye olurken o platformun bize sunduğu sözleşmeyi kabul ederek üye oluyoruz.

Ülke olarak 2016 yılında mevzuatımıza giren 6698 sayılı kişisel verilerin korunması kanunu ile kişisel verilerimiz bir anlamda kanuni olarak koruma altına alınmış bulunuyor. Her ne kadar yurt içinde işlenen kişisel verilerin işlenmesi noktasında kurallar belirlenmiş olsa da kendi ellerimizle verdiğimiz ve yurt dışında depolanan ve işlenen kişisel verilerin üyelik yaparken kabul ettiğimiz sözleşmeler kapsamında işlendiğini unutmamak gerekiyor.

Düşüncenin İfade Edilmesi Hakkı:

İnternetin en önemli özelliklerinde birisi de düşüncelerin özgürce ifade edilebilmesi ve paylaşılabilmesidir. Fakat bunu yaparken düşüncenin şiddete, nefrete ve suça teşvik edici olmaması gerekir. Düşünceyi ifade ederken, başkalarının haklarının ciddi anlamda zarar gördüğü durumlarda hakkı ihlal edilen kişilerin haklarını koruma amaçlı olarak, ifade özgürlüğünde bazı özel sınırlandırmaya gidilebilmekte olduğunun bilinmesi gerekir. Gerek gerçek hayatta gerekse internet ortamında düşünceyi ifade etme hakkı, başkalarının haklarını ihlal edecek ve zedeleyecek boyutta olmamalıdır.

İnternet Yoluyla Yönetime Katılma Hakkı:

İnternet üzerinden yönetime katılma, kişiye sunulan hizmetlerin usulüne uygun bir şekilde kullanılmasıyla ilgili bir haktır. E-Devlet üzerinden bu hak özgür bir şekilde kullanılabilir. İlgili kurumların yanlış uygulamaları CİMER yoluyla şikâyet edebileceği gibi istek ve öneriler de bu yolla ilgili kurumlara iletilmektedir. Bir anlamda bu hakkımızı kullanarak başka haklarımızın ihlal edilmesine ve olası mağduriyetlere de engel oluyoruz.

İnternet Üzerinden Şikâyette Bulunma Hakkı:

İnternette milyonlarca internet sitesi bulunmakta ve her sitenin içerikleri farklıdır ve bu içerikler bazen zarar verici boyutlara ulaşabilmektedir. Örneğin; çocukları cinsel olarak istismar eden, kişileri intihara yönlendiren, sağlık için tehlikeli madde teminine imkân sağlayan, uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımını teşvik edip kolaylaştıran, zararlı yazılım içeren internet siteleri, pomografik siteler bunlardan birkaçını oluşturmaktadır

İnternette Lekelenmeme Hakkı:

İnternet ortamları, diğer bireylere iftira atmayı ve ithamlarda bulunmayı oldukça kolaylaştırmıştır. Günümüzde internet ve sosyal medyada, farklı isimler ardına saklanıp başkalarının itibarını lekeleyen kötü niyetli kişilerin varlığı unutulmamalıdır. Bireylerin masumiyet karinesini göz ardı edilerek, haksız ve mesnetsiz bir şekilde kişilerin itibarları lekelenmektedir. Kişilerin somut olmayan dayanaksız ihbar ve ithamlarla suçluymuş gibi gösterilmesi kabul edilemez bir durumdur.

Dijital haklarınızı arayabileceğiniz bazı linkler:

Özel hayatın gizliliğinin korunması - <https://www.ihbarweb.org.tr/ohg/>

Zararlı İnternet Sitelerini Bildirme - <https://www.ihbarweb.org.tr>

Kişisel verilerin korunması - <https://www.kvkk.gov.tr/>

Cumhurbaşkanlığı İletişim merkezi - <https://www.cimer.gov.tr/>

E-Devlet Kapısı - <https://www.turkiye.gov.tr/>

Erişim Sağlayıcılar Birliği - <https://www.esb.org.tr/>

Güvenli internet Hizmet - <https://www.guvenlinet.org.tr/>

Diğer - <https://internet.btk.gov.tr/>

KATILIMLARINIZ İÇİN TEŞEKKÜRLER

2. MODÜL SONU DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları yanıtlayınız.

1-) I- Isı II- Işık III- Sıcaklık IV- Gürültü

Dijital sağlığımızı korumak için yukarıda verilen etmenler göz önüne alındığında aşağıdaki çıkarımlardan hangisine varılabilir?

A) Çalışma ortamı B) Ergonomi C) Doğru kullanım
D) Mola E) Egzersiz

2-) Aşağıdakilerden hangisi dijital dünyada ruh sağlığımızı bozabilecek etkenler olarak eşleştirdiğimizde dışarda kalır?

A) Zihnin sürekli internetle meşgul olması
B) Sürekli çevrimiçi zaman geçirme ihtiyacı

C) Sosyal, mesleki veya boş zaman etkinliklerinin artması

D) Olumsuz içerik

3-) Aşağıdakilerden hangisi dijital vatandaşların kullandıkları dijital cihazların güvenliği için alınabilecek tedbirlerden değildir?

A) Kimlik doğrulama

B) Antivirüs

C) Güvenli duvar

D) Sosyal ağ kullanmama

E) Yetkilendirme

4-) I. Ev dışında wi-fi kullanacaksa misafir ağdan bağlanma.

II. Ortak kullanıma açık bilgisayarlarda şifreli işlem yapmama.

III. Kredi kartı bilgileri, sosyal medya ve kimlik bilgileri gibi önemli bilgileri için güçlü şifreler oluşturma.

Dijital ortamlarda kişisel verilerimizi korumak için yukarıda verilenlerden hangisi veya hangilerinin yapılması uygundur?

A) Yalnız I

B) Yalnız II

C) Yalnız III

D) I ve II

E) I, II ve III

5-) Ercan bey internet ortamında bir forum sitesinde ilgi duyduğu ve takip ettiği bir konu ile ilgili görüş ve önerilerini bildirmiştir. Ercan bey dijital vatandaş olarak hangi hakkının sorumluluğunu aldığını gösterir?

A) Oyun

B) Özgürlük

C) Katılım

D) Mülkiyet

E) Yaratıcılık

6-) Dijital vatandaşların sahip olması gereken haklar bildirisinde hangisi yer almaz?

A) Oyun

B) Özgürlük

C) Katılım

D) Mülkiyet

E) Yaratıcılık

7-Aşağıdaki kutucukta verilen sözcükleri uygun boşluklara doldurunuz.

Kişilik haklarının ihlal edilmemesi – Dijital sağlık – Dijital ayak izi
Teknoloji bağımlılığı – Ruhsal sağlık – Fiziksel sağlık – Dijital güvenlik
İnternet yoluyla yönetime katılma hakkı – Verilerin güvenliği
İnternet üzerinden şikâyette bulunma hakkı

a) .....dijital cihazların ve internetin bilinçsiz ve aşırı bir şekilde kullanılarak asıl amacın dışına çıkılmasıdır.

b) Dijital vatandaşların dijital dünyada fiziksel ve psikolojik sağlık sorunlarına karşı bilinçli olunmasına .....denir.

c) Gerçek hayattan uzaklaşma, asosyallik, stres, saldırgan davranışlar ve şiddete meyil dijital vatandaşların karşı karşıya kaldıkları.....problemlerinden bazılarıdır.

d) Verilerimizi yedeklemek, şifreleri düzenli olarak değiştirmek, doğum günü ve adres gibi bilgileri paylaşmamak.....için gereklidir.

e) İnterneti kullanırken paylaşımlarımız, bağlandığımız adresler vb. geride bıraktığımız tüm hareketlerimiz.....olarak değerlendirilir.

f)Özel hayatın gizliliği durumlarında birey internet sitesinden içeriklerin çıkarılmasını ve siteye erişimin engellenmesini talep edebilir. Buna .....hakkı denir.

g)İnternette bulunan bazı sitelerin içerikleri zarar verici boyutta olabilir. Bu tür sitelerin ilgili birimlere bildirilmesi .....hakkı olarak değerlendirilir.

2. Modül Sonu Öz Değerlendirme Formu

Maddeler	1 (Hiçbir zaman)	2	3	4	5 (Her zaman)
1-Dijital teknolojileri kullanırken fiziksel sağlığımlı koruyabilirim.					
2-Dijital teknolojileri kullanırken ruhsal sağlığımlı koruyabilirim.					
3-Kullandığım dijital teknolojilerin güvenliğine dair önlemler alabilirim.					
4- Dijital ortamlarda kişisel verilerimi koruyacak önlemler alabilirim.					
5-Dijital ortamlardaki sahip olduğum haklarımı açıklayabilirim.					
6-Dijital ortamlardaki davranışlarımın sorumluluğunu alabilirim.					

Modül 3: Dijital Saygı

(Dijital Hukuk, Dijital Etik, Dijital Erişim)

Modül - 3 Sonunda:

- 1-Dijital ortamlardaki hukuk ve etik kuralları,
- 2-Dijital uçurum, erişim ve önemi öğrenilecektir.

MODÜL 3. DİJİTAL SAYGI					
Kazanımlar	İçerik	Öğretmen Yönergesi	Öğrencilerden Beklenenler	Olası Durumlar ve B Planı	Ölçme - Değerlendirme
Dijital ortamlardaki bilişim suçlarını açıklar. Dijital ortamlardaki hukuk kurallara uyar.	Bilişim suçlarının türleri ve cezaları Telif ve lisans hakkı	Günlük hayatta uymamız gereken hukuk ve etik kuralları olduğu gibi dijital ortamlarda uymamız gereken birtakım kurallar vardır diyerek dikkat çekilir. Dijital hukuk sunumu yapılır. 	Öğrencilerden dijital ortamlarda geçerli hukuk kurullarının neler olduğu ve bunlara uygun davranışlar göstermeleri beklenir.	Öğrenciler dijital suçların tespit edilemeyeceği düşüncesiyle göz ardı edebilirler. Suçların tespiti ve açılmış örnek davalardan bahsedilebilir.	Araştırmacı, Gözlemci ve Öğrenci günlükleri, 3.Modül Sonu Değerlendirme Soruları 3.Modül Sonu öz-değerlendirme formu
Dijital ortamlardaki etik kuralları önemser. Dijital ortamlardaki geçerli etik kuralları uygular.	Dijital ortamlardaki etik değerler ve yaşanan etik ihlalleri	Dijital etik ile ilgili sunum yapılır. Dijital hukuk ve etik ile ilgili Etkinlik 4 Rol Oynama tekği ile hazırlanan etkinlik uygulanır. 	Öğrencilerden gerçek yaşamda olduğu gibi dijital ortamlarda geçerli etik kurulların olduğu ve bunlara uygun davranışlar göstermeleri beklenir.	Öğrenciler dijital ortamlardaki etik kurullarla ilgili yasada tanım olmaması nedeniyle önemsemeyebilirler. Dijital ayak izinin tespiti ve sanal zorbalığın şikayete bağlı suç kapsamında değerlendirildiği örneklerle açıklanabilir.	

Dijital uçurumu tanımlar.	Dijital Erişim ve Uçurum	Dijital vatandaş olabilmenin ilk adımı nedir? Sorusunu yöneltmek dikkat çekmeye çalışılır. Dijital erişim ve dijital uçurumla ilgili sunum yapılır. Dijital uçurumla ilgili etkinlik 5 örnek olay uygulanır.	Bu aşamda öğrencilerden dijital uçurum ile erişim arasındaki ilişkiyi açıklamaları beklenir.	Öğrenciler çoğunlukla bu kavramı ilk defa duydukları için anlamayabilirler. Bu durumda onlara günlük hayattan örnekler sunulabilir.	
Dijital uçuruma yol açan nedenleri belirler.			Dijital uçurumun nedenlerini ve hayata olan etkilerinin farkına varmaları beklenir.	Günlük yaşamlarını düşünerek bu çağda erişimin olamayabileceğini kafalarında şekillendiremeyebilirler. Bu durumda ülkemizde ve dünyanın değişik bölgelerindeki şartlar veya pandemi döneminde yaşanan erişim sıkıntıları gibi örnekler verilebilir.	

DİJİTAL HUKUK VE ETİK DERS PLANI

DERS: Dijital Vatandaşlık Dersi

KONU: Dijital Hukuk ve Etik

SÜRE: 3 Ders Saati (40+40+40)

SINIF: Yüksek Öğretim

KAZANIMLAR:

- 1-Dijital ortamlardaki bilişim suçlarını bilir.
- 2-Dijital ortamlardaki kurallara uyar.
- 3-Dijital ortamlardaki etik kuralları önemser.
- 4-Dijital ortamlardaki geçerli etik kuralları uygular.

İÇERİK:

- 1-Bilişim suç türleri ve cezaları
- 2- Telif ve lisans hakkı
- 3-Dijital ortamlardaki etik değerler ve yaşanan etik ihlalleri

YÖNTEM VE TEKNİKLER: Anlatım, Rol Oynama, Philips 66, Soru - Cevap

MATERYAL: Çalışma Kâğıtları, Bilgisayar, Sunu, Projeksiyon Cihazı

SÜREÇ:

1-Öğretmen nasıl ki arkadaşlar günlük hayatta uymamız gereken hukuk ve etik kuralları varsa dijital ortamlarda uymamız gereken birtakım kurallar vardır diyerek; Dijital hukuk ve etik ile ilgili sunum yapılır.

ETKİNLİK 4: ROL OYNAMA

2.1.Hazırlık Aşaması: Öğretmen sınıfa girer ve arkadaşlar bugün sizinle günlük yaşantımızda sanal ortamlarda sıkça karşılaştığımız bir durumu canlandıracağız diyerek giriş yapar.

Arkadaşlar! İnsan sosyal bir varlıktır ve bütün ihtiyaçlarını tek başına karşılaması mümkün değildir. Bu nedenle insanlar bir arada yaşayarak bir toplumu meydana getirirler. Toplumda bir arada sorunsuz ve düzenli bir şekilde yaşayabilmemiz için ise hepimizin uyması gereken bazı kurallar vardır. Bu kuralların bazıları yazılı bazıları ise yazılı olmayan kurallardır. Yazılı olan kurallara hukuk yazılı olmayan kurallara ise ahlak kuralları denir. Söz konusu bu durum gerçek hayatta olduğu gibi dijital ortamlar içinde geçerlidir diyerek konu hakkında ön bilgi verir.

2.2.Rollerin Sunulması:

Bir gün sınıf arkadaşı Selim Mustafa'yı arayarak; "Mustafa dostum paraya mı ihtiyacın var umarım kötü bir durum yoktur der. Arkadaşına teşekkür eden Mustafa şaşkınlığını gizleyemez ve niye böyle bir şey sorduğunu merak eder. Selim'de biraz önce uygulamada hikâyelere bakarken senin yaptığın hikâye ile karşılaştım 3 günlüğüne acil 1000 tl ye ihtiyacın olduğunu hikâye yapmışsın o yüzden sordum der. Bunun üzerine Mustafa valla ha mı? Diye şaşırarak ben öyle bir hikâye yapmadım ki galiba hesabım çalınmış diyerek çaresizce telefonu kapatır. Hemen ev arkadaşlarına durumu anlatır ve ne yapacağını şaşırır. Mustafa ve ev arkadaşları bu aşamadan

sonra ne yapacaklarını düşünmeye başlarlar. Biraz sonra Mustafa'ya sosyal medya hesabının ele geçirildiğini bildiren bir mail gelir. Mustafa sinirle maile cevap olarak hakaret, küfür ve tehdit içerikli bir mesaj yazar fakat bunun yanlış olabileceğini düşünerek vazgeçer. Fakat bir şeyler yapması gerektiğini de biliyordur...

1.Rol Kartı: Mustafa büyük bir sinirle elindeki akıllı telefonunu duvara fırlatır.

2.Rol Kartı: Mustafa hemen diğer ev arkadaşlarının hesaplarından ve kendisinin diğer hesaplarından paylaşım yaparak çalınan hesabını belirterek gelen bildirimlere itibar etmemeleri gerektiğini paylaşır. Ayrıca eski hesabının şikâyet edilerek kapatılmasının sağlanmasını rica eder.

3.Rol Kartı: Mustafa daha önce başına böyle bir olay gelmediği için nereye müracaat etmesi gerektiğini bilmez. Hemen araştırma yaparak müracaat edilmesi gereken yere resmi başvuruda bulunur.

4.Rol Kartı :Mustafa sadece şikayette bulunmasının yeterli olmayacağını ayrıca kişisel verilerinin çalındığı ve belki para gönderen olmasına karşın kendi ve diğer arkadaşlarının mağduriyetlerinin giderilmesi için şüpheli veya şüpheliler hakkında suç duyurusunda bulunur.

2.3.Tartışma ve Sonuç

Öğretmen canlandırmaların sonunda öğrencileri 6' şarlı gruplar oluşturarak tartışma soruları üzerinden Phillips 66 tekniğini uygular.

- Böyle bir olay başımıza gelse neler hissedersiniz?
- Böyle bir olayla karşılaşırsanız örnek rollerden hangisini yaparsınız? Neden?
- Örnek roller dışında bu tür bir olayla karşılaşırsanız ne yaparsınız?
- Sizce Mustafa gelen maile hakaret, küfür ve tehdit içerikli bir cevap yazacakken neden vazgeçmiş olabilir?

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME:

- 1-Dijital hukuk kavramının dijital toplum içindeki yerini nasıl değerlendirirsiniz?
- 2-Dijital etik kavramının dijital toplum içindeki yerini nasıl değerlendirirsiniz?

Dijital Hukuk ve Etik Sunusu

DİJİTAL HUKUK

Yaşamımızda suç olan bütün eylemlerin dijital platformlarda yapılmasının da suç olması farkındalığı ile hareket edilerek suç işleyenlere ilgili kurumların hukuk kurallarının gereği olarak yaptırım yapılması dijital hukuk olarak ifade edilir (Çubukçu ve Bayzan, 2013, s.157).

Dijital hukuk, teknoloji kullanırken dijital ortamlardaki davranışlarımızı düzenleyen kısıtlamalardır (Ribble, 2008, s.15).

Teknolojideki gelişmeler kötü amaçlı kullanımlar sonucunda beraberinde suç sayısında ve çeşidinde artışı meydana getirmiştir. Dijital teknolojilerin yaygınlaşması ve değişmesi ile birlikte öngörülemeyen ve istenmeyen kullanımlar da ortaya çıkmıştır (Ribble, 2011, s.33). Dijital toplumda yaşayan herkesin dijital ortamlarda yaptıkları eylem ve davranışlarda dijital sorumluluğa sahip olmaları buna ilaveten teknolojiyi kullanırken dijital etik ve dijital hukuk kuralları hususunda bilinçli olmaları gerekmektedir.

Dijital vatandaşların dijital ortamlarda gerçekleştirebilecekleri birçok dijital hukuk ihlallerinden bahsedilebilir. Bu ihlleri Ribble (2011, s.33) altı temel öge altında toplamıştır. Bu temalar şu şekildedir;

- Bilgisayar sistemlerine izinsiz erişim ve site paylaşımı sorunları,
- Korsan yazılım kullanımı sorunları,
- Dijital haklara riayet edilmemesi sorunları,
- İnternet ortamında sistemlere ve ağlara yapılan siber saldırı sorunları,
- Kimlik bilgilerini çalma sorunları,
- Cinsel yazışma ve resim paylaşımı sorunları.
- Hakaret, sövme, şantaj ve tehdit,

Dijital yaşamın oldukça yaygın bir biçimde kullandığı günümüzde gerçek yaşamda suç olan bütün davranışlar hukuk ihlali olarak değerlendirilir. Bunlara ilaveten telif haklarına dikkat etmemek, siber saldırılar, yasadışı dosya paylaşımı, korsancılık, virüs ve spam oluşturma, başkalarının kimlik bilgilerini ele geçirme, bilişim sistemlerini engelleme, verileri yok etme veya değiştirme, banka ve kredi kartı suçları, çocuk pornografisi, online örgütlü kumar, dijital tehdit ve şantaj, haberleşmenin gizliliğinin ihlal edilmesi ve dosya paylaşım siteleri aracılığıyla izinsiz belge ve doküman paylaşımı yapmak sayılabilir (Ribble ve Bailey, 2007; Elçi, 2015; Sari, 2019).

Bu dijital suçları önleyebilmek amacıyla ülkemizde yapılan yasal düzenlemeler suçları sekiz kategori altında toplamıştır (Kale, 2014, s.51);

- Bilgisayar sistemlerine yetkisiz erişim sağlama,
- Bilişim sistemlerini engelleme, bozma, verileri yok etme ve değiştirme,
- Yazılımların telif haklarına aykırı biçimde izinsiz kullanılması,
- Yasadışı yayınlar,
- Müstehecnlik - çocuk pornografisi,
- Nitelikli dolandırıcılık,
- Hakaret, sövme, şantaj ve tehdit,
- Elektronik imza kanununa muhalefet.

Türk Ceza Kanununda (TCK) da bilişim suçlarına karşı bazı maddeler ve suç türleri eklenmiştir. 5237 sayılı TCK'de düzenlenen bilişim suçları ve cezaları şu şekildedir;

- Bilişim sistemine girme suçu (TCK m.243),
- Sistemi engelleme, bozma, erişilmez kılma, verileri yok etme veya değiştirme suçu (TCK m.244),
- Banka veya kredi kartının kötüye kullanılması suçu (TCK m.245),
- Yasak araç veya program kullanma suçu (TCK m.245/a)

Telif ve Lisans Hakkı

Telif hakkı, bir kişi ya da kişilerin her türlü fikri emeği ile meydana getirdiği bilgi, düşünce, sanat eseri ve ürününün kullanılması ya da kopyalanması ile ilgili hukuken sağlanan haklara denir.

Telif hakkının doğması için tescile gerek bulunmamaktadır. Bununla birlikte eser sahibi isterse ülkenin ilgili tescil birimlerinde (mesela Türkiye'de noter ya da Kültür Turizm Bakanlığı) isteğe bağlı olarak kayıt-tescil yaptırır.

Telif Hakkı simgesi, çember içinde bir "C" harfidir, © harfi üzerinde bulunduğu yapının telif haklarının korunduğunu belirtir. C sembolü kullanılsın ya da kullanılsın; orijinal her fikir ve ürün, doğuştan telif haklarına sahiptir, insanların bunu bilmesi gereklidir.

Telif hakların korunması temel insan haklarından birisidir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 27. maddesine göre herkesin yaptığı her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserinden mütevellit manevî ve maddî menfaatlerin korunmasına hakkı bulunur (www.sabah.com.tr)

Eser: Kanunumuza göre bir fikir ve sanat ürününün eser olarak kabul edilip koruma altına alınabilmesi için;

- Fikri bir çabanın ürünü olması,
- Sahibinin hususiyetini taşıması,
- Şekillenmiş olması,
- Kanunda sayılan eser türlerinden birine girmesi, gerekmektedir.

Eser Çeşitleri

- İlim ve edebiyat eserleri
- Musiki eserleri
- Güzel sanat eserleri
- Sinema eserleri
- İşlenme ve Derlemeler

Telif Hakkı Cezası

Telif Hakkı cezası insanları en meraklandırılan konulardandır. İnsanlar yanlışlıkla telif hakkı cezası alabileceklerinden korkarlar ve bu konu hakkında araştırma yaparlar. Bir eseri herhangi bir şekilde eser sahibinden izinsiz işleyen kişilerin Telif hakkı cezaları şu şekilde olacaktır:

- 2 yıldan 4 yıla kadar hapis.
- 50 Milyar liradan 150 milyar liraya kadar ağır ceza parası.
- Eğer zarar ağırsa ikisi birden olur.

DIJİTAL ETİK

Doğru ve yanlış gibi ahlaki değerlerin ne olduğu ve eylemlerin nasıl olması gerektiği etik kavramı içinde değerlendirilmektedir. Genel olarak felsefi bir kavram olan etik, tıpkı toplumda uyulması gereken ahlaki ilkeler ve davranışlar gibi internet ortamına da uyarlanmaktadır. Özellikle günümüz dünyasının giderek dijitalleşmesi ile dijital etik kavramı ortaya çıkar.

Online olarak gerçekleştirilen eylemler ve davranışların etik sonuçları, bu iletişim kanallarını kullanırken yapılan eleştiriler, internet ve teknolojiyi kötü amaçlarla kullanmama ve başkalarına zarar vermeme, aynı zamanda doğru davranışı sergileyebilme dijital etik olarak adlandırılmaktadır.

Kısaca; internet üzerinden yapılan tüm iletişim süreçlerinde ahlaki açıdan doğru davranışları belirleyen kurallardır (www.wissenakademia.com).

Günlük yaşantımızda nasıl ki etik değerlere bağlı kalarak hareket ediyorsak iyi bir dijital vatandaş olarak sanal ortamlarda da etik değerlere uygun hareket etmemiz gerekir. Ocak (2013) dijital etiği ihlal eden bazı davranışları;

- Yanlış bilgi yazma
- Kişisel verilerin izinsiz elde edilmesi
- Siber zorbalık davranışları
- Özel yaşam ihlalleri
- Telif hakkı ihlalleri
- İntihal olarak sıralanmıştır.

Dijital ortamlarda yukarıda sayılan ve etiği ihlal eden davranışlara dikkat etmek herkesi bağlayan herkesin daha rahat ve keyifli bir şekilde dijital vatandaş olabilmelerini sağlayacak hususlardır. Dijital ortamlar zaman ve mekan fark etmeksizin bütün dünya insanları tarafından kullanılabilirdiği için insanların ortak bir noktada buluşması evrensel bir dijital kültür oluşturması açısından önemlidir.

İnternet ve Bilişim Etiği

Doğru ve yanlış gibi ahlaki değerlerin ne olduğu ve eylemlerin nasıl olması gerektiği etik kavramı içinde değerlendirilmektedir. Genel olarak felsefi bir kavram olan etik, tıpkı toplumda uyulması gereken ahlaki ilkeler ve davranışlar gibi internet ortamına da uyarlanmaktadır. Özellikle günümüz dünyasının giderek dijitalleşmesi ile dijital etik kavramı ortaya çıkar.

Online olarak gerçekleştirilen eylemler ve davranışların etik sonuçları, bu iletişim kanallarını kullanırken yapılan eleştiriler, internet ve teknolojiyi kötü amaçlarla kullanmama ve başkalarına zarar vermeme, aynı zamanda doğru davranışı sergileyebilme dijital etik olarak adlandırılmaktadır. Kısaca; internet üzerinden yapılan tüm iletişim süreçlerinde ahlaki açıdan doğru davranışları belirleyen kurallardır (www.wissenakademia.com). Kısaca çevrimiçi (Online) ortamlarda diğer insanların hak ve hukukuna saygılı olarak onların sınırlarına girmeden nelerin yapılıp nelerin yapılamayacağına bilgisine internet etiği denir.

İnternet ve dijital teknolojilerin yaygınlaşması beraberinde yanlış kullanımları getirebileceğinden Bilgisayar Etiği Enstitüsü bilgisayar kullanımında uyulması gereken on temel etik ilke üzerinde durmuştur. Bu ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Bilgisayarı, başkalarına zarar vermekte kullanmayın.
2. Bilgisayarla, başkalarının işine mani olmayın.
3. Başkalarının dosyalarını karıştırmanın yollarını aramayın.
4. Bilgisayarı hırsızlık yapmakta kullanmayın.
5. Bilgisayarı yalancı şahitlikte, sahte delil hazırlamada kullanmayın.

6. Parasını ödemediğiniz yazılımları kopyalamayın ve uygun olmayan biçimde kullanmayın.
7. Sahibinden izinsiz başkalarının bilgisayar kaynaklarını kullanmayın.
8. Başkalarının fikirlerini bilgisayarla çalıp kendinize mal etmeyin.
9. Sosyal hayata etkilerini düşünmeden bir program yazmayın.
10. Bilgisayarı, saygı ve ilgi göstermeksizin kullanmayın (Aydın, 2013).

Alan yazında dijital etiğe ilişkin bazı kurallar şu şekilde ifade edilebilir (Debby, 2017: 1; Ocak, 2013: 21; Tranter, 2012: 1):

- Dil, gramer yapısına uygun olarak kullanılmalıdır.
- İzinsiz alıntı yani intihal yapılmamalıdır. Dijital içerik oluştururken herhangi bir eserden alınan bilgi, kaynakçada muhakkak belirtilmelidir.
- Dedikodu yapılmamalı. Kişilere ait özel bilgiler gizli tutulmalı. Bir durum ya da olay hakkında ummadık hikâyeler uydurulmamalıdır.

- Herhangi bir görsel, yazı, video vb. içerikler sahibinin izni olmadan kullanılmamalı. Aksi takdirde hırsızlık yapılmış olur.
- Argo konuşulmamalı. İletişimde nezaket kurallarına uyulmalı.
- Acemi teknoloji kullanıcılarına karşı sabırlı olunmalıdır.
- İstenmeyen e-postalar, mesaj, ileti vb. insanları rahatsız edecek gönderimler yapılmamalıdır.
- Yazışmalar esnasında çok fazla emoji (görsel ifade) kullanılmamalıdır. Aşırı kullanılmaları, hem etkilerinin kaybolmasına hem de insanların rahatsız edilmesine neden olur.
- Azarlama, küçümseme, lakap takma vb. ifadelerden kaçınılmalıdır.

- İnsanları dil, din, ırk, mezhep, görüş vb. özelliklerine göre ayırmamalıdır.
- Yazışmalarda kısaltmalar kullanılmasından kaçınılmalıdır. “kib” kendine iyi bak, “nbr” ne haber, “ii” iyiyim, “mrb” merhaba, “tmm” tamam vb. kısaltmalar, farklı şekillerde yorumlanmaya veya yanlış anlaşılmalara yol açtığı için iletişimi olumsuz etkilemektedir.
- İnsanlarda olumlu izlenim bırakmak için nazik ve insancıl olunmalıdır.
- Sağduyulu olunmalıdır. Sağduyu, dijital etiğin önemli bir boyutunu oluşturur.

- Dijital ortamda bir şeyler paylaşılmadan önce çok iyi düşünülmelidir. Çünkü bu paylaşımlar, sanal dünyada ayak izimiz olarak varlıklarını her zaman koruyacaktır.
- Kişi empati yaparak kendisine davranılmasını istediği şekilde başkalarına davranmalıdır.
- Doğruluğu kesinleşmemiş bilgiler veya teyit edilmeyen bilgiler paylaşılmamalıdır.

DİJİTAL ERİŞİM DERS PLANI

DERS: Dijital Vatandaşlık Dersi

KONU: Dijital Erişim

SÜRE: 3 Ders Saati (40+40+40)

SINIF: Yüksek Öğretim

KAZANIMLAR:

1-Dijital uçurumu tanımlar.

2-Dijital uçuruma yol açan nedenleri belirler.

İÇERİK:

1-Dijital Erişim ve Uçurum

YÖNTEM VE TEKNİKLER: Anlatım, Örnek Olay, Beyin Fırtınası, Soru – Cevap, Çember Tartışma

MATERYAL: Çalışma Kâğıtları, Sunu, Projeksiyon Cihazı, Tahta

SÜREÇ:

1-Öğretmen sınıfa arkadaşlar vatandaş olabilmenin şartları nelerdir? Sorusunu yönelterek öğrencilerin vatandaşlıkla ilgili temel şartları düşünmesini sağlar.

2-Cevaplar alınıp genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra; Peki dijital vatandaş olabilmenin ilk adımı nedir? Sorusunu yönelterek giriş yapar.

3-Öğretmen arkadaşlar dijital vatandaşlığı, teknolojiyi uygun kullanabilen, kullanırken hukuk ve etik kurallarına dikkat eden, bilgiyi aramasını bilen eriştiği bilgiyi sorgulayan, kullanabilen ve değerlendiren bütün bunları yaparken sağlığına, iletişimine ve güvenliğine dikkat eden bilinçli vatandaşlar olarak tanımlamıştık. Bütün bunları birer sıfır olarak değerlendirebiliriz. Bu sıfırların bir anlam ifade edebilmesi için başına 1 gelmesi gerekir. İşte bu bir dijital erişimdir. Erişim sağlayamadığımız takdirde bu becerilere sahip olmamızın bir anlamı yani dijital vatandaş olmayacaktır diyerek dijital erişim kavramını açıklar.

ETKİNLİK 5: ÖRNEK OLAY

Öğretmen daha sonra örnek bir olayın yer aldığı çalışma kağıdını sınıfa dağıtır;

Örnek olay: Pandemi nedeniyle üniversiteler uzaktan eğitime geçmiştir. Dersler UZEM üzerinden yürütülmüş sınavlar da yine aynı sistem üzerinden yapılmıştır. Son sınıf öğrencisi Sevim, üniversitelerin uzaktan eğitime geçmesi nedeniyle kaldığı yurttan ayrılarak köyde yaşayan ailesinin yanına gitmiştir. Maddi imkanları yeterli olmadığı için laptop veya masa üstü bilgisayara sahip değildir. Ayrıca yaşadığı köyde internet erişimi de yoktur. Sevim çok düşünmüş fakat bir çıkış noktası bulamadığı için üzülen ve istemeyerek te olsa eğitimine ara vermek zorunda kalmıştır.

Tartışma Aşaması:

Örnek olayın ardından öğretmen 10-12 kişiden oluşan bir çember oluşturarak aşağıda belirlenen sorular çerçevesinde çember tartışma tekniğini uygular.

1-Dijital ortamlara ulaşma konusunda herkes eşit olanaklara sahip midir?

2-Dijital ortamlara erişemediğimizde ortaya ne çıkar? Diyerek dijital uçurum kavramına öğrencilerin ulaşmasını sağlar.

3-Dijital ortamlara erişememe nedenleri neler olabilir? Diyerek öğrencilerden gelen cevapları tahtaya yazarak kategorilere ayırır.

Sonuç Aşaması: dersin sonunda öğretmen arkadaşlar bugün “dijital vatandaşlık, dijital erişim ve dijital uçurum” kavramlarını ele aldık. Bu üç kavramı düşünerek arasındaki ilişkiden yola çıkarak slogan geliştireyseniz sloganınız ne olurdu? Dersin sonunda öğrencilerden gelen farklı sloganlar tahtaya yazılarak en iyi slogan için oylama yapılır.

Dijital Erişim ve Uçurum Sunusu

DİJİTAL ERİŞİM

Dijital çağda var olabilmenin vatandaş olarak yaşamı sürdürebilmenin ilk şartı dijital cihazları kullanarak dijital erişimin sağlanmasıdır. Bu nedenle dijital erişim dijital vatandaşlığın ilk şartı ve basamağı olarak kabul edilebilir.

Dijital erişim, toplumda yaşayan vatandaşların cinsiyet, ırk, yaş, dil, din, etnik kimlik, fiziksel ve zihinsel ayırım yaşamadan dijital topluma tam katılımın sağlanmasıdır (Ribble, Bailey ve Ross, 2004, s.8).

Bir başka tanımda ise dijital erişim insanların, dijital teknolojilere her yerden kaliteli ve hızlı bir şekilde erişebilmesi olarak tanımlanmıştır (Çubukçu ve Bayzan, 2013, s.151).

Dijital teknolojiler ve internet günlük hayatımızdaki birçok işimizi hem kolaylaştırmış hem de hızlandırmıştır. Hatta bazı kamu ve özel sektördeki işlerimiz için dijital ortamlardan başvuru yapmak zorunlu hale gelmiştir.

Fakat bu yeni düzene ekonomik, teknik, konum vb. nedenlerden dolayı internet erişimi sağlayamayan birçok insan bulunmaktadır. Özellikle pandemi döneminde bu ayrışma daha belirgin ve hissedilir hale gelmiştir. Erişim sağlayamayan, öğrenciler öğrenimlerinde kayıplar yaşamış, hastalar aşı ve muayene randevusu oluşturamamış, vatandaşlar kurumlardan kapanma nedeniyle hizmet alımlarını gerçekleştirememiştir.

Bütün bunlar yenedünya düzeninde erişimin ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir.

Dijital vatandaşlığın en önemli gerekliliklerinden biride dijital teknolojileri etkin bir biçimde kullanabilmek ve internete bağlanabilmektir (Mossberge ve diğ., 2008). Kalem ve kağıt olmadan yazı yazamayacağımız gibi eğer dijital teknolojiye sahip değilseniz ya da etkin bir şekilde kullanamıyorsanız web tabanlı bilgi demokrasisine katılmamız ve dijital vatandaş olmamız mümkün değildir (Gorman, 2015).

Dijital ortamlara toplumda ayırım olmaksızın herkesin istediği yerden ve istediği zamanda erişimeme durumuna dijital uçurum (Dijk ve Hacker, 2003, s.317), dijital bölünme (OECD, 2001, s.5), bilgi yoksulları veya iletişim yoksulları (Aytun, 2005, s.23) gibi kavramlar kullanılmaktadır. Dijital ortamlara erişimin sağlanabilmesi için öncelikle sorunların neler olabileceğinin belirlenmesi gerekir.

Dijk ve Hacker (2003, s.317) bu sorunları zihinsel erişim, maddi erişim, deneyim erişimi ve kullanım erişimi olmak üzere dört başlıkta ele almıştır.

-Zihinsel erişim: Yeni teknolojileri kullanma korkusu, çekici gelmemesi ve zihinsel olarak hazır olmama,

-Maddi erişim: Bilgisayar ve internet alt yapısına sahip olamama,

-Deneyim erişimi: Yeterli eğitim ve toplumsal destek eksikliğinden kaynaklı olarak gerekli tecrübeyi edinememe

-Kullanım erişimi: Önemli kullanım fırsatlarından yararlanamama.

Ülkelerin gelir dağılımı dengesizliği, teknolojik alt yapı sorunları ve eğitim alanında yaşanan sorunlar dijital bölünmede önemli etkenlerdir (Atılgan, 2003). Dijital bölünme, zengin ve güçlü bireyler ile fakir ve güçsüz bireyler arasındaki sosyo – ekonomik ayrımlar, bilgisayar sahipliği, internet aboneliği, kültür ve dil gibi nedenlerden etkilenmektedir (Keniston, 2003).

Dijital bölünme bunlarla sınırlı olmayıp eğitim alanında da karşımıza çıkmaktadır. Bilgisayar, teknoloji ve interneti kullanabilme beceri ve yetkinliğine sahip olmayanlar ile sahip olanlar arasında ciddi uçurum ortaya çıkmaktadır. (OECD, 2010; Trucano, 2010; Van Deursen ve Van Dijk, 2010).

Dijital Uçurumun Nedenleri	Dijital Uçurumu Önlemenin Yolları
Teknoloji altyapı dağılım bozukluğu	Altyapı ve devlet yatırımı
Bölgeler arası refah düzeyi farkı	Teşvik ve iş yatırımı
Eğitim eksikliği	Ulusal eğitim politikası
Teknoloji kullanımı/erişim maliyet farkı	Fiyat ve maliyetleri ayarlama

TÜİK 2020 hane bilişim teknolojileri bulunma oranları sonuçlarına göre, akıllı telefona sahip olma oranı %99,4 internet abone oranı %90,7 dizüstü, tablet ve netbook sahip olma oranı %45,1 olarak belirlenmiştir.

Bir başka araştırmada Digital in 2021 Turkey raporuna göre ise nüfusun %90,8 i mobil cihaza sahip, %77,7 si internet kullanıcısı %70,8 i aktif sosyal medya kullanıcısı ve günde ortalama 7 saat 57 dakikayı internette erişim halinde geçiriyoruz.

Bu bilgiler bize Türkiye'de bilgi iletişim teknolojileri ile internet kullanım oranlarının yani dijital erişimin yüksek olduğunu göstermektedir.

KATILIMLARINIZ İÇİN TEŞEKKÜRLER

3. MODÜL SONU DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1-) TCK 5237 sayılı kanundan bilişim suçları düzenlenmiştir. Aşağıda verilen suç davranışlarından hangisi bilişim suçu olmaması nedeniyle diğerlerinden ayrılır.

- A) Bilişim sistemine girme suçu
- B) Sistemi engelleme ve erişilmez kılma suçu
- C) Başkasına ait banka kart ve hesap bilgilerinin ele geçirilmesi
- D) Yasak program kullanma suçu
- E) Telif ve Lisans Hakkı

2-) *Ahmet bey yeni vizyona girmiş bir sinema filmini yurt dışı kaynaklı bir siteden indirip izlemiştir.*

Ahmet beyin bu davranışı hangi tür dijital hukuk ihlaline girer?

- A) Bilişim sistemini engelleme
- B) Yasadışı yayın
- C) Telif hakkı ihlali
- D) Hakaret
- E) E imza kanuna muhalefet

3-) *Elif hanımın kullandığı sosyal medya hesabında tanımadığı kişi tarafından tehdit ve hakaret mesajı alması üzerine aynı şekilde karşılık vermek istemiş fakat bunun etik olmayacağını düşünerek ortaya çıkan bu siber zorbalığı .....* (3.ve 4.soruları verilen bilgiye göre cevaplayınız)

Elif hanımın bu tutumu nasıl yorumlanır?

- A) Etik kuralları önemser.
- B) Olaydan çekinmiştir.

C) Olaydan korkmuştur.

D) Etik kuralları bilmemektedir.

E) Hiçbiri

4-Dijital vatandaş olarak Elif Hanımın boş bırakılan yerde hangisi davranışı göstermesi uygundur?

A) Siber zorbalığı görmezden gelmiştir.

B) Siber zorbalığı fark etmemiştir.

C) Siber zorbalığı gerekli yerlere şikâyet etmiştir.

D) Siber zorbalığı araştırmıştır.

E) Siber zorbalığı tasvip etmemiştir.

5-)Aşağıdakilerden hangisi dijital uçurumun nedenleri arasında sayılamaz?

A) Alt yapının durumu

B) Sosyo-ekonomik durum

C) Eğitim eksikliği

D) Teknoloji kullanımı maliyet farkı

E) Sağlanan teşvikler

6-) Dijital ortamlara toplumda ayırım olmaksızın herkesin istediği yerden ve istediği zamanda erişememe durumuna ne ad verilir?

A) Dijital Erişim

B) Dijital Kayıp

C) Dijital Uçurum

D) Dijital Deneyim

E) Dijital Bağımlılık

7-Aşağıda verilen yapılandırılmış grid'de dijital hukuk, dijital etik ve dijital erişimle ilgili ifadeler yer verilmiştir. Kutucuk numaralarını kullanarak aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

1 Bilişim sistemine girme suçu	2 Yanlış bilgi paylaşma	3 Bilgi ve yetenekler
4 Yasak araç veya program kullanma	5 Psikolojik faktörler ve kültür	6 Banka veya kredi kartının kötüye kullanılması
7 Kaba ifadeler kullanma	8 Fiyat, hız ve servis hizmetleri	9 İntihal

a) Yukarıdaki yapılardan hangi kutularda TCK 5237 sayılı kanunda belirtilen bilişim suçlarına yer verilmiştir? Cevap: .....

b) Yukarıda verilen yapılardan hangi kutularda dijital uçuruma sebep olan faktörlere yer verilmiştir? Cevap: .....

c) Yukarıda verilen yapılardan hangi kutularda dijital etiğe uygun olmayan davranışlara yer verilmiştir. Cevap: .....

3.Modül Öz Değerlendirme Formu

Maddeler	1 (Hiçbir zaman)	2	3	4	5 (Her zaman)
1-Dijital ortamlardaki bilişim suçlarını ve cezalarını açıklayabilirim.					
2-Dijital ortamlardaki kurallara uyarım.					
3-Dijital ortamlardaki etik kuralları önemserim.					
4-Dijital ortamlardaki geçerli etik kuralları uygularım.					
5-Dijital uçurumu tanımlayabilirim.					
6-Dijital uçuruma yol açan nedenleri belirleyebilirim.					

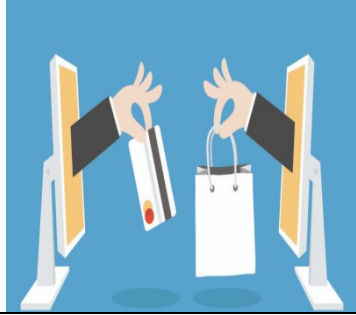

Modül 4: Dijital Eğitim

(Dijital İletişim, Dijital Okuryazarlık, Dijital Ticaret)

Modül - 4 Sonunda:

- 1-Dijital ortamlarda ticaret ve ticaret esnasında dikkat edilmesi gereken hususlar,
- 2-Dijital ortamlarda bilgiye erişim ve bilgiyi yönetme,
- 3-Dijital iletişim ve sanal zorbalık öğrenilecektir.

MODÜL 4. DİJİTAL EĞİTİM					
Kazanımlar	İçerik	Öğretmen Yönergesi	Öğrencilerden Beklenenler	Olası Durumlar ve B Planı	Ölçme - Değerlendirme
Dijital ticaret kavramını açıklar.	E-Ticaret	Öğretmen sınıfa arkadaşlar kimler kredi kartı kullanıyor ve ne sıklıkla internet üzerinden alışveriş yapıyorsunuz ve yaşadığınız olumsuz bir olay oldu mu sorularını yönelterek giriş yapılır. Dijital ticaret ile ilgili daha önceden hazırlanmış olan sunum yapılır.	Bu noktada öğrencilerin dijital ticaret kavramına yönelik açıklamalar yapmaları beklenir. 	Öğrenciler dijital ticarete karşı olumsuz tutum içerisinde olabilir veya direnç gösterebilirler. Dijital ticaretin sunmuş olduğu avantajlardan bahsedip geleneksel alışverişe göre sağladığı kolaylıklardan bahsedilebilir.	4.Modül Ek 1, Ek 2 çalışma yaprakları, Araştırmacı, Gözlemci ve Öğrenci günlükleri, 4.Modül Sonu Değerlendirme Soruları 4.Modül Sonu öz-değerlendirme formu
E-ticaret ile ilgili risk ve problemlere karşı önlemler alır.	E-ticarete alınabilecek önlemler	Dijital ticaret esnasında dikkat edilecek hususlar ve alınabilecek önlemler ile ilgili sunum yapılır. Dijital ticaret ile ilgili Etkinlik 6 Örnek olay uygulanır. 4.modül ek 1 çalışma yaprağı uygulanır.	Öğrencilerin dijital ticaret esnasında karşılaşılabilecekleri problemleri ve bunlara karşı ne gibi önlemler alabileceklerini bilmeleri beklenir.	Öğrenciler indirim kazandınız veya size özel kampanya gibi sahte sitelerden veya ortalama yoluyla gelen mail veya mesajlara karşı dikkatli davranmayabilirler. Kart bilgilerinin çalındığı veya ödemesini yaptığı halde gelmeyen siparişlerin olduğu örnek alışverişler sunulabilir.	

Dijital ortamlarda etkili bilgi aramayı bilir.	Dijital ortamlarda etkili bilgi arama stratejileri	Dijital Ortamda Bilgiyi Arama Stratejileri adlı sunum yapılır. Google arama motoru üzerinden örnek aramalar yapılır. Etkinlik 7 örnek olay tamamlama etkinliği uygulanır.	Öğrencilerden verilen bir konu ile ilgili internette arama yapmaları beklenir.	Öğrenciler tek bir arama motorunu kullanıp yeterli bilgiye ulaşamayabilirler. Farklı arama motorları ve kaynaklarını kullanmaları konusunda ipuçları verilecektir.
Dijital ortamlarda eriştiği bilgiyi yönetmenin önemini anlar.	Dijital ortamlarda erişilen bilginin yönetimi	Dijital bilgi yönetimi adlı sunum yapılır. Etkinlik 8 örnek olay tamamlama etkinliği uygulanır.	Öğrencilerin eriştikleri bilgileri nasıl organize edip kullanabileceklerini bilmeleri beklenir.	Öğrenciler birçok bilgiye erişerek bunları kullanma noktasında zorlanabilirler. Bu durumda anahtar kelime belirleyerek arama yapmaları ve arama esnasında bazı kısıtlamalar yapmaları için yönlendirilebilirler.
Dijital ortamlardaki eriştiği bilgiye eleştirel bakmanın sonuçlarını değerlendirir.	Dijital ortamlardaki bilgiye eleştirel bakış	Dijital bilgiye eleştirel bakış adlı sunum yapılır.	Öğrencilerin elde ettikleri her bilginin doğru olmayabileceği bu nedenle kaynağını ve bilgiyi sorgulanmaları beklenir.	Öğrenciler bilgilerin doğruluğunu nasıl teyit edeceklerini bilemeyebilirler. Bu durumda teyit.org vb doğrulama sitelerine yönlendirilebilirler.

Dijital ortamlarda iletişim kurmanın önemini açıklar.	İletişimin dijital hali	İletişimin dijital hali adlı sunum yapılır. Dijital iletişimin önemi adlı sunum yapılır.	Dijital iletişimin önemini ve hayatımızdaki yerini fark etmesi beklenir. 	Öğrencilerin az da olsa bir kısmı dijital iletişime karşı olumsuz tutum içerisinde olabilirler. Dijital iletişimin bir nevi zorunluluk olduğu vatandaşlık hizmetlerinde artık dijital kanalların kullanıldığı örnekleri ile birlikte açıklanabilir.	
Dijital ortamlarda ve sosyal medyada etkili iletişim kurmanın gerekliliklerini yerine getirir.	Dijital ortamlarda etkili iletişim kurma Sosyal medya ve iletişim	Dijital ortamda etkili iletişim kurma adlı sunum yapılır. Sosyal medya ve iletişim adlı sunum yapılır. Modül 4 ek 2 çalışma yaprağı uygulanır.	Sosyal medya ve dijital ortamlarda etkili iletişim kurma ve etik ilkelere dikkat etmeleri beklenir.	Dijital ortamlarda ve sosyal medya gruplarında uyulması gereken nezaket kurallarını gereksiz olarak düşünebilirler. Bu durumda herkesin aynı durumda kullanması durumunda ortaya çıkabilecek sorunları empati yapmasını isteyerek düşünmeleri istenip ayrıca hukuki anlamda da yaptırımlarından bahsedilebilir.	

Siber zorbalık olarak kabul edilen davranışları bilir.	Sanal zorbalık	Sanal zorbalık adlı sunum yapılır Dijital ortamlarda iletişim, önemi, etkili iletişim kurma yolları ve sanal zorbalıkla ilgili uzman daveti gerçekleştirilir.	Hangi tür davranışların siber zorbalığa girdiğini bilmesi ve buna uygun davranmaları beklenir.	Öğrenciler şaka vb. davranışlarla siber zorbalık arasındaki ayrımı tam olarak kavrayamayabilirler. Bu durumda sanal zorbalığın şartları ve örnekleri vererek yardımcı olunabilir.	
--	----------------	---	--	---	--

DİJİTAL TİCARET DERS PLANI

DERS: Dijital Vatandaşlık Dersi

KONU: Dijital Ticaret

SÜRE: 3 Ders Saati (40+40+40)

SINIF: Yüksek Öğretim

KAZANIMLAR:

- 1-Dijital ticaret kavramını açıklar.
- 2-E-ticaret ile ilgili risk ve problemlere karşı önlemler alır.

İÇERİK:

1-E-Ticaret

2-E-ticarete alınabilecek önlemler

YÖNTEM VE TEKNİKLER: Anlatım, Örnek Olay, Beyin Fırtınası, Soru - Cevap

MATERYAL: Çalışma Kâğıtları, Bilgisayar, Slayt, Projeksiyon Cihazı,

SÜREÇ:

1-Öğretmen sınıfa arkadaşlar kimler kredi kartı kullanıyor sorusunu yönelterek kullananların parmak kaldırmasını ister. Daha sonra peki ne sıklıkla internet üzerinden alışveriş yapıyorsunuz ve yaşadığınız olumsuz bir olay oldu mu sorularını yöneltir.

2-Daha sonra başka bölümden bir öğrencinin başına gelen olayı anlatır.

Geçenlerde başka bir bölümde bir öğrenci başına gelen ve hepimizin günlük hayatta başına gelebilecek önemli bir olay anlattı. Olay internet üzerinden alışveriş esnasında yaşanan bir dolandırıcılık olayı diyerek sınıfın dikkatini çeker.

3-Dijital ticaret ile ilgili daha önceden hazırlanmış olan sunum yapılır.

4-Dijital ticaret ile ilgili hazırlanmış Örnek olay sunulur.

ETKİNLİK 6: ÖRNEK OLAY

Ahmet ile Mehmet aynı üniversitede eğitim gören iki ev arkadaşıdır. Son dönemlerde kullanımı oldukça yaygınlaşan bir markaya ait akıllı saat almak istemektedirler. İnternette birçok farklı alışveriş sitesinde saat ile ilgili özellik – fiyat araştırması ve karşılaştırması yaparlar. Bir sitede diğer sitelere göre oldukça uygun bir fiyata saat bulurlar ve sipariş verip vermeme konusunda fikir alışverişinde bulunurlar. Mehmet ürünün diğer sitelere göre çok ucuz olduğunu bu nedenle defolu veya imitasyon olabileceğini söyleyerek kullanıcı yorumlarına bakarak biraz daha araştırma yapmak istediğini belirtir. Ahmet ise çok fazla araştırma yapmadan heyecanla fırsatı kaçırmamak için ödeme yaparak sipariş verir. Bu arada alışveriş yaptığı sitenin SSL sertifikası yoktur ve Ahmet buna dikkat etmez. Bu nedenle Ahmet'in kredi kartı bilgileri ve şifresi taklit sitenin yöneticilerinin eline geçer. Bu olaydan birkaç saat sonra Ahmet'in cep telefonuna bankadan mesaj geldi. Mesaj Ahmet'in haberinin olmadığı kendisinin yapmadığı alışverişler için bilgi mesajıydı. Kısa süre içinde dolandırıldığını anlayan Ahmet hemen bankanın müşteri hizmetlerini arayarak durumu anlatıp kredi kartını iptal ettirdi. Öte yandan kendisine gelen

mesajlardaki ekstralardan harcamaların tutarı ve hangi firmalara yapıldığını takip ederek bu şirketlere yapılan işlemlerin kendisi tarafından yapılmadığını, dolandırıldığını ve kredi kartını iptal ettirdiğini bu nedenle ürünlerin iptal edilmesini ve tutarların banka hesabına iade edilmesini talep etti. Ahmet daha sonra bankayla tekrar irtibata geçerek şüpheliler hakkında hukuki süreç başlatmak istediğini belirtti. Banka olayla ilgili hukuki süreç başlatıldığını bireysel başvuru yapmasına gerek olmadığını belirttiler.

Tartışma ve Sonuç Aşaması:

- 1- Ahmet'in alışveriş sırasında yaptığı yanlış davranış nedir?
- 2- Günlük hayatta e-ticarette sıklıkla yapılan yanlış davranışlar neler olabilir?
- 3- Örnek olaydaki sitenin e ticarete uygun olmayan yanı nedir?
- 4- Dijital alışveriş yaptığınız sitelerin ne gibi özelliklere sahip olmasını beklersiniz?
- 5- Dijital alışveriş yaparken herhangi bir olumsuz durum yaşadığınızda hangi adımları atarsınız?

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME:

Ek 1. Çalışma Yaprağı	
Dijital Ticaret Esnasında Karşılaşılabilecek Sorunlar	Dijital Ticaret Esnasında Alınabilecek Önlemler

Dijital Ticaret Sunusu

DİJİTAL TİCARET

Dijital teknolojilerin gelişmesi birçok sektörü dijitale taşıdığı gibi alışveriş işlemlerini ve ticareti de dijital ortama taşımış ve günlük hayatta yapılan alışveriş işlemlerinin birçoğunun internet ağı aracılığıyla dijital ortamda yapılmasına olanak sağlamıştır.

Dijital ticaret, internet ağı aracılığıyla ürünlere ilişkin tanıtım, satış, ödeme ve dağıtım işlemlerinin bir bütün olarak yapılmasına olanak tanır (Küçükylmazlar, 2006: 6).

Dijital ortamda yapılan her türlü alım satım işlemlerine dijital ticaret, elektronik ticaret veya e-ticaret denir (Ribble, 2011: 20).

Dijital ticaret denilince çevrimiçi ortamda mal – hizmet alabilme bilinci ve yeterliliğinde olunması, çevrimiçi alışveriş ve çevrimiçi bankacılık sistemlerinde bilgi ve gizliliğin korunabilmesi, güvenli internet sayfalarından alışveriş ve ticaret yapma bilincinde olunması durumlarını ifade etmektedir (Çubukçu ve Bayzan, 2013:148-174).

Bu durumlar günümüzde özellikle pandeminin de etkisiyle artık birer zorunluluk haline gelmeye başlamıştır.

Dijital ticaretin sağlamış olduğu faydalar şu şekildedir;

Üreticiler açısından;

- Dünya çapında geniş bir satış platformu sunar,
- İyi bir reklâm aracıdır,
- Gelişim ve değişimlere hızlı bir şekilde adapte olanağı sunar,
- Mekân, zaman ve yer sınırı olmayan bir ortam sağlar,

- Eldeki ürünlerin satış oranlarının artırılmasını sağlar,
- Birebir pazarlama olanağı sağlar,
- İşletme giderlerini azaltır,
- Dünyanın her yerinden farklı müşteri potansiyeline her zaman açıktır,
- Binlerce çeşitte ürün için satış olanağı sağlar,
- Birebir olarak daha etkili müşteri ilişkileri yürütülmesini sağlar,
- Sanal depolar sayesinde stok maliyetlerini azaltır (Elektronik Ticaret Rehberi, 2006).

Tüketiciler açısından;

- Dışarı çıkmadan ev ortamında rahat bir alışveriş olanağı sağlar,
- Alışveriş için harcanan ulaşım giderleri azalır,
- Çok sayıdaki ürün çeşitlerini görerek ve karşılaştırarak en uygununu seçme şansı sağlar,
- Zamandan tasarruf sağlar,
- Ürün ile ilgili internetten ve kullanıcılardan bilgiler ve yorumlar alınabilir (Elektronik Ticaret Rehberi, 2006).

Ekonomik verimlilik açısından;

- Zaman, mekân ve emek zorluğunun ortadan kalkması,
- Ticari işlem maliyetlerinin azalması,
- Mal ve hizmet dağıtım maliyetlerinin azalması,
- Kayıt dışı ticaretin önüne geçilmesi,
- Ürünlerin üretiminin ve geliştirilmesinin hızlanması,
- Alıcı ve satıcıların mal veya hizmet hakkında daha çok bilgiye ulaşması,
- ürünlerle ilgili çeşit ve tedarikçi sayısının artması şeklindedir (Gunasekaran, Marri, McGaughey ve Nebhwani, 2002, s.186).

Yukarıda sayılan problemlerle karşılaşıldığı noktada dijital vatandaşlık devreye girmektedir. Bilinçli dijital vatandaşlar her gün bir yenisi eklenen bu tür olaylar karşısında nelere dikkat etmesi gerektiğini ve nasıl davranması gerektiğini istenmeyen olaylara karşı alması gereken tedbirleri bilmesi gerekmektedir.

Açıklamalar doğrultusunda dijital ticaret boyutunun içeriği aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

- Çevrimiçi ortamda mal satma ve satın alabilme bilinci ve yeterliliğine sahip olmak,
- Çevrimiçi alışveriş ve bankacılık sistemlerini kullanırken kimlik hırsızlığına karşı bilgi ve veri gizliliğinin koruyabilmek,
- E-ticaret ile ilgili riskleri ve problemleri bilmek, gerekli önlemleri almak,
- E-bankacılık hizmetlerini nasıl kullanacağını bilmek (eft yapmak vb.)(Sakallı, 2015 s.65).

E-ticaret ve E-ticarette Dikkat Edilmesi Gerekenler

1) Web Sitesinden emin olun.

İnternette alışveriş yapacağınız sanal mağaza hakkında mutlaka bilgi sahibi olun. Gerçekte faaliyet gösteren bir şirketin internet mağazası mı yoksa sadece internet üzerinde kurulmuş bir mağaza mı? Çevrenizde bu siteden alışveriş yapmış birileri yoksa internet sitesindeki adres ve telefon bilgilerini mutlaka kontrol edin. Şikayet sitelerinde bu mağaza hakkında şikayetler olup olmadığını, ne tür yorumlar yapıldığını da kontrol etmek faydalı olacaktır. En basit örnek ile düşünecek olursak, pazarda bir çift çorap almak için bile tüm tezgâhları gezen tüketicileri ele alırsak, internette alışveriş yaparken de bunun benzerini yapmak gerekiyor. Alışveriş yapmadan önce forumlarda veya sosyal medyada o markayı araştırmak, markanın müşteri ve ürün hizmetlerinde nasıl bir izlenim yarattığını görmek için iyi bir yöntem olarak ele alınabilir.

2) Bağlantı güvenli olmalı.

İnternet mağazası ile bilgisayarınız arasındaki bağlantının güvenli olması, internette güvenli bir alışveriş için ön şarttır. Öncelikle kişisel bilgisayarınız dışında ortak kullanıma açık ve güvenilirliğinden emin olmadığınız bir bilgisayar üzerinden sanal alışveriş yapmayın. Bilgisayarınızda antivirüs yazılımının kurulu olduğundan emin olun. Bilgisayarınızda keylogger, trojan vb. casus yazılımları tespit edecek bir güvenlik yazılımını mutlaka kullanın. SSL (Secure Sockets Layer) veya SET (Secure Electronic Transactions) protokollerinden birisine sahip olduğundan emin olun.

3) Havale veya EFT yapın.

İnternette alışverişin en kritik adımı olan ödeme sırasında güvenli bir yöntem tercih etmek oldukça önemli. Sanal alışverişte kredi kartı kullanmak istemiyorsanız bunun yerine havale veya EFT ile ödemenizi yapabilirsiniz. Türkiye merkezli birçok site bu şekilde ödeme kabul etmektedir. Para transferinde açıklama bölümüne sipariş numaranızı yazın, ödeme dekontunu elektronik ortamda veya yazıcıdan çıktı alarak mutlaka saklayın.

İnternette ödeme sırasında hırsızlık ve sahtekârlık olaylarının önüne geçebilmek için 3D Secure adı verilen ödeme sistemi geliştirilmiştir. 3D Secure ile internet üzerinden kredi kartı ve banka kartıyla yapılan alışverişler son derece güvenlidir. Visa ve MasterCard'ın geliştirdiği 3D Secure ile ödeme işlemi sırasında internet mağazasından bağımsız bankanın sunucuları üzerinde bir sayfada güvenlik doğrulaması yapılıyor ve kredi kartı bilgileriniz internet mağazası tarafından hiçbir şekilde görüntülenemiyor. Banka işyerine ödemenin alındığı bilgisini gönderiyor ve ödemeniz tamamlanmış oluyor.

4) Sanal kredi kartı kullanın.

İnternette alışveriş sırasında tercih edebileceğiniz diğer bir güvenli yöntem ise kredi kartı yerine sanal kredi kartı kullanmak. Kredi kartınız ile ilişkilendirilen sanal kartın numarası gerçek kartınızdan farklıdır. Sanal kart limiti anlık olarak değiştirilebildiği için, alışverişinizi yaptıktan sonra limitini sıfırlayarak kartınızın güvenliğini sağlayabilirsiniz. Bugün birçok banka sanal kart hizmeti vermektedir. 3D Secure ödeme seçeneği bulunmayan sitelerden alışveriş yaparken sanal kart kullanarak kredi kartınızın güvenliğini sağlayabilirsiniz. Sanal kredi kartı kullanıyorsanız, bankanız ile görüşüp gerçek kredi kartınızı internetten kullanıma kapatırmayı unutmayın.

5) Kapıda Ödeme yapın:

Online ödeme seçeneklerine güvenmeyen ve ürünü görmeden ödeme yapmayı tercih etmeyen kullanıcıların bir numaralı tercihi kuşkusuz ki kapıda ödeme seçeneğidir. Birçok alışveriş sitesinin desteklediği bu ödeme yönteminde kullanıcı 3 farklı şekilde ödeme yapabilir. Bunlar kapıda nakit ödeme, kapıda kredi kartı ile ödeme ve kapıda kredi kartı ile taksitli ödemedir.

6) Mesafeli satış sözleşmesi ve ön bilgilendirme formunu okuyun:

İnternet siteleri mesafeli satış sözleşmesi ve ön bilgilendirme formu sunmak zorundadır. Tüketiciler, çevrimiçi alışverişlerde de temel tüketici haklarına sahiptirler. Kargo yoluyla ürün teslimatı yapıldığı için internetten alışverişlerde Mesafeli Satış Sözleşmesi geçerlidir. Alışverişinizin satın alma sürecini tamamlamadan önce e-ticaret şirketleri size bu sözleşmeleri sunar ve siz bu sözleşmeleri okuduğunuzun onayını verirsiniz alışverişiniz tamamlanmış olur. Tüketiciler bu sözleşmeleri okumadan alışverişlerine onay vermeliler ve bir e-ticaret şirketi bu sözleşmeleri sunmuyorsa, tüketiciler bu sitelerden alışveriş yapmamalıdır.

7) Sitenin iletişim bilgilerini kontrol edin:

Tüketici bir sorunla karşılaştığında karşısında muhatap alacağı biri var. İnternet sitesi üzerinde satış yapan firmaların işletmecileri tüzel kişiye ticari unvanlarını, gerçek kişilerse ad, soyadları, telefon, adres ve e-posta gibi iletişim bilgilerini tüketicilerle paylaşmak zorundadır. Bu bilgileri paylaşmayan e-ticaret firmaları üzerinden tüketiciler alıveriş yapmayı tercih etmemeliler.

8) Ürünün garanti belgeleri, fiyat ve diğer detay bilgilerine dikkat edin:

Garanti belgeleri ve ürün fiyat bilgileri kullanıcıyla paylaşılır. Kullanıcılar internet üzerinden sipariş verirken, ürün özelliklerine ulaşabilirler. Eğer ürünü sepete eklediklerinde fiyat farklıysa firmayla irtibata geçip bunu bildirebilirler ya da başka bir yerden alışveriş yapabilirler. Bunun gibi detaylara dikkat edildiği takdirde ödeme ve ürün fiyatlarında ekstra bir sorunla karşılaşılabilir. Bu yüzden firmanın sunduğu ekstra detay bilgileri okumakta ve satışa sunulan ürünün fiyatının yanında KDV dâhildir gibi bilgilerin olup olmadığını kontrol etmekte fayda var.

9) Kargo teslimatında ürünü kontrol edin:

Kargo teslimatı sırasında da tüketicilerin hakları bulunuyor. Kargo teslimatları internetten alışverişlerde yaşanan başlıca problemlerin arasında yer alıyor. Eksik veya hasarlı gelen ürünler, kargonun geç gelmesi ya da hiç gelmemesi gibi durumlar söz konusu olabiliyor. Tüketicilerin kargo teslimatı sırasındaki hakları, onların mağduriyetini engelleyebilir. Bu hakları öğrenmek çevrimiçi (online) alışverişler sırasında tüketicilerin daha az sorun yaşamasını veya hiç sorunla karşılaşmamasına yardımcı olabilir.

10) Fatura ve Ödeme Bilgilerinizi saklayın:

Faturalarımızı ve ödeme bilgilerinizi sakladığımız takdirde yasal yollardan hakkınızı arayabilirsiniz. Bir internet sitesinden alışveriş yaptığımızda, ödeme sonrası karşınıza çıkan ödeme bilgilerinin yer aldığı sayfanın yazılı çıktısını almak ya da o sayfanın ekran görüntüsünü almak sizin o siteden alışveriş yaptığınıza dair elinizde bir kanıt olması anlamına geliyor. Ayrıca ürünle beraber gelen faturayı da saklamanızda fayda var. İade yapmak istediğinizde bu faturaya ihtiyacınız olacak. Aslında bakıldığında da fiziki mağazalardaki alışverişlerinizde de ürünün faturası olmadan değişim ve para iadesi yapamıyorsunuz ve aldığımız fişleri saklamanız gerekiyor. Bu bakımdan online alışverişlerde de aynı prensip uygulanıyor.

DİJİTAL OKURYAZARLIK DERS PLANI

DERS: Dijital Vatandaşlık Dersi

KONU: Dijital Okuryazarlık

SÜRE: 3 Ders Saati (40+40+40)

SINIF: Yüksek Öğretim

KAZANIMLAR:

- 1-Dijital ortamlarda etkili bilgi aramayı bilir.
- 2-Dijital ortamlarda eriştiği bilgiyi yönetmenin önemini anlar.
- 3-Dijital ortamlardaki eriştiği bilgiye eleştirel bakmanın sonuçlarını değerlendirir.

İÇERİK:

- 1-Dijital ortamlarda etkili bilgi arama stratejileri
- 2-Dijital ortamlarda erişilen bilginin yönetimi
- 3-Dijital ortamlardaki bilgiye eleştirel bakış.

YÖNTEM VE TEKNİKLER: Anlatım, Örnek Olay, Beyin Fırtınası, Soru - Cevap

MATERYAL: Çalışma Kâğıtları, Bilgisayar, Slayt, Projeksiyon Cihazı,

SÜREÇ:

1-Hazırlık Aşaması: Öğretmen sınıfa arkadaşlar okuryazarlık kavramından ne anlıyorsunuz? Sorusunu yöneltir.

2-Daha sonra günümüzde pek çok okuryazarlık kavramının ortaya çıktığını söyleyerek hukuk okuryazarlığı, matematik okuryazarlığı, finans okuryazarlıklarının ne anlama geldiğini sorar.

3-Gelen cevaplardan sonra peki sizce dijital okuryazarlık nedir? Diyerek öğrencilerin dijital okuryazarlıkla ilgili çağrışımlarını yoklar.

4-Dijital okuryazarlıkla ilgili daha önceden hazırlanan sunum yapılır.

5-Konu ile ilgili örnek olay aşamasına geçilir.

Örnek Olaylar Sunma Aşaması:

ETKİNLİK 7: Örnek Olay Tamamlama

Aşağıdaki örnek olayları dijital okuryazarlık kapsamında tamamlayınız.

Ayşe ve Filiz aynı sınıfta ve yurttan kalan iki arkadaştır. Bu dönem Araştırma Yöntem ve Teknikleri dersini almaktadırlar. Öğretmen herkese farklı bir konu verip konu ile ilgili araştırma yapmalarını ve sunum hazırlamalarını ister. Bu ödev aynı zamanda sınav notu olarak değerlendirilecektir. Ayşe kendi konusunu bir arama motoruna yazarak araştırma yapmaya çalışmıştır. Fakat Ayşe'nin konusuyla ilgili arama motorunda fazla bir bilgi bulamamış bulunduğu bilgilerde ders kapsamında değildir. Bunun üzerine Ayşe.....

ETKİNLİK 8: Örnek Olay Tamamlama:

Filiz ise konusu ile ilgili internet ortamında detaylı bir araştırma yapmış birçok yerli ve yabancı bilgi kaynağına ulaşmıştır. Bu bilgi fazlalığı içinden hangilerini kullanacağını hangilerini kullanamayacağını bu bilgileri nasıl toparlayıp nasıl bir ödev ve sunum hazırlayacağını bilememiştir. Bunun üzerine Filiz.....

Tartışma Soruları

- 1-Ödevinizi hazırlarken doğru bilgiye ulaşmak için neler yaparsınız?
- 2-İnternet ortamında ulaştığınız bilgiyi nasıl yönetirsiniz?

Örnek Olay 3: Gazetecilik bölümünü bitiren Fırat Bey küçük bir şehirde yerel bir gazetede çalışmaktadır. Mesleğini severek yapan Fırat Bey ilgi çekici haberlere imza atmak istemektedir. Bir gün Fırat sosyal medyada şehrin belediyesinin bir iş için ihale verdiği firma ile ilgili ihalede usulsüzlük yapıldığı bilgisine ulaşır. Ses getirici bir habere imza atmak isteyen Fırat Bey yeterli araştırma ve sorgulama yapmadan konu ile ilgili haber yapar. Şehirde ses getiren haber belediye ve firma yetkilileri tarafından da okunur. Lakin ihale şeffaf bir şekilde yapılmış ve herhangi bir usulsüzlük yoktur. Fırat Bey'in gerçekten uzak yaptığı bu haber Fırat Bey ve çalıştığı gazetenin başına iş açar. Hem belediye hem de firma Fırat Bey ve gazete hakkında suç duyurusunda bulunur. Bunun üzerine gazetede Fırat Bey'in işine son verir.

Tartışma Soruları

- 1-Fırat Bey haber yaparken nerede yanlış yapmıştır?
- 2-İnternette elde ettiğimiz bilgiyi doğru bir şekilde üretme, paylaşma ve kullanmak için neler yapmamız gerekir?

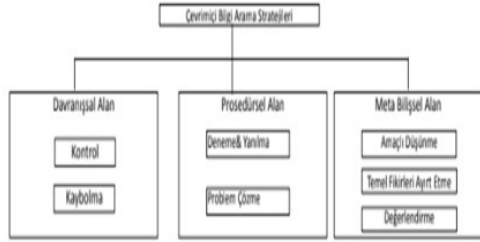
Dijital Okuryazarlık Sunusu

DİJİTAL OKURYAZARLIK

Hull ve arkadaşları bu tanımları dijital araçlar vasıtasıyla elde edilen bilginin iletilmesi, değerlendirilmesi ve hayata geçirilmesi olarak bir adım daha genişletmişlerdir (Hull, Mikulecky, Clair ve Kerka, 2003).

Ribble (2011, s.21) ise dijital okuryazarlığı bireylerin bilgiye ulaşma süreçlerinde dijital teknolojileri nasıl ve ne zaman kullanmaları gerektiğini bilme becerileridir şeklinde tanımlamıştır.

Günümüzde web ortamında bilgilerin çok hızlı bir şekilde artması ve bu bilgilerin herkes tarafından erişilebilir ve düzenlenebilir olmasıyla, bu ortamlar her alanda birincil bilgi kaynağı haline gelmektedir. Bireyler artık gerek eğitimleri ile ilgili, gerek işleri ile ilgili gerekse alışveriş, bankacılık, rezervasyon, yol tarifi, hava durumu vb. daha birçok günlük işler için web ortamındaki bilgilere başvurmaktadır.

Şekil 1: Çevrimiçi bilgi arama stratejilerinin analizi için önerilen çerçeve (Tsai, 2009)

Çevrimiçi web ortamlarda bilgi arama stratejilerinin davranışsal, yaklaşımsal ve üst bilişsel olmak üzere üç alanda temellenmiştir (Tsai & Tsai, 2003).

Davranışsal (Behavioral): İnternette manipülasyon ve gezinim için temel becerileri tanımlar. Örneğin internet ortamında stratejilerin kontrol ve yönünü kaybetme boyutları vb.

Yaklaşımsal (Procedural): Deneme yanılma ve problem çözme gibi internet üzerindeki genel içerik arama yaklaşımları ile ilgilidir.

Üst bilişsel (Metacognitive): İnternet'teki üst düzey ve içerikle ilgili bilişsel etkinlikleri içerir. Örneğin amaçlı düşünme, temel fikirleri ayırık etme, değerlendirme vb.

1. Kontrol: İnternet'te arama motorlarında arama yapabilmek için gerekli becerilere sahip olmayı ifade eder.

2. Kaybolma (disorientation): Bireyin internette arama yaparken arama yaptığı konunun dışına çıkmadan kaybolmayarak ne aradığının farkında olmasını ifade eder.

3. Deneme-yanılma: Bilgiyi ararken farklı arama yaklaşımları deneme becerisi.

4. Problem Çözme: Arama sonucunda yaşanan hayal kırıkları veya ortaya çıkan problemlerle başa çıkmadaki beceri ve sorumluluğunu ifade eder.

5. Amaçlı Düşünme: Arama sürecinde kendi kendini zaman zaman denetlemesi.

6. Ana fikirleri Ayırt etme: İnternette aranan konuların temel kavramlarını ve anahtar kavramlarını tanıyarak arama yapma.

7. Değerlendirme: İnternette elde edilen bilginin yargılanması ve organize edilmesi.

İnternette bilmediğimiz konularda bilgi sahibi olabilmek ya da aradığımız herhangi bir konudaki web sitelerini bulabilmek, arama yapabilmemiz için arama motoru denilen web siteleri vardır.

Örneğin;

yahoo.com

google.com

altavista.com

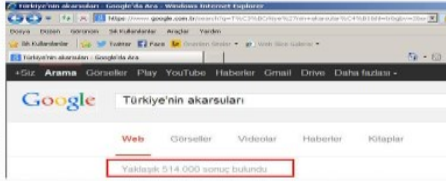
metacrawler.com

arama.com

vandex.com

1. Gelişigüzel arama :

Örneğin : Türkiye'nin Akarsuları hakkında arama yaptınız ve sonuçta 514.000 web sitesi bulundu. Bu sonuçların herbirine bakmanız neredeyse imkansız. Bu nedenle arama sonuçlarını azaltmanız yani aramayı daraltmanız gerekebilir. Bunun için "Türkiye'nin Akarsuları" kalıbıyla arama yaparken içerisinde deniz, göl, vb. şeyler geçen sayfaları çıkartarak sadece akarsuların olduğu sayfaları listeleyebilirsiniz.

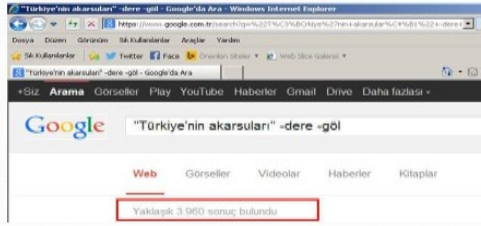
Türkiye'nin akarsuları : 514.000 sonuç

2. Arama da istenmeyen kelimeleri çıkarma (-Eksilt) Kullanımı : Arama sonuçlarından istenmeyen kelimeleri çıkarma

Arama sonuçlarından istemediğim kelimelerin bulunduğu siteleri çıkarmak için ilgili kelimelerin önüne eksi (-) işareti eklenir.

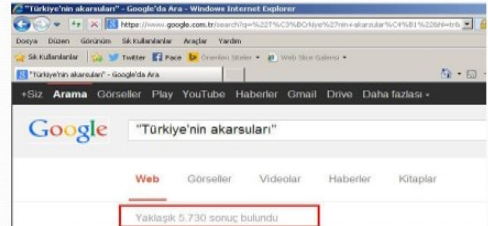
Örneğin;

"Türkiye'nin Akarsuları" -dere -göl

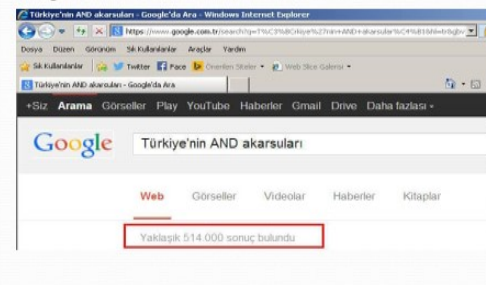
3. Cümle, Kalıp Aramalar için Çift Tırnak Kullanımı:

Çift tırnak içerisinde yazılan anahtar kelimeler, arama motorunun o kelime grubunu kalıp olarak görmesini ve sayfalarda direkt olarak o kalıbı aramasını sağlar. Dolayısıyla arama sonuçları daraltılmış olur.

4. Arama Sonuçlarını Daraltmak (AND (Ve) Bağlacı) Kullanımı:

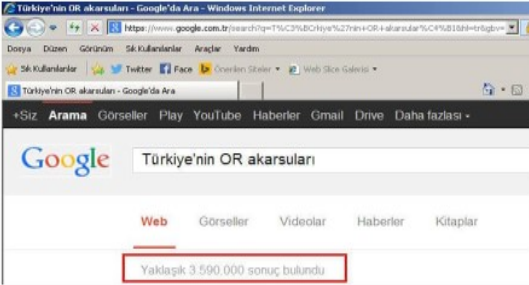
Arama sonuçlarını daraltmak ve aynı zamanda her iki kelimenin herhangi birinin sayfanın bir yerindeyken bir diğerinin aynı sayfanın bir diğer satırında olması durumları da söz konusudur.

5. Arama Sonucunu Genişletmek (OR – Veya Bağlacı) Kullanımı:

Arama sonuçlarını genişletmek için OR (veya) kullanılır. Bu şekilde kelimelerin bir sayfada olma zorunluluğu yoktur. Her bir kelime farklı siteden gelebilir.

ÖRNEK ARAMA :

www.google.com sitesini adres çubuğuna yazarak ENTER tuşuna basarak Google Arama Motoru sitesi açılır. Patlıcan kebabı anahtar kelimeleriyle arama yapmak istiyorum.

Arama yaparken;

Eğer "patlıcan kebabı" kelimeleri çift tırnak içerisinde yazarsak:

Bu şekilde yazım sonucunda patlıcan kebabı kalıp şeklinde yan yana gelen kelimelerin bulunduğu siteler çıkar.

Bunun yanı sıra arama sonuçları daraltılmış olur. (150.000 sonuç)

Eğer direkt olarak patlıcan kebabı tırnaksız aranırsa 469.000 sonuca çıkar ve böylece arama sonuç sayısı artmış olur.

Eğer patlıcan AND kebabı şeklinde AND (VE) bağlacı için içine girdiği için sonuçlar da her iki kelimenin de sayfanın içerisinde bulunma şartı gelir. (560.000 sonuç)

Eğer patlıcan OR kebabı şeklinde olursa; OR (VEYA) bağlacı aramayı genişletmek için kullanılır. (2.190.000 sonuç)

Eğer sonuçlardan bir kelime çıkarmak istersek; "patlıcan kebabı" –urfa şeklinde eksi (-) urfa kelimesini patlıcan kebabı kelimelerinin bulunduğu sayfalarda var ise o sayfaları arama sonuçlarından çıkarmış oluruz.

Dijital Bilgi Yönetimi

Choo (1998) bilgi yönetimi için beş temel adım önermiştir. Bu adımlar;

- Bilgi ihtiyacının belirlenmesi,
- Bilgiyi edinme,
- Edinilen bilgiyi organize edip depolama,
- Bilginin paylaşımı
- Bilginin kullanımı

Bilgi düzensizliği, yığılma bilgi veya bilgi kirliliği olarak tanımlayabileceğimiz olgunun katlanarak yükselişi, gerçek ve doğru bilginin önemini hem içerisinde bulunduğumuz çağ hem de eğitim ortamı için yeniden gündeme getirdi. İşlenmesi güç, birey için bir yığılma niteliği taşıyan bilgi gövdesinin hızla artışı, hem manipülasyon, propaganda gibi kasti dezenformasyon aktivitelerinin, hem de kasıtsız yanlış ve yanıltıcı bilgilerin (mezenformasyon) sürekli dolaşımında, bizim tüketimimize ve paylaşımımıza açık olması kullanıcıların daha dikkatli olmasına anlamına geliyor.

Yanıltıcı, provokatif ya da hakaret içerikli iletilerin yaygınlaşmasıyla birlikte eleştirel düşünme, dijital okuryazarlık ve medya okuryazarlığı becerileri önem kazanmıştır. Çevrimiçi ortamların yaygın kullanımı, farklı kullanıcıları tahrik ederek duygusal tepkiler vermeleri yönünde kışkırtmak anlamına gelen "Trollük" kavramının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Trollük kavramı da ulaştığımız dijital bilgiye eleştirel bakmamızı gerektiren bir diğer husustur.

İnternette hızlı bir şekilde yayılan bilginin miktarı ve bu bilgiye erişim kolaylığı düşünüldüğünde teknoloji dijital yerliler olan Z kuşağı tarafından sıklıkla tercih edilmektedir. Ancak çevrimiçi ortamdaki bilginin doğruluğu ve tarafsızlığı noktasında soru işaretleri bulunmaktadır. Araştırma faaliyetlerinde bilginin basit bir arama motorundan ulaşılması, kaynağın teyit edilmemesi, doğruluğu ve yeterliği hakkındaki endişeleri beraberinde getirmektedir. Birçok kaynaktan elde edilen verinin tutarlılığının tespit edilmesi ile güvenilir bilgiye erişimin sağlanması noktasında, eleştirel düşüncenin önemi açığa çıkmaktadır (Lorenzo ve Dziuban, 2006).

Dijital dünyanın bilgi yoğun zamanında doğru bilgiyi ayırt etmek, istenen bilgiye erişebilmek ve araştırma amacına hizmet eden veriye ulaşabilmek oldukça güçleşmektedir (Bruce, 1999). Bu durum adeta samanlıkta iğne aramak gibidir. Dijital ortamlarda güvenilir bilgiyi ayırt edebilme, eleştirel düşünme, dijital okuryazarlık ve medya okuryazarlığı gibi kavramlara ait becerilerin kazanılması ile gerçekleştirilmektedir.

Her dijital okuyazanın sahip olması gereken bazı becerileri şu şekilde sıralayabiliriz;

- *Her dijital vatandaş tarayıcıları, arama motorlarını, indirme programlarını, e-posta işlemlerini, e-bankacılık işlemlerini vs. kullanır.
- *Öğrenme-öğretme sürecinde dijital araçlardan aktif bir şekilde faydalanır.
- *Dijital ortamdan edindiği bilgileri eleştirel bakış açısıyla değerlendirir.
- *Günlük hayatta karşılaştığı problem durumları karşısında interneti aktif bir şekilde kullanır.

- *Dijital ortamlardan elde ettiği bilgiyi farklı durumlarda kullanır.
- *Dijital alışveriş işlemlerinin güvenli bir şekilde nasıl yapılacağını bilir.
- *Ortalama, sahte web siteleri, hacker saldırıları vb. olumsuz durumlara karşı kendini nasıl koruyacağını bilir.
- *Başarıyı artırmak için işbirliği çerçevesinde hareket eder.
- *Dijital araçları kullanırken toplumsal normlara ve etik değerlere göre hareket eder (Ribble, 2011, s.27)

DİJİTAL İLETİŞİM DERS PLANI

DERS: Dijital Vatandaşlık Dersi

KONU: Dijital İletişim

SÜRE: 3 Ders Saati (40+40+40)

SINIF: Yüksek Öğretim

KAZANIMLAR:

- 1- Dijital ortamlarda iletişim kurmanın önemini açıklar.
- 2- Dijital ortamlarda ve sosyal medyada etkili iletişim kurmanın gerekliliklerini yerine getirir.
- 3- Dijital ortamlarda hangi davranışların siber zorbalığa girdiğini bilir.

İÇERİK:

- 1-İletişimin dijital hali
- 2-Dijital ortamlarda etkili iletişim kurma
- 3-Sanal zorbalık

4-Sosyal medya ve iletişim

YÖNTEM VE TEKNİKLER: Anlatım, Drama, Soru – Cevap, Uzman Daveti

MATERYAL: Çalışma Kâğıtları, Bilgisayar, Slayt, Video, Projeksiyon Cihazı

SÜREÇ:

1-Giriş: Öğretmen arkadaşlar sizin de dikkatinizi çekti mi? Hepimizin kullandığı cep telefonu tarifelerinden 1000 sms ücretsiz olmasına rağmen birçoğumuz iletişim kurarken veya mesajlaşırken farklı uygulamaları kullanıyoruz. Bunun sebebi ne olabilir diyerek dijital iletişim konusunda sınıfın dikkatini çeker.

2-Daha sonra öğretmen dijital iletişim kavramı sizde neyi çağrıştırıyor? sorusu sorularak çalışma kağıdındaki çağrışımlar kısmına yazmaları istenir.

3-Dijital iletişim ile ilgili sunum yapılır.

4-Dijital iletişimle ilgili drama sergilenir.

ETKİNLİK 9: DRAMA

Isınma: V1Z – C1Z Oyunu

Katılımcılar iki gruba ayrılır. Grubun birisi “V1Z”lar diğeri ise “C1Z”lar grubudur. Sahanın iki tarafı bir kalemle çizilir ve grupların alanları belirlenir. Lider iki grubun ortasında ve kenarda yerini alır. Parmaklarından çıkaracakları şıklatma sesi ile gruplar orta alana doğru c1zzzz ve v1zzzz sesleri çıkararak yaklaştırmaya başlarlar. Ortaya yaklaştıklarında Lider V1zzzzzz ya da C1zzzz der. Lider hangisini dediyse o gruptaki oyuncular diğeri gruptan bir kişiye dokunup kendi grubuna katmaya çalışırlar. Tabi diğeri gruptakilerden birisi diğeri gruba dokunmadan grup üyeleri kendi alanına dönerlerse karşı gruba geçmekten kurtulmuş olurlar. Oyun bu şekilde sürer gider.

Etkinlik 2: Lider katılımcı gruplardan birine internetteki forum sitelerinden alınan ve nezaket ve etik kurallarına uygun yazışmaların olduğu bir çıktı diğeri gruba da sanal zorbalık ifadelerinin de yer aldığı bir çıktı verir. Gruplardan fotoğrafların ne ile ilgili olabileceğini ve konuyla ilgili nasıl bir bakış açısına sahip olduklarını tartışmaları istenir. Grup çalışmasından sonra her grup kendi elindeki fotoğraf ile ilgili diğeri gruplara üretmiş oldukları fikirleri anlatır.

Canlandırma

Lider katılımcı gruplara bir sosyal medya platformu üzerinden 10 yaş ve altı çocukların sosyal medya hesabı olması ve kullanmasını doğru bulup bulmadıkları ile ilgili yorumlarını paylaşmalarını ister. Daha sonra yazılanlar ekrana yansıtılarak doğru ve yanlış kullanımlar üzerine görüş bildirmeleri istenir. Gruplara kendilerine verilen durumlara ilişkin canlandırmalar hazırlamaları söylenir. Hazırlık için 10 dakika süre verilir. Süre sonunda canlandırmalar izlenir.

Sonuç: Tahtaya yazılan konuşmaların etkili iletişim esaslarına ve etik kurallara göre uygunluğu değerlendirilerek. Dijital ortamlardaki yazışma ve eylemlerimizin bir ayak izi gibi silinmediği vurgulanır. Sonraki ders saatinde ise dijital iletişim alanında uzman sınıfa davet edilerek uzman daveti gerçekleştirilir.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME:

Ek 1. Çalışma Yaprağı	
Çağrışım larım	Dijital İletişim Esnasında Nelere Dikkat Etmeliyim

Dijital İletişim Sunusu

DİJİTAL İLETİŞİM

Beisswenger (2015) dijital iletişimi diğer iletişim formlarından iki özelliği bakımından ayırır. Bunlar:

1. Dijital iletişim dijital teknolojiler (bilgisayar, tablet bilgisayar, cep telefonu, smartphone) üzerinden gerçekleşen bir iletişimdir. Temelinde bilgi üretimi, alımı, paylaşımı, dijital kodlama ve ağlar üzerinden bilgi alış veriş i vardır.
2. Dijital iletişim söylesimsel (diyalojik) bir iletişimdir. Bunun temelinde bilginin üretici ve alıcılar arasında hızlı, açık ve etkin biçimde değişim edilebilmesi imkânı yatar.

Dijital iletişimin en önemli özelliği, alıntıdan da anlaşılacağı gibi, yazarak iletişimi gerçekleştirmektir. Yazarak konuşmak, mevcut yazı, metin, konuşma geleneklerinde olmayan yeni bir yazı dili formudur. Dijital iletişimdeki yazılı iletişimi edebi metinlerdeki yazılı iletişimden ayrı tutmak gerekir. Çünkü yazma ve konuşma eşzamanlı ilerlediğinden, ne mevcut konuşma ne de mevcut yazı formuyla eşdeğerdir. Buna ilaveten yazışmalara emoji ve resim gibi eklemeler yapılabilir (Sakallı ve Bahadroğ lu, 2018)

Dijital vatandaşların güvenli ve sorumlu bir şekilde dijital iletişim kurabilmeleri için dikkat etmeleri gereken temel hususlar bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Orr, 2013: 3; Özant ve Kelleci, 2017: 401; İstanbul İşletme Enstitüsü [İİE], 2015):

- *Kişisel verilerimizin korunması,
- *Şüpheli ve olağan dışı herhangi bir şeye tıklamadan önce düşünme,
- *Dikkatli ve güvenli bir şekilde alışveriş yapmaya çalışma,
- *E-postaları dikkatlice açma spam kutusundakileri kontrol ederek kalıcı silme,
- *E-posta gönderirken iyi düşünüp kontrol ettikten sonra gönderme,
- *Konuşulacakları ifade etmeden önce, konuşulacaklarla ilgi düşünme,

*Görüşmelerde, kamera kullanılacaksa gerekli güvenlik önlemlerini alma,

*Paylaşımlarda (yazı, fotoğraf, video vs.) aşırıya kaçmama,

*Sosyal ağları etik ve sorumlu bir şekilde kullanma,

*Konuşma ve yazışmaları kısa tutma ve bulunulan konunun farkında olma,

*Dijital ortamdan gelebilecek tehditlere karşı gerekli güvenlik önlemlerini alma,

*Yazışmalarda çok fazla emoji kullanma etkisini kaybetmesine yol açar,

*Yazışmalarda büyük harf kullanmaktan kaçınma. Çünkü büyük harflerle yazma, karşı tarafa kızgın ve bağırarak olduğu anlamını verir.

İçinde yaşadığımız dijital toplum olup bu toplumla entegrasyonun sağlanması için uygun davranışlar sergileme, saygı ve sorumluluk değerleri çerçevesinde hareket edebilmemiz için bazı kurallar belirlenmiştir. Bu kurallar aşağıda belirtildiği gibidir (Parktudor, 2018: 10):

1-Tüm dijital iletişim biçimleri dijital ayak izi şeklinde kalıcı olarak, herhangi bir yerde herkesin izleyebileceği bir şekilde kalabilir veya saklanabilir. Dolayısıyla kullanıcılar dijital ortamda birçok şeyin kamuya açık olduğunu ve diğer dijital vatandaşlar tarafından görülebileceğini varsaymalı ve bu doğrultuda hareket etmeleri gerektiğinin bilincinde olmalıdırlar.

2-Kullanıcılar saygı ve sorumluluk bilinci çerçevesinde hareket etmelidir. Aşağılayıcı, korkutucu, cinsiyetçi ve küçük düşürücü içeriklerin yasaklanmış olduğunu bilmeli ve bu doğrultuda hareket etmelidirler. Bununla birlikte pornografik, açık seçiklik ve yasadışı her türlü içerikten kaçınmalıdırlar.

3-Kullanıcılar siber zorbalığın suç olduğunu ve bütün biçimlerinden kaçınılması gerektiğini bilmelidirler. Siber zorbalık iftira, ayrımcılık, taciz, dışlama, göz korkutma, tehdit etme gibi olumsuz davranışlarla birlikte suçlayıcı, aşağılayıcı görsel ve sözel ifadelerin bütünü kapsamaktadır.

4-Rahatsız eden ya da tehdit eden (mesaj, video, yorum, görsel vs.) durumları yetkili mercilere şikayet edilebilmelidir.

5-Başkalarının özel hayatına saygı duyulmalı ve özel hayatlarıyla ilgili paylaşımlarda bulunulmamalıdır.

6-Kullanıcılar kendileri için risk oluşturabilecek kişisel bilgileri (doğum tarihi, telefon numarası, aile bilgileri, resimler vs.) başkalarıyla paylaşmamalıdır.

7-Kullanıcılar hayali kimlik hesapları kullanarak dijital ortamda hareket etmemelidirler.

8-Kullanıcılar telif haklarına dikkat ederek sahibinin izni olmadan resim, şarkı, film, video, yazı, oyun vb. indirilmemelidir.

Sanal Zorbalık

Sanal zorbalık, cep telefonu, SMS, e-posta, forumlar, bloglar, anlık mesajlaşma uygulamaları, sosyal medya vb. araçları kullanarak zararlı rahatsız edici metin, ses kaydı veya görüntüleri diğerlerine göndermek, kişilerin dedikodusunu yapmak, sırlarını açığa çıkartmak, onlara zarar vermek amacıyla tehditlerde bulunmak, internet ortamında istenmeyen cinsel içerikli ve saldırgan davranışlarda bulunmak ve hakaret etmek gibi davranışları içeren bir zorbalık türü olarak ifade edilmektedir (Soydaş, 2011).

Bir eylemin sanal zorbalık olarak adlandırılabilmesi için aşağıdaki ölçütleri taşıması gerektiği vurgulanmıştır (Akt., Serin, 2012):

- 1) Planlamak: Bir davranışı yapmak için önceden tasarlamak.
- 2) Tekrar Etme: Zorba davranışların aynı biçimde sürekli gösterilmesidir.
- 3) Zarar Verme: Zarar vermenin amacı başkalarına acı çektirmektir.
- 4) Kullanılan Araçlar: Uygun olmayan davranışların Bilgisayar, Cep Telefonu ve Diğer Elektronik araçlar vasıtasıyla yapılmasıdır.

Teknoloji geliştikçe sanal ortamlar da işlenen suç sayısı ve çeşidi de artmaktadır. Farklı birçok sanal suç türü vardır. Genel olarak 4 tip sanal zorbalık türü bulunmaktadır (Çiftçi, 2010):

1) Çevrimdışı suç işlemek için çevrimiçi bağlantı: Bireylerin yanlış bilgiler vererek ve güveni kötüye kullanarak kendilerini gerçekte olduklarından farklı göstererek finansal dolandırıcılık, hırsızlık, istenmeyen cinsel birlilik veya darp içeren çevrimdışı bağlantı kurmasıdır. (Çiftçi, 2010).

2) Sanal Takipçilik: Bir kişinin internet yoluyla usulsüz bir şekilde ele geçirdiği kişisel bilgileri kişileri korkutmak ve tehdit etmek amacıyla kullanarak psikolojik problemlere ve korkuya neden olunmasıdır (Çiftçi, 2010).

3) Sanal Taciz: Bir veya birden fazla oluşan bir grubu korkutma, endişelendirme veya mahcup etme amacıyla elektronik iletişim araçlarını kullanarak tekrarlı bir şekilde müstehcen içerikli, tehdit/hakaret yüklü mesajlar veya materyaller göndermek, incitmek ya da küçük düşürmektir (Çiftçi, 2010).

4) İfadeleri Aşağılama: Sanal ortamlarda kişilere karşı kelimeler, emojiler ve şekillerle saygısızca ve incitici bir biçimde davranma, kişileri küçük düşürmedir. Genelde ekonomik durumu iyi, toplumda statü sahibi kişiler bu sanal zorbalığa maruz kalır (Çiftçi, 2010).

Sanal zorbalık davranışları öğrenilebilen ve kontrol altına alınabilen davranışlardır. Bu kapsamda sanal zorbalığı engellemek için;

- *Rahatsız eden kişileri engelleme,
- *Hesabı bir süreliğine veya tamamen dondurma veya kapatıp yenisini açma,
- *Okullarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin uygun kullanımına dair eğitici bilgiler verme,
- *İdareci, öğretmen ve velilere sanal zorbalık ile ilgili farkındalık oluşturacak eğitimler düzenleme,

- *Bilişim suçları ve bu suçlara karşılık gelen idari ve adli cezalar konusunda bilgilendirmeler yapma,
- *Siber ortamlarda, kişilerarası iletişim akışını engellemeyecek ve özel hayatın gizliliğine müdahale etmeyecek, ancak bilişim suçlarını proaktif bir yaklaşımla saptayacak ileri teknolojik süzgeçlerin işe koşulması yerinde olabilir.
- *Caydırıcı cezai müeyyidelerin işe koşulması gibi önlemler alınabilir.

Özellikle sosyal medyayı yaygın olarak kullanan bireylerin bu konuda bilinçlenmeleri ve iletişim kurarken dikkat etmeleri gereken bazı kurallar şunlardır;

- *Dijital ortamlarda genel veya özel sohbet odalarında iletişim kurulan bireylere karşı saygılı davranılmalıdır.
- *Dijital ortamlarda iletişim kurarken yazışmalarda tamamı büyük harfle veya koyu ve kalın yazı tipleri kullanılmamalıdır. Bu tarz kullanım karşı taraftaki kişiye bağırılıyormuş gibi bir anlam verebilir.
- *İletişim kurarken kötü söz ve hakaret içerecek şekilde rumuzlar seçilmemelidir.
- *Dijital ortamlarda iletişim halindeyken diğer insanları dışlayıcı şekilde ırk, din, dil, cinsellik, siyaset gibi konular hakkında açıklamalarda bulunulmamalı ve diğer kullanıcılar bu yolla rencide edilmemelidir.

- *Dijital ortamlarda etiğe, ahlâka, kanuna ve kamu düzenine aykırı; uygunsuz, yalan ve iftira içerik iletleri gönderilememelidir.
- *Özel hayatın gizliliğini ihlal edecek şekilde kişi veya kuruluşların gizli bilgileri yayınlanmamalıdır.
- *Mesajları iletmeden önce içeriğin uygunluğunu yazım ve gramer hatası yapıp yapılmadığı kontrol edilmelidir.
- *Dijital ortamlarda da olsa başkalarına ait mesajlar iletilmeden veya kopyalanmadan önce sahibinden izin istenmelidir.
- *Dijital ortamlarda iletilen mesajlar çok önemli, tartışmalı veya yanlış anlaşılmaya müsait ise yüz yüze iletişim kurulması tercih edilmelidir.
- *Mesajın doğru kişi veya kişilere gönderildiğinden emin olmak için göndermeden önce kontrol edilmelidir.
- *Dijital ortamlarda kendimize karşı işlenebilecek suç ihtimaline karşı mesajların, resimlerin veya çevrimiçi konuşmaları kayıtlarının tutulması ve gerektiğinde ailelerle, öğretmenle veya resmi şikayet mercileri ile paylaşılmalıdır.

Sosyal Medya İletişiminde Yedi Etik İlke

1-Adalet

İletişimin gücünü özenle kullanın. Göndermeden önce düşünün!

Sosyal medya ağları, insanlara tüketici veya vatandaş olarak daha önce düşünemeyecekleri şekilde fikirlerini dile getirme fırsatı verdi. İnsanların iletişim güçleri önemli ölçüde arttı. Tüm iletişimcilerin - şirketlerin ve kuruluşların yanı sıra tüketiciler veya vatandaşların- güçlerini dikkatli kullanmaları, kötüye kullanılmaları veya başkalarına zarar vermemeleri zorunludur.

2-Saygı

Kullanıcıların kişiliklerine ve görüşlerine saygılı olun.,

3-Sorumluluk

İçeriğinizden sorumlusunuz.

Sosyal medya ağlarındaki dinamiklerin sorumluluğu, ona katkıda bulunan herkes arasında paylaşılıyor. İçeriği hazırlayıp yayımlayanlar sınırsız sorumluluk taşır. Bununla birlikte, ifadeleri tekrarlayan kullanıcılar aynı zamanda sosyal paylaşım ağlarındaki tartışma dinamikleri için de sorumludurlar. Bu nedenle, "İçeriği hazırlamadan önce düşün!" ve "Paylaşmadan önce düşün!"

4-Moderasyon

Paylaşım kullarını tanımlayın ve açıkça ifade edin.

Sosyal ağlar üzerinde var olan kişiler, şirketler ve kuruluşlar, sağladıkları iletişim platformlarında (örneğin Facebook sayfaları, yorum fonksiyonu bulunan bloglar vb) yapılan görüş alışverişini yönetmelidirler. Burada, kullanıcıların görüşlerini ifade etme özgürlüğüne saygı gösterilirken, diğer tüm dijital etik ilkelere bağlı kalınması önemlidir. Mecranın yöneticisi olan kişi ya da kurumlar, mecranın paylaşımların temelini oluşturacak pratik kuralları tanımlamalı ve bu kuralların şeffaf olmasını sağlamalıdır.

5-Şeffaflık

İletişimcinin rolünü ve motivasyonunu gizlemeyin.

Şirketler ve kuruluşlar için çalışan iletişimciler başta olmak üzere, yapılan paylaşımlarda herhangi bir marka, hareket ya da projenin tarafı olan tüm kişiler ve kurumlar, "açık bir elle oynamalıdır" ve sadece gerçek kimlikleri altında görünmelidirler. Şirketleri adına kendi isimleriyle konuşmalı ve ilgili şirkette / organizasyonda oynadıkları rolü şeffaf biçimde dile getirmeliler.

6-Nezaket

Doğru sesi kullanın.

İnternette diyalog kurmak, göz teması kurma olasılığını ortadan kaldırmır. Bu durum, aynı zamanda, sosyal ağların konseptinin sonucu olarak daha az resmi ve daha kısa bir iletişim tonu sağlamıştır. Çoğu durumda, incelik sınırının nerede olduğu belirsizdir. Buna rağmen, kullanıcılar her zaman saygılı ve nazik ses tonunu korumalı ve cevaplarını başkalarından bekleyecekleri şekilde aynı tonda tutmaya çalışmalıdır.

7-Gizlilik

Her kullanıcı kendi gizliliğini sağlamakta yükümlüdür.

Neyin "kişisel" ve neyin "kamusal" olduğu sürekli olarak tartışılmakta olsa da çoğunlukla diyalogun içeriği veya bağlamından anlaşılır. İletişimciler bu sınırlara saygı duymalı ve kişisel paylaşımlarını kişisel tutmalı ve aynı şekilde gizli paylaşımlarını gizli tutmalıdır. Günün sonunda, her kullanıcı kendi gizliliğini korumak ve hangi bilgilerin internette veya sosyal medyada bulunacağına karar vermekle yükümlüdür.

KATILIMLARINIZ İÇİN TEŞEKKÜRLER

4. MODÜL SONU DEĞERLENDİRME

Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1-İnternet ağı aracılığıyla tanıtım, satış, ödeme ve dağıtım işlemlerinin bir bütün olarak yapılmasına ne ad verilir?

- A) Dijital okuryazarlık   B) Dijital ticaret   C) Dijital iletişim
D) Dijital etik   E) Dijital erişim

2-Aşağıdakilerden hangisi dijital ticarete yaşanabilecek problemlere karşı alınabilecek önlemlerdendir?

- A) Güvenli web sitelerini belirleyememe
B) SSL sertifikasına sahip sitelerden alışveriş
C) Taklit siteler
D) Kredi kartı ve şifre bilgilerinin çalınması
E) Kargo problemleri

3- I-Kandırmak   II-Tehdit   III-Hakaret

Bir davranışın siber zorbalık olabilmesi için yukarıda verilenlerden hangisi veya hangilerini taşıması gerekir.

A) Yalnız II   B) Yalnız III   C) I ve II   D) II ve III   E) I – II – III

4-Aşağıdakilerden hangisi web ortamında bilgi ararken kullanılan stratejilerden biri değildir?

A) Kontrol   B) İpucu   C) Amaçlı düşünme   D) Deneme yanılma   E) Değerlendirme

5- Aşağıdakilerden hangisi dijital iletişime uygun bir davranış değildir?

A) İletişim esnasında saygılı davranmak

B) Dil, din, ırk vs. ayrımı yapmamak

C) Kişisel bilgilerini paylaşmamak

D) Başkalarına ait içerikleri izinsiz kullanmamak

E) Yanlış anlaşılabilir konularda dijital iletişim kullanmak

6- I- Yazılı iletişimi sağlaması   II- Resim, video ve belge paylaşımı sağlaması

III- Görüntülü iletişim sağlaması   IV- Sesli iletişimi sağlaması

Yukarıdaki bilgilerden hangileri sadece dijital iletişimi zorunlu kılan nedenlerdendir?

A) I – II   B) II – III   C) III – IV   D) I – III   E) II – IV

7-*Sevim Hanım ödev konusu ile ilgili internette farklı kaynaklardan birçok doküman bulmasına rağmen bunları nasıl toparlayıp rapor haline getireceğini bilemediği için ödevini teslim edememiştir.* Paragrafta bilginin hangi yönüne vurgu yapılmıştır.

A) Bilgiyi Arama

B) Bilgiyi Bulma

C) Bilgiyi Elde Etme

D) Bilgiyi Yönetme

E) Bilgiye Ulaşma

8- I- Yanıltıcı bilgi   II- Yanlış ve eksik bilgi   III- Provakatif bilgi   IV- Uyarıcı bilgi

İnternet ortamında elde ettiğimiz bilgileri sorgulamadığımız zaman yukarıda verilen hangi durum veya durumlarda yanlış değerlendirme yapabiliriz?

A) I – II   B) I – III   C) II – IV   D) I – II – III   E) II – III – IV

9-Aşağıda verilen Tanılayıcı Dallonmuş Ağaç'da ki bilgileri doğru ve yanlış olmasına göre değerlendirerek 1'den 8'e kadar olan çıkışlardan birinden çıkınız.

Ek 11: Etik Kurul Onayı

Evrak Tarih ve Sayısı: 10.04.2022-91912

T.C. AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLERİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARLARI	
TOPLANTI SAYISI:04	KARAR TARİHİ: 08.04.2022
KARAR 2022/144	
<p>Üniversitemiz Eğitim Fakültesi öğretim elemanı Prof. Dr. Gürbüz OCAK tarafından yürütülen (Diğer Araştırmacılar: Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencisi Akın KARAKUYU), "Dijital Vatandaşlık Öğretim Programının Tasarlanması, Uygulanması ve Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezi kapsamında kullanılacak veri toplama araçlarının, etik açıdan sakıncalı olmadığına, katılanların oy birliği ile karar verildi.</p>	
ASLI GİBİDİR e-İmzalıdır Prof. Dr. İsa SAGBAŞ Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurul Başkanı	

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Evrak Doğrulaması <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5381&eD=BSD5TKCJ4B&eS=91912> adresinden yapılabilir.

Ek 12: Uygulama İzni

AKÜ Evrak Tarih ve Sayısı: 22.04.2022-94524

T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Genel Sekreterlik

Sayı : E-39281331-605.01-161267
Konu : Araştırma İzni (Akın KARAKUYU)

22/04/2022

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : 19/04/2022 tarihli ve 93649 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Doktora Programı öğrencisi Akın KARAKUYU'nun, "Dijital Vatandaşlık Öğretim Programının Tasarlanması, Uygulanması ve Değerlendirilmesi" başlıklı tez çalışması kapsamında Üniversitemiz Antakya Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Programı öğrencileri ile uygulama yapma talebi gönüllülük çerçevesinde uygun görülmüştür.

Bilgilerini arz ederim.

Prof.Dr. Okan ŞENER
Rektör V.

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSUNJ28Y8H Pta Kodu :55682

Belge Takip Adresi : <https://www.nakliye.gov.tr/hnks-ehys>

Adres: Genel Sekreterlik
Telefon: 03262213317 Faks: 03262213320
e-Posta: rektorlukyazisleri@mku.edu.tr Web: www.mku.edu.tr
Egp Adresi: mku@hs01.kop.tr

Bilgi için: Selda DÖNMEZ
Unvanı: Bilgisayar İşletmeni
Tel No: 3262211326

